ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΥΔΡΑΣ, ΣΠΕΤΣΩΝ, ΑΙΓΙΝΗΣ,
ΕΡΜΙΟΝΙΔΟΣ ΚΑΙ ΤΡΟΙΖΗΝΙΑΣ

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΑΓ. ΤΡΙΑΔΟΣ (ΑΓ. ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ) ΑΙΓΙΝΗΣ

ΑΓΙΟΣ ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ
Ο ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ, Ο ΜΟΝΑΣΤΙΚΟΣ, Ο ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

ΔΙΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
ΕΠΙ ΤΗ ΕΚΑΤΟΝΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΙ (1846-1996)
ΑΠΟ ΤΗΣ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ
(ΑΙΓΙΝΑ 21-23 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1996)

ΑΘΗΝΑΙ 2000

ΑΓΙΟΣ ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ
Ο ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ, Ο ΜΟΝΑΣΤΙΚΟΣ
Ο ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ

**ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΥΔΡΑΣ, ΣΠΕΤΣΩΝ, ΑΙΓΙΝΗΣ,
ΕΡΜΙΟΝΙΔΟΣ ΚΑΙ ΤΡΟΙΖΗΝΙΑΣ**

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΑΓ. ΤΡΙΑΔΟΣ (ΑΓ. ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ) ΑΙΓΙΝΗΣ

ΑΓΙΟΣ ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ
Ο ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ, Ο ΜΟΝΑΣΤΙΚΟΣ, Ο ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

ΔΙΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
ΕΠΙ ΤΗ͂ ΕΚΑΤΟΝΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΙ (1846-1996)
ΑΠΟ ΤΗΣ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ
(ΑΙΓΙΝΑ 21-23 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1996)

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΑΧΙΛΛΕΥΣ Γ. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗΣ

ΑΘΗΝΑΙ 2000

ISBN: 960-86322-1-8

© Ἱερὰ Μονὴ Ἁγίας Τριάδος (Ἁγίου Νεκταρίου) Αἰγίνης, 180 10 Αἴγινα.

Τηλ.: 0297053800-6

«Τὰ προτεταγμένα»

Αἱ πρῶται δεκαετίαι τοῦ πρώτου αἰῶνος τῆς τρίτης μετὰ Χριστὸν χιλιετίας, θὰ ἔχουν τὸ βάρος καὶ τὴν τιμὴν τῆς προβολῆς τοῦ ἁγίου Νεκταρίου —πέρα τῆς θαυματοβρύτου παρουσίας του— ὡς λογίου ἱεράρχου καὶ διδασκάλου μὲ τὴν σφραγῖδα τῆς θείας δωρεᾶς.

Ἀπὸ τῆς 21ης ἕως τῆς 23ης Ὀκτωβρίου 1996, ὁπότε διεξήχθησαν αἱ ἐργασίαι τοῦ διορθοδόξου θεολογικοῦ ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου μὲ θέμα· «Ἅγιος Νεκτάριος· ὁ πνευματικός, ὁ μοναστικός, ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἡγέτης», συγκληθέντος εἰς τὸ διορθόδοξον συνεδριακὸν κέντρον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος (Ἁγίου Νεκταρίου) Αἰγίνης, ἔχουν παρέλθει τέσσαρα ἔτη. Ἀλλ' ἤδη κατὰ τὸ ἔτος 1998 ἐξεδόθησαν τὰ Πρακτικὰ τοῦ διορθοδόξου μοναστικοῦ Συνεδρίου· «Ὁ Γυναικεῖος Μοναχισμὸς καὶ ὁ ἅγιος Νεκτάριος», τὸ ὁποῖον συνεκλήθη ἀπὸ 9ης ἕως 11ης Σεπτεμβρίου 1996. Καὶ ἤδη, ἐν ἔτει 2000, κυκλοφορεῖται ὁ παρὼν τόμος τῶν Πρακτικῶν, διὰ τῶν ὁποίων τὸ θεαυγὲς φῶς τῆς ὑπὸ εἰκοσάδος που καθηγητῶν Πανεπιστημίου γενομένης ἐρεύνης προβάλλει, ἐπὶ τῇ ἑκατονπεντηκονταετηρίδι 1846-1996 ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, τὴν ἄγνωστον εἰς τοὺς πολλοὺς πνευματοκίνητον μορφὴν τοῦ ***λογίου ἱεράρχου****, ὁ ὁποῖος κατ' ἐξοχὴν ὡς διδάσκαλος ἐξέδιδε πρὸς χρῆσιν διδακτικὴν τὰ σπουδαιότερα τῶν διδασκομένων μαθημάτων, συγκαταβαίνων εἰς τὴν πνευματικὴν στάθμην καὶ δίψαν τῶν σπουδαστῶν του, ἐπιδιώκων, ἁπλοῦς καὶ κατανοητὸς καθιστάμενος, νὰ ἀνυψοῖ τὰ τέκνα του εἰς θεολογικὰς ἀναβάσεις διὰ νὰ ἐνωτισθοῦν τὴν φωνὴν τοῦ Θεοῦ-Λόγου, στέργων πρωτίστως εἰς τὴν μυσταγωγικὴν ἀλλοίωσιν τῶν καρδιῶν τῶν προσφιλῶν του παιδίων.*

Διὰ τῶν Πρακτικῶν τούτων προβάλλεται τὸ πρῶτον ὁ ἅγιος τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, ὁ περιάκουστος ἀνὰ τὴν ὀρθόδοξον Οἰκουμένην, ὁ θεο-

φιλὴς ἀλλὰ καὶ λαοφιλὴς θαυματοβρύτης ἅγιος, διὰ τὸν ὁποῖον ἐλέχθη ὅτι «οὐδὲν ἀνίατον», **ὡς θεολόγος, συγγραφεὺς ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων καὶ ἑτέρων θεολογικῶν βιβλίων**, ἀνταποκρινομένων εἰς καίρια θέματα τῶν χρόνων του, διὰ τῶν ὁποίων ἀνεδείχθη διδάσκαλος καὶ μύστης τῶν τέκνων καὶ ἀδελφῶν του. Καθίσταται γνωστὸν δι' αὐτῶν ὅτι ἠσχολήθη μετ' ἰδιαιτέρας ἀγάπης καὶ λογίου ἔρωτος περὶ τὰ ἑλληνοχριστιανικὰ γράμματα, τὰ ὁποῖα διηκόνησε μετὰ πιστότητος καὶ ἀφοσιώσεως, ἀποδεχόμενος τὴν κλασικὴν ῥῆσιν τοῦ ἐθνικοῦ ἱστορικοῦ Κωνσταντίνου Παπαρρηγοπούλου· «ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν διεσώθη εἰμὴ διὰ τῆς μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ συμμαχίας». Ἐτιμήθη καὶ ἀνεγνωρίσθη ἀπὸ τῶν πρώτων δημοσιευμάτων του ὡς εἷς τῶν πλέον ἐγκρίτων λογίων συγγραφέων καὶ θεολόγων τῶν χρόνων του, ἐπαινούμενος καὶ ἐγκωμιαζόμενος ὑπὸ ἐξεχόντων κληρικῶν καὶ δημοσιογράφων τῆς ἐποχῆς του. Ἀξία σημειώσεως καὶ προβολῆς ὑπάρχει ἡ στάσις του ἔναντι τῶν μετ' ἀσυνήθους ὀξύτητος διεξαγομένων θεολογικῶν μαχῶν περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα καὶ πράγματα. Ἀπέφευγε συμμετοχὴν εἰς ὀξύτητας, διετύπου, ὅμως, ἠρέμα τὴν ἄποψίν του, συνδεόμενος φιλικῶς μετὰ τῶν περισσότερον νουνεχῶν ἐκ τῶν ἀντιμαχομένων.

Εἰς τὴν προσφιλῆ μορφὴν τοῦ θαυματοβρύτου ἁγίου μας προστίθεται **ὡς νέον διάδημα τὸ χρίσμα τοῦ διδασκάλου**· ἡ σφραγὶς τῆς δωρεᾶς τοῦ Παρακλήτου. Καὶ ἤδη ἔχει ἀρχίσει πορεία γνωριμίας μετὰ τοῦ διδασκάλου ὑπὸ πλήθους πιστῶν, οἵτινες σπεύδουν νὰ ἀνεύρουν καὶ νὰ προμηθευθοῦν τὰ συγγράμματά του, τὰ ὁποῖα, λόγῳ τῆς προδήλου ζητήσεως, ἐκδίδονται μὲ πολλὴν προχειρότητα εἰς χειρίστας φωτοτυπικὰς ἐκδόσεις· πρόκειται περὶ ἐμπορίας τῶν ἱερῶν κειμένων τοῦ ἁγίου μας. Ἀλλ' ἤδη ἀγγέλλομεν –καρπὸς τοῦ ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου– ὅτι συνεστήθη ἐπιτροπὴ ἐκ καθηγητῶν Πανεπιστημίου, ἡ ὁποία προετοιμάζει τὴν ἔκδοσιν τῶν Ἁπάντων τοῦ ἁγίου Νεκταρίου μὲ ἐπιμέλειαν, σεβασμὸν καὶ προσοχὴν πρὸς τὰ κείμενα τοῦ ἁγίου μας, εἰς τὰ ὁποῖα ὁπωσδήποτε ἔχουν μεταγγισθῆ αἱ πνοαὶ τῆς ἁγιότητος τοῦ συντάξαντος ταῦτα ἁγίου. Ὑπολογίζεται ὅτι θὰ ἐκδοθοῦν τεσσαράκον-

τα περίπου τόμοι μὲ τὰ συγγράμματα τοῦ ἁγίου. Καὶ δυνάμεθα νὰ προβλέψωμεν ὅτι αἱ πρῶται δεκαετίαι τῆς πρώτης ἑκατονταετίας τῆς τρίτης μετὰ Χριστὸν χιλιετίας θὰ καταυγάζωνται μὲ τὰ νάματα τῶν φωτεινῶν διδαχῶν του, μὲ τὸ πνευματικὸ νέκταρ τοῦ χαριτοβρύτου λογίου ἱεράρχου καὶ διδασκάλου.

***

Οἱ ὁραματισμοὶ οὗτοι, οἱ ὁποῖοι βλέπουν τὸν ἅγιον τῶν πολλῶν καὶ καταπληκτικῶν θαυμάτων ὡς διδάσκαλον καὶ μυσταγωγὸν τοῦ θεολογικοῦ λόγου, ἀνεγράψαμεν ἤδη ὅτι **ὀφείλονται εἰς τὸ διεξαχθὲν ἐπιστημονικὸν Συνέδριον**, τὰ Πρακτικὰ τοῦ ὁποίου περιλαμβάνονται εἰς τὸν παρόντα τόμον. Ηὐξημένη, κατὰ ταῦτα, εἶναι ἡ ὑποχρέωσις τὴν ὁποίαν αἰσθανόμεθα **νὰ εὐχαριστήσωμεν ἐκ βαθέων** τοῖς εἴκοσιν ἑπτὰ εἰσηγηταῖς, εὐγνωμόνως καὶ ἀπὸ καρδίας ἕνα πρὸς ἕνα, καθηγηταῖς Πανεπιστημίου καὶ λοιποῖς λογίοις, οἵτινες ἀπεδέχθησαν τὴν πρόσκλησιν τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας, ἀνταπεκρίθησαν εἰς τὸ αἴτημα τοῦ Ἱεράρχου καὶ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίου Νεκταρίου καὶ κατέθεσαν τὰς ἀνακοινώσεις των, διὰ τῶν ὁποίων προεβλήθησαν νέαι ἀληθῶς κατόψεις τῆς μορφῆς τοῦ ἁγίου μας. Εὐχαριστοῦμεν θερμότατα «πάλιν καὶ πολλάκις». Ἰδιαιτέρας εὐχαριστίας ὀφείλομεν πρὸς τὸν αἰδεσιμολογιώτατον πρωτοπρεσβύτερον κ. Θεόδωρον Ζήσην, καθηγητὴν Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ὁ ὁποῖος, ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς καθ' ἣν ἐλήφθη ἀπόφασις περὶ συγκλήσεως τῶν Συνεδρίων, ἐμόχθησε μετὰ πολλῆς προθυμίας καὶ φιλοπονίας καὶ μετὰ τῶν ἡμετέρων συνεργατῶν ἐχάραξαν τὰ ὅρια τῶν διεξαχθέντων δύο Συνεδρίων, περὶ τοῦ γυναικείου μοναχισμοῦ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου ὡς ἡγέτου πνευματικοῦ, συγγραφέως καὶ λογίου ἱεράρχου.

Πρῶτον δὲ καὶ δεύτερον καὶ ὕστατον **δοξολογοῦμεν καὶ εὐχαριστοῦμεν τῷ Δεσπότῃ καὶ Σωτῆρι ἡμῶν Χριστῷ**, τῷ εὐλογήσαντι καὶ ἐμπνεύσαντι εἰς πάντας λόγον γνώσεως καὶ διακρίσεως διὰ τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ πνευματικοῦ ἀθλήματος τῶν Συνεδρίων. Καὶ ἐσχάτῃ πάν-

των –ἀλλὰ πρώτη ἐν Κυρίῳ– εὐχαριστοῦμεν τῇ ταπεινῇ καὶ ἁγίᾳ ἡγουμένῃ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, γεροντίσσῃ Εἰρήνῃ μετὰ τῆς συνοδείας αὐτῆς, δι' ὅσα ἔπραξε καὶ προσέφερεν ὑπὲρ τῶν Συνεδρίων. Καὶ τοῖς συνεργοῖς ἡμῶν, ἀρχιμανδρίταις, πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις, ἀπὸ τοῦ πρώτου τῇ τάξει ἀρχιμανδρίτου κ. Ἐφραὶμ Στενάκη ἕως τοῦ νεωτέρου τῶν διακόνων, εὐχαριστοῦμεν ἀπείρως. Ἰδιαιτέρως τιμῶμεν καὶ εὐχαριστοῦμεν τῷ ἐπιμελητῇ τῆς παρούσης ἐκδόσεως τῶν Πρακτικῶν, τῷ πνευματικῷ ἡμῶν τέκνῳ κ. Ἀχιλλεῖ Χαλδαιάκῃ, ἐπιμεληθέντι ἤδη κατὰ τρόπον ἄριστον τὰ περὶ τοῦ γυναικείου μοναχισμοῦ Πρακτικά, ἀναλαβόντι ἐν χαρᾷ καὶ ἀγαλλιάσει τὴν ἐπιμέλειαν ἐκδόσεως καὶ τῶν παρόντων Πρακτικῶν, τὰ ὁποῖα θὰ ἀποτελέσουν μέγα σταθμὸν εἰς τὰ πνευματικὰ χρονικὰ τοῦ ἁγίου μας.

Κατακλείομεν τὰς γραμμὰς ταύτας ἀντιγράφοντες ἀπὸ τοῦ προσφιλοῦς εἰς τὸν ἅγιόν μας Πανδέκτου τῶν θεοπνεύστων Ἁγίων Γραφῶν Ἀντιόχου μοναχοῦ τῆς Λαύρας τοῦ ἁγίου Σάββα· «Εὐχαριστήσωμεν τῷ Θεῷ καὶ Πατρί, ὅτι οὐκ ἐφείσατο –χάριν ἡμῶν– τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ αὐτοῦ, εὐχαριστήσωμεν τῷ Υἱῷ, ὅτι διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος ἐξηγόρασεν ἡμᾶς ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, εὐχαριστήσωμεν τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι –τῷ δωρησαμένῳ ἡμῖν τοιοῦτον ἅγιον, πολιοῦχον καὶ στοργικὸν πάτρωνα–, τῷ φωτίζοντι τὰς διανοίας ἡμῶν τῶν ἐσκοτισμένων, εἰς κατανόησιν καὶ ἐργασίαν τῶν αὐτοῦ ἐντολῶν, καὶ ἀνοίγοντι τὸ στόμα ἡμῶν εἰς ἐξομολόγησιν καὶ εὐχαριστίαν τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος».

† Ὁ Ὕδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης
Ἱερόθεος

Περιεχόμενα

«Τοῖς ἐντευξομένοις φιλαγίοις»

Ἡ πρὸ διετίας περίπου ἔκδοσις τῶν *Πρακτικῶν* τοῦ *«ἐπὶ τῇ ἑκατονπεντηκονταετηρίδι ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἁγίου Νεκταρίου (1846-1996) διορθοδόξου μοναστικοῦ συνεδρίου· Ὁ Γυναικεῖος Μοναχισμὸς καὶ ὁ ἅγιος Νεκτάριος»*[1], ἔκδοσις τυχοῦσα –Χάριτι Θεοῦ– εὐμενοῦς ὑποδοχῆς[2] καὶ εὐφήμου ἐν πολλοῖς ἀξιολογήσεως[3], συμπληροῦται ἤδη διὰ τῆς μετὰ χεῖρας ὁμοειδοῦς ἐκδόσεως τῶν *Πρακτικῶν* τοῦ ὡσαύτως *«ἐπὶ τῇ ἑκατονπεντηκονταετηρίδι ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἁγίου Νεκταρίου»* συγκληθέντος *«διορθοδόξου θεολογικοῦ ἐπιστημονικοῦ συν-*

---

1. Βλ. τὸν ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ὕδρας, Σπετσῶν, Αἰγίνης, Ἑρμιονίδος καὶ Τροιζηνίας καὶ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος (Ἁγίου Νεκταρίου) Αἰγίνης κυκλοφορηθέντα τόμον, *Ὁ γυναικεῖος μοναχισμὸς καὶ ὁ ἅγιος Νεκτάριος. Πρακτικὰ διορθοδόξου μοναστικοῦ συνεδρίου ἐπὶ τῇ ἑκατονπεντηκονταετηρίδι (1846-1996) ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἁγίου Νεκταρίου (Αἴγινα 9-11 Σεπτεμβρίου 1996)*, Ἀθῆναι 1998.

2. Ἤδη εἰς τὴν ἐκ τοῦ ἔτους 1998 καὶ ἐντεῦθεν βιβλιογραφικὴν περὶ ἁγίου Νεκταρίου παραγωγὴν ἡ ἐν λόγῳ ἔκδοσις χρησιμοποιεῖται εὐρέως· παραπέμπομεν προχείρως εἰς τὰς ἑξῆς μελέτας: Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, «Εἰσηγητικὲς ὑποβολὲς πρὸς ἀναβίωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ θεσμοῦ τῶν διακονισσῶν», *Θεολογία* ΞΘ´ (1998), σ. 606, ὑποσημείωσις 49. Ἀλέκου Βασιλόπουλου, «Νεκτάριος· ὁ ἅγιος τοῦ 20οῦ αἰῶνα», εἰς τὸ περιοδικόν· *Θεὸς καὶ Θρησκεία (God and Religion)*, τεῦχος 1, Μάρτιος 1999, σ. 135. Μητροπολίτου Ζιμπάμπουε Μακαρίου, «Ἡ παρουσία τοῦ μοναχισμοῦ στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἀλεξανδρείας· διαχρονικὴ προσφορά»,· *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* ΟΑ´ (1999), σ. 109, ὑποσημείωσις 50. Χρήστου Θ. Κρικώνη, «Τὸ διδακτικὸν καὶ συγγραφικὸν ἔργον τοῦ ἁγίου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* ΟΑ´ (1999), σ. 144. Πρωτοπρεσβυτέρου Θεοδώρου Ζήση, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ὡς διδάσκαλος*, Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 45-46, ὑποσημείωσις 3. Ἀρχιμ. Νεκταρίου Ἀ. Ζιόμπολα, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος καὶ τὸ διπλὸ θαῦμα στὸν Σταῦρο Καλκάνδῆ. Μιὰ ἄλλη περιγραφὴ τῆς ζωῆς καὶ δράσεως τοῦ Πενταπόλεως, ὀγδόντα χρόνια ἀπὸ τὴν κοίμησή του*, Ἀθήνα 2000, σσ. 393-403 (ἔνθα καὶ εὐρυτάτη ἀνθολόγησις περικοπῶν ἐκ τῆς καθ' ὅλου ὕλης τοῦ ἐν λόγῳ τόμου τῶν *Πρακτικῶν*).

3. Μνημονευτέαι ἐνδεικτικῶς αἱ ἀκόλουθοι σχετικαὶ βιβλιοκρισίαι· Σοφοκλέους Γ. Δημητρακοπούλου, εἰς· *Παρνασσὸς* Μ´ (1998), σσ. 374-376. Γεωργίου Θ. Πρίντζιπα, εἰς· *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, ἔτος 23ο, ἀριθμ. φύλλου 469, 1 Ἰουνίου 1999, σ. 4. Νικολάου Ζήση, εἰς· *Θεοδρομία. Τριμηνιαία ἔκδοση ὀρθοδόξου διδαχῆς*, τεῦχος 3, Ἰούλιος-Σεπτέμβριος 1999, σσ. 146-148.

εδρίου· *Ἅγιος Νεκτάριος· ὁ πνευματικός, ὁ μοναστικός, ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἡγέτης*». Ἀμφότερα τὰ μνημονευθέντα συνέδρια διωργανώθησαν ὑπὸ τῆς *Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ὕδρας, Σπετσῶν, Αἰγίνης, Ἑρμιονίδος καὶ Τροιζηνίας* καὶ ὑπὸ τῆς *Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος (Ἁγίου Νεκταρίου) Αἰγίνης*, ἐν προκειμένῳ δὲ τὸ δεύτερον συνεκλήθη κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον τοῦ σωτηρίου ἔτους 1996, διεξήχθη δὲ κανονικῶς ἀπὸ τῆς 21ης ἕως τῆς 23ης τοῦ αὐτοῦ μηνὸς εἰς Αἴγιναν, εἰς τὸν λαμπρὸν συνεδριακὸν χῶρον τοῦ νέου περικαλλοῦς ἱεροῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, συμφώνως πρὸς τὸ ἀκόλουθον πρόγραμμα[4]:

---

4. Εἰς τὸ ἀρχικῶς ἀνακοινωθὲν πρόγραμμα τοῦ ἐν λόγῳ συνεδρίου [κυκλοφορηθὲν ὑπὸ τὰ διακριτικά· Ἱερὰ Μητρόπολις Ὕδρας, Σπετσῶν, Αἰγίνης, Ἑρμιονίδος καὶ Τροιζηνίας - Ἱερὰ Μονὴ Ἁγίας Τριάδος (Ἁγίου Νεκταρίου) Αἰγίνης, *Πρόγραμμα διορθοδόξου θεολογικοῦ ἐπιστημονικοῦ συνεδρίου· «Ἅγιος Νεκτάριος· ὁ πνευματικός, ὁ μοναστικός, ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἡγέτης», ἐπὶ τῇ ἑκατονπεντηκονταετηρίδι ἀπὸ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ (1846-1996)*, Αἴγινα 21-23 Ὀκτωβρίου 1996] προεβλέπετο καὶ ἡ ὑπὸ τὸν τίτλον· *Ἡ διακήρυξις τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ὡς ἁγίου καὶ ὁ παρατηρούμενος εἰς τὰς ἡμέρας μας πολὺς ζῆλος διὰ τὴν ἀνακήρυξιν νέων ἁγίων*, ἀνακοίνωσις τοῦ ἐλλογιμωτάτου κ. Στυλιανοῦ Παπαδοπούλου, ἡ ὁποία τελικῶς δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθῇ, λόγῳ ἀπουσίας εἰς τὸ Ἐξωτερικὸν τοῦ ἐξονομασθέντος καθηγητοῦ. Τὸ κενὸν ἐκάλυψε, προσκληθεὶς μετὰ ταῦτα, ὁ ἐλλογιμώτατος κ. Ἀθανάσιος Βουρλῆς. Μεταγενεστέρως, ὡσαύτως, προσετέθη εἰς τὸ πρόγραμμα τοῦ συνεδρίου καὶ ἡ ἀνακοίνωσις τοῦ ἐλλογιμωτάτου κ. Διονυσίου Καλαμάκη, δυστυχῶς ὅμως τόσον ἡ ἐν λόγῳ ἀνακοίνωσις ὅσον καὶ ἡ ἀντίστοιχος τοῦ ὁσιολογιωτάτου μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου (μὴ παρασταθέντος αὐτοπροσώπως ἀλλ' ἐκπροσωπηθέντος ὑπὸ τοῦ κ. Κωνσταντίνου Κολοκυθᾶ, μηχανολόγου-ἠλεκτρολόγου, κομίσαντος πρὸς ἀνάγνωσιν τὸ χειρόγραφον τῆς ἀνακοινώσεως), δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐκφωνηθοῦν, λόγῳ παρελεύσεως τῶν χρονικῶν ὁρίων τῶν οἰκείων συνεδριῶν. Ἄλλην παρέκκλισιν ἐκ τοῦ πρωτογενοῦς προγράμματος ἀπετέλεσεν ἡ ἀντὶ τοῦ ἀρχικῶς ἀναγγελθέντος καθηγουμένου τῆς Ἱ. Μονῆς Συχαστρίας Μπουκοβίνας, ἀρχιμανδρίτου κ. Βικτωρίνου, προσέλευσις τοῦ ἀδελφοῦ τῆς αὐτῆς Μονῆς π. Βαρθολομαίου, ὁ ὁποῖος καὶ ἀνεκοίνωσε τελικῶς τὸ θέμα· *Ἡ τιμὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου στὴν Ἱ. Μονὴ Συχαστρίας καὶ στὴν Ρουμανία γενικώτερα*. Ἅπασαι, πάντως, αἱ ἀνωτέρω ἀνακοινώσεις (ἐκτός, βεβαίως, τῆς μὴ πραγματοποιηθείσης, ἤτοι τοῦ καθηγητοῦ κ. Παπαδοπούλου) δημοσιεύονται εἰς τὸν παρόντα τόμον τῶν *Πρακτικῶν*.

Σημειωτέον, ἐπιπροσθέτως, ὅτι τόσον εἰς τὸ ἐν συνεχείᾳ παρατιθέμενον πρόγραμμα, ὅσον καὶ εἰς τοὺς οἰκείους τόπους τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ ἀνὰ χεῖρας τόμου, προσηρμόσαμεν πλέον τὰς ἀναγραφομένας ἰδιότητας τῶν εἰσηγητῶν εἰς τὰ ἕως τῶν τελῶν τοῦ ἔτους 2000 (ὅτε καὶ ἐπερατώθη ἡ τυπογραφικὴ ἐπεξεργασία τῆς ὕλης τοῦ παρόντος τόμου) δεδομένα, Ἀντιθέτως, τοιαύτην προσαρμογὴν δὲν ἦτο —ὡς εἶναι προφανές— δυνατὸν νὰ ἐπιφέρωμεν εἰς τὰς ἰδιότητας τῶν συντακτῶν τῶν ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τοῦ παρόντος τόμου καταχωριζομένων παντοίων κειμένων, τὰς ὁποίας καὶ μνημονεύομεν ὡς κατὰ τὸ ἔτος 1996 εἶχον.

Δευτέρα 21η Ὀκτωβρίου

17.00-18.00 Ἄφιξις συνέδρων, τακτοποίησις εἰς ξενῶνας κ.λπ.

18.30-18.45 Ἐναρκτήριος δέησις.

18.45-19.00 Χαιρετισμὸς Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ὕδρας, Σπετσῶν, Αἰγίνης, Ἑρμιονίδος καὶ Τροιζηνίας κ. Ἱεροθέου ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τοῦ Συνεδρίου.

19.00-20.00 Ἔναρξις τοῦ Συνεδρίου· ἤτοι: προσλαλιὰ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Βεροίας, Ναούσης καὶ Καμπανίας κ. Παντελεήμονος, ἐκπροσώπου τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου, χαιρετισμοὶ παρισταμένων ἐκπροσώπων ἐκκλησιαστικῶν, πολιτικῶν καὶ λοιπῶν φορέων καὶ ἀνάγνωσις ἀποσταλέντων μηνυμάτων (Πατριαρχῶν, Ὁμοδόξων Ἐκκλησιῶν, Δ.Ι.Σ., Κυβερνήσεως, τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως, κ.λπ.).

Ἑσπερινὴ συνεδρία

Προήδρευσεν ὁ ἐλλογιμώτατος καθηγητὴς κ. Γεώργιος Γαλίτης

20.00-20.30 Αἰδεσιμολογιώτατος πρωτοπρεσβύτερος κ. Θεόδωρος Ζήσης, καθηγητὴς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.
Τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου.

20.30-20.50 Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Μαυροβουνίου καὶ Παραθαλασσίας κ. Ἀμφιλόχιος.
Πνευματικὴ παρουσία καὶ ἀκτινοβολία τοῦ ἁγίου Νεκταρίου στὴν ὀρθόδοξον Σερβίαν.

20.50-21.10 Ἐλλογιμώτατος κ. Γεώργιος Κρουσταλάκης, καθηγητὴς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
Ἅγιος Νεκτάριος· ὁ πνευματικὸς τῆς διακρίσεως. Μία σύντομη ἀνάλυση τοῦ παιδαγωγικοῦ του συστήματος.

21.10-21.30 Συζήτησις – Διάλειμμα.

Τρίτη 22α Ὀκτωβρίου

07.00-09.45 Ἀρχιερατικὴ θεία Λειτουργία, καθ' ἣν ἔψαλε χορὸς ἱεροψαλτῶν τῆς Σχολῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς «*Ὁ ἅγιος Νεκτάριος*» τῆς Ἱ. Μητροπόλεως, ὑπὸ τὴν χοραρχίαν τοῦ διευθυντοῦ αὐτῆς, πρωτοψάλτου κ. Στυλιανοῦ Κρητικοῦ, καὶ ὡμίλησεν ὁ πανοσιολογιώτατος ἀρχιμανδρίτης κ. Ἐφραὶμ Στενάκης, πρωτοσύγκελλος τῆς Ἱ. Μητροπόλεως, ὑπὸ τὸ θέμα· **Ἡ τριπλῆ ἀκτινοβολία τοῦ ἁγίου μας.**

Α΄ πρωινὴ συνεδρία

Προήδρευσεν ὁ ἐλλογιμώτατος καθηγητὴς κ. Ἰωάννης Φουντούλης

10.30-10.50 Θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Τραχείας κ. Παῦλος.
Ἡ προσωπικότητα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ὡς πρότυπον ὀρθοδόξως βιοῦντος καὶ διδάσκοντος ἡγέτου στὴ Δύση.

10.50-11.10 Πανοσιολογιώτατος ἀρχιμανδρίτης κ. Γεώργιος Καψάνης, καθηγούμενος Ἱ.Μ. ὁσίου Γρηγορίου Ἁγίου Ὄρους.
Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ὡς πνευματικὸς πατὴρ τῶν μοναχῶν.

11.10-11.30 Πανοσιολογιώτατος ἀρχιμανδρίτης κ. Βαρθολομαῖος, ἀδελφὸς Ἱ.Μ. Συχαστρίας Μπουκοβίνας.
Ἡ τιμὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου στὴν Ἱ. Μονὴ Συχαστρίας καὶ στὴν Ρουμανία γενικώτερα.

11.30-11.50 Αἰδεσιμολογιώτατος πρωτοπρεσβύτερος κ. Κωνσταντῖνος Φούσκας, καθηγητὴς Πανεπιστημίου.
Ὁ γραπτὸς λόγος τοῦ ἁγίου Νεκταρίου (πραγματεῖες-κήρυγμα) στὴ διακονία τῆς Ἐκκλησίας.

11.50-12.10 Συζήτησις - Διάλειμμα.

Β΄ πρωινὴ συνεδρία

Προήδρευσεν ὁ ἐλλογιμώτατος καθηγητὴς κ. Νικόλαος Μπρατσιώτης

12.10-12.30	Αἰδεσιμολογιώτατος πρωτοπρεσβύτερος κ. Γεώργιος Μεταλληνός, καθηγητὴς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. **Ὁ μοναχισμὸς κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου.**
12.30-12.50	Αἰδεσιμολογιώτατος πρωτοπρεσβύτερος κ. Βαλεντῖνος Ἄσμους, καθηγητὴς Ἰνστιτούτου Θεολογικῶν Σπουδῶν «Ὁ ἅγιος Τύχων» Μόσχας. **Ἡ τιμὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου στὴν Μόσχαν καὶ τὴν ὅλην Ρωσσίαν.**
12.50-13.10	Ὁσιολογιώτατος μοναχὸς π. Μωυσῆς Ἁγιορείτης. **Ὁ ἅγιος Νεκτάριος καὶ τὸ Ἅγιον Ὄρος.**
13.10-13.30	Ἐλλογιμώτατος κ. Ἰωάννης Κορναράκης, ὁμότιμος καθηγητὴς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. **Σχόλιο στὴν Ποιμαντικὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου.**
13.30-14.00	Συζήτησις - Διάλειμμα.

Ἀπογευματινὴ συνεδρία

Προήδρευσεν ὁ αἰδεσιμολογιώτατος καθηγητὴς κ. Θεόδωρος Ζήσης

17.30-17.50	Ἐλλογιμώτατος κ. Ἰωάννης Φουντούλης, ὁμότιμος καθηγητὴς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. **Ἡ ἀναγκαιότης τοῦ κηρύγματος ἐν τῇ θείᾳ λατρείᾳ κατὰ τὸν ἅγιον Νεκτάριον.**
17.50-18.10	Ἐλλογιμώτατος κ. Στέργιος Σάκκος, ὁμότιμος καθηγητὴς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. **Ἡ χρῆσι τῆς ἁγίας Γραφῆς στὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου.**
18.10-18.30	Ἐλλογιμώτατος κ. Ἠλίας Μουτσούλας, καθηγητὴς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

	Ἡ χρῆσις τῶν πατέρων εἰς τὸ ἔργον τοῦ ἁγίου Νεκταρίου.
18.30-19.00	Συζήτησις - Διάλειμμα.

Ἑσπερινὴ συνεδρία

Προήδρευσεν ὁ ἐλλογιμώτατος καθηγητὴς κ. Βασίλειος Φανουργάκης

19.00-19.20	Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Νευροκοπίου κ. Ναθαναήλ.
	Ἡ τιμὴ πρὸς τὸν ἅγιον Νεκτάριον στὴν Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας.
19.20-19.40	Ἐλλογιμώτατος κ. Νικόλαος Μπρατσιώτης, ὁμότιμος καθηγητὴς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
	Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἐκ τῶν πρωτοπόρων τοῦ ἐπανευαγγελισμοῦ τοῦ Γένους.
19.40-20.00	Ἐλλογιμώτατος κ. Νικόλαος Ματσούκας, καθηγητὴς Πανεπιστημίου.
	Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ὡς θεολόγος· τὰ δογματικὰ στοιχεῖα τῆς διδασκαλίας του.
20.00-20.20	Ἐλλογιμώτατος κ. Νικόλαος Ἀρβανίτης, λογοτέχνης-συγγραφεύς, πρόεδρος Ἑλληνικῆς Ἑταιρείας Χριστιανικῶν Γραμμάτων.
	Ὁ ἅγιος Νεκτάριος καὶ ἡ εὐτεκνία.
20.20-21.00	Συζήτησις - Διάλειμμα.

Τετάρτη 23η Ὀκτωβρίου

06.30-09.30	Ἀρχιερατικὴ θεία Λειτουργία, καθ' ἣν ἔψαλεν ὁ αὐτὸς ὡς ἄνω χορὸς ἱεροψαλτῶν καὶ ὡμίλησεν ὁ πανοσιολογιώτατος ἀρχιμανδρίτης κ. Σεραφεὶμ Στεργιούλης, ἱεροκήρυξ τῆς Ἱ. Μητροπόλεως, ὑπὸ τὸ θέμα: **Ἡ οἰκουμενικὴ τιμὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου.**

Α΄ πρωινὴ συνεδρία

Προήδρευσεν ὁ ἐλλογιμώτατος καθηγητὴς κ. Εὐάγγελος Θεοδώρου

10.00-10.20	Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Νικοπόλεως κ. Μελέτιος. **Ὁ ἅγιος Νεκτάριος καὶ ἡ στάσις του ἔναντι τῶν αἱρέσεων καὶ τῶν σχισμάτων.**
10.20-10.40	Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης πρώην Ζαχουμίου καὶ Ἐρζεγοβίνης κ. Ἀθανάσιος. **Ὁ ἅγιος Νεκτάριος καὶ οἱ θέσεις του ἔναντι τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας.**
10.40-11.00	Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ράσκας καὶ Πρεσρένης κ. Ἀρτέμιος. **Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἔναντι τοῦ Οἰκουμενισμοῦ.**
11.00-11.20	Ὁσιολογιώτατος μοναχὸς π. Θεόκλητος Διονυσιάτης. **Ἡ ἐν τῷ κόσμῳ πορεία τοῦ ἁγίου Νεκταρίου καὶ ἡ βίωσίς του ὡς μοναχοῦ.**
11.20-11.50	Συζήτησις-Διάλειμμα

Β΄ πρωινὴ συνεδρία

Προήδρευσεν ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ὕδρας κ. Ἱερόθεος

11.50-12.10	Ἐλλογιμώτατος κ. Ἀθανάσιος Βουρλῆς, λέκτωρ Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. **Σχόλιον εἰς τὴν «Ἠθικὴν» τοῦ ἁγίου Νεκταρίου.**
12.10-12.30	Ἐλλογιμώτατος κ. Γεώργιος Γαλίτης, ὁμότιμος καθηγητὴς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. **Ὁ ἅγιος Νεκτάριος πρὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωμάτων**
12.30-12.50	Ἐλλογιμώτατος κ. Νικόλαος Ζίας, καθηγητὴς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Ἡ εἰκόνα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου. Ἀπὸ τὸν ρεαλισμὸ τῆς φωτογραφίας στὴν ὑπερβατικότητα τῆς εἰκόνας.

12.50-13.10 Ἐλλογιμώτατος κ. Διονύσιος Καλαμάκης, ἐπίκουρος καθηγητὴς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Ἡ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως ἐκπονηθεῖσα μετάφρασις τοῦ «Κεκραγαρίου τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου».

13.10-13.30 Ἐλλογιμώτατος κ. Ἀχιλλεὺς Χαλδαιάκης, λέκτωρ Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Ἡ ἀγάπη τοῦ ἁγίου Νεκταρίου διὰ τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ποίησιν.

13.30-14.00 Συζήτησις - Συμπεράσματα - Πορίσματα.

14.00-14.30 Μουσικὸν πρόγραμμα, κατὰ τὸ ὁποῖον χορὸς φοιτητῶν καὶ φοιτητριῶν τοῦ Τμήματος Μουσικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ὑπὸ τὴν χοραρχίαν τοῦ κ. Ἀχιλλέως Χαλδαιάκη, ἀπέδωσεν ᾠδὰς πρὸς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον κατὰ ποίησιν καὶ μέλος τοῦ ἁγίου Νεκταρίου.

Λῆξις τοῦ συνεδρίου

Τὰ ἐπὶ μέρους περιστατικὰ διεξαγωγῆς τοῦ παρόντος συνεδρίου δὲν ἐκρίθη σκόπιμον νὰ ἀπασχολήσουν ἡμᾶς ἐνταῦθα· πρὸς περαιτέρω ἐνημέρωσιν οἱ φιλάγιοι ἀναγνῶσται παραπέμπονται εἰς τὰ συνταχθέντα καὶ δημοσιευθέντα ἤδη σχετικὰ χρονικά[5].

---

5. Βλ. Ἰωάννου Γ. Χατζηουρανίου, «Διορθόδοξο Θεολογικὸ Ἐπιστημονικὸ Συνέδριο "Άγιος Νεκτάριος· ὁ πνευματικός, ὁ μοναστικός, ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἡγέτης"», *Θεολογία* ΞΗ΄ (1997), σσ. 372-387· καὶ ἀνάτυπον, Ἀθῆναι 1997, σσ. 24. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, «Οἱ ἐν Αἰγίνῃ ἑορτασμοὶ τῆς 150ετηρίδος τῆς γεννήσεως τοῦ ἁγίου Νεκταρίου (1846-1996). Β΄», *Ἐκκλησία* ΟΔ΄ (1997), σσ. 130-131. Πρβλ. καὶ ὁμοειδὲς κείμενον εἰς τὸ περιοδικόν· *Πειραϊκὴ Ἐκκλησία*, ἔτος 6ο, ἀριθμὸς φύλλου 66 (173), Νοέμβριος 1996, σ. 59.

Εἰς τὸν ἀνὰ χεῖρας τόμον τῶν *Πρακτικῶν* τοῦ συνεδρίου ἀκολουθεῖται ἐν πολλοῖς ἡ δομὴ τῶν πρότριτα δημοσιευθέντων ἀντιστοίχων *Πρακτικῶν* τοῦ διορθοδόξου μοναστικοῦ συνεδρίου[6]. Τοιουτοτρόπως, καὶ ὁ παρὼν τόμος διαιρεῖται εἰς τρία μέρη· εἰς μὲν τὸ πρῶτον περιλαμβάνονται τὰ ἐπὶ τῇ συγκλήσει τοῦ συνεδρίου ἀποσταλέντα μηνύματα[7], ὡς καὶ αἱ κατὰ τὰς ἐργασίας αὐτοῦ ἐκφωνηθεῖσαι προσλαλιαί, χαιρετισμοὶ καὶ ὁμιλίαι, εἰς δὲ τὸ τρίτον καταχωρίζονται εὑρετηριακοὶ πίνακες, συνταχθέντες ὑφ' ἡμῶν πρὸς εὐχερεστέραν χρῆσιν τοῦ καθ' ὅλου τόμου. Τὸ δεύτερον –καὶ κύριον– μέρος τοῦ παρόντος τόμου ἀφιεροῦται εἰς τὴν δημοσίευσιν τῶν κατὰ τὸ συνέδριον ἀναγνωσθεισῶν ἀνακοινώσεων, ἤτοι εἴκοσι καὶ ἑπτὰ συνολικῶς μελετῶν[8], αἱ ὁποῖαι –σημειωθήτω– παρατίθενται κατὰ τὴν ἐν τῷ

---

6. Πρβλ. ὅσα σημειοῦνται σχετικῶς εἰς τὸν ἤδη ἀνωτέρω (ὑποσημείωσιν 1) μνημονευθέντα τόμον, σσ. 15-16.

7. Ὑπομιμνήσκομεν ὅτι δύο ἐκ τῶν ἐνταῦθα παρατιθεμένων μηνυμάτων ἔχουν ἤδη δημοσιευθῆ· ἀναφερόμεθα, συγκεκριμένως, εἰς τὰ μηνύματα τοῦ τε Παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου τοῦ Α΄ [βλ. Ε(ὐαγγέλου) Δ. Θ(εοδώρου), «Παρατηρήσεις καὶ σχόλια. Πατριαρχικὰ συγχαρητήρια, εὐχαὶ καὶ εὐλογίαι», *Ἐκκλησία* ΟΓ΄ (1996), σ. 808] καὶ τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κυροῦ Σεραφείμ [βλ. Ε(ὐαγγέλου) Δ. Θ(εοδώρου), «Παρατηρήσεις καὶ σχόλια. Ἐπὶ τῇ 150ετηρίδι τῆς γεννήσεως τοῦ ἁγίου Νεκταρίου», *Ἐκκλησία* ΟΓ΄ (1996), σ. 747].

8. Ἐξ αὐτῶν ἐλλείπει μόνον ἡ ὑπὸ τὸν τίτλον· *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἐκ τῶν πρωτοπόρων τοῦ ἐπανευαγγελισμοῦ τοῦ Γένους*, ἀνακοίνωσις τοῦ ἐλλογιμωτάτου καθηγητοῦ κ. Νικολάου Μπρατσιώτου, ἡ ὁποία, δυστυχῶς, δὲν παρεδόθη ἐγκαίρως πρὸς δημοσίευσιν. Ὁ ἐπισημανθείς, πάντως, ἀριθμὸς τῶν συνολικῶς δημοσιευομένων μελετῶν διαφυλάσσεται, καθ' ὅτι –κατ' ἐπιθυμίαν τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ὕδρας κ. Ἱεροθέου– προστίθεται ἐνταῦθα ἡ ὑπὸ τὸν τίτλον· *Τὸ λειτουργικὸν ἔργον τοῦ ἁγίου Νεκταρίου*, ἐργασία τοῦ ἐλλογιμωτάτου καθηγητοῦ κ. Ἰωάννου Φουντούλη, παρουσιασθεῖσα πρωτογενῶς ὡς εἰσήγησις εἰς ὁμοειδῆ ἡμερίδα «*ἐπὶ τῇ ἑκατονπεντηκονταετηρίδι ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἁγίου Νεκταρίου (1846-1996)*», ὠργανωθεῖσαν κατὰ τὴν 15ην Δεκεμβρίου 1996 ὑπὸ τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς.

Σημειωτέον ὅτι ἐκ τῶν καταχωριζομένων ἐνταῦθα ἀνακοινώσεων ἓξ μελέται ἐδημοσιεύθησαν ἤδη τῇ πρωτοβουλίᾳ τῶν συντακτῶν των· πρόκειται περὶ τῶν ἐργασιῶν τῶν: Πρωτοπρ. Θεοδώρου Ζήση, «Τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου», εἰς τὸ βιβλίον τοῦ αὐτοῦ, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ὡς διδάσκαλος*, Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 41-64. Ἀρχιμανδρίτου Γεωργίου Καψάνη, καθηγουμένου Ἱερᾶς Μονῆς ὁσίου Γρηγορίου Ἁγίου Ὄρους, «Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ὡς πνευματικὸς πατὴρ τῶν μοναχῶν», εἰς τὸ περιοδικόν· *Πειραϊκὴ Ἐκκλησία*, ἔτος 6ο, ἀριθμὸς φύλλου 66 (173), Νοέμβριος 1996, σσ. 7-11· ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ βιβλίον τοῦ αὐτοῦ, *Ὀρθόδοξος μοναχισμὸς καὶ Ἅγιον*

προτεθέντι προγράμματι ἐμφαινομένην σειράν. Νὰ ἐπισημανθῇ, βεβαίως, ὅτι παρά τό –ἐκ τῆς συντάξεως τῶν ἐν λόγῳ ἀνακοινώσεων ἕως τῆς τύποις δημοσιεύσεως αὐτῶν– μεσολαβῆσαν εὔλογον χρονικὸν διάστημα, τὰ βιβλιογραφικὰ καὶ ἄλλα δεδομένα τῶν ὡς ἄνω μελετῶν περιορίζονται (ἐκτὸς εὐαρίθμων ἐξαιρέσεων) εἰς τὸ ἀρχικὸν χρονικὸν πλαίσιον· ὡς ἐκ τούτου, ἃς μὴ ξενίσῃ, παραδείγματος χάριν, τοὺς φιλαγίους ἀναγνώστας ἡ παντελὴς ἔλλειψις μνείας τῆς κανονικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, δι' εἰδικῆς «*Συνοδικῆς Διαγνώμης*» τῆς –ὑπὸ τὸν Μακαριώτατον Πατριάρχην Πέτρον τὸν Ζ΄– Ἱ. Συνόδου τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, κατὰ τὴν 15ην Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους 1998· διὰ τὰ ἐν λόγῳ ἱστορικὰ γεγονότα, ὡς καὶ διὰ τὰς μετὰ ταῦτα γενομένας σχετικὰς ἐκδηλώσεις, παραπέμπομεν ἐνταῦθα εἰς τὰ ὑφιστάμενα ἤδη οἰκεῖα χρονογραφικὰ καὶ λοιπὰ κείμενα[9]. Ἡ ὕλη τοῦ ἐν λόγῳ δευτέρου μέ-

---

Ὄρος, β΄ ἔκδοσις ἐπηυξημένη, Ἱερὰ Μονὴ ὁσίου Γρηγορίου - Ἅγιον Ὄρος 1997, σσ. 147-159. Πρωτοπρ. Γεωργίου Δ. Μεταλληνοῦ, «Ὁ μοναχισμὸς κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου», εἰς τὸ βιβλίον τοῦ αὐτοῦ, *Σχέσεις καὶ ἀντιθέσεις. Ἀνατολὴ καὶ Δύση στὴν πορεία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, [Ἀθῆναι (1998)], σσ. 95-108. Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Νικοπόλεως κ. Μελετίου, «Ὁ ἅγιος Νεκτάριος καὶ ἡ στάσις του ἔναντι τῶν αἱρέσεων καὶ τῶν σχισμάτων», εἰς τὸ περιοδικόν· *Ἐκκλησία* ΟΔ΄ (1997), σσ. 119-122. Γεωργίου Ἀ. Γαλίτη, «Ὁ ἅγιος Νεκτάριος πρὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωμάτων», εἰς τὸ περιοδικόν· *Ἀνάπλασις*, περ. Γ΄, ἀρ. φύλλου 367, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1996, σσ. 162-167. Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη, «Ἡ ἀγάπη τοῦ ἁγίου Νεκταρίου διὰ τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ποίησιν», εἰς τὸ βιβλίον τοῦ αὐτοῦ, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος καὶ ἡ ἀγάπη του γιὰ τὴν ποίηση καὶ τὴν μουσική. Εἰσαγωγικὸ σχεδίασμα στὴν ποιητική-μουσικὴ διάσταση τοῦ ἔργου τοῦ ἁγίου Νεκταρίου*, [Ἀθῆναι 1998]. Ὑπομιμνήσκεται, ἐπίσης, ὅτι συνοπτικαὶ περικοπαὶ ἁπασῶν τῶν κατὰ τὸ παρὸν συνέδριον παρουσιασθεισῶν ἀνακοινώσεων κατεχωρίσθησαν εἰς τὸ ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ὕδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης καὶ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίου Νεκταρίου Αἰγίνης κυκλοφορηθὲν ἐγκόλπιον ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1998, συγκεκριμένως εἰς τὰς σσ. 16-67· ἐν ἀρχῇ (σσ. 5-13) τοῦ ἐν λόγῳ ἡμερολογίου ἐδημοσιεύθησαν, ὡσαύτως, αἱ κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ συνεδρίου προσλαλιαὶ τοῦ τε Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ὕδρας κ. Ἱεροθέου καὶ τοῦ –ἐκπροσωποῦντος τὸν Παναγιώτατον Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην– Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Βεροίας κ. Παντελεήμονος, ὡς καὶ ἀπόσπασμα τῆς κατὰ τὴν λῆξιν τοῦ συνεδρίου ὁμιλίας τοῦ τελευταίου.

9. Ἐκ μέρους τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ὕδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης καὶ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγ. Τριάδος (Ἁγ. Νεκταρίου) Αἰγίνης ἐκυκλοφορήθη, κατὰ τὴν 9ην Νοεμβρίου τοῦ ἔτους 1998, τρίπτυχον φυλλάδιον, περιέχον σχετικὸν κείμενον –συντεταγμένον ὑπὸ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητρο-

ρους τοῦ ἀνὰ χεῖρας τόμου κατακλείεται διὰ τῶν πορισμάτων τοῦ συνεδρίου, τὰ ὁποῖα συνετάγησαν μὲν ὑπὸ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ὕδρας κ. Ἱεροθέου, κατὰ τὰ εἰωθότα δὲ ἐπεκυρώθησαν δημοσίᾳ, κατὰ τὴν λῆξιν τοῦ συνεδρίου, ὑπὸ τοῦ συνόλου τῶν συνέδρων.

Ἃς προστεθῇ, ἐν κατακλεῖδι, ὅτι κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν ἁπάντων τῶν ἐν τῷ παρόντι τόμῳ δημοσιευομένων κειμένων, ἐσεβάσθημεν ἀπολύτως τὸ ὑφ' ἑνὸς ἑκάστου τῶν συνέδρων προκριθὲν γλωσσικὸν ἰδίωμα· ὡς ἐκ τούτου, ἡ διακρίνουσα τὴν παροῦσαν ἔκδοσιν γλωσσική, ὀρθογραφική, γραμματική, κ.λπ. πολυμορφία ἂς λογισθῇ ὡς συγγνωστὸν ἀβλέπτημα. Ἡ ἡμετέρα παρέμβασις περιωρίσθη μόνον εἰς τὴν ἐπιβολὴν ἑνὸς κατὰ τὸ δυνατὸν ὁμοιομόρφου συστήματος παρα-

---

πολίτου Ὕδρας κ. Ἱεροθέου– ὑπὸ τὸν τίτλον· *Ἱστορικὸν μήνυμα τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας*. Ἐκ μέρους τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας τὰ γεγονότα περιεγράφησαν ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὸ περιοδικόν· *Πάνταινος* 90 (1998), σσ. 15-16 [: «Μία ἱστορικὴ ἀπόφαση τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας κ.κ. Πέτρου καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Συνοδικὴ Διαγνώμη»], 26-27 [: «Ἀνακοινωθὲν Ἱερᾶς Συνόδου Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας»] καὶ 519-555 [: Ἰωάννου Γ. Μιχαήλ, «Προσκυνηματικὴ καὶ ἐξομολογητικὴ πορεία τοῦ Πάπα καὶ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας καὶ πάσης Ἀφρικῆς κ.κ. Πέτρου Ζ´ καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἀλεξανδρινῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν ἁγιοτρόφον νῆσον Αἴγινα 8-9 Νοεμβρίου 1998»], ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὸ περιοδικόν· *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* ΟΑ´ (1999), σσ. 7-36 [: Μητροπολίτου Καρθαγένης Χρυσοστόμου, «Τὸ χρονικὸ τῆς κανονικῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως ὑπὸ τῆς Ἀλεξανδρινῆς Ἐκκλησίας»] καὶ 37-168 [ἔνθα δημοσιεύονται τὰ *Πρακτικὰ* τοῦ κατὰ τὴν 15ην καὶ 16ην Ἰανουαρίου 1999 συγκληθέντος ἐν Καΐρῳ συμποσίου· «*Ἅγιος Νεκτάριος: Ἁγιότης καὶ ἀσκητικὸς βίος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Ἀλεξανδρείας*»]. Βλ. ὡσαύτως σχετικὰς ἀναφορὰς εἰς τὸ περιοδικόν· *Ἐκκλησία* ΟϚ´ (1998), σσ. 90-91 [: Ε(ὐαγγέλου) Δ. Θ(εοδώρου), «Ἐκκλησιαστικὰ Χρονικά. Ἱερὰ Σύνοδος Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας. Ἀνακοινωθέν»], εἰς τὴν ἐφημερίδα· *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, ἔτος 22ο, ἀριθμ. φύλλου 443, 1 Φεβρουαρίου 1998, σ. 1 [«Τὸ Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας ἀποκαθιστᾷ τὸν ἅγιο Νεκτάριο Πενταπόλεως τὸν ἐν Αἰγίνῃ»]· καί· ἔτος 23ο, ἀριθμ. φύλλου 459, 1-16 Νοεμβρίου 1998, σσ. 9-11 [: «Ἀφιέρωμα στὸν ἅγιο Νεκτάριο Πενταπόλεως, μὲ ἀφορμὴ τὴν ἀποκατάσταση τῆς κανονικῆς τάξεως ἀπὸ τὸ Π(ατριαρχεῖο) Ἀλεξανδρείας»], ὡς καὶ εἰς τὰς ἑπομένας μελέτας· Σοφοκλέους Γ. Δημητρακοπούλου, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως. Ἡ πρώτη ἅγια Μορφὴ τῶν καιρῶν μας. Ἱστορικὴ βιογραφία βασισμένη σὲ αὐθεντικὲς πηγές*, Ἀθήνα 1998[1] [καί· Ἀθήνα 2000[2]], σσ. 126-128. Ἀρχιμ. Νεκταρίου Ἀ. Ζιόμπολα, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος καὶ τὸ διπλὸ θαῦμα στὸν Σταῦρο Καλκανδῆ. Μιὰ ἄλλη περιγραφὴ τῆς ζωῆς καὶ δράσεως τοῦ Πενταπόλεως, ὀγδόντα χρόνια ἀπὸ τὴν κοίμησή του, ἔνθ' ἀν.*, σσ. 404-409. Ἐνδιαφερόντως μνημονεύονται, ἐν κατακλεῖδι, τόσον ὁ διὰ τὸ συγκεκριμένον γεγονὸς ποιηθεὶς –ὑπὸ τοῦ ἱεροκήρυκος τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ὕδρας

πομπῶν· τοιουτοτρόπως, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἑνοποιήσαμεν –δι' ἐπουσιώδους ἐνίοτε προσαρμογῆς– τοὺς ἑκάστοτε ἐν ταῖς ὑποσημειώσεσι μνημονευομένους τίτλους μελετῶν, ἄρθρων κ.λπ., ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπεβάλομεν –διὰ τὰς συχνότερον χρησιμοποιουμένας εἰς τὸ σύνολον τοῦ τόμου μελέτας– ὡρισμένας βραχυγραφίας, αἱ ὁποῖαι ἐκτίθενται συγκεκριμένως εἰς τὸν ἀμέσως ἑπόμενον πίνακα συντομογραφιῶν.

***

Τὸ λιτὸν προοιμιακὸν τοῦτο σημείωμα καταστρέφοντες, ἐπιθυμοῦμεν καὶ ἐντεῦθεν νὰ ἐκφράσωμεν θερμοτάτας εὐχαριστίας πρὸς ἅπαντας τοὺς φανερῶς τε καὶ ἀφανῶς συμβαλόντας εἰς τὴν αἰσίαν εὐόδωσιν τοῦ ὅλου ἐκδοτικοῦ ἐγχειρήματος· ἀναφερόμεθα, βεβαίως, εἰς ἀμφοτέρους τοὺς τόμους *Πρακτικῶν* –τόν τε προλαβόντα καὶ τὸν παρόντα– τῶν «*ἐπὶ τῇ ἑκατονπεντηκονταετηρίδι ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἁγίου Νεκταρίου (1846-1996)*» συγκληθέντων ἐν Αἰγίνῃ συνεδρίων. Εὐχαριστίαι, εἰδικώτερον, ὀφείλονται· εἰς τοὺς εἰσηγητὰς καὶ τὰς εἰσηγητρίας τῶν συνεδρίων διὰ τὴν –κατὰ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν κειμένων τῶν ἀνακοινώσεών των– ἀρίστην συνεργασίαν μας· εἰς τὸν πανοσιολογιώτατον ἀρχιμανδρίτην κ. Τιμόθεον Σακκᾶν, καθηγούμενον τῆς εἰς Ὠρωπὸν Ἀττικῆς Ἱερᾶς Μονῆς Παρακλήτου, ὁ ὁποῖος μετέφρασεν εὐγενῶς τὰ ἐκ μέρους τῶν σλαβοφώνων ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ληφθέντα ξενόγλωσσα μηνύματα· εἰς τὴν κ. Ἰωάνναν Ρουμάνην,

ἀρχιμανδρίτου κ. Σεραφεὶμ Στεργιούλη–, *Νέος Παρακλητικὸς Κανὼν εἰς τὸν ἅγιον Νεκτάριον Μητροπολίτην Πενταπόλεως*, Ἀλεξάνδρεια 1999 [ὁ αὐτὸς ἀρχιμανδρίτης συνέθεσεν ὡσαύτως· *Ἀσματικὴν Ἀκολουθίαν εἰς τὸν ἅγιον Νεκτάριον Πενταπόλεως, ἐπὶ τῇ ἀποκαταστάσει αὐτοῦ ὡς ἱεράρχου τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ θρόνου καὶ τῇ ἱερᾷ μετακομιδῇ ἱεροῦ λειψάνου αὐτοῦ εἰς Ἀλεξάνδρειαν*, ἥτις καὶ κυκλοφορηθήσεται λίαν συντόμως], ὅσον καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ Κυριάκου Χαραλαμπίδη συνταχθὲν –κατὰ μῆνα Ἰούνιον τοῦ ἔτους 1998– σχετικὸν ποίημα, ὑπὸ τὸν τίτλον· «Ἀποκατάσταση ἁγίου», δημοσιευμένον ἤδη εἰς τὴν ποιητικὴν συλλογὴν τοῦ αὐτοῦ, *Δοκίμιν*, (Ἀθήνα 2000), σσ. 90-91.

ὡς καὶ εἴς τινας μοναζούσας τῶν Ἱερῶν Μονῶν ἁγίων Πάντων Σπετσῶν, «Ζούρβας» Ὕδρας καὶ ἁγίου Μηνᾶ Αἰγίνης –ὧν τὰ ὀνόματα Κύριος οἶδεν–, αἱ ὁποῖαι –κελεύσει τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ὕδρας κ. Ἱεροθέου– προέβησαν φιλοπόνως εἰς ἀκριβῆ ἀπομαγνητοφώνησιν τῶν κατ' ἀμφότερα τὰ συνέδρια λεχθέντων, κυρίως διὰ τὴν καταγραφὴν τῶν μεθ' ἑκάστην συνεδρίαν διαμειφθεισῶν συζητήσεων. Ἡ τελικῶς ληφθεῖσα ἀπόφασις μὴ δημοσιεύσεως –τόσον εἰς τὸν παρόντα ὅσον καὶ εἰς τὸν προκυκλοφορηθέντα τόμον– τῶν ἐν λόγῳ συζητήσεων, οὐδόλως μειοῖ τὸν κόπον των, ὃν καὶ *«ἑκατονταπλασίονα λήψονται»*· εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Διονύσιον Καλαμάκην, ὁ ὁποῖον διεξῆλθε ἐπικουρικῶς τμήματά τινα τοῦ τόμου *Πρακτικῶν* τοῦ πρώτου συνεδρίου. Σημειοῦμεν, ἐπιπροσθέτως, ὅτι ἐν τῇ συνεχεῖ ἡμῶν μερίμνῃ διὰ τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν ἀρτιωτέραν ἐμφάνισιν ἀμφοτέρων τῶν ἐν λόγῳ τόμων, πολύτιμος ἦλθεν ἀρωγὸς ἡ ἔμπειρος στοιχειοθέτις κ. Ἐλεονώρα Χαραλαμπίδου, καθοριστικῶς δὲ συμπαρεστάθη ἡ φιλόκαλος δυὰς τῶν τυπογράφων κ.κ. Εὐαγγέλου Μπουλούκου καὶ Ἀντωνίου Λογοθέτη.

***

Εὐγνώμονας υἱικὰς εὐχαριστίας ἀπευθύνομεν, τέλος, πρὸς τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Ὕδρας κ. Ἱερόθεον, διὰ τὴν πρὸς τὸν ὑποφαινόμενον ἐπιδειχθεῖσαν ἀμέριστον ἐμπιστοσύνην· ὁμολογοῦμεν καθηκόντως ὅτι εἰς τὴν πατρικήν του ἀγάπην ὀφείλομεν τὴν ἐπωφελῆ περιήγησιν εἰς τοὺς εὐώδεις πνευματικοὺς λειμῶνας τῶν συγγραφῶν τοῦ ἁγίου Νεκταρίου· –*«οὐ κρύπτομεν τὴν εὐεργεσίαν»*. Ἔχομεν δι' ἐλπίδος ὅτι, μετὰ καὶ τὴν πρόσφατον σύστασιν εἰδικῆς –ἐξ ἁρμοδίων καθηγητῶν– ἐπιτροπῆς ἐκδόσεως τῶν *Ἁπάντων τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νεκταρίου* (ἐντατικῶς καὶ συστηματικῶς ἤδη πρὸς τοῦτο ἐργαζομένης), ἐγγίζει ἡ ἐκπλήρωσις τῶν μακροχρονίων ὁραματισμῶν τοῦ ἐξονομασθέντος Γέροντος Μητροπολίτου καὶ λίαν συντόμως

–προσυπογράφομεν σχετικὴν ῥῆσιν τοῦ αὐτοῦ– θὰ *«δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν τὴν χαράν, ἀπὸ τῆς ὁποίας θὰ πληροῦται ὁ ἅγιος βλέπων εἰς ἐπιμελημένας ἐκδόσεις τὴν κυκλοφορίαν τῶν ἔργων Του, δεδομένου ὅτι ὁσάκις ἐκυκλοφορεῖτο, ἔτι ἐν ζωῇ εὑρισκομένου, κάποιο βιβλίον Του, ἔχαιρε χαρὰν μεγάλην καὶ ἐξεφράζετο ἐνθουσιωδῶς, προφορικῶς καὶ γραπτῶς, ὡς παιδίον, σκιρτῶν καὶ ἀγαλλόμενος. Μεγάλη τιμὴ καὶ ὑψίστη εὐλογία νὰ συνεργήσωμεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν χαρὰν αὐτὴν τοῦ ἁγίου μας»*[10]. Γένοιτο!

Α.Γ.Χ.

---

10. Βλ. εἰς τὸν ἤδη ἀνωτέρω (ὑποσημειώσεις 1 καὶ 6) μνημονευθέντα τόμον, σ. 55.

Βραχυγραφίαι

Α΄. Βιβλίων - Μελετῶν

Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος Αἰγίνης*	Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος Αἰγίνης ὁ θαυματουργός. Ὁ Βίος καὶ τὸ ἔργο του 1846-1920*, Θεσσαλονίκη 1979.
Τίτου Ματθαιάκη, *Ὁ ὅσιος Νεκτάριος*	*Ὁ ὅσιος Νεκτάριος Κεφαλᾶς. Μητροπολίτης Πενταπόλεως (1846-1920)*. Εὐλογίᾳ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ὕδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης κ.κ. Προκοπίου, ἐπιμελείᾳ Ἀρχιμανδρίτου Τίτου Ματθαιάκη, Ἀθῆναι 1955.
Τίτου Ματθαιάκη, *Κατηχητικαὶ ἐπιστολαί*	Τίτου Ἐμμ. Ματθαιάκη, Μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας, Φιλιατῶν καὶ Γηρομερίου, *Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως κατηχητικαὶ ἐπιστολαὶ πρὸς τὰς μοναχὰς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης*, Ἀθῆναι 1984.
Τίτου Ματθαιάκη, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος*	Τίτου Ἐμμ. Ματθαιάκη, Μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας, Φιλιατῶν καὶ Γηρομερίου, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος Κεφαλᾶς. Μητροπολίτης Πενταπόλεως (1846-1920)*. Ἔκδοσις δευτέρα ἐπηυξημένη, Ἀθῆναι 1985.
Σώτου Χονδροπούλου, *Ὁ ἅγιος τοῦ αἰώνα μας*	Σώτου Χονδροπούλου, *Ὁ ἅγιος τοῦ αἰώνα μας. (Ὁ ὅσιος Νεκτάριος Κεφαλᾶς). Ἀφηγηματικὴ βιογραφία*. Ἔκδοσις ἑνδεκάτη. Ἔκδοσις Ἱερᾶς Κοινοβιακῆς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος (Ἅγιος Νεκτάριος) Αἰγίνης, [ἄνευ τοποχρονολογήσεως].

Β΄. Πατερικῶν καὶ λοιπῶν περιοδικῶν ἐκδόσεων

ΒΕΠΕΣ	Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων. Ἔκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1955 καὶ ἐντεῦθεν.
ΕΕΒΣ	Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Ἀθῆναι 1924 καὶ ἐντεῦθεν.
ΕΕΘΣΠΑ	Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1924 καὶ ἐντεῦθεν.
ΕΠΕ	Ἕλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Πατερικαὶ ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», Θεσσαλονίκη 1972 καὶ ἐντεῦθεν.
ΘΗΕ	Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμοι 1-12, Ἀθῆναι 1962-1968.
P.G.	J.P. Migne, *Patrologiae cursus completus* (series graeca, 1-161), Paris 1857-1866.
P.L.	J.P. Migne, *Patrologiae cursus completus* (series latina, 1-221+4), Paris 1844-1855.

Γ΄. Παλαιοδιαθηκικῶν - Καινοδιαθηκικῶν βιβλίων

Γεν.	Βιβλίον Γενέσεως
Ἐξόδ.	Βιβλίον Ἐξόδου
Δευτ.	Βιβλίον Δευτερονομίου
Κριτ.	Βιβλίον Κριτῶν
Ψαλμ.	Βιβλίον Ψαλμῶν
Γ΄ Βασ.	Βιβλίον Βασιλειῶν Γ΄
Ματθ.	Εὐαγγέλιον κατὰ Ματθαῖον
Μάρκ.	Εὐαγγέλιον κατὰ Μᾶρκον
Λουκ.	Εὐαγγέλιον κατὰ Λουκᾶν
Ἰω.	Εὐαγγέλιον κατὰ Ἰωάννην
Πράξ.	Πράξεις τῶν Ἀποστόλων
Ρωμ.	Πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολή
Α΄ Κορ.	Α΄ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολή

Β΄ Κορ.	Β΄ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολή
Γαλ.	Πρὸς Γαλάτας ἐπιστολή
Ἐφεσ.	Πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολή
Φιλιπ.	Πρός Φιλιππησίους ἐπιστολή
Κολοσ.	Πρὸς Κολοσσαεῖς ἐπιστολή
Α΄ Θεσ.	Α΄ πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολή
Β΄ Θεσ.	Β΄ πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολή
Α΄ Τιμ.	Α΄ πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολή
Β΄ Τιμ.	Β΄ πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολή
Τίτ.	Πρὸς Τίτον ἐπιστολή
Φιλ.	Πρὸς Φιλήμονα ἐπιστολή
Ἑβρ.	Πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολή
Α΄ Πέτρ.	Α΄ Καθολικὴ ἐπιστολή Πέτρου
Α΄ Ἰω.	Α΄ ἐπιστολὴ Ἰωάννου
Ἀποκ.	Ἀποκάλυψις Ἰωάννου

Δ΄. Τεχνικῶν καὶ ἄλλων ὅρων

ἄ.ἔ.	ἄνευ ἔτους
αἰ.	αἰών
ἀρ./ἀριθμ.	ἀριθμός
ἀρχιμ.	ἀρχιμανδρίτης
βλ.	βλέπε
διεκπ.	διεκπεραίωσις
ἑ.	ἑξῆς
ἔκδ.	ἔκδοσις
ἔνθ᾽ ἀν.	ἔνθ᾽ ἀνωτέρω
ἐπιστ.	ἐπιστολή
ἐφημ.	ἐφημερίς
ἱ.	ἱερὸς/ἱερά
ἱερομ.	ἱερομόναχος
κ.ἄ.	καὶ ἄλλα
Κ.Δ.	Καινὴ Διαθήκη

κ.ε.	καὶ ἑξῆς
κεφ.	κεφάλαιον
κ./κ.κ.	κύριος / κύριος κύριος
κ.λπ.	καὶ λοιπά
κ.ο.κ.	καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς
λ.χ.	λόγου χάριν
Μ.	μέγας
Μ.	μονή
μεταφρ.	μετάφρασις
Μητρ.	μητροπολίτης
μ.Χ.	μετὰ Χριστόν
ὅ.π.	ὅπου παραπάνω
π.	πατήρ
Π.Δ.	Παλαιὰ Διαθήκη
περ.	περίοδος
πίν.	πίναξ
πρβλ.	παράβαλε
προηγ.	προηγούμενος
πρωτ.	πρωτόκολλον
πρωτοπρ.	πρωτοπρεσβύτερος
π.χ.	παραδείγματος χάριν
σ./σσ.	σελίς/σελίδες
σημ.	σημείωσις
στ.	στήλη
τ.	τόμος
τ.ἔ.	τοῦτ' ἔστιν
τ. ἔ.	τρέχων ἔτος
χ.χρ.	χωρὶς χρονολογία

Μέρος πρῶτον

Μηνύματα – Προσλαλιαί – Χαιρετισμοί – Ὁμιλίαι

1. Τοῦ ἐξοχωτάτου Προέδρου τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας κ. Κωνσταντίνου Στεφανοπούλου

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Ἀθήνα, 27 Σεπτεμβρίου 1996

Σεβασμιώτατε,

Λυποῦμαι διότι μοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ προσέλθω εἰς τὸ Συνέδριον διὰ τὸ ἔργον καὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου.

Ἀνταποκρινόμενος εἰς τὴν παράκλησίν σας, ἀποστέλλω μήνυμα πρὸς τοὺς ἐκλεκτοὺς συνέδρους, ἀπολύτως βέβαιος διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ Συνεδρίου.

Μὲ ἀγάπη

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

Μήνυμα τοῦ ἐξοχωτάτου Προέδρου τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας κ. Κωνσταντίνου Στεφανόπουλου πρὸς τὸ διορθόδοξο θεολογικὸ ἐπιστημονικὸ Συνέδριο ἐπὶ τῇ ἑκατονπεντηκονταετηρίδι ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἁγίου Νεκταρίου

Μὴ δυνάμενος νὰ παρευρεθῶ καὶ χαιρετίσω προφορικῶς τοὺς Ἕλληνες καὶ ξένους συνέδρους, ἀπευθύνω πρὸς αὐτοὺς τοὺς θερμοὺς χαιρετισμούς μου καὶ τὴν διαβεβαίωσιν τῆς μεγάλης ἐκτιμήσεώς μου.

Ἐκφράζω τὴν εἰλικρινῆ χαράν μου διὰ τὴν σύγκλησιν τοῦ Συνεδρίου σας, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ παρουσιασθοῦν ὅλες οἱ πλευρὲς τοῦ μεγάλου πνευματικοῦ ἔργου τοῦ ἁγίου Νεκταρίου καὶ ἡ πλούσια θεολογικὴ προσφορά του.

Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ὁ ὁποῖος εὐλαβεῖται ὅλως ἰδιαιτέρως τὴν μνήμην τοῦ θαυματουργοῦ ἁγίου Νεκταρίου θὰ ἔχει πολὺ νὰ ὠφεληθεῖ ἀπὸ τὶς ἐργασίες τοῦ Συνεδρίου σας, μέσῳ τῶν ὁποίων θὰ προσεγγίσει ἀκόμη περισσότερον τὴν προσωπικότητα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

2. Τοῦ Παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου τοῦ Α΄

Ἱερώτατε Μητροπολῖτα Ὕδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης, ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητὲ ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργὲ τῆς ἡμῶν Μετριότητος κύριε Ἱερόθεε, χάρις εἴη τῇ ὑμετέρα Ἱερότητι καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ.

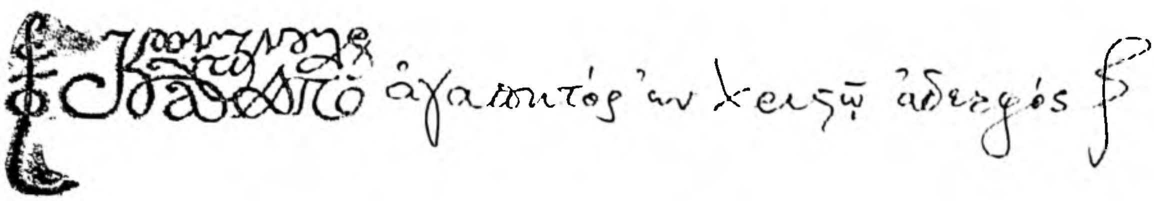
Ἀσμένως ἐκομισάμεθα καὶ εὐφροσύνως ἀνέγνωμεν τὸ προσφιλὲς ἡμῖν ἀπὸ ιε΄ τρέχοντος μηνὸς Ὀκτωβρίου γράμμα τῆς ὑμετέρας ἀγαπητῆς ἡμῖν Ἱερότητος, δι' οὗ ὑποβάλλει αὕτη τῇ ἡμετέρᾳ Μετριότητι περὶ τῆς ἐπιτυχοῦς διεξαγωγῆς τοῦ ἤδη εὐοδοθέντος μοναστικοῦ Συνεδρίου περὶ τοῦ νέου ἁγίου βλαστοῦ, τοῦ ἐκ τοῦ κλήματος τῆς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας ἐκβλαστήσαντος καὶ εἰς τὴν ὑμετέραν Αἴγιναν μεταφυτευθέντος καὶ καρπὸν πολὺν δώσαντος ἁγίου Νεκταρίου τοῦ θαυματουργοῦ, ὡς καὶ περὶ τῆς ἀγάπης πρὸς αὐτὸν καὶ τῆς, ζήλῳ μιμήσεως, ἀθρόας προσελεύσεως μοναζουσῶν, καὶ τῆς λιπαρᾶς συνεισφορᾶς εἰκοσάδος ὅλης εὐγενῶς καὶ προθύμως καὶ φιλοπόνως προσελθόντων πανεπιστημιακῶν καθηγητῶν, οἷς πᾶσιν ἀνήκει δίκαιος ἔπαινος, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς προετοιμασίας τοῦ θεολογικοῦ Συνεδρίου, οὗ ἡ ἔναρξις ὡρίσθη διὰ τὴν κα΄ τρέχοντος μηνὸς Ὀκτωβρίου, ἅπερ πάντα καταδεικνύουσι τὴν ἀνύστακτον ποιμαντικὴν ὑμῶν μέριμναν ὑπὲρ τοῦ ἐμπιστευθέντος ὑμῖν ὑπὸ τοῦ Κυρίου λογικοῦ ποιμνίου.

Ἐπὶ πάσαις ταύταις ταῖς ὑμετέραις ἐνεργείαις συγχαίρομεν

τῇ ὑμετέρᾳ φίλῃ Ἱερότητι καὶ πᾶσι τοῖς συνεργάταις αὐτῆς καὶ εὐχόμεθα ὁλοθύμως ὅπως ὁ παντὸς ἀγαθοῦ δοτὴρ Κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐνδυναμοῖ τὴν ὑμετέραν Ἱερότητα καὶ τοὺς φιλοχρίστους συνεργάτας αὐτῆς καὶ πάντας τοὺς συντελεστὰς καὶ συμμετόχους τοῦ Συνεδρίου καὶ πασῶν τῶν προσπαθειῶν αὐτῆς, εἰς τὸ φθάσαι εἰς εὐλογημένον καὶ καρποφόρον πέρας καὶ δρέψαι καρποὺς χυμώδεις καὶ θρεπτικούς, ὠφελίμους εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν ἀνάπτυξιν τοῦ πληρώματος τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας Αὐτοῦ.

Τοῖς ὁλοθύμοις δὲ συγχαρητηρίοις καὶ ταῖς εὐχαῖς προστιθέμεθα καὶ τὴν Πατριαρχικὴν ἡμῶν εὐλογίαν, ὥστε διὰ πασῶν τῶν ἐκδηλώσεων γενέσθαι τὴν χαρὰν ὑμῶν πεπληρωμένην ἐν Χριστῷ, Οὗ ἡ χάρις καὶ ἡ δύναμις εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν πάσας τὰς ὡς πλείστας καὶ εὐφροσύνους ἡμέρας τῆς ζωῆς ὑμῶν. Ἀμήν.

͵αϡϟϛʹ Ὀκτωβρίου κʹ

3. Τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ἰωαννουπόλεως καὶ Πρετορίας κ.κ. Παύλου, τοποτηρητοῦ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξανδρείας

ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

Ἀριθμ. Πρωτ. 125/96

Ἀλεξάνδρεια, τῇ 15ῃ Ὀκτωβρίου 1996

Πρὸς τὸν
Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην
Ὕδρας, Σπετσῶν, Αἰγίνης,
Ἑρμιονίδος καὶ Τροιζηνίας
κ. Ἱερόθεον

Σεβασμιώτατε καὶ ἀγαπητὲ ἐν Χριστῷ ἀδελφὲ κ. Ἱερόθεε,

Συγχαίρομεν ὑμῖν διὰ τὴν λαμπρὰν πρωτοβουλίαν τῆς ὑμετέρας γεραρᾶς Σεβασμιότητος, ὀργανώσεως σειρᾶς ἑορτίων πνευματικῶν ἐκδηλώσεων «ἐπὶ τῇ συμπληρώσει ἑνὸς καὶ ἡμίσεος αἰῶνος ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἁγίου τοῦ αἰῶνός μας Νεκταρίου τοῦ θαυματουργοῦ (1846-1996)» ὅστις ἐλάμπρυνε διά τε τῆς καρποφόρου διακονίας καὶ διὰ τῆς μυστικῆς προσευχῆς τὴν διαχρονικὴν πνευματικὴν μαρτυρίαν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἁγιωτάτης Ἐκκλησίας ἐν περιστάσεσι παντοίαις καὶ ἐν καιροῖς χαλεποῖς.

Ὁ λόγος τῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρξε πάντοτε ὁ λόγος τῆς ζωῆς καὶ τοῦ καθ' ὅλου ἔργου πάντων τῶν εὐαρεστησάντων τὸν Κύριον καὶ τελειωτὴν τῶν πνευματικῶν ἀγώνων, πάντων

τῶν ἁγίων καὶ τῶν μαρτύρων τῆς ἡμετέρας πίστεως, ἐσημειώθη δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν ἐπὶ τὸ πρόσωπον καὶ τὸ ἔργον τοῦ τιμωμένου ἁγίου ὡς ἐμπρέπουσα τοῖς ἁγίοις τῆς πίστεως ἡμῶν ἀγωνία καὶ μαρτυρία περὶ τῆς ἐν ἡμῖν ἐλπίδος.

Ὁ λόγος τῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρξε πάντοτε μνήμη πίστεως καὶ μαρτυρία ἁγιότητος ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἁγίων, ἥτις τελειοῦται ἐν τῇ ἀναμνήσει καὶ τῇ ἐπικλήσει τῆς εὐχαριστιακῆς ἐμπειρίας τοῦ ὅλου ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Ἐν αὐτῇ βιοῦται ἡ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀδιάκοπος συνέχεια τῆς ἁγιότητος ὡς ἡ συνέχουσα τὸ σῶμα αὐτῆς ἀκτινοβολία τῆς θείας Χάριτος διὰ τῶν ἁγίων καὶ τῶν μαρτύρων τῆς πίστεως, δι' ὧν καὶ ἡμεῖς ἔχομεν ἐξαίρετα ὑποδείγματα τῆς ἐν Χριστῷ πολιτείας ἡμῶν. Οὕτως, ὡς διεκήρυσσεν ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος, «τιμὴ μάρτυρος, μίμησις μάρτυρος»· διὸ καὶ «ὑποδοχὴ μάρτυρος τὸ συνελθεῖν εἰς τὴν ἐκείνου μνήμην, τὸ κοινωνῆσαι τῆς διηγήσεως τῶν ἄθλων, τὸ θαυμᾶσαι τὰ γεγενημένα, τὸ ζηλῶσαι τὴν ἀρετήν, τὸ εἰς ἑτέρους ἐξενέγκειν τὰς ἀνδραγαθίας τὰς ἐκείνου», διότι «μνήματα ἁγίων οὐ σοροὶ καὶ λάρνακες καὶ στῆλαι καὶ γράμματα, ἀλλ' ἔργων κατορθώματα καὶ πίστεως ζῆλος».

Ὁ λαμπρῶς τιμώμενος σύγχρονος ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως ὁ θαυματουργὸς ἀνέφερε διὰ τοῦ καθ' ὅλου βίου καὶ ἔργου αὐτοῦ προσωπικὴν ἀγωνίαν τῆς ἁγιότητος εἰς τὴν διαχρονικὴν λειτουργίαν τῆς ἁγιότητος τῆς Ἐκκλησίας, ἐξ ἧς ἤντλει καὶ ὁ ἴδιος «τὴν τῶν προηθληκότων μνήμην» εἰς ἀδιάκοπον «ἄσκησίν τε καὶ ἑτοιμασίαν», κατὰ τὸ μαρτύριον τοῦ ἱεροῦ Πολυκάρπου. Τὴν προσωπικὴν ταύτην ἀγωνίαν τοῦ δικαίως τιμωμένου ἁγίου διέκρινεν ἡ πάντοτε εὐαίσθητος ἐκκλησιαστικὴ συνείδησις ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἡμετέρου θαυματουργοῦ ἁγίου καὶ ἐλάμπρυνεν ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ διὰ

πλουσίων δωρεῶν, ὥστε καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν νὰ λάμψῃ τὸ φῶς τῆς πίστεως, δι' οὗ φωτίζεται πᾶσα ἡ οἰκουμένη καὶ ὑπερβαίνεται ἡ τοπικὴ ἢ ἡ καιρικὴ διακονία τοῦ ἁγίου. Ἡ μνήμη τῆς Ἐκκλησίας κατέταξεν αὐτὸν εἰς τὰ μυρίπνοα ἄνθη τῆς ἁγιότητος, τὰ ὁποῖα προσφέρουν εὐωδίαν πνευματικὴν εἴς τε τὰς κοσμικὰς φροντίδας καὶ τὴν ψυχοφθόρον ζάλην τῶν καιρῶν.

Ὅθεν συγχαίροντες καὶ αὖθις ὑμῖν ἐπὶ τοῖς θεαρέστως τελουμένοις, ἐν οἷς λαμπρύνεται καὶ ὁ ἱστορικὸς καὶ παλαίφατος θρόνος τῆς τῶν Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας καὶ τῆς καθ' ὅλου ἐν Ἀφρικῇ Ὀρθοδοξίας, εὐχόμεθα εὐόδωσιν τῶν ἐργασιῶν πρὸς δόξαν Θεοῦ καὶ πνευματικὴν οἰκοδομὴν τῶν ἐγγὺς καὶ τῶν μακράν.

Τῆς ὑμετέρας γερασμίας Σεβασμιότητος ἀδελφὸς ἐλάχιστος

† Ὁ Ἰωαννουπόλεως καὶ Πρετορίας ΠΑΥΛΟΣ
Τοποτηρητὴς τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου

4. Τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Διοδώρου τοῦ Α΄ (†)

Ἀριθμ. Πρωτ. 549

Τῷ Ἱερωτάτῳ Μητροπολίτῃ Ὕδρας, Σπετσῶν, Αἰγίνης, Ἑρμιονίδος καὶ Τροιζηνίας κ. Ἱεροθέῳ ἀδελφῷ ἐν Κυρίῳ ἀγαπητῷ καὶ συλλειτουργῷ τῆς Ἡμῶν Μετριότητος, ἀσπασμὸν ἅγιον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

Μετὰ πολλῆς χαρᾶς κομιζόμενοι τὰς κατὰ καιροὺς ἀποστελομένας ἐπιστολὰς τῆς ὑμετέρας πεφιλημένης Ἡμῖν Ἱερότητος καὶ ἐκτιμῶντες τὰς εὐκαιρίας τῆς ἀγαστῆς μεθ' ἡμῶν ἐπικοινωνίας, εὐμενῶς διατιθέμεθα εἰς πᾶν τὸ ὑπ' αὐτῆς ἐκτιθεμένῳ, εἰδότες τὰ ἀγαθὰ αἰσθήματα ὑπὸ τῶν ὁποίων αὕτη διακατέχεται τόσον πρὸς τὸ Ἡμέτερον πρόσωπον ὅσον καὶ πρὸς τὰ Πανάγια Σκηνώματα τῆς ἀμωμήτου ἡμῶν Πίστεως.

Τῆς καρδίας δ' Ἡμῶν, ὡς εἰκός, κατακλυζομένης ὑπὸ ἀγαθῶν πρὸς αὐτὴν αἰσθημάτων, εὐχαρίστως ἀποκρινόμεθα εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτῆς, διὰ τῆς ὁποίας ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀνακοινοῦται Ἡμῖν τὴν σύγκλησιν δύο διορθοδόξων Συνεδρίων, τὰ ὁποῖα πραγματοποιηθήσονται ἀπὸ 9ης ἕως 11ης Σεπτεμβρίου τρ.ἔ. τὸ πρῶτον καὶ ἀπὸ 20ῆς ἕως 23ης Ὀκτωβρίου τὸ ἕτερον, ὡς καὶ τὴν διοργάνωσιν ἑορταστικῶν ἐκδηλώσεων, αἵτινες ἄρξωνται τῇ 9ῃ Νοεμβρίου, ἅπασαι δ' αἱ δραστηριότητες αὗται ἀφιεροῦνται τῇ ἐπετείῳ τῆς συμπληρώσεως 150 ἐτῶν ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νεκταρίου ἐπισκόπου Πενταπόλεως τοῦ θαυματουργοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ προσκαλεῖται ἐκπρόσωπον Ἡμῶν, ἵνα συμμετάσχῃ εἰς ταύτας.

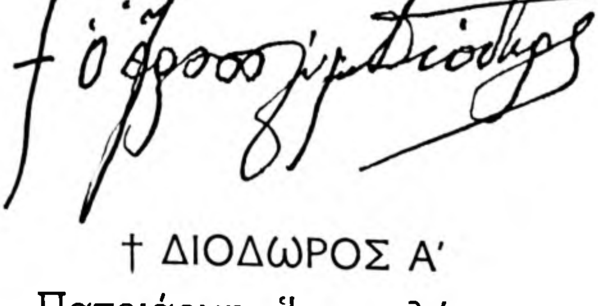
Ἐκφράζοντες, ὅθεν, τὰς ἀπὸ καρδίας συγχαρητηρίους Ἡμῶν εὐχὰς τῇ ὑμετέρᾳ Ἱερότητι, ἐπὶ τῇ διαπιστώσει τῶν θεοφιλῶν δραστηριοτήτων αὐτῆς ὑπὲρ τοῦ φιλοχρίστου καὶ εὐσεβοῦς λαοῦ τῆς πεπιστευμένης αὐτῇ Μητροπόλεως, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῆς Ἁγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, γνωρίζομεν αὐτῇ ὅτι τὸ Παλαίφατον ἡμῶν Πατριαρχεῖον τῶν Ἱεροσολύμων προθύμως θέλει συμμετάσχει εἰς ταύτας, διὰ τῶν ὁρισθέντων ἐκπροσώπων Ἡμῶν Ἱερωτάτου Μητροπολίτου Ἱεραπόλεως κ. Εἰρηναίου, Ἐξάρχου τοῦ Παναγίου Τάφου ἐν Ἑλλάδι καὶ τοῦ ἐλλογιμωτάτου κ. Ἀγαμέμνονος Τσελίκα, Καθηγητοῦ Παλαιογραφίας.

Ἐπευχόμενοι, ὅθεν, δαψιλῆ τὴν χάριν καὶ εὐλογίαν τοῦ Παναγίου καὶ Ζωοδόχου Τάφου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν ἑορταστικῶν ἐκδηλώσεων, συγχαίρομεν καὶ αὖθις τῇ ὑμετέρᾳ Ἱερότητι, ἐπὶ τῇ θεαρέστῳ διακονίᾳ αὐτῆς καὶ τῇ ἑκουσίᾳ ἀναλώσει ἐν τῷ ἀμπελῶνι τοῦ Κυρίου, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ διὰ τῶν πανορθοδόξων τούτων Συνάξεων συσφίγξει τῶν ὑφισταμένων ἀδελφικῶν σχέσεων τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.

Ἐφ' οἷς, φιλαδέλφως περιπτυσσόμενοι αὐτὴν ἐν Κυρίῳ διατελοῦμεν.

Ἐν τῇ Ἁγίᾳ Πόλει Ἱερουσαλὴμ ᾳϡϟϛ' Ἰουλίου κη'

Ἀγαπητὸς ἐν Χριστῷ ἀδελφός,

† ΔΙΟΔΩΡΟΣ Α'
Πατριάρχης Ἱεροσολύμων

5. Τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου Μόσχας καὶ πασῶν τῶν Ρωσσιῶν κ.κ. Ἀλεξίου

ΑΛΕΞΙΟΣ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΜΟΣΧΑΣ ΚΑΙ ΠΑΣΩΝ ΤΩΝ ΡΩΣΣΙΩΝ

Πανιερώτατον Μητροπολίτην
Ὕδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης
κ.κ. Ἱερόθεον

Πανιερώτατε, ἀγαπητὲ ἐν Χριστῷ ἀδελφέ,

«Θαυμαστὸς ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἁγίοις Αὐτοῦ», «ἐπεφάνη Αὐτοῦ ἡ σωτήριος Χάρις» (Τίτ. β', 11) καὶ ἔδωκεν ἡμῖν ὑπόδειγμα χριστομιμήτου ζωῆς (Ἰω. γ', 15).

Ὁ Κύριος προνοητικῶς ἐμφανίζει εἰς τὰ φιλόχριστα τέκνα Του, εἰς τὰ δύσκολα χρόνια τῶν δοκιμασιῶν —κλῆρος τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας— ὅπως ἐπίσης καὶ κατὰ τὰς περιόδους τῆς εὐημερίας, μεγάλους ἀγωνιστὰς τῆς εὐσεβείας, οἱ ὁποῖοι διὰ τῆς θεαρέστου ζωῆς των, διὰ τῆς ποιμαντικῆς φροντίδος τῶν ψυχῶν καὶ διὰ τῶν ψυχοφελῶν νουθεσιῶν των μᾶς ἐνισχύουν εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἐπιγείου ζωῆς μας διὰ νὰ ἀκολουθήσωμεν τὸν Χριστόν. Εἷς τῶν φωστήρων τούτων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ ὁλοκλήρου τῆς Ὀρθοδοξίας, εἶναι καὶ ὁ ἅγιος Νεκτάριος, Μητροπολίτης Πενταπόλεως, ὁ ἐν Αἰγίνῃ, ὁ θαυματουργός.

Μὲ αἴσθημα βαθείας ἱκανοποιήσεως καὶ πνευματικῆς χαρᾶς ἐδέχθημεν τὴν εἴδησιν τῶν ἑορτῶν πρὸς τιμὴν καὶ μνήμην

αὐτοῦ τοῦ ἀγωνιστοῦ, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ ἀληθῶς «κανόνα πίστεως καὶ εἰκόνα πραότητος» καὶ εἶναι ὄντως «ἐγκρατείας διδάσκαλος», ἐξαποστέλλων ταχέως τὴν ἄνωθεν βοήθειαν πρὸς τοὺς τιμῶντας τὴν μνήμην αὐτοῦ.

Ἐγκαρδίως συγχαίρομεν ἐπὶ τῷ ἑορτασμῷ τῶν 150 ἐτῶν ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἱεράρχου Νεκταρίου καὶ ἀπὸ καρδίας χαιρετίζομεν πάντας τοὺς μετέχοντας εἰς τὸ πνευματικὸν αὐτὸ γεγονός, πάντας τοὺς πανεπιστημιακοὺς καθηγητὰς καὶ διδασκάλους, τοὺς εἰσηγητὰς τῶν διδακτικῶν εἰσηγήσεων διὰ τὴν ἀσκητικὴν βιοτὴν τοῦ ἱεράρχου τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν προσευχῇ εὐχόμεθα ἐπιτυχῆ ἔκβασιν τοῦ ὅλου ἑορτασμοῦ. Ὡσαύτως φιλαδέλφως συγχαίρομεν ὁμοῦ μετὰ τῆς ἀγαπητῆς Ἡμῖν Ὑμετέρας Πανιερότητος καὶ ὅλον τό Θεόσωστον Ὑμῶν ποίμνιον ἐπὶ τῇ τελέσει αὐτοῦ τοῦ ὑπερόχου ἰωβηλαίου.

Τέλος ὑψώνομεν τὰς ἡμετέρας θερμὰς προσευχάς πρὸς τὸν ἱεράρχην τοῦ Χριστοῦ Νεκτάριον καὶ δεόμεθα αὐτοῦ ὅπως, διὰ τῶν οὐρανίων Αὐτοῦ πρεσβειῶν ἐνώπιον τοῦ ἐπουρανίου θυσιαστηρίου, ὁ Παντοκράτωρ Κύριος διαφυλάττῃ ἡμᾶς ἀπὸ ὁρατοὺς καὶ ἀοράτους ἐχθρούς, στερεώνῃ ἡμᾶς εἰς τὴν ἀληθῆ ὀρθόδοξον πίστιν καὶ χαρίσῃ εἰς ἡμᾶς «τὴν εἰρήνην τὴν πάντα νοῦν ὑπερέχουσαν» (Φιλιπ. δ', 7).

Μετὰ τῆς ἐν Κυρίῳ ἀγάπης

† ΑΛΕΞΙΟΣ
Πατριάρχης Μόσχας
καὶ πασῶν τῶν Ρωσσιῶν.

6. Τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου Βουλγαρίας κ.κ. Μαξίμου

ΜΑΞΙΜΟΣ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

20 Ὀκτωβρίου 1996

Πρὸς τὸν
Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην
Ὕδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης
κ.κ. Ἱερόθεον.

Σεβασμιώτατε καὶ ἀγαπητὲ ἐν Χριστῷ ἀδελφέ,

Μετὰ χαρᾶς ἀνταποκρινόμεθα στὴν εὐγενῆ πρόσκλησή Σας γιὰ συμμετοχὴ στὸ διορθόδοξο ἐπιστημονικὸ Συνέδριο «Ἅγιος Νεκτάριος· ὁ πνευματικός, ὁ μοναστικός, ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἡγέτης», τὸ ὁποῖο ὀργανώνει ἡ Ἱερὰ Μητρόπολή Σας καὶ ἡ Ἱερὰ Μονὴ Ἁγίας Τριάδος, τὸ ἱερὸ ἡσυχαστήριο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου. Τὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία Βουλγαρίας θὰ ἐκπροσωπήσει ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Νευροκοπίου κ. Ναθαναήλ, ὁ ὁποῖος καὶ θὰ ὁμιλήσει γιὰ τὴν τιμὴ πρὸς τὸν ἅγιο Νεκτάριο στὴ χώρα μας.

Ἡ ἀποδιδόμενη στοὺς ἁγίους τοῦ Θεοῦ τιμὴ ὄχι μόνο βοηθεῖ τὴν πνευματικὴ ἄνοδο τῶν πιστῶν καὶ διευκολύνει τὸν ἀγῶνά τους γιὰ ἐπίτευξη τῆς κατὰ Χριστὸν ζωῆς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκπαιδεύει, τοὺς παρηγορεῖ καὶ τοὺς τρέφει πνευματικά. Γι' αὐτὸ καὶ ἐμεῖς, ὡς ἡγεσία τῆς Ἐκκλησίας Βουλγαρίας, μὲ κάθε τρόπο παροτρύνουμε τὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ τόσο στὴν τιμὴ πρὸς τοὺς ἁγίους γενικώτερα, ὅσο καὶ πρὸς τὸν ἅγιο Νεκτά-

ριο εἰδικά, τὸν ὁποῖον εὐλαβεῖται ὅλο καὶ περισσότερο ὁ βουλγαρικὸς λαός. Καὶ εἴμαστε πεπεισμένοι ὅτι τὸ Συνέδριό Σας θὰ ὑπογραμμίσει τὴν ἔνθεη ζωὴ καὶ τὴν ἀνεκτίμητη προσφορὰ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου πρὸς τοὺς ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ὀρθοδόξους, μιὰ προσφορὰ ἡ ὁποία συνεχίζεται καὶ θὰ συνεχίζεται πάντοτε μὲ τὴ Χάρη τοῦ Θεοῦ γιὰ οἰκοδομὴ τοῦ πιστοῦ λαοῦ καὶ καταισχύνη τῶν ἀπίστων.

Εὐχόμενος καλὴν εὐόδωση τοῦ Συνεδρίου Σας, παρακαλῶ νὰ μὴ παύετε νὰ μνημονεύετε τὴν ταπεινότητά μου ἀλλὰ καὶ ὅλο τὸ βουλγαρικὸ λαὸ στὶς προσευχές Σας πρὸς τὸν μέγα ἱεράρχη καὶ σύγχρονο θεραπευτὴ τοῦ Θεοῦ, ἅγιο Νεκτάριο, διὰ τῶν εὐχῶν τοῦ ὁποίου εὔχομαι νὰ προοδεύει καὶ στὸ ἑξῆς ἡ ἁγία Ὀρθοδοξία.

Μετ᾽ ἀδελφικῆς ἐν Χριστῷ ἀγάπης

† ΜΑΞΙΜΟΣ
Ὁ Πατριάρχης Βουλγαρίας

7. Τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Σεραφείμ (†)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΠΡΩΤ. 2048
ΑΡΙΘΜ. ΑΘΗΝΗΣΙ ΤΗ 3η Σεπτεμβρίου 1996
ΔΙΕΚΠ. 105

Πρὸς
Τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην
Ὕδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης
κ.κ. Ἱερόθεον
Εἰς Ὕδραν

Σεβασμιώτατε ἐν Χριστῷ ἀδελφέ,

Ἡ Διαρκὴς Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, πάνυ ἀσμένως πληροφορηθεῖσα δι' ὑμετέρου ἐγγράφου τὰ περὶ τῶν ἐν Αἰγίνῃ διοργανουμένων, προνοίᾳ, κόπῳ καὶ μερίμνῃ τῆς ὑμετέρας Σεβασμιότητος, ἑορταστικῶν ἐκδηλώσεων ἐπὶ τῇ συμπληρώσει ἑκατὸν πεντήκοντα (150) ἐτῶν ἀπὸ τῆς ἐν Σηλυβρίᾳ τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης γεννήσεως τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νεκταρίου, ἐπισκόπου Πενταπόλεως, τοῦ θαυματουργοῦ, κτίτορος τῆς ἐν Αἰγίνῃ Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος, συγχαίρουσα τῇ ὑμετέρᾳ Σεβασμιότητι καὶ τοῖς ἐκλεκτοῖς συνεργάταις Αὐτῆς ἐπὶ τῇ ἀξιεπαίνῳ ταύτῃ πρωτοβουλίᾳ διὰ τὴν προβολὴν τῆς ἡγιασμένης ταύτης μορφῆς τῶν νεωτέρων

χρόνων, ἡ εὐεργετικὴ πρὸς τὸν Κύριον μεσιτεία τῆς ὁποίας ὑπὲρ τοῦ ὀρθοδόξου λαοῦ συνέβαλε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἑδραίωσιν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ τὴν καλλιέργειαν ὑγιοῦς ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος, καὶ ἐπευλογοῦσα τὰς ἐκδηλώσεις ἐπεύχεται ὅπως ὁ τῶν ἀγαθῶν πάντων χορηγὸς καὶ δοτὴρ καὶ αἴτιος καταξιοῖ τὴν ὑμετέραν Σεβασμιότητα ἐν ἀγαθοῖς ἐσαεὶ ἐργάζεσθαι, καὶ ἐν τῇ τῶν ἁγίων Αὐτοῦ ἐντολῶν ἐκπληρώσει εὐοδοῦσθαι, πρὸς καταρτισμὸν καὶ εὐάρεστον τῷ Θεῷ καρποφορίαν τοῦ πεπιστευμένου Αὐτῇ ὀρθοδόξου ποιμνίου.

Ἐπὶ δὲ τούτοις, κατασπαζόμενοι τὴν ὑμετέραν Σεβασμιότητα ἐν Κυρίῳ διατελοῦμεν μετ᾽ ἀγάπης.

† Ὁ Ἀθηνῶν ΣΕΡΑΦΕΙΜ, Πρόεδρος

Ὁ Ἀρχιγραμματεύς
† Ὁ Διαυλείας ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

8. Τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Τιράνων καὶ πάσης Ἀλβανίας κ.κ. Ἀναστασίου

Ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἐν Αἰγίνῃ
ἐπιστημονικοῦ θεολογικοῦ Συνεδρίου (21-23 Ὀκτωβρίου 1996).

ΤΑΠΕΙΝΗ ΑΝΑΦΟΡΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΝΕΚΤΑΡΙΟΝ

Πᾶσα ὑπεύθυνος προσέγγισις μιᾶς εὐλογημένης ὑπὸ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ προσωπικότητος προσφέρει νέας εὐκαιρίας διὰ τὴν ἀνακάλυψιν πολυτίμων δι' ὅλην τὴν Ἐκκλησίαν πλευρῶν τῆς μορφῆς της. Καὶ ἀσφαλῶς ἡ φυσιογνωμία τοῦ ἁγίου Νεκταρίου θὰ ἀκτινοβολήσῃ ἔτι μᾶλλον ὅταν αἱ μελέται τῶν εἰδικῶν ἐπιστημόνων ρίψουν περισσότερον φῶς εἰς τὴν θεολογικήν του συγκρότησιν καὶ προσφορὰν ἐντὸς τῶν ἐκκλησιαστικῶν συνθηκῶν, εἰς τὰς ὁποίας διεκρίθη ὁ ἀκέραιος ἱεράρχης, καθὼς καὶ εἰς τὰ πολύπλευρα τάλαντα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐργασθεὶς ὁ ἅγιος τῆς ἐποχῆς μας καὶ πολλαπλασιάσας αὐτά, δοξάζει καθημερινῶς τὸ ὄνομα τῆς προσκυνητῆς Τριάδος. Βεβαίως, ὁ ταπεινὸς καὶ σοφὸς Μητροπολίτης Πενταπόλεως δὲν θὰ ἐζήτει ποτὲ παρομοίαν ἀναγνώρισιν. Γνωστὸς εἰς τὸ ἀνὰ τὸν κόσμον Ὀρθόδοξον πλήρωμα, μὲ ἐμβέλειαν οἰκουμενικήν, τιμᾶται καὶ δέχεται εὐχὰς καὶ εὐχαριστίας ἀπὸ χιλιάδας εὐεργετουμένων πιστῶν. Ἐν τούτοις, ἡμεῖς πράγματι ὀφείλομεν νὰ ἐντρυφήσωμεν εἰς τὴν θεολογικὴν σκέψιν του, πρὸς τιμὴν αὐτοῦ καὶ πρὸς δόξαν Θεοῦ.

Ὁ θεολογικὸς λόγος του, ἤρεμος καὶ οὐσιαστικός, δὲν ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὰς ὀδυνηρὰς ἐκκλησιαστικὰς ἐμπειρίας τῶν ἀδίκων παραγκωνισμῶν καὶ μικροπρεπῶν συκοφαντιῶν. Ἀντιθέ-

τως, διατηρῶν τὴν ἤρεμον βεβαιότητα εἰς τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου, ἠχεῖ ἐσαεὶ πειστικός. Διότι ὁ ἴδιος ὁ ἅγιος εἶχε δοκιμασθῇ ὡς χρυσὸς ἐν χωνευτηρίῳ, πορευόμενος καὶ δεχόμενος τὴν ἐνθουσιώδη ὑποδοχήν, ἀλλὰ καὶ τὴν περίεργον ἀπόρριψιν, τὴν δικαίαν ἀναγνώρισιν, ἀλλὰ καὶ τὴν παράλογον καταδίωξιν, μὲ ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν παντεπόπτην Κύριον, ὅν ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἠγάπησε, παραβλέπων ἀδικαιολογήτους φθόνους ἰσχυρῶν τινων καὶ δοξολογῶν τὸν Θεὸν κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα. Αἱ ἐμπειρίαι αὗται πίστεως καὶ ὑπομονῆς προσδίδουν καὶ εἰς τὰ θεολογικὰ καὶ πνευματικῆς οἰκοδομῆς κείμενά του ἰδιαιτέραν ἐσωτερικὴν δυναμικὴν καὶ πειθώ.

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος συνέδεσεν ἁρμονικῶς ἐκκλησιαστικὰ διακονήματα, τὰ ὁποῖα ὁρισμένοι κύκλοι σήμερον φέρουν εἰς ἀντίθεσιν: θεολογικὸν στοχασμὸν καὶ ὑπεύθυνον ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν, μοναχικὴν ἄσκησιν καὶ κοινωνικὴν εὐαισθησίαν καὶ προσφοράν, συστηματικὸν κηρυκτικὸν ἔργον καὶ σιωπηρὰν βιοτήν· «ἐν παντὶ συνιστῶν ἑαυτὸν ὡς Θεοῦ διάκονον», πιστὸν ἀντίγραφον τοῦ ἀποστολικοῦ ἤθους εἰς τὸν αἰῶνά μας, «ἐν ὑπομονῇ πολλῇ, ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν στενοχωρίαις [...] ἐν ἁγνότητι, ἐν γνώσει, ἐν μακροθυμίᾳ, ἐν χρηστότητι, ἐν πνεύματι ἁγίῳ, ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ, ἐν λόγῳ ἀληθείας, ἐν δυνάμει Θεοῦ, διὰ τῶν ὅπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν, διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας, διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας...» (Β' Κορ. ϛ', 4-10).

Ἰδιαιτέρας σημασίας διὰ τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ παρακαταθήκη διὰ πάντα κληρικὸν καὶ θεολόγον ὑπῆρξαν οἱ κόποι καὶ ἀγῶνές του διὰ τὴν προετοιμασίαν πιστῶν καὶ εὐλαβῶν διακόνων τοῦ θυσιαστηρίου καὶ κηρύκων τοῦ Εὐαγγελίου, καθὼς καὶ ἡ συνεχὴς σπορὰ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ

δι' ἐμπνευσμένων ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κηρυγμάτων, παντοῦ ὅπου ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ ὡδήγησε τὰ βήματά του, εἰς Ἀλεξάνδρειαν, Εὔβοιαν, Φθιώτιδα, Φωκίδα, Πειραιᾶ καὶ Αἴγιναν.

Ἡ θεολογικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ παρουσία του, συνδεδυασμένη μὲ ταυτόχρονον προσωπικὴν πνευματικὴν ἀνανέωσιν, θερμουργὸν προσευχήν, ἀσκητικὴν ὑπομονὴν καὶ συνεχῆ προσφορὰν τῆς ἀληθείας τοῦ Εὐαγγελίου, ἐν χαροποιῷ ταπεινώσει καὶ ἀνιδιοτελεῖ ἀγάπῃ, συνιστοῦν καὶ σήμερον ἰδιαιτέρας ἐπικαιρότητος ἀνανεωτικὸν μήνυμα δι' ὅλους τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ Θεολογίᾳ διακονοῦντας.

Τίρανα, 10 Ὀκτωβρίου 1996

Ἀρχιεπίσκοπος Τιράνων καὶ πάσης Ἀλβανίας
† ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ
Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

9. Τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Πράγας καὶ Μητροπολίτου Τσεχίας καὶ Σλοβακίας Δωροθέου (†)

«Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται δίκαιος» (Ψαλμ. ρια', 6).

Μὲ αὐτὰ τὰ θεόπνευστα λόγια ὁ προφήτης Δαβὶδ ἀναφέρεται στοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους, ποὺ τελειώνουν τὴ ζωή τους δικαίως. Ἡ δικαιοσύνη τους συνίσταται στὴν τήρηση τῶν θείων ἐντολῶν. Αὐτὴ ἡ δικαιοσύνη περικλείει κάθε ἀρετή. Ὅπως, ἀντίθετα, ἡ ἀδικία περικλείει τὴν ἁμαρτία, τὴν παράβασι τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ.

Ὁ δίκαιος ἀπὸ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸ τηρεῖ ὅλες τὶς εὐαγγελικὲς ἐντολὲς καὶ στολίζει τὴν ψυχή του μὲ τὶς ἅγιες ἀρετές. Γίνεται πλούσιος ἀπὸ τοὺς καρποὺς τῆς ἀγάπης του πρὸς τὸν Θεὸ καὶ τὸν πλησίον. Διὰ τῆς ταπεινοφροσύνης μιμεῖται Ἐκεῖνον ποὺ μᾶς προτρέπει: «Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρᾶός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ» (Ματθ. ια', 29). Ἔτσι, δὲν γνωρίζει τί σημαίνει ὀργή, φθόνος, ὑπεροψία, κακία. Αὐτὸς ὅλους τοὺς ἀγαπᾶ, τοὺς εὐσπλαγχνίζεται, τοὺς συμπονεῖ. Καὶ ὅσους τὸν ἀδίκησαν γνωρίζει νὰ συγχωρῇ ἐκ βάθους καρδίας.

Ἕνας τέτοιος δίκαιος ἄνδρας ἀνεδείχθη στὶς ἔσχατες ἡμέρες μας ὁ ἅγιος Νεκτάριος. Ἕνα ὑψηλὸ παράδειγμα εὐσεβείας γιὰ ὅλη τὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Καὶ ἕνας ἰσχυρὸς προστάτης γιὰ κάθε χριστιανό, ποὺ ἀγωνίζεται διὰ τῆς μετανοίας νὰ καθαρίσῃ τὴν ψυχή του καὶ κερδίσῃ τὴν βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Ἡ μακαρία ψυχὴ τοῦ ἁγίου πατρὸς στὸν οὐρανὸ δέεται ἀδιαλείπτως ὑπὲρ πάντων ἡμῶν. Καὶ στὴ γῇ τὰ χαριτόβρυτα λείψανά του εὑρισκόμενα ἀνάμεσά μας ἀποβαίνουν πηγὴ ἁγιασμοῦ.

Ὑψηλοπανιερώτατε ἀγαπητὲ ἐν Χριστῷ ἀδελφέ, Μητροπολίτα Ὕδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης κ.κ. Ἱερόθεε· ἅγιοι Ἀρχιερεῖς· ἀγαπητοὶ ἀδελφοὶ καὶ ἀδελφές,

Ἐπιτρέψατέ μου, ἐκ μέρους τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τοῦ πληρώματος τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας Τσεχίας καὶ Σλοβακίας, νὰ χαιρετίσω ἐγκαρδίως ὅλους ἐσᾶς, ποὺ συγκεντρωθήκατε ἐπὶ τῷ αὐτῷ, ἐξ ἀφορμῆς τῆς λαμπρᾶς ἐπετείου τῶν 150 χρόνων ἀπό τῆς γεννήσεως τοῦ ὁσίου Νεκταρίου.

Ἡ θεία εὐλογία ἂς ἐπαναπαύεται ἕως συντελείας τοῦ αἰῶνος στὸ ἅγιο αὐτὸ νησὶ τῆς Αἰγίνης καὶ στὸν εὐσεβῆ κλῆρο καὶ λαὸ τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας!

Διατελῶν μετ' εἰλικρινοῦς ἀγάπης πρὸς τὸν Ὑψηλοπανιερώτατον Μητροπολίτην κ.κ. Ἱερόθεον, ἐπικαλοῦμαι τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ πάντας ὑμᾶς.

† Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Πράγας
καὶ Μητροπολίτης πάσης Τσεχίας καὶ Σλοβακίας
ΔΩΡΟΘΕΟΣ

10. Τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Καρελίας καὶ πάσης Φιλλανδίας κ.κ. Ἰωάννου

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΑΡΕΛΙΑΣ
ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΦΙΛΛΑΝΔΙΑΣ

Ἀριθμ. Πρωτ. 748/96 Τῇ 30ῇ Σεπτεμβρίου, 1996

Πρὸς τὸν
Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην
Ὕδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης
κ. Ἱερόθεον

Σεβασμιώτατε καὶ ἀγαπητέ μοι ἐν Κυρίῳ ἅγιε συλλειτουργέ!

Εἰρήνη εἴη Ὑμῖν καὶ χάρις παρὰ Θεοῦ!

Εὐσεβάστως εὐχαριστῶ διὰ τὸ σεπτὸν γράμμα Ὑμῶν καὶ ἰδιαιτέρως διὰ τὴν εὐγενῆ πρόσκλησιν εἰς τὸ Συνέδριον διὰ τὸν ἅγιον Νεκτάριον. Δυστυχῶς δὲν δύναμαι ἵνα λάβω μέρος, ἀλλὰ θὰ εἶμαι πλησίον ὑμῶν εἰς τὰς προσευχάς μου καὶ εἰς τὴν καρδίαν μου. Καίτοι ὁ ἅγιος Νεκτάριος δὲν εἶναι γνωστὸς ἐν γένει εἰς τὴν Φιλλανδίαν, μεγαλώνει διαρκῶς ὁ κύκλος τῶν πιστῶν, οἱ ὁποῖοι ἐκτιμοῦν καὶ ἀγαποῦν τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου. Αἱ ἱκεσίαι τοῦ ἁγίου ἀποτελοῦν ζωντανὴν πηγὴν εὐλογίας καὶ πνευματικῆς ἐνισχύσεως διὰ περισσοτέρους καὶ περισσοτέρους. Τώρα διὰ πρώτην φορὰν ἔχομεν καὶ μικρὸν ξύλινον ναὸν εἰς μνήμην τοῦ ἁγίου. Εἶναι ἀξιόπιστος ἀπόδειξις τῆς πνευματικῆς παρουσίας τοῦ ἁγίου τούτου εἰς τὴν βόρειον Φιλλανδίαν μακρὰν ἀπὸ τὰ εὐλογημένα μέρη τῆς Ἑλλάδος. Ἡ

θερμὴ προσευχὴ ἡμῶν εἶναι τώρα, ὅπως ὁ φιλάνθρωπος Θεὸς τῇ χάριτι Αὐτοῦ χαρίσῃ ἡμῖν μικρὸν τεμάχιον τῶν ἱερῶν λειψάνων τοῦ ἁγίου διὰ τὸν εἰρημένον νέον ναόν, εἰς δόξαν τοῦ Κυρίου καὶ εἰς εὐλογίαν τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ. Ὅταν ἔμεινα εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ μεταπτυχιακὰς σπουδάς, ὁ ἀείμνηστος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Παντελεήμων πολλάκις μοῦ ὡμίλησε διὰ τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου καὶ διὰ τὸ πνευματικὸν μεγαλεῖον αὐτοῦ. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη περισσότεροι καὶ περισσότεροι Φιλλανδοί προσκυνηταὶ κατέβησαν πρὸς τὴν εὐλογημένην νῆσον τῆς Αἰγίνης διὰ πνευματικὴν ἀνανέωσιν. Προσωπικῶς ἐνθυμοῦμαι, ὅτι τὸ φθινόπωρον τοῦ ἔτους 1966, ὅταν ἐπεσκέφθην ὡς προσκυνητὴς τὴν Ἱερὰν Μονὴν τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης ἐν Σινᾷ, δόκιμος μοναχός τις ἔδωκε ἐμοὶ φωτογραφίαν τοῦ ἁγίου Νεκταρίου. Διὸ ἀκόμη σήμερον ἡ πνευματικὴ παρουσία τοῦ ἁγίου εἶναι ζωντανὴ εἰς τὴν καρδίαν μου.

Ἅγιε ἀδελφέ, πιστεύω ὅτι αἱ ἱκεσίαι τοῦ ἁγίου Νεκταρίου τώρα ἀποτελοῦν μίαν συγκεκριμένην καὶ ζωντανὴν πνευματικὴν γέφυραν καὶ μεταξὺ τῆς Αἰγίνης καὶ τῆς Φιλλανδίας.

Διατελῶ μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ καὶ πολλῆς ἐν Χριστῷ ἀγάπης

† Ὁ Φιλλανδίας ΙΩΑΝΝΗΣ

11. Τοῦ ἐντιμοτάτου Προέδρου τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων κ. Ἀποστόλου Κακλαμάνη

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἀθήνα, 16 Ὀκτωβρίου 1996

Πρὸς τὸν
Σεβασμιότατο Μητροπολίτη
Ὕδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης
κ. Ἱερόθεο
Ὕδρα

Σεβασμιότατε,

Εὐχαριστῶ γιὰ τὶς εὐχές σας καὶ γιὰ τὴν τιμητικὴ πρόσκληση νὰ παραστῶ στὸ δεύτερο πανορθόδοξο Συνέδριο ποὺ πραγματοποιεῖται στὴν Αἴγινα γιὰ τὰ ἑκατὸν πενήντα χρόνια ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ ἁγίου Νεκταρίου.

Μὴ δυνάμενος νὰ παρευρεθῶ εὔχομαι εὐόδωση τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου, ὥστε νὰ ὠφεληθεῖ ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ, γιὰ τὸν ὁποῖο ὅλοι ὀφείλουμε ἀκατάπαυστα νὰ ἐργαζόμεθα.

Θὰ ἔχετε τὴν ἐξαιρετικὴ τιμὴ νὰ ἐργασθεῖτε κάτω ἀπὸ τὴν εὐλογία καὶ τὴ χάρη τοῦ «ἁγίου τοῦ αἰῶνά μας», γιὰ τὸν ὁποῖο τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο δικαιότατα διακήρυξε: «ὁσιότητι μὲν καὶ ἁγιότητι βίου διακριθεὶς καὶ τύπον καὶ ὑπογραμμὸν ἀρετῆς καὶ ἐγκρατείας καὶ ἀγαθοεργίας παραστήσας καὶ ζῶν καὶ μετὰ θάνατον τοῦ χαρίσματος τῆς τῶν

θαυμάτων ἐνεργείας παρὰ Θεοῦ ἀξιωθείς...» συναριθμήθηκε «τοῖς ὁσίοις καὶ ἁγίοις τῆς Ἐκκλησίας».

Ἡ ἱερὴ σύναξή σας, ποὺ συνεδριάζει κάτωθι τοῦ περικαλλοῦς νέου ἱεροῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, ἂς δεηθεῖ, ὥστε διὰ πρεσβειῶν τοῦ ἁγίου νὰ εὐλογεῖται καὶ νὰ ἐνδυναμώνεται ὁ λαός μας καὶ ὁλόκληρο τὸ Ἔθνος μας στὶς δύσκολες ἡμέρες ποὺ διερχόμεθα.

Μὲ τιμή

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΧΡ. ΚΑΚΛΑΜΑΝΗΣ

12. Τοῦ ἐντιμοτάτου Ὑπουργοῦ Ἐμπορικῆς Ναυτιλίας κ. Σταύρου Σουμάκη

Σεβασμιότατε,

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἐνάρξεως τοῦ διορθοδόξου ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου, τὸ ὁποῖον συγκαλεῖται στὴν Αἴγινα, καὶ τῶν ἑορταστικῶν ἐκδηλώσεων τῆς νήσου γιὰ τὴ συμπλήρωση 150 ἐτῶν ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, σᾶς ἀποστέλλω θερμὸ χαιρετισμό.

Ἡ διοργάνωση ἑνὸς Συνεδρίου αὐτοῦ τοῦ ἐπιπέδου ἐκ μέρους τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως ἀποτελεῖ μιὰ σημαντικὴ καὶ ἀξιέπαινη πρωτοβουλία πού, πέρα τῆς θεολογικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς της σημασίας, συμβάλλει τὰ μέγιστα στὴν διατήρηση τῶν ἱστορικῶν δεσμῶν μεταξὺ τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ λαῶν.

Δυστυχῶς, καὶ παρὰ τὴ σφοδρὴ ἐπιθυμία μου νὰ παραστῶ στὶς ἐργασίες σας, ὑπηρεσιακὲς ὑποχρεώσεις ἐπιβάλλουν νὰ εὑρίσκομαι στὴν Χίο, ἀπ' ὅπου σᾶς ἀποστέλλω θερμὲς εὐχὲς γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῶν σκοπῶν τοῦ Συνεδρίου καὶ τὴν εὐόδωση τῶν προσπαθειῶν σας.

Ὁ Ὑπουργὸς Ἐμπορικῆς Ναυτιλίας

ΣΤΑΥΡΟΣ ΑΡ. ΣΟΥΜΑΚΗΣ

13. Τοῦ ἐντιμοτάτου Ὑφυπουργοῦ Πολιτισμοῦ κ. Ἀνδρέου Φούρα

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΥΦΥΠΟΥΡΓΟΣ

Ἀρ. Πρωτ. 4627 — Ἀθήνα, 21 Ὀκτωβρίου 1996

Πρὸς
Ἱερὰ Μητρόπολη
Ὕδρας, Σπετσῶν, Αἰγίνης,
Ἑρμιονίδος καὶ Τροιζηνίας.

Σεβασμιότατε,

Σᾶς εὐχαριστῶ γιὰ τοὺς φιλόφρονες λόγους σας. Τὸ πέρασμά μου ἀπὸ τὸν Νομό σας μοῦ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐκτιμήσω καὶ θαυμάσω τὸ ἔργο τὸ ὁποῖο ἐπιτελεῖτε.

Θὰ ἦταν μεγάλη μου χαρὰ νὰ παραβρεθῶ στὶς ἐκδηλώσεις σας ἀλλὰ λόγῳ ἀνειλημμένων ὑποχρεώσεων δὲν μπορεῖ νὰ καταστεῖ δυνατό. Εὔχομαι κάθε ἐπιτυχία.

Αἰσθάνομαι τὸ χρέος νὰ τονίσω τὸ ἐνδιαφέρον μου γιὰ τὸ περιεχόμενο τῶν δραστηριοτήτων σας καὶ νὰ σᾶς ὑποσχεθῶ ὅτι θὰ προσπαθήσω νὰ βρεθῶ σύντομα μαζί σας.

Σᾶς εὔχομαι κάθε ἐπιτυχία στὸ δύσκολο καὶ ἀξιοσέβαστο ἔργο σας.

Μὲ ἐκτίμηση

ΑΝΔΡΕΑΣ ΑΘ. ΦΟΥΡΑΣ

14. Τοῦ ἐλλογιμωτάτου κ. Κωνσταντίνου Σκουτέρη, Καθηγητοῦ καὶ Προέδρου τοῦ Τμήματος Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Σεβασμιώτατε,

Σᾶς εὐχαριστῶ θερμῶς διὰ τὴν τιμητικὴν δι' ἐμὲ πρόσκλησιν, ὅπως παραστῶ εἰς τὸ ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου Αἰγίνης διορθόδοξον θεολογικὸν Συνέδριον μὲ θέμα· «Ἅγιος Νεκτάριος· ὁ πνευματικός, ὁ μοναστικός, ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἡγέτης».

Δυστυχῶς, δὲν δύναμαι νὰ παραστῶ διότι θὰ εὑρίσκομαι εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Μπάλαμαντ τοῦ Λιβάνου.

Εὔχομαι ὁλοψύχως διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ Συνεδρίου σας καὶ συγχαίρω διὰ τὴν πρωτοβουλίαν σας αὐτήν.

Μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ καὶ βαθείας τιμῆς

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Τμήματος
Καθηγητὴς ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΚΟΥΤΕΡΗΣ

Β΄

Προσλαλιαί

1. Τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ὕδρας, Σπετσῶν, Αἰγίνης, Ἑρμιονίδος καὶ Τροιζηνίας κ.κ. Ἱεροθέου

Σεβασμιώτατε Μητροπολῖτα Βεροίας, Ναούσης καὶ Καμπανίας κ.κ. Παντελεῆμον, ἐκπρόσωπε τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου,

Ἐλλογιμώτατε ἐκπρόσωπε τοῦ σεπτοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων κ.κ. Διοδώρου,

Αἰδεσιμολογιώτατε Διευθυντὰ τῆς Θεολογικῆς Ἀκαδημίας «Ἅγιος Τύχων Μόσχας», συνεργάτα-ἀπεσταλμένε τοῦ Πατριάρχου Μόσχας καὶ πασῶν τῶν Ῥωσσιῶν κ.κ. Ἀλεξίου,

Σεβασμιώτατε Μητροπολίτα Μαυροβουνίου καὶ Παραθαλασσίας κ.κ. Ἀμφιλόχιε, ἐκπρόσωπε τοῦ Πατριάρχου Σερβίας κ.κ. Παύλου,

Ἐλλογιμώτατε καὶ Πανοσιολογιώτατε κ. Βαρθολομαῖε, τῆς Ἱ. Μονῆς Συχαστρίας, ἐκπρόσωπε τοῦ Πατριάρχου Ῥουμανίας κ.κ. Θεοκτίστου,

Σεβασμιώτατε Μητροπολίτα Νευροκοπίου κ.κ. Ναθαναήλ, ἐκπρόσωπε τοῦ σεπτοῦ Πατριάρχου Βουλγαρίας κ.κ. Μαξίμου,

Πανοσιολογιώτατε Καθηγούμενε τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Παρακλήτου, ἐκπρόσωπε τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Πράγας καὶ Μητροπολίτου πάσης Τσεχίας καὶ Σλοβακίας κ.κ. Δωροθέου,

Σεβασμιώτατοι καὶ Θεοφιλέστατοι ἅγιοι Ἀρχιερεῖς τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ὁμοδόξων Ἐκκλησιῶν ἅπαντες κατ' ὄνομα,

Αἰδεσιμολογιώτατοι καὶ Ἐλλογιμώτατοι κ.κ. πανεπιστη-

μιακοὶ διδάσκαλοι ὁδηγοὶ καὶ μύσται τῆς ἱερᾶς ἐπιστήμης,
Κύριοι Βουλευταί, κ. Νομάρχα,
Κύριοι ἐκπρόσωποι τῶν Ἀρχῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν τοῦ Νομοῦ καὶ τῆς Νήσου καὶ τῶν Σωμάτων Ἀσφαλείας,
Κύριε Δήμαρχε μετὰ τῶν λοιπῶν Ἀρχόντων, Δημοτικῶν καὶ Κοινοτικῶν τῆς Νήσου καὶ τῆς Περιφερείας
Πανοσιολογιώτατοι ἡγούμενοι καὶ ἡγούμεναι, αἰδεσιμολογιώτατοι πρωτοπρεσβύτεροι καὶ πρεσβύτεροι, ὁσιολογιώτατοι μοναχοὶ καὶ μοναχαὶ τῆς Ἑλλαδικῆς καὶ τῶν ὁμοδόξων Ἐκκλησιῶν,
Ἐκλεκτὴ ὁμήγυρις,

Αὐθορμήτως τὴν στιγμὴν αὐτὴν ἀνέρχονται εἰς τὰ χείλη τῶν περισσοτέρων ἀπό τοὺς παρόντας —καὶ ἂς μοῦ συγχωρήσουν οἱ ὀλιγώτεροι αὐτὴν τὴν ἐπιλογὴν τῶν περισσοτέρων— αἱ στροφαὶ πασιγνώστου μεσσιανικοῦ ᾄσματος, τὸ ὁποῖον ψάλλει μὲ βαθεῖαν συγκίνησιν ἡ Ἐκκλησία μας τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου καὶ τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων. Εἶναι τὸ ᾆσμα τῶν πατέρων τῶν Ἱερῶν Μονῶν, οἱ ὁποῖοι, καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν 40 ἡμερῶν τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ἔφευγον εἰς τὰς ἐρήμους «ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι» (Ἑβρ. ια', 37), ἔχοντες ὡς μόνα πρὸς διατροφὴν ἐφόδια «παξαμᾶν τινα» καὶ φιάλην ὕδατος καὶ τώρα ὅλοι ὁμοῦ παραμονὰς τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος ἐπιστρέψαντες, συναντῶνται εἰς τὸ Καθολικὸν τῆς Ἱ. Μονῆς καὶ ἡ χαρά των δι' αὐτὴν τὴν σύναξιν εἶναι ἀπερίγραπτος. Καὶ ἡ χαρμόσυνος αὕτη σπαργὴ τῶν ψυχῶν των ἐξεφράζετο μὲ τὸν παλαίφατον ὕμνον, ὁ ὁποῖος ἠκούετο «ὡς φωνὴ ὑδάτων πολλῶν» (Ἀποκ. ιθ', 6), ψαλλόμενος ὁμοῦ ὑπὸ χιλιάδων πατέρων καὶ ἀδελφῶν·

«Σήμερον ἡ χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἡμᾶς συνήγαγε· καὶ πάντες αἴροντες, τὸν Σταυρόν Σου λέγομεν· Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος, ἐν ὀνόματι Κυρίου».

Προσθέτομεν ὅτι μετὰ χαρᾶς συμψάλλει τὸ ᾆσμα τοῦτο καὶ ὁ ἅγιος Νεκτάριος, ἀπευθύνων πρὸς πάντας τό· «καλῶς ἤλθατε» καὶ τό· «καλῶς ὡρίσατε». Δὲν ὑπερβάλλομεν. Ὁπωσδήποτε Κυριάρχης καὶ Οἰκοδεσπότης τοῦ ἁγίου ναοῦ καὶ τοῦ συνεδριακοῦ τούτου χώρου δὲν εἶναι ἡ Μητρόπολις Ὕδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης, οὔτε ἡ Ἱερὰ Μονή, τὴν ὁποίαν Ἐκεῖνος ἵδρυσεν, ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ὁ ἐπίσκοπος Πενταπόλεως, ὁ μοναστικός, ὁ πνευματικὸς καὶ ἐκκλησιαστικὸς ἡγέτης. Συμμετέχει εἰς τὴν ζωὴν τῶν τέκνων του, ἀκούει τὰς κραυγὰς καὶ τὰ αἰτήματά των καὶ εἶναι ταχὺς εἰς τὰς ἀπαντήσεις Του. Καὶ ἀπαντῶν εἰς τὸν ἀχόρταστον πόθον μας διὰ τὴν χαράν, ἐπαναλαμβάνει μαζί μας τὸν Παύλειον χαιρετισμόν, ἀκουόμενον πάλιν τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων· «χαίρετε, ἀδελφοί, χαίρετε ἐν Κυρίῳ πάντοτε· πάλιν ἐρῶ, χαίρετε [...] ὁ Κύριος ἐγγύς [...] τὰ αἰτήματα ὑμῶν γνωριζέσθω πρὸς τὸν Θεόν [...] καὶ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν» (Φιλιπ. δ', 4-6.9).

Ἀλλ' ἡ σημερινὴ σύναξις ἔχει μίαν ἱστορικὴν ἰδιαιτερότητα. Ἐκυοφορήθη τὸ θεολογικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν τοῦτο Συνέδριον, τὸ ὁποῖον προσεγγίζει τὸν θαυματοβρύτην ἅγιον ὡς Θεολόγον καὶ Ἐπιστήμονα καὶ εὐδοκίμως ἀσχοληθέντα μὲ τὰ θεολογικὰ γράμματα, ἐκυοφορήθη, λέγομεν, ἐκ προτέρου εἰς τὰς καρδίας πολλῶν πανεπιστημιακῶν διδασκάλων καὶ ὅτε ἐκλήθησαν ὡς εἰσηγηταὶ εἶχον ἤδη ἑτοιμότητα καὶ μετὰ πολλῆς προθυμίας ἐδέχθησαν νὰ συντάξουν τὰς ἀνακοινώσεις των. Εἶναι ἀνταπόκρισις ὄχι μόνον πρὸς τὸν ἅγιον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν σεβαστὸν Συνάδελφόν των. Ἐδίδασκεν ὁ ἅγιος εἰς τοὺς σπουδαστὰς τῆς Ῥιζαρείου Σχολῆς ὡς Σχολάρχης καὶ μετ'

αὐτοῦ ἐδίδασκον ἑκάστοτε καὶ καθηγηταί τινες τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ὑπῆρχε, λοιπόν, ἀμοιβαία τιμή. Ἀπεδίδετο ἀπὸ τὸν ἅγιόν μας πρὸς τοὺς ὀτρηροὺς σκαπανεῖς τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης θερμὴ ἐγκαρδιότης καὶ φιλία καὶ διατηρεῖται ἡ ἀνάμνησίς της μέχρι σήμερον.

Εἶναι ἐνδεικτικὸν ὅτι εἴκοσι καὶ πλέον καθηγηταὶ τῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης καὶ τῶν ὁμοδόξων χωρῶν Ῥωσσίας, Σερβίας, Ῥουμανίας καὶ Βουλγαρίας, συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ περὶ τὴν τράπεζαν τῆς σημερινῆς συνάξεως. Διασῴζονται, ὡς κληρονομία πολύτιμος, αἱ θεολογικαὶ γραφαί, αἱ πραγματεῖαι, τὰ πνευματικὰ συγγράμματα, αἱ θεολογικαὶ μελέται εἰς τὰς ὁποίας ἠδολέσχει μετὰ χαρᾶς ἀνεκλαλήτου ὁ ἅγιός μας. Συνέγραφε ἀκαταπονήτως, ἀγρυπνῶν πολλάκις, διὰ νὰ ἔχουν οἱ προσφιλεῖς σπουδασταί Του πλήρη βοηθήματα πρὸς κατάρτισιν, πρωτίστως πνευματικήν, διὰ τοὺς περισσότερους κλάδους τῆς θεολογικῆς σπουδῆς, τὴν Ἠθικήν, τὴν Δογματικήν, τὴν Λειτουργικήν, τὴν Ὁμιλητικήν, τὴν Δογματικὴν, τὴν Ἑρμηνευτικὴν κ.ἄ. Ἁρμόδιοι ὁπωσδήποτε εἶναι οἱ πνευματικοὶ διδάσκαλοι νὰ εἴπουν λόγον αὐθεντικὸν διὰ τὴν προσφορὰν τοῦ ἁγίου εἰς τὰ θεολογικὰ γράμματα. Καὶ τὸ ἀναμένομεν. Καὶ ἔχομεν προσδοκίαν ὅτι μὲ τὴν συμπαράστασίν των θὰ πραγματοποιηθῇ μία ἐπιμελημένη ἔκδοσις τῶν ἀπάντων τοῦ ἁγίου μας.

Ἀνεξαρτήτως τούτων, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν 14 ἐτῶν τῆς Σχολαρχίας τοῦ ἁγίου μας εἰς τὴν Ῥιζάρειον Σχολὴν, οὐδέποτε συνεκινήθη ἢ ἐπεδίωξε «δοξάριον» ἐπιστημοσύνης ἢ πανεπιστημιακοὺς τίτλους. Ἐπεζήτει εἰς τὰς θεολογικὰς γραφάς Του νὰ ἔχῃ, κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, «λόγον ἔμπρακτον» καὶ «πρᾶξιν ἐλλόγιμον», ἠγάπα τὸ «λέγειν πρακτικῶς» καὶ «πράττειν λογικῶς». Συνείχετο ἀπὸ τὸν «θεολόγον νοῦν» τῶν πατέρων, ὅστις εἶχεν ὡς

πάλαισμα τὴν «κἀθαρσιν», τὴν «ἔλλαμψιν» τῆς ψυχῆς, τὴν μυστικὴν ἕνωσιν μετὰ τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ ὅλα αὐτὰ χωρὶς οὐδ' ἀπὸ στιγμὴν νὰ χάνῃ τὴν αἴσθησιν τῆς πραγματικότητος. Δὲν ἐδίστασεν, εἰς στιγμὰς ἀνάγκης, παραλλήλως πρὸς τὰ καθῆκοντα τοῦ Σχολάρχου νὰ ἐπιτελῇ καθήκοντα κηπουροῦ ἢ ἀκόμη καὶ ἐπιμελητοῦ τῶν χώρων καθαριότητος.

Δύο ὑπῆρξαν αἱ μεγάλαι ἀγάπαι Του. Πρὸς τοὺς ἁγίους πατέρας πρῶτον. «Ἡ Ὀρθοδοξία, ἔλεγεν, εἶναι ἡ Ἐκκλησία τῶν ἁγίων πατέρων». Καὶ ὑπῆρξεν εἷς ἀπὸ τοὺς πρώτους ὁμιλητὰς οἱ ὁποῖοι ἐπανέφερον τὸν πατερικὸν λόγον εἰς τὰ λειτουργικὰ κηρύγματά των. Καὶ ἡ δευτέρα μεγάλη ἀγάπη Του ἦσαν οἱ σπουδασταί, οἱ ἀετιδεῖς τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν. Ἀπὸ αὐτούς, ἔλεγεν, θὰ ὑψωθοῦν πρὸς τοὺς οὐρανοὺς οἱ ἅγιοι τῆς αὔριον, ἡ δόξα τῆς Ἐκκλησίας μας.

Ἔφθασεν ὅμως μία ὥρα εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἁγίου μας κατὰ τὴν ὁποίαν ἠρνήθη πᾶσαν ἄλλην ἀγάπην. Καὶ προσεδέθη εἰς τὴν ἀγάπην, εἰς τὸν θεῖον ἔρωτα τῆς ἀγγελικῆς πολιτείας. Εἰς μάτην τὸν παρεκάλεσαν τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ῥιζαρείου, οἱ συνεργάται Του, οἱ πανεπιστημιακοὶ διδάσκαλοι, οἱ σπουδασταί του, νὰ παραμείνῃ. Ἀνεχώρησεν εἰς τὴν ἔρημον περὶ τὸ ἑξηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας Του.

Ἔβλεπεν ἄλλα ὁράματα: Ἡ δόξα τῆς Ἐκκλησίας —ἔλεγεν— εὑρίσκεται εἰς τὴν ζωὴν τῆς ἀσκήσεως, τοῦ ταπεινοῦ φρονήματος, τῆς φυγῆς εἰς τὴν ἔρημον. Τὸ αὔριον τῆς Ὀρθοδοξίας θὰ στηριχθῇ εἰς τὰς Ἱερὰς Μονάς της, ἀρκεῖ νὰ εἶναι φάροι ποὺ θὰ ἀκτινοβολοῦν τὸ ἀνέσπερον «φῶς Χριστοῦ πᾶσι τοῖς ἐγγὺς καὶ τοῖς μακρὰν». Ἡ ἔρημος ἡ ὁποία τὸν εἵλκυσε ἦτο ἡ Παλαιὰ Χώρα Αἰγίνης, ἕνας μεσαιωνικὸς οἰκισμὸς ἀπὸ τὸν ὁποῖον εἶχον ἀπομείνει 40 ναΐδια. Τὰ ἐχαρακτήρισε ὁ καθηγητὴς Μουτσόπουλος διὰ τὰς ὡραίας τοιχογραφίας των ὡς

«νησιωτικόν Μυστρᾶν». Καὶ ὁ θαυμάσιος ἐκεῖνος Μικρασιάτης ἀσκητής, ὁ Γέροντας Ἱερώνυμος Αἰγίνης, ἔλεγεν ὅτι εἶναι «ἄλλη Καππαδοκία, ἡ πατρίδα μου μὲ τὰ πλήθη τῶν ναϊδίων της». Καὶ ὁ ἅγιος Νεκτάριος τὴν ἀπεκάλει «γῆν ἁγίαν» καὶ περιεπάτει εἰς τὰ μονοπάτιά της καὶ τὰ ναΐδιά της δακρύων καὶ προσκυνῶν τοὺς ἁγίους τῆς Παλαιᾶς Χώρας: Τὴν ὁσίαν Ἀθανασίαν, ποὺ τὸ ἀσκητήριον της ἦτο ἐσκαμμένον εἰς τὸν βράχον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς ποὺ ἀνήγειρεν, τὴν ὁσίαν Θεοπίστην, τὴν θυγατέρα της ὁσίαν Θεοδώραν, τὴν μετὰ ταῦτα μυροβλῦτιν πολιοῦχον Θεσσαλονίκης, τὸν Αἰγινήτην ὅσιον Λουκᾶν τὸν ἐν Στειρίῳ, τὸν ἅγιον Διονύσιον Αἰγίνης καὶ τοὺς λοιποὺς ἁγίους ἀπὸ τὸ δεκάριθμον σύνταγμα τῶν Αἰγινητῶν ἁγίων. Καὶ τελικῶς ἐγένετο ἡ Παλαιὰ Χώρα ἡ μυθικὴ «Κίρκη», ἡ ἁγιότης τῆς ὁποίας ἀπέβη ἡ ἰσόβιος αἰχμαλωσία του.

Καὶ ὅμως αὐτὸν τὸν πνευματικὸν μαγνήτην τῆς Παλαιᾶς Χώρας, ὁ ὁποῖος εἵλκυσε καὶ κατέστησε αἰχμαλώτους πολλοὺς ἁγίους, ἐν οἷς καὶ τὸν ἅγιόν μας, τὸν παρεδώσαμεν εἰς τὴν μανίαν τοῦ μοιραίου λατομείου, τὸ ὁποῖον τὸν κατερρείπωσε, μετέτρεψεν εἰς σωροὺς σοφάδων ἀριστουργηματικὰς τοιχογραφίας καὶ κατέστησεν ἑτοιμόρροπον τὸν ναὸν τῆς «Ἐπισκοπῆς» ποὺ ἐλειτούργει ὁ ἅγιος Διονύσιος, κινδυνεύοντα ἤδη κατὰ τὴν κρίσιν ἐγκρίτων ἐπιστημόνων αἰφνιδίως νὰ καταρρεύσῃ.

Τὸ ἐγκληματικὸν λατομεῖον, ἐπὶ πεντηκονταετίαν ἐλειτούργει παρανόμως εἰς κεκηρυγμένον ἀρχαιολογικὸν χῶρον, ἐμπαῖζον Θεὸν καὶ ἀνθρώπους. Ἐλπίζομεν ὅτι χάριν τῶν ἐνεργειῶν τοῦ κ. Νομάρχου ὁ ἐμπνευσμένος νέος Ὑπουργὸς Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν θὰ δώσῃ ὁριστικὴ λύσιν εἰς τὴν τραγῳδίαν αὐτήν.

Καὶ ἤδη, ἀφοῦ εὐχαριστήσωμεν εὐγνωμόνως ἐκ μέρους τῆς Τοπικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ὅλης Νήσου τοὺς φιλτάτους ἀδελ-

φοὺς καὶ εἰσηγητὰς τοῦ Συνεδρίου διὰ τοὺς κόπους εἰς τοὺς ὁποίους ὑπεβλήθησαν καὶ τὴν πολύτιμον συμβολήν των πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ Συνεδρίου, θὰ παρακαλέσωμεν τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Βεροίας νὰ κηρύξῃ ἐκ μέρους τοῦ Παναγιωτάτου ἡμῶν Πατριάρχου τὴν ἔναρξιν τοῦ Συνεδρίου.

«Ἀδελφοί, χαίρετε, καταρτίζεσθε [...] τὸ αὐτὸ φρονεῖτε, εἰρηνεύετε, καὶ ὁ Θεὸς τῆς ἀγάπης καὶ εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν» (Β' Κορ. ιγ', 11).

2. Τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Βεροίας, Ναούσης καὶ Καμπανίας κ.κ. Παντελεήμονος, ἐκπροσώπου τῆς Αὐτοῦ θειοτάτης Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου τοῦ Α΄

Σεβασμιώτατε ποιμενάρχα τῆς θεοφρουρήτου ταύτης Μητροπόλεως Ὕδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης κ.κ. Ἱερόθεε,
Σεβασμιώτατοι ἐκπρόσωποι,
Ἐξοχώτατοι κύριοι Βουλευταί,
Κύριε Νομάρχα,
Κύριε Δήμαρχε,
Ἐλλογιμώτατοι κύριοι καθηγηταί,
Ἀγαπητοὶ σύνεδροι,

Ἀσμένως δεξαμένη ἡ σεπτὴ κορυφὴ τῆς Ὀρθοδοξίας, ἡ Αὐτοῦ θειοτάτη Παναγιότης, ὁ Οἰκουμενικὸς ἡμῶν Πατριάρχης κ.κ. Βαρθολομαῖος, τὴν ἀναγγελίαν τοῦ πρὸς τιμὴν τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Νεκταρίου ἐπισκόπου Πενταπόλεως, τοῦ ἐν Αἰγίνῃ ὀργανουμένου ὑπὸ τοῦ Σεβασμιωτάτου Ποιμενάρχου τῆς Ἁγιοφρουρήτου Νήσου ταύτης, Μητροπολίτου Ὕδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης κ.κ. Ἱεροθέου, θεολογικοῦ Συνεδρίου, ἠγαθύνθη ὅπως ἐκπροσωπηθῇ διὰ μίαν εἰσέτι φορὰν ὑπὸ τῆς ἐλαχιστότητός μου.

Πατριαρχικῇ λοιπὸν κελεύσει καὶ ἐντολῇ εὑρίσκομαι εἰς τὸ μέσον Ὑμῶν, ἐπιδαψιλεύων εἰς ἅπαντας τοὺς μετέχοντας καὶ συμμετέχοντας εἰς τὰς ἐργασίας τοῦ σήμερον ἀρχομένου διορθοδόξου ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου τὴν ὁλόθυμον εὐλογίαν τοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Δεσπότου, τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου, ὅστις παρακολουθεῖ ἐκ τοῦ σεπτοῦ κέντρου

τῆς Ὀρθοδοξίας, τὴν Ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Μεγάλην Ἐκκλησίαν, μετὰ βαθυτάτου ἐνδιαφέροντος, ὄχι μόνον τὰς πρὸ ἑβδομάδων ἀρξαμένας ἐκδηλώσεις τιμῆς πρὸς τὸν ἅγιον Νεκτάριον, αἵτινες πραγματοποιοῦνται τῇ ἐμπνεύσει τοῦ θεοφιλῶς ποιμαίνοντος τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν ταύτην, Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου κ.κ. Ἱεροθέου, ἀλλὰ καὶ τὴν ἄκρως συγκινητικὴν ἀνταπόκρισιν τῶν ἀρχόντων, τοῦ εὐσεβοῦς λαοῦ τῆς Αἰγίνης καὶ σύμπαντος τοῦ πληρώματος τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀνταπόκρισιν ἡ ὁποία ἐκδηλοῦται διὰ τῆς ἀθρόας προσελεύσεως κληρικῶν, μοναχῶν καὶ λαϊκῶν ἐξ ἑώας καὶ δυσμῶν καὶ ἐκ παντὸς τόπου δεσποτείας Κυρίου, ὅπου τιμᾶται καὶ γεραίρεται ὁ λαοφιλὴς καὶ θαυματουργὸς ἅγιος τοῦ αἰῶνός μας.

Εἰς μίαν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν πολὺς λόγος γίνεται περὶ τῶν ἡγετῶν, εἰς μίαν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ἀρχηγοὶ κοσμικῶν σχημάτων ἀγωνιοῦν καὶ ἀγωνίζονται διὰ τὴν συγκέντρωσιν ὀπαδῶν, ὁ ἅγιος Νεκτάριος συναθροίζει ἀβιάστως εἰς τὴν Ἱερὰν Μονήν Του, εἰς τὴν ὁποίαν φυλάσσεται τὸ σεπτὸν καὶ χαριτόβρυτον λείψανόν Του, πλήθη προσκυνητῶν, ἀποδεικνύων τοιουτοτρόπως εἰς τοὺς ἀπίστους καὶ ἑτεροδόξους ὄχι μόνον ὅτι «Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας» (Ἑβρ. ιγ', 8), ἀλλ' ὅτι «ὁ κόσμος παράγεται καὶ ἡ ἐπιθυμία αὐτοῦ· ὁ δὲ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα» (Α' Ἰω. β', 17).

Ἄσημος καὶ ἄγνωστος κατὰ τὴν καταγωγὴν ὁ νεοφανὴς καὶ ὑπέρλαμπρος ἀστὴρ τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἀνεδείχθη μέγας διὰ τῆς ἀπαρεγκλίτου τηρήσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ Κυρίου· «ὃς ἐὰν θέλῃ ὑμῶν γενέσθαι πρῶτος, ἔσται πάντων δοῦλος» (Μάρκ. ι', 44). Ὑπηρέτησεν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ μὲ ἀφοσίωσιν καὶ ταπείνωσιν χωρὶς νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν προσωπικήν του προβολήν, ὅπου ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ τὸν

ἐκάλεσεν. Ὡς ἁπλοῦς μοναχὸς εἰς τὴν Χίον, ὡς κληρικὸς καὶ ἐπίσκοπος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Μάρκου, ὡς ταπεινὸς ἱεροκήρυξ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐπαρχίαν, ὡς διευθυντὴς τῆς Ῥιζαρείου, ὡς πνευματικὸς πατὴρ τῶν μοναζουσῶν τοῦ Ἱεροῦ Κοινοβίου, τὸ ὁποῖον ἵδρυσεν ὁ ἴδιος ἐν τῇ νήσῳ τῆς Αἰγίνης. Ἠγάπησεν τὸν Θεόν· ἠγάπησε συγχρόνως καὶ τὴν κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλασθεῖσαν ἀνθρωπίνην ψυχὴν καὶ εἰργάσθη δι' αὐτήν. Ἡ μόρφωσίς Του καὶ ἡ θεολογική Του κατάρτισις ἦσαν ἱκαναὶ νὰ τοῦ προσφέρουν ἀκαδημαϊκὰς διακρίσεις. Ὁ ἅγιος Νεκτάριος προέκρινεν ὅμως τῆς πανεπιστημιακῆς ἕδρας τὸν ἄμβωνα καὶ τῶν φιλοσοφικῶν καὶ παιδαγωγικῶν διαλέξεων τὴν πνευματικὴν καθοδήγησιν τῶν ψυχῶν εἰς τὸ μυστήριον τῆς Ἱερᾶς Ἐξομολογήσεως. Δὲν ἀδιαφόρησεν ἀσφαλῶς διὰ τὰ προβλήματα τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, δὲν ἔκλεισεν τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὰ ἀκανθώδη προβλήματα τῶν αἱρέσεων, τὰ ὁποῖα ἐταλαιπώρουν τὴν Ἐκκλησίαν καὶ διεμέριζον τὸν ἄρραφον χιτῶνα τοῦ Κυρίου. Ἐν τῇ βιώσει τῆς ἀρετῆς καὶ ἁγιότητος διερχόμενος τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ζωήν Του, ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἔλαμψεν ἐν τῷ κόσμῳ «ὡς φωστὴρ ἐν τῷ κόσμῳ» καὶ προσέφερεν εἰς αὐτὸν «λόγον ζωῆς».

«Ποῦ σοφοί; Ποῦ γραμματεῖς; Ποῦ συζητητὰὶ τοῦ αἰῶνος τούτου;» (Α' Κορ. α', 20), ἠδυνάμεθα νὰ ἐρωτηθῶμεν μετὰ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Ἐξέλιπον πάντες καὶ ἠφανίσθησαν οἱ ἐπιφανεῖς σύγχρονοι ἡγέται τοῦ ἁγίου Νεκταρίου. Αὐτὸς ὅμως ζῇ ὡς ἀδιαμφισβήτητος πνευματικός, μοναστικὸς καὶ ἐκκλησιαστικὸς ἡγέτης. Ζῇ καὶ θὰ ζῇ διὰ τοῦ ἔργου Του, διὰ τῶν ἐμπνευσμένων καὶ θεοφωτίστων συγγραμμάτων Του. Ζῇ καὶ θὰ ζῇ ὡς ἡγέτης πνευματικὸς καὶ καθοδηγητὴς τῶν θεολόγων διὰ τῶν πραγματειῶν Του περὶ τῆς Ἐκκλησίας, περὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως, περὶ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, περὶ τῆς Μιᾶς Ἁγίας Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Ζῇ

ἡγέτης μοναστικὸς καὶ πατὴρ τῶν μοναχῶν διὰ τῶν κατανυκτικῶν ὕμνων Του, τῶν ὑπερόχων προσευχῶν Του, τῶν πεφωτισμένων ἐπιστολῶν Του πρὸς μοναχὰς καὶ μοναχοὺς τῆς ἐποχῆς Του. Ζῇ καὶ θὰ ζῇ ὡς ἐκκλησιαστικὸς ἡγέτης καὶ πρότυπον πάντων τῶν κληρικῶν διὰ τῶν συγγραμμάτων Του περὶ τῆς Ἠθικῆς, περὶ τῆς Ποιμαντικῆς, περὶ τῆς Ἐκκλησίας, περὶ τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως, διὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Του λόγων καὶ τοῦ Ὀρθοδόξου βιώματός Του.

Εἴθε, διὰ πρεσβειῶν τοῦ τιμωμένου μεγάλου καὶ νεοφανοῦς πατρὸς τῆς κατ' Ἀνατολὰς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως τοῦ θαυματουργοῦ, καὶ τῶν εὐχῶν τοῦ Παναγιωτάτου Πατρὸς καὶ Πατριάρχου ἡμῶν κ.κ. Βαρθολομαίου, νὰ συμβάλῃ διὰ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ σήμερον ἀρχομένου Συνεδρίου εἰς τὴν βαθυτέραν κατανόησιν τῆς προσφορᾶς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ ἁγίου εἰς τὴν πνευματικήν, ἐκκλησιαστικὴν καὶ μοναστικὴν ζωήν, πρὸς δόξαν τοῦ θαυμαστώσαντος Αὐτὸν Κυρίου Ἰησοῦ, τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ τελειωτοῦ τῆς πίστεως ἡμῶν.

Γ′

Χαιρετισμοί

1. Τῆς ὁσιωτάτης καθηγουμένης τῆς Ἱ. Μονῆς Ἁγίας Τριάδος (Ἁγίου Νεκταρίου) Αἰγίνης, Εἰρήνης μοναχῆς

Σεβασμιώτατε ἅγιε ἐκπρόσωπε τῆς Αὐτοῦ θειοτάτης Παναγιότητος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως καὶ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου,

Σεβασμιώτατοι ἅγιοι ποιμενάρχαι τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας,

Κύριε Δήμαρχε, κύριε Ἀντιδήμαρχε,

Κύριοι ἐκπρόσωποι τῶν ἀρχῶν τῆς νήσου,

Ἀξιότιμοι κύριοι σύνεδροι,

Ἑορτάζοντες ἐν βαθείᾳ χαρᾷ τὴν συμπλήρωσιν ἑνὸς καὶ ἡμίσεος αἰῶνος ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ θαυματοβρύτου ἁγίου Νεκταρίου (1846-1996), πολιούχου τῆς Ἱερᾶς ἡμῶν Μονῆς, μετὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ μοναστικοῦ Συνεδρίου (9-11 Σεπτεμβρίου) τὸ ὁποῖον τόσον ηὐλόγησεν ὁ ἅγιός μας, πραγματοποιοῦμεν σήμερον τὸ διορθόδοξον θεολογικὸν ἐπιστημονικὸν Συνέδριον μὲ θέμα· «Ἅγιος Νεκτάριος· ὁ πνευματικός, ὁ μοναστικός, ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἡγέτης».

Ὡς ταπεινὴ ἡγουμένη τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος - Ἁγίου Νεκταρίου μετὰ τῆς συνοδείας μου, σᾶς εὐχαριστοῦμεν ὅλους ἐγκαρδίως διὰ τὴν ὁλοπρόθυμον συμμετοχήν σας καὶ γονυκλινεῖς πρὸ τοῦ πολιούχου ἁγίου καὶ θαυματουργοῦ Νεκταρίου παρακαλοῦμεν νὰ εὐλογήσῃ τὰς ἐργασίας τοῦ Συνεδρίου τούτου, ὥστε νὰ ἐξαχθοῦν χρήσιμα πορίσματα εἰς οἰκοδομὴν τῆς ἁγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας καὶ εἰς ἁγιασμὸν ὅλων.

Ἐπὶ δὲ πάντας ὑμᾶς ἐπικαλούμεθα τὰς εὐλογίας Αὐτοῦ.

2. Τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Μαυροβουνίου καὶ Παραθαλασσίας κ.κ. Ἀμφιλοχίου, ἐκπροσώπου τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου Σερβίας κ.κ. Παύλου

Σεβασμιώτατοι ἅγιοι πατέρες,
Ἀδελφοὶ καὶ ἀδελφές,

Ἔχω τὴν χαρὰ καὶ τὴν τιμὴ νὰ μεταφέρω, πρωτίστως στὸν ἅγιο Ὕδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης κ.κ. Ἱερόθεο, ἀλλὰ καὶ σὲ ὅλους τοὺς συνέδρους, τὸν πατρικὸ χαιρετισμό, τὶς εὐλογίες καὶ εὐχὲς γιὰ εὐόδωση τοῦ Συνεδρίου αὐτοῦ, ἐκ μέρους τοῦ ἁγιωτάτου Πατριάρχου ἡμῶν Παύλου.

Σήμερα ποὺ ξεκίνησα ἀπὸ τὸ Βελιγράδι, πέρασα ἀπὸ τὸ παρεκκλήσιο τοῦ Πατριαρχείου, ὅπου βρῆκα τὸν Γέροντα Πατριάρχη νὰ κάνει τὴν προσκομιδή, ὅπως τὸ κάνει κάθε πρωί, μόνος ἢ μὲ τὸν διάκονό του· πῆρα τὴν εὐχή του καὶ μοῦ εἶπε νὰ σᾶς μεταφέρω τὴν ἀγάπη καὶ τοὺς χαιρετισμούς του.

Ὁ νῦν Πατριάρχης μας ἔχει ἐπισκεφθεῖ τὴν Ἱερὰ Μονὴ τοῦ ἁγίου στὴν Αἴγινα καί, ταυτοχρόνως, μὲ τὸν βίο, τὴν πολιτεία καὶ τὴν ταπείνωσή του ὁμοιάζει κατὰ πολύ, θὰ ἔλεγα, τοῦ ἁγίου Νεκταρίου. Ἐπὶ τριάντα τέσσερα χρόνια ὑπηρέτησε στὴν Μητρόπολη Ράσκας καὶ Πρεσρένης, ὅπου ὑπάρχει μία παλαίφατη ἱερατικὴ Σχολὴ (αὐτὲς τὶς ἡμέρες ἑορτάσαμε τὰ ἑκατὸν εἴκοσι πέντε χρόνια ἀπὸ τὴν ἵδρυσή της) καὶ ἡ παρουσία του ἦταν ἐξίσου σημαντικὴ στὴ ζωὴ τῆς Σχολῆς, ὅπως ἡ παρουσία τοῦ ἁγίου Νεκταρίου στὴν Ριζάρειο Σχολή.

Ὁ Μακαριώτατος μοῦ εἶπε νὰ ζητήσω καὶ τὶς εὐχές σας, ὥστε νὰ στηρίζει, διὰ πρεσβειῶν τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, ὁ Κύριος καὶ τὸν λαό μας ποὺ σήμερα βρίσκεται ἀκόμη πάνω στὸν Σταυρό του. Μεταφέρω ἐπίσης τὶς εὐχὲς καὶ τὴν ἀγάπη

τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Μπάτσκας κ. Εἰρηναίου, ἀλλὰ καὶ προσωπικῶς εὐχαριστῶ ἰδιαιτέρως τὸν Σεβασμιώτατο ἅγιο Ὕδρας κ. Ἱερόθεο γι' αὐτὴν τὴν εὐμενῆ πρόσκληση, ποὺ μοῦ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία, μετὰ ἀπὸ πολλὰ χρόνια, νὰ προσκυνήσω τὰ λείψανα τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν Νεκταρίου.

3. Τοῦ ἐντιμοτάτου Ὑπουργοῦ Πολιτισμοῦ κ. Εὐαγγέλου Βενιζέλου, ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Νικολάου Ζία, προϊσταμένου τῆς διευθύνσεως βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν μνημείων τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ

Σεβασμιώτατοι, ἅγιοι καθηγούμενοι, σεβαστοὶ πατέρες, κυρίες καὶ κύριοι, ἔχω τὴ χαρὰ καὶ τὴν τιμὴ νὰ μεταφέρω τὸ μήνυμα τοῦ Ὑπουργοῦ Πολιτισμοῦ, καθηγητοῦ κ. Εὐαγγέλου Βενιζέλου:

«Τὸ ἔργο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου εἶναι ἐξέχουσα στιγμὴ τῆς νεώτερης ἱστορίας τῆς Ὀρθοδοξίας μας καὶ συνιστᾶ ἕνα φάρο φωτὸς πανορθόδοξης ἀκτινοβολίας. Καὶ τοῦτο τὸ ἀποδεικνύει ἡ συμμετοχὴ στὸ τριήμερο Συνέδριο, ποὺ ὀργανώνεται στὴν Αἴγινα, ἐκπροσώπων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐπιστήμης ἀπὸ πολλὰ μέρη τοῦ κόσμου.

»Τὸ θέμα τοῦ Συνεδρίου σας εἶναι σημαντικό, γιατί φωτίζει τὴ μορφὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ ἁγίου τοῦ αἰῶνά μας, ἀναδεικνύοντας τὸν πνευματικό, μοναστικὸ καὶ ἐκκλησιαστικὸ ἡγέτη ποὺ συνδύασε μὲ θεία ἁρμονία τὴ σιωπὴ τῆς ἀσκητικῆς μὲ τὴν ἐνέργεια τῆς ἐπωφελοῦς πράξης. Ἄνθρωπος ποὺ ἀξιώθηκε τὸ θεῖο ἔνδυμα τοῦ ἁγίου, ἐπίσκοπος πιστῶν, διάκονος σωμάτων, σπορέας ἔργων καὶ ἁλιεὺς ψυχῶν, ὁ ἅγιος Νεκτάριος συνδέθηκε μὲ τὴν Αἴγινα ὡς σωματικὴ καὶ ὡς ψυχικὴ ὀντότητα, δημιουργώντας ἕνα βαθιὰ ἀνθρώπινο κλοιὸ ἀγάπης καὶ λατρείας, σπάνιο γιὰ τὴ σύγχρονη ἐκκλησιαστικὴ πραγματικότητα.

»Σεβασμιώτατε, εὔχομαι στὶς ἐργασίες τοῦ Συνεδρίου σας ἐπιτυχία καὶ χαίρομαι ποὺ τὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ ἔρχεται ἀρωγὸς στὸ πολυσχιδὲς ἔργο σας».

Σεβασμιώτατε,

ἐπιτρέψτε μου νὰ προσθέσω καὶ τῆς ἁρμοδίας διεύθυνσης τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ τὸν χαιρετισμὸ κι ἀκόμη περισσότερο νὰ τονίσω τὴν ἀγαστὴ συνεργασία, τὴν ὁποία ἔχει ἡ διεύθυνση βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν μνημείων τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ μὲ τὴν Σεβασμιότητά σας, γιὰ τὴν ἐπωφελῆ, πιστεύουμε, προστασία καὶ διατήρηση τῶν μνημείων τῆς παράδοσής μας.

Εὐχαριστῶ.

4. Τοῦ ἀξιοτίμου κ. Ἰωάννου Μαρωνίτου, Ἀντινομάρχου Πειραιῶς, ἐκπροσώπου τοῦ Νομάρχου Πειραιῶς κ. Σταύρου Φωτίου

Σεβασμιώτατοι,

Σεβαστοὶ πατέρες

Ἐκλεκτοὶ προσκεκλημένοι τοῦ διορθοδόξου θεολογικοῦ ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου,

Θὰ ἤθελα νὰ σᾶς μεταφέρω τοὺς θερμοὺς χαιρετισμοὺς τοῦ πρώτου αἱρετοῦ Νομάρχη Πειραιῶς κ. Σταύρου Φωτίου καὶ τοῦ νέου θεσμοῦ τῆς αἱρετῆς νομαρχιακῆς αὐτοδιοίκησης καὶ νὰ σᾶς διαβεβαιώσω ὅτι βρίσκονται στὸ ἐπίκεντρο τοῦ ἐνδιαφέροντός μας οἱ ἐργασίες τοῦ ἰδιαίτερα σημαντικοῦ Συνεδρίου αὐτοῦ, ποὺ ἔχει ὡς θέμα τὸν ἅγιο Νεκτάριο, τὸν πνευματικό, τὸν μοναστικό, τὸν ἐκκλησιαστικὸ ἡγέτη. Εἶναι πραγματικὰ ἀλήθεια ὅτι ὁ ἅγιος τοῦ αἰῶνά μας ἀποτελεῖ γιὰ ὅλους τοὺς νεοέλληνες ὄχι μόνο σημεῖο παρηγοριᾶς καὶ ἐλπίδας γιὰ τὴν πνευματική μας ζωή, ἀλλὰ καὶ πρότυπο πολύπλευρης κοινωνικῆς, ἐκκλησιαστικῆς καὶ μορφωτικῆς προσφορᾶς γιὰ τὰ δεδομένα τῆς νεώτερης ἑλληνικῆς μας ἱστορίας. Εἶναι ὁ ἅγιος ποὺ σὲ πολὺ μικρὸ χρονικὸ διάστημα ξεπέρασε τὰ σύνορα τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους καὶ ἡ τιμή του καὶ ἡ φήμη του εἶναι διαδεδομένη σ᾽ ὅλο τὸν ὀρθόδοξο, καὶ ὄχι μόνο, παγκόσμιο χῶρο. Ὑπῆρξε συνεπὴς συνεχιστὴς στὴν πορεία τῶν δασκάλων τοῦ Γένους, διακρινόταν ἀπὸ τὴν εἰλικρίνεια, τὴν πιστότητα, τὴν ἀγάπη γιὰ τὴν ἀληθινὴ παιδεία καὶ γιὰ τὰ ἀληθινὰ γράμματα, ποὺ ὁλοκληρώνουν τὴν προσωπικότητα καὶ ἀναδεικνύουν τοὺς ἀνθρώπους. Πέρα ἀπὸ τὴ μαρτυρία τῆς ἁγιό-

τητάς του, οἱ σύγχρονοι νεοέλληνες, ὅλοι ἐμεῖς δηλαδή, ἀντλοῦμε δύναμη ἀπὸ τὴν παρακαταθήκη του, ποὺ εἶναι γεμάτη ἀπὸ πίστη στὴν Ὀρθοδοξία καὶ ἀπὸ ἑλληνικὴ παράδοση· καὶ ἴσως εἶναι ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη στοὺς καιρούς μας νὰ ἀναβαθμισθοῦμε ὅλοι ἀπὸ τὴ σοφία τοῦ ἁγίου, νὰ ἐντρυφήσουμε στὰ συγγράμματά του, γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ ὀνειρευτοῦμε, νὰ ὁραματισθοῦμε, γιὰ τὸ μέλλον αὐτοῦ τοῦ τόπου.

Μέσα ἀπὸ τὶς εἰσηγήσεις ποὺ θὰ παρουσιασθοῦν κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου, εἶναι σίγουρο ὅτι πολλὰ καὶ χρήσιμα συμπεράσματα θὰ βγοῦν γιὰ ὅλους μας καὶ θὰ πρέπει μὲ τιμιότητα καὶ μὲ εἰλικρίνεια νὰ σταθοῦμε ἀπέναντι στὶς προκλήσεις τῶν καιρῶν, ἀναλαμβάνοντας, ὁ καθένας ἀπὸ τὸ δικό του μετερίζι, νὰ καθοδηγήσουμε σὲ δρόμους σωστικοὺς τὴ νεοελληνικὴ κοινωνία. Ἡ πολιτεία, ἡ Ἐκκλησία, ἡ νομαρχιακὴ καὶ τοπικὴ αὐτοδιοίκηση, μποροῦμε νὰ συνεργαστοῦμε δημιουργικά, ὥστε ἡ διακονία μας νὰ εἶναι ἀποτελεσματικώτερη. Αὐτὸ νὰ εὐχηθοῦμε νὰ μᾶς προσφέρει ὁ ἅγιος, ποὺ μᾶς φιλοξενεῖ στὸ νησί του, φωτίζοντας τὸ νοῦ καὶ τὴν καρδιά μας, ἀνοίγοντας τὸ δρόμο σὲ κάθε προσπάθειά μας, φάρος καὶ ὁδηγὸς στὸ δύσκολο ἔργο μας, τῆς προσφορᾶς μιᾶς ἀληθινῆς παιδείας καὶ μιᾶς ἀνθρώπινης ζωῆς.

Τέλος, θὰ ἤθελα νὰ εὐχαριστήσω καὶ νὰ συγχαρῶ τὸν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Ὕδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης κ. Ἱερόθεο, καθὼς καὶ τοὺς συνεργάτες του, γιὰ τὴν πρωτοβουλία τους, ὥστε νὰ διοργανωθοῦν μὲ τόση ἀρτιότητα οἱ λατρευτικὲς καὶ πολιτιστικὲς ἐκδηλώσεις, μὲ ἀφορμὴ τὰ ἑκατὸν πενήντα χρόνια ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ ἁγίου τοῦ αἰῶνά μας.

Εὔχομαι καλὴ ἐπιτυχία στὶς ἐργασίες τοῦ τριημέρου αὐτοῦ Συνεδρίου. Εὐχαριστῶ.

5. Τοῦ ἀξιοτίμου κ. Βασιλείου Μιχαλολιάκου, Βουλευτοῦ Πειραιῶς τῆς Νέας Δημοκρατίας

Σεβασμιώτατε,
Ἅγιοι πατέρες,
Κύριοι ἐκπρόσωποι τῶν τοπικῶν ἀρχῶν,
Κυρίες καὶ κύριοι σύνεδροι,

Δὲν ἦλθα γιὰ νὰ ἀνέβω στὸ βῆμα, ἦλθα γιὰ νὰ εὑρίσκομαι κάτω ἀπὸ τὸ βῆμα. Ἐμεῖς οἱ πολιτικοί, καὶ μάλιστα σὲ μία ἐποχὴ ἀπαξίωσης τῆς πολιτικῆς καὶ φθορᾶς πολλῶν ἀξιῶν, ὀφείλουμε τουλάχιστον νὰ ἐκπαιδευτοῦμε ὄχι τόσο στὸ νὰ ὁμιλοῦμε ἀλλὰ στὸ νὰ ἀκοῦμε καὶ πρὸ παντὸς νὰ ἀκοῦμε τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ τὸν ὑπηρετοῦμε. Τότε, πιστεύω, θὰ εἴμαστε στὴν κατεύθυνση τῆς σωστῆς ἄσκησης τῶν καθηκόντων μας, καθ' ὅτι, στὴν τελικὴ ἀνάλυση, πολιτικὴ σημαίνει ἐξυπηρέτηση τοῦ ἀνθρώπου.

Προσωπικά, ὑπηρετῶ ἐκείνη τὴν ἀντίληψη ποὺ λέει ὅτι ἀπὸ τότε ποὺ ἡ Ὀρθοδοξία καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς συναντήθηκαν, ἔκτισαν πολιτισμό, πολιτισμὸ ποὺ εἶναι χρήσιμος γιὰ ὁλόκληρη τὴν ἀνθρωπότητα. Πιστεύω, ὅτι τὴν ὥρα τῆς κρίσης καὶ τῆς παρακμῆς, τὴν ὥρα τῆς ἀπαξίωσης, ὑπάρχει ἐλπίδα· εἶναι ἡ πίστη στὰ ἰδανικὰ τῆς φυλῆς καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας. Οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας εἶναι πιὸ ἀδύναμοι καὶ συνεπῶς ἡ σφυρηλάτηση τῆς αὐτοπεποίθησής μας εἶναι, πιστεύω, ἡ λύση τοῦ προβλήματος.

Εἶναι πολὺ σημαντικὸ τόσοι σοφοὶ ἐπιστήμονες θεολόγοι νὰ ὁμιλοῦν καὶ νὰ ἐμπνέονται σήμερα ἀπὸ τὴ ζωὴ ἑνὸς ἁγίου ἀνθρώπου, ποὺ γεννήθηκε πρὶν ἀπὸ ἑκατὸν πενήντα χρόνια

καὶ ὅμως ὁ τρόπος ζωῆς του ἐξακολουθεῖ νὰ ἐμπνέει· τοῦτο σημαίνει ὅτι καθένας ἀπὸ ἐμᾶς, σὲ ὅποιον χῶρο κινεῖται, εἶναι χρήσιμο νὰ ἡγηθεῖ κάποιας προσπάθειας αὐτοκάθαρσης.

Εὐχαριστῶ πάρα πολὺ ποὺ μοῦ δώσατε τὴν εὐκαιρία νὰ εἶμαι ἀνάμεσά σας, καθὼς καὶ ποὺ μέσα σ' αὐτὴ τὴν παρακμὴ ὑπάρχουν, ὅπως διαπιστώνω, κληρικοὶ ποὺ ἐμπνέουν καὶ ἀποτελοῦν ὁρόσημο. Πιστεύω ὅτι ἡ Ὀρθοδοξία, σὲ μία ἐποχὴ ποὺ οἱ θρησκεῖες διαδραματίζουν ἕνα ρόλο ἰσχυρότερο ἀπὸ τὶς προηγούμενες δεκαετίες, θὰ διαδραματίσει τὸν δικό της ἡγετικὸ ρόλο, γιὰ τὸ καλὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ὁλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητας.

6. Τοῦ ἀξιοτίμου κ. Σώζοντος Βελιώτη, Ἀντιδημάρχου Αἰγίνης, ἐκπροσώπου τοῦ Δημάρχου Αἰγίνης κ. Τρύφωνος Γκότση καὶ τῶν λοιπῶν παραγόντων τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως τῆς περιφερείας

Ἅγιοι πατέρες,
Ἀξιότιμοι κύριοι,

Σᾶς ὑποδεχόμαστε σήμερα στὸ νησί μας μὲ ἰδιαίτερη εὐχαρίστηση καὶ σᾶς καλωσορίζουμε μὲ πολλὴ ἀγάπη καὶ τιμή.

Χρειαζότανε νὰ πραγματοποιηθεῖ τὸ παρὸν Συνέδριο, γιατὶ ὅλος ὁ ὀρθόδοξος κόσμος εἶχε στραφεῖ μὲ θαυμασμὸ στὴν ἰδιαίτερη παρρησία καὶ τὸ θαυματουργικὸ χάρισμα ποὺ παρεχώρησε ὁ Θεὸς στὸν ἅγιό μας. Εἴμαστε βέβαιοι ὅτι τὸ Συνέδριό σας, μὲ τὴ φροντίδα τοῦ ποιμενάρχη μας καὶ τὴν παρουσία ὅλων σας κληρικῶν καὶ λαϊκῶν μελετητῶν καὶ κηρύκων τῆς ὀρθοδοξίας, θὰ πετύχει πλήρως τὸν σκοπό του, πρὸς ἀπόδοση τῆς τιμῆς ποὺ ἀνήκει στὸν ἅγιό μας. Εἶναι πρώτη φορὰ ποὺ πραγματοποιεῖται μιὰ τέτοια συνάθροιση, γιὰ νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὸ πνευματικὸ καὶ γενικὰ ἐπιστημονικὸ ἔργο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, ὁ ὁποῖος συνεχίζοντας τὴν παράδοση τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας κληροδότησε στὸν ὀρθόδοξο κόσμο ἕνα πλούσιο συγγραφικὸ ἔργο, ποὺ ἀποτελεῖ ζῶσα παρουσία τοῦ ἁγίου. Προσωπικά, εἶμαι βέβαιος ὅτι οἱ ἐργασίες τοῦ Συνεδρίου θὰ στεφθοῦν ἀπὸ ἐπιτυχία, ὄχι μόνο γιατὶ τὸ ἐγγυᾶται ἡ παρουσία σας, ὄχι μόνο γιατὶ ἀναλώθηκε στὴν ὀργάνωσή του ὁ σοφὸς σεπτὸς ποιμενάρχης μας καὶ οἱ συνεργάτες του, ἀλλὰ κυρίως γιατὶ τὶς ἐργασίες σας θὰ κατευθύνει καὶ θὰ εὐλογεῖ ὁ ἅγιός μας.

Μὲ τὶς λίγες αὐτὲς σκέψεις, σᾶς καλωσορίζω καὶ πάλι ἀπὸ μέρους τῆς δημοτικῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ κυρίου Δημάρχου, ὁ ὁποῖος γιὰ λόγους ὑπηρεσιακοὺς ἀπουσιάζει σήμερα καὶ εὔχομαι σὲ ὅλους σας καλὴ δουλειὰ καὶ καλὴ παραμονὴ στὸ νησί μας.

Τελειώνοντας, ἐλπίζω νὰ μοῦ ἐπιτρέπετε, σεβαστοὶ ἱεράρχες, εὐλαβεῖς πατέρες, ἀξιότιμοι κύριοι σύνεδροι, νὰ ἐκμεταλευτῶ τὴν παρουσία μου στὸ τίμιο αὐτὸ βῆμα γιὰ νὰ καταθέσω, αὐτὴ τὴ σημαντικὴ ὥρα, τὴν ἀγάπη καὶ τὸ σεβασμὸ τοῦ αἰγινήτικου λαοῦ πρὸς τὸν ἀσκητικὸ καὶ σοφὸ ποιμενάρχη μας, τὸν ἅγιο Ὕδρας, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν εὐλογημένη ἔμπνευση, τὴν ἀταλάντευτη θέληση καὶ πρὸ παντὸς τὴν ἀνεξάντλητη ψυχικὴ καὶ σωματικὴ δύναμη, νὰ προχωρήσει στὴν ὀργάνωση τῶν φετεινῶν ἑορταστικῶν ἐκδηλώσεων γιὰ τὰ ἑκατὸν πενήντα χρόνια ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ προστάτη μας ἁγίου Νεκταρίου. Ἡ ἀπόφαση αὐτή, ἅγιε δέσποτα, ὅταν μᾶς τὴν ἀνακοινώσατε, εἰλικρινὰ μᾶς γοήτευσε· σήμερα, ποὺ τὴν βιώνουμε, σᾶς εὐχαριστοῦμε καὶ εὐχόμαστε πολλὰ τὰ ἔτη σας.

7. Τοῦ ἐλλογιμωτάτου κ. Βασιλείου Φανουργάκη, Καθηγητοῦ καὶ Προέδρου τοῦ Τμήματος Ποιμαντικῆς καὶ Κοινωνικῆς Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Σεβασμιώτατοι,
Ἐκπρόσωποι τῶν Ἐκκλησιῶν,
Ἀξιότιμοι ἐκπρόσωποι ὅλων τῶν ἀρχῶν,
Κυρίες καὶ κύριοι σύνεδροι,

Ἡ «θεία Χάρις» καὶ ἡ μνήμη τῆς ἑκατονπεντηκονταετηρίδος ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἁγίου Νεκταρίου «συνήγαγον ἡμᾶς σήμερον», μὲ τὴ φροντίδα τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου τῆς θεοσώστου ἐπαρχίας Ὕδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης κ. Ἱεροθέου, «εἰς τὸν τόπον τοῦτον», γιὰ νὰ τιμήσουμε τὸν ἅγιο Νεκτάριο κατὰ πρῶτον, βέβαια, λόγον ὡς ἅγιον καὶ ἔπειτα ὡς «ἡγέτην πνευματικόν, μοναστικὸν καὶ ἐκκλησιαστικόν», ἀλλὰ καὶ ὡς μεγάλον διδάσκαλον καὶ πολυμερῆ συγγραφέα.

Ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης χαιρετίζει τὸ Συνέδριο τοῦτο καὶ γιὰ ἕνα ἐπιπλέον λόγο· διότι θὰ ἀποτελέσει τὴ θεμελίωση καὶ τὴν ἀπαρχὴ τῆς προσπάθειας νὰ συγκεντρωθοῦν καὶ νὰ ἐκδοθοῦν τὰ πολυάριθμα συγγράμματα τοῦ ἁγίου σὲ μία ἑνιαία ἐπιμελημένη σειρά, ποὺ ὄχι μόνο τὴ μελέτη τους ἀπὸ τοὺς ἐνδιαφερομένους ἐπιστήμονες θὰ διευκολύνει, ἀλλὰ καὶ στὴν ψυχικὴ ὠφέλεια καὶ οἰκοδομὴ τῶν εὐσεβῶν τὰ μέγιστα θὰ συμβάλει.

Συγχαίρουμε τὴν ὀργανωτικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ Συνεδρίου, ποὺ ἔχει ἀναλάβει τὴν πρωτοβουλία πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ καὶ εἴμεθα παρόντες στὸ Συνέδριο αὐτό, ἕνας ἀριθμὸς

μελῶν ἀπὸ τὴ Θεολογικὴ Σχολὴ Θεσσαλονίκης, γιὰ νὰ συμβάλουμε στὴν προσπάθεια αὐτὴ μὲ ὅσες ἀπὸ τὶς δυνάμεις μας μποροῦμε, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐμπειρία μας, ὅση ἔχουμε, νὰ διαθέσουμε.

8. Τοῦ πανοσιολογιωτάτου Ἀρχιμανδρίτου κ. Θεοκλήτου Τζάθα, Σχολάρχου τῆς Ῥιζαρείου ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς

Σεβασμιώτατοι, σεβαστὴ ἁγία Γερόντισσα, σεβαστοὶ πατέρες, ἐλλογιμώτατοι κύριοι καθηγηταί, ἀγαπητοὶ σύνεδροι,

Τρεῖς συνάδελφοι ἐκπροσωποῦμεν τὸν ἀξιότιμον σύλλογον τῶν καθηγητῶν καὶ τῶν ἱεροσπουδαστῶν τῆς Ῥιζαρείου ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς.

Διακατεχόμεθα ἀπὸ αἰσθήματα βαθείας εὐγνωμοσύνης πρὸς τὴν ὑμετέραν Σεβασμιότητα, ἅγιε Ὕδρας, διὰ τὴν τιμητικὴν πρόσκλησιν καὶ τὴν ἀρτίαν ὀργάνωσιν τοῦ Συνεδρίου καὶ διὰ τὴν ἤδη πλουσιοτάτην προσφορὰν τῶν μέχρι τοῦδε δοκίμων ὁμιλητῶν, τοὺς ὁποίους ἐκαλέσατε.

Δεσπόζει, Σεβασμιώτατε, τόσον εἰς τὴν περικαλλῆ νῆσον ταύτην ὅσον καὶ εἰς τὴν γεραρὰν ἡμῶν Ῥιζάρειον Σχολήν, δεσπόζει, λέγω, ἡ ἁγιωτάτη μορφὴ τοῦ προσχολάρχου ἡμῶν ἁγίου Νεκταρίου. Καθηγηταὶ καὶ μαθηταὶ σπουδάζομεν τὴν ἐν Χριστῷ πολιτείαν του τόσον ἐντὸς τῶν αἰθουσῶν διδασκαλίας καὶ ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ναοῦ, ὅσον καὶ εἰς τὸν περικαλλέστατον φυσικὸν αὔλειον χῶρον. Ἡ πνευματικὴ παρουσία τοῦ ἁγίου δὲν ἀποτελεῖ μίαν ἀνάμνησιν, οὔτε μίαν ἁπλῆν εὐσεβῆ φαντασίαν, ἀλλὰ μίαν ἁπτὴν πραγματικότητα. Παρὰ τοὺς ἁγίους του πόδας καθήμενοι, καθηγηταὶ καὶ μαθηταί, μελετῶμεν τὴν ὀρθόδοξον θεολογίαν, ἥτις συμπλέκεται κατὰ τὸν πλέον ἀριστουργηματικὸν τρόπον μὲ τὴν γνησίαν ἀνθρωπολογίαν, τὴν ὀρθόδοξον ἀνθρωπολογίαν καὶ τὴν ὀρθόδοξον οἰκολογίαν.

Ἡ μορφὴ τοῦ ἁγίου ἐκτείνεται καὶ πέραν τῶν ὁρίων τῆς νήσου τῆς Αἰγίνης καὶ πέραν τῶν ὁρίων τῆς Ῥιζαρείου ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς. Ἀγκαλιάζει ὁλόκληρον τὴν ἀγωνιζομένην πατρίδα μας, ἀγκαλιάζει ὁλόκληρον τὴν οἰκουμένην. Δι' ἡμᾶς καὶ δι' ὅλους, ἀγαπητοὶ σύνεδροι, ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἀποτελεῖ τὸν πάντοτε νέον ἐν Χριστῷ ἄνθρωπον, τὸν χριστοχαρισματοῦχον ἄνθρωπον εἰς τὰ μέτρα τοῦ Θεανθρώπου, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν ἄφθονον χάριν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος χριστοπαιδαγωγεῖ, ἐνισχύει καὶ ἀνορθώνει τὰς πεσούσας συγχρόνους συνειδήσεις.

Θερμότατα εὐχαριστοῦμε διὰ τὴν πρόσκλησιν τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου ἁγίου Ὕδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης.

Εὔχομαι ταπεινῶς καὶ ἐκ μέρους τῆς Ῥιζαρείου ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς ἐπιτυχίαν τοῦ Συνεδρίου. Αἱ διάπυροι εὐχαὶ τοῦ ἁγίου προσχολάρχου ἡμῶν ἁγίου Νεκταρίου, ἐπισκόπου Πενταπόλεως τοῦ θαυματουργοῦ, εἴθε νὰ σφυρηλατήσουν τὴν μετοχὴν ὅλων ἡμῶν καὶ τῶν διδασκόντων καὶ τῶν διδασκομένων εἰς τὴν ἁγίαν Τριαδικὴν θεωρίαν του, εἰς τὴν ἁγίαν διακριτικήν παιδαγωγικήν του, εἰς τὸ ἅγιον πρακτικὸν παράδειγμα τοῦ Θεανθρωπίνου τρόπου τῆς χριστοεναρέτου ζωῆς του.

Εὐχηθῆτε, Σεβασμιώτατοι πατέρες, νὰ ἀναδεικνύῃ ὁ ἅγιος ἡμῶν Σχολάρχης νέους ἁγίους ποιμένας τῆς ὀρθοδόξου ἁγιωτάτης ἡμῶν Ἐκκλησίας, τόσον ἐκ τοῦ φυτωρίου τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Ῥιζαρείου Σχολῆς, εἰς ἣν εἰργάσθη ὁ ἅγιος, ὅσον καὶ ἀλλαχόθεν δι' εὐχῶν του.

Εἰς μίαν δύσκολον ἐποχήν, ἥτις ὄζει ἀντίχριστον, εἴθε ὁ χριστοταλαντοῦχος ἅγιος ἡμῶν πατὴρ νὰ περιφρουρεῖ καὶ νὰ διαφυλάττει ἅπασαν τὴν νεολαίαν ἡμῶν καὶ ἅπαν τὸ πλήρωμα τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν.

Ἐπιτρέψατέ μοι τέλος, Σεβασμιώτατε ἅγιε Ὕδρας, νὰ εὐχηθῶ υἱικῶς, ὅπως ὁ Κύριος χαρίζῃ ὑμῖν ἔτη πολλά, ἵνα προσκαλῆτε καὶ προκαλῆτε ἡμᾶς εἰς παρομοίους τοιαύτας πνευματικὰς ἀναβάσεις, ὅπως κατὰ τὸ παρὸν ἐπιστημονικὸν Συνέδριον, τὸ ἀφιερωμένον εἰς τὸν ἅγιον τοῦ αἰῶνός μας.

Εὐχαριστῶ.

9. Τοῦ πανοσιολογιωτάτου Ἀρχιμανδρίτου κ. Ἀστερίου Χατζηνικολάου, ἐκπροσώπου τῆς ἀδελφότητος θεολόγων «Ὁ Σωτήρ»

Σεβασμιώτατοι ἅγιοι Ἀρχιερεῖς,
Σεβαστοὶ πατέρες,
Ἀδελφοὶ καὶ ἀδελφές,

Ἡ ἀδελφότης τοῦ «Σωτῆρος», μὲ πολλὴ χαρὰ καὶ βαθειὰ συγκίνηση, δέχθηκε τὴν ἀναγγελία τῆς διοργανώσεως καὶ αὐτοῦ τοῦ πνευματικοῦ διορθοδόξου θεολογικοῦ Συνεδρίου καὶ μὲ βαθὺ συγκλονισμὸ ψυχῆς συμμετέχουμε στὴν ὀργάνωσή του· μὲ ἕνα συγκλονισμὸ τὸν ὁποῖο προκαλεῖ ἡ αἴσθηση ὅτι ἀξιωνόμαστε καὶ ἐμεῖς νὰ βρεθοῦμε στὸν τόπο στὸν ὁποῖο «ἔστησαν οἱ πόδες» ἑνὸς τόσο μεγάλου ἁγίου.

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος χαρακτηρίζεται ὡς «ὁ ἅγιος τοῦ αἰῶνά μας»· ἀλλὰ οἱ ἅγιοι τῆς Ἐκκλησίας μας ἀνήκουν στὸν Θεὸ καὶ στὴν αἰωνιότητα, κάτω ἀπὸ τὸ βάρος τῆς ὁποίας συντρίβονται τὰ στενὰ πλαίσια τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου καὶ ὑπερβαίνονται τὰ ὅρια τοῦ τόπου καὶ τῆς ἐποχῆς, στὴν ὁποία ἔζησαν. Οἱ ἅγιοι τῆς Ἐκκλησίας ἀνήκουν σ' ὅλους τοὺς τόπους, σ' ὅλο τὸν κόσμο, σὲ κάθε ἐποχή. Γι' αὐτό, καὶ καθὼς μὲ μεγάλες ἐλπίδες, ἀλλὰ μεγαλύτερες ἀνησυχίες, μὲ πολλὲς προσδοκίες καὶ περισσότερες ἀγωνίες βαδίζουμε πρὸς τὴν δύση τοῦ αἰῶνά μας καὶ ἑτοιμαζόμαστε νὰ εἰσέλθουμε στὸν ἑπόμενο αἰῶνα, στὴν τρίτη μετὰ Χριστὸν χιλιετία, ἡ αἴσθηση ὅτι ὁ ἅγιος τοῦ αἰῶνά μας μᾶς συνοδεύει καὶ μᾶς ἀκολουθεῖ στὴν πορεία μας διὰ μέσου τῶν αἰώνων, δίνει ἀσφαλῶς σ' ὅλους μας πολλὴ δύναμη, ἐλπίδα καὶ παρηγοριά.

Ἡ ἀδελφότης τοῦ «Σωτῆρος» δοξάζει τὸν Ἅγιο Θεό, τὸν

«θαυμαστὸν ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ», διότι καὶ στοὺς δίσεκτους καὶ κοσμογονικοὺς καιρούς μας ἀναδεικνύει ἁγίους μεγάλους, «οἵτινες φαίνονται ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ σκοτισμένῳ καὶ παραπαίοντι». Εὐχαριστοῦμε τὸν Ἅγιο Θεό, διότι καὶ στὶς μέρες μας ἀναδεικνύει ἱεράρχες ἀξίους τῆς ἀποστολῆς τους, οἱ ὁποῖοι ποιμαίνουν τὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ μὲ κόπους πολλοὺς καὶ μὲ κάθε τρόπο προσπαθοῦν νὰ τοῦ δίνουν σὲ κάθε καιρὸ τὸ σιτομέτριον καὶ ὀργανώνουν Συνέδρια πνευματικά, ποὺ ἀποτελοῦν γεγονότα σημαντικὰ γιὰ ὅλη τὴν Ἐκκλησία μας, ὅπως τὸ Συνέδριο αὐτό. Εὔχεται δὲ καὶ ἐλπίζει ὅτι ἡ ἀκτινοβολία τοῦ Συνεδρίου αὐτοῦ θὰ περάσει κατὰ πολὺ τὴν διάρκεια τῶν τριῶν ἡμερῶν του καὶ θὰ δώσει σὲ ὅλους μας μηνύματα, τὰ ὁποῖα θὰ μᾶς βοηθήσουν, μὲ τὶς πρεσβεῖες τοῦ ἁγίου τοῦ αἰῶνά μας, μὲ τὸν λόγο του καὶ τὴ μαρτυρία τῆς ἁγίας ζωῆς του, νὰ βοηθηθοῦμε οὐσιαστικά, ὥστε νὰ περάσουμε καὶ ἐμεῖς ἀπὸ τὸν παρόντα αἰῶνα, τὸν ἀπατεῶνα, στὸν ἄφθαρτο αἰῶνα τοῦ Θεοῦ.

10. Τοῦ ἀξιοτίμου κ. Χαραλάμπους Σαραντίτη, Προέδρου τοῦ ἑλληνορωσσικοῦ ὀρθοδόξου συνδέσμου

Σεβαστοὶ ἀρχιερεῖς καὶ σεβαστοὶ πατέρες, ἀξιότιμοι ἐκπρόσωποι τῶν κρατικῶν ἀρχῶν καὶ τῆς τοπικῆς αὐτοδιοίκησης, σεβαστοί μου ἡγούμενοι καὶ μοναχές, ἐκλεκτοὶ σύνεδροι καὶ ἀγαπητοὶ ἀδελφοί,

Πρωτίστως εὐχαριστῶ τὸν πανάγαθο Θεὸ καὶ τὸν Κύριό μας, γιὰ τὸν φωτισμὸ ποὺ μοῦ ἔδωσε ὥστε νὰ πιστέψω σ' Αὐτόν, νὰ ἐπικαλοῦμαι τὸ ἅγιο ὄνομά του καὶ μὲ διάπυρη ἀγάπη νὰ τὸν ὑπηρετῶ· ὑπάρχουν πολλοὶ τρόποι νὰ ὑπηρετεῖ κανεὶς τὸν Θεόν.

Εὐχαριστῶ τὸν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Ὕδρας κ.κ. Ἱερόθεον ποὺ μοῦ ἔκανε τὴν τιμὴ νὰ μὲ προσκαλέσει, ὑπὸ τὴν ἰδιότητά μου ὡς προέδρου τοῦ ἑλληνορωσσικοῦ ὀρθοδόξου συνδέσμου, νὰ ἀπευθύνω χαιρετισμὸ στὴν ἱερὰ αὐτὴ σύναξη τόσων σεβαστῶν ἱερωμένων καὶ σοφῶν καθηγητῶν, ποὺ σκοπὸ ἔχει τὴ μελέτη τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ μεγάλου μας ἁγίου Νεκταρίου, μὲ τὴν εὐκαιρία τῶν ἑκατὸν πενήντα ἐτῶν ἀπὸ τὴ γέννησή του· τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ποὺ ἔκανε ἔργο ζωῆς τὴν οὐσία τοῦ χριστιανισμοῦ μὲ τὴν ἀγάπη τοῦ πλησίον, τοῦ ἁγίου ποὺ ἔζησε μὲ ταπεινότητα, ποὺ ἔλαβε τὴ χάρη ἀπὸ τὸν ἐπουράνιο πατέρα μας νὰ γίνει ὁ σοφὸς καὶ θαυματουργὸς ἅγιος τοῦ αἰῶνά μας, δόξα καὶ καύχημα τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους μας. Αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ δόξα, τὸ μεγαλεῖο τῆς Ἐκκλησίας μας.

Ὅποιος πιστεύει στὸν Κύριο καὶ τὸν ὑπηρετεῖ σωστὰ δοξάζεται ὄχι μόνο στὸν οὐρανὸ ἀλλὰ καὶ στὴ γῆ. Καὶ τὸ μνημόσυνο αὐτοῦ εἰς γενεὰν καὶ γενεάν.

Σὰν Ἕλληνας χριστιανὸς ὀρθόδοξος αἰσθάνομαι συγκίνηση ποὺ συμμετέχω σ' αὐτὴ τὴ μυσταγωγία. Ὑποκλίνομαι εὐλαβῶς μπροστὰ στοὺς Σεβασμιωτάτους ἀρχιερεῖς πατέρες καὶ ἀπευθύνω τὸν χαιρετισμὸ τοῦ ὀρθοδόξου ἑλληνορωσικοῦ συνδέσμου ποὺ εἶναι στρατευμένος νὰ ὑπηρετεῖ τὴν Ἐκκλησία καὶ τὴν Ὀρθοδοξία.

Εὔχομαι σὲ ὅλους τοὺς συνέδρους ὑγεία πνευματικὴ καὶ σωματικὴ καὶ ἡ εὐλογία τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου νἆ εἶναι πάντοτε μαζί σας. Σ' αὐτὸ τὸ Συνέδριο νὰ δοθεῖ συνέχεια καὶ νὰ ὑλοποιηθοῦν οἱ ἐργασίες του καὶ ὄχι νὰ παραμείνουν λόγια, ὅπως σὲ πολλὰ Συνέδρια συμβαίνει.

Εὐχαριστῶ.

11. Τοῦ ἀξιοτίμου κ. Ἐλευθερίου Μουζάκη, βιομηχάνου, Ἄρχοντος Καστρηνσίου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ μεγάλου εὐεργέτου τοῦ νέου ἱεροῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου Αἰγίνης

Σεβασμιώτατοι τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ὁμοδόξων Ἐκκλησιῶν,
Κύριοι καθηγηταὶ τῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης,
Κύριε Δήμαρχε,
Κύριε Βουλευτά,
Κύριοι σύνεδροι,

Μὲ συγκίνηση παρακολουθῶ τὶς ἐργασίες τοῦ Συνεδρίου γιὰ τὸν ἅγιό μας Νεκτάριο, τὸν μεγάλο μας ἅγιο.

Εὔχομαι ὁ φωτισμὸς τοῦ ἁγίου μας νὰ διαλύσει ὅλα τὰ σκοτάδια καὶ νὰ προστατεύσει τὴν Ὀρθοδοξία, ὥστε ἑνωμένη νὰ ἀντιμετωπίσει τοὺς δύσκολους καιροὺς ποὺ περνᾶμε γιὰ τὴ θρησκεία καὶ τὴν πατρίδα μας.

Εὔχομαι καλὴ ἐπιτυχία τοῦ Συνεδρίου σας.

Δ΄

Ὁμιλίαι

1. Τοῦ πανοσιολογιωτάτου Ἀρχιμανδρίτου κ. Ἐφραὶμ Στενάκη, πρωτοσυγκέλλου τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ὕδρας, κατὰ τὴν θείαν Λειτουργίαν τῆς Τρίτης 22ας Ὀκτωβρίου

«Ἡ τριπλῆ ἀκτινοβολία τοῦ ἁγίου Νεκταρίου»

Σεπτὴ τῶν ἱεραρχῶν χορεία,
Τίμιον πρεσβυτέριον,
Χριστοῦ διακονία,
Ὁσιώτατες μοναχές,
Ἐλλογιμώτατοι κύριοι καθηγητές,
Εὐλαβεῖς χριστιανοί,

Ἐφέτος, ποὺ μὲ τὴ Χάρη τοῦ Θεοῦ συμπληρώνονται ἑκατὸν πενήντα ἔτη ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ σοφοῦ «ἐν διδασκάλοις» καὶ ὁσίου «ἐν ἱεράρχαις» Νεκταρίου τοῦ θαυματουργοῦ, ἡ τοπικὴ Ἐκκλησία, ἐξαιρέτως δὲ ἡ Ἱερὰ Μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης, ἡ ὁποία μετὰ τὴν κοίμηση τοῦ ἁγίου ἱδρυτοῦ της καὶ μάλιστα μετὰ τὴν ἐπίσημη διακήρυξη τῆς ἁγιότητός του κατέστη περίβλεπτο καὶ περιώνυμο πανορθόδοξο προσκύνημα, μὲ ἄπειρη εὐγνωμοσύνη καὶ ἀνεκλάλητη χαρὰ καὶ ἀγαλλίαση «μακαρίζει, γεραίρει, τιμᾷ καὶ δοξάζει» μὲ τὴ σημερινὴ ἐκκλησιαστικὴ σύναξη καὶ τὴν τέλεση τῆς θείας Λειτουργίας καὶ τὴ σύγκληση τοῦ παρόντος Συνεδρίου τὴν ἀκτινοβόλο μορφὴ τοῦ ἁγίου, προβάλλουσα τοῦτον ὡς ἐκκλησιαστικόν, μοναστικὸν καὶ πνευματικὸν ἡγέτην, «ἐπ' ἀρετῇ, ἁγιότητι καὶ ἀμφιλαφεῖ παιδείᾳ διαλάμψαντα».

Ἀστὴρ ἑωθινὸς καὶ κατάφωτος, ὁ ἅγιος Νεκτάριος, καθαρὸς ὡς ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος, καταστολίζει τὸν οὐρανὸν τῆς

τοπικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπ' οὐρανὸν Ὀρθοδοξία, ἀντιπέμπων τὶς ἀκτῖνες τοῦ «ἐν αὐτῷ πλουσίως ἐνοικοῦντος» παναγίου Πνεύματος· «ψυχὴ καθαιρουμένη καὶ ἀργύρου λαμπροτέρα γινομένη, δέχεται ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ Πνεύματος καὶ ταύτην ἀντιπέμπεται», κατὰ τὸν ἱερὸ Χρυσόστομο.

Πρῶτον, λοιπόν, ὁ ἅγιος ἀκτινοβολεῖ τὸ φῶς τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς εἶναι φῶς· φῶς ἀληθινό, φῶς πραγματικό, τὸ ὁποῖο φωτίζει «πάντα ἄνθρωπον καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν». Αὐτὸ τὸ φῶς τῆς θεότητας εἶδαν οἱ τρεῖς ἀπόστολοι ἐπάνω στὸ Θαβώρ. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος, πορευόμενος πρὸς τὴν Δαμασκό, εἶδε αὐτὸ τὸ φῶς. Καὶ ἐμεῖς ὅλοι, μέσα στὰ θεουργὰ καὶ φωτουργὰ μυστήρια, ἀποκτοῦμε ἐμπειρία αὐτῆς τῆς πραγματικότητας, γι' αὐτὸ μποροῦμε νὰ ψάλλουμε μὲ εὐγνωμοσύνη· «εἴδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν». Ἔτσι οἱ ἅγιοι εἶναι τὰ «φωτόμορφα τέκνα τῆς Ἐκκλησίας», «ἀστέρες πολύφωτοι τοῦ νοητοῦ στερεώματος», «τέκνα φωτός». Οἱ ἅγιοι εἶναι οἱ μεγαλύτεροι εὐεργέτες τῆς ἀνθρωπότητας, γιατὶ μᾶς φωτίζουν μὲ τὶς προσευχές τους καὶ τὴν ἁγία ζωή τους. Ὅ,τι ἀξία ἔχει ὁ ἥλιος γιὰ τὴν κτίση, τόση καὶ ἀσυγκρίτως περισσότερη ἀξία ἔχουν γιὰ 'μᾶς οἱ ἅγιοι. Ὁ ἅγιος Νεκτάριος, ἑνωμένος μὲ τὸν Χριστό, φωτισμένος ἀπὸ τὸ ἄκτιστο φῶς τῆς «τρισηλίου Θεότητος», ἐβίωσε τὸ θαβώρειον φῶς. Γιὰ τοῦτο ἔζησε, ἐδίδαξε, ἐδογμάτισε ἀληθινά. Αὐτὸ τὸ φῶς τοῦ ἁγίου εἶναι ὁ «τιμαλφέστατος προικισμός» μας. Δι' ὅλης τῆς ὑπάρξεώς του ἐνεργεῖ ἡ θεία Χάρη. Εἶναι ὅλος δοσμένος στὸν Θεό· «Θεῷ τὰς εὐχάς μου, ὅσαι ὧραι, προσάγω· Θεῷ ζῶ καὶ δουλεύω καὶ πάρειμι». Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἀκτινοβολία του εἶναι «ἐνέργεια τῆς ἐνοικούσης ἐν αὐτῷ θείας Χάριτος».

Δεύτερον, ὁ ἅγιος ἀκτινοβολεῖ ὡς μοναστικὸς ἡγέτης καὶ θαυματουργός. Ὅπως καταδείχθηκε, «ὑπῆρξεν ὁ πρωτεργά-

της τῆς ἀνθήσεως τοῦ ὀρθοδόξου μοναχισμοῦ στὴν πατρίδα μας κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα». Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἐβίωνε ὑψηλὲς καταστάσεις καὶ ὑπερφυσικὰ χαρίσματα. Δεχόταν θεῖες ἀποκαλύψεις στὴν καρδία του. Ὁ φωτισμένος καὶ «χαριτωμένος» ἱεράρχης εἶχε τὸ χάρισμα τῆς διακρίσεως. Δηλαδὴ ἀποκαλυπτόταν στὴν καρδία του τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι, ζώντας στὴ θεωρία —θέα— Θεοῦ, ἀναδεικνύεται πραγματικὸς θεολόγος καὶ διακριτικὸς ποδηγέτης ψυχῶν. Πορευόταν ὁ ἴδιος «ἀπλανῶς», ἀλλὰ καὶ ὁδηγοῦσε «ἀπταίστως» τὶς παρθένους τοῦ ἱεροῦ Παρθενῶνά του, «πρὸς τὸ ὄντως φῶς καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀλήθειαν». Ὁ λόγος του πρὸς τὶς μοναχὲς δὲν ἦταν «ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως», λόγος γεννημένος ἀπὸ τὴν ἄσκηση καὶ τὴν προσευχή, ἀπὸ τὴν κένωση καὶ τὴν ἐμπειρία. Καρπὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· «ἀνάβρυσμα» ἀπὸ τὴ συνεχῆ ἐπίκληση τοῦ θείου ὀνόματος. Λόγος φωτεινὸς καὶ μυσταγωγικός. Μετὰ τὴν κοίμησή του ἀκτινοβολεῖ διὰ τῶν θαυματοβρύτων τιμίων λειψάνων του. Ἀπὸ τὰ ἅγια λείψανα κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς ἀνακομιδῆς ἐξέρχεται «φῶς» καὶ εὐωδία. Τὰ πάντα λούονται μὲ φῶς καὶ πληροῦνται εὐωδίας. Τὰ πρόσωπα τῶν πιστῶν, ἡ Ἱερὰ Μονή, ἡ Παλαιὰ Χώρα, οἱ γύρω λόφοι. Ὅπως κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου εὐωδία ἐπλήρωσε τὰ σύμπαντα, τὸ κάλλος τῆς κατανύξεως, ἡ εὐωδία ἡ οὐράνια γεμίζει τὸν χῶρο, πλημμυρίζει τὶς αἰσθήσεις ὅλων ὅσοι ἀπὸ τότε μέχρι σήμερα, σὲ μιὰν ἀδιάκοπη λιτανεία, προσκυνοῦμε τὸν ἁγιοβάδιστο τοῦτο χῶρο.

Ἀκτινοβολεῖ, τρίτον, ὁ ἅγιος Νεκτάριος μέσα ἀπὸ τὴν ἄρση τοῦ καθημερινοῦ Σταυροῦ, τοῦ καθήκοντος, τῆς εὐθύνης, τῆς χριστιανικῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν πειρασμῶν. Ἀγαπημένη του ἀπασχόληση ἡ φιλοτέχνηση Σταυρῶν καὶ ἡ ανα-

γραφὴ ἐπ' αὐτῶν· «Σταυρὸς μερὶς τοῦ βίου μου». Ἔτσι ἀναδεικνύεται πραγματικὸς ἐκκλησιαστικὸς ἡγέτης, ὄχι ἀπὸ τὴν αἴγλη τῶν ἀξιωμάτων καὶ τὴ δύναμη τῆς ἐξουσίας, ἀλλά, ὅπως ὁ ἐσταυρωμένος Κύριος, ἀπὸ τὴν ἐσταυρωμένη ἀγάπη καὶ τὴν καθημερινὴ θυσία. Ἡ ἀτιμία τοῦ Σταυροῦ γίνεται δόξα γιὰ τὸν Κύριο. Ὅταν ἀδοξεῖ, ὅταν ταπεινώνεται καὶ σταυρώνεται γυμνὸς «δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν», τότε τὸν βλέπει «Βασιλέα τῆς δόξης» ἡ Ἐκκλησία. Ἔτσι γίνεται καὶ μὲ τὸν ἅγιό μας. Ἡ ζωή του, ζωὴ στερήσεων, θλίψεων, πόνων, καρτερίας, δακρύων, ταπεινώσεων καὶ διωγμῶν. Ἀλλὰ κάθε δοκιμασία του εἶναι εὐλογία· «ἰδοὺ γὰρ ἦλθε διὰ τοῦ Σταυροῦ χαρὰ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ». Καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ βίου του, συνοδίτης μόνιμος ὁ Σταυρός. «Ἐκ παιδὸς διώκεται ἀπὸ τὴν πενίαν», ἐν συνεχείᾳ ὁ ἀδυσώπητος διωγμὸς τοῦ φθόνου κατὰ τὰ ἔτη τῆς ὡριμότητας καὶ τέλος ὁ ἀνηλεὴς διωγμὸς τῆς ἐρήμου «εἰς καιρὸν γήρως». Σὲ ὅλους αὐτοὺς τοὺς διωγμοὺς ἀναδείχθηκε «ἀδάμας τῆς καρτερίας». «Καὶ σύ, Πάτερ, πραότατος καὶ ταπεινός, ἐφαίνου πλήρης σιωπῆς καὶ φωτός, πρὸς τὰ κρείττονα μυσταγωγῶν χαρίσματα». Σύνθημά του τό· «εἰσέλθετε διὰ τῆς στενῆς πύλης»· καὶ καθημερινή του φιλοσοφία τό· «τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδίσῃ τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ;». Σήμερα ἔχουν σβήσει τὰ ἐφήμερα ἄστρα τῶν ἰσχυρῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ ἁγίου Νεκταρίου. Μόνον αὐτός, ὡς «ἥλιος ἄδυτος», ἐξακολουθεῖ νὰ θερμαίνει τὶς καρδιές μας μὲ τὴ θεουργικὴ ἐνέργεια τοῦ Παρακλήτου. Ὁ «δεδιωγμένος ἱεράρχης», ὁ ἐρημίτης τῆς Αἰγίνης, ἔγινε ἡ δόξα τῆς Ἐκκλησίας στὸν αἰῶνά μας καὶ ἡ Ἱερὰ Μονή του ἀκτινοβόλος φάρος, ὄχι μόνον γιὰ τοὺς Ἕλληνες, ἀλλὰ καὶ γιὰ ὅλους τοὺς ὀρθοδόξους ἀδελφούς μας καὶ ὡς ἐκ τούτου σημεῖο ἀναφορᾶς καὶ ἑνότητας ὅλων τῶν ὀρθοδόξων λαῶν. Οἱ ἅγιοι μᾶς

ἑνώνουν· ἡ Ἱερὰ Μονή του, ὁ ἁγιοβάδιστος τοῦτος τόπος, διακονεῖ αὐτὴν τὴν ἑνότητα καὶ ἡ μορφὴ τοῦ ἁγίου καταυγάζει τὸν δρόμο μας πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση.

Ἀδελφοί μου,

Γιὰ 'μᾶς, ὁ βίος, τὸ παράδειγμα καὶ οἱ συγγραφὲς τοῦ ἁγίου τοῦ αἰῶνά μας, πολιούχου καὶ προστάτου τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας μας, εἶναι ἡ πιὸ πλούσια διαθήκη. Ἀληθινὸς θησαυρός, ποὺ τὸν κληρονομήσαμε γιὰ νὰ τὸν «ἐκμεταλλευθοῦμε» καὶ μάλιστα σήμερα, ποὺ μέσα στὴν πλησμονὴ τῶν φλύαρων λόγων, τὴ δύναμη τῆς εἰκόνας, τὴν πρόκληση τῆς βαθειᾶς καὶ ριζικῆς μεταβολῆς καὶ τοῦ κλονισμοῦ τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων, τὴν παντοκρατορία τῆς ἠλεκτρονικῆς, ἔχουμε ἀνάγκη αὐτὸ τὸ δυνατὸ φῶς γιὰ τὴν πνευματική μας καλλιέργεια καὶ προκοπή. Σ' αὐτό, ἄλλωστε, ἀποβλέπει καὶ τὸ παρὸν Συνέδριο, τὸ ὁποῖο, ὡς σοφὸς οἰακοστρόφος καὶ δέκτης τῶν μηνυμάτων τῶν καιρῶν, συνεκάλεσε ὁ σεπτὸς ποιμενάρχης μας καὶ τὸ ὁποῖον, εὐχηθεῖτε ἅγιοι ἀρχιερεῖς καὶ ἐσεῖς ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, διὰ πρεσβειῶν τοῦ ἁγίου μας, νὰ ἐπιτύχει τοὺς στόχους του, «πρὸς ἁγιασμὸν καὶ οἰκοδομὴν πάντων ἡμῶν».

2. Τοῦ πανοσιολογιωτάτου Ἀρχιμανδρίτου κ. Σεραφείμ Στεργιούλη, ἱεροκήρυκος τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ὕδρας, κατὰ τὴν θείαν Λειτουργίαν τῆς Τετάρτης 23ης Ὀκτωβρίου

«Ἡ οἰκουμενικὴ τιμὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου»

Ἡ θεία Λειτουργία, Σεβασμιώτατοι ἅγιοι πατέρες καὶ ἀγαπητοὶ ἐν Κυρίῳ ἀδελφοὶ καὶ σύνεδροι, ἡ ὁποία «χάριτι Χριστοῦ» ἐτελέσθη σήμερον ἐπὶ τῇ ἱερᾷ μνήμῃ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου, ἀλλὰ καὶ ἑκάστη θεία Λειτουργία εἶναι ἕνας παρατεταμένος ὕμνος, μία θερμὴ αἴνεσις καὶ εὐλογία καὶ εὐχαριστία καὶ προσκύνησις, ἡ λογικὴ θυσία καὶ προσφορά, ἡ «εἰς λατρείαν ἀληθῆ τοῦ εὐλογητοῦ Θεοῦ τοῦ τῶν πάντων ποιητοῦ» ἀναφερομένη καὶ προσφερομένη «ἐν παντὶ τόπῳ τῆς δεσποτείας τοῦ Κυρίου μας», «εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, εἰς συγχώρησιν πλημμελημάτων, εἰς Πνεύματος Ἁγίου κοινωνίαν, εἰς Βασιλείας οὐρανῶν κληρονομίαν».

Ἐπὶ τῇ θεία Ἱερουργίᾳ τῶν ἀχράντων καὶ φρικτῶν τοῦ Χριστοῦ Μυστηρίων, καθὼς ἑνοῦται ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ καὶ «θύεται ὁ Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς καὶ σωτηρίας», δοξάζεται καὶ τιμᾶται καὶ λατρεύεται πρεπόντως ὁ Τρισάγιος Θεός, διότι Αὐτῷ «πρέπει πᾶσα δόξα τιμὴ καὶ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων».

Τιμῶντες σήμερον τὸν Θεάδελφον Ἰάκωβον καὶ συγχρόνως τὸν προστάτην καὶ πολιοῦχον ἡμῶν ἅγιον Νεκτάριον, ἐπὶ τῇ συμπληρώσει ἑκατονπεντηκονταετίας ἀπὸ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως αὐτοῦ, αἰνοῦμεν ἐν ταυτῷ καὶ εὐλογοῦμεν τὸν θαυμαστὸν ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ Κύριον καὶ Θεὸν ἡμῶν, διότι κατὰ τὸν Μέγαν Βασίλειον «ἡ πρὸς τοὺς εὔνους τῶν ὁμοδού-

λων διάθεσις τὴν ἀναφορὰν πρὸς τὸν Δεσπότην ἔχει, ᾧ δεδουλεύκασι» (ἐπιστ. 197, 2).

Ὅσον διὰ τὴν ἐν ἁδραῖς γραμμαῖς παρουσίασιν τοῦ σπουδαίου θέματος τοῦ παρόντος θείου κηρύγματος, «Ἡ οἰκουμενικὴ τιμὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου», τὸ ὁποῖόν μοι ἀνέθετο ὁ σεπτὸς ἐπίσκοπος καὶ ποιμενάρχης μου εἶναι ἀπαραίτητον νὰ τεθοῦν αἱ ὀρθαὶ βάσεις, δηλαδή:

1) Ποία εἶναι ἡ ἁγιοπρεπὴς τιμὴ ἑνὸς ἡγιασμένου προσώπου καὶ ὑπὸ ποίων ἱερῶν αἰσθημάτων ὑπαγορεύεται· καί

2) Μὲ ποίους τρόπους ἐκδηλοῦται καὶ ἐκφράζεται ὀρθοδόξως ἡ τιμὴ ἑνὸς ἁγίου;

Ἐν συνεχείᾳ μὲ τὴν χάριν τοῦ Κυρίου καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ χαριτοβρύτου ἁγίου μας θὰ δοθῇ ἀπάντησις εἰς τὸ εὔλογον ἐρώτημα: Πρὸς τί, πῶς δικαιολογεῖται ἡ τοσαύτη, ἡ ἰδιαιτέρα, ἡ οἰκουμενικὴ τιμὴ τοῦ μεγάλου τοῦ αἰῶνός μας ἁγίου;

Εἴμεθα ἰδιαιτέρως εὐτυχεῖς, διότι τὴν ἀπάντησιν εἰς τὰ δύο πρῶτα θεμελιώδη ζητήματα θὰ τὴν ἔχωμεν διὰ τῆς γραφίδος τοῦ σοφοῦ διδασκάλου τῶν ἐσχάτων χρόνων μας ἁγίου Νεκταρίου, ἐκ τῆς σχετικῆς περὶ τῶν ἁγίων μελέτης αὐτοῦ.

1) Ἡ πρὸς τοὺς ἁγίους τιμὴ εἶναι ὑπαγόρευσις ὑψηλοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος καὶ ἐνθέου ζήλου, ἐκδήλωσις τοῦ διακατέχοντος τὸν πιστὸν πόθου πρὸς δόξαν Θεοῦ καὶ ἔκφρασις τῆς ἀγάπης τῶν εὐσεβῶν πρὸς τοὺς ἁγίους διὰ τὰς ὑψηλάς των ἀρετὰς καὶ τοὺς μεγάλους ἀγῶνας. Εἶναι ἔνδειξις σεβασμοῦ διὰ τὴν ἐθελούσιον θυσίαν των, ἔκφρασις ἀπεράντου εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς ἀθλητὰς τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀγωνιστὰς τῆς ἀληθείας καὶ ἐκδήλωσις τῆς ταυτότητος τῶν αἰσθημάτων καὶ φρονημάτων μας πρὸς αὐτούς. Εἶναι, ἀκόμη, ὁμολογία τῆς θερμῆς καὶ ζώσης πίστεώς μας πρὸς τὸν ἀγωνο-

θέτην καὶ στεφοδότην Χριστόν, τὸν ἀναδείξαντα καὶ δοξάσαντα τοὺς θείους ἀθλητάς, ἔνδειξις τοῦ πλημμυροῦντος τὰς καρδίας μας ἐνθέου πόθου πρὸς μίμησιν αὐτῶν καὶ βεβαίωσις τοῦ διαφλέγοντος τὴν ψυχήν μας θείου ἔρωτος πρὸς ἀνύψωσιν εἰς τὴν κορυφὴν τῆς πνευματικῆς πυραμίδος. Εἶναι, τέλος, ἠθικὴ ὀφειλὴ πρὸς τοὺς ἁγίους μας διὰ τὰς ποικίλας εὐεργεσίας των πρὸς ἡμᾶς, χρέος διὰ τὰς πρὸς τὸν Σωτῆρα ὑπὲρ ἡμῶν ἐντεύξεις των καὶ ὑποχρέωσις πρὸς αὐτούς, ἀπαιτουμένη παρ' ἡμῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, τοῦ δοξάζοντος ἐπὶ τῆς γῆς τοὺς ἁγίους αὐτοῦ. Ἡ μὴ ἀπόδοσις, ἐξ ἄλλου, τῆς προσηκούσης τιμῆς καὶ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς ἁγίους τοῦ Θεοῦ εἶναι, κατὰ τὸν ἅγιόν μας, ἀσέβεια, ἀχαριστία, ἀδιαφορία καὶ ἔλλειψις πόθου πρὸς τελείωσιν ἐν τῇ ἀρετῇ.

2) Κατὰ τὴν ὀρθόδοξον παράδοσιν, τὴν ὁποίαν διασῴζει ἀκεραίαν καὶ προβάλλει ὁ θεῖος Νεκτάριος, οἱ ἅγιοι τιμῶνται διὰ τῆς ἀφιερώσεως εἰς τὴν μνήμην των νέων ἱερῶν ναῶν, ἐνίοτε ἐπὶ τῶν τάφων αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐκαλοῦντο μαρτύρια, δι' ἱστορήσεως ἱερῶν εἰκόνων δι' ἐτησίων ἑορτῶν καὶ πανηγύρεων, διὰ τῆς τιμητικῆς προσκυνήσεως τῶν ἱερῶν λειψάνων των ἢ ἀκόμη τῆς ἱερᾶς λάρνακος, μὲ τὴν χρίσιν δι' ἐλαίου ἐκ τῆς κανδήλας τοῦ ἁγίου πρὸς καθαρισμὸν καὶ θεραπείαν ἀπὸ τῶν ἀσθενειῶν αὐτῶν (ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης) καὶ μὲ τὴν ἐπαφὴν μὲ «πᾶν ὅ,τι ἀνῆκεν αὐτοῖς ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ», μὲ τὴν γῆν τοῦ ἁγίου τάφου, μὲ ἐνδύματα, μὲ τὰ ὁποῖα ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν τὸ νεκρὸν σῶμα καὶ πρὸ πάντων μὲ τὸν μακαρισμὸν τῆς ἐναρέτου βιοτῆς καὶ πολιτείας ἢ τοῦ ἐνδόξου μαρτυρίου τῶν ἁγίων κατὰ τὴν ἑκάστου δύναμιν καὶ προαίρεσιν.

Τὰ ὅσα ἐλέχθησαν, περὶ τῆς ἁγιοπρεποῦς τιμῆς τῶν ἁγίων μας ἀφ' ἑνὸς καὶ περὶ τῶν ἐνδεδειγμένων τρόπων ἐκδηλώσεως καὶ ἐκφράσεως τῆς τοιαύτης τιμῆς αὐτῶν ἀφ' ἑτέρου,

ἀποτελοῦν ἀκριβῆ πιστεύματα καὶ διδάγματα τοῦ ἐν ἁγίοις ἀναπαυομένου θείου ἱεράρχου Νεκταρίου καὶ εὗρον τελείαν ἐφαρμογὴν εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἁγίου μας.

Ἐτιμήθη καὶ ἠγαπήθη ὑπὸ τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος τῶν ἀπὸ περάτων ἕως περάτων τῆς οἰκουμένης εὐσεβῶν Χριστιανῶν ὅσον ἐλάχιστοι τῶν ἁγίων μας· «Πάτερ Νεκτάριε ἡ σή, χάρις ἡ θεόσδοτος, διαβεβόηται ἅπασι, τῆς γῆς τοῖς πέρασι· πάντας γὰρ προφθάνεις, τοὺς πιστῶς καλοῦντάς σε, κινδύνων τε καὶ πόνων λυτρούμενος...»· καὶ ἀλλαχοῦ· «Εἰς πᾶσαν γῆν καὶ θάλασσαν, τῶν θαυμάτων σου ἅγιε, ἡ πληθὺς βοᾶται καὶ λαμπρῶς κηρύττεται...», ψάλλει ἡ ἁγία μας Ἐκκλησία. Ἱεροὶ ναοὶ καὶ ἱεραὶ μοναὶ ἀνεγείρονται ἀνὰ τὴν ὑφήλιον, ἱεραὶ εἰκόνες φιλοτεχνοῦνται καὶ φυλακτὰ καὶ εἰκονίδια κοσμοῦν τὰ στήθη, τὰς κλίνας, τὰ δωμάτια καὶ τὰ ὀχήματα ἀναριθμήτων πιστῶν, τεμάχια ἱερῶν λειψάνων εἶναι εἰς ὅλον τὸν κόσμον ἐγκατεσπαρμένα, πάνδημοι ἑορταὶ καὶ πανηγύρεις καὶ ἱεραὶ λιτανεύσεις τῆς ἁγίας εἰκόνος αὐτοῦ εἰς ὅλα τὰ μήκη καὶ πλάτη τῆς γῆς. «Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτοῦ καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ρήματα αὐτοῦ», θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ λεχθῇ ἐὰν ἀλληγορικῶς ἡρμηνεύετο ὁ ψαλμικὸς οὗτος στίχος καὶ θὰ εἶχε πλήρη ἐφαρμογὴν εἰς τὸν ἅγιόν μας.

Εἶναι θαυμαστὸς καὶ ἐκπληκτικὸς ὁ βαθμὸς καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐκδηλουμένης πρὸς τὸν ἅγιον μεγίστης τιμῆς παρὰ τοῦ χριστεπωνύμου πληρώματος. Ἐνῷ πλήθη πιστῶν ἀγνοοῦν τὰ ὀνόματα τῶν δώδεκα Ἀποστόλων καὶ τῶν μεγάλων Προφητῶν, μὴ δυνάμενοι νὰ τοὺς κατονομάσουν, ἐνῷ δὲν γνωρίζουν τὰ ὀνόματα καὶ τὴν ζωὴν μεγάλων, πλὴν ὄχι εὐρέως γνωστῶν, ἁγίων-μαρτύρων καὶ ὁσίων τῆς Ἐκκλησίας μας, ἐν τούτοις ἡ φήμη καὶ τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου εἶναι «εἰς πᾶσαν ἤπειρον, γῆν τε καὶ θάλασσαν» γνωστά. Τόσον,

ὥστε νὰ ὑπάρχῃ ὁ κίνδυνος εἰς πολλοὺς χριστιανοὺς ἀκαταρτίστους καὶ ἀκαλλιεργήτους πνευματικῶς, καὶ περισσότερον εἰς τὸν γυναικεῖον κόσμον, τῆς περιδινήσεως εἰς τὸ ἐπικίνδυνον ρεῦμα τῆς Νεκταριολατρείας, ἐφάμιλλον ἴσως πρὸς τὴν ὑπερβολὴν καὶ τὴν πλάνην τῆς Μαριολατρείας τῶν δυτικῶν, δηλαδὴ νὰ ἀποπροσανατολισθοῦν ἀπὸ τὴν ἀληθῆ θεογνωσίαν καὶ σωτηριολογίαν καὶ νὰ ἐκτραποῦν εἰς λατρείαν, ὄχι τῶν θείων προσώπων, εἰς τὰ ὁποῖα ἀνήκει αὕτη, ἀλλ' ἀνθρωπίνων ἁγίων καὶ παναγίων μορφῶν, πλὴν ὅμως μὴ δικαιουμένων τῆς θεοπρεποῦς λατρείας.

Καὶ τώρα καιρὸς πλέον διὰ τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ τελευταῖον ἐρώτημα: Πρὸς τί ἡ μεγάλη καὶ ἀσυνήθης αὕτη οἰκουμενικὴ τιμὴ τοῦ ἁγίου μας;

Ταπεινῶς πιστεύω, Σεβασμιώτατοι ἅγιοι πατέρες, ἀγαπητοὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφοὶ καὶ σύνεδροι, ὅτι τὸν ἅγιον Νεκτάριον δὲν τὸν κατέστησαν πανορθοδόξως καὶ παγκοσμίως γνωστὸν καὶ παμφίλτατον ἅγιον οὔτε τὰ σοφὰ συγγράμματα, οὔτε ἡ ἁγιότης τοῦ βίου ὑπὸ γενικὴν ἔποψιν καὶ θεώρησιν, διότι αὐτὰ τὰ εἶχαν πολλοὶ παλαιότεροι καὶ περισπούδαστοι, πλὴν ὅμως ὄχι εὐρέως γνωστοὶ ἅγιοι τῆς Ἐκκλησίας μας.

Ἡ οἰκουμενικὴ τιμὴ τοῦ ἁγίου μας ὀφείλεται εἰς τὴν ἄκραν ταπείνωσιν καὶ τὴν εἰς τέλος ὑπομονὴν ἐν τοῖς πειρασμοῖς, ἰσοβίως σχεδὸν καὶ μάλιστα εἰς τὰς δεινὰς ὥρας τῆς καταφώρου ἀδικίας καὶ συκοφαντίας, ἐν χριστομιμήτῳ σιωπῇ καὶ ψυχικῇ ἀταραξίᾳ καὶ εἰς τὴν ἀπὸ παιδὸς ἄκραν ἀγάπην καὶ ἀληθῆ λατρείαν τοῦ εὐλογητοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Τούτων ἕνεκα ἐμυροβόλησε ἀπὸ πρώτης ὥρας τὸ ἅγιον λείψανόν του καὶ ἐπὶ εἰκοσαετίαν παρέμεινεν ἀδιάλυτον καὶ εὐωδίαζον καὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ὁσιακῆς κοιμήσεώς του ἠξιώθη τοῦ ἀσυνήθους χαρίσματος τῶν πολλῶν καὶ πυκνῶν ἀργότερον καὶ μεγάλων

θαυματουργιῶν, ὥστε παγκοίνως νὰ ὁμολογῆται ὅτι· «οὐδὲν ἀνίατον διὰ τὸν ἅγιον Νεκτάριον».

Αἱ ἁπανταχοῦ τῆς γῆς ἐπισκέψεις τοῦ πάντων ἀντιλήπτορος καὶ προστάτου ἁγίου μας εἰς ἀσθενεῖς καὶ πάσχοντας καὶ ἡ ἐνίσχυσις καὶ θεραπεία τούτων τὸν κατέστησαν λαοφίλητον καὶ πασίγνωστον ἀνὰ τὴν οἰκουμένην. Ἠγάπησε πολύ, λοιπόν, ὁ ἅγιος, ἐδοκιμάσθη πολὺ καὶ ἐδοξάσθη πολὺ καὶ ἐν τῇ γῇ καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ.

Εὐχηθῆτε, Σεβασμιώτατοι ἅγιοι Ἀρχιερεῖς, ὥστε οἱ πάντες νὰ εἴμεθα ὑπὸ τὴν προστασίαν καὶ τὴν ἀντίληψιν τοῦ συγχρόνου διδασκάλου καὶ ἁγίου ἱεράρχου Νεκταρίου τοῦ θαυματουργοῦ καὶ νὰ τιμῶμεν τοῦτον καὶ πάντας τοὺς ἁγίους μας ἁγιοπρεπῶς καὶ ἀληθῶς, μιμούμενοι αὐτῶν τὰς ἀρετὰς καὶ τὴν θεοτίμητον βιοτὴν καὶ πολιτείαν αὐτῶν καὶ ψάλλοντες, καθὼς ἁρμόζει, πάντοτε ἀπὸ καρδίας· «Δόξα τῷ στεφανώσαντι ὑμᾶς, δόξα τῷ ἁγιάσαντι, δόξα τῷ ἐν τῇ γῇ καὶ οὐρανῷ ὑμᾶς δοξάσαντι...». Ἀμήν.

3. Τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Βεροίας, Ναούσης καὶ Καμπανίας κ.κ. Παντελεήμονος, ἐκπροσώπου τῆς Αὐτοῦ θειοτάτης Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου τοῦ Α΄, κατὰ τὴν λῆξιν τοῦ Συνεδρίου

Διὰ τῆς Χάριτος τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τῶν πρεσβειῶν τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νεκταρίου Πενταπόλεως τοῦ θαυματουργοῦ, ὡλοκληρώθη καὶ τὸ ἐμπνεύσει καὶ προνοίᾳ τοῦ Σεβασμιωτάτου ποιμενάρχου τῆς ἁγιοφυλάκτου ἐπαρχίας ταύτης, Μητροπολίτου Ὕδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης κ.κ. Ἱεροθέου, ὀργανωθὲν θεολογικὸν Συνέδριον πρὸς τιμὴν τοῦ μεγάλου θεολόγου τοῦ αἰῶνός μας ἁγίου Νεκταρίου.

Εἰς τὸν ἅγιον Νεκτάριον ἀνήκει ἐν πρώτοις καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη μας, διότι μᾶς ἠξίωσε νὰ αὐλισθῶμεν ἐν τῷ οἴκῳ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Του καὶ νὰ ἐντρυφήσωμεν κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτὰς εἰς τὴν ἁγίαν ζωὴν καὶ τὸ πολυσχιδὲς ἔργον Του. Εὐχαριστίας ἀπείρους ὀφείλομεν καὶ εἰς τὸν προσκαλέσαντα ἡμᾶς Σεβασμιώτατον ποιμενάρχην τῆς νήσου ταύτης κ.κ. Ἱερόθεον, διὰ τὴν θεσπέσιον πνευματικὴν πανδαισίαν, τὴν ὁποίαν διὰ τοῦ Συνεδρίου τούτου μᾶς προσέφερε. Αἱ ἐμπνευσμέναι εἰσηγήσεις τῶν διακεκριμένων ὁμιλητῶν, κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, ἐπέτυχον ἀσφαλῶς νὰ παρουσιάσουν τὴν ἀκτινοβόλον μορφὴν τοῦ τιμωμένου ἁγίου ὡς πνευματικοῦ, μοναστικοῦ ἀλλὰ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ ἡγέτου· ἀκτινοβολία ἡ ὁποία ἐξέρχεται τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος καὶ φωτίζει τόσον τὰς γειτονικὰς Ἐκκλησίας ὅσον καὶ τὴν Δύσιν, εἰς τὴν ὁποίαν τιμᾶται ὁ ἅγιος ὡς πρότυπον ἡγέτου, ὀρθοδόξως βιοῦντος καὶ διδάσκοντος.

Αἱ ἀναφοραὶ τῶν ὁμιλητῶν εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς λόγους τοῦ ἁγίου καὶ τὰς ἀπόψεις Του περὶ τῆς ἀναγκαιότητος τοῦ κηρύγματος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, περὶ τῆς χρήσεως τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὰ συγγράμματά Του, ἡ παρουσίασις τῶν θέσεων καὶ τῆς διδασκαλίας Του περὶ τῶν αἱρέσεων καὶ τῶν σχισμάτων, περὶ τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ τῆς στάσεώς Του ἔναντι τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωμάτων, ἀνέδειξαν ἐμφανῶς τὸ μεγαλεῖόν Του ὡς ἐκκλησιαστικοῦ ἡγέτου.

Ὁ μοναχισμὸς κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἁγίου Νεκταρίου καὶ ἡ συμβολή Του εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσίν του ἀπετέλεσαν τὸν τρίτον θεματικὸν ἄξονα τοῦ συνεδρίου. Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἐβίωσεν τὴν ἁγιότητα καὶ τὴν μοναστικὴν πολιτείαν καὶ κατὰ τὴν ἐν κόσμῳ πορείαν Του καὶ ἐν τῇ ἐρημίᾳ καὶ ἡσυχίᾳ τῆς ἐν Αἰγίνῃ Μονῆς Του. Δι' αὐτὸ καὶ ἀνεδείχθη πατὴρ τῶν μοναχῶν καὶ φωστὴρ ἀειλαμπὴς καὶ φωτοφόρος.

Ἐδοξάσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς χάριτος τῶν θαυμάτων, ἐτιμήθη ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐνεγράφη ὑπὸ τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας «ὡς σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς πολιτευσάμενος», κατὰ τὴν Πατριαρχικὴν καὶ Συνοδικὴν πρᾶξιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἰς τὰς ἁγιολογικὰς δέλτους καὶ κατέστη «προσθήκη τοῖς ἀπ' αἰῶνος ἁγίοις», κατὰ τὸν οὐρανοφάντορα Μέγαν Βασίλειον. Αὐτὸν τὸν ἅγιον, αὐτὸν τὸν πνευματικόν, τὸν μοναστικὸν καὶ ἐκκλησιαστικὸν ἡγέτην, τὸν ὁποῖον τιμᾷ καὶ δοξάζει πλέον «ἐν ὕμνοις καὶ εἰκονίσμασιν», κατὰ τὸ Συνοδικὸν τῆς Κυριακῆς τῆς Ὀρθοδοξίας, σύμπασα ἡ κατ' Ἀνατολὰς Ἐκκλησία, προσεγγίσαμεν διὰ τῶν εἰσηγήσεων κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτάς.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ ἐκφράσω καὶ ἐπὶ τῇ λήξει τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου τὴν εὐαρέσκειαν καὶ τὰς εὐχὰς τῆς

πανσέπτου Κορυφῆς τῆς Ὀρθοδοξίας, τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου πρὸς τὸν σεπτὸν ἱεράρχην καὶ θεοφιλῆ ποιμενάρχην τῆς Αἰγίνης, τὸν πολλὰ μοχθήσαντα διὰ τὴν ἐπιτυχῆ ὀργάνωσιν τῶν πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου ἐκδηλώσεων καὶ τοῦ νῦν λήγοντος Συνεδρίου.

Εἰς τὰς πατριαρχικὰς εὐχὰς προσθέτω ταπεινῶς καὶ τὰς ἐμὰς πρὸς μακροημέρευσιν τοῦ ἀβραμιαίως φιλοξενήσαντος ἡμᾶς σεβασμίου ἱεράρχου, ἐπ' ἀγαθῷ τῆς παρὰ Θεοῦ ἐμπεπιστευμένης Αὐτῷ ποίμνης καὶ πρὸς δόξαν τοῦ προστάτου τῆς Αἰγίνης καὶ πάντων τῶν Ὀρθοδόξων, ἁγίου Νεκταρίου τοῦ θαυματουργοῦ.

Κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτὰς εἴχαμε τὴν εὐκαιρίαν νὰ διδαχθῶμεν ἀπὸ τὴν ἀκτινοβολοῦσα προσωπικότητα καὶ τὴν ἁγίαν ζωὴν τοῦ θεοφόρου καὶ πνευματοφόρου πατρὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ κατανοήσωμεν πῶς ἀνεδείχθη μέγας ἡγέτης. Αὐτὴν τὴν ὁδόν, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ πρὸς τὸ μεγαλεῖον, ὑπέδειξεν ὁ Ἰησοῦς καὶ τὴν ἠκολούθησεν ὁ ἅγιος Νεκτάριος μετὰ πάντων τῶν ἁγίων· «ὁ ποιήσας καὶ διδάξας οὗτος μέγας κληθήσεται». Εἰς αὐτὸ τὸ αἰώνιον καὶ ἀτελεύτητον μεγαλεῖον εἴθε νὰ ὁδηγηθῶμεν ἅπαντες διὰ πρεσβειῶν τοῦ τιμωμένου ἁγίου.

Μέρος δεύτερον

Αἱ ἀνακοινώσεις

Πρωτοπρεσβυτέρου ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΖΗΣΗ
Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου

1. Ἡ ἁγία πλεονεξία καὶ ἡ δόξα του

Ἡ παρουσίαση σκέψεων καὶ ἐκτιμήσεων γιὰ τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου σὲ μία σύντομη γενικὴ εἰσήγηση δὲν εἶναι ὑπόθεση εὐχερής. Τί νὰ ποῦμε οἱ ἄνθρωποι τῶν βιοτικῶν μεριμνῶν, τῆς κοσμικῆς συγχύσεως, τῶν ἐπισφαλῶν λογισμῶν καὶ κριτηρίων, τῶν παθῶν καὶ τῶν ἁμαρτιῶν, γιὰ τὸν σύνδουλο καὶ συνάνθρωπό μας Ἀναστάσιο Κεφαλᾶ, τοῦ Δήμου καὶ τῆς Βασιλικῆς, ἀπὸ τὴν Σηλυβρία τῆς ἀνατολικῆς Θράκης, ὁ ὁποῖος κατόρθωσε νὰ ἀποξενωθεῖ ἀπὸ ὅλα αὐτά, νὰ ζήσει στὴ γῆ ὡς ἄγγελος, ὡς ταμεῖο ὅλων τῶν ἀρετῶν, ὡς σύνοψη καὶ ἔκφραση τῆς ἀρετῆς σὲ ὅλες τὶς πτυχές της, «*ἀρετῆς φίλος γνήσιος*», δοξασμένος δὲ καὶ μαρτυρημένος τώρα ἅγιος, μυροβλύτης καὶ θαυματουργός, «*Ἑώας τὸ καύχημα*», καμάρι καὶ καύχημα τῶν Ὀρθοδόξων, νὰ ζῆ μέσα στὸν ὑπέρφωτο γνόφο τῆς ἀκτίστου θεότητος, ὑπερλάμπων καὶ ἀγαλλόμενος; Πόσο μπορεῖ νὰ τανύσει κανεὶς τὸν ἑαυτό του, πόσο μπορεῖ νὰ ὑψωθεῖ, ὥστε νὰ ἐλπίζει ὅτι θὰ μπορέσει κάτι νὰ πεῖ γιὰ τὸ νέκταρ αὐτὸ τῆς πίστεως, ποὺ ἀνέβλυσεν ἀρτιφανῶς ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου, γιὰ τὸν στύλο αὐτὸ τῆς Ὀρθοδοξίας, τὸν ἔνθεο θεράποντα τοῦ Χριστοῦ;

Ἕνας Ἁγιορείτης Γέροντας, ὁ Ἰωάσαφ, ἀπὸ τὴν σκήτη τῆς ἁγίας Ἄννης, παίρνοντας στὰ χέρια του κατὰ καιροὺς συγγράμματα τοῦ ἁγίου, σταλμένα ἀπὸ τὸν ἴδιο σ' αὐτόν, μένει ἄφωνος καὶ ἐκστα-

τικὸς γιὰ τὴν ταπείνωση καὶ συγκατάβαση τοῦ ἁγίου ποὺ καταδέχεται νὰ γράφει καὶ νὰ θεωρεῖ ἀδελφὸ ἕνα ταπεινὸ μοναχό, ἕνα ρακενδύτη καὶ ἀγράμματο. Ἀναλογίζεται, ὅπως γράφει, τὴν ἀθλίαν του κατάσταση, χαίρει καὶ μακαρίζει τοὺς τιμίους γεννήτορας τοῦ ἁγίου, ποὺ τὸν ἀνέθρεψαν φιλοθέως, ἀναγκάζεται νὰ βοήσει τὸ «*αἰωνία ἡ μνήμη Δήμου καὶ Μπαλοῦς, οἵτινες ἀνέδειξαν τοιοῦτον παῖδα ἐνώπιον Θεοῦ, ἐνώπιον τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐνώπιον παντὸς τοῦ κόσμου, τέλειον καθιέρωμα ἐν τῇ ἀθλίᾳ ταύτῃ παρακμῇ, ἀγωνιζόμενον ἀποστολικῶς μὲ ὅλην τὴν αὐταπάρνησιν, ὅπως διδάξῃ, ὅπως στηρίξῃ καὶ ὅπως διαφωτίσῃ πᾶσαν ψυχὴν εἰς μετάνοιαν καὶ σωτηρίαν*». «*Μὲ κάμνεις*, γράφει στὸν ἅγιο Νεκτάριο ὁ Ἁγιορείτης ἀσκητής, *νὰ λησμονῶ τὸ σῶμα, μὲ κάμνεις νὰ θαυμάζω τὸ ὕψος τῆς ἀρετῆς καὶ τὴν ἁγίαν πλεονεξίαν σου, ἡ ὁποία συμπεριέλαβε ὅλα τὰ καλά, ὅλα τὰ θεῖα καὶ ὅλα ὁμοῦ τὰ ἅγια προτερήματα*».

Ἁγία ὄντως ἡ πλεονεξία τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, πλεονέκτης τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς πνευματικῆς τελειότητος, πτωχὸς σὲ ὑλικὰ ἀγαθὰ καὶ ταπεινὸς στὸ φρόνημα, πτωχὸς τῷ πνεύματι, «*ταμιοῦχος, ὅμως, πάντων τῶν οὐρανίων θησαυρῶν, παγκόσμιος σιτοδότης, τὸ στόμα τῆς Ἁγίας τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, ἡ ἱερὰ μέλισσα τοῦ παραδείσου, ὁ ἐκ τῆς Ἐδὲμ βλύζων ποταμός, ὁ ἀγαπητὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ἄοκνος ἐργάτης, ὁ μυριοτάλαντος, ἡ δεξιὰ χεὶρ τοῦ Ἁγίου Εὐαγγελίου, ὁ ὄντως λαμπρὸς οἶκος τῆς Παναγίας Τριάδος*», κατὰ τοὺς χαρακτηρισμοὺς τοῦ αὐτοῦ μοναχοῦ Ἰωάσαφ[1].

Ἂν λοιπὸν ὁ Ἁγιορείτης Γέροντας Ἰωάσαφ, ὁ μακρὰν τῶν θορύβων τοῦ κόσμου ζῶν καὶ μόνος πρὸς μόνον τῷ Θεῷ προσανέχων, διστάζει καὶ δειλιᾷ καὶ αὐτοταπεινώνεται παίρνοντας στὰ χέρια του τὰ συγγράμματα καὶ τὰ γράμματα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, πολὺ περισσότερο πρέπει νὰ διστάζουμε ἐμεῖς οἱ ἐν τῷ κόσμῳ καὶ τοῖς κοσμικοῖς

1. Βλ. Τίτου Ματθαιάκη, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος*, σσ. 205, 206 καὶ 210 ἀντιστοίχως.

ὄντες καὶ ἀναστρεφόμενοι, ἔχοντας τώρα ἐνώπιόν μας, στὰ χέρια μας, τὴν ἁπτὴ παρουσία τῆς ἀκτίστου Χάριτος τοῦ Θεοῦ στὰ μυροβλύζοντα τίμια λείψανά του καὶ στὸ πλῆθος τῶν θαυμάτων καὶ τῶν ἰάσεων, ἔχοντας τὸν ἴδιο τὸν Θεὸ παρόντα καὶ ἐνεργοῦντα στὸ πρόσωπο καὶ στὸ ἔργο τοῦ ἁγίου μας. Τότε, ὅταν ζοῦσε ὁ ἅγιος, κρυβόταν ἡ Χάρη καὶ ἡ ἁγιοσύνη του κάτω ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ταπεινὴ παρουσία καὶ τοὺς πολυειδεῖς πειρασμοὺς καὶ θλίψεις ποὺ ὑπέστη. Τώρα ὅμως ποὺ ἤρθη ἡ σκηνὴ καὶ ἔπαυσαν τὰ ἀνθρώπινα, ὑπερλάμπει ἡ ἀρετή του μαρτυρημένη ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Θεό. Τί ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρτυριῶν καὶ μαρτύρων καὶ ἐκτιμήσεων; Ἁπλῶς, πρέπει νὰ χαιρόμαστε γιὰ τὴν δωρεὰ αὐτὴ τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δύναμη τῶν πρεσβειῶν τοῦ ἁγίου.

Αὐτὰ περίπου γράφει ἕνας ἄλλος Ἁγιορείτης ἀσκητής, ὁ Γέροντας Δανιὴλ Κατουνακιώτης, μία μεγάλη ἀσκητικὴ μορφὴ τοῦ αἰῶνός μας, πρὸς τὴν ὁσία Ξένη τὴν τυφλή, τὴν πρώτη ἡγουμένη τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος, στενὴ συνεργάτιδα τοῦ ἁγίου, ὅταν ἐπληροφορήθη τὴν ἐκδημία του. Ἀφοῦ ἐκφράζει τὴν κατ' ἄνθρωπον λύπη του λέγει κατόπιν ὅτι ἐχάρη, διότι ἐπληροφορήθη ὅτι κατὰ τὴν κηδεία ἐφάνησαν «*τὰ ἀδιαφιλονίκητα τεκμήρια τῆς ἁγιαστικῆς χάριτος, ἅτινα ἀπέδειξαν αὐτὸν ἄνδρα ἁγιώτατον, ἄνδρα χαριτωθέντα παρὰ Θεοῦ, διότι ἐπιζῶντος ἐφρόντισε νὰ καθαρίσῃ τὸ τριμερὲς τῆς ψυχῆς του καὶ νὰ ἀναδειχθῇ θεράπων Θεοῦ γνησιώτατος*». Δοξάζει τὸν Θεὸν «*ὅστις τὸν ἀνέδειξεν Ἅγιον τῆς ἡμέρας* (τοῦ καιροῦ μας) *καὶ θὰ φιμωθῶσι πολλῶν ἀσεβῶν στόματα*» καὶ προσθέτει τὰ ἑξῆς σημαντικά, συγκρίνοντας τὴν ἐπὶ γῆς παρουσία τοῦ ἁγίου μὲ τὴν δόξα ποὺ ἔχει τώρα στοὺς οὐρανούς· «*ὑμεῖς τὰ πνευματικὰ αὐτοῦ τέκνα, ἤδη μᾶλλον πρέπει νὰ χαίρεσθε, διότι ὅτε ἦτο προσωπικῶς καὶ σᾶς παρήνει καθ' ἑκάστην, τότε ἡ Θεία Χάρις οἱονεὶ ὑπεστέλλετο καί, ἔσθ' ὅτε καὶ ὑμεῖς, ὡς οἱ Ἀπόστολοι τοῦ Κυρίου, ὅτε ἦτον ἐπὶ γῆς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, εἴς τινα ἐφαίνοντο ὀλίγον ψυχροί, ὅταν ὅμως ἀνέστη ἀπὸ τῶν νεκρῶν καὶ ἀνελήφθη εἰς οὐρανούς, τότε βλέπομεν τὴν ἄκραν πρὸς τὸν Σωτῆρά των ἀφοσίωσιν, τότε ἐφιλοτιμοῦντο ποῖος ἐξ αὐτῶν νὰ ὑποστῇ τὰς*

μεγαλυτέρας βασάνους διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρός των. Οὕτω καὶ ὑμεῖς ἐπιζῶντος τοῦ ἁγίου Γέροντος, καίτοι καθ' ὅλα τὸν ὑπηκούατε, καίτοι καὶ προσωπικῶς καὶ διὰ λόγου καὶ διὰ τοῦ παραδείγματός του σᾶς καθωδήγει ἀπλανῶς εἰς τὴν τελειότητα, ἐν τούτοις ὅμως τοῦτο μὲν ἕνεκα τῶν πολυειδῶν πειρασμῶν του, οὓς φθόνῳ τοῦ δολομήτου Σατάν, πολλάκις ὑπέστη, τοῦτο δὲ ἕνεκα τῶν σωματικῶν του ἀσθενειῶν, πιθανόν τινες ἐκ τῶν μοναζουσῶν νὰ ἐδίσταζον ἐσθ' ὅτε εἰς τὰς ἱερὰς ὑποθήκας του. Ἀλλ' ἤδη ὅπου τὸν ἐδόξασεν ὁ Κύριος διὰ τῆς ὑπερφυοῦς εὐωδίας καὶ ἐγνωρίσατε πόσην παρρησίαν ἔχει πρὸς Κύριον, κατὰ τοῦτο πόσον εἶσθε μακάριαι, καθ' ὅσον ἤδη ἔχων ἱερὰν ὑποχρέωσιν εἰς τὰ πνευματικά του τέκνα, ἐκλιπαρεῖ τὸν Κύριον μετὰ πατρικῆς στοργῆς καὶ μεγίστου ἐνδιαφέροντος ὑπὲρ τῆς ποίμνης του, ἣν μετ' ἀγώνων καὶ ἀτρύτων κόπων συνέστησε, καὶ ἀεὶ καὶ πάντοτε θὰ ᾖ ἀρωγὸς ὑπὲρ τῆς κατ' ἄμφω προαγωγῆς των»[2]. Μπροστὰ λοιπὸν σ' αὐτὴν τὴν ἐμφανῶς μαρτυρημένη δόξα καὶ παρρησία του, ποὺ δὲν κρύβονται πιὰ κάτω ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ἀσθένεια καὶ τοὺς πειρασμούς, τί νὰ φανερώσουμε ἐμεῖς γιὰ τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ ἁγίου;

Ὑπάρχει καὶ ἄλλος λόγος ποὺ δυσχεραίνει τὸ ἐγχείρημα. Ἔχουν ἤδη γραφῆ καὶ εἰπωθῆ πολλὰ γιὰ τὸν ἅγιο Νεκτάριο, τόμοι ὁλόκληροι μὲ ἀφηγήσεις καὶ ἀναμνήσεις προσώπων ποὺ τὸν ἐγνώρισαν, ἁπλοϊκῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὶς περιοχὲς ποὺ ἔδρασε, παλαιῶν μαθητῶν του στὴν Ριζάρειο καὶ ἄλλων, ἀρχιερέων, ἱερέων, μοναχῶν, ἀκαδημαϊκῶν, καθηγητῶν Πανεπιστημίου, οἱ ὁποῖοι ἀριστοτεχνικὰ ἐζωγράφισαν διὰ τοῦ λόγου τὴν πεποικιλμένη ἀπὸ ἀδαμάντινες ἀρετὲς εἰκόνα τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἔργου τοῦ ἁγίου. Σ' αὐτὰ προσετέθησαν ἤδη ὅσα ἐλέχθησαν γιὰ τὸν ἅγιο στὸ προηγούμενο μοναστικὸ συνέδριο τοῦ Σε-

---

2. Βλ. πρωτοπρεσβυτέρου Θεοδώρου Ζήση (ἐπιμέλεια), *Ἅγιος Νεκτάριος - Δανιὴλ Κατουνακιώτης. Δύο μεγάλες μορφὲς τοῦ αἰῶνός μας. Ἀναφορὰ στὴν ἀλληλογραφία τους*, Ἅγιον Ὄρος 1997, σσ. 184-186. Πρβλ. Γέροντος Δανιὴλ Κατουνακιώτου, *Μοναχικὰ ἐντρυφήματα*, Ἅγιον Ὄρος - Θεσσαλονίκη 1982, σσ. 39-40.

πτεμβρίου ἀπὸ σεπτὲς ἔνθεες μονάζουσες, ἡγουμένισσες καὶ μοναχές, καὶ θὰ λεχθοῦν ἐπίσης πολλὰ καὶ ἀξιόλογα κατὰ τὸ παρὸν διορθόδοξο ἐπιστημονικὸ συνέδριο, ἀπὸ εἰδικοὺς εἰσηγητὲς καὶ μελετητὲς τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου του. Κινδυνεύει λοιπὸν μία γενικὴ πρώτη εἰσήγηση νὰ ἀναφερθεῖ σὲ γνωστὰ καὶ χιλιοειπωμένα πράγματα καὶ θέματα.

Θὰ τὸ ἀποτολμήσουμε πάντως ἔχοντας ζωντανὴ τὴν συνείδηση ὅτι ὁ συγκαταβατικὸς καὶ ἐπιεικὴς καὶ ταπεινὸς ἅγιος θὰ συγχωρήσει τὰ κενὰ καὶ τὶς ἀδυναμίες, οἱ ὁποῖες θὰ προσμετρηθοῦν στὸν γράφοντα καὶ ὄχι στὴν ἀνυπέρβλητη ἀξία τοῦ τιμωμένου. Ἄλλωστε ὅσα θὰ ἐκτεθοῦν ἀποτελοῦν ἁπλῆ ὑπενθύμιση σκέψεων καὶ ἐκτιμήσεων ποὺ ἤδη ἔγιναν καὶ ἁπλῶς παρουσιάζονται ἐδῶ. Πολλὲς μάλιστα ἐκτιμήσεις προέρχονται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἅγιο, ἀποτελοῦν αὐτομαρτυρία καὶ αὐτοπροσωπογραφία τοῦ ἰδίου, ἐνῶ ἄλλες ποὺ εἶπε ὁ ἴδιος γιὰ τοὺς ἁγίους εἶναι σὰν νὰ τὶς εἶπε γιὰ τὸν ἑαυτό του, σὰν νὰ ζωγράφιζε τὴν εἰκόνα του.

Ἀποτελεῖ ἄλλωστε ὑποχρέωση καὶ ὀφειλὴ τῶν πιστῶν, κατὰ τὴν κοινὴ πίστη καὶ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, νὰ τιμοῦν καὶ νὰ δοξάζουν καὶ νὰ προβάλλουν τοὺς ἁγίους, διότι μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἀφ' ἑνὸς μὲν δοξάζουν τὸν Θεό, τὸν δοξάσαντα τοὺς ἁγίους, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁδηγοῦνται στὴν μίμηση τῆς θεοφιλοῦς καὶ θεαρέστου ζωῆς των. Στὴ μελέτη του· *Περὶ τῶν Ἁγίων τοῦ Θεοῦ*, ὁ ἅγιος Νεκτάριος μεταξὺ πολλῶν ἄλλων λέγει καὶ τὰ ἑξῆς: «*Ἡ πρὸς τοὺς ἁγίους τιμὴ εἶναι ὑπαγόρευσις ὑψηλοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος καὶ ἐνθέου ζήλου πιστῆς καὶ ἀγαπώσης τὸν Θεὸν καρδίας καὶ ἐκδήλωσις τοῦ διακατέχοντος αὐτὴν πόθου πρὸς δόξαν τοῦ Θεοῦ τοῦ δοξάζοντος τὴν στρατευομένην αὐτοῦ Ἐκκλησίαν. Ἡ πρὸς τοὺς ἁγίους τιμὴ εἶναι ἔκφρασις τῆς ἀγάπης τῶν πιστῶν πρὸς αὐτοὺς διὰ τὰς ὑψηλὰς αὐτῶν ἀρετὰς καὶ τοὺς μεγάλους ἀγῶνας καθ' οὓς γενναίως ἀγωνισάμενοι ἔλαβον τὸν τῆς δόξης ἀμαράντινον στέφανον [...] Ἡ πρὸς τοὺς ἁγίους τιμὴ εἶναι ἔνδειξις τοῦ πλημμυροῦντος τὰς καρδίας ἡμῶν ἐνθέου πόθου πρὸς ἀπομίμησιν αὐτῶν, καὶ βεβαίωσις τοῦ διαφλέγοντος τὴν ψυχὴν ἡμῶν ἔρωτος πρὸς ἀνύψωσιν ἐν τῷ ὕψει τῶν ἀρετῶν αὐτῶν, αἵτινες κεῖνται ἡμῖν*

αἰώνιον ὑπόδειγμα»[3]. Ἂς προχωρήσουμε, λοιπόν, σὲ δύο σύντομες ἑνότητες, νὰ παρουσιάσουμε τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ ἁγίου, τῆς μεγάλης του πρὸς τὴν Ἐκκλησία προσφορᾶς.

2. Πρόσωπο καὶ ἀρετή. Ἐραστὴς καὶ ἐργάτης τοῦ ἀγαθοῦ

Μὲ πολὺ ἁπλοϊκὸ τρόπο, μία γυναίκα τῆς Αἴγινας ποὺ γνώρισε τὸν ἅγιο Νεκτάριο, συνόψισε ὅσα ὑψηλά, ἀλλὰ πολλὲς φορὲς δυσνόητα καὶ συγκεχυμένα, φιλόσοφοι καὶ θεολόγοι λέγουν καὶ γράφουν περὶ τοῦ προσώπου· «*Φαινόταν ἀπὸ τὸ πρόσωπο πὼς θ' ἁγιάσει. Θαρρεῖς καὶ στὸ πρόσωπό του ἦταν ζωγραφισμένη ἡ ἀρετή*»[4]. «*Ἦτο ἡ ἐνσάρκωσις τῆς ἀρετῆς, λειμὼν παραδείσου ἡ ἑαυτοῦ ψυχή*», διαπιστώνει ὁ πρωτοπρεσβύτερος Νικόλαος Μυλωνᾶς, μαθητὴς τοῦ ἁγίου στὴν Ριζάρειο[5], ἐνῶ ὁ καθηγητὴς Λεωνίδας Φιλιππίδης γράφει ἐπίσης ὅτι «*μοσχοβολοῦσε ἀρετήν, πραότητα, καλωσύνην. Ἦτο ἐξαϋλωμένος ἐν σώματι*»[6]. Χαρακτηριστικὴ ἐπίσης εἶναι ἡ γνώμη τοῦ μητροπολίτου πρώην Κεφαλληνίας Προκοπίου· «*Καὶ τί δὲν εἶχε ἡ ἁγία ἐκείνη ψυχή; Ποία χάρις τοῦ Θεοῦ ἔμενεν ἐν αὐτῷ ἀκαλλιέργητος; Ἔχει λοιπὸν ἐν προκειμένῳ πλήρη ἐφαρμογὴν τὸ ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου περὶ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου λεχθέν· "Οὐκ ἄν τις ἁμάρτοι λειμῶνα ἀρετῶν καὶ παράδεισον πνευματικὸν καλέσας τὴν Παύλου ψυχήν, οὕτω πολὺ μὲν ἤνθει τῇ χάριτι, ἀξίαν δὲ τῆς χάριτος ἐπεδείκνυτο τῆς ψυχῆς τὴν φιλοσοφίαν. Ἐπειδὴ γὰρ σκεῦος ἐκλογῆς γέγονε, καὶ καλῶς ἑαυτὸν ἐξεκάθηρε, δαψιλὴς ἡ τοῦ Πνεύματος ἐξεχύθη εἰς αὐτὸν δωρεά"*»[7].

---

3. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μελέτη περὶ τῶν Ἁγίων τοῦ Θεοῦ*, Ἀθῆναι 1986[3], σ. 7

4. Βλ. Μανώλη Μελινοῦ, *Μίλησα μὲ τὸν ἅγιο Νεκτάριο. Συνεντεύξεις μὲ 30+1 ἀνθρώπους ποὺ τὸν γνώρισαν*, Β΄ τόμος, Ἀθήνα [1989], σ. 58.

5. Βλ. Τίτου Ματθαιάκη, *ὅ.π.*, σ. 271.

6. *Αὐτόθι*, σ. 245.

7. *Αὐτόθι*, σ. 289.

Στὴν συνάφεια μάλιστα αὐτὴ ποὺ γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἀρετὴ καὶ τὸ πρόσωπο ταιριάζει ἀπολύτως νὰ παραθέσουμε καὶ κάτι ἄλλο ποὺ γράφει ὁ αὐτὸς πατήρ, ὁ ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος. Σύμφωνα μὲ αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἄνθρωπος, ὄχι ἐπειδὴ ἐξωτερικὰ ἔχει τὰ γνωρίσματα τοῦ ἀνθρώπου ἢ ἀκόμη καὶ ἐπειδὴ ἔχει τὴν λογικὴ λειτουργία, ποὺ στεροῦνται τὰ ἄλογα ζῶα, ἀλλὰ κυρίως ἐπειδὴ μετέρχεται καὶ ἀσκεῖ τὴν ἀρετή, ἀποφεύγει τὸ κακό, κυριαρχεῖ τῶν ἀτόπων παθῶν καὶ ἀκολουθεῖ τὶς ἐντολὲς τοῦ Χριστοῦ, ὅπως ἀκριβῶς ἔπραξε σὲ ὅλη του τὴ ζωὴ ὁ ἅγιος Νεκτάριος. «*Τοῦτο γὰρ ἄνθρωπος, ὅταν ἀρετὴν μετίῃ. Οὐδὲ γὰρ τὸ μορφὴν ἔχειν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὀφθαλμούς, καὶ ῥῖνα, καὶ στόμα, καὶ παρειάς, καὶ τὰ λοιπὰ μέλη, τοῦτο ἄνθρωπον ἀποδείκνυσιν· ταῦτα γὰρ μέλη τυγχάνει τοῦ σώματος. Ἄνθρωπον γὰρ ἐκεῖνον ἂν καλέσαιμεν τὸν τὴν εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου διασῴζοντα. Τί δέ ἐστι τοῦ ἀνθρώπου ἡ εἰκών; Τὸ λογικὸν εἶναι; Ἀλλ᾽ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐνάρετον εἶναι, καὶ τὸ τὰ κακὰ διαφεύγειν, καὶ τῶν ἀτόπων παθῶν κρατεῖν, τὸ ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Δεσπότου κατακολουθεῖν, τοῦτο ἄνθρωπος*»[8].

Ὁ ἴδιος ὁ ἅγιος Νεκτάριος διδάσκει ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι ὁ μόνος τρόπος νὰ ὑψωθεῖ καὶ νὰ διακριθεῖ κανεὶς στὸν πνευματικὸ χῶρο· μόνον αὐτὴ δημιουργεῖ καλὴν ἀνισότητα καὶ καλὲς διαφοροποιήσεις ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους· ὅλα τὰ ἄλλα τιμὲς καὶ ἀξιώματα δὲν καταξιώνουν τοὺς ἀνθρώπους μπροστὰ στὸν Θεό, ἀκόμη καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα, ποὺ ἔχουν καθ᾽ ἑαυτὰ τὴν ἀξία τους, δὲν ἀνυψώνουν ὅμως τὸν κάτοχό τους· «*Τὸ ἀξίωμα περιποιεῖ τιμὴν τῷ ἔχοντι, ἀλλ᾽ οὐ διακρίνει τῶν ἀδελφῶν τοῦ Κυρίου αὐτόν· μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν τοῦ Κυρίου διακρίνονται ἀσχέτως πρὸς τὰ ἀξιώματα οἱ μιμηταὶ τοῦ Χριστοῦ, διότι οὗτοι φέρουσι τὸ ἀρχέτυπον τῆς εἰκόνος καὶ τὴν χάριν*

---

8. *Εἰς τὴν Γένεσιν Ὁμιλία* 23, 3. Πρβλ. Θεοδώρου Ζήση, *Ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου κατὰ τὸν Ἅγιον Ἰωάννην Χρυσόστομον*, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 173.

τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὴν ἐγκαλλωπίζουσαν καὶ ἐξυψοῦσαν αὐτοὺς εἰς περιωπὴν δόξης καὶ τιμῆς· μόνη αὕτη ἡ τιμὴ φέρει διάκρισιν καὶ ἀνισότητα μεταξὺ τῶν ἰσοτίμων τῆς χάριτος· ὁ τελειωθεὶς ἐν τῇ ἀρετῇ ὑπερέχει τοῦ μήπω τελειωθέντος καὶ ὁ μηδ' ὅλως ἀρετῆς γευόμενος ὑστερεῖ πολὺ τοῦ ἐν τῇ ἀρετῇ συζῶντος, ὁ δὲ ἀμελὴς καὶ ἀκηδής, κἂν Ἀρχιερεὺς τυγχάνῃ ὤν, ὑπολείπεται κατὰ παρασάγγας τοῦ ἐπιμελοῦς καὶ ἐγρηγορότος, κἂν οὗτος ἐλάχιστός τις καὶ ταπεινὸς τυγχάνῃ μοναχός. Τὸ ἀξίωμα ἄρα δὲν ἀνυψοῖ τὸν κάτοχον· ἡ ἀρετή ἐστιν ἡ μόνη ὑψοποιὸς δύναμις, ἥτις καὶ τὸν ἀρραβῶνα δίδωσι τελείας δόξης»[9].

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος κατέλαβε ἀξιώματα στὴν ζωή του· δημοδιδάσκαλος στὸ Λιθὶ τῆς Χίου, διάκονος καὶ πρεσβύτερος, μητροπολίτης Πενταπόλεως τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, ἱεροκῆρυξ στὴν Εὔβοια καὶ στὴν Φθιώτιδα, σχολάρχης τῆς Ριζαρείου. Ἡ ὕψωσή του ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ τοὺς ἀνθρώπους δὲν ὀφείλεται σ' αὐτά, ἀλλὰ στὴν ἀρετὴ καὶ στὴν ἁγιοσύνη του. Κατέστησε τὰ ἀξιώματα μέσα γιὰ τὴ διάδοση τοῦ Εὐαγγελίου, τὴν διδασκαλία τῆς ἀρετῆς· ὅταν δὲ αὐτὸ γιὰ ἀντικειμενικοὺς λόγους δὲν ἦταν δυνατό, ὄχι λόγῳ ἰδικῆς του ὑπαιτιότητος, ἀλλὰ λόγῳ τοῦ φθόνου ποὺ προκαλοῦσε ἡ πνευματική του ἀξία, ὑποχωροῦσε ἀνεξίκακα καὶ συνέχιζε ἀπὸ ἄλλη θέση, ταπεινότερη καὶ κατώτερη κατ' ἄνθρωπον, τὴν καλλιέργεια καὶ διδασκαλία τῆς ἀρετῆς. Ὑπάρχει ἕνα συγκλονιστικὸ κείμενο τοῦ ἁγίου, μία ἐπιστολή του πρὸς τὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Σωφρόνιο, σταλμένη τέσσερα ἔτη μετὰ τὴν ἄδικη καὶ ἀδικαιολόγητη ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας μὲ βάση κατηγορίες ἀνυπόστατες ποὺ εἶχε χαλκεύσει ἐναντίον του ἡ πατριαρχικὴ αὐλή. Ἀνεχώρησε ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο τὸ 1890, ἕνα μόλις ἔτος μετὰ τὴν εἰς ἐπίσκοπον χειροτονία του, χωρὶς νὰ ἀντιδράσει ἢ νὰ ἀντείπει στὴν καταφανῶς ἄδικη ἀπόφαση. Κωφὸς καὶ ἄναυδος, τελείως σιωπηλά, ἀντιμετώπιζε τὶς διαδιδό-

---

9. Βλ. Τίτου Ματθαιάκη, ὅ.π., σ. 188.

μενες ἐναντίον του κατηγορίες ἐκ μέρους τῶν πατριαρχικῶν, ἐνῶ συγχρόνως, ὅπως γράφει, ζητοῦσε φυτοζωῶν τὸν ἐπιούσιον ἄρτον, ἀναζητώντας στὴν Ἀθήνα κάποια θέση ποὺ θὰ τοῦ τὸν ἐξησφάλιζε. Καὶ ὅταν ἐπρόκειτο νὰ ἀναλάβει τὴν διεύθυνση τῆς Ριζαρείου, τὸ Ὑπουργεῖο Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως ζήτησε πληροφορίες ἀπὸ τὸν πολιτικὸ πράκτορα (πρόξενο) τῆς Ἑλλάδος στὴν Αἴγυπτο Γ. Γρυπάρη γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ μητροπολίτου Πενταπόλεως καὶ τοὺς λόγους τῆς ἀναχωρήσεώς του ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο. Ὁ πολιτικὸς πράκτωρ προσπάθησε νὰ εἶναι ἀντικειμενικός· μεταφέρει τὶς ἀσύστατες κατηγορίες τῶν πατριαρχικῶν, χωρὶς νὰ παραλείψει στὸ τέλος νὰ σημειώσει ἐκ καθήκοντος *«ὅτι κατ' ἄλλας πηγὰς καὶ ταύτας ἀξιοπίστους, ὑπῆρξεν, ὡς πρὸς τοῦτο ὁ Μητροπολίτης θῦμα ραδιουργίας καὶ συκοφαντίας»*[10]. Ὁ ἀνεξίκακος ἱεράρχης, ὁ ἐπὶ τέσσερα ἔτη σιωπήσας καὶ μαρτυρικῶς ὑπομείνας, κωφὸς καὶ ἄναυδος, τὸ μαρτύριο τῆς ἀδικίας καὶ τῆς συκοφαντίας, ὅταν πληροφορήθηκε τὸ ἔγγραφο τοῦ πολιτικοῦ πράκτορος καὶ τὴν ἀνανέωση τῶν ἐναντίον του κατηγοριῶν γράφει αὐτὴν τὴν ἐπιστολή, ὄχι διαμαρτυρόμενος καὶ ἀπειλῶν καὶ ὑβρίζων καὶ διεκδικῶν τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν θέση του, ἀλλὰ παραπονούμενος γιὰ τὴν ἐναντίον του ἄδικη καταφορά. Ἐπιλέγει δὲ τὰ ἑξῆς, τὰ ὁποῖα ὡς αὐτομαρτυρία ἔχουν μεγάλη σπουδαιότητα γιὰ τὸν γενικὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ προσώπου του· *«Ἐγὼ ἐπικαλοῦμαι μάρτυρα τὸν Θεόν, ὅτι οὐδέποτε περὶ οὐδενὸς ἐμελέτησα κακόν· μόνον τὸ ἀγαθὸν ἐμελέτησα καθ' ὅλην τὴν ζωήν μου καὶ αὐτοῦ ἐραστὴς καὶ ἐργάτης ἐγενόμην»*[11].

Ἐραστὴς λοιπὸν καὶ ἐργάτης τοῦ ἀγαθοῦ καθ' ὅλην του τὴν ζωὴν ὁ ἅγιος Νεκτάριος. Αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν εἰκόνα του, τὴν πνευματική του αὐτοπροσωπογραφία, ζωγραφίζει ἄριστα τὸ πνευματικό του πρόσωπο, καὶ τὸν παρουσιάζει ὡς μιμητὴ τοῦ ἀνεξικάκου Ἰησοῦ, ὁ ὁποῖος ἐδέχθη

---

10. *Αὐτόθι*, σσ. 48-49.

11. *Αὐτόθι*, σ. 51.

ὅλες τὶς ὕβρεις καὶ τὶς συκοφαντίες τῶν ψευδοκατηγόρων, σιωπῶν καὶ ὑπομένων, καὶ μόνον γιὰ τὴν σκλήρυνση καὶ ἀδιαφορία ἔναντι τοῦ καλοῦ ἄνοιξε τὸ στόμα του καὶ διεμαρτυρήθη· *«εἰ κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, τί μὲ δέρεις;»*[12].

Εἶναι χρήσιμο πάντως νὰ δοῦμε καὶ μερικὲς ἄλλες πλευρὲς τοῦ πνευματικοῦ προσώπου τοῦ ἁγίου παρακολουθώντας ἐν τάχει τὴν πνευματική του πορεία. Γεννήθηκε τὸ 1846, σὲ κρίσιμη γιὰ τὸν Ἑλληνισμὸ καὶ τὴν Ὀρθοδοξία περίοδο, ποὺ ἐπρόκειτο νὰ δοκιμασθοῦν σκληρὰ ἀπὸ τὶς μεταρρυθμίσεις τῶν Βαυαρῶν καὶ τὴν ἀποστασία δυτικόπληκτων λογίων καὶ θεολόγων, οἱ ὁποῖοι μὲ ξένα πρότυπα καὶ ἐπιδράσεις ἐπεχείρησαν νὰ ἀλλοιώσουν τὴν διδασκαλία, τὴν ζωὴ καὶ τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας. Πατρίδα του ὁ ἁγιασμένος καὶ εὐλογημένος τόπος τῆς Θράκης, ἡ Σηλυβρία, κοντὰ στὴν πρωτεύουσα τῆς Θράκης καὶ τὴν μοναδικὴ καὶ αἰώνια πρωτεύουσα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου κατὰ τὰ ἐφηβικά του χρόνια ἐργάσθηκε καὶ ἐσπούδασε ὑπὸ τὴν σκιὰ τῆς Ἁγίας Σοφίας, τῶν θρύλων καὶ τῶν παραδόσεων τοῦ Γένους. Προπομπὸς τοῦ μεγάλου ρεύματος τῶν προσφύγων, ποὺ ἐγκατέλειψαν τὶς ἀλησμόνητες πατρίδες ἀμέσως μετὰ τὴν κοίμησή του, ἐθελοντὴς αὐτὸς πρόσφυγας γιὰ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων, διέσωσε συμπυκνωμένα στὰ συγγράμματα καὶ στὸν βίο του, στὸ πρόσωπο καὶ στὸ ἔργο του, τὸν κόσμο τῆς ἁγιότητος, τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς εὐσεβείας τῆς Ἀνατολῆς, γιὰ νὰ τὸν ἐγκεντρίσει στὸ ἐλεύθερο τμῆμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, στὴν μικρὴ τότε Ἑλλάδα, ποὺ κινδύνευε πιὰ ὄχι ἀπὸ σωματικὴ καὶ πολιτική, ἀλλὰ ἀπὸ πνευματικὴ ὑποδούλωση καὶ ἀλλοτρίωση. Παιδὶ μεγάλης, πολύτεκνης καὶ εὐσεβοῦς οἰκογενείας, μὲ ἕξι ἀκόμη ἀδέλφια, τρία ἀγόρια καὶ τρία κορίτσια, ἔμαθε ἀπὸ μικρὸς τὶς ἀρχὲς τῆς ἀγάπης, τῆς κοινωνικότητος, τῆς ἀνοχῆς, τῆς ὑποχωρητικότητος, τῆς ὑπακοῆς,

---

12. *Ἰω.* ιη´, 23.

τῆς ταπείνωσης, ποὺ ἀναπτύσσονται εὐκολότερα μέσα στὶς πολυμελεῖς, παρὰ στὶς ὀλιγομελεῖς καὶ συνήθως ἐγωκεντρικὲς οἰκογένειες. Ἔμεινε σ' ὅλη του τὴν ζωὴ ἕνα ἄκακο καὶ ἀπονήρευτο παιδί, καὶ ἀγαποῦσε ὑπερβολικά, ὅπως ὁ Χριστός, τὰ παιδιά, στὰ ὁποῖα ἀνήκει ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν καὶ σ' ὅσους μείνουν παιδιά, ὅπως ὁ ἅγιος Νεκτάριος, ἢ ἐπιστρέψουν καὶ ξαναγίνουν παιδιά.

Θὰ ἔπρεπε νὰ μείνουμε καὶ νὰ τονίσουμε ὁρισμένα βασικὰ καὶ σπουδαῖα χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου του, ὅπως αὐτὰ φάνηκαν καὶ ἀναπτύχθηκαν κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ἐπὶ γῆς πνευματικῆς πορείας του, ὅπως ἡ δαψιλὴς παιδεία καὶ ἡ ἀκαταπόνητη διὰ βίου μελέτη μὲ στόχο νὰ γίνει διδάσκαλος, νὰ ὠφελήσει τοὺς ἄλλους, ἡ ἔφεσή του πρὸς τὸν μοναχισμὸ καὶ τὴν ἄσκηση, ἡ διπλῆ ἀγάπη του πρὸς τὸν Θεὸ καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἡ ἰδιαίτερη εὐλάβεια καὶ ἀγάπη πρὸς τὸ πρόσωπο τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ποὺ τὴν ὕμνησε μὲ χιλιάδες στίχων στὸ Θεοτοκάριό του, ἡ ὑπομονὴ στὶς θλίψεις καὶ στὶς ταλαιπωρίες, ἡ παραδειγματικὴ ταπείνωσή του, ἡ ἁπλότης καὶ ἡ ἀκακία του. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ξεχωριστὴ ἀναφορὰ στὸ καθένα ἀπὸ αὐτά, ἔστω καὶ δι' ὀλίγων φράσεων καὶ σκέψεων, θὰ ἀπαιτοῦσε πολὺ χρόνο. Θὰ ἀναφερθοῦμε ἐδῶ σύντομα στὸ ἔργο καὶ στὴν προσφορά του.

3. Τὸ ἔργο καὶ ἡ προσφορὰ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἦταν γεννημένος καὶ προορισμένος ἀπὸ τὸν Θεὸ νὰ γίνει διδάσκαλος καὶ ποιμήν, καὶ ὑπὸ τὸν διπλό του αὐτὸ χαρισματικὸ ἐφοδιασμὸ νὰ προσφέρει πολλὰ στὴν Ἐκκλησία καὶ στὸ Γένος. Ἦταν προικισμένος μὲ ὅλα τὰ προσόντα ποὺ ζητεῖ ὁ ἴδιος γιὰ τὸν ποιμένα στὸ βιβλίο τῆς *Ποιμαντικῆς* του. Εἶχε ἐν πρώτοις τὰ ἀπαιτούμενα θρησκευτικὰ προσόντα, δηλαδὴ ἀγάπην θερμὴν πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ζῆλον ἱερόν, φόβον Θεοῦ ἅγιον καὶ πίστιν σταθερὰν καὶ ζῶσαν. Εἶχε ἐπίσης διανοητικὰ προσόντα φυσικὰ καὶ ἐπίκτητα, τὴν ἀντιληπτικότητα, τὴν ἑτοιμότητα τοῦ πνεύματος

(νοῦν διακριτικόν, προνοητικόν, ἐπινοητικὸν καὶ ἐποπτικόν) κοντὰ δὲ σ' αὐτὰ ὡς ἐπίκτητα προσόντα φιλολογικὴν καὶ θεολογικὴν παιδείαν, ἐκκλησιαστικὴν καὶ ἐγκυκλοπαιδικὴν μόρφωσιν[13]. Ἡ πτωχικὴ βέβαια καταγωγή του δὲν βοήθησε, ὥστε ἀπρόσκοπτα νὰ προχωρήσει στὶς σπουδές του καὶ νὰ ἀξιοποιήσει καλύτερα τὰ φυσικά του προσόντα· αὐτὴν τὴν ἔλλειψη ὅμως τὴν ἐκάλυψε ἡ μεγάλη του λαχτάρα νὰ σπουδάσει καὶ νὰ μορφωθεῖ καὶ ἡ ἀκαταπόνητη ἐργατικότητά του. Παραδίδεται ὅτι μὲ παρότρυνση τῆς γιαγιᾶς καὶ τῆς μητέρας του μάθαινε καὶ ἀποστήθιζε προσευχές, ὕμνους καὶ τροπάρια. Ἀπήγγειλε πολὺ συχνὰ τὸν πεντηκοστὸ ψαλμὸ «*Ἐλέησόν με ὁ Θεός*», ὅταν δὲ ἔφθανε στὸν στίχο «*Διδάξω ἀνόμους τὰς ὁδούς σου καὶ ἀσεβεῖς ἐπὶ Σὲ ἐπιστρέψουσι*», διέκοπτε τὴν κανονικὴ συνέχεια καὶ ἐπανελάμβανε πολλὲς φορὲς τὸν στίχο, δείχνοντας ἔτσι τὴν κλίση ποὺ εἶχε πρὸς τὴν διδασκαλία καὶ τὸ κήρυγμα. Σὲ ἡλικία δεκατεσσάρων ἐτῶν πηγαίνει στὴν Κωνσταντινούπολη· τὴν ἡμέρα ἐργάζεται σκληρὰ καὶ τὸ βράδυ ξενυχτᾶ διαβάζοντας. Στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου του· *Ἱερῶν καὶ φιλοσοφικῶν λογίων θησαύρισμα*, σημειώνει: «*Τὸ ἀνὰ χεῖρας ἔργον εἶναι προϊὸν μακρᾶς καὶ συντόνου ἐργασίας καὶ ὀφείλεται εἰς πόθον διακαῆ προώρως ἀναπτυχθέντα πρὸς μετάδοσιν ὠφελίμων γνώσεων, διότι πρόσηβος ἤδη τὸ τοῦ διδασκάλου τῆς κοινωνίας ἐζήλωσα ἔργον καὶ πρὸς αὐτὸ μετὰ προθυμίας ἐπεδόθην*»[14]. Μὴ ἔχοντας ἄλλες δυνατότητες, ὁ εὑρηματικὸς νοῦς του καταλήγει στὸ νὰ γράφει ρητὰ ἀρχαίων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ἐπάνω στὰ καπνοσακκίδια τῶν καπνοπωλῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, γιατὶ σὲ καπνοπωλεῖο ἐργαζόταν, ὥστε ὅσοι ἀπὸ περιέργεια τὰ διαβάζουν νὰ ὠφελοῦνται. Ἡ συλλογὴ αὐτῶν τῶν ρητῶν, ἦταν τὸ βασικὸ ὑλικὸ τοῦ βιβλίου ποὺ μνημο-

---

13. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, Θεσσαλονίκη 1974³, σ. 106 κ.ἑ.

14. Πρβλ. Τίτου Ματθαιάκη, *ὅ.π.*, σ. 236· καὶ Μανώλη Μελινοῦ, *Ὁ Ἅγιός μας [...]*, [Ἀθήνα 1996], σ. 15.

νεύσαμε. Σὲ λίγο βρῆκε καταλληλότερη ἐργασία· ἐπιμελητὴς στὸ σχολεῖο ποὺ διατηροῦσε τὸ Μετόχι τοῦ Παναγίου Τάφου μορφώνεται παραλλήλως καὶ ὁ ἴδιος καλύτερα.

Σὲ ἡλικία εἴκοσι ἐτῶν ἀναλαμβάνει διδάσκαλος στὸ χωριὸ Λιθὶ τῆς Χίου ἐκπληρώνοντας ἔτσι τὸν διακαῆ του πόθο γιὰ διδασκαλία καὶ μόρφωση. Ἐργάζεται ἐπὶ δέκα ἔτη ὡς λαϊκὸς διδάσκαλος στὴν Χίο· σὲ ἡλικία τριάντα ἐτῶν, τὸ 1876, κείρεται μοναχὸς καὶ τὸ ἑπόμενο ἔτος, τὸ 1877, χειροτονεῖται διάκονος. Μένει τρία ἔτη στὸ μοναστήρι, στὴν Νέα Μονὴ τῆς Χίου, πολύτιμα γιὰ τὴν ἀπόκτηση μοναστικῆς καὶ λειτουργικῆς ἐμπειρίας καὶ μορφώσεως. Ἀποτελειώνει τὸ γυμνάσιο στὴν Ἀθήνα, ἐγγράφεται στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ καὶ τὸ 1885, σὲ ἡλικία 39 ἐτῶν, παίρνει τὸ πτυχίο τῆς Θεολογίας. Καλύτερα τώρα ἐφοδιασμένος καὶ μὲ περισσότερη σιγουριὰ καὶ ἄνεση εἰσέρχεται σὲ ἄλλης μορφῆς διδασκαλικὸ ἔργο. Τὸ 1886 χειροτονεῖται ἀπὸ τὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Σωφρόνιο πρεσβύτερος, καὶ σὲ λίγους μῆνες τοῦ ἀπονέμεται τὸ ὀφφίκιο τοῦ ἀρχιμανδρίτου. Ἀρχίζοντας ἔτσι στὴν ἡλικία τῶν 40 ἐτῶν τὸ ἔργο τοῦ ἱεροκήρυκος καὶ τοῦ ποιμένος, θὰ συνδυάσει ἄριστα στὰ ὑπόλοιπα 34 ἔτη τῆς ζωῆς του τὸν διδάσκαλο καὶ τὸν ποιμένα. Λίγα χρόνια ἱερατικῆς σταδιοδρομίας στὴν Αἴγυπτο ποὺ ἐστέφθησαν μὲ τὴν ἐκλογὴ καὶ χειροτονία του σὲ μητροπολίτη Πενταπόλεως τὸ 1889, σὲ ἡλικία 43 ἐτῶν, τόσο ἐπιτυχῆ, μολονότι ἦσαν λίγα (1886-1890), θὰ κινήσουν τὸν φθόνο καὶ τὸν διωγμὸ ἐναντίον του ποὺ θὰ καταλήξει τὸ 1890 στὴν ἄδικη ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο καὶ στὴν ἐπάνοδό του στὴν Ἀθήνα.

Μέχρις ἐδῶ, στὰ μισὰ περίπου τῆς ἐπίγειας ζωῆς του, ὁ ἅγιος Νεκτάριος οὐσιαστικὰ προετοιμάσθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ γιὰ πολὺ οὐσιαστικὴ καὶ μεγάλη προσφορὰ στὸν ἐκκλησιαστικὸ καὶ θεολογικὸ χῶρο τῆς Ἑλλάδος, ἔστω καὶ ἂν ἡ μετάβαση ἀπὸ τὴ μία στὴν ἄλλη περίοδο τῆς προσφορᾶς καὶ τοῦ ἔργου του τοῦ ἐστοίχισε ἀνθρώπινα τόση πίκρα καὶ θλίψη. Ὁ Θεὸς οἰκονομοῦσε καὶ διευθετοῦσε τὰ τῆς θλίψεως πρὸς τὸ συμφέρον καὶ τοῦ ἰδίου, δοκιμάζοντας καὶ ἀναδεικνύοντας τὴν

ὑπομονή του καὶ τὴν ταπείνωση, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἑλλάδος, τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ θεολογικὰ πράγματα τῆς ὁποίας μαζὶ μὲ τὰ εὐρύτερα ἐθνικά, δὲν πήγαιναν καθόλου καλά. Ἀσφαλῶς στὸ Λιθὶ τῆς Χίου, ὅπου ὑπηρέτησε ὡς διδάσκαλος ὁ νεαρὸς Ἀναστάσιος Κεφαλᾶς, προσέφερε πολλὰ καὶ στὰ παιδιὰ τοῦ σχολείου καὶ στὴν κοινωνία τοῦ χωριοῦ, ἀπ᾽ ὅπου πάντως δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ ἀσκήσει εὐρύτερη ἐπίδραση. Κατὰ τὰ λίγα χρόνια ποὺ ὑπηρέτησε στὴν Αἴγυπτο μὲ τὴν ἁπλότητα καὶ ἀγάπη του, ποὺ περνοῦσαν στὸ κήρυγμα καὶ στὴν ἄλλη ποιμαντικὴ προσφορά του, αἰχμαλώτισε τὶς καρδιὲς τῶν Αἰγυπτιωτῶν ποὺ προσέβλεπαν στὸν εὐπαίδευτο καὶ γλυκύτατο ἱεράρχη τὸν μέλλοντα πατριάρχη. Εἶναι συγκινητικὲς οἱ ἐκδηλώσεις τιμῆς καὶ συμπαραστάσεως τοῦ ποιμνίου, ὅταν ἔγινε γνωστὴ ἡ ἀπομάκρυνσή του. Τί θὰ ἀπέδιδε ὅμως ἡ δράση τοῦ θεοπρόβλητου αὐτοῦ καὶ θεόσταλτου ἁγίου στὸν ἀπόδημο Ἑλληνισμὸ τῆς Αἰγύπτου, τοῦ ὁποίου τὸ μέλλον στὰ μάτια τοῦ παντεπόπτου καὶ παντογνώστου Θεοῦ ἦταν ὁλοφάνερο; Ἡ Ἑλλάδα ἐπρόκειτο νὰ μεγαλώσει καὶ νὰ αὐξηθεῖ γεωγραφικὰ καὶ πληθυσμιακά, εἶχε περισσότερες δυνατότητες, ἀλλὰ καὶ μεγαλύτερες ἀνάγκες, χρειαζόταν διαφορετικὴ πνοὴ ἐκκλησιαστικὴ καὶ θεολογική, ἄλλη σπορὰ γιὰ νὰ βλαστήσουν ὄχι τὰ ζιζάνια καὶ τὰ ἀγκάθια τῶν ξενικῶν ἐπιδράσεων, ἀλλὰ ὁ σίτος γιὰ τὸν ἐπιούσιο τῆς Ὀρθοδοξίας ἄρτο. Ὁ καλὸς ἐργάτης, ὁ πολυτάλαντος, ἦταν ἕτοιμος στὸ πρόσωπο τοῦ διωγμένου ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο ἀσκητικοῦ καὶ πεπαιδευμένου μητροπολίτου Πενταπόλεως.

Ἐκτιμώντας πράγματι κανεὶς τὰ τριάντα ὁλόκληρα χρόνια τῆς προσφορᾶς τοῦ ἁγίου Νεκταρίου στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο, ἀπὸ τὸ 1890 μέχρι τὸ 1920 ποὺ ἐκοιμήθη, τὰ ὁποῖα κατανέμονται σὲ τρεῖς διακονίες καὶ ἀξιώματα, τέσσερα χρόνια ἱεροκῆρυξ στὴν Εὔβοια καὶ στὴ Φθιώτιδα (1890-1894), δεκατέσσερα χρόνια σχολάρχης στὴν Ριζάρειο Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ (1894-1908), καὶ δώδεκα χρόνια Γέροντας καὶ πνευματικὸς τῆς γυναικείας Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης (1908-1920), τὴν ὁποία ὁ ἴδιος ἵδρυσε καὶ ηὔξησε, συμπερι-

λαμβανομένης δὲ τῆς πολὺ πλούσιας συγγραφικῆς παραγωγῆς του καθ' ὅλην αὐτὴν τὴν περίοδο, καὶ προστιθεμένης τῆς μεγάλης ἐπιδράσεως καὶ ὠφελείας πρὸς τὰ πλήθη τῶν προσκυνητῶν τῶν τιμίων λειψάνων του μετὰ τὴν κοίμηση καὶ τὴν ἀνάδειξή του ἀπὸ τὸν Θεό, ἔχει μία πολυποίκιλη καὶ πλούσια εἰκόνα γιὰ τὸ μοναδικὸ καὶ ὑψηλὸ ἔργο ποὺ ἐπετέλεσε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἐπιτελεῖ καὶ θὰ ἐπιτελεῖ ὁ ἅγιός μας, πλουτίζοντας τὴν Ἐκκλησία καὶ τὸ πλήρωμά της μὲ τοὺς θησαυροὺς τῆς θείας σοφίας καὶ τῆς ἁγιαστικῆς χάριτος.

Θὰ ἀναφερθοῦμε καὶ πάλι σύντομα στὴν πολύπτυχη καὶ πολύπλευρη προσφορὰ τοῦ ἁγίου, ποὺ τὴν συνοψίζουμε ἐνδεικτικὰ σὲ ἑπτὰ σημεῖα.

α) Ὁ ἅγιος Νεκτάριος συνέβαλε ἀποφασιστικά, σὲ ἐποχὴ ποὺ ἡ Ἐκκλησία διέθετε λίγους ἢ ἀκαταλλήλους ἐργάτες, στὴν θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ ἀφύπνιση τῶν πιστῶν. Ὅπου ἐργάσθηκε, στὸ Κάϊρο, στὴν Εὔβοια, στὴν Φθιώτιδα, στὴν Ἀθήνα ἐπὶ δεκατέσσερα χρόνια ὡς σχολάρχης τῆς Ριζαρείου, στὴν Αἴγινα ἐδῶ στὸ μοναστήρι, ἔγινε πόλος ἕλξεως καὶ δημιουργίας πνευματικῆς κινήσεως ἐντυπωσιακῆς. Ὁ κόσμος συνέρρεε γιὰ νὰ ἀκούσει τὶς διδαχές του καὶ ἐπηρεαζόταν ἀπὸ τὴν ἁγία καὶ ἀσκητικὴ ζωή του ἀπὸ τὴν ἁπλότητα καὶ τὴν καλωσύνη του. Ὁ ἱερεὺς Μᾶρκος Τσακτάνης, ποὺ συνέβαλε τὰ μέγιστα στὴν ἀνάπτυξη τοῦ κατηχητικοῦ θεσμοῦ κατὰ τὴν σύγχρονη ἐποχή, ἦταν μαθητής του, ὅπως ἐπίσης καὶ ὁ ἱερεὺς Γεώργιος Μακρῆς ποὺ χειροτονήθηκε μάλιστα ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἅγιο πρεσβύτερος, καθὼς καὶ ὁ ἱερεὺς Ἄγγελος Νησιώτης καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ποὺ ἐτόνωσαν νὰ ἐνίσχυσαν τὴν πνευματικὴ κίνηση στὴν Ἀθήνα, ριζωμένοι ὅλοι στὶς διδαχὲς καὶ στὸ παράδειγμα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου[15].

β) Ἡ ἀφύπνιση αὐτὴ ἦταν σφραγισμένη μὲ παραδοσιακὸ ἐκκλη-

15. Βλ. Τίτου Ματθαιάκη, ὅ.π., σ. 71.

σιαστικὸ χρῶμα, ἦταν σὲ σωστὴ ἐκκλησιαστικὴ κατεύθυνση, μυρωμένη ἀπὸ τὸ ἄρωμα καὶ ζυμωμένη ἀπὸ τὰ βιώματα τῶν ἁγίων καὶ Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας. Καὶ αὐτὸ εἶναι ἐξόχως σημαντικὸ σὲ μία περίοδο κατὰ τὴν ὁποία ἄλλες κινήσεις ἀντλοῦσαν ὄχι ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ ἀλλὰ ἀπὸ τὴ Δύση, μεταμοσχεύοντας ξένους ἱστοὺς στὸ πανάγιο σῶμα τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἀρκεῖ ἐδῶ νὰ μνημονεύσουμε τὶς ἐντατικὲς προσπάθειες τοῦ ἁγίου Νεκταρίου σὲ συνδυασμὸ μὲ ἐνέργειες τοῦ Ἁγιορείτου Γέροντος Δανιὴλ Κατουνακιώτου νὰ ἀποσπάσουν ἀπὸ τὴν πλάνη τοῦ Μακρακισμοῦ τὸν μουσικὸ Φωκίωνα Βάμβα, ὁ ὁποῖος ἀφοῦ ἐξομολογήθηκε στὸν ἅγιο Νεκτάριο ἀπεκήρυξε τὸν Μακράκη καὶ τὴν διδασκαλία του καὶ μὲ σύσταση καὶ ἐνθάρρυνση ἀμφοτέρων ἐκάρη σὲ μεγάλη ἡλικία μοναχός. Τὸ μοναχικὸ μάλιστα σχῆμα τοῦ τὸ ἔκανε δῶρο ὁ ἅγιος Νεκτάριος.

γ) Ἡ προσφορά του γενικῶς στὴν παιδεία καὶ εἰδικῶς στὴν ἐκκλησιαστικὴ εἶναι τεράστια. Ἐκτιμώντας βαθύτατα τὴν ἀρχαιοελληνικὴ παιδευτικὴ παράδοση ποὺ τὴν βλέπει νὰ συνεχίζεται δημιουργικὰ στὴν ἑλληνικὴ πατερικὴ παράδοση, κεκαθαρμένη καὶ ἐμπλουτισμένη, διαμόρφωσε μὲ τὸ προσωπικό του ἐν πρώτοις παράδειγμα τὸν κλασικὸ παραδοσιακὸ τύπο τοῦ Ἕλληνος δασκάλου, ὁ ὁποῖος, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς γνώσεις, μεταδίδει, διδάσκει καὶ βιώνει τὴν ἀρετή, κατὰ τὸ «*πᾶσα ἐπιστήμη χωριζομένη ἀρετῆς πανουργία οὐ σοφία φαίνεται*». Ὑπέδειξε ἔπειτα ὡς τὴν καλύτερη καὶ ἀποτελεσματικότερη παιδευτικὴ μέθοδο τὴν παιδαγωγικὴ τῆς ἀγάπης, ὅπως προκύπτει ἀπὸ πάμπολλες ἀφηγήσεις μαθητῶν τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς. Ἰδιαίτερα δὲ στὸν χῶρο τῆς ἐκκλησιαστικῆς παιδείας ἡ παρουσία του ἐπὶ δεκατέσσερα χρόνια ἐκεῖ ἔδωσε ἄλλη πνοὴ καὶ ἄλλη κατεύθυνση, πατερικὴ καὶ παραδοσιακή, ἔστω καὶ ἂν οἱ ἀρχές του χαρακτηρίσθηκαν ἀπὸ μερικοὺς «προοδευτικοὺς» ἐφόρους τῆς Ριζαρείου Σχολῆς ὡς ὑπερβολικὰ αὐστηρὲς καὶ ἀσκητικές. Δεκάδες ἀξιολόγων στελεχῶν τῆς ποιμαινούσης Ἐκκλησίας καὶ τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης γαλουχήθηκαν

καὶ αὐξήθηκαν μέσα στὸ αὐστηρὰ ἐκκλησιαστικὸ καὶ παραδοσιακὸ κλῖμα τῆς Ριζαρείου, καὶ προσέφεραν πολλὰ κατόπιν καὶ στοὺς δύο χώρους. Ἰδιαίτερα στὴ συνάφεια αὐτὴ δὲν πρέπει νὰ παραλείψουμε νὰ σημειώσουμε τὸν μεγάλο παιδαγωγικὸ ρόλο ποὺ ἔδιδε ὁ ἅγιος στὴν μητέρα, ὅπως φαίνεται ἀπὸ εἰδικὴ μελέτη του μὲ τίτλο· «*Ἡ ἀγωγὴ τῶν παίδων καὶ αἱ μητέρες*», ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν πρόθεσή του νὰ ἱδρύσει, ὅπως ἔγραφε, «*προκαταρκτικὴν πρακτικὴν ἠθικοθρησκευτικὴν Σχολήν, ἐν ᾗ τὰ κοράσια τὰ φοιτῶντα ἐν αὐτῇ μορφοῦνται ἠθικῶς καὶ θρησκευτικῶς, ἐκδιδάσκονται διάφορα βιοποριστικὰ χειροτεχνήματα καὶ τὴν οἰκιακὴν οἰκονομίαν. Ἐὰν ὁ Θεὸς εὐλογήσῃ τὸ ἔργον ἡμῶν, προτιθέμεθα ἡ προκαταρκτικὴ αὕτη πρακτικὴ Σχολή, ν᾽ ἀποβῇ Σχολὴ καὶ ἀνωτέρας διδασκαλίας πρὸς μόρφωσιν Ἑλληνίδων μητέρων μετὰ ἐθνικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ ζήλου, ἵνα τὸν ἑαυτὸν ἐθνικὸν καὶ θρησκευτικὸν μεταδίδωσιν εἰς τὰ ἑαυτῶν τέκνα*»[16].

δ) Μὲ τὴν ἵδρυση τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης καὶ τὴν γενικώτερη ἐπίδρασή του ἀναγνωρίζεται ὡς ὁ ἀναμορφωτὴς τοῦ γυναικείου Μοναχισμοῦ, μετὰ μάλιστα τὴν καταστροφικὴ λαίλαπα τοῦ ἀντιμοναχικοῦ πνεύματος ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Βαυαρῶν. Ὅπως γράφει ὁ σεβασμιώτατος μητροπολίτης Ὕδρας κ. Ἱερόθεος, ὁ καὶ ποιμενάρχης τῆς θεοσώστου ταύτης ἐπαρχίας, ὀργανωτὴς καὶ ἰθύνων νοῦς τῶν πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου λαμπρῶν αὐτῶν ἐκδηλώσεων, «*μετὰ τὰς πρωτοφανεῖς Βαυαρικὰς ἀσχημίας καὶ τὸ ὅλον κλῖμα τοῦ διωγμοῦ τῆς παρθενικῆς ἀφιερώσεως, ἡ παρουσία τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ἔπνευσεν ὡς "αὔρα λεπτή", ὡς δρόσος τοῦ Παρακλήτου εἰς τὰς καρδίας τοῦ μοναχικοῦ κόσμου*»[17]. Περὶ αὐτοῦ ὅμως ἐλέχθησαν πολλὰ

---

16. *Αὐτόθι*, σ. 156.

17. Βλ. πρόγραμμα ἐργασιῶν «*Διορθοδόξου Μοναστικοῦ Συνεδρίου ἐπὶ τῇ ἑκατονπεντηκονταετηρίδι ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἁγίου Νεκταρίου (1846-1996)*», μὲ θέμα· «*Ὁ Γυναικεῖος Μοναχισμὸς καὶ ὁ Ἅγιος Νεκτάριος*», Αἴγινα 1996.

στὸ προηγούμενο μοναστικὸ συνέδριο. Εἶναι πάντως καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ πολὺ χαρακτηριστικὸ τὸ γεγονός, ὅτι μεγάλοι Γέροντες τοῦ αἰῶνος, ὅπως ὁ ἅγιος Σάββας ὁ ἐν Καλύμνῳ, ὁ Φιλόθεος Ζερβάκος καὶ ὁ Ἀμφιλόχιος Μακρῆς, ἦσαν μαθηταὶ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου.

ε) Πολύτιμη εἶναι καὶ ἡ συγγραφικὴ παραγωγὴ τοῦ ἁγίου. Πενήντα περίπου τίτλοι μελετῶν, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους καλύπτουν ὀγκώδη συγγράμματα, ποικίλου περιεχομένου, ἱστορικά, ἑρμηνευτικά, δογματικά, ἠθικά, ποιμαντικά, φιλοσοφικά, ἀπολογητικά, ποιητικά, ὑμνολογικά, λειτουργικά, κηρύγματα, ἐκδόσεις πατερικῶν κειμένων, φανερώνουν, ὅπως ὀρθὰ παρατηρήθηκε, ὅτι «*εὑρισκόμεθα πρὸ μιᾶς πολυμερεστάτης διανοίας, ἡ ὁποία, ἀφοσιωθεῖσα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἐφρόντισε νὰ παραδώσῃ γραπτῶς εἰς τοὺς πιστοὺς ὅ,τι καλὸν καὶ ὠφέλιμον κατεῖχε*». Ἐκτὸς τῆς γνώμης αὐτῆς τοῦ καλοῦ μελετητοῦ καὶ γνώστου τῶν ἔργων τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ἀρχιμ. Εἰρηναίου Δεληδήμου[18], εἶναι χαρακτηριστικὲς οἱ γνῶμες ἄλλων δύο ἀκαδημαϊκῶν διδασκάλων, τῶν ἀειμνήστων Π. Μπρατσιώτου καὶ Ἀμ. Ἀλιβιζάτου. Γράφει ὁ πρῶτος συμπερασματικὰ παρουσιάζοντας τὸν ἅγιο Νεκτάριο ὡς λόγιο ἱεράρχη· «*Πράγματι ὁ μακαριστὸς καὶ ἅγιος ἐκεῖνος Ἱεράρχης ἀνεδείχθη [...] ἀξιομίμητος συνεχιστὴς τῆς Ἑλληνικῆς πατερικῆς παραδόσεως, ἄριστα οὐ μόνον θεωρίαν καὶ πρᾶξιν καὶ Ἑλληνικὴν καὶ Χριστιανικὴν σοφίαν συνδυάσας, ἀλλὰ καὶ ἀγάπην θερμὴν πρὸς τὰ γράμματα μετὰ ζωηρᾶς πρὸς τὴν ἱερὰν ἡσυχίαν καὶ ἄσκησιν ῥοπῆς*»[19]. Καὶ ὁ δεύτερος· «*Τὰ βιβλία καὶ συγγράμματά του εἶναι πολλοῦ λόγου ἄξια, μερικὰ δὲ ἐξ αὐτῶν ἐπλήρουν τότε δημοσιευόμενα καταφανῆ κενὰ εἰς τὴν πτωχὴν θεολογικήν μας γραμματείαν, ὅπως ἡ ἁρμονία του τῶν Εὐαγγελίων, ἡ Ποιμαντική*

18. Βλ. τὴν γενικὴ εἰσαγωγή του στὸ ἔργον τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου, *Αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 1972², σ. 8.

19. Βλ. Τίτου Ματθαιάκη, *ὅ.π.*, σ. 241.

του, οἱ Ψαλμοί του, ἡ συλλογὴ τῶν γνωμικῶν καὶ ῥητῶν ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ ἄλλα πολλά, ἅτινα διακεκριμένην θέσιν κατεῖχον μεταξὺ τῶν ὀλίγων τότε ἐκδιδομένων ἐκκλησιαστικῶν καὶ θεολογικῶν βιβλίων»[20].

Τὰ ἑπόμενα δύο σημεῖα γιὰ ἀντίστοιχες πλευρὲς τῆς προσφορᾶς τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ἀφοροῦν στὴν μετὰ τὸν θάνατο ἐπίδρασή του, στὴν ὁποία βεβαίως συμμετέχουν καὶ τὰ συγγράμματά του διὰ τῶν ὁποίων ἐξακολουθεῖ νὰ διδάσκει, ὡς ἐδίδασκε καὶ ἐν σώματι ζῶν.

ϛ) Ἕκτο, λοιπόν, σημεῖο τῆς προσφορᾶς του εἶναι ἡ καταπληκτικὴ ἀφυπνιστικὴ ἐπίδραση ποὺ ἀσκεῖ στὰ πλήθη τῶν προσκυνητῶν διὰ τῶν μυροβόλων λειψάνων του καὶ τῆς ἰαματικῆς τῶν ἀσθενειῶν χάριτος, ὅπως θαυμάσια διαπιστώνει καὶ διατυπώνει ὁ ἀείμνηστος ἀρχιμ. Τιμόθεος Καλαμπερίδης, ποὺ διετέλεσε πάνω ἀπὸ τριάντα χρόνια ἐφημέριος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης, λειτουργὸς καὶ ἱερουργὸς πάνω στὴν ἴδια Ἁγία Τράπεζα ποὺ λειτουργοῦσε ὁ ἅγιος. Γράφει ὁ Τιμόθεος· «*Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν πίστεως καὶ εὐλαβείας πρὸς τὸν Ἅγιον εἶναι, ὅτι τὸ πλεῖστον τῶν προσκυνητῶν μετὰ τὴν κατανυκτικὴν ἐνώπιον τῶν ἱερῶν Αὐτοῦ λειψάνων δέησιν, ζητεῖ παρ' ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ καὶ ἐλαχίστου λειτουργοῦ τῆς Ἐκκλησίας, τέλεσιν τοῦ Μυστηρίου τῆς Ἐξομολογήσεως. Καρπὸς ἑπομένως μεγίστης ἀξίας προερχόμενος ἐκ τῆς ἐπισκέψεως αὐτῶν εἰς τὴν ἱερὰν Μονὴν καὶ τῆς ἐνθέρμου τούτων πρὸ τοῦ Ἁγίου προσευχῆς, εἶναι ἡ ἐκδήλωσις τῆς μετανοίας αὐτῶν διὰ τὰς ὑπ' αὐτῶν διαπραχθείσας ἁμαρτίας, οὔσης αὐθορμήτου, πηγαίας, εἰλικρινοῦς καὶ βαθείας. Ἡ προσέγγισις πρὸς τὸ ἱερὸν λείψανον, τὸ πλῆρες χάριτος καὶ εὐωδίας, καὶ ὁ ἀσπασμὸς αὐτοῦ προκαλεῖ ψυχικὴν ἀναστάτωσιν εἰς πολλὰς*

---

20. *Αὐτόθι*, σ. 243.

ψυχάς, ὁδηγῶν εἰς συναίσθημα τῆς ἐνοχῆς καὶ ἁμαρτωλότητος τοῦ ἀνθρώπου, ἐντεῦθεν δὲ εὐθὺς ἀμέσως ζητεῖται ἡ τέλεσις εἰς αὐτοὺς τοῦ Μυστηρίου τῆς Ἐξομολογήσεως. Παρατηρεῖται μάλιστα πολλάκις, νὰ ζητῶσιν ἐξομολόγησιν ἄνθρωποι, ἔχοντες ἀπομακρυνθῇ τῆς Θείας Μεταλήψεως ἐπὶ δέκα καὶ δέκα πέντε ἔτη. Γενικῶς βλέπει τις τὴν ὠφέλιμον ἐπίδρασιν, τὴν ὁποίαν ἀσκεῖ ὁ Ἅγιος εἰς τὰς ψυχὰς τῶν προσκυνητῶν. Ἀπέρχονται πλήρεις ἐσωτερικῆς χαρᾶς καὶ ἀνακουφίσεως, θεωροῦσι τὴν ἐπίσκεψίν των εἰς τὴν Μονὴν ὡς μεταρσίωσιν καὶ μόλις παρέλθῃ χρονικόν τι διάστημα ἀπὸ ταύτης, ἐπανέρχονται, εὐχαριστοῦντες τὸν Ἅγιον καὶ ἐπικαλούμενοι τὸ ἔλεος τῆς πρεσβείας του»[21].

ζ) Ἕβδομον, τέλος, σημεῖον ἀπὸ τὴν πολύσημη καὶ μυριόπλευρη προσφορὰ τοῦ ἁγίου εἶναι ὅτι ἡ ἀνάδειξή του ὡς ἁγίου στὸν αἰῶνά μας, τῶν ὁμολογιακῶν συγχύσεων καὶ οἰκουμενιστικῶν παρεκκλίσεων καὶ ἐκτροπῶν μὲ τὴν αὐξανόμενη ἐπιθετικὴ ἐκκλησιολογικὴ αὐτάρκεια τοῦ Βατικανοῦ, ἀποτελεῖ θεϊκὴ ἐπιβεβαίωση, μαρτυρία καὶ ἐπικύρωση ὅτι ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, ἡ ἀναδεικνύουσα μέχρι τῶν ἡμερῶν μας μυροβλύζοντας καὶ θαυματουργοὺς ἁγίους τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, εἶναι ἡ ἀληθὴς Ἐκκλησία, ἡ Μία Ἁγία Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, ἐκτὸς τῆς ὁποίας ὅλες οἱ ἄλλες μορφὲς Χριστιανισμοῦ εἶναι σχίσματα καὶ αἱρέσεις, ἄμοιρες τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

***

Προσπάθησα ἀναφερόμενος στὸ πρόσωπο καὶ στὸ ἔργο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου νὰ παρουσιάσω τὴν ἁγία πλεονεξία του καὶ τὴν δόξα του στοὺς οὐρανούς, τὴν μυριόπλευρη ἀρετὴ καὶ προσφορά του. Ἂν δὲν τὸ κατάφερα, τελειώνοντας, ὡς ἐν ἐπιλόγῳ, θὰ ἀφήσω τὸν ἴδιο τὸν ἅγιο

21. *Αὐτόθι*, σσ. 292-293.

Νεκτάριο νὰ μᾶς περιγράψει πῶς βλέπει τὴν ἁγιότητα καὶ τοὺς ἁγίους, τοὺς πλεονέκτες τῆς ἀρετῆς, τοὺς εἰς Θεὸν πλουτοῦντες, στοὺς ὁποίους περίλαμπρα καταξιώθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ νὰ ἀνήκει. Γράφει: «*Ἁγιωσύνη! Θεία προσηγορία, θεία ἐνέργεια· τὸ ὄνομά σου δηλοῖ τὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἡγιασμένον, τὸν σώφρονα καὶ καθαρόν, τὸν παντὸς ῥύπου καὶ πάθους παντὸς ἐλεύθερον. Ἁγιωσύνη, ὑψηλὴ κλῆσις, τελειότητος δηλωτική, ἀρετῆς ἁπάσης σημαντική. Σὺ τὸν ἐργάτην τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ δικαίου ὑποσημαίνεις. Σὺ τὸν τοῦ Θείου Νόμου ἐραστὴν καὶ φύλακα πιστὸν ὑποδηλοῖς. Σὺ τὸν ταυτίσαντα τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν πρὸς τὴν θείαν βούλησιν ὑποδεικνύεις. Σὺ τὸν ἀσκήσει καὶ εὐχῇ τῷ Θεῷ εὐαρεστῆσαι βουλόμενον χαρακτηρίζεις. Σὺ τὸν ἁπλοῦν, τὸν ἄκακον δῆλον ποιεῖς. Σὺ τὸν ἀεὶ τὰ ἄνω ζητοῦντα, τὸν ἀληθῆ ἐραστὴν τοῦ θείου κάλλους γνωρίζεις*»[22]. Καὶ σὲ ἄλλο δημοσίευμα: «*Ἡ εἰκὼν τοῦ εἰς Θεὸν πλουτοῦντος εἶναι χάρμα ἰδέσθαι, διότι εἰκονίσθη ὑπὸ τοῦ χρωστῆρος τῆς Θείας Χάριτος. Αἱ ἀρεταὶ συνδραμοῦσαι ὑπετύπωσαν ἐπ' αὐτῆς διὰ γραμμῶν καλλιτεχνικῶν τὸ ἑαυτῶν κάλλος. Ὁ εἰς Θεὸν πλουτῶν, περιεβλήθη τὸ κάλλος τὸ ἄφθιτον καὶ ἀναλλοίωτον καὶ ἡ ὡραιότης αὐτοῦ μένει ἀγήρως καὶ εἰς τὸ διηνενές. Οὗτος καὶ ὁμιλῶν σαγηνεύει καὶ σιωπῶν διδάσκει καὶ συμβουλεύων πείθει καὶ ἐλέγχων ἐπανορθοῖ*»[23].

Τῆς ὡραιότητος καὶ τοῦ κάλλους καὶ τοῦ πλούτου τῶν ἀρετῶν τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νεκταρίου Πενταπόλεως, τοῦ μυροβλύτου καὶ θαυματουργοῦ, ἀξιωθείημεν πάντες. Ἀμήν.

---

22. Πρβλ. *αὐτόθι*, σ. 356.
23. Πρβλ. *αὐτόθι*, σ. 362.

† Μητροπολίτου Μαυροβουνίου καὶ Παραθαλασσίας
ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΥ

Πνευματικὴ παρουσία καὶ ἀκτινοβολία τοῦ ἁγίου Νεκταρίου στὴν ὀρθόδοξον Σερβίαν

Γιὰ τὴν Χάρι τοῦ Θεοῦ καὶ τοὺς φορεῖς αὐτῆς καὶ μάρτυρες δὲν ὑπάρχουν ὅρια καὶ σύνορα. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα «*ὅπου θέλει πνεῖ*», σύμφωνα μὲ τὸ Εὐαγγέλιον (*Ἰω.* γ΄, 8). Ὅ,τι ἰσχύει γιὰ τοὺς προφῆτες, τοὺς ἀποστόλους καὶ τοὺς πάλαι ποτὲ λάμψαντες ἁγίους, ἐξ ἴσου ἰσχύει καὶ γιὰ τοὺς ἁγίους τῶν νεωτέρων χρόνων καὶ τῆς ἐποχῆς μας. Ὄντως, σὲ κάθε ἐποχὴ «*ζῇ Κύριος ὁ Θεός*» (*Γ΄ Βασ.* ιζ΄, 1)· ζῇ καὶ ἐνεργεῖ σὲ ὁλόκληρον τὸν κόσμον καὶ στὶς ἀνθρώπινες καρδιὲς ποὺ ἀναζητοῦν Αὐτόν. Ἡ Ἐκκλησία, ὡς Σῶμα Χριστοῦ, ἦτο, εἶναι καὶ θὰ εἶναι στοὺς αἰῶνες «ἐργαστήριον ζωῆς» καὶ «φυτώριον τῶν ἁγίων».

Ἕνα ἀπὸ τὰ ψηλαφητὰ παραδείγματα, περὶ τοῦ ὅτι ἡ ἐποχὴ τῆς ἁγιότητος καὶ τῶν ἁγίων συμπίπτει μὲ τὴν ἐποχὴν τῆς Ἐκκλησίας, αὐτὴ δὲ μὲ ὅλην τὴν ἱστορίαν ἕως τὰ ἔσχατα αὐτῆς, εἶναι καὶ ὁ τιμώμενος ἅγιος, ὁ ἐν ἁγίοις πατὴρ ἡμῶν Νεκτάριος. Ὁ ἅγιος Νεκτάριος δὲν εἶναι ὁ μοναδικὸς ἅγιος τῆς ἐποχῆς μας, εὑρίσκεται ὅμως μεταξὺ τῶν ἁγίων ποὺ ἀπέκτησαν τὴν μεγαλυτέραν τιμὴν καὶ φήμην στὸν ὀρθόδοξον κόσμον σήμερον. Ἡ φήμη αὐτὴ καὶ ἡ θαυματουργικὴ παρουσία του διεδόθη ἀπὸ δεκαετίες καὶ στὸν σερβικὸν ὀρθόδοξον λαόν. Γιὰ τὴν διάδοσι αὐτῆς τῆς τιμῆς πρὸς τὸν ἅγιόν μας συνέβαλε τὰ μέγιστα ὁ μακαριστὸς πατὴρ *Ἰουστῖνος Πόποβιτς*, ἰδιαιτέρως δὲ μὲ τὴν συγγραφὴν τοῦ βίου του καὶ τὴν δημοσίευσι αὐτοῦ στὸ δωδεκάτο-

μο ἔργο του· *Οἱ βίοι τῶν ἁγίων*. Ἀκόμη, ὅμως, καὶ πρὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἐν λόγῳ βίου, κατὰ τὴν δεκαετίαν τοῦ 1960, εὐάριθμοι Σέρβοι προσκυνητὲς εἶχαν ἤδη ἔλθει στὴν Αἴγινα γιὰ νὰ προσκυνήσουν τὰ ἱερὰ λείψανα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου. Τοιουτοτρόπως, ἡ «*ὀσμὴ εὐωδίας*» τῶν λειψάνων του προοδευτικῶς ἐξηπλώθη καὶ στὸν –δεινῶς ταλαιπωρούμενον τότε, ἐκ μέρους ἀθέων κομμουνιστῶν– σερβικὸν ὀρθόδοξον λαόν· καὶ μόνον ἡ εἴδησι καὶ πληροφορία ὅτι στὸν εἰκοστὸν αἰῶνα ὑπάρχουν ἅγιοι ἦτο μία σπουδαία παρηγορία γιὰ τοὺς διωκομένους ὀρθοδόξους χριστιανοὺς τοῦ τόπου μας.

Ἡ φοβερὰ προπαγάνδα περὶ τοῦ «νεκροῦ» Θεοῦ καὶ περὶ τῆς Ἐκκλησίας ὡς «*ἀποστεομένου καὶ βυθοποιημένου ὑπολείμματος*» τοῦ παρελθόντος, εἶχε κατ᾽ ἐκείνην τὴν ἐποχὴν πληγώσει καὶ τραυματίσει πολλὲς καρδιὲς πιστῶν, ἰδιαιτέρως δὲ τῶν νέων, καὶ βεβαίως οἱ ἁπτὲς ἀποδείξεις περὶ ὑπάρξεως ἁγίων ἀνθρώπων στὸν σκοτεινὸν εἰκοστὸν αἰῶνα κατὰ πολὺ ἐνίσχυσαν καὶ χαροποίησαν τὶς ἀμφιταλαντευόμενες καρδιὲς αὐτῶν. Ἤδη, μεταξὺ δύο πολέμων, εἶχε διαδοθῆ μέσῳ τῶν Ρώσσων προσφύγων ἡ φήμη ἑνὸς ἄλλου μεγάλου ἁγίου τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῆς Κροστάνδης. Εἶχαν, μάλιστα, τυπωθῆ καὶ βιβλία περὶ αὐτοῦ, οἱ δὲ πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Ρωσσία, μεταξὺ αὐτῶν πολλὲς φορὲς καὶ αὐτόπτες τῶν γεγονότων μάρτυρες, ἐδιηγοῦντο τὰ θαύματα τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1907 ἀποβιώσαντος ἁγίου Ἰωάννου.

Βεβαίως, κατὰ τὸ πρῶτο ἥμισυ τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, ὑπῆρχαν καὶ ἐντὸς τῆς Σερβίας ἱκανοὶ ἐνάρετοι ἄνδρες ποὺ ἔχαιρον φήμης ἁγιότητος. Ἂς ἐπιτραπῆ νὰ μνημονεύσω μεταξὺ αὐτῶν τὸν ἀρχιμανδρίτη *Συμεὼν τοῦ Δαϊμπάμπε* (Μαυροβουνίου [†1940]), μίαν ὁσίαν ἀσκήτριαν, ποὺ πρὸς τὸ τέλος τῆς ζωῆς της ἐκάρη μοναχή, τὴν μοναχὴ *Στεφανίδα*, τὴν ὀνομαζομένην *Στεῦκα Τζούρτσεβιτς* (†1945, στὸ Μοναστήριον), τὸν μοναχὸν *Ἰάκωβον Ἄρσοβιτς* (†1946), τὸν ἐπίσκοπον καὶ μέγαν ἱεροκήρυκα *Νικόλαον Ἀχριδῶν καὶ Ζίτσης* (†1956), τὸν Ρῶσσον πρόσφυγα, τὸν μετέπειτα ἐπίσκοπον στὴν Σαγκάη τῆς Κίνας καὶ στὸν ἅγιον Φραγκῖσκο τῆς Ἀμερικῆς, τὸν

Ἰωάννην τοῦ San Frangisko (προσφάτως ἀνακηρυχθέντα ἅγιον ἀπὸ τὴν ὑπερόριον Ρωσσικὴν Ἐκκλησίαν), τὸν γνωστὸν στὴν Ἑλλάδα μακαριστὸ γέροντά μας π. *Ἰουστῖνο Πόποβιτς* (†1979), κ.ο.κ. Δὲν εἶχε λοιπὸν χαθῆ στὸν σερβικὸν λαὸν τὸ περὶ τῆς ἁγιότητος αἰσθητήριον, ὥστε νὰ ἀδυνατῆ νὰ ἀντιληφθῆ τὰ σημεῖα τῆς ἁγιότητος τοῦ ἐξ Αἰγίνης νεοφανέντος ἁγίου.

Ἐξ ὅσων γνωρίζω, ἡ πρώτη ἄμεση «γνωριμία» τοῦ σερβικοῦ λαοῦ μὲ τὸν ἅγιον Νεκτάριον ἔγινε μέσῳ μιᾶς εὐσεβοῦς χριστιανῆς ποὺ ἰατρεύθηκε ἀπὸ κάποιαν νόσον· τῆς εἶχαν φέρει λάδι ἀπὸ τὰ λείψανα τοῦ ἁγίου καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων πῆγε νὰ τὸν προσκυνήση στὴν Αἴγινα. Ἔκτοτε, θεώρησε τὸν ἅγιον Νεκτάριον προστάτην τῆς οἰκογενείας της. Ἀφιέρωσε, μάλιστα, στὴν Ἱ. Μ. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου Βελιγραδίου, ἕνα προσκυνητάρι μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου καὶ κάθε χρόνον ἑτοίμαζε, κατὰ τὸ σερβικὸ ἔθιμο, ἀρτοκλασία γιὰ τὴν «*σλάβα*», ἑορτάζοντας αὐτὸν μαζὶ μὲ ὅλην τὴν οἰκογένειαν καὶ τοὺς φίλους της. Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχήν, δηλαδὴ μετὰ τὸ 1970, τὸ μοναστήρι αὐτὸ εἶχε γίνει σπουδαῖο πνευματικὸ κέντρο γιὰ τοὺς ἀφυπνισθέντες ἀπὸ τὴν πολυετῆ νάρκη πνευματικῆς ἀφασίας νέους τοῦ Βελιγραδίου. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ νέοι προσκυνοῦσαν τὸ εἰκόνισμα τοῦ ἁγίου καὶ ἐπληροφοροῦντο τὰ τοῦ βίου καὶ τῶν θαυμάτων αὐτοῦ.

Ἐν τῷ μεταξύ, εἶχε κυκλοφορηθῆ καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ πατρὸς *Ἰουστίνου Πόποβιτς* συνταχθεὶς βίος τοῦ ἁγίου Νεκταρίου. Ἂς σημειωθῆ, ὅτι κατὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ ἐν λόγῳ βίου ὁ μακαριστὸς Γέροντας ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ τοῦτα τὰ ἔργα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ἐμελέτησε τόσο τοὺς ἤδη ἐν Ἑλλάδι ἐκδεδομένους βίους αὐτοῦ ὅσο καὶ τὴν ἕως τότε δημοσιευμένη ἑλληνικὴ περὶ αὐτοῦ βιβλιογραφία· στὸ συγκεκριμένο ἐγχείρημα τὸν ἐβοηθήσαμε καὶ ἐμεῖς, τὰ πνευματικὰ τέκνα του ποὺ εἴχαμε προηγουμένως σπουδάσει στὴν Ἑλλάδα καὶ πολλάκις προσκυνήσει τὸν ἅγιον στὴν Αἴγινα. Τοιουτοτρόπως, ὁ ὑπὸ τοῦ πατρὸς Ἰουστίνου συγγραφεὶς βίος τοῦ ἁγίου Νεκταρίου δὲν εἶναι ἁπλῶς μία μετάφρασι ἑνὸς ἀπὸ τοὺς ἕως τότε κυκλοφορηθέντες βίους αὐτοῦ, ἀλλὰ μία κατὰ

πολὺ πρωτότυπη ἐργασία ποὺ θὰ ἄξιζε νὰ μεταφρασθῆ καὶ στὰ ἑλληνικά. Στὸν βίο τοῦ ἁγίου ὁ π. Ἰουστῖνος προσέθεσε καὶ τὴν ἀπόδοσι στὰ σερβικὰ μερικῶν χαρακτηριστικῶν ψυχοφελῶν ἀποσπασμάτων ἀπὸ τὰ συγγράμματα τοῦ ἁγίου. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου ποὺ εὑρίσκοντο σημειωμένα στοὺς παλαιοτέρους βίους αὐτοῦ, ὁ π. Ἰουστῖνος ἀναφέρει καὶ τὴν θαυματουργικὴν ἴασι ἑνὸς Σέρβου ἱερέως ἀπὸ τὴ Δυτικὴν Γερμανίαν, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀρρωστήσει ἀπὸ καρκίνο. Πρόκειται περὶ ἐναρέτου κληρικοῦ ἀπὸ τὸ *Δορτμοῦντ* τῆς Δυτικῆς Γερμανίας, τοῦ πατρὸς *Τομισλὰβ Μάρκοβιτς*. Ὁ ἴδιος ἱερεύς, ὁ ὁποῖος ἕως σήμερον διακονεῖ τὴν Ἐκκλησίαν μὲ πολὺ ζῆλον, διηγήθηκε πῶς ἔδωσε τὸ λάδι τοῦ ἁγίου σὲ ἕνα ἄρρωστο ἐνορίτη του ποὺ ἐπίσης ἔπασχε ἀπὸ καρκίνο καὶ αὐτὸς ἔγινε καλά. Ἀκόμη, καὶ οἱ ἀδελφὲς τῆς Ἱ. Μ. Τσέλιε, στὴν ὁποία ἔζησε καὶ συνέγραψε τὸν βίο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ὁ π. Ἰουστῖνος, ἔτρεφαν τότε καὶ ἕως σήμερον τρέφουν ἰδιαιτέραν εὐλάβειαν πρὸς αὐτόν. Ὅλο τὸ μοναστήριον ἦλθε μὲ τὴν ἡγουμένη Γερόντισσα Γλυκερία νὰ προσκυνήση τὰ ἱερὰ λείψανά του καὶ ἔτυχον τῆς ἀβραμιαίας φιλοξενίας τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ὕδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης κ. Ἱεροθέου καὶ τῶν ἀδελφῶν τῆς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης. Τώρα ποὺ ἡ Χάρι τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ἔχει ἤδη διαδοθῆ σὲ ὅλον τὸν σερβικὸν λαὸν καὶ ὅλες τὶς περιοχὲς ποὺ αὐτὸς διαβιοῖ, ἔρχονται συχνὰ στὴ Μονὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου στὴν Αἴγινα καὶ πολλοὶ ἄλλοι κληρικοί, μοναχοὶ καὶ πιστοὶ ὀρθόδοξοι Σέρβοι γιὰ νὰ πάρουν τὴν εὐλογίαν του καὶ νὰ ἀσπαστοῦν τὴν ἁγίαν κάραν του.

Ἐν κατακλεῖδι τῆς παρούσης συντόμου ἐπισκοπήσεως τῆς κεχαριτωμένης παρουσίας τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν Νεκταρίου στὴν Σερβίαν, ἀναφέρω καὶ τὴν σπουδαία θεολογικο-ἱστορικὴν πραγματείαν· «Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ὡς ἱστορικὸς τῆς Ἐκκλησίας», τὴν ὁποίαν συνέγραψε καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1975 ἐδημοσίευσεν στὸ περιοδικὸν *Μπογκοσλόβλιε* ὁ νῦν Μητροπολίτης Ἐρζεγοβίνης κ. Ἀθανάσιος. Ἡ ἐν λόγῳ μελέτη ἀποτελεῖ ἀναντίρρητα μία σημαντικὴ συμβολὴ γιὰ τὴν

μελέτην τοῦ μεγάλου πνευματικοῦ καὶ θεολογικοῦ ἔργου τοῦ ἁγίου Νεκταρίου καὶ τὴν αὐθεντικὴν παρουσίασι αὐτοῦ στὸν ὀρθόδοξον σερβικὸν λαόν.

Πέρα τούτων, ἂς σημειωθῆ ὅτι ἐσχάτως ὁ ἅγιος Νεκτάριος «ὁμιλεῖ» στὴν ψυχὴν τοῦ σερβικοῦ λαοῦ καὶ διὰ τοῦ πρὸς τιμὴν τῆς Παναγίας Θεοτόκου θαυμασίου ὕμνου του «*Ἁγνὴ παρθένε δέσποινα*». Μετὰ πολλῆς εὐλαβείας καὶ ἐνθουσιασμοῦ, οἱ χορῳδίες τῶν ἱερατικῶν σχολῶν μας καὶ οἱ νεοσύστατες βυζαντινὲς χορῳδίες ἀπὸ νέους τῶν περιοχῶν τοῦ *Βελιγραδίου, Νόβι Σάντ, Τσετίγκνιε* καὶ ἀλλαχοῦ, ψάλλουν ἤδη, κατὰ τὸν ἁγιορειτικὸν τρόπον, καὶ μάλιστα συχνάκις στὰ ἑλληνικά, τὸν συγκεκριμένον ὕμνον τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, ὁ ὁποῖος φανερώνει ὅλο τὸ βάθος τῆς θεοπνεύστου ἐμπειρίας τοῦ ἁγίου καὶ τῆς μέσῳ αὐτῆς εἰσδύσεώς του στὸ μυστήριον τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ στὸ θαῦμα τῆς Παναγίας Μητρός Του.

Ἐκ τῶν ὀλίγων λεχθέντων, περὶ τῆς πνευματικῆς παρουσίας τοῦ ἁγίου Νεκταρίου στὴν ὀρθόδοξον Σερβίαν, καταφαίνεται σαφῶς ὅτι ὁ κεχαριτωμένος βίος αὐτοῦ ἐξακολουθεῖ νὰ γράφεται, θεανθρωπίνῳ τῷ τρόπῳ, σὲ ὅλα τὰ πέρατα τῆς ὀρθοδόξου οἰκουμένης.

Ἅγιε Νεκτάριε, πρέσβευε ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν!

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Σ. ΚΡΟΥΣΤΑΛΑΚΗ
Καθηγητοῦ Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ἅγιος Νεκτάριος· ὁ παιδαγωγὸς τῆς διακρίσεως
Μία σύντομη ἀνάλυση τοῦ παιδαγωγικοῦ του συστήματος

Ὁ ἱστορικὸς τῆς παιδείας, ποὺ ἐρευνᾶ τὴν πνευματικὴ πορεία τοῦ Ὀρθοδόξου Ἑλληνισμοῦ, μὲ εὐλαβῆ θαυμασμὸ ἀτενίζει ὁρισμένες ὁσιακὲς μορφὲς πνευματικῶν Πατέρων τῆς ἐποχῆς μας. Θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ τοὺς χαρακτηρίση ὡς συγχρόνους ἡσυχαστὲς ἢ ὡς ἐπιγόνους τῆς «*Φιλοκαλικῆς ἀναγέννησης*» στὴν πατρίδα μας, ἑνὸς πνευματικοῦ κινήματος, στὸ ὁποῖο προσέδωσε λίαν προσφυῶς τὴν ὀνομασία αὐτὴ ὁ λόγιος ἱεράρχης τῆς Σερβικῆς Ἐκκλησίας π. Ἀμφιλόχιος Ράντοβιτς[1]. Οἱ Πατέρες αὐτοί, προικισμένοι μὲ τὸ χάρισμα τῆς πνευματικῆς καθοδήγησης, υἱοθέτησαν τὸ ἦθος τοῦ ἀσκητικοῦ βίου καὶ τὴν ἡσυχαστικὴ θεωρία τῶν Φιλοκαλικῶν καὶ συνέχισαν ἔτσι μέχρι τὶς ἡμέρες μας τὸ παιδαγωγικὸ καὶ ποιμαντικό τους ἔργο. Ἀπέβησαν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο παιδαγωγοὶ καὶ πνευματικοὶ Πατέρες τοῦ νεωτέρου καὶ τοῦ συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ καὶ συνέχισαν μὲ τὴν παρουσία καὶ τὸ ἔργο τους τὴν ὀρθόδοξη παιδαγωγικὴ παράδοση τῆς «*πνευματικῆς πατρότητος*»[2].

---

1. Βλ. Ἀρχιμ. Ἀμφιλοχίου Ράντοβιτς, *Ἡ Φιλοκαλικὴ Ἀναγέννησι τοῦ XVIII καὶ XIX αἰ. καὶ οἱ Πνευματικοὶ Καρποί της*, Ἀθῆναι 1984. Βλ. καὶ Θεοδωρήτου μοναχοῦ Ἁγιορείτου, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος, ὁ ἱεράρχης, ὁ λόγιος, ὁ ἀσκητής*, Ἀθῆναι 1977², σ. 75.

2. Βλ. Γ. Κρουσταλάκη, «Γιὰ μιὰ Ὀρθόδοξη Χριστιανικὴ Παιδαγωγική», στὸ συλλογικὸ ἔργο τῆς Ἱ.Μ. Κουτλουμουσίου· *Ὀρθοδοξία - Ἑλληνισμός, πορεία στὴν τρίτη χιλιετία*, Β΄ τόμος, Ἅγιον Ὄρος 1996, σσ. 199-209.

Μεταξὺ αὐτῶν, τὴν πρώτη θέση κατέχει ὁ ἅγιος Νεκτάριος, ἐπίσκοπος Πενταπόλεως (1846-1920), ὁ ὁποῖος μαζὶ μὲ τὸν ἐθναπόστολο ἅγιο Κοσμᾶ τὸν Αἰτωλό (1714-1779) εἶναι οἱ κυριώτεροι ἐκπρόσωποι τῆς Ὀρθοδόξου Χριστιανικῆς Παιδαγωγικῆς στὴν πατρίδα μας κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους[3].

Ἡ εἰσφορὰ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, ὡς παιδαγωγοῦ, στὴν ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς παιδείας εἶναι σημαντική. Ἡ ἀξία τῆς θεωρητικῆς συγγραφικῆς του δραστηριότητας στὸν τομέα τῆς Παιδαγωγικῆς, ἀλλὰ καὶ τοῦ πρακτικοῦ διδακτικοῦ καὶ συμβουλευτικοῦ του ἔργου εἶναι μεγάλη καὶ ἀκόμη δὲν ἔχει σὲ βάθος καὶ ἔκταση ἀποτιμηθῆ. Τὴν περίοδο αὐτὴ ἐκπονεῖται ὑπὸ τὴν ἐποπτεία μου στὴ Σχολή μας σχετικὴ διδακτορικὴ διατριβή.

Ὁ ἱερὸς Νεκτάριος εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐπιφανεῖς νεωτέρους Ἕλληνες παιδαγωγούς. Ἡ παιδαγωγική του προβάλλεται καὶ ἐφαρμόζεται σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ κυριαρχοῦσαν δυσοίωνες προοπτικὲς γιὰ τὸν κοινωνικὸ καὶ πνευματικό μας βίο. Ἡ λεγόμενη ἀκαδημαϊκὴ παιδαγωγικὴ ἦταν ἀκόμη ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὸν ὀρθολογισμὸ καὶ τὸν θρησκευτικὸ φιλελευθερισμὸ ἢ τὸν ἀθεϊσμὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἡ παιδεία ἦταν ἐπίσης βαθιὰ διαποτισμένη ἀπὸ τὶς οὐμανιστικὲς τάσεις τῆς Εὐρωπαϊκῆς διανόησης, ἐνῶ ἡ ἐκκλησιαστική μας ζωὴ ἐκυριαρχεῖτο ἀπὸ μία δυτικότροπη πνευματικότητα[4]. Σ' αὐτὴ τὴν κρίσιμη περίοδο γιὰ τὸ Ἔθνος ἔζησε καὶ ἐργάστηκε ὡς πνευματικὸς ἡγέτης ὁ ἅγιος Νεκτάριος. Ἀνήκει στὴν ἀσκητικὴ γενεὰ τοῦ Παπαδιαμάντη, τοῦ Μωραϊτίδη, τοῦ Ἱεροθέου Μητροπούλου καὶ τοῦ Ἰγνατίου Λαμπροπούλου. Συνεχίζοντας τὴν Φιλοκαλικὴ ἀναγέννηση ἀντιπαρέταξε στὰ ἐκκοσμικευτικὰ παιδαγωγικὰ μοντέλα τῆς δύσης τὸ τελειότερο πρότυπο, ἐκεῖνο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰ βιωματικὰ πρότυπα τῆς

---

3. Πρβλ. Θεοδωρήτου μοναχοῦ Ἁγιορείτου, ὅ.π., σ. 71.

4. Γιὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ βλ. καὶ Θεοκλήτου μοναχοῦ Διονυσιάτου, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ὁ θαυματουργός*, [Ἀθῆναι] 1992^2, σ. 33.

ἁγιότητος, τοὺς ἁγίους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὡς διδασκάλους τῆς οἰκουμένης καὶ ὡς ἀγωνιστὲς τῆς ζωῆς.

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος δὲν ἐλειτούργησε ὡς ἁπλὸς κοσμικὸς διδάσκαλος καὶ παιδαγωγός· ὑπῆρξε πρωτίστως πνευματικὸς Πατέρας, δηλαδὴ σύμβουλος ποὺ ἐδίδασκε καὶ καθοδηγοῦσε πρὸς τὴν ἀλήθεια τῆς ζωῆς. Καὶ σύμφωνα μὲ τὴ σχετικὴ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου, ὁ ἅγιος Νεκτάριος ὡς πνευματικὸς Πατέρας ἦταν ἡ ζῶσα παρουσία τοῦ Χριστοῦ, ὁ τέλειος, ὁ ἐν Χριστῷ ἀναγεννηθεὶς ἄνθρωπος, ἡ ἑστία τοῦ θείου Φωτός, τὸ πρότυπο τοῦ παιδαγωγοῦ[5].

Ὁ σεπτὸς Ἱεράρχης εἶχε λάβει ἰδιαίτερο χάρισμα ἀπὸ τὸν Θεό· εἶχε δεχθῆ μία χαρισματικὴ δωρεὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὴ λειτουργία τῆς «*πνευματικῆς πατρότητος*». Ἡ λειτουργία ὅμως αὐτὴ ἐξαρτᾶται ἄμεσα ἀπὸ τὴν ὅλη προσωπικότητα τοῦ πνευματικοῦ Πατέρα. Ἐξαρτᾶται κυρίως ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τῆς πνευματικῆς καὶ συναισθηματικῆς του ὡριμότητας καὶ ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ «*πνευματοδίδακτη σοφία*», ἀπὸ τὴν «*τοῦ ἔνδοθεν διδασκάλου σοφίαν*», ὅπως διαβάζουμε στὸν *Εὐεργετινό*[6].

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος εἶχε ὁλοκληρωμένη προσωπικότητα, ἡ ὁποία ἐκοσμεῖτο ἀπὸ ποικίλα ἠθικὰ καὶ πνευματικὰ προσόντα καὶ ἀρετές, στοιχεῖα ποὺ συγκροτοῦν τὸ παιδαγωγικὸ πρόσωπο. Διακρινόταν γιὰ τὴν ἀπέραντη ἀγάπη του πρὸς τὸν Θεὸ καὶ τὸν συνάνθρωπο, μιὰ ἀγάπη χωρὶς ὅρια, ἡ ὁποία συνδυαζόταν μὲ τὴν ἄκρα ταπείνωση, τὸ θεμέλιο τοῦ παιδαγωγικοῦ ἤθους. Ἡ ἀγάπη αὐτὴ ἐκδηλωνόταν ὡς πολυδιάστατη παιδαγωγικὴ ἀρετή: ὡς ὑπομονή, μακροθυμία, καλοσύνη, πνεῦμα θυσίας, ὡς εὐεργετικὴ αὐστηρότητα.

Σὲ ὅλους τοὺς ταπεινοὺς παιδαγωγοὺς καὶ πνευματικοὺς Πατέρες, σὰν τὸν ἅγιο Νεκτάριο, ποὺ διαθέτουν καθαρότητα καρδίας, διανοίγον-

---

5. Βλ. Β. Χριστοφορίδου, *Ἡ πνευματικὴ πατρότης κατὰ Συμεὼν τὸν Νέον Θεολόγον*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 24.

6. Βλ. *Εὐεργετινός, ἤτοι συναγωγὴ τῶν θεοφθόγγων ρημάτων καὶ διδασκαλιῶν τῶν θεοφόρων καὶ ἁγίων πατέρων [...]*, τόμος τέταρτος, Ἀθῆναι 1966[6], σ. 564.

ται οἱ ὁρίζοντες πρὸς τὴ διάκριση, τὴν κορωνίδα τῶν ἀρετῶν, κατὰ τὴν πατερικὴ διδασκαλία. Ὁ ἀββᾶς Μωυσῆς παρατηρεῖ σχετικά: «*ἡ ἀληθινὴ διάκριση δὲν ἀποκτᾶται, παρὰ ἀπὸ τὴν ἀληθινὴ ταπείνωση*». Ἡ διάκριση εἶναι χάρισμα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ποὺ ἀποκτᾶται μὲ πολλὴ προσευχὴ καὶ ἄσκηση[7].

Ὁ ἱερὸς παιδαγωγὸς ἦταν ἀσκητὴς γνήσιος καὶ προσέδωσε στὴν παιδαγωγική του ἀσκητικὴ διάσταση. Ἦταν ἐπίσης ἄνθρωπος τῆς ἀδιάλειπτης προσευχῆς καὶ πνευματικὸς Πατέρας διακριτικός. Ἦταν τὸ πρότυπο τοῦ παιδαγωγοῦ τῆς διάκρισης. Μελετῶντας τὸ ἔργο του, ἀνακαλύπτουμε στὴν ὑφή του τὴ σφραγίδα τῆς λειτουργίας τοῦ διακριτικοῦ προσώπου. Κατανοοῦμε τὴ λειτουργία τῆς διακρίσεως ὡς τέχνης καὶ ὑψίστης ἀρετῆς, ὅπως αὐτὴν περιγράφει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Σιναΐτης στὴν *Κλίμακα*: εἶναι ἡ ὀρθὴ ἐπίγνωση τοῦ ἐγώ, εἶναι ἡ «*διακρίνουσα νοερὰ αἴσθησις*», ἡ ὁποία διακρίνει ἀλάνθαστα τὸ πραγματικὸ ἀγαθὸ ἀπὸ τὸ φυσικὸ ἀγαθὸ καὶ ἀπὸ τὸ ἀντίθετό του κακό. Εἶναι ἡ «*διὰ θείας ἐλλάμψεως ἐνυπάρχουσα γνῶσις*», ἡ ὁποία ἔχει τὴ δύναμη νὰ φωτίζη πλήρως μὲ τὴ λάμψη της καὶ ὅσα σκοτεινὰ ὑπάρχουν μέσα στοὺς ἄλλους (στοὺς μαθητές, στὰ πνευματικὰ παιδιά). Γενικά, ἡ διάκριση εἶναι «*ἡ ἀλάνθαστη γνῶσις καὶ ἀντίληψις τοῦ θείου θελήματος σὲ κάθε καιρὸ καὶ τόπο καὶ περίπτωσι*»[8].

Ὁ σεπτὸς Ἱεράρχης, ὡς διακριτὸ πρόσωπο, ἔφθασε στὸ ὕψιστο σημεῖο τῆς πνευματικότητας· ἀπέκτησε μὲ τὴ Θεία Χάρη τὶς λειτουργίες τῆς διοράσεως καὶ τῆς προοράσεως. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ ἅγιος Ἰωάννης τῆς Κλίμακος: «*ἐξ ὑπακοῆς ταπείνωσις [...] ἐκ ταπεινώσεως διάκρισις [...] ἐκ διακρίσεως διόρασις· ἐκ δὲ ταύτης πρόορασις*»[9].

---

7. Βλ. καὶ Ἀρχιμ. Ἡλία Μαστρογιαννοπούλου, «Ἡ πνευματικὴ καθοδήγησις κατὰ τοὺς Πατέρας», ἐπὶ μέρους κεφάλαιο στὸ ἔργο του, *Τὸ πολίτευμα τῶν χριστιανῶν*, Θεσσαλονίκη 1975.

8. Βλ. Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου, *Κλῖμαξ*, εἰσαγωγή - κείμενον - μετάφρασις - σχόλια - πίνακες ὑπὸ Ἀρχιμ. Ἰγνατίου [Πουλουπάτη], Ὠρωπὸς Ἀττικῆς 1984², σ. 281 (λόγος κς΄, περὶ διακρίσεως).

9. *Αὐτόθι*, σ. 104 (λόγος δ΄, περὶ ὑπακοῆς).

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἦταν λοιπὸν πνευματικὸς Πατέρας διακριτικὸς καὶ παιδαγωγὸς διορατικὸς καὶ προορατικός. Διεισδυτικὴ προσέγγιση σ' αὐτὴν τὴν πολυδιάστατη χαρισματικὴ λειτουργία τοῦ ἁγίου ἐπιχειρεῖ μὲ χαρακτηριστικὸ τρόπο τὸ πνευματικό του τέκνο, ὁ μακαριστὸς Γέρων Φιλόθεος Ζερβάκος, σὲ ἄρθρο του στὸ περιοδικὸ *Κιβωτός*, μὲ τίτλο· «Πῶς ἐγνώρισα τὸν ἅγιο Νεκτάριο»[10].

Ἡ παιδαγωγικὴ ὅμως τοῦ ἁγίου δὲν ἦταν μόνον καρπὸς τῆς ἀσκητικῆς του βιοτῆς καὶ τῆς θείας Χάριτος· ἦταν καὶ ἐπίτευγμα τῶν προσωπικῶν του ἐπιστημονικῶν ἀναζητήσεων καὶ μελετῶν.

Ἀπὸ τὸν εἰσαγωγικό του λόγο σὲ διδακτικὰ ἐγχειρίδια, ὅπως π.χ. στὴν *Ὀρθόδοξο Ἱερὰ Κατήχηση*[11] καὶ στὸ *Μάθημα Ποιμαντικῆς* καὶ ἀπὸ ἄλλες μεθοδολογικῆς κυρίως κατηγορίας παρατηρήσεις του σὲ ἄλλα του συγγράμματα, ὅπως π.χ. στὴ *Μελέτη περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς Ψυχῆς*, μιὰ περισπούδαστη ψυχολογικὴ πραγματεία, διαπιστώνουμε τὴν παιδαγωγικὴ καὶ ψυχολογική του ἐμβρίθεια.

Τὸ ἐνδιαφέρον μας ὅμως πρέπει νὰ στραφῆ στὰ κυρίως παιδαγωγικά του ἔργα, ποὺ εἶναι:

α) Τὸ πονημάτιον, *Περὶ ἀληθοῦς καὶ ψευδοῦς μορφώσεως* (1893)[12]. Ἡ μελέτη αὐτὴ περιλαμβάνει τὶς ἑξῆς ἐπὶ μέρους ἐργασίες:

1. «Λόγον πρὸς τοὺς ἐφήβους, ἐκφωνηθέντα ἐν τῷ γυμνασίῳ Λαμίας», μὲ τίτλο· «Ἡ Κλῆσις τῶν Ἐφήβων ἐν τῇ κοινωνίᾳ».

2. «Ὁμιλίαν περὶ Γυμναστικῆς», ποὺ ἔγινε τὸν Αὔγουστο τοῦ 1893 στὸν «*Γυμναστικὸ Σύλλογο Κύμης*».

3. «Γραφὴν περὶ αὐτοχειρίας».

Στὸν πρόλογο τῆς πραγματείας αὐτῆς («*τοῖς ἐντευξομένοις*»), τὴν ὁποία σήμερα μποροῦμε νὰ χαρακτηρίσουμε ὡς μία συμβολὴ στὸν τομέα

---

10. Βλ. *Κιβωτός. Ἀπάνθισμα [...]*, Ἀθῆναι [1991], σσ. 522-525. Πρβλ. καὶ Θεοδωρήτου μοναχοῦ Ἁγιορείτου, *ὅ.π.*, σ. 157 κ.ἑ.

11. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου, *Ὀρθόδοξος Ἱερὰ Κατήχησις*, Θεσσαλονίκη 1984^3, σ. 13.

12. Βλ. τοῦ αὐτοῦ, *Περὶ ἀληθοῦς καὶ ψευδοῦς μορφώσεως*, Ἀθῆναι 1989^3.

τῆς «Συμβουλευτικῆς τοῦ Ἐφήβου», ὁ ἅγιος παρατηρεῖ καὶ τὰ ἑξῆς: «*Τὰς τρεῖς ταύτας Μελέτας συνεξέδωκα καὶ ὠνόμασα Μελέτην περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀληθοῦς καὶ ψευδοῦς μορφώσεως, διὰ τὸ διαπνέον ἐν αὐταῖς πνεῦμα τὴν ὁμοιότητα τῆς ὑποθέσεως, καὶ τὸν ἑνιαῖον σκοπόν· διότι σκοπὸς ἐπιζητούμενος καὶ διὰ τῶν τριῶν εἶναι ἡ ἀληθὴς ἐκπαίδευσις καὶ μόρφωσις [...] Σκοπὸς τῆς δημοσιεύσεως εἶναι νὰ συντελέσωμεν καὶ ἡμεῖς [...] εἰς τὴν ἀληθῆ μόρφωσιν καὶ ἐκπαίδευσιν καὶ εἰς τὴν περιστολὴν τῶν κατακλυσάντων ἡμᾶς κακῶν ἕνεκα τῆς ἀτελοῦς μορφώσεως καὶ τῆς ψευδοῦς περὶ τῶν πραγμάτων ὑπολήψεως*»[13].

β) Ἡ μικρὴ ἐργασία μὲ τίτλο· *Ἡ ἀγωγὴ τῶν παίδων καὶ αἱ μητέρες*[14], μία μελέτη ποὺ ἀνήκει στὴν θεωρία τῆς παιδείας, διακρίνεται ὅμως καὶ γιὰ τὴν ψυχολογική της διάσταση. Καί·

γ) Ἡ ἐργασία, ποὺ ἐντάσσεται στὸν τομέα τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἀγωγῆς καὶ τῆς Παιδείας, μὲ τίτλο· *Περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας ὡς προπαιδείας εἰς τὸν Χριστιανισμόν*[15].

Μελετῶντας τὰ προαναφερθέντα ἔργα, παρατηροῦμε τὰ ἑξῆς: Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἦταν συστηματικὸς ἐρευνητὴς τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γραμματείας καὶ Φιλοσοφίας, εἶχε δὲ διαμορφώσει καὶ ὁ ἴδιος ἕνα προσωπικὸ τρόπο φιλοσοφικῆς ἐνατένισης τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Ἀναδιφοῦσε ἐπίσης μὲ μεγάλη εὐχέρεια τὸν ἀπέραντο πλοῦτο τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς Φιλολογίας, τῆς Πατερικῆς Γραμματείας, τῆς θύραθεν ἢ τῆς λεγομένης ἀκαδημαϊκῆς Παιδαγωγικῆς καὶ Ψυχολογίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅπως ἐπίσης καὶ τῆς Ὀρθοδόξου Χριστιανικῆς Παιδαγωγικῆς. Ἐντρυφῶντας στὸν πλοῦτο αὐτὸ τῆς φιλοσοφικῆς του δημιουργίας, ἡ μνήμη μας ἀνάγεται σὲ παρόμοια ἔργα

13. *Αὐτόθι*, σ. 3.

14. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, Διευθυντοῦ Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς, *Ἡ ἀγωγὴ τῶν παίδων καὶ αἱ μητέρες* (ἐπιμέλεια - εἰσαγωγὴ Βαρβάρας Γιαννακοπούλου), Ἀθῆναι 1994².

15. Βλ. τοῦ αὐτοῦ, *Περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας ὡς προπαιδείας εἰς τὸν Χριστιανισμόν*, Ἀθῆναι 1995².

μεγάλων πατερικῶν μορφῶν, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν καρπὸ μιᾶς βαθύτατης Ἑλληνομάθειας. Ἀναφέρουμε ὡς παράδειγμα τὰ ἔργα τοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως καὶ μάλιστα τὸν «*Προτρεπτικὸν πρὸς Ἕλληνας*» καὶ τὸν «*Παιδαγωγόν*»[16] καὶ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου «*Πρὸς τοὺς Νέους, ὅπως ἂν ἐξ Ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων*»[17].

Ἡ ἐπιφανὴς αὐτὴ παιδαγωγικὴ προσωπικότητα ἐργάστηκε συστηματικὰ σὲ δύο ἐπίπεδα:

α) Στὸν τομέα τῆς παιδαγωγικῆς-ἐκπαιδευτικῆς πράξης. Κατ' ἀρχὴν ἐδίδαξε ὡς δημοδιδάσκαλος ἐπὶ μίαν ἑπταετία στὸ Λίθιον τῆς Χίου[18]. Ἐν συνεχείᾳ ἀνέλαβε τὴ διεύθυνση καὶ ὀργάνωση τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς.

β) Ἡ παιδαγωγική του σκέψη ἐστράφη καὶ πρὸς τὸν χῶρο τῆς θεωρίας τῆς ἀγωγῆς, ὅπου μετέφερε, ἀνέλυσε καὶ ἀξιοποίησε τὴν πλούσια διδακτικὴ καὶ παιδαγωγική του πεῖρα, τὶς ψυχολογικὲς καὶ ποιμαντικές του ἐμπειρίες καί, βασιζόμενος στὰ στοιχεῖα αὐτά, ὀργάνωσε καὶ προέβαλε ἕνα ὁλοκληρωμένο παιδαγωγικὸ σύστημα.

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος, ὡς διευθυντὴς τῆς Ριζαρείου Σχολῆς (1894-1908), μὲ τὸ πλούσιο παιδαγωγικὸ καὶ ποιμαντικό του ἔργο ἐπὶ 14 συναπτὰ ἔτη ἐθεμελίωσε τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἐκπαίδευση στὴν πατρίδα μας[19]. Ἔφερε ἕνα νέο πνεῦμα, εὐσεβείας, ἀσκήσεως καὶ ἀρετῆς ὄχι μόνο στὴ Σχολὴ αὐτή, ἀλλὰ καὶ σὲ ὅλο γενικὰ τὸ σύστημα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μας παιδείας[20]. Μέσα ἀπὸ τὸ ἔργο αὐτὸ ἀνεδείχθη-

---

16. Βλ. *ΕΠΕ* (*Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως ἅπαντα τὰ ἔργα*) 112, Θεσσαλονίκη 1992.

17. Βλ. *P.G.* 31, 564-589.

18. Βλ. Θεοκλήτου μοναχοῦ Διονυσιάτου, *ὅ.π.*, σ. 15.

19. Βλ. καὶ Βαρβάρας Χ. Γιαννακοπούλου, *Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως, ὁ Διευθυντὴς τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ὁ Παιδαγωγός, ὁ Θεολόγος*, Ἀθήνα 1995 (ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικὸ *Κοινωνία*), σσ. 9-32.

20. Γιὰ τὸ ἐν γένει σύστημα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαιδεύσεως στὴν Ἑλλάδα τὴν ἐποχὴ ἐκείνη καὶ στὰ μεταγενέστερα χρόνια βλ. Εὐαγγέλου Θεοδώρου, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἐκπαίδευση», στήν· *Παιδαγωγικὴ Ψυχολογικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία - Λεξικό*, τόμος 3ος, Ἀθήνα 1989, σσ. 1681-1683. Βλ. ἐπίσης Ἀνδρέου Ἰωάν. Φυτράκη, *Ἡ εὐρύτερη ἀναδιάρθρωσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς*

σαν ἐπιφανεῖς προσωπικότητες μὲ ἀρτιότητα ἤθους καὶ σπανία ἐπιστημοσύνη.

Τὸ παιδαγωγικό του ἔργο στὴ Ριζάρειο Σχολὴ εἶναι δυνατὸ νὰ ἐρευνήση κανείς, μελετῶντας τὸ «*Μαθητολόγιο*», ἀλλὰ καὶ τὸ ἰδιόγραφο «*Βιβλίο ἀλληλογραφίας*», ὅπου μὲ τὸν καλλιγραφικό του χαρακτῆρα ἔχουν καταχωρισθῆ τὰ πρακτικὰ τῶν παιδαγωγικῶν συνεδριῶν τῆς Σχολῆς.

Ἡ ἀξία τοῦ λίαν καρποφόρου καὶ ἀποτελεσματικοῦ αὐτοῦ παιδαγωγικοῦ ἔργου τοῦ ἁγίου προσδιορίστηκε ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς μαθητές του[21]. Οἱ ἱερές τους μνῆμες ἀπὸ τὴν σεμνὴ παρουσία του σκιαγραφοῦν τὴν παιδαγωγική του προσωπικότητα. Ἦταν γι' αὐτοὺς ἕνας στοργικὸς μᾶλλον πνευματικὸς Πατέρας, παρὰ ἕνας ψυχρὸς ὀρθολογιστὴς διδάσκαλος. Παιδαγωγοῦσε «*μετ' ἐπιστήμης*», χωρὶς ποινές, χωρὶς ἐκρήξεις θυμοῦ καὶ βίας, ἀλλὰ μονάχα μὲ τὴν διακριτική του ἁγιασμένη παρουσία, μὲ τὸ γλυκὺ καὶ ἡσύχιο πνεῦμά του. Ὁ λόγος του ἦταν ἄλλοτε προληπτικὸς καὶ ἄλλοτε παραμυθητικὸς ἢ θεραπευτικός. Στὸ πρόσωπό του συνέβαινε αὐτὸ ποὺ συμβαίνει, σύμφωνα μὲ τὴ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, σὲ κάθε ἅγιο ποὺ λειτουργεῖ ὡς παιδαγωγός: «*Οὐ γὰρ δὴ διδάσκων μόνον, οὐδὲ φθεγγόμενος, ἀλλὰ καὶ ὁρώμενος ἁπλῶς, ἱκανὸς ἦν ἅπασαν ἀρετῆς διδασκαλίαν εἰς τὴν τῶν ὁρώντων ψυχὴν εἰσαγαγεῖν*»[22].

Ἡ παιδαγωγικὴ ὅμως αὐτὴ δραστηριότητα ὁλοκληρώνεται μὲ τὸ παράλληλο καθοδηγητικό-συμβουλευτικὸ ἔργο τοῦ ἁγίου, ποὺ ἀσκεῖ στὴν Ἱ. Μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης. Ὁ ἅγιος Νεκτάριος γράφει καὶ ἀποστέλλει «*κατηχητικές-ποιμαντικὲς ἐπιστολές*» κατὰ τὰ ἔτη

μας παιδείας ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη, ἐν Ἀθήναις 1984. Χρυσοστόμου Θέμελη, *Ἡ ἐν Χαλκίδι ἐκκλησιαστικὴ ἐκπαίδευσις*, Ἀθῆναι 1974.

21. Βλ. Θεοδωρήτου μοναχοῦ Ἁγιορείτου, *ὅ.π.*, σ. 27 κ.ἑ.

22. Βλ. «Λόγος ἐγκωμιαστικὸς εἰς τὸν ἐν ἁγίοις πατέρα ἡμῶν Μελέτιον Ἀρχιεπίσκοπον Ἀντιοχείας τῆς Μεγάλης καὶ εἰς τὴν σπουδὴν τῶν συνελθόντων», *ΕΠΕ* (*Ἰωάννου Χρυσοστόμου ἅπαντα τὰ ἔργα*) 37, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 28.

1904-1908 πρὸς τὶς μοναχές, πνευματικές του θυγατέρες, ἐνασκούμενες στὴν προαναφερθεῖσα μονή. Στὶς 136 αὐτὲς καθοδηγητικοῦ τύπου ἐπιστολὲς[23] διακρίνει κανεὶς τὸ πρότυπο τοῦ πνευματικοῦ Πατέρα, τοῦ συμβούλου ποὺ λειτουργεῖ καθοδηγητικὰ καὶ διακριτικά. Συμβουλεύει τὰ πνευματικά του παιδιὰ σὲ θέματα ἠθικοῦ καταρτισμοῦ, μοναχικῆς ἄσκησης, σὲ πρακτικὰ ζητήματα τῆς καθημερινῆς διαβίωσης, σὲ προβλήματα σωματικῆς καὶ ψυχικῆς ὑγείας[24].

Τὸ «μέτρον» καὶ ἡ «διάκρισις» εἶναι πάντοτε τὸ ἰδανικὸ σημεῖο, πρὸς τὸ ὁποῖο κατατείνει ἡ συμβουλευτική του. Συνιστᾶ λοιπὸν τὰ ἑξῆς στὰ μέλη τῆς νεοπαγοῦς ἀδελφότητος ὁ θεῖος καθοδηγός: «*Σᾶς συνιστῶ διάκρισιν ἐν πᾶσι καὶ φρόνησιν, καὶ σᾶς συμβουλεύω νὰ φεύγητε τὰ ἄκρα. Αἱ αὐστηρότητες βαίνουσι παραλλήλως πρὸς τὰ μέτρα τῆς ἀρετῆς. Ὁ μὴ ἔχων ὑψηλὰς ἠθικὰς ἀρετὰς καὶ ἁμιλλώμενος πρὸς τοὺς τελείους καὶ θέλων νὰ πολιτεύηται αὐστηρῶς, ὡς οἱ ἅγιοι ἀσκηταί, οὗτος διατρέχει τὸν κίνδυνον τῆς ὑψηλοφροσύνης καὶ τῆς πτώσεως. Πολιτεύεσθε ἐν ταπεινότητι καρδίας καὶ ὡς ἀρχάριαι δόκιμοι, ἵνα σκέπῃ ὑμᾶς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ*»[25].

Καὶ σὲ ἄλλη ἐπιστολὴ παρατηρεῖ πάλι: «*Νομίζω ὅτι δὲν ἐπαρκεῖ ὁ ὕπνος εἰς τὴν Ἀγγελικήν· διὰ τοῦτο ἐπιθυμῶ νὰ πορεύησθε μετὰ διακρίσεως, μὴ ἐξαντλῆτε τὸ σῶμα μὲ ὑπερμέτρους κόπους. Γυμνάσατε πρῶτον τὴν ψυχὴν διὰ τῆς μελέτης ὑμῶν ἑαυτῶν εἰς τὸ ἀσφαλῶς βαδίζειν εἰς τὴν ἠθικὴν τελειότητα καὶ αὕτη θὰ διδάξῃ ὑμᾶς πῶς νὰ ἐπιρρωνύητε καὶ τὸ σῶμα πρὸς ὑπηρεσίαν τῶν ἀπαιτήσεων τῆς ψυχῆς*»[26].

---

23. Βλ. Τίτου Ματθαιάκη, *Κατηχητικαὶ ἐπιστολαί*. Θεοκλήτου μοναχοῦ Διονυσιάτου, Ἁγίου Νεκταρίου, ἐπισκόπου Πενταπόλεως *35 ποιμαντικὲς ἐπιστολές*, [Ἀθῆναι] 1993.

24. Βλ. καὶ Ἀρχιμ. Ἠλία Μαστρογιαννοπούλου, «Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος ὡς καθοδηγός», *Θεολογικὲς Παρουσίες*, Ἀθῆναι 1986, σσ. 24-33.

25. Βλ. Τίτου Ματθαιάκη, *Κατηχητικαὶ ἐπιστολαί*, σσ. 60-61, ἐπιστ. 14. Πρβλ. καὶ Θεοδωρήτου μοναχοῦ Ἁγιορείτου, *ὅ.π.*, σ. 157.

26. Βλ. Τίτου Ματθαιάκη, *ὅ.π.*, σ. 52, ἐπιστ. 11.

Θεμελιῶδες ὅμως ζήτημα τῆς ποιμαντικῆς τοῦ ἁγίου εἶναι ἡ μέσῳ τοῦ «φιλοσόφου λογισμοῦ» μελέτη καὶ ἐνατένιση τοῦ ψυχικοῦ βίου καὶ ἡ αὐτοανάλυση τῆς συμπεριφορᾶς τῶν πνευματικῶν του τέκνων, ποὺ εἶναι δυνατὸν νὰ τὰ ὁδηγῆ σὲ σωστὴ αὐτογνωσία. Συμβουλεύει λοιπὸν διακριτικὰ ὁ πνευματικὸς Πατέρας: «*Ὁ βίος σας εἶναι φιλοσοφία χριστιανική. Ὁ φιλόσοφος οὐδέποτε ταράσσεται. Ἡ Χρυσάνθη ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην νὰ ἐννοήσῃ τοὺς λόγους μου, διότι τῆς λείπει ὁ φιλόσοφος λογισμός. Ὁ φιλόσοφος λογισμὸς εἶναι ὁ κύριος χαρακτὴρ τοῦ πολιτεύματός σας*»[27] [...] «*Διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς, ἵνα ἐν σοφίᾳ περιπατῆτε. Μελετᾶτε ἑαυτάς. Ὅταν ἀναγινώσκητε τὰς μελέτας, ἐρωτᾶτε ἑαυτὰς μήπως κακία τις ὑπολανθάνει ἐν τῇ καρδίᾳ σας, μὴ ἡ ψυχὴ ὑμῶν πάσχει ὑπό τινος τῶν περιγραφομένων παθῶν; [..] Μὴ κακία τις τοῦ γνωστικοῦ ἢ τοῦ θυμικοῦ ἢ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ ἐμφωλεύῃ ἐν ὑμῖν; [...] Μετὰ δὲ τὴν μελέτην ταύτην ἑαυτῶν νὰ δοκιμάζητε ἑαυτὰς κατὰ τὸν χρόνον τῆς δοκιμασίας τῆς ἀρετῆς ὑμῶν καὶ ἐν ὑπομονῇ καὶ καρτερίᾳ νὰ βαίνητε εἰς τὴν τελειότητα*»[28].

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος, ὁ διακριτικὸς παιδαγωγός, ἀξιοποίησε τὴν πλούσια ψυχοπαιδαγωγικὴ καὶ ποιμαντική του πεῖρα καὶ ὀργάνωσε ἕνα ὁλοκληρωμένο παιδαγωγικὸ σύστημα. Τὸ σύστημα αὐτὸ ἀπαρτίζεται ἀπὸ τέσσερις ἑνότητες:

Α΄. **Ἡ πρώτη περιλαμβάνει τὴν περὶ παιδείας θεωρία του.** Μὲ τὴ θεωρία αὐτὴ ὁ ἅγιος χαράσσει τὸ φιλοσοφικὸ πλαίσιο τῆς ἀγωγῆς τοῦ νέου ἀνθρώπου. Προσδιορίζει τὶς παιδαγωγικὲς ἀρχὲς ποὺ πρέπει νὰ διέπουν τὴ λειτουργία τῆς ἀγωγῆς καὶ κυρίως θέτει τοὺς βασικοὺς σκοποὺς ἀλλὰ καὶ τοὺς δευτερεύοντες στόχους τῆς παιδευτικῆς διαδι-

27. Αὐτόθ. σ. 46, ἐπιστ. 8.
28. Αὐτόθ. σ. 54, ἐπιστ. 12.

κασίας. Ἐπίσης προσδιορίζει τὶς λειτουργικὲς διαστάσεις τῆς ἀγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ θεῖος Παιδαγωγὸς πιστεύει πώς: «*Ἡ παιδεία καὶ ἡ θρησκεία εἰσὶ δύο φαεινοὶ φάροι οἱ τὸν ποντοπόρον ὁδηγοῦντες ἄνθρωπον κατὰ τὸ πολυκύμαντον τοῦ βίου αὐτοῦ στάδιον καὶ προφυλάσσοντες αὐτὸν ἀπὸ παντὸς ναυαγίου*»[29].

Διδάσκει ἐπίσης πώς: «*Παιδεία εὐσεβὴς καὶ θρησκεία μουσοτραφής, ἀνάγκη νὰ συνυπάρχωσι, διότι τὰ δύο ταῦτα εἶναι τὰ μόνα ἀσφαλῆ ἐν τῷ βίῳ ἐφόδια τὰ δυνάμενα ποικίλως νὰ βοηθήσωσι τὸν ἄνθρωπον. Ἡ μονομερὴς ἀνατροφὴ ὡς ἐπιλήψιμος ἄγει εἰς τὰ ἑξῆς δύο ἄτοπα, ἢ εἰς τὴν δεισιδαιμονίαν, ἢ εἰς τὴν περιφρόνησιν τῶν Θείων*»[30].

Γιὰ τὸν ἅγιο Νεκτάριο ὁ βασικὸς σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς εἶναι: «*ἡ ἁρμονικὴ ἀνάπτυξις τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος· τῆς μὲν ὅπως κυριαρχῇ τοῦ σώματος, τοῦ δὲ ὅπως προθύμως ἐκπληροῖ τὰ κελεύσματα*»[31]. Ἑπομένως «*ἡ σωματικὴ γυμνασία καὶ ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξίς εἰσιν οἱ δύο πόλοι περὶ οὓς στρέφεται ἡ τελεία μόρφωσις καὶ ἡ τελεία ἀγωγή*»[32].

Τὸ θεμέλιο καὶ ἡ ἀφετηρία ὅμως τῆς ἀγωγῆς τοῦ νέου ἀνθρώπου πρέπει νὰ εἶναι ἡ αὐτογνωσία, τὸ «*γνῶθι σαυτόν*».

Μὲ ἰδιαίτερο ἐξ ἄλλου θαυμασμὸ ὁμιλεῖ ὁ ἅγιος γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Φιλοσοφία: «*Ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐγένετο τῇ Ἑλληνικῇ φυλῇ παιδαγωγὸς πρὸς κατανόησιν τῆς ἀποκαλυφθείσης ἀληθείας. Ὁ ἔρως πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἐγένετο ἔρως πρὸς τὸν χριστιανισμόν, καὶ ἡ φιλοσοφία ἀπέβη πίστις εἰς Χριστὸν [...] Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία εἶναι ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς ἀληθοῦς ἀναπτύξεως καὶ μορφώσεως· εἶναι ὁ παιδαγωγὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ποδηγέτης πρὸς τὴν εὐσέβειαν. Αὕτη*

29. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου, *Ἡ ἀγωγὴ τῶν παίδων καὶ αἱ μητέρες*, ὅ.π., σ. 27.
30. *Αὐτόθι*, σσ. 30-31.
31. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου, *Περὶ ἀληθοῦς καὶ ψευδοῦς μορφώσεως*, ὅ.π., σ. 23.
32. *Αὐτόθι*, σ. 25.

ἐγένετο διδάσκαλος τῆς ἀληθείας, διδάσκουσα τὸν ἄνθρωπον [...] τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ, τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὸ θεῖον, καὶ τὴν σχέσιν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον [...] Ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία [...] ἐγένετο διὰ τῶν ὑγιῶν αὐτῆς θεωριῶν παιδαγωγὸς τῆς ἀνθρωπότητος εἰς Χριστόν»[33].

Β΄. Ἡ δευτέρα ἑνότητα τοῦ συστήματος περιλαμβάνει **τὴ θεωρία γιὰ τοὺς παράγοντες τῆς ἀγωγῆς**. Οἱ κύριοι παράγοντες τῆς ἀγωγῆς εἶναι: Τὸ σχολεῖο, τοῦ ὁποίου τὴν παιδευτικὴ λειτουργία πραγματώνει μὲ τὸ ἔργο του ὁ παιδαγωγός, καὶ ἡ οἰκογένεια, ὅπου φυσικοὶ παιδαγωγοὶ εἶναι οἱ γονεῖς καὶ ἰδιαίτερα ἡ μητέρα. Στὴν παιδικὴ ἡλικία, ἀναφέρει ὁ ἅγιος, «*ἡ φύσις ἔταξε παιδαγωγοὺς τοὺς γονεῖς καὶ ἰδίως τὰς μητέρας· ταύτας ἄρα ἀναγκαῖον διὰ τὸ ὑψηλὸν τοῦτο καθῆκον τοῦ παιδαγωγοῦ προσηκόντως νὰ ἐκπαιδεύωμεν καὶ ἐπιμελῶς νὰ ἀνατρέφωμεν, διότι αὗται θέλουσι χρησιμεύει τοῖς ἑαυτῶν τέκνοις εἰκόνες καὶ ὑποδείγματα, ὧν ἐκμαγεῖα ἔσονται τὰ τέκνα*»[34].

Οἱ γονεῖς πρέπει μὲ ἰδιαίτερη φροντίδα νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὴν ἀγωγὴ τῶν παιδιῶν τους στὰ πρῶτα ἀναπτυξιακά τους στάδια: «*Ἡ τῶν παίδων ἀγωγὴ ἀπὸ τῆς βρεφικῆς ἡλικίας ἀνάγκη νὰ ἄρχηται [...] ἡ ἡλικία αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ ἀσφαλεστέρα βάσις, ἐφ' ἧς μέλλει νὰ οἰκοδομηθῇ ἡ ἠθικὴ καὶ διανοητικὴ τοῦ παιδὸς μόρφωσις*»[35].

Ἀκολουθεῖ ἡ ἐφηβικὴ ἡλικία μὲ τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ἥβης. «*Ἡ ἐφηβικὴ ἡλικία εἶναι σπουδαιοτέρα τῶν ἡλικιῶν, διότι, οἷος τις κατ' αὐτὴν ἀναδειχθῇ, τοιοῦτος καὶ τὸν βίον διανύει [...] ἐν αὐτῇ ἀναπτύσσεται ἡ διάδοχος γενεά, εἰς ἣν τὸ ἔθνος καὶ ἡ πολιτεία θέλουσι*

33. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου, *Περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας ὡς προπαιδείας εἰς τὸν Χριστιανισμόν*, ὅ.π., σσ. 6-10.

34. Βλ. τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ ἀγωγὴ τῶν παίδων καὶ αἱ μητέρες*, ὅ.π., σ. 22.

35. *Αὐτόθι*, σ. 21.

παραδώση μετ' οὐ πολὺ τὰς παρακαταθήκας τῶν προγόνων καὶ ἅπαντας τοὺς θησαυροὺς τῶν προηγηθεισῶν γενεῶν»[36].

Σημαντικὸς ἐπίσης παράγων ἀγωγῆς εἶναι ἡ Ἐκκλησία, ὅπου παιδαγωγὸς εἶναι ὁ πνευματικὸς Ποιμένας. Ὁ ἅγιος σκιαγραφεῖ τὴν προσωπικότητα τοῦ «πνευματικοῦ Ποιμένα» καὶ ἰδανικοῦ παιδαγωγοῦ, τονίζοντας μὲ ἰδιαίτερη ἔμφαση τὶς ἀρετὲς ποὺ συνθέτουν τὸ παιδαγωγικό του ἦθος. Ἀναφέρεται ἐπίσης στὴ συμβουλευτική, τὴν ψυχολογικὴ καὶ θεραπευτικὴ λειτουργία τοῦ ποιμένα-παιδαγωγοῦ, ὁ ὁποῖος, ὅπως παρατηρεῖ, λειτουργεῖ μὲ διάκριση. Τὸ ἔργο του στὴν ἀρχὴ εἶναι διαγνωστικὸ καὶ ὁλοκληρώνεται στὴ συνέχεια μὲ μία ἐξατομικευμένη ψυχοπαιδαγωγικὴ καὶ θεραπευτικὴ παρέμβαση.

«*Ὁ πνευματικὸς ποιμὴν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ δέον ἐστὶ νὰ ᾖ γλυκύς, ἥμερος, εὔληπτος, σαφὴς καὶ πειστικός· ὁ λόγος αὐτοῦ ἅλατι ἠρτυμένος καὶ πλήρης σοφίας καὶ συνέσεως [...] Ὁ ἐπίσκοπος, ὡς διδάσκαλος, ἐστὶν ἰατρὸς τῶν ψυχῶν τῶν ἑαυτοῦ ἀκροατῶν. Ὡς ἰατρὸς ὀφείλει νὰ ποιῆται πρότερον διάγνωσιν τῆς ἀσθενείας τῶν ἑαυτοῦ ἀκροατῶν καὶ ἀνάλογα νὰ χορηγῇ τὰ φάρμακα πρὸς τελεσφόρον θεραπείαν. Ἐπίσης ὀφείλει νὰ διερευνᾷ καὶ νὰ ἐμβατεύῃ εἰς τὰ μυχαίτατα τῆς καρδίας αὐτῶν. Ὀφείλει προηγουμένως νὰ ψυχολογῇ ἐπὶ τὸν χαρακτῆρα αὐτῶν, καὶ νὰ ᾖ ἀκριβὴς γνώστης τῆς ἀναπτύξεως καὶ μορφώσεως αὐτῶν, ὅπως εὐστόχως ὁμιλῇ καὶ καταλλήλως πραγματεύηται τὸ ἑαυτοῦ θέμα*»[37].

Γ΄. Ἡ τρίτη ἑνότητα περιλαμβάνει τὶς διάφορες **μορφὲς καὶ εἰδικὲς ἔννοιες τῆς ἀγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου**. Ἡ σχετικὴ θεωρία τοῦ ἁγίου Νεκταρίου μετουσιώνεται σὲ καθημερινὴ παιδαγωγικὴ πράξη καὶ καλύπτει ὅλο σχεδὸν τὸ φάσμα τῶν νεωτέρων καὶ συγχρόνων παιδα-

---

36. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου, *Περὶ ἀληθοῦς καὶ ψευδοῦς μορφώσεως*, ὅ.π., σ. 5.
37. Βλ. τοῦ αὐτοῦ, *Ποιμαντική*, Ἀθῆναι 1992^4, σσ. 194-195.

γωγικῶν τάσεων. Στὴν ἑνότητα αὐτὴ γίνεται λόγος γιὰ τὴ διανοητική, τὴν ἠθικὴ καὶ τὴ θρησκευτικὴ ἀγωγή, γιὰ τὴ σωματικὴ ἄσκηση καὶ τὴ φυσικὴ ἀγωγή, γιὰ τὴν ἀγωγὴ τοῦ περιβάλλοντος, τὴ συμβουλευτικὴ καὶ καθοδήγηση τοῦ παιδιοῦ καὶ τοῦ ἐφήβου, γιὰ τὴν ἀγωγὴ τῶν γονέων, τὴν οἰκογενειακὴ ἀγωγή, τὴν ἀγωγὴ τῶν θηλέων καὶ τὴν ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευση τῶν νέων.

Δ΄. Στὴν τέταρτη καὶ τελευταία ἑνότητα μποροῦμε νὰ συμπεριλάβουμε τὴν **παιδαγωγικὴ μεθοδολογία τοῦ συστήματος.** Ἐδῶ περιγράφονται οἱ διάφορες μέθοδοι καὶ τὰ παιδαγωγικὰ μέσα ποὺ θεωρεῖ ἀπαραίτητα ὁ ἅγιος γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῶν σκοπῶν τῆς ἀγωγῆς. Μεταξὺ ἄλλων, προβάλλει ἀλλὰ καὶ χρησιμοποιεῖ ταυτόχρονα ὁ ἅγιος παιδαγωγός: τὴν χωρὶς ὅρους καὶ ὅρια ἀγάπη, τὴν ἀδιάλειπτη προσευχή, τὴν ἔλλογη πειθαρχία, τὸν ἔπαινο, κάποιες μορφὲς ποινῆς, τὴ συμβουλή, τὴ νουθεσία, τὸ παράδειγμα, τὴν αὐτοτιμωρία τοῦ διδασκάλου.

Ἡ ἐπιλογὴ καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν μεθόδων καὶ ἡ χρήση τῶν μέσων αὐτῶν γίνεται ἐξατομικευμένα, σύμφωνα δηλαδὴ μὲ τὴν ἰδιαιτερότητα κάθε προσώπου, καὶ μὲ διάκριση, ἀκολουθῶντας δηλαδὴ τὴν ἀρχὴ τῆς ψυχολογικῆς κατανόησης τοῦ μαθητῆ, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα.

Ἔτσι, ὁ διακριτικὸς παιδαγωγὸς καὶ πνευματικὸς Πατέρας ὑποβοηθεῖ μὲ διαφόρους τρόπους καὶ μέσα τὰ πνευματικά του παιδιά. Ἀκούει μὲ ἰδιαίτερη προσοχή, ὑπομονὴ καὶ συγκατάβαση τὰ προβλήματά τους, παρ᾿ ὅλες τὶς ἀδυναμίες καὶ τὶς ἰδιαιτερότητες ποὺ παρουσιάζουν αὐτά. Γίνεται δέκτης τῆς ἀγωνίας τους. Δὲν ἀντιδρᾶ ἀπορριπτικά. Ὁ παιδαγωγικὸς καὶ παραμυθητικός του λόγος δὲν εἶναι μέσο ἐπιφανειακῆς ἐπικοινωνίας· εἶναι οὐσιαστικὸς λόγος βαθύτερης κοινωνίας ψυχῶν.

Αὐτὸς ὁ πνευματικὸς Πατέρας, ὅπως τὸν σκιαγραφεῖ ὁ ἅγιος Νεκτάριος, μαζὶ μὲ τὸ πνευματικό του τέκνο συγκροτοῦν μία ἑνότητα καρδιῶν, ποὺ πάλλουν στοὺς ἴδιους ρυθμούς, ποὺ πόνεσαν καὶ πονοῦν μαζί, ποὺ συμπάσχουν καὶ προσδοκοῦν μαζί.

Βρισκόμαστε στὸ κατώφλι τῆς τρίτης χιλιετίας, σὲ μιὰ ἐποχὴ κατ' ἐξοχὴν ἀντιπαιδαγωγικὴ καὶ ἀπάνθρωπη. Αὐτὴ τὴν περίοδο χρειαζόμαστε μιὰ πνευματικὴ πορεία ποὺ θὰ φωτίζεται ἀπὸ τὴν Ὀρθόδοξη Χριστιανικὴ Παιδαγωγική. Εἶναι ἡ Παιδαγωγικὴ ποὺ διασώζεται μέσα ἀπὸ τὴν μακραίωνα ἐθνική μας παράδοση.

Κατὰ τὴν ταπεινή μου ἀντίληψη, στὴν ἐποχή μας, γιὰ νὰ ἐπιβιώσουμε ὡς ἀνθρώπινες ὑπάρξεις καὶ ὡς Ἔθνος, θὰ πρέπει ὁ Χριστὸς καὶ οἱ ἅγιοι νὰ γίνουν Παιδαγωγοὶ καὶ Διδάσκαλοί μας, ἀλλὰ κι ἐμεῖς ὡς παιδαγωγοὶ νὰ γίνουμε ἅγιοι καὶ μιμητὲς Χριστοῦ.

Βιβλιογραφία (ἐπιλογή)

α΄. Πηγές

Ἁγίου Νεκταρίου, *Περὶ ἀληθοῦς καὶ ψευδοῦς μορφώσεως*, Ἀθῆναι 1989³.

Τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ ἀγωγὴ τῶν παίδων καὶ αἱ μητέρες*, Ἀθῆναι 1994².

Τοῦ αὐτοῦ, *Περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας ὡς προπαιδείας εἰς τὸν Χριστιανισμόν*, Ἀθῆναι 1995².

Τοῦ αὐτοῦ, *Ποιμαντική*, Ἀθῆναι 1992⁴.

Τοῦ αὐτοῦ, *Περὶ ἐξομολογήσεως*, Ἀθῆναι 1990².

Τοῦ αὐτοῦ, *Περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ περὶ τῶν ἱερῶν μνημοσύνων*, Ἀθῆναι 1972².

Τοῦ αὐτοῦ, *Περὶ ἐπιμελείας τῆς ψυχῆς*, Ἀθῆναι 1973².

Τοῦ αὐτοῦ, *Ὀρθόδοξος Ἱερὰ Κατήχησις*, Θεσσαλονίκη 1984³.

Τοῦ αὐτοῦ, *Περὶ τῶν Ἁγίων τοῦ Θεοῦ*, Ἀθῆναι 1986³.

Τοῦ αὐτοῦ, *Χριστιανικὴ Ἠθική*, Ἀθῆναι 1992².

«*Βιβλίον Ἀλληλογραφίας*» (τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς), ἀπὸ 12ης Μαρτίου 1894 μέχρι 4ης Δεκεμβρίου 1896.

Θεοκλήτου μοναχοῦ Διονυσιάτου, *Ἁγίου Νεκταρίου ἐπισκόπου Πενταπόλεως 35 ποιμαντικὲς ἐπιστολές*, [Ἀθῆναι] 1993.

Ματθαιάκη Τίτου Ἐμμ., Μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας, Φιλιατῶν καὶ Γηρομερίου, *Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως κατηχητικαὶ ἐπιστολαὶ πρὸς τὰς μοναχὰς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης*, Ἀθῆναι 1984.

β΄. Βοηθήματα

Καψάνη Γεωργίου, Ἀρχιμ., *Ὀρθοδοξία καὶ Οὐμανισμός, Ὀρθοδοξία καὶ Παπισμός*, Ἅγιον Ὄρος 1995[2].

Τοῦ αὐτοῦ, *Ὀρθόδοξος Μοναχισμὸς καὶ Ἅγιον Ὄρος*, Ἅγιον Ὄρος 1997[2].

Γιαννακοπούλου Βαρβάρας Χ., *Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως, ὁ Διευθυντὴς τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ὁ Παιδαγωγός, ὁ Θεολόγος*, Ἀθήνα 1995 (ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικὸ *Κοινωνία*).

Θεοδωρήτου μοναχοῦ Ἁγιορείτου, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος, ὁ ἱεράρχης, ὁ λόγιος, ὁ ἀσκητής*, Ἀθῆναι 1977[2].

Θεοκλήτου μοναχοῦ Διονυσιάτου, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ὁ θαυματουργός*, [Ἀθῆναι] 1992[2].

Κρουσταλάκη Γεωργίου Σ., *Διαπαιδαγώγηση, πορεία ζωῆς*, Ἀθήνα 1995.

Τοῦ αὐτοῦ, «Γιὰ μιὰ Ὀρθόδοξη Χριστιανικὴ Παιδαγωγική, πνευματικὴ πορεία στὸ μέλλον», *Ὀρθοδοξία - Ἑλληνισμός, πορεία στὴν τρίτη χιλιετία*, Ἱ. Μονὴ Κουτλουμουσίου, Β΄ τόμος, Ἅγιον Ὄρος 1996, σσ. 199-209.

Τοῦ αὐτοῦ, «Φιλοκαλικὴ ἀναγέννηση, ἡ παιδαγωγικὴ διάσταση», *«Πορευθέντες...». Χαριστήριος τόμος πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας Ἀναστασίου (Γιαννουλάτου)*, Α΄ τόμος, Ἀθήνα 1997, σσ. 287-303.

Τοῦ αὐτοῦ, *Ὁ Γέρων Πορφύριος, ὁ πνευματικὸς Πατέρας καὶ παιδαγωγός*, Ἀθῆναι 1997[3].

Μαστρογιαννοπούλου Ἠλία, Ἀρχιμ., *Θεολογικὲς παρουσίες*, Ἀθῆναι 1986.

† Ἐπισκόπου Τραχείας
ΠΑΥΛΟΥ

Ἡ προσωπικότητα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ὡς πρότυπον ὀρθοδόξως βιοῦντος καὶ διδάσκοντος ἡγέτου στὴ Δύση

Ἐὰν εἶμαι σήμερα ἐδῶ εἶναι ἀπὸ ὑπακοή. Ἔτσι ἐὰν ὅ,τι θὰ σᾶς 'πῶ σήμερα δὲν σᾶς ἐνδιαφέρει δὲν θὰ εἶναι δικό μου λάθος ἀλλὰ λάθος κάποιου ἄλλου. Βρίσκομαι ἐδῶ διότι κάνω ὑπακοὴ στὸν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Ὕδρας Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης κ.κ. Ἱερόθεο.

Ἔχω πολὺ λίγο χρόνο καὶ νόμισα πὼς δὲν θὰ μποροῦσα νὰ ἔλθω. Ἀλλὰ ὅταν ἄκουσα τὴ φωνὴ τοῦ Σεβασμιωτάτου ἀπὸ τὸ τηλέφωνο καὶ ἔλαβα τὸ γράμμα του πῶς μποροῦσα νὰ ἀρνηθῶ; Ἡ ἀγάπη του μὲ ἀνάγκασε. Νομίζω πὼς μὲ τὴ σοφία του ὁ Μητροπολίτης Ἱερόθεος ἀποφάσισε ὅτι ἦταν ἀπαραίτητο νὰ ἔλθει κάποιος ἀπὸ τὴ διασπορὰ νὰ μιλήσει γιὰ τὸν ἅγιο Νεκτάριο· διότι ὁ ἅγιος Νεκτάριος δὲν εἶναι μόνον ἕνας Ἕλληνας ἅγιος ἀλλὰ εἶναι παγκόσμιος ἅγιος. Τὸ τελευταῖο ποὺ θέλω νὰ 'πῶ στὴν εἰσαγωγὴ αὐτῆς τῆς ὁμιλίας μου εἶναι ὅτι ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ, ὁ μεγάλος αὐτὸς θεολόγος, λέγει πὼς ὅλοι οἱ Ὀρθόδοξοι εἶναι Ἕλληνες, ἀλλὰ δυστυχῶς ὅλοι οἱ Ὀρθόδοξοι δὲν μιλοῦν Ἑλληνικά. Συγγνώμη· συγχωρέστε με*.

* Τὸ κείμενον τῆς παρούσης ἀνακοινώσεως παρατίθεται ἐν συνεχείᾳ μεταπεφρασμένον, κατ' ἀπομαγνητοφώνησιν τῆς εἰς τὴν ἀγγλικὴν γλῶσσαν πρωτοτύπως ἐκφωνηθείσης εἰσηγήσεως τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Παύλου [*σημείωσις τοῦ ἐπιμελητοῦ*].

'Εκεῖνος πού ὑπηρετεῖ τὸν 'Ιησοῦ Χριστό, Τὸν ἀκολουθεῖ στὸ πάθος Του καὶ σηκώνει τὸν σταυρό Του. Δὲν μποροῦμε νὰ καταλάβουμε τὴ ζωὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ἐὰν δὲν γνωρίζουμε ὅτι σήκωνε τὸν σταυρὸ τοῦ Χριστοῦ. 'Ο ἅγιος Νεκτάριος σ' ὅλη του τὴ ζωὴ σήκωνε τὸν σταυρὸ τοῦ Χριστοῦ. 'Ο σταυρὸς εἶναι ἡ θύρα σ' ὅλα τὰ μυστήρια. "Οταν βλέπουμε ὅτι ὁ ἅγιος Νεκτάριος σηκώνει τὸν σταυρό του, ὅλοι οἱ 'Ορθόδοξοι σ' ὁλόκληρο τὸν κόσμο ἀναγνωρίζουν τὸ Εὐαγγέλιο. Γιατὶ ὁ 'Ιησοῦς χριστὸς ζῆ μέσα στοὺς ἁγίους Του. Τὸ φῶς τοῦ ἁγίου Νεκταρίου εἶναι ἡ συνέχεια τοῦ Εὐαγγελίου. "Ολα ὅσα ἔκανε καὶ εἶπε ἦταν νὰ δοξάζει τὸν Κύριο καὶ νὰ ἐξυμνεῖ τὸν Χριστό. "Ολη ἡ ζωή του ἦταν ἀφιερωμένη σ' αὐτὸ μόνον. 'Εκλέχθηκε ὡς μικρὸ παιδὶ καὶ τὴ στιγμὴ τοῦ θανάτου του στὸ νοσοκομεῖο τῶν 'Αθηνῶν εἶχε γίνει δεκτὸς στὸν Παράδεισο σὰν μέγιστος ἀθλητὴς τοῦ Χριστοῦ.

Σήμερα ζοῦμε σὲ πολὺ δύσκολους καιρούς· δύσκολους καιροὺς γιὰ τὴν 'Ορθόδοξη 'Εκκλησία μας. Τὸ παράδειγμα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου εἶναι πάρα πολὺ σημαντικὸ γιὰ ὅλους ἐμᾶς, γιατί μᾶς δείχνει πῶς πρέπει νὰ ζοῦμε σήμερα καὶ τί πνεῦμα πρέπει νὰ ἔχουμε μέσα στὴν 'Εκκλησία καὶ πῶς πρέπει νὰ ἐργαζόμαστε γιὰ τὸν 'Ιησοῦ Χριστό. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο στὴ διασπορὰ ἔχουμε πολὺ σοβαρὰ προβλήματα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου μᾶς δίνει τὴν ἀπάντηση σ' αὐτά.

Τὸ π ρ ῶ τ ο πού ἔχω νὰ ἐπισημάνω εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς κανονικῆς 'Εκκλησίας. "Ενα ἀπὸ τὰ συνεχῆ μελήματα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ἦταν πάντοτε νὰ μένει μέσα στὴν κανονικὴ 'Εκκλησία. Παρ' ὅλες τὶς δυσκολίες πού ἀντιμετώπισε ἀκόμη καὶ ὅταν ἦταν στὸ Πατριαρχεῖο 'Αλεξανδρείας, ὅπου δὲν τὸν συμπαθοῦσαν, ὁ ἅγιος Νεκτάριος εἶχε μεγάλο σεβασμὸ γιὰ τὸν Πατριάρχη 'Αλεξανδρείας καὶ πάντοτε τήρησε μεγάλη ὑπακοὴ σ' Αὐτόν. Σήμερα στὴ Δύση οἱ ἄνθρωποι προσπάθησαν μερικὲς φορὲς νὰ ποῦν ὅτι ἐὰν ὁ ἐπίσκοπος δὲν εἶναι καλός, μποροῦμε νὰ πάρουμε κάποιον ἄλλον. "Αν ὁ Πατριάρχης ἀσπαστεῖ τὸν Πάπα τότε πρέπει νὰ εἶναι καθολικός. Βλέπετε αὐτὴ ἡ στάση εἶναι πολὺ συχνὴ στὴ Δυτικὴ 'Ορθοδοξία. Γίνεται προσωπικό. Γι' αὐτὸν τὸν

λόγο τὸ παράδειγμα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου εἶναι τόσο σημαντικὸ γιὰ ᾽μᾶς, γιὰ νὰ μένουμε μαζὶ στὴν κανονικὴ Ἐκκλησία. Ποτὲ νὰ μὴ διαχωριζόμαστε γιὰ προσωπικοὺς λόγους ἢ διότι ἔχουμε πληγωθεῖ προσωπικῶς. Νομίζω ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτο σημαντικὸ πρᾶγμα ποὺ ἔχει νὰ πεῖ ὁ ἅγιος Νεκτάριος στὴν κατάσταση τῆς Δύσης σήμερα.

Τὸ δεύτερο ποὺ ἔχω νὰ ᾽πῶ εἶναι ὅτι εἶχε ἕνα βέβαιο παραλογισμό. Οἱ Δυτικοὶ εἶναι πολὺ ὀρθολογιστές. Εἰδικὰ στὴ Γαλλία. Σκέπτονται καὶ καταλαβαίνουν τὴν Ὀρθοδοξία καὶ τὴν πνευματικὴ ζωὴ ὀρθολογιστικά. Εὔκολα ἡ Ἐκκλησία γίνεται ἀνθρωποκεντρική. Ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι ἀνθρωποκεντρικὴ ἀλλὰ Χριστοκεντρική. Γι᾽ αὐτὸ ὅ,τι ἔκανε ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἦταν σχετικὸ μ᾽ αὐτὴ τὴν πίστη του. Διάλεξε γιὰ πρώτη ἡγουμένη στὸ ἅγιο μοναστήρι του τὴ μοναδικὴ μοναχὴ ποὺ ἦταν τυφλή. Ἐὰν θέλετε νὰ ξεκινήσετε ἕνα μοναστήρι καὶ σκέπτεσθε ἀνθρωποκεντρικῶς πῶς θὰ μπορούσατε νὰ ζητήσετε ἀπὸ ἕνα τυφλὸ ἄτομο νὰ ἡγεῖται σ᾽ αὐτό; Δὲν μπορεῖ νὰ διαβάσει, δὲν μπορεῖ πιθανῶς νὰ γράψει τὸ ὄνομά της. Εἶναι αὐτὸ δυνατόν; Βλέπετε λοιπὸν ὅτι ὁ ἅγιος Νεκτάριος εἶχε ἄλλα μάτια. Ἔψαχνε νὰ ἱκανοποιήσει τὸ θέλημα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ σ᾽ αὐτή του τὴν παράλογη ἀπόφαση ἦταν δικαιωμένος ἀπὸ τὴ δόξα τοῦ Χριστοῦ, διότι ὅπως γνωρίζουμε ἡ ὁσία Ξένη δὲν ἦταν μόνο μία ἁγία ἡγουμένη καὶ μία πολὺ ἱκανὴ ὀργανώτρια ἀλλὰ καὶ σήμερα σίγουρα προσεύχεται γιὰ ᾽μᾶς στὸν θρόνο τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸ εἶναι πολὺ σημαντικὸ γιὰ τοὺς Ὀρθοδόξους στὴ Δύση· νὰ σταυρώσουν τὴ δυτική τους λογικὴ καὶ κατ᾽ αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ ζήσουν τὸ Εὐαγγέλιο.

Τὸ τρίτο πρᾶγμα ποὺ ἔχω νὰ ᾽πῶ εἶναι ὅτι ὁ μοναδικὸς ἀληθινὸς φίλος γιὰ τὸν ἅγιο Νεκτάριο εἶναι ἡ Παναγία. Ὁ,τιδήποτε ἔκανε τὸ ἔκανε κάτω ἀπὸ τὴ συγκατάθεση καὶ τὴν εὐλογία της. Κάθε φορὰ ποὺ ὑπέφερε στὴν ψυχή του στρεφόταν πρὸς τὴν Παναγία. Γιὰ ᾽μᾶς εἶναι πολὺ σημαντικὸ νὰ γνωρίζουμε ὅτι ἔχουμε μία μητέρα ποὺ εἶναι παντοδύναμη. Ἡ Παναγία συνεχῶς μεσιτεύει γιὰ τὴν Ἐκκλησία καὶ βοηθεῖ τοὺς δούλους τοῦ Υἱοῦ της διότι ἀναγνωρίζει ὅτι καὶ οἱ ἴδιοι ἔχουν υἱούς.

Ἐν κατακλεῖδι θὰ ἤθελα νὰ συμπληρώσω ὅτι πρέπει νὰ ὑπηρετήσουμε τὴν Ἐκκλησία πρωταρχικῶς μὲ ὑπακοή, μὲ ταπείνωση, μὲ νήψη, μὲ πίστη καὶ ἀγάπη. Ὅλες αὐτὲς οἱ ἀρετὲς εἶναι προφανεῖς στὴ ζωὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου. Ὀφείλουμε ἕνα μεγάλο χρέος στὸν Σῶτο Χονδρόπουλο. Τὸ βιβλίο ποὺ ἔγραψε γιὰ τὸν ἅγιο Νεκτάριο εἶναι τὸ μόνο πραγματικὸ ντοκουμέντο ποὺ οἱ Δυτικοὶ ἔχουν γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, πολὺ σημαντικὸ γιὰ τὴν πνευματικὴ ζωή. Ἔχει εἰσαγάγει πολλοὺς ἀνθρώπους στὸν νέο τρόπο ζωῆς, διότι ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία μας δὲν εἶναι ἰδεολογία ἀλλὰ εἶναι ζωή. Νέα ζωὴ στὸν ἀναστάντα Χριστό. Καὶ σ' αὐτὸ τὸ βιβλίο ὁ Σῶτος Χονδρόπουλος ἔχει παρουσιάσει τὸν ἅγιο Νεκτάριο σὰν ἕνα ζωντανὸ καὶ σήμερα πρόσωπο. Εἶναι ὁ συγγραφέας στὸν ὁποῖον κατ' ἐξοχὴν πρέπει νὰ ἀποδώσουμε τιμή.

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἦταν πολὺ διακριτικός. Δὲν γνωρίζουμε πολλὰ γιὰ τὴν πνευματική του ζωὴ διότι ζοῦσε ἐν κρυπτῷ, μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ, ὅπως συμβαίνει μὲ ὅλους τοὺς ἁγίους. Ἀλλὰ ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία σ' αὐτὸ τὸν αἰῶνα ἔχει νὰ παρουσιάσει πολλοὺς ἐξαιρετικοὺς ἀνθρώπους, ὅπως ὁ ἅγιος Νικόλαος ὁ Πλανᾶς ποὺ εἶναι ἐπίσης ἕνας πολὺ μεγάλος ἅγιος τῆς Ἐκκλησίας μας (καὶ ἴσως θὰ ἔπρεπε νὰ πραγματοποιήσουμε ἕνα συνέδριο γιὰ τὸν ἅγιο Νικόλαο τὸν Πλανᾶ, διότι αὐτὸς καὶ ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἦταν πολὺ συνδεδεμένοι πνευματικῶς). Δὲν ἔψαχναν γιὰ τὴ δόξα τῶν ἀνθρώπων ἀλλὰ γιὰ τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ. Στὴν Ἐκκλησία μας δυστυχῶς συχνὰ τὸ ξεχνᾶμε αὐτό. Ἐσεῖς στὴν Ἑλλάδα ἔχετε αὐτὰ τὰ δύο μεγάλα πνευματικὰ πρόσωπα ποὺ ἀδιάκοπα σᾶς ὑπενθυμίζουν ὅτι τὸ μόνο σημαντικὸ πρᾶγμα στὴν Ἐκκλησία εἶναι ἡ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν, ταπεινῶς ὑπακούοντας στὴν Ἐκκλησία καὶ ἀγαπώντας τὸν Κύριο.

Ἐπίσης δὲν θὰ ἤθελα νὰ χάσω τὴν εὐκαιρία νὰ 'πῶ κάποια λόγια γιὰ τὸν Κωστῆ Σακκόπουλο, ὁ ὁποῖος ἦταν πολὺ πιστὸς μαθητὴς τοῦ ἁγίου Νεκταρίου. Ἡ προσωπικότητά του ἔχει συγκινήσει πολλοὺς ἀνθρώπους. Ἀγαποῦσε τὸν ἅγιο Νεκτάριο πάρα πολὺ ἀλλὰ διαρκῶς

ἀδυνατοῦσε νὰ τὸν κατανοήσει. Διότι ἐγνώριζε ὅτι ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἦταν ἕνας μεγάλος ἅγιος καὶ δὲν μποροῦσε νὰ κατανοήσει γιατί ἡ Ἐκκλησία ἢ ἄλλες ἐκκλησιαστικὲς προσωπικότητες δὲν τὸν ἀναγνώριζαν. Ἔτσι συμβαίνει διαρκῶς στὴν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ ἅγιοι δὲν ἀναγνωρίζονται ἐκτὸς ἀπὸ μικρὲς ὁμάδες ἀνθρώπων. Διότι, ὅπως ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Σωτήρας μας ἔχει πεῖ, ἐὰν ἔχουν μισήσει ἐμὲ θὰ μισήσουν καὶ ἐσᾶς. Ἀλλὰ ἐδῶ, στὸ νησὶ τῆς Αἴγινας, εἴχατε τὴ χάρη τῆς παρουσίας τοῦ ἁγίου Νεκταρίου καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ νησιοῦ ποὺ ἦταν ἁπλοῖ ἄνθρωποι τὸν γνώρισαν ἀπευθείας καὶ τὸν ἀγάπησαν καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ ὁ ἅγιος ἀγάπησε τὸ νησί σας.

Οἱ τελευταῖες λέξεις ποὺ θὰ ἤθελα νὰ σᾶς ἀπευθύνω εἶναι ὅσα εἶπε ἡ ὁσία Ξένη ὅταν ἡ σωρὸς τοῦ ἁγίου Νεκταρίου μεταφέρθηκε στὴν Αἴγινα. Τὰ λόγια ποὺ εἶπε τότε εἶναι πολὺ κατάλληλα καὶ γιὰ τὴ σημερινή μας σύναξη καὶ θὰ ἤθελα νὰ τὰ υἱοθετήσω γιὰ τὴν παροῦσα περίπτωση. Εἶπε στοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἔκλαιγαν γύρω ἀπὸ τὸ φέρετρο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου: «*Ὁ πατέρας μας δὲν εἶναι νεκρός. Στὴν πραγματικότητα εἶναι ζωντανὸς καὶ μπορεῖ νὰ μᾶς δεῖ. Προσεύχεται γιὰ μᾶς σήμερα. Τὸ μοναστήρι μας θὰ γίνει πλούσιο καὶ ὁ Κύριος δὲν θὰ τὸ ἐγκαταλείψει. Αὐτὸ εἶναι κάτι ποὺ ὁ πατέρας μας ἔλεγε σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς του καὶ ὅταν ἦταν κοντά μας. Ἡ προφητεία του ἦταν αὐτή: "Κόρες μου, σ' αὐτὸ τὸ ἐρημικὸ μέρος αὐτοκίνητα θὰ ἔρχονται σὲ μερικὰ χρόνια φέρνοντας πλήθη ἀνθρώπων μὲ προσφορὲς χρυσοῦ καὶ κεριῶν"*». Καὶ ἡ ὁσία Ξένη πρόσθεσε: «*Πρέπει μὲ τὴν ἁπλότητά μου νὰ παραδεχθῶ ὅτι σταθήκαμε μὲ ἀμφιβολία καὶ ἔκπληξη σ' αὐτὰ τὰ λόγια του. Στὴν πραγματικότητα συχνὰ σκεπτόμεθα ὅτι ὁ Σεβασμιώτατος τὰ ἔχει χάσει. Πάντως, ζητῶ ἀπὸ ὅλους νὰ μὴ θρηνεῖτε διότι ὄχι μόνον ἡ Αἴγινα ἀλλὰ ἡ Ἑλλάδα καὶ ὅλος ὁ κόσμος ἔχουν κερδίσει ἕνα ἐνάρετο ἅγιο, κάποιον ποὺ μεσιτεύει γιὰ 'μᾶς στὸν Ἐσταυρωμένο Λυτρωτή μας*».

Αὐτὲς οἱ λέξεις εἶναι ἡ ἐκπλήρωση τῆς προφητείας τοῦ σήμερα, ποὺ ἔχουμε ἔλθει ἀπὸ μακριά, διότι τὸ πνεῦμα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου

μᾶς συγκεντρώνει ὅλους μαζὶ καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ ἔνδειξη τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ. Εἴμαστε ὅλοι μάρτυρες τῆς ἁγιότητός του, τῶν προσευχῶν του καὶ τῆς εὐλογίας του. Ἐπιθυμῶ νὰ τελειώσω μὲ τὶς λέξεις ποὺ ὁ ἴδιος ὁ ἅγιος Νεκτάριος εἶχε 'πεῖ ὅταν ἐμφανίστηκε στὴν ὁσία Ξένη πρὶν τὸν θάνατό της: «*Μόνο μὲ τὸ φῶς τοῦ Χριστοῦ αὐτὸς ὁ τόπος θὰ σωθεῖ*»· καὶ ἐγὼ λέγω ὅτι· «*μόνο μὲ τὸ φῶς τοῦ Χριστοῦ ἡ Ἐκκλησία μας κι ὅλος ὁ κόσμος θὰ σωθοῦν*». Διὰ μέσου τῶν προσευχῶν τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν Νεκταρίου Πενταπόλεως.

᾿Αρχιμανδρίτου ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΨΑΝΗ
Καθηγουμένου Ἱ. Μ. ὁσίου Γρηγορίου Ἁγίου Ὄρους

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ὡς πνευματικὸς πατὴρ τῶν μοναχῶν

Εὑρίσκομαι ἐδῶ ὡς ταπεινὸς προσκυνητής, γιὰ νὰ ἐκφράσω τὴν βαθυτάτη εὐλάβειά μου πρὸς τὸν νεοφανῆ ἀστέρα τῆς Ἐκκλησίας μας ἅγιο Νεκτάριο, ἐπίσκοπο Πενταπόλεως τὸν θαυματουργό, ἀλλὰ καὶ τὸν βαθύτατο σεβασμό μου πρὸς τὸν σεπτὸν ποιμενάρχην τῆς Ἱερᾶς ταύτης Μητροπόλεως, Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Ὕδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης, κ.κ. Ἱερόθεον, θαυμαστὴν καὶ μιμητὴν τοῦ φιλομονάχου καὶ μοναχοῦ ἐπισκόπου, ἁγίου Νεκταρίου. Ἂς λεχθῆ εἰσαγωγικῶς καὶ τοῦτο, ὅτι θεωρῶ τὴν παροῦσαν ταπεινήν μου εἰσήγησι ὡς συνέχειαν ἐκείνης ποὺ ἐξεφωνήθη τὸ 1990 κατὰ τὸ Πανελλήνιο Μοναστικὸ Συνέδριο τῶν Μετεώρων[1].

***

Ἡ ἔννοια τῆς πνευματικῆς πατρότητος ὑπῆρχε σκιωδῶς στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, εἶναι ὅμως κατ᾿ ἐξοχὴν δῶρον τοῦ Σαρκωθέντος Λόγου τοῦ Θεοῦ. Ὁ Κύριος μᾶς ἀποκαλύπτει τὸν Θεὸν Πατέρα καὶ τὴν ἄπειρο Πατρική Του ἀγάπη. Κανεὶς δὲν εἶναι ἄξιος νὰ λέγεται πατήρ, ἐκτὸς ἐὰν ἐνεργῆ τὴν μοναδικὴ πατρότητα τοῦ ἁγίου Θεοῦ

1. Βλ. ᾿Αρχιμ. Γεωργίου Καψάνη, καθηγουμένου τῆς Ἱ. Μονῆς ὁσίου Γρηγορίου Ἁγίου Ὄρους, «Ἡ περὶ μοναχισμοῦ διδασκαλία τῶν ἁγίων Ἱεραρχῶν Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ καὶ Νεκταρίου Πενταπόλεως τῶν θαυματουργῶν», *Πρακτικὰ Πανελληνίου Μοναστικοῦ Συνεδρίου (18-20 ᾿Απριλίου 1990)*, Ἅγια Μετέωρα 1990, σσ. 179-191.

(*'Εφεσ.* γ', 15)[2]. Ἔτσι ἴσως θὰ πρέπει νὰ κατανοηθῆ καὶ τό· «*καὶ πατέρα μὴ καλέσητε ὑμῶν ἐπὶ τῆς γῆς· εἷς γάρ ἐστιν ὁ πατὴρ ὑμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*» (*Ματθ.* κγ', 9). Ὅπως καὶ κανεὶς ἄνθρωπος δὲν ἔχει ἰδίαν ἱερωσύνην, ἀλλὰ ἀρχιερεῖς καὶ ἱερεῖς λειτουργοῦν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὴν μοναδικὴν Ἱερωσύνην τοῦ Χριστοῦ (Κανὼν Καρχηδόνος). Ἕνας λοιπὸν ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος, καὶ ἕνας ὁ Ἱερεύς, ὁ Ἰησοῦς Χριστός.

Ὁ ἴδιος ὁ Κύριος Ἰησοῦς ποιμαίνει τοὺς μαθητάς του ὡς πνευματικός των πατήρ. Τοὺς συμβουλεύει, τοὺς παρηγορεῖ, τοὺς ἐπιτιμᾶ, φροντίζει γιὰ τὶς ὑλικὲς καὶ πνευματικές τους ἀνάγκες, τοὺς προετοιμάζει γιὰ τὸ ἀποστολικὸ ἔργο, τοὺς κάνει ὑπομονὴ ὅταν τὸν στενοχωροῦν, τοὺς ὁδηγεῖ στὴν σωτηρία.

Οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι διατελοῦν ὄχι μόνον κήρυκες, ἀλλὰ καὶ πνευματικοὶ πατέρες τῶν πιστευόντων. Ἐνδεικτικῶς θὰ ἀναφέρωμε τὶς γνωστὲς ρήσεις τοῦ θείου Ἀποστόλου Παύλου: «*Ἐὰν γὰρ μυρίους παιδαγωγοὺς ἔχητε ἐν Χριστῷ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας· ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα*» (*Α' Κορ.* δ', 15). «*Τεκνία μου, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν*» (*Γαλ.* δ', 19). «*Νύκτα καὶ ἡμέραν οὐκ ἐπαυσάμην μετὰ δακρύων νουθετῶν ἕνα ἕκαστον*» (*Πράξ.* κ', 31). Ὅλες οἱ ἐπιστολὲς τοῦ μεγάλου Ἀποστόλου καὶ ὄχι μόνον οἱ ποιμαντικὲς ἐκφράζουν τὴν ποιμαντικὴ καὶ πατρικὴ σχέσι τοῦ Ἀποστόλου πρὸς τοὺς Χριστιανούς, τοὺς παραλῆπτες τῶν ἐπιστολῶν. Ἄλλως τε καὶ ἡ ἀποστολὴ τῶν

---

2. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἀναφέρεται στὸ θέμα αὐτὸ ὡς ἑξῆς: «*Οἷς καὶ ἡμεῖς, ἀδελφοί, πειθόμενοι περιπατήσωμεν κατὰ τὸ ἐγχωροῦν, καθὰ καὶ ὁ Χριστὸς καὶ ὁ τούτου περιεπάτησεν ἠγαπημένος μαθητής, ὑποτασσόμενοι τοῖς ἰδίοις πατράσιν· "Υἱὸς" γάρ φησιν, "ὑπήκοος ἔσται εἰς ζωήν, ὁ δὲ παρήκοος εἰς ἀπώλειαν"· μὴ τοῖς κατὰ σῶμα δὲ μόνον, ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον καὶ τοῖς κατὰ πνεῦμα, καὶ δι' αὐτῶν αὐτῷ τῷ ἀνωτάτῳ Πατρί, "παρ' οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται". Ἡ γὰρ πρὸς τοὺς πνευματικοὺς ἡμῶν πατέρας ἀγάπη καὶ ὑπακοὴ καὶ εὐπείθεια πρὸς τὸν Θεὸν ἀναφέρεται, καὶ ὁ τούτοις ἀπειθῶν αὐτῷ προσκρούει τῷ Θεῷ τῶν πατέρων, καθὰ καὶ ὁ Χριστὸς ἀπεφήνατο λέγων, "ὁ ἀκούων ὑμῶν, ἐμοῦ ἀκούει, καὶ ὁ ἀθετῶν ὑμᾶς, ἐμὲ ἀθετεῖ· ὁ δὲ ἐμὲ ἀθετῶν, ἀθετεῖ τὸν ἀποστείλαντά με"*», («Ὁμιλία ΜΔ' εἰς τὸν ἅγιον ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν καὶ τῷ Χριστῷ ἐξόχως ἠγαπημένον Ἰωάννην τὸν Θεολόγον», *ΕΠΕ* (*Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ ἅπαντα τὰ ἔργα*) 11, Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 54-56).

ἐπιστολῶν του εἶναι ἔκφρασις τοῦ ἐνδιαφέροντός του ὡς πνευματικοῦ των πατρός.

Σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τῆς Καινῆς Διαθήκης, τὸ χάρισμα τῆς πνευματικῆς πατρότητος μεταδίδεται συνδυασμένο μὲ τὸ χάρισμα τῆς ἱερωσύνης. Οἱ ἐπίσκοποι πρῶτα καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἔπειτα ἀσκοῦν τὸ χάρισμα αὐτό. Ἰδιαίτερα ἀνθεῖ στὸν χῶρο τοῦ μοναχισμοῦ, ὅπου ὄχι μόνο οἱ ἔχοντες ἱερωσύνη, ἀλλὰ καὶ οἱ ἁπλοῖ μοναχοὶ ἀξιοῦνται αὐτοῦ τοῦ χαρίσματος. Οἱ μοναχοὶ χωρίζονται τοῦ κόσμου γιὰ νὰ ζήσουν τελειότερα τὴν χριστιανικὴ ζωὴ καὶ ἄρα ἔχουν περισσότερη ἀνάγκη τῆς χειραγωγίας πνευματικοῦ πατρός. Ὅπως ὁ κατὰ σάρκα πατὴρ γεννᾶ τὰ τέκνα του, τὰ διατρέφει καὶ τὰ βοηθεῖ νὰ αὐξηθοῦν καὶ ἐνηλικιωθοῦν, ἔτσι καὶ ὁ κατὰ πνεῦμα πατὴρ γεννᾶ ἐν Κυρίῳ τὰ τέκνα του, τὰ διατρέφει πνευματικῶς μὲ τὰ ἅγια Μυστήρια, τὸν θεῖο λόγο καὶ τὶς πνευματικὲς συμβουλές, ὥστε νὰ αὐξηθοῦν μέχρις ὅτου φθάσουν εἰς «*μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ*» (*Ἐφεσ.* δ΄, 13). Ὁ πνευματικὸς πατὴρ ἔχει τὴν ἀποστολὴ ὡς νέος Μωυσῆς νὰ ὁδηγήση τὸ ποίμνιό του ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσία –Αἴγυπτο τῶν παθῶν–, στὴν ἐλευθερία –γῆ τῆς ἐπαγγελίας– τῆς ἀπαθείας καὶ θεώσεως.

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἀνανεώνει στὸν αἰῶνά μας τὸ χάρισμα τῆς πνευματικῆς πατρότητος, γενόμενος μιμητὴς τοῦ Κυρίου, τῶν ἁγίων Ἀποστόλων καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων. Δὲν εἶναι ὑπερβολή, ἐὰν χαρακτηρίσωμε τὸν ἅγιο Νεκτάριο ὡς τὸν τέλειο πνευματικὸ πατέρα τῶν μοναζουσῶν τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἱδρυθείσης Μονῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος.

Εἶναι εὐτύχημα ὅτι σῴζονται πολλὲς ἀπὸ τὶς ἐπιστολές του πρὸς τὶς μοναχές, ἐπιστολὲς στὶς ὁποῖες ἀποτυποῦται ἡ ἁγία πατρική του φροντὶς καὶ μέριμνα ὑπὲρ τῶν ψυχῶν τῶν ταπεινῶν μοναζουσῶν. Ἡ μελέτη τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν προκαλεῖ θαυμασμὸ καὶ ἔκπληξι γιὰ τὸ ὕψος τῆς ἁγιότητος τοῦ ἁγίου, ἀλλὰ καὶ τὴν ἁγία ποιμαντική του χειραγωγία.

Δὲν θὰ μποροῦσε ὁ ἅγιος Νεκτάριος νὰ εἶναι ὁ ἀληθὴς πνευματικὸς πατήρ, ἐὰν ὁ ἴδιος δὲν ἦταν ἑνωμένος μὲ τὸν Τριαδικὸ Θεό. Πῶς νὰ

μεταδώση κανεὶς τὴν θεία Χάρι, ἐὰν ὁ ἴδιος δὲν μετέχει αὐτῆς; Πῶς νὰ γεννήση πνευματικὰ τέκνα γιὰ τὸν Θεό, ἂν ὁ ἴδιος δὲν ἔχη ἀναγεννηθῆ; Ὅπως λέγει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς: «*Οὕτω τοίνυν ἔνθεοι καὶ θεοειδεῖς γενόμενοι μόνοι κυρίως οἱ ἅγιοι μετέχουσι Θεοῦ. Μὴ μετέχοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ μεταδιδόντες. Μηδὲ τῶν γεγονότων μόνον ὄντες ἐπιγνώμονες, ἀλλ᾽ ἔστιν ἃ καὶ τῶν μηδαμῇ πω προηγμένων ἐκ μὴ ὄντος ἐπιστάμενοι. Μηδὲ ζῶντες μόνον, ἀλλὰ καὶ ζωοποιοῦντες, ἃ κτιστῆς δυνάμεως οὐκ ἔστι*»[3].

Ἔχων ὁ ἅγιος τὴν Ἁγία Τριάδα ἔνοικο στὴν ὕπαρξί του, εἶχε καὶ τὴν τελεία ἀγάπη πρὸς τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἐν προκειμένῳ πρὸς τὶς μοναχές του. Ἡ ἀνάληψις τῆς πνευματικῆς πατρότητος προϋποθέτει τὴν αὐταπάρνησι καὶ καθημερινὴ θυσία καὶ προσφορὰ ὅλης τῆς ὑπάρξεως τοῦ πνευματικοῦ πατρὸς πρὸς τὰ πνευματικά του τέκνα. Κατὰ τὸν ἅγιο Ἰωάννη τῆς Κλίμακος: «*ἔστιν ἀναδοχὴ κυρίως, ψυχῆς δόσις ὑπὲρ ψυχῆς τοῦ πλησίον περὶ πάντα*»[4] καί· «*Ποιμένα ἀληθινὸν ἀποδείξει ἡ ἀγάπη· δι᾽ ἀγάπην γὰρ ὁ ποιμὴν ἐσταυρώθη*»[5].

Κάθε πνευματικὸς πατὴρ ὀφείλει νὰ ἀγρυπνεῖ καὶ νὰ θυσιάζεται ὑπὲρ τοῦ ποιμνίου του, ἰδιαιτέρως ὅμως ὁ πατὴρ τοῦ κοινοβίου, ἐφ᾽ ὅσον συνοικεῖ μὲ τοὺς μοναχούς του νυχθημερὸν καὶ συναγωνίζεται καὶ συμπάσχει μαζί τους στὸν ἀδιάλειπτο ἀγῶνά τους κατὰ τῶν παθῶν, τοῦ κόσμου καὶ τοῦ διαβόλου.

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος, χάριν τῶν ἀσήμων καὶ ὀλιγογραμμάτων γυναικῶν ποὺ ἐπεθύμουν νὰ μονάσουν, ἐγκατέλειψε τὴν ἐν Ἀθήναις ἄνετο διαμονή, τὶς ἀρχιερατικὲς παραστάσεις καὶ ἱερουργίες καὶ τὸ κήρυγμα, ἀκόμη καὶ αὐτὴ τὴν προσφιλῆ του θεολογικὴ συγγραφή, γιὰ νὰ ἀναλάβη τὴν διαποίμανσί τους. Ἡ ἀπόφασις αὐτὴ τοῦ ἁγίου

3. Βλ. Γρηγορίου Παλαμᾶ, «Περὶ θείας καὶ θεοποιοῦ μεθέξεως ἢ περὶ τῆς θείας καὶ ὑπερφυοῦς ἁπλότητος», *Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ συγγράμματα*, τόμος Β΄, Θεσσαλονίκη 1966, σ. 151.

4. Βλ. «Κλῖμαξ», *P.G.* 88, 1189 B (λόγος πρὸς τὸν ποιμένα, ιδ΄).

5. *Αὐτόθι*, *P.G.* 88, 1177 B (λόγος πρὸς τὸν ποιμένα, ε΄).

Νεκταρίου πηγάζει ἀπὸ τὴν ἐκτίμησί του πρὸς τὸν μοναχισμὸ ὡς ὁδοῦ πρὸς τὴν χριστιανικὴ τελειότητα, ἀπὸ τὴν χριστομίμητο ἀγάπη του, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν βαθυτάτη ταπείνωσί του, διὰ τῆς ὁποίας ἐπίσης ἐμιμήθη τὴν ἄκρα ταπείνωσι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ.

Σὲ πολλὰ σημεῖα τῶν ἐπιστολῶν του διαφαίνεται αὐτὴ ἡ ταπείνωσις. Πολλάκις ζητεῖ τὴν γνώμη καὶ κρίσι καὶ τῶν δοκίμων ἀκόμη μοναζουσῶν. Τὶς ἐρωτᾶ ἐὰν δέχωνται νὰ στείλη στὴν Μονὴ πρὸς μονασμὸν κάποια ἄλλη νέα ποὺ ἐξομολογεῖται σ' αὐτόν. Ζητεῖ τὶς προσευχές των. Τὶς εὐχαριστεῖ καὶ γιὰ τὶς μικρὲς ἀκόμη ἐκδουλεύσεις πρὸς τὸ πρόσωπό του, ἀποδέχεται εὐχαρίστως ἀρνητικὴ γιὰ τὸ πρόσωπό του κριτική. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ κατωτέρω ἀναφορὰ στὶς περὶ αὐτοῦ κρίσεις τοῦ Γέροντος Παχωμίου: «*Περὶ τῶν παραγγελιῶν τοῦ Πατρὸς Παχωμίου γνωρίζω ὑμῖν, ὅτι ταύτας διεβίβασα πρὸς ὑμᾶς, οὐχ ὡς ἀποδεχόμενος καὶ συνιστῶν, διὸ καὶ ἄνευ ἐπιστολῆς μου ἰδιαιτέρας διεβίβασα ὑμῖν ταύτας, ἀλλ' ἵνα εὐχαριστήσω τὸν Πατέρα Παχώμιον, ὅστις φρονεῖ περὶ ἐμοῦ, ὅτι εἰμὶ ἐντελῶς ἐστερημένος πνευματικῶν γνώσεων καὶ ὀφλισκάνω τελείαν ἄγνοιαν τοῦ πνευματικοῦ πολιτεύματος, ὡς τοῦτο ῥητῶς μοι τὸ εἶπεν καὶ ὅπερ παρεδέχθην καὶ ὡμολόγησα, ὅπερ ἐστὶ καὶ ἡ ἀλήθεια. Ἀλλὰ καίτοι ὑπακούων εἰς τὰς αἰτήσεις τοῦ Πατρὸς Παχωμίου, ἔστειλα πρὸς ὑμᾶς τὰς συμβουλάς του, ἐν τούτοις θεωρῶ καθῆκόν μου ἤδη ἐρωτώμενος, νὰ σᾶς εἴπω, ὅτι μὲ ὅλην τὴν ἄγνοιάν μου, ἣν ὡμολόγησα πρὸς τὸν Πατέρα Παχώμιον, δὲν παραδέχομαί τινα ἐξ αὐτῶν καὶ ἀναγγέλλω ὑμῖν, ὅτι παρ' οὐδεμιᾶς τῶν ἀδελφῶν νὰ θεωρηθῇ ὅτι κέκτηται τὸ γράμμα τοῦ Πατρὸς Παχωμίου θέσιν τυπικοῦ κτητορικοῦ, ἀλλ' ὡς συμβουλευτικαὶ γνῶμαι· καὶ ἐὰν ὡς πρὸς τοὺς κανόνας θέλῃ τις νὰ δεχθῇ καὶ ν' ἀκολουθήσῃ τὴν συμβουλὴν τοῦ π. Παχωμίου, γνωρίζω ὑμῖν, ὅτι συγκατατίθημι. Περὶ τῶν λοιπῶν ἐπιφυλάσσομαι νὰ σᾶς ὁμιλήσω, ὅταν σᾶς ἴδω. Σὺ δὲ ὁσία Ξένη δύνασαι νὰ ὀλιγοστεύσῃς τὰ κομβοσχοίνια*»[6].

6. Βλ. Τίτου Ματθαιάκη, *Κατηχητικαὶ ἐπιστολαί*, σσ. 86-87, ἐπιστ. 30.

Ἡ πατρικὴ ἀγάπη τοῦ ἁγίου δὲν ἐξαντλεῖται στὴν πνευματικὴ καθοδήγησι τῶν μοναζουσῶν. Ἀγκαλιάζει ὅλες τὶς ἀνάγκες τους. Ὁ σοφὸς Ἱεράρχης ἀσχολεῖται μὲ τὴν διατροφή, τὴν ἔνδυσι, τὴν ὑγιεινή τους κατάστασι, τὸ ἐργόχειρο, τὶς οἰκοδομές, τοὺς κήπους, τὸ πηγάδι, τοὺς συγγενεῖς των, τὶς ἐπισκέπτριες τῆς Μονῆς. Καὶ ὅταν ἀργότερα θὰ παραιτηθῇ ἀπὸ τὴν Διεύθυνσι τῆς Ριζαρείου καὶ θὰ ἐγκαταβιώσῃ στὴν Μονή, θὰ ἐπιδιορθώνῃ καὶ τὰ ὑποδήματά τους.

Θὰ ἀναφέρω χαρακτηριστικὰ δείγματα τοῦ στοργικοῦ ἐνδιαφέροντός του. Γράφει ὁ ἅγιος: «*Ἐάν τινος στερῆσθε, νὰ μοὶ γράψητε ἐλευθέρως. Ἂν κρυώνητε, γράψετέ μοι νὰ σᾶς στείλω δύο μικρὰ ἀντεριά (ζωστικά) ὅπου ἔχω [...] Υ.Γ. Τὰ ζωστικὰ σᾶς τὰ στέλλω*»[7]. «*Ἐλυπήθην διὰ τὴν βλάβην τοῦ ράσου τῆς Κασιανῆς· πῶς δὲν ἐπρόσεξεν εἰς τὰ μέτρα; ἤδη θὰ εἶναι ἐμβαλλωμένον καὶ θὰ εἶναι ἀηδές*»[8]. «*Διὰ τοῦ κομιστοῦ τῆς παρούσης μου σᾶς στέλλω δύο δεσμίδας ψιλὰ κηρία καὶ δέκα λαμπάδας, ἅπαντα καθαρά. Ἐπίσης σᾶς στέλλω καὶ ἓν κυτίον καφὲ καὶ ἕτερον πλῆρες ζαχάρεως, ἵνα ἔχητε τοὐλάχιστον τὴν μικρὰν ταύτην παρηγορίαν*»[9].

Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι, ἐνῶ ὁ ἅγιος Νεκτάριος μόνο τρία ἔτη κατὰ τὴν νεότητά του ἐμόνασε σὲ κοινόβιο, ἐν τούτοις ἐγνώριζε τὸν σκοπὸ καὶ τοὺς ὅρους τῆς μοναχικῆς πολιτείας καὶ ὡμιλοῦσε ἐκ πείρας γιὰ τοὺς ἀγῶνες τοῦ μοναχοῦ. Γιὰ ὑποψηφία μοναχὴ γράφει: «*Ὑπομιμνήσκω αὐτῇ τοὺς ὅρους τοῦ μοναχικοῦ πολιτεύματος. Πρῶτον: Αὐταπάρνησις. Ταύτῃ ἕπεται ἡ ἐκκοπὴ τοῦ θελήματος καὶ ἡ ὑποταγή. Δεύτερον: Ὑπομονὴ καὶ ταπείνωσις καὶ τὰ παρεπόμενα ταῖς ἀρεταῖς ταύταις. Καὶ τρίτον: Προσοχὴ καὶ διάκρισις*»[10].

Ἀλλ' ὁ μοναχὸς πέρα τούτων ὀφείλει νὰ ἀναβαίνῃ στὰ τελειότερα

---

7. *Αὐτόθι*, σ. 51, ἐπιστ. 10.
8. *Αὐτόθι*, σ. 82, ἐπιστ. 26.
9. *Αὐτόθι*, σ. 65, ἐπιστ. 16.
10. *Αὐτόθι*, σ. 160, ἐπιστ. 75.

καὶ ὑψηλότερα. Νὰ ζῇ τὴν μυστικὴ ἐν Χριστῷ ζωὴ ποὺ ὁδηγεῖ στὴν θέωσι: *«...τὸ πολίτευμα τοῦ μοναχοῦ ἐστιν ἀδιάλειπτος ἐπιζήτησις τοῦ Προσώπου τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπιποθία Αὐτοῦ καὶ ἔρως σφοδρὸς πρὸς Αὐτόν, καὶ πρὸς Τοῦτον ἀεὶ σπεύδει. Ὁ μοναχὸς καὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ Αὐτῷ καὶ μόνῳ προσφέρει, ὡς θυσίαν καὶ προσφορὰν ἁγίαν, ἁγνήν, τετελειωμένην ἐν τῇ ἀγάπῃ. Ζῇ δὲ ἀληθῶς οὐχὶ ἑαυτῷ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ, ὁ δὲ Κύριος ἐπισκέπτεται αὐτὸν μυστικῶς καὶ ἀποκαλύπτεται μυστικῶς εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς τοῦ ἀφοσιωμένου Αὐτῷ μοναχοῦ, ὅστις λαμβάνει τὸν ἀρραβῶνα τῆς Χάριτος τῆς μελλούσης ὄψεως τοῦ Προσώπου τοῦ Κυρίου»*[11]. *«Ζητεῖτε καθ' ἑκάστην τὸν Κύριον, ἀλλ' ἐν τῇ καρδίᾳ σας καὶ οὐχὶ ἐκτὸς αὐτῆς, καὶ ὅταν εὕρητε Αὐτὸν στῆτε μετὰ φόβου καὶ τρόμου, ὡς τὰ Χερουβεὶμ καὶ τὰ Σεραφείμ, διότι θρόνος Θεοῦ ἐγένετο ἡ καρδία ὑμῶν. Ἀλλ' ἵνα εὕρητε τὸν Κύριον, ταπεινωθῆτε μέχρις ἐδάφους ἐνώπιον τοῦ Κυρίου, διότι ὁ Κύριος βδελύσσεται τοὺς ὑψηλοκαρδίους, ἀγαπᾷ δὲ καὶ ἐπισκέπτεται τοὺς ταπεινοὺς τῇ καρδίᾳ, διὸ καὶ λέγει· "καὶ ἐπὶ τίνα ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν ταπεινὸν καὶ ἡσύχιον καὶ τρέμοντα τοὺς λόγους μου;"»*[12].

Ἔχων ὁ ἅγιος Νεκτάριος τὸν φωτισμὸν τοῦ Παναγίου Πνεύματος, ἐκοσμεῖτο μὲ τὰ δύο τόσον ἀναγκαῖα γιὰ τὸν πνευματικὸν πατέρα χαρίσματα. Τὸ τῆς διοράσεως καὶ τὸ τῆς διακρίσεως. Μὲ τὸ πρῶτο χάρισμα δύναται νὰ διαγινώσκῃ τὰ βαθύτερα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς πέρα τῶν φαινομένων. Πρὸς μοναχὴν π.χ., ἡ ὁποία ᾐσθάνετο μῖσος κατὰ τῆς ἡγουμένης Ξένης, ὁ ἅγιος γράφει: *«Ὁ πονηρὸς ἐμβάλλει μῖσος κατὰ τῆς φιλτάτης σου Ξένης, τῆς ἀδελφῆς σου καὶ μητρός σου, ἵνα ἐξουδετερώσῃ τὴν πρὸς αὐτὴν εὐγνωμοσύνην σου καὶ μετατρέψῃ αὐτὴν εἰς μῖσος. Μάθε ὅτι ἡ καρδία σου εἰς τὸ βάθος της ἔχει ἐρριζωμένην τὴν ἀγάπην τῆς ἀγαθῆς Ξένης, ἣν ὁ πονηρὸς ἐκ φθό-*

11. *Αὐτόθι*, σσ. 118-119, ἐπιστ. 44.

12. *Αὐτόθι*, σ. 98, ἐπιστ. 36.

νου πρὸς σὲ καὶ πρὸς ἐκδίκησιν τῆς Ξένης ζητεῖ νὰ ἐκριζώσῃ. Ἡ θλῖψίς σου μάθε καλῶς, ὅτι εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς διαμαρτυρομένης καρδίας σου, ἡ ὁποία θέλει ν' ἀπαλλαγῇ τοῦ ξένου αὐτῇ τούτου μίσους καὶ συναισθήματος, καὶ μὴ δυναμένη θλίβεται. Ἐντεῦθεν ὅλη αὕτη ἡ ἀθλία σου κατάστασις. Ὁ πονηρός σοι ἐπετέθη, ἵνα σοι ἀφαιρέσῃ καὶ τὴν χαρὰν καὶ τὴν ἀγάπην καὶ διαταράξῃ τὴν εἰρήνην ὑμῶν, ἀλλ' ἔχε θάρρος καὶ μὴ ἀπελπίζου· ὁ Θεὸς μεθ' ὑμῶν. Ὁ Θεὸς δὲν θέλει ἐπιτρέψῃ καὶ ἡττηθῇς. Πρέπει ὅμως νὰ γνωρίσῃς ὅτι πταίεις καὶ σὺ ὀλίγον, διότι ἀποπλανᾶσαι ἀπὸ τοὺς λογισμοὺς καὶ ἀφήνεις τὴν εὐχὴν καὶ εὑρίσκεσαι ἀπεριφρούρητος τῇ καρδίᾳ. Διὰ τοῦτο σὲ παρακαλῶ λέγε ἀδιαλείπτως τὴν εὐχὴν καὶ μὴ ἐπιτρέπῃς τοὺς λογισμούς σου νὰ σὲ κυριεύωσι, οὐδὲ νὰ δέχεσαι εἰς τὴν καρδίαν σου τὰς τῆς ἀντιπαθείας προσβολάς. Σοὶ εὔχομαι ἀπὸ καρδίας»[13].

Ἡ διάκρισις τοῦ ἁγίου εἶναι ἐπίσης θαυμαστή. Ὡς διακριτικός, ἦταν «*ὑγείας εὑρετὴς καὶ νόσου καθαιρέτης*»[14]. Ὁ ἅγιος Πέτρος ὁ Δαμασκηνὸς συνοψίζει τὸ περιεχόμενο τῆς διακρίσεως: «*Ἡ γὰρ διάκρισις φῶς ἐστι δεικνύουσα τῷ ἔχοντι αὐτήν, τὸν καιρόν, τὸ ἐγχείρημα, τὸ ἐπιτήδευμα, τὴν ἰσχύν, τὴν γνῶσιν, τὴν ἡλικίαν, τὴν δύναμιν, τὴν ἀσθένειαν, τὴν προαίρεσιν, τὴν προθυμίαν, τὴν συντριβήν, τὴν ἕξιν, τὴν ἀγνωσίαν, τὴν τοῦ σώματος δύναμιν καὶ κρᾶσιν, ὑγείαν τε καὶ ταλαιπωρίαν, τὸν τρόπον, τὸν τόπον, τὴν ἀναστροφήν, τὴν ἀνατροφήν, τὴν πίστιν, τὴν διάθεσιν, τὸν σκοπόν, τὴν διαγωγήν, τὴν ἄδειαν, τὴν ἐπιστήμην, τὴν φυσικὴν φρόνησιν, τὴν σπουδήν, τὴν ἐγρήγορσιν, τὴν βραδύτητα καὶ τὰ ὅμοια*»[15]. Ἔχων ὁ ἅγιος Νεκτάριος τὴν διάκρισι, ὅπως τὴν περιγράφει ὁ ἅγιος Πέτρος ὁ Δαμασκηνός, οἰκονομεῖ τὶς

---

13. *Αὐτόθι*, σσ. 88-89, ἐπιστ. 31.

14. Βλ. Ἰωάννου Σιναΐτου, «Κλῖμαξ», *P.G.* 88, 1064 B (λόγος κς'. Περὶ διακρίσεως λογισμῶν, καὶ παθῶν, καὶ ἀρετῶν).

15. Βλ. *Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν νηπτικῶν, συνερανισθεῖσα παρὰ τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων πατέρων, ἐν ᾗ διὰ τῆς κατὰ τὴν πρᾶξιν καὶ θεωρίαν ἠθικῆς φιλοσοφίας ὁ νοῦς καθαίρεται, φωτίζεται καὶ τελειοῦται [...]*, τόμος Γ', Ἀθῆναι 1976[4], σσ. 66-67.

μοναχὲς ἀναλόγως πρὸς τὶς σωματικές τους δυνάμεις καὶ τὴν ἀντοχή τους, τὴν ἡλικία, τὴν ψυχοσύνθεσι, τὶς κλίσεις τους, τὴν ἀγωγὴ ποὺ εἶχαν λάβει στὸν κόσμο. Στὸ κοινόβιο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, ἕνα ὄντως ὀρθόδοξο κοινόβιο, ὁ ἀγών, ὁ σκοπός, ὁ πόθος εἶναι κοινά, ἀλλὰ τὰ ἀνθρώπινα πρόσωπα δὲν ἰσοπεδώνονται. Συμβουλεύει π.χ. τὶς μοναχὲς νὰ μὴ ἐξέρχωνται τῆς Μονῆς καὶ νὰ προτιμοῦν τὴν ἡσυχία[16]. Στὴν δόκιμη ὅμως Κασιανὴ ἐπιτρέπει νὰ ἐπισκεφθῆ τοὺς συγγενεῖς της, «*ἐπειδὴ φοβοῦμαι*, λέγει, *μήπως ἡ νοσταλγία σου αὕτη εἶναι αἰτία ὅλης ταύτης τῆς ἀθλίας καταστάσεώς σου καὶ ἐπειδὴ θέλω νὰ ἐκλείψῃ αὕτη*»[17]. Τὶς συμβουλεύει ἐπίσης νὰ ὀλιγοστεύουν τὶς Ἀκολουθίες γιὰ νὰ μὴ κουράζωνται ὑπερβαλλόντως[18], οἱ φιλάσθενες μοναχὲς νὰ μὴ κρατοῦν μονοφαγία τὶς ἡμέρες τῆς νηστείας, νὰ ἀναγινώσκουν τὸ κάθισμα τοῦ Ψαλτηρίου καὶ ἐκτὸς Ἀκολουθίας[19]. Ἡ πολλὴ ἄσκησις δὲν προσιδιάζει στὶς γυναῖκες, ὅπως στοὺς ἄνδρες, διότι ἔχουν ἀσθενέστερο ὀργανισμό. Ὁ ἅγιος λυπεῖται ὅταν οἱ μοναχὲς λόγῳ πειρασμοῦ ἢ πτώσεως ὑποπίπτουν σὲ κατάθλιψι, ἀκηδία καὶ ὑπερβολικὴ λύπη. Τὶς ἐνθαρρύνει νὰ μὴ ἀπελπίζωνται, ἀλλὰ νὰ ἐλπίζουν στὸν Κύριο, ὁ ὁποῖος τελικὰ θὰ τὶς δώση τὴν νίκη[20]. Θέλει οἱ μοναχὲς νὰ ἔχουν πνευματικὴ χαρά[21].

Χαρακτηριστικὲς τῆς διακρίσεως τοῦ ἁγίου εἶναι οἱ συμβουλές του πρὸς τὴν ἡγουμένη Ξένη: «*Σὲ συμβουλεύω νὰ μὴ παραδίδησαι εἰς ρέμβην θλίψεως, διότι τοῦτο πλήττει μεγάλως τὰς καρδίας τῶν ἀδελφῶν· ὁ μισθός σου θὰ εἶναι μέγας, ἐὰν γίνησαι ταῖς ἀδελφαῖς εὐφροσύνης πρόξενος. Τοῦτό σοι τὸ συμβουλεύω, διότι καὶ ἐγὼ τοῦτο ἔχω ὡς ἀρχὴν ἐν τῷ βίῳ μου. Τοῦτο θέλω νὰ ἔχωσιν ὡς ἀρχὴν καὶ αἱ μαθήτρι-*

16. Βλ. Τίτου Ματθαιάκη, ὅ.π., σ. 48, ἐπιστ. 9.
17. *Αὐτόθι*, σ. 90, ἐπιστ. 32.
18. Βλ. *αὐτόθι*, σ. 191, ἐπιστ. 98.
19. Βλ. *αὐτόθι*, σ. 132, ἐπιστ. 55.
20. Βλ. *αὐτόθι*, σ. 68, ἐπιστ. 18 καὶ σ. 76, ἐπιστ. 21.
21. Βλ. *αὐτόθι*, σ. 156, ἐπιστ. 72 καὶ σ. 158, ἐπιστ. 74.

αί μου. Ὅταν εὐφραίνῃς τὴν καρδίαν τοῦ πλησίον σου, πολλῷ μᾶλλον τῆς ἀδελφῆς, τῆς στερηθείσης τῶν πάντων καὶ ἀπεκδεχομένης παρὰ σοῦ μόνης πνευματικὴν εὐφροσύνην, τότε ἔσο βεβαία, ὅτι εὐαρεστεῖς τῷ Θεῷ, πολλῷ μᾶλλον ἢ ἐὰν μακρὰς ποιῇς προσευχὰς καὶ μεγάλας νηστείας. Γνώρισε, ὅτι ἡ θέσις σου ἤδη εἶναι θέσις Πνευματικῆς Μητρός [...] Ἡ προϊσταμένη Μονῆς, ζῇ οὐχὶ δι' ἑαυτήν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀδελφότητα, καὶ ζῶσα διὰ τὴν ἀδελφότητα, ζῇ διὰ τὸν Θεόν, ὁ δὲ Θεὸς ἀποδέχεται αὐτῆς τὴν ζωήν, ὡς θυσίαν εὐπρόσδεκτον. Ταῦτα φαίνεταί σοι τὰ γράφω κατά τινα μυστικὴν φωνήν, ἥτις ἐκίνησε καὶ τὴν χεῖρά μου, διότι ἐγὼ περὶ ἄλλων προετιθέμην νὰ σοὶ γράψω δύο λόγους καὶ ἤδη ἐπλήρωσα τέσσαρας σελίδας»[22].

Καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα τῶν ἐπιστολῶν του ὁ ἅγιος ὁμιλεῖ ἐκ πληροφορίας: «*Ἐὰν τὸ Πνεῦμα δὲν κινήσῃ τὸν νοῦν μου, μένει ἀργὸς καὶ ἀδυνατῶ νὰ γράψω τι καὶ δὲν ἔχω τι νὰ σᾶς γράψω*»[23].

Ὁ ταπεινὸς ἅγιος Νεκτάριος ἐνίοτε χρειάζεται νὰ ὁμιλήσῃ αὐθεντικῶς: «*Ὅθεν ἐφιστῶ ἐκ καθήκοντος ἐπιβαλλομένου μοι, ὡς Πατρὸς Πνευματικοῦ, τὴν ὑμετέραν προσοχὴν ἐπὶ τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ ἐπιθυμῶ νὰ μανθάνω, ὅτι θὰ ἀεὶ προσέχητε εἰς τὴν ὑπόμνησιν τῶν καθηκόντων, ἃ ἀνελάβετε, ἣν ποιεῖται ὑμῖν τὸ ὄνομά σας τὸ μοναχικόν*»[24].

Ὁ ὑποτακτικὸς ἔχει ἀνάγκη νὰ ἀκούῃ σὲ κρίσιμα θέματα τῆς μοναχικῆς του πορείας τὸν πνευματικόν του πατέρα, νὰ τοῦ λέγῃ μὲ βεβαιότητα ποῖον εἶναι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸ τὸν βοηθεῖ νὰ ἀγωνισθῇ χωρὶς ἀμφιβολίες καὶ ταλαντεύσεις ποὺ κουράζουν τὴν ψυχή του καὶ δυσκολεύουν τὸν ἀγῶνά του. Μόνο ὅμως πεφωτισμένοι καὶ πεπειραμένοι στὸν μοναχικὸ ἀγῶνα πνευματικοὶ πατέρες μποροῦν νὰ ὁμιλοῦν ἔτσι.

---

22. *Αὐτόθι*, σ. 193, ἐπιστ. 99.
23. *Αὐτόθι*, σ. 50, ἐπιστ. 10.
24. *Αὐτόθι*, σ. 105, ἐπιστ. 39. Βλ. καὶ σ. 139, ἐπιστ. 59.

Ἀνύστακτη εἶναι ἡ πνευματικὴ φροντὶς τοῦ ἁγίου γιὰ νὰ ὁδηγηθοῦν οἱ μοναχὲς στὴν τελεία χριστιανικὴ ζωή. Πρὸς τοῦτο καὶ τὶς διδάσκει γενικῶς, ἀλλὰ καὶ εἰδικῶς ἐπ' εὐκαιρίᾳ πειρασμῶν καὶ πτώσεων. Ἡ διδαχὴ τοῦ θείου λόγου ἀποτελεῖ κύριο μέσον παιδαγωγίας τῶν μοναχῶν του. Γράφει πρὸς χάριν τους τὰ κηρύγματα, ποὺ ἐκφωνεῖ ἱερουργῶν σὲ διαφόρους ναοὺς τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν, καὶ τὰ ἀποστέλλει νὰ τὰ ἀναγινώσκουν καὶ αὐτές. Στόχος του εἶναι νὰ ἀναβοῦν στὴν τελευταία βαθμίδα τῆς κλίμακος τῶν ἀρετῶν, τὴν ἀγάπη. «*Διώκετε τὴν ἀγάπην. Ἡ τελειουμένη ἀγάπη φέρει τὴν τελειότητα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλπίδος. Ζητεῖτε καθ' ἑκάστην παρὰ Θεοῦ τὴν ἀγάπην· ταύτῃ παρέπονται καὶ τὸ πλῆθος τῶν παντοίων ἀγαθῶν τῶν ἀρετῶν. Ἀγαπᾶτε, ἵνα ἀγαπᾶσθε. Παρέχετε ἀγάπην, ἵνα λαμβάνητε ἀγάπην. Δότε τῷ Θεῷ ὅλην σας τὴν καρδίαν, ἵνα μένητε ἐν τῇ ἀγάπῃ καὶ ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐν τῷ Θεῷ μένει καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ*»[25].

Ὅμως κάθε ἀγάπη δὲν εἶναι καὶ ἡ τοῦ Χριστοῦ ἀγάπη. Ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ ὅτι ἀγαπᾶ τὶς μοναχὲς γιὰ τὸν Χριστὸ καὶ ζητεῖ ἀπὸ αὐτὲς νὰ τὸν ἀγαποῦν γιὰ τὸν Χριστό. Θλίβεται δὲ βαθύτατα, ὅταν διαβλέπῃ ἄλλου εἴδους ἀγάπη νὰ αἰχμαλωτίζῃ τὴν ψυχὴ κάποιας μοναχῆς. Φροντίζει ὁ ἅγιος, ὡς γνήσιος ποιμήν, νὰ εἶναι πάντα νυμφαγωγός. Οἱ νύμφες ψυχές, ποὺ τοῦ ἐνεπιστεύθη ὁ Νυμφίος Χριστός, νὰ ὁδηγοῦνται καὶ συνδέωνται μόνο μὲ τὸν Χριστό. Ζητεῖ ὑπακοὴ καὶ σεβασμὸ στὸ πρόσωπό του, ἀποφεύγει ὅμως καὶ καταδικάζει κάθε ἴχνος προσωπολατρίας. Πόσα ἔχουμε νὰ διδαχθοῦμε ὅλοι οἱ Ποιμένες ἀπὸ τὴν στάσι αὐτὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου; Συνιστᾷ ἀκόμη στὶς μοναχὲς νὰ ἀγαπῶνται μεταξύ τους ἐπίσης γιὰ τὸν Χριστό, μακρὰν κάθε σαρκικοῦ στοιχείου ποὺ τεχνηέντως μπορεῖ νὰ μολύνῃ τὴν ἐν Χριστῷ ἁγία ἀγάπη των[26].

---

25. *Αὐτόθι*, σ. 224, ἐπιστ. 116.
26. Βλ. *αὐτόθι*, σ. 142, ἐπιστ. 61.

Δεῖγμα τῆς ἀνιδιοτελοῦς καὶ ἁγιοπατερικῆς ἀγάπης τοῦ ἁγίου εἶναι καὶ ἡ πρόθεσίς του νὰ παραδώση στὴν μοναχὴ Ξένη, ποὺ καταρτίζει πρὸς τοῦτο, τὸ λειτούργημα τῆς πνευματικῆς μητρὸς τῆς ἀδελφότητος. Ὅπως στὰ ἀνδρικὰ μοναστήρια ὁ ἡγούμενος πρέπει νὰ εἶναι ὁ πνευματικὸς πατὴρ τῶν μοναχῶν, ἔτσι καὶ στὰ γυναικεῖα πνευματικὴ μήτηρ εἶναι ἡ ἡγουμένη, ὑπεύθυνη γιὰ τὴν ἀνάκρισι τῶν λογισμῶν, τὴν πνευματικὴ καθοδήγησι τῶν μοναζουσῶν καὶ τὴν ἐν γένει πνευματικὴ καθοδήγησι τῆς ἀδελφότητος. Ἡ παρουσία τοῦ πνευματικοῦ-ἐξομολόγου εἶναι βοηθητικὴ στὸ ἔργο τῆς ἡγουμένης.

Ἐκοπίασε καὶ ἐμόχθησε ὁ ἅγιος Νεκτάριος γιὰ κάθε μία ἀπὸ τὶς μοναχές του. Δικαιοῦται λοιπὸν νὰ λέγη σὲ κάθε μία ἀπὸ αὐτὲς μετὰ τοῦ ἁγίου Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου: «*Συνελάβομέν σε διὰ διδασκαλίας, ὠδινήσαμέν σε διὰ μετανοίας, ἀπετέκομέν σε δι’ ὑπομονῆς πολλῆς καὶ ὀδυνῶν καὶ πόνων σφοδρῶν καὶ καθημερινῶν δακρύων*»[27].

Ἅγιε πάτερ ἡμῶν Νεκτάριε, σὲ εὐγνωμονοῦμε ὄχι μόνο γιὰ τὴν ἁγιότητα τῆς ζωῆς σου, τὴν ἁγία Ἀρχιερωσύνη σου, τὴν θεολογική σου προσφορά, τὸ παιδαγωγικό σου ἔργο στὴν Ριζάρειο Σχολή, ἀλλὰ καὶ γιατὶ μᾶς ἐστηλογράφησες τὸν τέλειο μοναχὸ καὶ τὸν τέλειο πνευματικὸ πατέρα, πρὸς παρηγορία, νουθεσία καὶ παραδειγματισμό μας. Πρέσβευε στὸ οὐράνιο θυσιαστήριο, ὅπου τώρα παρεδρεύεις, γιὰ τὴν Ἁγία Ὀρθόδοξο Ἐκκλησία μας, τὴν μόνη Μία Ἁγία Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, γιὰ ὅσους Χάριτι Θεοῦ ἀσκοῦμε τὸ ὑψηλὸ λειτούργημα τῆς πνευματικῆς πατρότητος, καὶ γιὰ ὅλους τοὺς ὑποτακτικοὺς καὶ ποιμαινομένους, νὰ ἀκολουθήσωμε τὰ ἴχνη σου, ὅπως Σὺ ἀκολούθησες τὰ ἴχνη τοῦ Σωτῆρός μας Ἰησοῦ Χριστοῦ.

27. Ἐπιστ. 3, 1-3.

Ἀρχιμανδρίτου ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ
Ἀδελφοῦ Ἱερᾶς Μονῆς Συχαστρίας Μπουκοβίνας

Ἡ τιμὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου στὴν Ἱ. Μονὴ Συχαστρίας καὶ στὴν Ρουμανία γενικώτερα

Τί θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε γιὰ τὸν ἅγιο, ὅσιο, ἱεράρχη Νεκτάριο! Ἔχει μία ζωὴ γεμάτη μόνο ἀπὸ ἀγαθὰ ἔργα καὶ θαύματα. Γεννήθηκε μέσα σὲ μιὰ οἰκογένεια ταπεινὴ ἀλλὰ γεμάτη ὀρθόδοξη πίστη. Ὁ νεαρὸς Ἀναστάσιος αὐξήθηκε, ἀνατράφηκε ἀκούγοντας συνεχῶς τὴ φωνὴ τοῦ Κυρίου. Ἀνδρώθηκε καὶ τελείωσε τὶς σπουδές του καὶ ἄκουσε τὴ φωνὴ τοῦ Κυρίου ὁ ὁποῖος εἶπε: «*Εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ*» (*Ματθ.* ιϛ΄, 24)· καὶ εἴμαστε πεπεισμένοι ὅτι ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἔθεσε σὲ ἐφαρμογὴ αὐτὴ τὴν ἐντολὴ τοῦ Κυρίου, ὅπως καὶ οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι. Ἀποφάσισε νὰ εἰσέλθει στὴ μοναχικὴ ζωή, ἔγινε ὁ μοναχὸς Λάζαρος καὶ ὅταν ἔλαβε τὸ μέγα σχῆμα ὁ μοναχὸς Νεκτάριος. Ἀνέβηκε ὅλες τὶς βαθμίδες, τὶς πνευματικές, ἐκκλησιαστικές, καθηγητής, μοναχός, ἱερεὺς καὶ ἱεράρχης. Διετέλεσε Μητροπολίτης στὴν Ἀλεξάνδρεια, ἐπέστρεψε στὴν Ἑλλάδα, στὴν Ἀθήνα, ἀλλὰ ἡ ζωή του, ἔτσι ξέρουμε ἐμεῖς, ἦταν γεμάτη δοκιμασίες· ὅμως δὲν ἀποθαρρύνθηκε ποτέ. Πάλι ἄκουσε τὴ φωνὴ τοῦ Κυρίου ὁ ὁποῖος εἶπε: «*Μακάριοί ἐστε ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς καὶ διώξωσι*» (*Ματθ.* ε΄, 11). Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ὅταν ἔγινε μοναχὸς δὲν ἀποφάσισε νὰ ἀπομακρυνθεῖ καὶ νὰ ζήσει κάπου ἀπομονωμένος. Ἦταν δυνατὸν νὰ πάει κάπου στὸ Ἅγιον Ὄρος ἢ σὲ ἄλλα νησιά, γιὰ νὰ ζήσει μόνος του καὶ νὰ προσευχηθεῖ μόνο γιὰ τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ δὲν ἔκαμε αὐτὸ τὸ ἔργο. Εἶχε ὡς παράδειγμα τὸν

Κύριο ἡμῶν ʼΙησοῦ Χριστό. ʽΟ ἅγιος Νεκτάριος σκέφτηκε καὶ ἀποφάσισε νὰ παραμείνει περισσότερο ἀνάμεσα στὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ γιὰ νὰ τοὺς βοηθήσει ὅλους. Εἶχε πολλὴ καλοσύνη, ἔλεος στὴν ψυχή του. Εἶχε πολλὴ μεγάλη ὑπομονὴ καὶ πολλὴ ἀγάπη γιὰ τὸν πλησίον. ʼΑποφάσισε νὰ ἀποσυρθεῖ σʼ αὐτὸ τὸ εὐλογημένο ἀπὸ τὸν Θεὸ νησί, νὰ ἱδρύσει ἐδῶ ἕνα μοναστήρι. ʼΕντυπωσιάστηκα ἀπὸ ἕνα λόγο ποὺ εἶπε στὶς μοναχές· ὁ κόσμος ἀντιλήφθηκε ὅτι ὁ Χριστὸς κατοικεῖ μέσα στὴν ψυχή του. ʼΕρχόταν ὁ κόσμος καὶ τὸν ἀναζητοῦσε καὶ ἔλεγε στὶς μοναχές: «*περιποιηθῆτε τὸν κόσμο· δῶστε τους νὰ φᾶνε καὶ ὅ,τι τοὺς χρειάζεται*».

Στὴν Ρουμανία τὰ τελευταῖα χρόνια εἶναι ὅλο καὶ περισσότερο γνωστὸς ὁ ἅγιος Νεκτάριος, ἰδιαίτερα μεταξὺ τῶν μοναχικῶν κύκλων. ʼΕμεῖς ἔχουμε πολλὰ μοναστήρια στὰ ὁποῖα ὑπάρχουν πολλοὶ νέοι μοναχοί. Δὲν ὑπάρχει μοναχικὸ κελλὶ χωρὶς τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου. Στὸ μοναστήρι μας ἔχουμε ἕνα μικρὸ τυπογραφεῖο ὅπου ἀνατυπώθηκαν οἱ βίοι τῶν ἁγίων, τὰ συναξάρια, ἔχουμε δὲ συμπεριλάβει στὸ ρουμανικὸ Συναξάρι καὶ τὸν βίο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου. ʼΑπὸ τὸ μοναστήρι μας πολλοὶ πατέρες ἦλθαν σʼ αὐτὸ τὸ μέρος, προσκύνησαν καὶ ἐπέστρεψαν μὲ μεγάλη χαρὰ καὶ διηγήθηκαν στὸ μοναστήρι μας τί εἶδαν καὶ τί ἄκουσαν σʼ αὐτὰ τὰ μέρη. ʽΟ Μητροπολίτης μας, ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Δανιήλ, προγραμματίζει τὴν ἀνέγερση εἴτε παρεκκλησίων, εἴτε κάποιας σκήτης στὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου. ʽΟ ἅγιος Νεκτάριος εἶναι ἕνας ἅγιος ὁ ὁποῖος ἰδιαίτερα συνδέεται μὲ τὴ μοναχικὴ ζωή, διότι ὁ ἴδιος ἦταν μοναχός. ʼΕβίωνε τὴν προσευχὴ τοῦ ʼΙησοῦ, τὴν προσευχὴ τῆς καρδίας.

Εὐχαριστῶ ἰδιαιτέρως τὸν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη ʽΙερόθεο διότι θεωροῦμε ἰδιαίτερη εὐλογία τὴν πρόσκλησή του νὰ λάβουμε κι ἐμεῖς μέρος σʼ αὐτὴ τὴ μεγάλη ἑορτή, σʼ αὐτὸ τὸ συνέδριο, σʼ αὐτὴ τὴ χώρα τὴν εὐλογημένη ἀπὸ τὸ Θεό. ʼΈχουμε μεγάλη χαρὰ γιατί ὁ

Σεβασμιώτατος ἐπισκέφθηκε τὴ χώρα μας καὶ τὸ Μοναστήρι μας, ὅπου καὶ λειτούργησε καὶ μᾶς εὐλόγησε. Ἡ παρουσία, ἡ εἰκόνα, ἡ μορφὴ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου κ. Ἱεροθέου ἔμεινε στὴ μνήμη καὶ στὴν καρδιὰ τῶν μοναχῶν τῆς μονῆς Συχαστρίας.

Πρωτοπρεσβυτέρου ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Μ. ΦΟΥΣΚΑ
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

Ὁ γραπτὸς λόγος τοῦ ἁγίου Νεκταρίου (πραγματεῖες-κήρυγμα) στὴ διακονία τῆς Ἐκκλησίας

1. Πλῆθος καὶ ποικιλία συγγραφῶν τοῦ ἁγίου Νεκταρίου

Ὁ *ἀριθμὸς τῶν πραγματειῶν* τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, οἱ ὁποῖες μέχρι τώρα ἔχουν δημοσιευθεῖ, εἶναι περίπου 50. Τὸ *περίπου* ὀφείλεται στὸ γεγονὸς ὅτι ὁρισμένες ἀπὸ αὐτές, ἐνῶ περιέχουν περισσότερα ἀπὸ ἕνα θέματα-ἔργα, στεγάζονται κάτω ἀπὸ ἑνιαῖο τίτλο[1], μὲ τὸν ὁποῖον καταγράφονται καὶ ὑπολογίζονται.

Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὸ *γραπτὸ κήρυγμα* τοῦ ἁγίου Νεκταρίου. Ἐνῶ, δηλαδή, οἱ τίτλοι εἶναι ἕξι, οἱ λόγοι του εἶναι δεκάδες.

Εἶναι δίκαιο, ἑπομένως, νὰ δεχτοῦμε ὅτι οἱ ἐργασίες τοῦ ἁγίου Νεκταρίου εἶναι πολὺ περισσότερες ἀπὸ τοὺς τίτλους μὲ τοὺς ὁποίους καταγράφονται καὶ φέρονται στὶς ἐκδόσεις.

---

1. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε τοὺς τίτλους: α) *Μελέται δύο* (ὁ ὁποῖος ὑπολογίζεται ὡς ἕνα ἔργο, ἐνῶ ἐξετάζει δύο διαφορετικὰ θέματα: 1. *Περὶ τῆς Μιᾶς Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας*, καὶ 2. *Περὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως*), β) *Μελέται περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ περὶ τῶν ἱερῶν Μνημοσύνων* (εἶναι δύο ξεχωριστὰ θέματα, στεγαζόμενα ὑπὸ ἑνιαῖο τίτλο). Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὸ *κήρυγμα* τοῦ ἁγίου Νεκταρίου· π.χ. γ) *Δέκα λόγοι ἐγκωμιαστικοὶ διὰ τὴν Μεγάλην Τεσσαρακοστήν*, κάτω ἀπὸ ἑνιαῖο τίτλο, κ.λπ.

Ἔτσι ἢ ἀλλιῶς, ὁ ἀριθμὸς τῶν συγγραφῶν τοῦ ἁγίου Νεκταρίου δὲν εἶναι καθόλου εὐκαταφρόνητος, ἂν μάλιστα λάβουμε ὑπόψη ὅτι ὁ ἅγιος δὲν ἦταν τόσο ἄνθρωπος τοῦ σπουδαστηρίου, ὅσο ἦταν τῆς διακονίας καὶ τῆς δράσεως. Οὔτε καὶ ἄνθρωπος τῆς ἡσυχίας ἦταν ὁ ἅγιος, ἀφοῦ ἀρκετὲς φορὲς ἦταν ἐμπερίστατος, ἐπὶ πολλὰ χρόνια καὶ Διευθυντὴς τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς (ΡΕΣ), καὶ κάποτε ὑπὸ δυσμένεια[2]. Τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἅγιος Νεκτάριος δὲν ἐποίμαινε στὴν Ἑλλάδα κάποια συγκεκριμένη μητροπολιτικὴ περιφέρεια, ἡ ὁποία θὰ τοῦ ἀφαιροῦσε χρόνο, δὲ μειώνει τὴν προσφορά του, ἀφοῦ διέπρεπε σὲ ἄλλους τομεῖς, ὅπως στὴ διακονία τοῦ λόγου, τὴν ἐκπαίδευση κ.λπ.

Ἡ *θεματολογία* τῶν ἔργων τοῦ ἁγίου Νεκταρίου καλύπτει πολλοὺς κλάδους τῆς Θεολογίας καὶ αὐτὸ πιστώνεται στὶς ἱκανότητες, τὴν ἀντοχὴ καὶ τὸ φλογερὸ πάθος του νὰ προσφέρει στὴν Ἐκκλησία ὅσο περισσότερο μποροῦσε. Συγκεκριμένα, τὰ δημοσιευμένα ἔργα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου καλύπτουν τοὺς ἑξῆς θεολογικοὺς τομεῖς: 1) Ἁγιολογία[3] 2) Ἀνθρωπολογία[4] 3) Ἁγία Γραφή[5] 4) Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία[6]

2. Μὲ λογοτεχνικὸ τρόπο ὁ Σῶτος Χονδρόπουλος, στὴν ἀφηγηματικὴ βιογραφία τοῦ ἁγίου, *Ὁ ἅγιος τοῦ αἰώνα μας*, μέρος β΄, κεφ. 3, σσ. 85-90, διεκτραγωδεῖ τὶς ταλαιπωρίες τοῦ ἁγίου, ὥσπου νὰ βρεῖ κάποια θέση ἱεροκήρυκα στὴν Εὔβοια.

3. *Περὶ τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ*, Ἀθῆναι 1904 καὶ 1986[3].

4. *Ὑποτύπωσις περὶ ἀνθρώπου*, Ἀθῆναι 1893 καὶ 1977[2].

5. Α) *Εὐαγγελικὴ Ἱστορία δι' ἁρμονίας τῶν κειμένων τῶν ἱερῶν Εὐαγγελιστῶν Ματθαίου, Μάρκου, Λουκᾶ καὶ Ἰωάννου*, Ἀθῆναι 1903 καὶ 1978[2]. Β) *Ψαλτήριον τοῦ προφητάνακτος Δαβίδ, ἐντεταμένον εἰς μέτρα κατὰ τὴν τονικὴν βάσιν, μετὰ ἑρμηνευτικῶν σημειώσεων*, Ἀθῆναι 1908. Τὸ ἔργο αὐτὸ θὰ μποροῦσε ἴσως νὰ ἐνταχθεῖ καὶ στὰ παιδαγωγικὰ-φιλολογικὰ ἔργα τοῦ ἁγίου.

6. Α) *Περὶ τῶν Ἱερῶν Συνόδων καὶ ἰδίως περὶ τῆς σπουδαιότητος τῶν δύο πρώτων Οἰκουμενικῶν Συνόδων*, Ἀλεξάνδρεια 1888. Β) *Αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας*, Ἀθῆναι 1892, Θεσσαλονίκη 1972[2]. Γ) *Μελέτη ἱστορικὴ περὶ τῶν αἰτίων τοῦ σχίσματος, περὶ τῶν λόγων τῆς διαιωνίσεως αὐτοῦ, καὶ περὶ τοῦ δυνατοῦ ἢ ἀδυνάτου τῆς ἑνώσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς*, τ. Α΄ Ἀθῆναι 1911, τ. Β΄ Ἀθῆναι 1912. Δ) *Ἱστορικὴ μελέτη περὶ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ*, Ἀθῆναι 1914. Ε) *Περὶ Μεσαίωνος καὶ Βυζαντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ*, Ἀθῆναι 1994[3].

5) Ἐκκλησιολογία[7] 6) Ἐσχατολογία[8] 7) Κατηχητική[9] 8) Λατρεία - Τελετουργική[10] 9) Μαριολογία[11] 10) Μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας[12] 11) Ὁμιλητική[13] 12) Ὀρθόδοξη Πνευματικότητα[14] 13) Παιδαγωγικά-Φιλολογικά[15] 14) Πατερικά-Γραμματολογικά[16] 15) Ποιμαντι-

---

7. Α) *Μελέται δύο. Α΄ Περὶ τῆς Μιᾶς, Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Β΄ Περὶ τῆς Ἱ. Παραδόσεως*, Ἀθῆναι 1913. Β) *Περὶ Ἐκκλησίας*, Ἀθῆναι 1920.

8. Α) *Τὰ παρ' ἡμῖν τελούμενα Ἱερὰ Μυστήρια*, Ἀθῆναι 1892. Β) *Μελέτη περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ περὶ τῶν ἱερῶν Μνημοσύνων*, Ἀθῆναι 1901. Θεσσαλονίκη 1973².

9. *Ὀρθόδοξος Ἱερὰ Κατήχησις*, Ἀθῆναι 1899. Θεσσαλονίκη 1972².

10. Α) *Ἡ Θεία Λειτουργία τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου*, Κάιρον 1890. Β) *Κατανυκτικὸν Προσευχητάριον*, Ἀθῆναι 1904. Γ) *Θεοτοκάριον, ἤτοι προσευχητάριον μικρόν*, Ἀθῆναι 1905. Δ) *Τριαδικόν, ἤτοι ᾠδαὶ καὶ ὕμνοι πρὸς τὸν ἐν Τριάδι Θεόν*, Ἀθῆναι 1909. Ε) *Προσευχητάριον Κατανυκτικόν*, Ἀθῆναι 1913 καὶ 1993.

11. Α) *Μελέτη περὶ τῆς Μητρὸς τοῦ Κυρίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, Ἀθῆναι 1904. 6) *Θεοτοκάριον, ἤτοι ᾠδαὶ καὶ ὕμνοι πρὸς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον καὶ Ἀειπάρθενον Μαρίαν*, Ἀθῆναι 1907.

12. Α) *Μελέτη περὶ Μετανοίας καὶ Ἐξομολογήσεως*, Ἀθῆναι 1904. Β) *Μελέτη περὶ τοῦ Μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας*, Ἀθῆναι 1904. Γ) *Μελέτη περὶ τῶν θείων Μυστηρίων*, Ἀθῆναι 1915.

13. Α) *Δέκα Λόγοι Ἐκκλησιαστικοὶ διὰ τὴν Μεγάλην Τεσσαρακοστήν*, Ἀθῆναι 1885. Β) *Λόγοι Ἐκκλησιαστικοί*, Ἀλεξάνδρεια-Κάιρον 1885-1890. Γ) *Λόγος ἐκφωνηθεὶς ἐν τῷ Ἀχιλλοπουλείῳ Παρθεναγωγείῳ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν*, Ἀλεξάνδρεια 1889. Κατὰ τὸ περιεχόμενο, τὸ ἔργο αὐτὸ θὰ μποροῦσε νὰ καταταγεῖ καὶ στὰ πατερικά-γραμματολογικὰ ἔργα. Δ) *Ποιμαντικαὶ ὁμιλίαι, Α΄ Περὶ τῆς πολιτείας τοῦ ἱεροῦ Κλήρου κατὰ τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθῆναι 1895 καὶ 1989². Κατὰ τὸ περιεχόμενο τὸ ἔργο αὐτὸ θὰ μποροῦσε νὰ ὑπαχθεῖ καὶ στὰ ποιμαντικὰ ἔργα.

14. Α) *Τὸ γνῶθι σαυτόν* (μετὰ ἐπιστολιμαίας διατριβῆς πρὸς Εὐσεβίαν μοναχὴν περὶ παρθενίας, Ἀθῆναι 1904. Β) *Ἱστορικὴ μελέτη περὶ τῶν διατεταγμένων νηστειῶν*, Ἀθῆναι 1905 καὶ 1956². Γ) *Περὶ ἐπιμελείας ψυχῆς ἕνδεκα ὁμιλίαι*, Ἀθῆναι 1894 καὶ 1986². Τὸ ἔργο αὐτὸ θὰ μποροῦσε νὰ ὑπαχθεῖ καὶ στὴν Ὁμιλητική.

15. Α) *Μελέτη περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀληθοῦς καὶ ψευδοῦς μορφώσεως*, Ἀθῆναι 1894. Β) *Ἡ ἀγωγὴ τῶν παίδων καὶ αἱ Μητέρες*, Ἱερὸς Σύνδεσμος (1895). Ἀναδημοσίευση στὸν Ἐφημέριο καὶ αὐτοτελῶς, Ἀθῆναι 1994². Γ) Ἐπικαὶ καὶ ἐλεγειακαὶ γνῶμαι τῶν μικρῶν Ἑλλήνων ποιητῶν *Θεόγνιδος, Πυθαγόρου, Φωκυλίδου κ.ἄ., πρὸς χρῆσιν τῶν σχολείων*, Ἀθῆναι 1896.

16. Α) *Ἀντιόχου μοναχοῦ τῆς Λαύρας τοῦ ἁγίου Σάββα, Πανδέκτης τῶν θεοπνεύστων Ἁγίων Γραφῶν* (ἐπιμέλεια), Ἀθῆναι 1906. Θεσσαλονίκη 1991². Β) *Κεκραγάριον τοῦ θείου καὶ ἱεροῦ Αὐγουστίνου [...] ἐκ τῆς μεταφράσεως Εὐγενίου Βουλγάρεως*, τόμοι 1-2, Ἀθῆναι 1910. Τὸ ἔργο αὐτὸ θὰ μποροῦσε ἐνδεχομένως νὰ ὑπαχθεῖ καὶ στὰ λογοτεχνικὰ ἔργα.

κή[17] 16) Χριστιανική Ἠθική[18] 17) Χριστολογία[19] καί, τέλος 18) Διάφορα[20], ἔργα δηλαδὴ τὰ ὁποῖα δύσκολα ἐντάσσονται σὲ κάποια ἀπὸ τὶς 18 διδακτικὲς ὁμάδες, τὶς ὁποῖες ἀναφέραμε.

Ὅπως εἶναι γνωστὸ ὑφίσταται καὶ ἕνα ἰδιόμορφο ἔργο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου μὲ τὸν τίτλο· *Ἐπιστολές*, πολὺ ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖο, ἀπὸ ὅσο γνωρίζω, βρίσκεται στὶς ἄμεσες προτεραιότητες τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτη Ὕδρας γιὰ νέα ἔκδοση τεκμηριωμένη. Ὑπάρχει σήμερα ἡ γνωστὴ ἔκδοση τοῦ πρώην Παραμυθίας Τίτου, καθὼς καὶ οἱ 35 ποιμαντικὲς ἐπιστολὲς τῆς περιόδου 1904-8, τὶς ὁποῖες ἐξέδωσε ὁ ἐκδοτικὸς οἶκος *Ὑπακοή* τὸ 1993, πρόλογος Θεοκλήτου Διονυσιάτου, ἀλλὰ ὅλο αὐτὸ τὸ ὑλικὸ δὲ μᾶς ἀπασχολεῖ τώρα, ἐπειδὴ ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ συνεδρίου, ἡ ὁποία ὅρισε τὸ θέμα τῆς εἰσηγήσεώς μας δὲν περιέλαβε τὶς ἐπιστολὲς στὰ ὑπὸ ἐξέταση ἔργα. Ἐπιφυλασσόμαστε.

Τέλος, ὑπάρχει καὶ σημαντικὸ *ἀνέκδοτο ἔργο*[21] τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, τὸ ὁποῖο παραμένει ἐπίσης ἀσχολίαστο. Ἄλλωστε, καὶ ἂν θέλαμε

---

17. *Μάθημα Ποιμαντικῆς πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς ΡΕΣ*, Ἀθῆναι 1898. Θεσσαλονίκη 1974[3].

18. Α) *Μάθημα Χριστιανικῆς Ἠθικῆς, πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς ΡΕΣ*, Ἀθῆναι 1897. Β) *Χριστιανικὴ Ἠθικὴ τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*. Τὸ ἔργο αὐτὸ τὸ ἔγραψε ὁ ἅγιος Νεκτάριος, λίγο πρὶν τὸ θάνατό του τὸ 1920, καὶ τὸ ἄφησε ἀνέκδοτο. Τὸ 1965 ἐξεδόθη ἀπὸ τὸν Τίτο Ματθαιάκη (ἀρχιμανδρίτη τότε, καὶ ἀργότερα Μητροπολίτη Παραμυθίας), στὴν Ἀθήνα.

19. Α) *Χριστολογία*, Ἀθῆναι 1900. Β) *Ὁμιλίαι περὶ τοῦ θείου χαρακτῆρος καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ὅτι ἐν Αὐτῷ ἡ αἰώνιος ζωή*, Ἀθῆναι 1895. Τὸ ἔργο αὐτό, χαρακτηριζόμενο ὡς «ὁμιλία», θὰ μποροῦσε νὰ ενταχθεῖ καὶ στὴν Ὁμιλητική.

20. Α) *Περὶ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ*, Ἀλεξάνδρεια 1888 καὶ 1892. Β) *Εὐγενίου Βουλγάρεως, Σχεδίασμα περὶ ἀνεξιθρησκείας* (ἐπιμέλεια), Ἀλεξάνδρεια 1893. Γ) *Νεοφύτου Βάμβα, Φυσικὴ Θεολογία καὶ Χριστιανικὴ Ἠθική* (ἐπιμέλεια), Ἀλεξάνδρεια 1893. Δ) *Νεοφύτου Βάμβα, Μεταφυσικὴ Θεολογία* (ἐπιμέλεια ἁγίου Νεκταρίου, καταληφθεῖσα σὲ χειρόγραφα), ἔργο τοῦ ὁποίου τὴν ἔκδοση ἐπιμελήθηκε ὁ πρώην Παραμυθίας Τίτος, Ἀθῆναι 1991. Ε) *Ἱερῶν καὶ φιλοσοφικῶν λογίων θησαύρισμα*, τ. Α΄, Ἀθῆναι 1895, τ. Β΄ Ἀθῆναι 1896. ϛ) Μελέτη περὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων, Ἀθῆναι 1902. Ζ) *Θρησκευτικαὶ Μελέται*, ἔκδοσις πρώην Παραμυθίας Τίτου, Ἀθῆναι 1986.

21. Βλ. Βαρβάρας Χ. Γιαννακοπούλου, *Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως, Ὁ Διευθυντὴς τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, ὁ Παιδαγωγός, ὁ Θεολόγος*, Ἀθήνα 1995, σ. 56 (ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικὸ *Κοινωνία*).

καὶ ἂν εἴχαμε τὴν ἐντολὴ ἀπὸ τὴν ἐπιτροπὴ ν' ἀσχοληθοῦμε μὲ ὅλα τὰ γραπτὰ κείμενα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, ὁ χρόνος ποὺ προβλέπει τὸ πρόγραμμα γιὰ κάθε εἰσήγηση θὰ ἀποδεικνυόταν ἀνεπαρκέστατος.

Ἀπὸ τὴ *θεματολογία* τῶν ἔργων τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, τὴν ὁποίαν ἐκθέσαμε, συνάγεται ἁδρομερῶς καὶ τὸ *περιεχόμενό* τους, τὸ ὁποῖο καλύπτει μέγα μέρος τῶν πνευματικῶν ἀναγκῶν τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας, τοὐλάχιστον θεματολογικά.

2. Σκοποὶ καὶ ἀποδέκτες τῶν συγγραφῶν τοῦ ἁγίου Νεκταρίου

Ἂν καὶ κάθε σύγγραμμα χωριστὰ ἔχει τὴ δική του *σκοποθεσία*, καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ κύριος λόγος τῆς διαφοροποιήσεώς του ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα ἔργα τοῦ ἴδιου συγγραφέα, ἐν τούτοις ὑπάρχουν καὶ μερικὲς βασικὲς ἀρχές, οἱ ὁποῖες, εἰδικὰ γιὰ τὸν ἅγιο Νεκτάριο, καλύπτουν περισσότερα καὶ κάποτε ὅλα τὰ ἔργα του. Κατὰ τὴν ἄποψή μας, οἱ κύριοι *σκοποὶ* τῶν συγγραφῶν τοῦ ἁγίου Νεκταρίου εἶναι οἱ ἑξῆς:

α) Ἡ *ἐξόφληση χρέους* του ἔναντι τῆς Ἐκκλησίας, λόγω κλήσεως, ἦταν ἡ πρώτη του μέριμνα. Τὸ οἱοδήποτε πιστὸ τέκνο τῆς Ἐκκλησίας ὀφείλει στὴν Ἐκκλησία τὴν ἐν Χριστῷ ἀναγέννησή του καὶ τὴν πορεία του πρὸς τὴν ὁλοκλήρωση, ἀλλὰ ὁ κληρικός, καὶ μάλιστα ὁ ἐπίσκοπος, ὀφείλει ἐπὶ πλέον τὸ ὕψιστο λειτούργημα καὶ τὴν εὐθύνη τῆς ἱερωσύνης, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ πιστοὶ σῴζονται, ἡ Ἐκκλησία ἁγιάζεται καὶ ὁ Χριστὸς δοξάζεται. Τὸ «*μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χαρίσματος, ὃ ἐδόθη σοι διὰ προφητείας μετὰ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτερίου*»[22] τὸ γνώριζε πολὺ καλὰ ὁ ἅγιος Νεκτάριος καὶ γι' αὐτὸ ἀγωνιζόταν ν' ἀποφύγει τὴν ἀμέλεια διὰ τῆς ὑπερπροσπαθείας.

---

22. *Α΄ Τιμ. δ΄*, 14.

Τὴν ἡμέρα ὁ ἅγιος Νεκτάριος λειτουργοῦσε, δίδασκε, ἐξομολογοῦσε καὶ καθοδηγοῦσε ἢ περιόδευε καὶ πρόσφερε ἀπὸ τὸ περίσσευμα τῆς καρδιᾶς του. Τὸ βράδυ ἔγραφε, προσευχόταν καὶ ζητοῦσε τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ, γιὰ νὰ συνεχίσει τὴν ἀποστολή του, ὡς τὴ στιγμὴ τῆς προσκλήσεως γιὰ τὴν αἰωνιότητα.

β) Στοὺς χαρισματούχους ἡ «*διακονία τοῦ λόγου*»[23] συνυφαίνεται μὲ τὴν κλήση τους, γιὰ χάρη τῆς ὁποίας ἐγκαταλείπουν ἄλλα διακονήματα. Ἦταν ἑπόμενο καὶ ὁ ἅγιος Νεκτάριος ν' ἀφιερώσει ἕνα μεγάλο μέρος τῆς ζωῆς του, μὲ σκοπὸ νὰ διακονήσει καὶ στὸ γραπτὸ λόγο. Δὲν τὸ ἔκανε γιὰ ἐπίδειξη ἢ γιὰ ἐπίτευξη κοσμικῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ γιατί ἦταν Θεοῦ διάκονος καὶ στ' αὐτιά του ἠχοῦσε πάντα ἡ παραγγελία τοῦ ἀποστόλου Παύλου: «*Βλέπε τὴν διακονίαν ἣν παρέλαβες ἐν Κυρίῳ, ἵνα αὐτὴν πληροῖς*»[24].

γ) Ἡ «*ἐν Χριστῷ οἰκοδομὴ τῆς Ἐκκλησίας*»[25] ἦταν διαρκὴς σκοπὸς τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, καὶ ἄρα, ὅσο εἶχε τὸ τάλαντο, τὴ σοφία δηλαδή, καὶ τὴν ἀντοχή, ἔγραφε γιὰ νὰ οἰκοδομήσει ὄχι μόνο ὁ «*εἷς τὸν ἕνα*»[26], ἀλλὰ καὶ πλῆθος πιστῶν. Μὲ τὸ *κήρυγμά* του ὁ ἅγιος Νεκτάριος οἰκοδομοῦσε τὴν Ἐκκλησία, χωρὶς γι' αὐτὸ νὰ ἐπαίρεται, ἀλλὰ πιστεύοντας ὅτι ὑποχρεωτικὰ εἶναι καὶ «εὐαγγελιστής», ὅπως αἰσθανόταν καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος: «*Ἐὰν γὰρ εὐαγγελίζωμαι, οὐκ*

---

23. *Πράξ.* ς', 4: «*Ἡμεῖς δὲ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ διακονίᾳ τοῦ λόγου προσκαρτερήσομεν*».

24. *Κολοσ.* δ', 17.

25. *Ρωμ.* ιδ', 4: «*Ὁ λαλῶν γλώσσῃ ἑαυτὸν οἰκοδομεῖ. ὁ δὲ προφητεύων Ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖ*». Συναφὴς πρὸς αὐτὰ εἶναι καὶ ἡ εἰσήγηση τοῦ καθηγητῆ κ. Νικολάου Μπρατσιώτη, ἀφοῦ ὁ ἅγιος Νεκτάριος ὑπῆρξε πραγματικὸς εὐαγγελιστὴς τοῦ Γένους.

26. *Α' Θεσ.* ε', 11: «*Διὸ παρακαλεῖτε ἀλλήλους καὶ οἰκοδομεῖτε εἷς τὸν ἕνα*». Ὁ καθηγητὴς κ. Κωνσταντῖνος Καβαρνὸς σὲ σειρὰ ἄρθρων του κάνει λόγο γιὰ τὴν πνευματικὴ ἄσκηση τῶν ἀκροατῶν ἢ ἀναγνωστῶν τῶν ἔργων τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, πρᾶγμα ποὺ γι' αὐτὸν ἦταν ἀπαίτηση πρώτης καὶ διαρκοῦς προτεραιότητας. Βλ. ἐφημ. *Ὀρθόδοξος Τύπος*, ἀρ. φύλλων 1177-81 (1996), πάντοτε στὴν 3η σελίδα.

ἔστι μοι καύχημα ἀνάγκη γάρ μοι ἐπίκειται οὐαὶ δέ μοί ἐστιν ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι»[27].

δ) Ὁ γραπτὸς λόγος τοῦ ἁγίου Νεκταρίου σκόπευε καὶ στὴν *ἱκανοποίηση διδακτικῶν ἀναγκῶν*. Ἦταν διδάσκαλος τῆς Ἐκκλησίας ὁ ἅγιος Νεκτάριος, ὡς ἱεροκήρυκας, διδάσκαλος καὶ τῆς Ἐκπαιδεύσεως, ὡς δημοδιδάσκαλος ἢ καθηγητὴς ἢ Διευθυντὴς σὲ σχολεῖα τῆς Αἰγύπτου, στὸ Λιθὶ τῆς Χίου ἢ κυρίως στὴ ΡΕΣ, καὶ ἄρα εἶχε ὑποχρέωση νὰ μορφώσει τοὺς ἀκροατὲς ἢ μαθητές του[28]. Τὴν ἔλλειψη τῆς κρατικῆς μέριμνας στὴν ἐποχή του γιὰ παροχὴ συγγραμμάτων στοὺς σπουδαστές, τὴν ἀναπλήρωνε ὁ ἴδιος ὁ ἅγιος Νεκτάριος, γράφοντας συνεχῶς καὶ ἐκδίδοντας ἀπὸ τὸ ὑστέρημά του βιβλία γιὰ τὶς ἐκπαιδευτικὲς ἀνάγκες. Ἔτσι ὁ ἅγιος δὲν ἔδινε μόνο μορφωτικὰ ἀγαθά, ἀλλὰ προήγαγε καὶ τὴν ψυχικὴ καλλιέργεια τῶν μαθητῶν του, ἀφοῦ αὐτοὶ γνώριζαν τὶς θυσίες τοῦ δασκάλου τους.

ε) Ἀπὸ τὸ 1885-1920, δηλαδὴ ἐπὶ μία περίοδο 35 ἐτῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔδρασε συγγραφικὰ ὁ ἅγιος Νεκτάριος, κυκλοφοροῦσαν πολλὲς ἐπαναστατικὲς ἰδέες, εὐρωπαϊκὲς καὶ ἐγχώριες, στοὺς θεολογικοὺς χώρους, καὶ γι' αὐτὸ ὁ ἅγιος Νεκτάριος προσπάθησε *νὰ ἐφοδιάσει τοὺς σπουδαστές του ἢ ἀναγνῶστές του στὸν εὐρύτερο κύκλο, μὲ κατάλληλες γνώσεις*, οἱ ὁποῖες θὰ λειτουργοῦσαν ὡς ἀντισώματα, στὴν πλημμύρα τῆς ἀθεΐας καὶ ὑλοφροσύνης.

Ὅλοι οἱ ἀναφερθέντες ἀνωτέρω λόγοι δὲν ἦταν μόνο *ἀφορμὴ* γιὰ νὰ γράφει ὁ ἅγιος Νεκτάριος, ἀλλὰ ἀποκαλύπτουν καὶ τοὺς *σκοπούς* του, τοὺς ὁποίους ἀποτύπωσε στὸ γραπτὸ θεολογικό του λόγο.

---

27. *Α΄ Κορ. θ΄, 16.* Γνωρίζοντας ὅτι ὁ καθηγητὴς κ. Ἰωάννης Φουντούλης θὰ ἐξετάσει διεξοδικὰ τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ κηρύγματος, ὅπως τὴν αἰσθανόταν καὶ τὴ ζοῦσε ὁ ἅγιος Νεκτάριος, ἡ μετριότητά μου ἀπέφυγε τὴν ειδικὴ ἀναφορὰ σ' αὐτό.

28. Τὸ κήρυγμα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, προφορικὸ στὴν ἀρχὴ καὶ γραπτὸ ἔπειτα, ἦταν ἀπὸ μόνο του πολὺ σπουδαῖο θέμα γιὰ αὐτοτελῆ εἰσήγηση. Ὁ ὁμότιμος καθηγητὴς κ. Ἰωάννης Κορναράκης μὲ τὸ σχόλιό του στὴν Ποιμαντικὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ἀναπληρώνει τὰ λόγῳ ἀνάγκης λείποντα ἀπὸ τὴ δική μας εἰσήγηση.

3. Συγγραφικὸ ὕφος καὶ προτερήματα τοῦ γραπτοῦ λόγου τοῦ ἁγίου Νεκταρίου

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὶς πραγματεῖες καὶ τὶς ὁμιλίες του, ἦταν ἕνας *καλὸς διδάσκαλος* στὸ μορφωτικὸ τομέα, καὶ ἕνας *ἄριστος παιδαγωγὸς* στὴν καλλιέργεια τῶν ψυχῶν. Δὲ θυσίασε τὴν *πνευματικὴ ὠφέλεια*, μὲ εὐρύτερη ἔννοια, τῶν σπουδαστῶν του στὸν ἐντυπωσιασμὸ λόγῳ προσφορᾶς πολλῶν «κοσμικῶν» γνώσεων. Προτιμοῦσε τὴν πορεία σὲ στέρεο ἔδαφος τῆς *πατερικῆς σκέψεως* παρὰ τοὺς ἀκροβατισμοὺς λόγῳ ἐπιφανειακῆς θύραθεν πολυγνωσίας. Πρόσφερε μὲ ἐπίγνωση τὸ διδακτικὸ ἄρτο, ἀπορρίπτοντας τὶς φανταχτερὲς ἐντυπώσεις τῆς στιγμῆς, οἱ ὁποῖες γρήγορα θὰ ἀποδεικνύονταν «ξυλοκέρατα».

Στὶς *θεολογικές του θέσεις* ὁ ἅγιος Νεκτάριος εἶναι σωστός. Στὴ βιβλικὴ καὶ πατερικὴ θεμελίωση τοῦ λόγου του ἀποδεικνύεται ἱκανώτατος, ἔχοντας προηγουμένως μελετήσει καὶ ἀφομοιώσει τὴ βιβλική[29] αὐθεντία μὲ τὴν πατερικὴ σοφία. Ἔτσι, μιλώντας «*Περὶ ἱερωσύνης ὡς ἱερᾶς διακονίας*» στὸν «Ἱερὸ Σύνδεσμο», ὅπου κάθε ἑβδομάδα συγκεντρώνονταν οἱ κληρικοὶ τῆς Ἀθήνας, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀθηνῶν Γερμανοῦ (Καλλιγᾶ), ὄχι ἁπλῶς ἐπικαλεῖται ἀπόψεις τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ μεταφέρει καὶ αὐτούσια χωρία τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτη[30] καὶ ἄλλων, ὅπως καὶ πολλὰ βιβλικὰ χωρία, γιὰ νὰ κατοχυρώσει τὶς ἀπόψεις του. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὴ μικρὴ πραγματεία του· *Ἡ ἀγωγὴ τῶν παίδων καὶ αἱ Μητέρες*[31]. Ὁ ἅγιος Νεκτάριος

29. Γιὰ τὴ χρήση τῆς Ἁγίας Γραφῆς στὰ ἔργα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου εἰσηγεῖται ὁ καθηγητὴς κ. Στέργιος Σάκκος, καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἐμεῖς τὸ παρακάμπτουμε.

30. Βλ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, «Περὶ Ἱερωσύνης, λόγος 4». Ἰσιδώρου Πηλουσιώτη, «Ἐπιστολῶν Βιβλίον Γ΄. Ἐπιστολὴ ΙΕ΄». *P.G.* 78, 741c.

31. Ἐπιμέλεια-εἰσαγωγὴ Βαρβάρας Γιαννακοπούλου, Ἀθῆναι 1994².

ἐπικαλεῖται ἀπόψεις τοῦ Μ. Βασιλείου[32], τοῦ ᾿Αστερίου ᾿Αμασείας[33], καὶ τοῦ Χρυσοστόμου[34]. Στὴν ἀξιόλογη μελέτη του μὲ τίτλο· *Μελέτη περὶ ἀθανασίας ψυχῆς καὶ περὶ ἱερῶν Μνημοσύνων*[35], ὁ ἅγιος Νεκτάριος προσκομίζει πλεῖστες μαρτυρίες ὀνομαστῶν Πατέρων τῆς ᾿Εκκλησίας, μὲ σκοπὸ νὰ τεκμηριώσει τὶς ἀπόψεις του στὴν παράδοση τῆς ᾿Εκκλησίας. Συγκεκριμένα ἀναφέρει ἀπόψεις ᾿Ιωάννου Δαμασκηνοῦ, Γρηγορίου Θεολόγου, ᾿Ιωάννου Χρυσοστόμου, Γρηγορίου Νύσσης, Μ. ᾿Αθανασίου, ᾿Εφραὶμ τοῦ Σύρου, τῶν Διονυσιακῶν συγγραμμάτων, ᾿Επιφανίου Σαλαμίνος Κύπρου, Γρηγορίου Διαλόγου, Τερτυλλιανοῦ, ᾿Αμβροσίου, Αὐγουστίνου, ᾿Ωριγένη, Κυπριανοῦ, ᾿Αρνοβίου, καὶ πλήθους Βυζαντινῶν συγγραφέων καὶ ἄλλων νεότερων ὀρθοδόξων συγγραφέων[36]. Τὴν εὐρυμάθεια καὶ τὴν προσφυγὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου στὶς πηγές, θὰ τὴ ζηλεύαμε πολλοὶ σύγχρονοι θεολόγοι «ἐξ ἀντιγραφῆς». ᾿Αξιόλογη εἶναι ἐπίσης καὶ ἡ μελέτη τοῦ ἁγίου Νεκταρίου *Περὶ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων*, ἡ ὁποία δὲ στερεῖται ἐπιστημοσύνης καὶ ἐρευνητικοῦ πνεύματος, παρὰ τὴν ἐκλαΐκευσή της, ὀφειλόμενη στὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ πρὸς τὸ ὁποῖο ἀπευθύνθηκε. Ἔχει μάλιστα καὶ στοιχεῖα ἀπολογητικῆς.

Τὸ *ὕφος γραφῆς* τοῦ ἁγίου Νεκταρίου εἶναι ἁπλό, ἀνεπιτήδευτο καὶ κατανοητό. Ἡ γλῶσσα εἶναι πειθαρχημένη καθαρεύουσα χωρὶς ἀκρό-

---

32. «Ἐπιστολὴ ΣΚΓ΄, 3», *P.G.* 32, 825c.

33. «Ὁμιλία Ε΄ ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου», *P.G.* 40, 236c.

34. «Ἑρμηνεία εἰς τὴν Α΄ πρὸς Τιμόθεον».

35. Θεσσαλονίκη 1973², σσ. 122-45.

36. Συνειδητὰ δὲν ἐπεκτεινόμαστε στὸ θέμα τῆς χρήσεως τῶν πατερικῶν συγγραμμάτων στὰ ἔργα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, γιατί γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ εἰσηγεῖται διεξοδικὰ καὶ μὲ τεκμηρίωση ὁ καθηγητὴς κ. ᾿Ηλίας Μουτσούλας. Σημειώνουμε μόνο ὅτι στὸ σύντομο σχετικὰ ἔργο του· *Περὶ τῶν Ἁγίων τοῦ Θεοῦ*, μεταγλώττιση Δήμητρας Κακίση-Γεωργαντζῆ, Πειραιᾶς 1992, σσ. 20-33, ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἀφιερώνει ἀρκετὲς σελίδες γιὰ τὴ θεμελίωση τῶν ἀπόψεών του στὴν Ἁγία Γραφὴ καὶ τὴν Παράδοση τῆς ᾿Εκκλησίας.

τητες[37]. Ὁ ἅγιος Νεκτάριος δὲν ἐντυπωσιάζει μὲ περίτεχνες φράσεις ἢ μὲ ἐπίκληση δυσνόητων ὅρων, ἀλλὰ πείθει ἀβίαστα. Αὐτὸ τὸ ὕφος εἶναι προτιμότερο ἀπὸ τὸ ἐξεζητημένο ἢ στριφνό. Ποιὸς δὲν μπορεῖ, π.χ., νὰ κατανοήσει ὅτι ἡ σάρκωση τοῦ Λόγου καὶ ἡ παρουσία του στὸν κόσμο, ὅπως τὰ ἐκθέτει ὁ ἅγιος, εἶναι τὸ καλύτερο παράδειγμα καὶ ἐπιχείρημα γιὰ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ στοὺς ἀνθρώπους;[38]

Ἄλλοτε ὁ ἅγιος Νεκτάριος εἶναι *πρωτότυπος* καὶ προηγεῖται γιὰ τὸ ἴδιο θέμα πολλῶν μεταγενεστέρων του, ἔστω καὶ ἂν ἁπλοποιεῖ κάπως τὰ πράγματα. Παράδειγμα τὸ ἔργο του *Εὐαγγελικὴ Ἱστορία δι' ἁρμονίας τῶν κειμένων τῶν ἱερῶν Εὐαγγελιστῶν Ματθαίου, Μάρκου, Λουκᾶ, Ἰωάννου*[39]. Δὲν μπορεῖ βέβαια τὸ ἔργο αὐτὸ νὰ συγκριθεῖ μὲ τὴν ἔρευνα τῶν Albert Huch καὶ Hans Lietzmann, *Synopse der drei ersten Evangelien*[40], προηγεῖται ὅμως τῶν διάσημων αὐτῶν συγγραφέων κατὰ 33 ἔτη. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ καὶ ὁ ἀοίδιμος, καὶ εὐφήμως γνωστὸς καὶ ἐκτὸς Ἑλλάδος, μαθητὴς τοῦ ἁγίου Νεκταρίου καὶ καθηγητής μας Παναγιώτης Ἰω. Μπρατσιώτης, γιὰ τὸν ὁποῖον ὅλοι σεμνυνόμαστε, χαρακτήρισε τὸ ἔργο αὐτὸ ὡς «*μοναδικὸν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ σύγγραμμα*»[41].

4. Ἀποτίμηση τῶν πραγματειῶν καὶ κηρυγμάτων τοῦ ἁγίου Νεκταρίου

Κρίνοντας τὶς πραγματεῖες καὶ τὸ κήρυγμα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, τὰ δύο βασικότερα εἴδη γραφῆς του, εἶναι σὰν νὰ κρίνουμε ὅλο τὸ συγ-

37. Βλ. Κωνσταντίνου Καβαρνοῦ, «Συμβουλαὶ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου Αἰγίνης περὶ πνευματικῆς ἀσκήσεως», τμῆμα Δ΄, ἐφημ. *Ὀρθόδοξος Τύπος*, ἀρ. φύλλου 1177 (14-6-1996), σ. 3.

38. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, *Περὶ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ*, Ἀθῆναι 1991², σ. 167.

39. Ἀθῆναι 1903.

40. Tubingen 1936.

41. Βλ. Παναγιώτου Μπρατσιώτου, «Ὁ Πενταπόλεως Νεκτάριος ὡς λόγιος ἱεράρχης», ἐν· Τίτου Ματθαιάκη, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος*, σ. 239.

γραφικό του ἔργο, μὲ σκοπὸ ν' ἀποκομίσουμε τὶς τελευταῖες ἐντυπώσεις.

Τὰ ἔργα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου *δὲν κρίνονται ὡς λογοτεχνικὰ κείμενα*, δηλαδὴ μὲ ἀπαιτήσεις φιλολογικές, ἂν καὶ σ' αὐτὸν τὸν τομέα, χωρὶς νὰ διακρίνονται γιὰ τὴν ἄριστη πλοκή τους, δὲν ὑστεροῦν καταφανῶς. Ἡ κρίση μας εἶναι *θεολογική*, γιατὶ τόσο ἡ ἰδιότητα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ὡς κληρικοῦ καὶ θεολόγου, ὅσο καὶ τὸ περιεχόμενο τῶν ἔργων του, σχετίζονται ἄμεσα καὶ κυρίως μὲ τὴ Θεολογία.

Ὅταν ἕνας ὀρθόδοξος κληρικὸς παράγει συγγραφικὸ ἔργο, δίνει προτεραιότητα σὲ ἄλλα μεγέθη, ὅπως εἶναι ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ, ἡ πνευματικὴ προαγωγὴ τῶν πιστῶν καὶ ἡ ἐμμονή του στὴ στέρεα βάση τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας. Ἂν κοντὰ σ' αὐτὲς τὶς βασικὲς ἀπαιτήσεις, ὑπάρχει καὶ ἡ ἐπιστημοσύνη, ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, ἀκόμη καλύτερα.

Αὐτὸ ἐπιχείρησε νὰ κάνει καὶ ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἐπὶ 35 ἔτη συγγραφικῆς δραστηριότητας καὶ τὸ ἐπέτυχε σὲ βαθμὸ ζηλευτό. Ὑλικὰ ἀγαθὰ οὔτε εἶχε οὔτε κατέλιπε. Εἶχε ὅμως μέσα του ἕνα πλοῦτο πνευματικὸ καὶ διανοητικό, τὸν ὁποῖον κληρονομήσαμε ὅλοι καὶ τὸν ἀξιοποιοῦμε, ὁ καθένας κατὰ τὴν ἐπιθυμία, τὴν κρίση καὶ τὶς ἀνάγκες του.

Κατὰ τὴν ἄποψή μας, ὁ ἅγιος Νεκτάριος μὲ τὶς πραγματεῖες καὶ τὸ κήρυγμά του *ἐπέτυχε στὴ σκοποθεσία* του. Καὶ τὸ Θεὸ ὑπηρέτησε πιστὰ καὶ τὸν δόξασε, καὶ τὴν Ἐκκλησία —ὄχι τὴ διοίκηση— διακόνησε σὲ βαθμὸ ἀξιοζήλευτο, καὶ τοὺς συγκεκριμένους πιστούς, ποὺ ὁ Θεὸς τοῦ ἐμπιστεύθηκε νὰ τοὺς καλλιεργήσει ψυχικά, τοὺς προήγαγε πνευματικά.

Ἡ θεολογία τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, *ὅπως αὐτὴ ἀποτυπώνεται στὶς πραγματεῖες καὶ τὸ κήρυγμά του*, ἴσως νὰ ὑπολείπεται ἔναντι ἐκείνης τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας[42], τοὺς ὁποίους πάντως προσ-

42. Ὁ Γεράσιμος Μικραγιαννανίτης, *Ἀκολουθία καὶ βίος τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν*

πάθησε νὰ μιμηθεῖ, ὑπερέχει ὅμως καταφανῶς ἔναντι ὅλων ἐκείνων τῶν μετριοτήτων, ποὺ ἀναρριχῶνται σὲ ψηλὰ πατώματα, προσφέροντας ἐλάχιστα στὴ Θεολογία καὶ τὴν Ἐκκλησία, ἢ καὶ κάποτε σκανδαλίζοντας τὸ ὀρθόδοξο πλήρωμα.

Τὸ ἔργο ἑνὸς κληρικοῦ, θεολόγου καὶ συγγραφέα, δὲν κρίνεται μονόπλευρα, ἀλλὰ σὲ συνάρτηση μὲ ὅλες τὶς προσπάθειες καὶ τὰ ἐπιτεύγματά του στοὺς *πολλοὺς τομεῖς ποὺ προσφέρει* καὶ φυσικὰ ἀπὸ τὸ πόσο οἱ περιστάσεις, οἱ συγκυρίες καὶ τὰ ἐν ὑπεροχῇ πρόσωπα τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ ἐργαστεῖ. Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἦταν φτωχός, ὅταν δὲν διωκόταν, καὶ πάντα δευτεροκλασᾶτος, καθοδηγούμενος ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ὑποδύονταν ρόλους ἄρχοντα.

Ὅσα ὁ ἅγιος Νεκτάριος πρόσφερε *στὴ Θεολογία*, στὸ *πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας* καὶ τὴν *Ἐκπαίδευση* μὲ τὶς συγγραφές του, εἶναι πολὺ περισσότερα ἀπὸ ὅσα θὰ πρόσφερε ὁποιοσδήποτε ἄλλος στὴ θέση του καί, πάντως, τόσα, ὅσα χρειαζόταν γιὰ νὰ θρονιαστεῖ γιὰ πάντα στὶς ψυχὲς τοῦ λαοῦ ὡς ὁ ἐκλεκτὸς συγγραφέας, ὁ πιστὸς οἰκονόμος καὶ νεοφανὴς ἅγιος.

Νεκταρίου, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 32, προσφωνεῖ τὸν ἅγιο Νεκτάριο «*ἐφάμιλλο*» τῶν ὁσίων Πατέρων, ὑπολογίζοντας ἴσως ὅλους συλλήβδην τοὺς Πατέρες καὶ ὁσίους, ἤ, ἴσως, μετρώντας ὅλα μαζὶ τὰ προτερήματα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, δηλαδὴ τὴν ἁγιότητα, τὸ κήρυγμα, τὴν πνευματικὴ καθοδήγηση, τὴν προσφορὰ στὸ μοναχισμὸ κ.λπ. Εἶναι ὅμως ἀκριβῆ καὶ ἀληθινὰ ὅσα ὁ ἴδιος ὑμνογράφος (ὅ.π., σσ. 19-20) γράφει στὸ μετὰ τὸν πολυέλεον *Κάθισμα* γιὰ τὸν ἅγιο Νεκτάριο: «*Ὀρθοδόξων δογμάτων ἑρμηνευτής, διδαχῶν θεοφθόγγων ὑφηγητής, δεικνυόμενος Ὅσιε, Ἱεράρχης ὡς ἔνθεος, τῶν εὐσεβῶν ρυθμίζεις, ἐνθέως τὸ φρόνημα, πρὸς θεϊκὴν ἀγάπην, καὶ τρίβον σωτήριον*...».

Πρωτοπρεσβυτέρου ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ
Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ὁ μοναχισμὸς κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου

Ἡ προσπάθεια ἀνταποκρίσεως στὴν τιμητικὴ πρόσκληση τῆς ὀργανωτικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ παρόντος συνεδρίου πρὸς ἀνάπτυξη τοῦ ὁρισθέντος ἀπὸ αὐτὴν θέματός μου, θὰ ἐπικεντρωθεῖ σὲ κάποιες βασικὲς ἐπισημάνσεις, στὰ ὅρια μιᾶς δειγματοληπτικῆς ἐποπτεύσεως, χωρὶς διεκδίκηση πληρότητος. Ἄλλωστε, παρὰ τὴν πληθώρα τῶν μοναστηριολογικῶν μελετῶν[1], ποὺ καλύπτουν κατὰ περίπτωση καὶ τοὺς μετεπαναστατικοὺς χρόνους, εἶναι αἰσθητὴ στὴ βιβλιογραφία ἡ ἀπουσία μιᾶς περιεκτικῆς-συστηματικῆς ἔρευνας, γιὰ τὴν ἐξελικτικὴ πορεία τοῦ μοναστικοῦ βίου ἀπὸ τὴν κανονικὴ ἀνακήρυξη τοῦ ἑλλαδικοῦ αὐτοκεφάλου (1850), ἕως τὴν ἐποχὴ μας[2]. Μετὰ τὴν περιγραφικὴ παρουσίαση τοῦ πνευματικοῦ κλίματος μέσα στὸ ὁποῖο διαμορφώθηκε ἡ συνείδηση τῆς μεγάλης Ὁσιακῆς Μορφῆς, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ σημεῖο ἀναφορᾶς μας, θὰ ἐπιχειρηθεῖ ἡ διακρίβωση τῶν δυνατοτήτων, ποὺ προσέφερε ἡ ἐποχὴ καὶ ὁ εὐρύτερος ἐκκλησιαστικὸς χῶρος στὴν ἀνάδειξη τοῦ ἁγίου Νεκταρίου (1846-1920)[3] σὲ αὐθεντικὸ ἀσκητικὸ

---

1. Γιὰ τὴν περίοδο 1710-1971 βλ. Κυριάκου Ντελόπουλου, *Συμβολὴ εἰς τὴν Μοναστηριακὴν Βιβλιογραφίαν*, Ἀθῆναι 1974.

2. Σημαντικὴ βοήθεια στὴν κατεύθυνση αὐτὴ προσφέρει ἡ μελέτη τοῦ Μητροπολίτου Δημητριάδος (νῦν Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος) Χριστοδούλου Κ. Παρασκευαΐδη, *Ὁ Μοναχισμὸς εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα*, Ἀθῆναι 1977.

3. Ἀπὸ τὶς γνωστὲς βιογραφίες τοῦ Ἁγίου σημειώνουμε τὶς μελέτες· Τίτου Ματθαιάκη, *Ὁ ὅσιος Νεκτάριος καί·* μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος Αἰγίνης.*

πρότυπο καὶ Νεοπατέρα τῆς Ἐκκλησίας μας. Καὶ οἱ μὲν χρονικὲς συντεταγμένες τοῦ θέματός μας δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ προσδιορισθοῦν ἐγγύτερα. Τὸ γεωγραφικὸ ὅμως πλαίσιο τῆς ἀναφορᾶς μας διαγράφουν τὰ ἴχνη τῆς εὐλογημένης πορείας του: Θράκη - Πόλη - Χίος - Ἀθήνα - Αἴγυπτος - Ἅγιον Ὄρος - Ἐλευθέρα Ἑλλάδα. Εἶναι ὁ χῶρος τῆς Ρωμαίικης Ἐθναρχίας καὶ εἰδικότερα τὸ συγκροτημένο ἀπὸ τὸ 1828/30 καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου διαδοχικὰ ἐπεκτεινόμενο στὰ ἱστορικὰ ὅρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ, Ἑλληνικὸ Κράτος.

1. Τὸ νέο πνεῦμα καὶ κλίμα

Ἤδη ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος εἰσβάλλει στὴν «*καθ' ἡμᾶς Ἀνατολὴν*» ἕνας νέος κόσμος, προϊὸν τῶν ἰδεολογικοπολιτικῶν διαδικασιῶν καὶ ἐξελίξεων τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, ποὺ ἐπιδιώκει, μέσω τῶν ἐδῶ φορέων τοῦ πνεύματός του, νὰ ἀναπροσανατολίσει καὶ ἀναμορφώσει τὴ ρωμαίικη-ὀρθόδοξη κοινωνία. Εἶναι ὁ Διαφωτισμός, ἡ νέα καθολικὴ στάση ζωῆς καὶ ριζοσπαστικὴ ἀνανοηματοδότηση ὅλων τῶν ἐκφάνσεων τοῦ βίου, ποὺ ἐμβολιάζει τὴν ὀρθόδοξη συνείδηση μὲ στοιχεῖα ἀναιρετικὰ τῆς ταυτότητός της (θρησκευτικὸ ἀδιαφορισμό, ἀθεϊστικὲς τάσεις, ἐνδοκοσμικὸ μονισμό)[4]. Ὁ εὐρωπαϊκὸς νεοουμανισμὸς ἐπεκτείνει τὴν ἐπιρροή του καὶ στὰ λαϊκὰ στρώματα, μέσω τῆς συνεχῶς ἐκδυτικιζόμενης παιδείας ἀπὸ τοὺς μαθητὲς καὶ ὀπαδοὺς τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ, μὲ κορυφαίους τὸν Θεόκλητο Φαρμακίδη καὶ τὸν Θεόφιλο Καΐρη. Τὸ πνεῦμα τοῦ Διαφωτισμοῦ, συνδεόμενο μὲ τὴν ἐκκοσμίκευση, προκαλεῖ ρήξη στὶς παραδοσιακὲς πνευματικὲς καὶ κοινωνικὲς σχέσεις, προτείνοντας νέες, θεμελιούμενες στὴ νέα νοοτροπία, ποὺ ἐμπνέει καὶ νέα ἀνθρωπολογία καὶ σωτηριολογία, στὶς ὁποῖες τὸ

---

4. Γιὰ τὰ συναφῆ προβλήματα καὶ τὰ βιβλιογραφικὰ βλ. στοῦ· π. Γεωργίου Δ. Μεταλληνοῦ, *Ἑλληνισμὸς Μετέωρος - Ἡ Ρωμαίικη Ἰδέα καὶ τὸ ὅραμα τῆς Εὐρώπης*, Ἀθήνα 1992.

λογικὸ καταλαμβάνει τὴ θέση τῆς Χάρης καὶ ἡ ἀπολυτοποιημένη ἐνδοκοσμικὴ γνώση ἀπομακρύνει ριζικὰ ἀπὸ τὴ ζήτηση τοῦ Ἀκτίστου. Ὁ Οὐμανισμὸς θὰ ἀποβεῖ νέα θρησκεία γιὰ τὸν ἄνθρωπο τοῦ 19ου αἰῶνος. Ἀποκρούεται, ἔτσι, κάθε ἔννοια θεονομίας καὶ θεοκεντρικότητος καὶ ὅταν ἀκόμη, γιὰ διαφόρους λόγους, δὲν ἀπορρίπτεται ἡ θρησκεία. Ἐνῶ δὲ ὁ χῶρος τῆς λογιοσύνης καθιερώνει τὸ νέο οὐμανιστικὸ πρότυπο στὴν ὀρθόδοξη κοινωνία, τὸ πνεῦμα τοῦ εὐσεβισμοῦ, ὡς πεφωτισμένης θρησκευτικότητος, ἐπιβάλλει τὸ δικό του ἀνθρωπολογικὸ πρότυπο, ἀνταποκρινόμενο στὶς κοινωνικὲς συμβατικότητες τῆς θρησκεύουσας ἀστικῆς κοινωνίας[5]. Τὸ πνεῦμα αὐτό, ποὺ προωθήθηκε σημαντικὰ ἀπὸ τὴν παρουσία καὶ δράση στὸ χῶρο τῆς Ἐθναρχίας τῶν δυτικῶν Μισσιοναρίων[6], μεταγγίζεται σὲ κύκλους, ποὺ ἀναζητώντας νέες μορφὲς καὶ μέσα ἱεραποστολικοῦ ἔργου, ἐμιμήθησαν τοὺς Μισσιοναρίους.

Ἡ κρατικὰ μεθοδευμένη, ἐξ ἄλλου, στροφὴ στὰ δυτικὰ πρότυπα ἐνίσχυσε τὸ σύνδρομο τοῦ ἐξευρωπαϊσμοῦ, ἐκφραζόμενο μὲ τὴν κοραϊκὴ ἀρχὴ τῆς «*μετακενώσεως*» καὶ ἐπιβαλλόμενο ἀπὸ τὴν διανόηση καὶ τὸν πολιτικὸ κόσμο, καὶ ὑποστασιούμενο ὡς ὑποτίμηση τῆς παραδόσεως τοῦ Γένους γιὰ χάρη τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ καὶ τῆς προόδου - μόνιμο ἐγκύστωμα στοὺς σχεδιασμοὺς τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς ἔκτοτε. Ἐξ ἄλλου τὸ ἑλλαδικὸ αὐτοκέφαλο, ἐκκλησιαστικὸ γεγονὸς μεγάλης ἐκκλησιαστικῆς ἀλλὰ καὶ πολιτικῆς σημασίας[7], συνιστᾶ κορύφωση τῆς ἐπιβαλλόμενης ἔξωθεν δυτικότροπης ἀναδιαρθρώσεως

5. Βλ. π. Γ. Δ. Μεταλληνοῦ, «Ἱστορικὴ θεώρηση ὀρθοδόξου καὶ οὐμανιστικοῦ προτύπου στὸν Νέο Ἑλληνισμό», στὸ βιβλίο τοῦ ἰδίου, *Ὀρθοδοξία καὶ Ἑλληνικότητα - Προσεγγίσεις στὴ νεοελληνικὴ ταυτότητα*, Ἀθήνα 1992², σ. 63 ἑ.ἑ.

6. Βλ. π. Γ. Δ. Μεταλληνοῦ, *Τὸ Ζήτημα τῆς Μεταφράσεως τῆς Ἁγ. Γραφῆς εἰς τὴν Νεοελληνικὴν κατὰ τὸν ΙΘ΄ αἰῶνα*, Ἀθῆναι 1977, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

7. Εἰδικὰ γιὰ τὴν ὄψη του αὐτὴ βλ. π. Γ. Δ. Μεταλληνοῦ, «Τὸ Ἑλλαδικὸ Αὐτοκέφαλο καὶ ἡ Ρωμηοσύνη», στὸ βιβλίο τοῦ ἰδίου, *Ἑλληνισμὸς Μαχόμενος*, Ἀθήνα 1995, σ. 85 ἑ.ἑ. (βιβλιογραφία).

σύνολης τῆς ἐνδοελλαδικῆς πραγματικότητος. Τὰ συντελούμενα ὅμως στὸν χῶρο τοῦ (κατ' ἐπίφασιν) ἐλευθέρου Κράτους, μετέδιδαν τοὺς ἀνατρεπτικοὺς γιὰ τὴν παράδοση κραδασμούς τους σ' ὅλο τὸν ἐθναρχικὸ χῶρο, ἐπενεργώντας καὶ ἐκεῖ καταλυτικὰ καὶ ἐπηρεάζοντας καὶ τὶς ἄλλες ὀρθόδοξες ἐθνότητες ἀναλόγως.

Ὁ ἐπιδιωκόμενος ὅμως κρατικὰ ἐκδυτικισμός, ὅπως ἔχουμε καὶ ἄλλοτε ὑπογραμμίσει[8], ἦταν παντελῶς ἀδύνατος χωρὶς τὴ δυτικοποίηση τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ διαφοροποιοῦσε ριζικὰ τὶς ὀρθόδοξες ἐθνότητες τῆς Ἐθναρχίας ἀπὸ τὴν πολιτισμικὴ παράδοση τῆς Εὐρώπης. Ἡ κατὰ τῆς Ὀρθοδοξίας δὲ «*ἐπιβουλή*» –γιὰ νὰ χρησιμοποιήσω τὸν δικαιωμένο ἀπὸ τὰ πράγματα ὅρο τοῦ Κοσμᾶ Φλαμιάτου– ἐπικεντρώθηκε στὸν Μοναχισμό, χῶρο αὐθεντικῆς συνεχείας τῆς δομῆς καὶ τοῦ τρόπου ἐκκλησιαστικῆς ὑπάρξεως[9]. Τὴν ἔκταση δὲ τῆς προϊούσης διαβρώσεως φανερώνει ἡ συνοδική –ἐπίσημη ἐκκλησιαστική– συμμετοχὴ στὴ διάλυση τῶν ἱερῶν Μονῶν, δηλωτικὴ τοῦ πνεύματος αὐτοκαταστροφῆς, ποὺ εἶχε κυριεύσει ἀπὸ τὸ 1833 καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴ Ἱεραρχία[10]. Ἡ στάση δὲ τῆς τελευταίας στὶς πνευματικὲς ἐπιδιώξεις τοῦ ἁγίου Νεκταρίου[11], δείχνει μιὰ συνεχιζόμενη συμπεριφορά, ἀπορρέουσα ἀπὸ τὴν φαρμακίδεια νοοτροπία.

Ἡ φρενίτιδα ποὺ ἐνσπείρει τὸ αἴτημα τῆς «κοινωνικῆς προόδου» ὅλο τὸν 19ον αἰώνα, μειώνει τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ ἄσκηση καὶ πνευματικὴ ζωή. Ἡ σχέση μὲ τὴν Ἐκκλησία περιορίζεται στὰ «θρησκευτικὰ καθήκοντα». Ὁ Μοναχισμός, καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴ παθολογικῶν φαινομένων, ἔντεχνα προβαλλομένων ἀπὸ τοὺς ἀρχιτέκτονες τοῦ ἐθνικοῦ

---

8. Βλ. π. Γ. Δ. Μεταλληνοῦ, «Ἐξευρωπαϊσμὸς καὶ Ἑλλαδικὸς Μοναχισμός», στὸ βιβλίο τοῦ ἰδίου, *Ἑλληνισμὸς Μετέωρος [...]*, ὅ.π., σ. 87 ἑ.ἑ.

9. Βλ. π. Ἰω. Σ. Ρωμανίδου, *Τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα*, Ἀθήνα 1989[2], σ. κδ΄.

10. Βλ. Χριστοδούλου Κ. Παρασκευαΐδη, ὅ.π., σ. 27: «...*ἡ Ἐκκλησία μόνη ἔδωσε στὴν Πολιτεία τὰ ὅπλα, γιὰ νὰ τὴν πολεμήση*».

11. Βλ. μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, ὅ.π., σ. 124 ἑ.

βίου, συσχετίζεται μὲ παρωχημένα ἱστορικὰ φαινόμενα ἐκφυλισμοῦ καὶ καταπτώσεως, παρακωλυτικὰ στὴν πρόοδο τῆς κοινωνίας[12].

Τὸ πνεῦμα δὲ τῆς ἐνδοκοσμικότητος εἰσέρχεται καὶ στὸ ἴδιο τὸ μοναστικὸ περιβάλλον, μὲ τὴν ἀναζήτηση τῆς μοναστικῆς καταξιώσεως, ὄχι στὰ παραδεδομένα, ἀλλὰ σὲ μιὰν «ἐνεργότερη συμμετοχὴ» στὰ πράγματα τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ κόσμου[13]. Ἡ ἔρευνα τοῦ συναδέλφου κ. Ἀλ. Γουσίδη ἐπεσήμανε συναφεῖς διεκδικήσεις: α) διορισμοῦ τῶν μοναχῶν σὲ θέσεις ἐφημερίων ἐνοριακῶν ναῶν (ἐνδοκοσμικὸς κομφορμισμός). Κατὰ μία πληροφορία τὸ 1897 στὰ τότε ὅρια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὑπηρετοῦσαν 242 ἱερομόναχοι ὡς ἐφημέριοι (4,3% τοῦ ἐφημεριακοῦ κλήρου)· β) ἐπιδόσεως στὸ ἐπάγγελμα τοῦ καθηγητοῦ θρησκευτικῶν, αὐτονομημένου ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ διοίκηση καὶ ἐντεταγμένου στὶς στοχοθεσίες τοῦ πολιτειακοῦ ὀργανισμοῦ (ζήτηση ἐνδοκοσμικῆς καταξιώσεως)[14]. Οἱ ἱεραποστολικὲς συσσωματώσεις ἀπὸ τὸν Μακράκη κ.ἑ. ὠφέλησαν ἄλλους στόχους καὶ τὶς ἐθνικὲς ἐπιδιώξεις· δὲν συνέβαλαν ὅμως στὴ συνέχεια τοῦ πνεύματος τοῦ μοναχισμοῦ καὶ τῆς ἀσκήσεως[15]. Ἀντίθετα, ἐνίσχυσαν τὴ γενικότερη μείωση τοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ ἐγκαταβίωση σὲ μονὲς καὶ τὴν στροφὴ στὸν κόσμο.

Αὐτὲς τὶς τάσεις ὑποβοηθοῦσε καὶ ἡ ἀκαδημαϊκὴ θεολόγηση ἀπὸ τὸ 1837, κατανοώντας τὴ θεολογία, ὡς αὐτόνομη ἐπιστήμη, ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία καὶ τὶς παραδοσιακὲς «*θεολογικὲς σχο-*

---

12. Γιὰ τὶς μεθοδεύσεις κατὰ τοῦ μοναχισμοῦ μὲ τὴν περιβόητη «*Ἔκθεσιν τῆς Ἑπταμελοῦς Ἐπιτροπείας*» (Μάρτιος 1833) βλ. στοῦ· π. Γ. Δ. Μεταλληνοῦ, «Ἐξευρωπαϊσμός...», ὅ.π., σ. 93 κ.ἑ.

13. Βλ. Ἀλεξ. Γουσίδη, *Οἱ Χριστιανικὲς Ὀργανώσεις - Ἡ περίπτωση τῆς Ἀδελφότητας Θεολόγων ἡ «Ζωή»*, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 6.

14. *Αὐτόθι*, σ. 10 ἑ.ἑ.

15. Βλ. Βασ. Τ. Γιούλτση, «Κοινωνιολογικὴ θεώρησις τῶν Θρησκευτικῶν Ἀδελφοτήτων», στό· *Θέματα Κοινωνιολογίας τῆς Ὀρθοδοξίας*, ἐπιμέλεια Γεωργ. Μαντζαρίδου, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 169 ἑ.ἑ.

λές» τῆς Ὀρθοδοξίας, τὰ Μοναστήρια. Ὁ ἅγιος Νεκτάριος –καὶ ἐδῶ φαίνεται ἡ πατερικότητά του– ἔγινε «ἅγιος», διότι εἰς πεῖσμα τῶν καιρῶν ἐπέμεινε στὴν προτεραιότητα τῆς ἀσκήσεως καὶ τῆς λατρείας, σὲ μιὰ θεολόγηση δηλαδὴ «ἄλλου εἴδους» ἀπὸ ἐκείνη τῶν δυτικῶν Πανεπιστημίων, πρὸς τὰ ὁποῖα προσαρμόσθηκε ἀπ' ἀρχῆς καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Θεολογικὴ Ἐπιστήμη[16]. Ἡ πανεπιστημιακὴ παιδεία του ὑπῆρξε γιὰ τὸν ἅγιό μας ἁπλὸ στοιχεῖο τοῦ ὁπλισμοῦ του γιὰ τὴ διευκόλυνση τοῦ ποιμαντικοῦ του ἔργου, ἱεραρχημένο ὅμως στὴν ἄσκηση καὶ τὸν μοναστικὸ βίο.

2. Ἡ κατάσταση τοῦ μοναχικοῦ βίου

Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος ὁ μοναχικὸς βίος παρουσιάζει (γενικά) παρακμή, ἀπὸ μιὰν ἄποψη, σ' ὅλη τὴν Ὀρθόδοξη Ἀνατολή, ὑποκύπτοντας στὸ πνεῦμα τῶν καιρῶν. Στὴν «*καθ' ἡμᾶς Ἀνατολήν*» ἀκολουθεῖ τὶς διαγραφόμενες ἐξελίξεις: μεταβολὴ τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας[17], κρατικὲς παρεμβάσεις στὴν Ἑλλάδα (1833 κ.ἑ.), ὡς καὶ στὶς παρίστριες ἐπαρχίες (μεταρρυθμίσεις Ν. Κούζα, 1861 κ.ἑ.), δημεύσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς (μοναστηριακῆς) περιουσίας[18] κ.λπ. Οἱ ὑπάρχουσες ἱστορικὲς ἀναφορὲς στὶς κατὰ τόπους Μονὲς δὲν παραλείπουν νὰ τονίζουν τὴν παρατηρουμένη, ἰδιαίτερα στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο, «κάμψη» στὴν ὑπ' ὄψιν περιο-

16. Βλ. Δημ. Ν. Μωραΐτου, «Θεολογικὴ Σχολὴ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν», *ΘΗΕ* 6 (1965), στ. 267 ἑ. Χρ. Γιανναρᾶ, *Ὀρθοδοξία καὶ Δύση στὴ Νεώτερη Ἑλλάδα*, Ἀθήνα 1992, σ. 303 ἑ.ἑ. π. Γ. Δ. Μεταλληνοῦ, «Τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων Ἑλληνικῆς καὶ Γερμανικῆς Θεολογίας τὸν ΙΘ΄ αἰῶνα», *ΕΕΘΣΠΑ* ΚΗ΄ (1989), σσ. 481-494.

17. Βλ. Δημ. Ν. Κιτσίκη, *Ἱστορία τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, 1280-1924*, Ἀθήνα 1996^3, σ. 209 ἑ.ἑ.

18. Γιὰ τὶς ἐξελίξεις αὐτὲς βλ. Φιλ. Βαφείδου, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, τόμος Γβ, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1928, σ. 338 ἑ.ἑ.

δο[19]. Τὰ σχετικὰ νομοθετήματα καὶ οἱ κατὰ καιροὺς Συνοδικὲς Ἐγκύκλιοι[20] φανερώνουν τὴν προσπάθεια βελτιώσεως τῆς καταστάσεως ἢ καὶ ἀσκήσεως μεγαλυτέρου ἐλέγχου ἐκ μέρους τῆς Πολιτείας. Πάντα ὁ Μοναχισμός, ὡς ἀπόλυτη ὁδός, λειτουργεῖ ἀνασχετικὰ στὶς φυγόκεντρες τάσεις τῆς Πολιτείας. Οἱ Ἐγκύκλιοι ὅμως ἀποκαλύπτουν συνάμα τὰ ὑπάρχοντα προβλήματα.

Ἐνδεικτικὰ γιὰ τὴν πορεία τῶν πραγμάτων εἶναι κάποια ὑπεύθυνα στατιστικὰ στοιχεῖα: ἕνας «*Πίνακας τῶν Μοναστηρίων*» τοῦ 1858[21], στὸ τότε Ἑλληνικὸ Κράτος, δίνει συνολικά: Μονὲς 152 (148 ἀνδρῶες καὶ 4 γυναικεῖες). Κατάλογος Μοναστηρίων τοῦ 1907[22], μετὰ τὴν ἐπέκταση τοῦ Κράτους στὰ Ἑπτάνησα (1864) καὶ τὴ Θεσσαλία (1881), δίνει 167 ἀνδρῶες καὶ 10 γυναικεῖες μονές, σύνολο δὲ μοναχῶν 1.743 καὶ μοναστριῶν 225.

Ἐνδιαφέρον ὅμως παρουσιάζει στὴν πορεία του τὸ Ἅγιον Ὄρος, μόνιμος πόλος ἕλξεως καὶ ἀστασίαστο σημεῖο ἀναφορᾶς ὅλου τοῦ Ὀρθοδόξου κόσμου, ἰδιαίτερα σ' αὐτὴ τὴν περίοδο ἀλλ' ὄχι μόνο γιὰ πνευματικοὺς λόγους! Μετὰ τὴν ἀποχώρηση τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ (1830) ἀρχίζει ἡ ἀναδιοργάνωσή του[23], μὲ τὴ συγκρότηση τῶν μονῶν σὲ κοινόβια. Ὡς τὸ 1912 θὰ ὑπάγεται στὸ Ὀθωμανικὸ Κράτος, γιὰ νὰ ἀποβεῖ μετὰ τμῆμα τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας, ἀναγνωρίζοντας ὅμως πάντα ὡς ἀνωτάτη πνευματικὴ ἀρχὴ τὸ Οἰκουμενικὸ Πα-

---

19. Βλ. λ.χ. Ἰω. Κ. Μουτζούρη, *Ὁ Μοναχισμὸς τῆς Λέσβου*, Μυτιλήνη 1989, σ. 83. Πρβλ. ὅσα σημειώνει ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, *ὅ.π.*, ὑποσημ. 2.

20. Βλ. Χριστοδούλου Παρασκευαΐδη, *ὅ.π.*, σσ. 52 ἑ.ἑ., 55 ἑ.ἑ., 66 ἑ.

21. Βλ. Σπ. Κοκκίνη, *Τὰ Μοναστήρια τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήνα 1976, σσ. 240-248.

22. *Αὐτόθι*, σσ. 253-267.

23. Βλ. Δωροθέου Μοναχοῦ, *Τὸ Ἅγιον Ὄρος - Μύηση στὴν Ἱστορία του καὶ τὴ ζωή του*, Κατερίνη χ.χρ., σσ. 143, 155 ἑ. Πρβλ. Γ. Σμυρνάκη, *Τὸ Ἅγιον Ὄρος*, ἔκδ. «Πανσέληνος», 1988². Ἰ. Π. Μαμαλάκη, *Τὸ Ἅγιον Ὄρος (Ἄθως) διὰ μέσου τῶν αἰώνων*, Θεσσαλονίκη 1971 (βιβλιογραφία). Παν. Κ. Χρήστου, *Τὸ Ἅγιον Ὄρος - Ἀθωνικὴ Πολιτεία. Ἱστορία - τέχνη - ζωή*, Ἀθῆναι 1987.

τριαρχεῖο, τοῦ ὁποίου συνιστᾶ «*τὸ σπουδαιότερον πνευματικὸν κεφάλαιον*» καὶ «*ἐκκλησιαστικὴν πρεσβείαν [...] διὰ τὰς ἄλλας Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας*»[24]. Ἡ ἀπογραφὴ τοῦ 1846 ἔδωσε 1.557 μοναχούς, μιὰ ἔκθεση τοῦ 1883, 5.000 μοναχοὺς (3.000 οἱ Ἕλληνες). Τὸ 1902 ἀναφέρονται 7.522 μοναχοὶ (Ἕλληνες 3.207)[25]. Ἀνοδικὴ πορεία παρατηρεῖται ὣς τὸ 1913 (οἰκοδομικὴ ἀνασυγκρότηση, αὔξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μοναστικῶν ἀδελφοτήτων)[26]. Τὸ 1912, μετὰ ἀπὸ μακρὰ διαδικασία (1874-1910) ἐγκρίνεται ἀπὸ τὴν Πατριαρχικὴ Σύνοδο ὁ νέος Ὀργανισμὸς διοικήσεώς του καὶ στὶς 10.5.1924 ἐπισημοποιεῖται ὁ «Καταστατικὸς Χάρτης Ἁγίου Ὄρους Ἄθω» μὲ ἐπιστροφὴ στὸ ἀρχαῖο καθεστὼς τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεώς του[27]. Ἡ βραδύτητα τῶν ρυθμῶν βεβαιώνει τὶς ἐξωτερικὲς παρακωλύσεις.

Τὸ β΄ ἥμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος ὑπεισῆλθε στὴ ζωὴ τῆς Ἀθωνικῆς Πολιτείας ἡ νόσος τῶν φυλετικῶν ἀντεγκλήσεων καὶ ἐρίδων, ποὺ δὲν περιορίσθηκε μόνο μεταξὺ τῶν μοναχῶν τῶν ξένων ἐθνοτήτων, ἀλλὰ ἐπεκτάθηκε καὶ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων[28], ἀνάλογα μὲ τὶς πρὸς τὰ ἔξω προτιμήσεις των[29]. Ὁ *πανσλαβισμὸς* καὶ ἡ προσπάθεια *διεθνοποιήσεως* τοῦ Ἁγίου Ὄρους[30], ἀνατροπὴ στὴν πράξη τῆς συνοδικῆς ἀποφάσεως κατὰ τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ τὸ 1872[31], ἐμπλέκουν τὸ Ἅγιον

---

24. Βλ. Βασ. Θ. Σταυρίδου, *Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, Ἀθῆναι 1967, σ. 69 ἑ.

25. Βλ. Χρ. Δ. Καρδαρᾶ, *Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ ὁ Ἀλύτρωτος Ἑλληνισμὸς τῆς Μακεδονίας, Θράκης, Ἠπείρου μετὰ τὸ Συνέδριο τοῦ Βερολίνου (1878)*, Ἀθήνα 1996, σ. 174. Φιλ. Βαφείδου, *ὅ.π.*, σ. 351, σημ. 5.

26. Βλ. Φιλ. Βαφείδου, *ὅ.π.*, Τὸ 1913 καταγράφονται 5.331 Ἕλληνες μοναχοὶ ἔναντι 1.914 Ρώσων, 379 Ρουμάνων, 243 Βουλγάρων καὶ 89 Σέρβων. Βλ. Μελ. Μεταξάκη, *Τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ ἐν Ἀνατολῇ*, Ἀθῆναι 1913, σ. 128 ἑ.

27. Βλ. Εὐλογίου Κουρίλα Λαυριώτου, «Ἄθως. [Πολίτευμα]», *Θρησκευτικὴ καὶ Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία*, τόμος πρῶτος, Ἀθῆναι 1936, στ. 607.

28. Βλ. Φιλ. Βαφείδου, *ὅ.π.*, σ. 344.

29. *Αὐτόθι*.

30. *Αὐτόθι*. Πρβλ. Σταύρου Ἰωσ. Παπαδάτου, *Αἱ Σλαυϊκαὶ διεισδύσεις ἐν Ἁγίῳ Ὄρει καὶ αἱ ἐξ αὐτῶν πολιτικαὶ καὶ νομικαὶ συνέπειαι*, Ἀθῆναι 1961 (βιβλιογραφία).

31. Βλ. Βασ. Στεφανίδου, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, Ἀθῆναι 1958², σ. 739.

Ὄρος σὲ ἀδόκητες φθοροποιὲς περιπέτειες, ποὺ θὰ ἐκταθοῦν προοδευτικά, μὲ εὐνόητες ἐπιπτώσεις στὴν πορεία τοῦ μοναχικοῦ βίου ὅλου τοῦ ἐθναρχικοῦ χώρου.

3. Ἡ πνευματικὴ συνέχεια

Τὸ οὐσιαστικότερο ὅμως πρόβλημα, ὅταν ὁ λόγος εἶναι περὶ Μοναχισμοῦ, δὲν ἀφορᾶ στὴν ἐξωτερικὴ ὀργάνωση καὶ τὰ ποσοτικὰ στοιχεῖα, ὅσο στὴν ἐσωτερική κατάστασή του, τὴν πνευματικὴ ζωή, χωρὶς τὴν ὁποία ὁ Μοναχισμός, αὐτὴ ἡ κιβωτὸς τοῦ θεοπαραδότου τρόπου ὑπάρξεως, ποὺ διασώζει τὴν ἐκκλησιαστικὴ αὐθεντικότητα στοὺς αἰῶνες, ἀποβαίνει ἅλας ἀνάλιστο καὶ λυχνία ἐσβεσμένη[32]. Μία δειγματοληπτικὴ ἀνθολόγηση ἀναλόγων μαρτυριῶν ἐπιτρέπει κάποια συμπεράσματα σ' αὐτὴ τὴν κατεύθυνση. Κατὰ τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Ἰωακεὶμ Γ΄ τὸ Ἅγιον Ὄρος στὴν πρωτεύουσά του (Καρυές) παρουσίαζε «*ὄψιν μᾶλλον πολυταράχου πόλεως μετὰ πασῶν τῶν συμπαρομαρτουσῶν κακιῶν*»· προστίθεται ὅμως, ὅτι «*ἡ ἄσκησις δὲν ἀθετεῖται ποσῶς*»[33]. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἱστορικὸς Φιλ. Βαφείδης, στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνος παρατηρεῖ, ὅτι «*ὁ μοναχικὸς βίος δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι διατελεῖ ἐν καταστάσει ἀνθηρᾷ, διαφυλάττει ὅμως τοὺς ἀρχαίους κανόνας καὶ παραδόσεις*»[34]. Δὲν ἔλειψαν, πράγματι, τὰ μεγάλα πνευματικά-ἡσυχαστικὰ ἀναστήματα, ποὺ συνέχιζαν τὴν φιλοκαλικὴ παράδοσή του[35]. Δὲν μπορεῖ ὅμως νὰ παραθεωρηθεῖ καὶ ἡ κριτικὴ διαπίστωση τοῦ ἁγίου Δημητριάδος (καὶ νῦν Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν) κ.κ. Χριστοδούλου, ὅσον ὅμως ἀφορᾶ στὰ ἑλ-

32. Πρβλ. *Ματθ.* ε΄, 13 ἑ.

33. Βλ. *ΜΕΕ*, τόμος 12, σ. 330.

34. Βλ. Φιλ. Βαφείδου, *ὅ.π.*, σ. 153.

35. Βλ. Ἱερομονάχου Ἀντωνίου, *Βίοι Ἀθωνιτῶν τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος*, τόμοι Α΄ καὶ Β΄, Ὁρμύλια 1994 καὶ 1995 (βλ. τόμος Α΄, σσ. 18 ἑ.ἑ., 23 ἑ.ἑ.).

λαδικὰ μοναστήρια: Οἱ Μονές –παρατηρεῖ– «*ἀντὶ νὰ γίνουν πνευματικὰ ὁρμητήρια καὶ φάροι ἀκτινοβολίας τοῦ γνησίου χριστιανικοῦ πνεύματος, ἐχρησιμοποιήθησαν εἴτε γιὰ νὰ στεγάσουν ὕποπτα ὑποκείμενα, εἴτε γιὰ νὰ καλύψουν οἰκονομικὲς μόνο ἀνάγκες τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς*»[36]. Καὶ συνεχίζει: «*Κανεὶς στὸ χρονικὸ αὐτὸ διάστημα δὲν ἐμόχθησεν ἐντατικά, γιὰ νὰ δημιουργηθεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μιὰ ἑλληνικὴ μοναστικὴ παράδοση, ἀντάξια τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος τῶν Ὀρθοδόξων μονῶν*»[37]. Σ' αὐτό, ἀκριβῶς, τὸ σημεῖο διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὴν ἐποχή του ὁ ἅγιος Νεκτάριος. Διότι, ἐνῶ συνεχίζεται ἡ «κρίσις» τοῦ Μοναχισμοῦ, ὄχι μόνο ὡς ἐγκατάλειψη τοῦ τόπου τῆς ἀσκήσεως, συνηθέστατο φαινόμενο, ἀλλὰ καὶ τοῦ τρόπου τοῦ ἀγγελικοῦ βίου, ἐκεῖνος ἀκολουθεῖ τὰ παραδοσιακὰ δεδομένα μὲ ἀπόλυτη πιστότητα.

Τὸ πρόβλημα τῆς πνευματικῆς ταυτότητος κυρίως τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ὡς συνισταμένης τοῦ μοναχικοῦ βίου, σὲ σχέση μάλιστα μὲ τὶς διεθνεῖς πολιτικὲς ἐξελίξεις στὸ χῶρο τῆς Βαλκανικῆς, ἔθεσε σὲ ὅλη του τὴν ὀξύτητα ὁ Κεφαλονίτης κοσμοκαλόγηρος-ἡσυχαστὴς Κοσμᾶς Φλαμιᾶτος (1786-1852)[38]. Καί, ὅπως ἀποδεικνύουν οἱ μεταγενέστερες ἐξελίξεις δὲν ἐπρόκειτο καθόλου γιὰ «*κινδυνολογία*»[39], ἀλλὰ γιὰ ὀξυνούστατη ἐκτίμηση τῆς πραγματικότητος. Ὁ Φλαμιᾶτος, ὅπως ἐπανειλημμένως ἔχουμε σημειώσει[40], ἐπισημαίνει τὸν κίνδυνο τοῦ Ἁγίου Ὄρους, καὶ κατ' ἐπέκταση τῆς ἀσκήσεως, ἐκφράζον-

---

36. Βλ. Χριστοδούλου Παρασκευαΐδη, *ὅ.π.*, σ. 67.

37. *Αὐτόθι*, σ. 69.

38. Βλ. π. Γ. Δ. Μεταλληνοῦ, «Ἕνας μάρτυρας τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως στὸ Ἑλληνικὸ Κράτος», στὸ βιβλίο τοῦ ἰδίου, *Ἑλληνισμὸς Μετέωρος [...]*, *ὅ.π.*, σ. 131 ἑ.ἑ.

39. Βλ. Νικ. Γρ. Ζαχαροπούλου, «Κινδυνολογία γιὰ τὰ ἐκκλησιαστικοπολιτικὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος τῶν μέσων τοῦ ΙΘ' αἰῶνα. Δύο ἀνέκδοτες ἐπιστολὲς τοῦ Κοσμᾶ Φλαμιάτου», στὸν τόμο· *ΔΙΑΚΟΝΙΑ (ἀφιέρωμα στὴ μνήμη Βασιλείου Στογιάννου)*, Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 407-443.

40. Βλ. σημ. 38 καὶ ἀκόμη· π. Γ. Δ. Μεταλληνοῦ, «Δύο Κεφαλλῆνες ἀγωνισταὶ ἀντιμέτωποι, Κ. Φλαμιᾶτος καὶ Κ. Τυπάλδος», Λευκωσία 1980 (=ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικὸ *Ἀπόστολος Βαρνάβας*, 1979 καὶ 1980).

τας ὅμως συνάμα τὴ βεβαιότητά του γιὰ τὴ σωζόμενη συνέχειά της[41]. Κατ' αὐτόν, ὁ ἁγιορειτικὸς μοναχισμὸς παρέμενε «*ὁ ἐπισημότερος τύπος τοῦ μοναδικοῦ τάγματος καὶ βίου*», διασώζοντας «*διὰ τῆς θείας χάριτος [..] τὸ πλέον ἱερὸν παράδειγμα ὀρθοδόξου διαγωγῆς*»[42]. Ἦταν στὴν ἐποχή του (μέσα 19ου αἰῶνος) «*τὸ μόνον ὀρθόδοξον μέρος, τὸ ὁποῖον διετέλεσεν ἀνόθευτον καὶ ἀμίαντον ἀπὸ τὴν δυτικὴν ἐπιβουλήν*», διότι «*εἶναι ὀλιγώτερον καὶ ὅλως σχεδὸν ἀνεπίδεκτον τῆς πλάνης*»[43]. Ἡ κρίση του αὐτή, βέβαια, ὑποκρύπτει τὴν σύγκριση μὲ τὰ συντελούμενα στὸ νεότευκτο Ἑλληνικὸ Κράτος. Ἐκκινώντας ὅμως ἀπὸ τὴν ἑλλαδικὴ ἐμπειρία (1833 κ.ἑ.) συμπυκνώνει τὴν ἀγωνία του καὶ γιὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος στὴ φράση: «*Προσέχετε, ὅτι τὸ μοναδικὸν σχῆμα κινδυνεύει εἰς ὄλισθον*»[44]. Μὲ πειστικότητα ἀναπτύσσει, μάλιστα, τὶς σκέψεις του γιὰ συγκεκριμένο σχέδιο, ποὺ ἀναπτυσσόταν ἀπὸ τὴν κοσμοκράτειρα τῆς ἐποχῆς (Μ. Βρεταννία) γιὰ τὴν ἐκ τῶν ἔνδον ἅλωση τοῦ Ἁγίου Ὄρους, μὲ τὴν ἀνάδειξη ἡγουμένων-φορέων κοσμικοῦ πνεύματος, οἱ ὁποῖοι θὰ πραγματοποιήσουν τὴν ἀλλοίωση τῆς μοναστικῆς ζωῆς καί, ἔτσι, τὴν «*κατάργησιν*» τοῦ Μοναχισμοῦ[45]. Ἡ διαδικασία αὐτὴ εἶχε προηγηθεῖ, ἄλλωστε, στὴ Δύση μὲ τὴν ἐκφράγκευσή της καὶ ὁ Φλαμιᾶτος εἶχε ἐπαρκῆ παιδεία, γιὰ νὰ γνωρίζει τὰ δυτικὰ προηγούμενα.

Ὅσο ὅμως κριτικὴ καὶ ἂν εἶναι ἡ ἐπισήμανση τοῦ Φλαμιάτου, ἡ συλλογιστική του διαποτίζεται ἀπὸ τὴν αἰσιόδοξη βεβαιότητα, ὅτι τὸ ὀρθόδοξο μοναστικὸ πνεῦμα δὲν εἶχε χαθεῖ. Ὁ ἴδιος, ἄλλωστε, ἦταν φορέας καὶ συνεχιστὴς τῆς μοναστικῆς παραδόσεως τοῦ ἁγίου Γερασίμου[46] καὶ τοῦ Μ. Σπηλαίου[47], ὅπως καὶ ὁ συναγωνιστής του

---

41. Βλ. π. Γ. Δ. Μεταλληνοῦ, «Ἕνας μάρτυρας...», *ὅ.π.*, σ. 154 ἑ.
42. *Αὐτόθι*, σ. 154.
43. *Αὐτόθι*.
44. *Αὐτόθι*, σ. 156.
45. *Αὐτόθι*.
46. Γιὰ τὴν πατερικότητα τοῦ Κ. Φλαμιάτου βλ. *αὐτόθι*, σ. 137 ἑ.ἑ.
47. Βλ. Ν. Θ. Μπουγάτσου, «Φλαμιᾶτος Κοσμᾶς», *ΘΗΕ* 11 (1967), στ. 1174 ἑ.

Παπουλᾶκος (Χριστοφόρος Παναγιωτόπουλος)[48]. Εἰς πεῖσμα δὲ διδασκάλων μας, ποὺ θεωροῦσαν τοὺς δύο αὐτοὺς μάρτυρες τῆς παραδόσεως «*ἀμαθεῖς, τῶν ὁποίων ἡ μνήμη ταχέως ἐσβέσθη*»[49] σήμερα συντάσσονται γι' αὐτοὺς διδακτορικὲς διατριβές, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴν profan ἐπιστήμη. Ἡ ἄσκηση τοῦ Φλαμιάτου καὶ τοῦ Παπουλάκου, «*καρπὸς μοναστικῆς εὐσεβείας*»[50], μὲ μόνιμη ἀναφορὰ στὸ Ἅγιον Ὄρος, συνιστᾶ διακρίβωση ἀσφαλῆ τῆς συνεχείας τοῦ ἡσυχαστικοῦ πνευματικοῦ βίου, ἔστω καὶ σὲ περιορισμένη ἔκταση, σ' ἀντίθεση μὲ τὴ γενικότερη πνευματικὴ καχεξία. Τὴν ἴδια παράδοση, ὡς πρὸς τὶς πρακτικὲς τοὐλάχιστον, μαρτυροῦν ὁ Στρατηγὸς Μακρυγιάννης καὶ ὁ κύκλος τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη. Ἡ θεωρητικὴ δὲ ὑποστύλωση τοῦ ὀρθοδοξοπατερικοῦ μοναστικοῦ πνεύματος προσφερόταν ἀπὸ τὰ λειτουργικὰ βιβλία, ποὺ δὲν ἔπαυσαν ποτὲ νὰ τρέφουν πνευματικὰ Μονὲς καὶ Ἐνορίες. Ἡ συνεχιζόμενη δὲ παρουσία ἀσκητικῶν μορφῶν προσέφερε πόλους ἕλξεως γιὰ τὶς χαριτωμένες ἐκεῖνες ψυχές, ποὺ ἀναζητοῦσαν αὐθεντικὴ πνευματικὴ καθοδήγηση στὴν ἀσκητικὴ ἔφεσή τους.

Σαφὲς δεῖγμα ἡσυχαστικῆς παραδόσεως συνιστοῦσαν στὴν ἐποχὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου καὶ οἱ Μονὲς τῆς Χίου[51], μὲ μόνιμη τὴν πνευματικὴ ἐπιρροὴ τῶν ἁγίων Κολλυβάδων Πατέρων (Μακαρίου Κορίνθου, Ἀθανασίου Παρίου κ.ἄ.)[52]. Ἰδιαίτερα δὲ ἡ *Νέα Μονὴ* (ἄβατος ἕως τὸ 1931)[53], μὲ τὶς σκῆτες καὶ τὰ ἡσυχαστήριά της (Προβατείου Ὄρους

48. Βλ. Τάσου Ἀθ. Γριτσοπούλου, «Παπουλᾶκος», *ΘΗΕ* 10 (1966), στ. 14 ἑ.ἑ.

49. Βλ. Γερ. Ἰ. Κονιδάρη, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος*, τόμος Β΄, Ἀθῆναι 1970, σ. 253.

50. Βλ. Βασ. Γιούλτση, *ὅ.π.*, σ. 173.

51. Βλ. Ἰω. Μ. Ἀνδρεάδου, *Ἱστορία τῆς ἐν Χίῳ Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, μέρος Α΄, Ἀθήνησι 1940, σ. 221 ἑ.ἑ.

52. *Αὐτόθι*, σσ. 115, 118.

53. *Αὐτόθι*, σσ. 232-276, 247.

καὶ Πενθόδου)[54]. Ὁ ἀσκητὴς Παχώμιος, ὅπως εἶναι γνωστὸ σ' ὅλους τοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὸν βίο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου[55], ἀπετέλεσε ἀσκητικό του πρότυπο καὶ πνευματική του βακτηρία στὴ διαμόρφωση τῆς ἡσυχαστικῆς του συνειδήσεως[56], ποὺ τελειώθηκε μὲ τὴν πνευματικὴ μαθητεία του στὸ «Περιβόλι τῆς Παναγίας», ὥστε νὰ ἀποβεῖ «*Ἁγιορείτης στὴν καρδιά του*»[57]. Εἶναι μᾶλλον ἀναντίρρητο, ὅτι ἡ πρακτικὴ τοῦ γέροντος Παχωμίου (ἵδρυσε Παρθενῶνα στὸ ὄρος Φραγκοβούνι, ποὺ ὁλοκληρώθηκε τὸ 1901, διεπόμενο ἀπὸ ὁσιακὸ βίο, κοινοβιακὴ δομὴ καὶ τὴν αὐστηρότητα τοῦ ἀβάτου), ὑπῆρξε τὸ πρότυπο τῆς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος τοῦ ἁγίου Νεκταρίου (1904), ποὺ καὶ αὐτὴ ὀργανώθηκε κατὰ τὸ ἀρχαῖο μοναστικὸ σύστημα τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ περίπτωση τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, ποὺ θὰ ἀποβεῖ μὲ τὴ σειρά του ὑπόδειγμα γιὰ τοὺς μεταγενεστέρους[58], ἐπιβεβαιώνει τὸ γεγονός, ὅτι ἡ πατερικὴ ἡσυχαστικὴ παράδοση συνεχίζεται ἀδιάκοπα στὴν Ὀρθοδοξία, διότι ὅ,τι ἰσχύει γιὰ τὶς ἑλληνόφωνες περιοχές, ἰσχύει ἐξ ἴσου καὶ γιὰ τὶς ἀδελφὲς βαλκανικὲς χῶρες.

4. Συμπεράσματα

Ὁ Μοναχισμός, στὰ ὅρια τῆς Ἐθναρχίας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, ποσοτικὰ μὲν παρου-

---

54. *Αὐτόθι*, σσ. 328 ἑ. καὶ 323 ἑ.

55. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, «Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν Γέροντα Παχώμιον» (ἐπιμέλεια-κείμενο Βαρβάρας Γιαννακοπούλου), Ἀθῆναι 1992 (ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ *Ὁ Ἐφημέριος*).

56. Βλ. Θεοδωρήτου μοναχοῦ Ἁγιορείτου, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος, ὁ ἱεράρχης, ὁ λόγιος, ὁ ἀσκητής*, Ἀθῆναι 1970.

57. Βλ. ἱ. Π. Γ., «Ὁ ἅγιος Νεκτάριος καὶ τὸ Ἅγιον Ὄρος», *Ὁ ὅσιος Γρηγόριος. Ἐτησία ἔκδοσις τῆς Ἱερᾶς Κοινοβιακῆς Μονῆς ὁσίου Γρηγορίου Ἁγίου Ὄρους*, περ. Β΄, ἀριθμ. 3 (1978), σσ. 60-62. Πρβλ. μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, *ὅ.π.*, σ. 73 ἑ.ἑ.

58. Βλ. Γεωργίου Καψάνη, «Ἡ περὶ Μοναχισμοῦ διδασκαλία τῶν ἁγίων Ἱεραρχῶν Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ καὶ Νεκταρίου Πενταπόλεως τῶν θαυματουργῶν», *Πρακτικὰ Πανελληνίου*

σιάζει ἐν πολλοῖς συρρίκνωση σὲ σχέση μὲ τὸ παρελθόν, διότι ὄχι μόνον ἐξέλειψαν οἱ λόγοι τῆς ἀθρόας καταφυγῆς στὰ μοναστήρια, ἀλλὰ καὶ τὸ νέο εὐρωπαϊκὸ πνεῦμα ἐνίσχυε τὴν ἀποστροφὴ πρὸς τὸν μοναχικὸ βίο. Ἐξ ἄλλου, ἡ Ἑλληνικὴ Πολιτεία ἀποδυνάμωσε στὰ ὅριά της καὶ τὰ ἐναπομείναντα μοναστήρια, μετὰ τὴ διάλυση τῶν περισσοτέρων ἀπὸ αὐτά (1833), ὥστε νὰ δικαιολογεῖται ἀπόλυτα, ὅσον ἀφορᾶ στὴν ἑλλαδικὴ πραγματικότητα, ὁ λόγος γιὰ «κρίση» καὶ «κατάπτωση», κατάσταση ποὺ θὰ παραταθεῖ καὶ μετὰ τὰ μέσα τοῦ 20οῦ αἰῶνος.

Ἀπὸ πλευρᾶς ὅμως ποιότητος καὶ συνεπείας στὴν παράδοση, παρὰ τὴν γενικότερη χαλάρωση, κατ' οὐδένα τρόπο μπορεῖ νὰ γίνει λόγος γιὰ νέκρωση ἢ ἀφασία καθολικὴ καὶ μάλιστα στὸν Ἄθωνα. Ἡ Χάρη τοῦ Θεοῦ διετήρησε τὰ ζώπυρα τῆς ἡσυχαστικῆς παραδόσεως σὲ εὐλογημένους θύλακές της, ποὺ ἐξεκόλαψαν τὴν ἀναγέννηση τῶν ἡμερῶν μας, προάγγελοι τῆς ὁποίας γιὰ τὸν ἑλλαδικὸ χῶρο ὑπῆρξαν ὁ ὅσιος πατὴρ ἡμῶν Νεκτάριος καὶ ἡ Μονή του.

Μοναστικοῦ Συνεδρίου (18-20 Ἀπριλίου 1990), Ἅγια Μετέωρα 1990, σσ. 179-191. Πρβλ. μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, *ὅ.π.*, σ. 311 ἑ.ἑ.

Πρωθιερέως ΒΑΛΕΝΤΙΝΟΥ ΑΣΜΟΥΣ
Καθηγητοῦ Ἰνστιτούτου Θεολογικῶν Σπουδῶν «Ὁ ἅγιος Τύχων» Μόσχας

Ἡ τιμὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου στὴν Μόσχαν καὶ τὴν ὅλην Ρωσσίαν

Πρὶν νὰ 'πῶ περὶ τῆς τιμῆς τοῦ ἁγίου Νεκταρίου στὴν Ρωσσία, θέλω νὰ ὁμιλήσω γενικῶς περὶ τῆς τιμῆς τῶν Ἑλλήνων ἁγίων στὴν χώρα μας, ὡς καὶ τῶν Ρώσσων ἁγίων στὴν Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία. Στὴν ὑπόθεσι, βεβαίως, ὑπάρχουν προβλήματα. Ἡ Ρωσσικὴ Ἐκκλησία δὲν γνωρίζει πολλοὺς Ἕλληνες ἁγίους, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία δὲν γνωρίζει πάρα πολλοὺς Ρώσσους ἁγίους. Ὑπάρχει κανονικὸ πρόβλημα ἀνακηρύξεως, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν συναριθμήσεως, ἁγίων μιᾶς τοπικῆς αὐτοκεφάλου ἐκκλησίας στὰ δίπτυχα τῶν ἑτέρων ἁγίων ἀδελφῶν ἐκκλησιῶν. Ὑπάρχει λειτουργικὸ πρόβλημα τῆς τιμῆς τῶν ἁγίων ἑτέρων ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν· ἐν πρώτοις μὲν τῆς μνήμης των στὴν θεία Λειτουργία, δευτερευόντως δὲ τοῦ ἑορτασμοῦ των «ἐν ᾀσματικαῖς ἀκολουθίαις». Ὑπάρχει καὶ πρόβλημα διδακτικὸ καὶ διαφωτιστικὸ ἐκδόσεως καὶ διαδόσεως τῶν βίων τῶν ἕως σήμερον ἀγνώστων δι' ἐμᾶς ἢ δι' ἐσᾶς ἁγίων. Φέρνω ἕνα παράδειγμα· στὴν δωδεκάτη Νοεμβρίου τελοῦμεν τὶς μνῆμες τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ ἐλεήμονος Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, τοῦ ὁσίου Νείλου καὶ τοῦ προφήτου Ἀχιᾶ. Ἀλλὰ στὸ ἐπίσημο «*Ὀρθόδοξο ἐκκλησιαστικὸ ἡμερολόγιο*» τῆς Ἐκκλησίας μας βρίσκεται καὶ ἡ μνήμη τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Σαλοῦ τοῦ Ρώσσου. Καὶ ἀπ' τὴν ἄλλη πλευρά, στὸν ἑλληνικὸ *Μεγάλο Συναξαριστή*, ὑπάρχουν καὶ οἱ μνῆμες τῶν ἁγίων Νείλου Μυροβλήτου, Μαρτίνου ἐπισκόπου, Ἀρσακίου Μάρτυρος, ἄλλου Μαρτίνου ἐπισκό-

που, Ἀντωνίου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ μαρτύρων, Λέοντος Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τῶν Νεομαρτύρων Σάββα καὶ Νικολάου.

Διὰ τοῦτο προτείνω:

Πρῶτον· νὰ παρακαλέσωμε τὴν ἱεραρχίαν τῆς τε Ἑλληνικῆς καὶ Ρωσσικῆς Ἐκκλησίας νὰ εὐλογήσῃ τὴν συναρίθμησι τῶν ἐλλειπόντων ἁγίων στὰ ἐπίσημα δίπτυχα τῶν Ἐκκλησιῶν.

Δεύτερον· νὰ ὀργανωθῇ ἡ μετάφρασι τῶν βίων τῶν Ρώσσων ἁγίων στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα καὶ ὁλοκλήρων συλλογῶν τῶν βίων τῶν Ἑλλήνων ἁγίων στὴν ρωσσική, διότι οἱ ἑλληνικοὶ βίοι (ὡς π.χ. στὸν *Μεγάλο Συναξαριστή*), ἔχουν πολλὲς λεπτομέρειες ποὺ ἐλλείπουν στὶς ρωσσικὲς μεταφράσεις των.

Τρίτον· εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ μετάφρασι τῶν σλαβικῶν ἀκολουθιῶν στὰ ἑλληνικὰ εἶναι ἔργο ὄχι μόνον δύσκολο, ἀλλὰ σχεδὸν ἀδύνατον, διότι οἱ ἑλληνικὲς ἀκολουθίες ἔχουν ἀκριβῆ μέτρα. Ἀλλὰ ἡ μετάφρασι τῶν ἑλληνικῶν ἀκολουθιῶν στὰ ρωσσικὰ ἢ σλαβωνικὰ εἶναι πολὺ εὐκολότερη. Διὰ τοῦτο προτείνω νὰ μεταφρασθοῦν οἱ ἀκολουθίες, παρακλητικοὶ κανόνες καὶ χαιρετισμοὶ τῶν πολὺ γνωστῶν ἐκλεκτῶν καὶ ἀγαπητῶν ἁγίων (ὡς π.χ. ὁ ἅγιος Φώτιος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως) ποὺ ἕως σήμερον δὲν ἔχουν ἀκολουθίες στὴ σλαβορωσσική. Ἀλλὰ πρὶν νὰ μεταφρασθοῦν οἱ ειδικὲς ἀκολουθίες, ἡ ρωσσικὴ ἐκκλησία μπορεῖ νὰ ἑορτάζῃ τοὺς Ἕλληνες ἁγίους, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν ἀκολουθίες στὰ ρωσσικά, μὲ ἕνα σλαβωνικὸ λειτουργικὸ βιβλίο ποὺ καλεῖται «*Κοινὸν μηναῖον*», στὸ ὁποῖο ὑπάρχουν κοινὲς ἀκολουθίες τῶν ἁγίων κατὰ τάξεις, π.χ. τοῦ ἀποστόλου τοῦ δεῖνα, ἀκολουθία ἡ ὁποία ἁρμόζει σὲ οἱονδήποτε ἀπόστολο.

Ὅσο γιὰ τὸν ἅγιον Νεκτάριον, τώρα, ὑπάρχει χειρόγραφη μετάφρασι τῶν χαιρετισμῶν του καὶ ἄλλοι πρωτότυποι χαιρετισμοί (οἱ ὁποῖοι τυπώνονται), γραμμένοι ὑπὸ τοῦ ἱερέως *Ἀρτεμίου Βλαντίμιροβ*, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει σλαβορωσσικὴ μετάφρασι τῆς ᾀσματικῆς ἀκολουθίας τοῦ ἁγίου. Ὑπάρχουν δύο μεταφρασθέντα βιβλία περὶ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου· τοῦ

μακαρίτου ἀρχιμανδρίτη Ἀμβροσίου Φοντριέ, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος*, μεταφρασθὲν ἀπὸ τὰ γαλλικὰ καὶ τοῦ Μανώλη Μελινοῦ, *Μίλησα μὲ τὸν ἅγιο Νεκτάριο*. Ὁ συγγραφεὺς τῶν χαιρετισμῶν τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, ὁ ἱερεὺς Ἀρτέμιος Βλαντίμιροβ ἔκαμε καὶ ὁμιλίαν περὶ τοῦ ἁγίου στὴν ἐκπομπὴ τοῦ ραδιοφωνικοῦ ἱδρύματος «*Ράδονεζ*».

Πολλοὶ πιστοὶ στὴν Μόσχα καὶ ὄχι μόνον γνωρίζουν καὶ τιμοῦν τὸν ἅγιον Νεκτάριον. Ἡ ἀδελφότητα τοῦ ἁγίου Ἰωάννη τῆς Κροστάνδης πρὶν ἕξι χρόνια οἰκοδόμησε ἕνα παρεκκλήσι πρὸς τιμὴν τῆς εἰκόνας τῆς Θεοτόκου Παντανάσσης, στὸ παιδιατρικὸ τμῆμα μεγάλου ὀγκολογικοῦ νοσοκομείου. Πρὶν ἕνα χρόνο σ' αὐτὸ τὸ παρεκκλήσι προσεφέρθη ἀπ' τὴν Αἴγινα ἡ εἰκόνα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, ὡς ἡ εὐλογία τοῦ ἰδίου τοῦ ἁγίου. Αὐτὴ ἡ εἰκόνα τιμᾶται πολύ· οἱ ἱερεῖς ᾄδουν ἐνώπιον τῆς εἰκόνος παρακλήσεις, οἱ γονεῖς τῶν ἀρρώστων παιδιῶν ἀπομονώνονται συχνὰ στὸ παρεκκλήσι καὶ εὔχονται ἐνώπιον τῆς εἰκόνος τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, ἀφήνοντας πίσω ἀπ' τὴν εἰκόνα γραμματάκια ὑπὲρ ὑγείας τῶν βαρειὰ ἀσθενῶν παιδιῶν τους. Στὴν βιβλιοθήκη τοῦ παρεκκλησίου ὑπάρχει τὸ βιβλίο τοῦ Μανώλη Μελινοῦ, *Μίλησα μὲ τὸν ἅγιο Νεκτάριο*. Οἱ ἀδελφοὶ καὶ οἱ ἀδελφὲς τῆς ἀδελφότητος τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῆς Κρονστάνδης μίαν ἢ δύο φορὲς κάθε ἑβδομάδα ἐπισκέπτονται τὰ ἄρρωστα παιδιὰ ποὺ μένουν στὸ νοσοκομεῖο μαζὶ μὲ τοὺς γονεῖς των. Μιλοῦν γιὰ τὸν Θεό, γιὰ τὴν ὀρθόδοξη πίστι μας, γιὰ τὴν προσευχή, γιὰ τοὺς ἁγίους ποὺ βοηθοῦν τοὺς βαρειὰ νοσοῦντες. Λαμβάνουν λάδι ἀπὸ τὶς ἐνώπιον τῶν εἰκόνων τῆς Παντανάσσης καὶ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου λαμπάδες καὶ ἀλείφουν τὰ ἄρρωστα μέλη τῶν παιδιῶν. Συναθροίζονται μαζὶ μὲ τὰ παιδιὰ καὶ τοὺς γονεῖς των στὸ παρεκκλήσι καὶ ἀναγινώσκουν χαιρετισμοὺς καὶ κανόνες στὸν Χριστὸ καὶ στὴν Παναγιά. Ἀναγινώσκουν συχνὰ καὶ τοὺς χαιρετισμοὺς στὸν ἅγιον Νεκτάριον, ποὺ ἔγραψε ὁ ἱερεὺς Ἀρτέμιος Βλαντίμιροβ. Στὸ παρεκκλήσι ᾄδει παρακλήσεις καὶ βαπτίζει τὰ παιδιὰ ὁ ἱερεὺς *Ἀλέξιος Καζάντζεβ*, ἐφημέριος τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου Τροπαιοφόρου στὸ *Λουζκί*, στὴν Μόσχα. Τὰ παιδιὰ καὶ οἱ γονεῖς κοινωνοῦν τὰ

ἅγια Μυστήρια στὸ παρεκκλήσι. Οἱ βαρειὰ ἀσθενεῖς κοινωνοῦν στὶς αἴθουσες τοῦ νοσοκομείου. Τώρα οἰκοδομεῖται νέο κτήριο τοῦ παιδιατρικοῦ ὀγκολογικοῦ νοσοκομείου, στὸ ὁποῖο προσχεδιάζεται ἀνάλογο παρεκκλήσι.

Εἶναι γνωστὰ καὶ μερικὰ θαύματα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου στὴν Μόσχα. Μιὰ γυναίκα εἴκοσι πέντε ἐτῶν, ὀνόματι *Ἄννα Ἀνατολίου Νικηφόροβα*, συνεργάτις τοῦ μουσικοῦ ἱδρύματος τῶν *Γνέσιν*, εἶχε καρκινώδη ὄγκο πνευμόνων μὲ μεταστάσεις. Τῆς ἔδωκαν μιὰ μικρὴ εἰκόνα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, καὶ ἡ Ἄννα ἄρχισε νὰ ἀναγινώσκη τὸ ἀπολυτίκιον καὶ τὸ κοντάκιον τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, ἐζήτησε δὲ νὰ ᾄδη ὁ ἱερεὺς τὴν παράκλησι πρὸς τὸν ἅγιο. Οἱ ἰατροὶ τὴν συμβούλευσαν νὰ πάει στὴν Αὐστρία. Στὴν Αὐστρία τῆς ἔκαναν νέο ἰατρικὸ ἔλεγχο καὶ δὲν βρῆκαν κανένα ὄγκο.

Μιὰ γιαγιὰ ἑβδομῆντα τριῶν ἐτῶν, *Πελαγία* μὲ ἐπίθετο *Κουδέλια*, εἶχε καρκίνο μὲ μεταστάσεις. Ὁ ἔγγονός της, φοιτητὴς τῆς θεολογικῆς Ἀκαδημίας τῆς Μόσχας, τὸν ὁποῖον γνωρίζω καλά, προσηύχετο πρὸς τὸν ἅγιο Νεκτάριο, καὶ ὅταν οἱ ἰατροὶ ἔκαναν νέο ἔλεγχο δὲν ἀνεκάλυψαν τὸν καρκίνο.

Μιὰ γνωστή μου μοναχή, μήτηρ *Φωτεινή*, εἴκοσι ὀκτὼ ἐτῶν, εἶχε καρκίνο τοῦ αἵματος. Εἶδε σὲ ὅραμα τὸν ἅγιο Νεκτάριο, τὸν ὁποῖον καὶ προηγουμένως ἐγνώριζε, καὶ αὐτὸς τὴν ὑπεστήριξε. Ἦτο, ὡς εἶπε, «*μέγας καὶ φωτεινός*» καὶ χάιδευε τὸν ὦμό της μὲ τὸ χέρι του. Τὴν ἑπομένη ἡμέρα ἀπεδήμησε πρὸς τὸν Κύριον μὲ γαλήνη καὶ χαρὰ μεγάλη.

Ἕνα ἀγόρι εἶχε μεγάλο ὄγκο στὸν ὦμό του. Ἡ μητέρα του προσηύχετο πρὸς τὸν ἅγιο Νεκτάριο καὶ μετὰ μία ἑβδομάδα ὁ ὄγκος ἐξαφανίσθηκε.

Τώρα ὁ ἅγιος Νεκτάριος γίνεται ὅλο καὶ πιὸ πολὺ γνωστὸς στὴν Ρωσσία. Στὴν Μόσχα ζωγραφεῖται μιὰ νέα εἰκόνα τοῦ ἁγίου. Ἀγαποῦμε πολὺ τὶς ἑλληνικὲς εἰκόνες του, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἔχουμε καὶ μία ρωσσικὴ εἰκόνα του μὲ ρωσσικὴ ἐπιγραφή. Ὁ ἅγιος εἶναι γνωστὸς παρ᾽ ἡμῖν ὄχι μόνον ὡς μέγας θαυματουργός, ἀλλὰ καὶ ὡς ὑμνογρά-

φος. Πολὺ γνωστὸς εἶναι ὁ ὕμνος του «*Ἁγνὴ παρθένε δέσποινα*». Τὸν ᾄδουν στὶς ἐκκλησίες, στὰ χριστιανικὰ συνέδρια καὶ στὰ σπίτια τῶν πιστῶν, ὄχι μόνον στὴν Μόσχα ἀλλὰ καὶ στὶς διάφορες πόλεις καὶ χῶρες τῆς μεγάλης πατρίδος μας· τὸν ᾄδουν καὶ στὰ ἑλληνικὰ καὶ στὶς διάφορες ρωσσικὲς μεταφράσεις. Πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν μοῦ προξένησε ἰσχυρὴ ἐντύπωσι ὅταν ἤκουσα τὸ «*Ἁγνὴ παρθένε δέσποινα*» στὴν *Λβόβ*, μιὰ πόλη τῆς Δυτικῆς Οὐκραΐνης. Πρὸ δέκα ἐτῶν στὴν ἐπαρχία τῆς *Λβὸβ* ἦταν ἐπτακόσιες ἐκκλησίες· ἦτο ἡ μεγαλύτερη ἐπαρχία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ρωσσίας, ὅταν ὅλη ἡ Ἐκκλησία μας εἶχε στὸν καιρὸ ἐκεῖνον μόνο ἑπτὰ χιλιάδες ἐκκλησίες. Ἡ ἀνισομετρία τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπαρχιῶν ἐπεβλήθη ἀπ' τοὺς κομμουνιστὲς ποὺ δὲν ἤθελαν νὰ ἐξάπτουν τοὺς οὐκραϊνικοὺς ἐθνικιστὲς καὶ τοὺς ἔδωσαν πραγματικὰ προνόμια. Τώρα ἡ μεγαλύτερη ἐπαρχία ἐγένετο μικρότερη, διότι οἱ οὐνῖτες κατέλαβαν μὲ βία ὅλες σχεδὸν τὶς ἐκκλησίες. Οἱ ὀρθόδοξοι ἔχουν στὴν ἐπαρχία μόνον σαράντα ἐκκλησιαστικὲς κοινότητες ἐκ τῶν ὁποίων πολλὲς δὲν ἔχουν ἐκκλησιαστικὰ κτήρια. Στὴν ἐπαρχία τῆς *Λβόβ*, ὡς πρὸ τετρακοσίων ἐτῶν, στοὺς καιροὺς τῆς Οὐνίας τῆς Μπρέστ, ἡ Ὀρθοδοξία διώχνεται. Καὶ στὸν καιρὸ τῶν διωγμῶν οἱ πιστοὶ ἐμπνέονται ἀπὸ τὸν ὕμνο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου! Καὶ ἔτσι ἡ μνήμη τοῦ μεγάλου ὁμολογητοῦ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως τοῦ αἰῶνός μας, τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, ἑνώνεται μὲ τὴν μνήμη τῶν ἀπ' αἰῶνος μαρτύρων καὶ ὁμολογητῶν τῆς ἁγίας Ὀρθοδοξίας, ἐν πρώτοις μὲ τὴν μνήμη τῶν Ρώσσων Νεομαρτύρων καὶ Ὁμολογητῶν τοῦ αἰῶνός μας.

Ὑπάρχουν πολλὲς ὁμοιότητες τοῦ ἁγίου Νεκταρίου μὲ τοὺς Ρώσσους ἁγίους. Γιὰ 'μᾶς τοὺς Ρώσσους ἔχει ἐνδιαφέρον καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ἅγιος Νεκτάριος μὲ πολὺ θάρρος χειροθέτησε τὶς ἀσκήτριες διακόνισσες. Κατὰ τὴν ἴδια ἐποχὴ καὶ ἡ μεγάλη Ρωσσίδα ἁγία, μάρτυς μεγάλη δούκινα *Ἐλισάβεθ*, ἡ ἀδελφὴ τῆς ἐσχάτης βασιλίσσης μάρτυρός μας *Ἀλεξάνδρας*, κατέβαλε προσπάθειες ὥστε νὰ ἀναγεννηθῆ ἡ ἀρχαία τάξι τῶν διακονισσῶν. Ἀλλὰ ἡ ἁγιωτάτη Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας μας εἶχε συντηρητικὴ ἄποψι καὶ τὸ ἐγχείρημα κατέστη

φος. Πολὺ γνωστὸς εἶναι ὁ ὕμνος του «*Ἁγνὴ παρθένε δέσποινα*». Τὸν ᾄδουν στὶς ἐκκλησίες, στὰ χριστιανικὰ συνέδρια καὶ στὰ σπίτια τῶν πιστῶν, ὄχι μόνον στὴν Μόσχα ἀλλὰ καὶ στὶς διάφορες πόλεις καὶ χῶρες τῆς μεγάλης πατρίδος μας· τὸν ᾄδουν καὶ στὰ ἑλληνικὰ καὶ στὶς διάφορες ρωσσικὲς μεταφράσεις. Πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν μοῦ προξένησε ἰσχυρὴ ἐντύπωσι ὅταν ἤκουσα τὸ «*Ἁγνὴ παρθένε δέσποινα*» στὴν *Λβόβ*, μιὰ πόλη τῆς Δυτικῆς Οὐκραΐνης. Πρὸ δέκα ἐτῶν στὴν ἐπαρχία τῆς *Λβὸβ* ἦταν ἑπτακόσιες ἐκκλησίες· ἦτο ἡ μεγαλύτερη ἐπαρχία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ρωσσίας, ὅταν ὅλη ἡ Ἐκκλησία μας εἶχε στὸν καιρὸ ἐκεῖνον μόνο ἑπτὰ χιλιάδες ἐκκλησίες. Ἡ ἀνισομετρία τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπαρχιῶν ἐπεβλήθη ἀπ' τοὺς κομμουνιστὲς ποὺ δὲν ἤθελαν νὰ ἐξάπτουν τοὺς οὐκραΐνικοὺς ἐθνικιστὲς καὶ τοὺς ἔδωσαν πραγματικὰ προνόμια. Τώρα ἡ μεγαλύτερη ἐπαρχία ἐγένετο μικρότερη, διότι οἱ οὐνῖτες κατέλαβαν μὲ βία ὅλες σχεδὸν τὶς ἐκκλησίες. Οἱ ὀρθόδοξοι ἔχουν στὴν ἐπαρχία μόνον σαράντα ἐκκλησιαστικὲς κοινότητες ἐκ τῶν ὁποίων πολλὲς δὲν ἔχουν ἐκκλησιαστικὰ κτήρια. Στὴν ἐπαρχία τῆς *Λβόβ*, ὡς πρὸ τετρακοσίων ἐτῶν, στοὺς καιροὺς τῆς Οὐνίας τῆς Μπρέστ, ἡ Ὀρθοδοξία διώχνεται. Καὶ στὸν καιρὸ τῶν διωγμῶν οἱ πιστοὶ ἐμπνέονται ἀπὸ τὸν ὕμνο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου! Καὶ ἔτσι ἡ μνήμη τοῦ μεγάλου ὁμολογητοῦ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως τοῦ αἰῶνός μας, τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, ἑνώνεται μὲ τὴν μνήμη τῶν ἀπ' αἰῶνος μαρτύρων καὶ ὁμολογητῶν τῆς ἁγίας Ὀρθοδοξίας, ἐν πρώτοις μὲ τὴν μνήμη τῶν Ρώσσων Νεομαρτύρων καὶ Ὁμολογητῶν τοῦ αἰῶνός μας.

Ὑπάρχουν πολλὲς ὁμοιότητες τοῦ ἁγίου Νεκταρίου μὲ τοὺς Ρώσσους ἁγίους. Γιὰ 'μᾶς τοὺς Ρώσσους ἔχει ἐνδιαφέρον καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ἅγιος Νεκτάριος μὲ πολὺ θάρρος χειροθέτησε τὶς ἀσκήτριες διακόνισσες. Κατὰ τὴν ἴδια ἐποχὴ καὶ ἡ μεγάλη Ρωσσίδα ἁγία, μάρτυς μεγάλη δούκινα *Ἐλισάβεθ*, ἡ ἀδελφὴ τῆς ἐσχάτης βασιλίσσης μάρτυρός μας *Ἀλεξάνδρας*, κατέβαλε προσπάθειες ὥστε νὰ ἀναγεννηθῆ ἡ ἀρχαία τάξι τῶν διακονισσῶν. Ἀλλὰ ἡ ἁγιωτάτη Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας μας εἶχε συντηρητικὴ ἄποψι καὶ τὸ ἐγχείρημα κατέστη

ἀδύνατον. Δὲν γνωρίζω τίποτε περὶ ἐνδεχομένης ἐπιρροῆς τῆς ἁγίας Ἐλισάβεθ ἀπὸ τὸν ἅγιο Νεκτάριο, πιθανώτατα, ὅμως, ἡ ἐν λόγῳ ἐπιρροὴ εἶναι δυνατὸν νὰ ὑφίστατο, καθ' ὅτι ἡ αὐτοκρατορικὴ οἰκογένειά μας εἶχε πολλὲς σχέσεις μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ μεγάλη δούκινα Ἐλισάβεθ ἦτο ἐπικεφαλῆς τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Συλλόγου τῆς Παλαιστίνης.

Ἐξαιρέτως συμβάλλει γιὰ τὴν ἔκδοσι τῶν βιβλίων τῆς ρωσσικῆς πνευματικότητος στὰ ἑλληνικὰ καὶ τῶν ἑλληνικῶν βιβλίων στὰ ρωσσικὰ ὁ ὁσιολογιώτατος Ἀρχιμανδρίτης Τιμόθεος Σακκᾶς. Ἐπίσης συμβάλλει ὥστε νὰ γίνωνται γνωστοὶ οἱ ἅγιοι καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν Ρωσσία καὶ ὁ ἐκδοτικὸς οἶκος τοῦ μοναστηρίου τοῦ ἁγίου Σεργίου τοῦ Ράδονεζ, ὁ διευθυντὴς τοῦ ὁποίου ἐκδοτικοῦ οἴκου, ὁ ὁσιολογιώτατος Ἀρχιμανδρίτης Ἀλύπιος, εἶναι σήμερα ἐδῶ. Τὸ μοναστήρι τοῦ ἁγίου Σεργίου ἐξέδωκε τὸ προμνημονευθὲν βιβλίο τοῦ Μανώλη Μελινοῦ σὲ εἴκοσι πέντε χιλιάδες ἀντίτυπα, ἐξέδωκε καὶ βιβλίο περὶ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ρώσσου, *Ὁ Βίος καὶ τὰ νέα θαύματα* καὶ τὸ βιβλίο τοῦ Ἀρχιμανδρίτου (νῦν Μητροπολίτου Ναυπάκτου) Ἱεροθέου Βλάχου, *Μιὰ νύχτα στὴν ἔρημο τοῦ Ἁγίου Ὄρους*. Τὸ νεοΐδρυθὲν θεολογικὸ Ἰνστιτοῦτο τοῦ ἁγίου Τύχωνος στὴν Μόσχα, τοῦ ὁποίου εἶμαι καθηγητής, μπορεῖ νὰ συμμετέχῃ στὸ ἔργο τῆς μεταφράσεως καὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν συγγραμμάτων τῶν βίων καὶ τῶν ἀκολουθιῶν τῶν ἕως σήμερον λιγότερο γνωστῶν παρ' ἡμῖν Ἑλλήνων ἁγίων.

Αὐτὲς τὶς μέρες ὁ ἁγιώτατος Πατριάρχης τῆς Μόσχας Ἀλέξιος θὰ εὐλογήσῃ τὴν συναρίθμησι τοῦ ἁγίου Νεκταρίου στὰ ἐπίσημα δίπτυχα τῆς Ρωσσικῆς Ἐκκλησίας. Δυστυχῶς, τὰ ἐπίσημα ἡμερολόγια γιὰ τὸν ἑπόμενο χρόνο εἶναι ἤδη τυπωμένα. Ἀλλὰ μποροῦμε νὰ δώσωμε εἰδήσεις περὶ τοῦ γεγονότος στὰ περιοδικὰ καὶ στὴν ραδιοφωνία. Ὁ ἅγιος πατὴρ ἡμῶν Νεκτάριος ἂς πρεσβεύει ὑπὲρ ἡμῶν στοὺς δυσκόλους καιροὺς τῶν διωγμῶν καὶ τῆς παγκοσμίου περίπου ἀποστασίας.

Μοναχοῦ ΜΩΫΣΕΩΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος καὶ τὸ Ἅγιον Ὄρος

Τὰ περὶ τοῦ θαυματουργοῦ καὶ μεγάλου ἁγίου Νεκταρίου ἐπισκόπου Πενταπόλεως καὶ τὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα περὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους εἶναι, νομίζω, ἀρκετὰ γνωστά. Ἔτσι θὰ εἰσέλθω ἀμέσως στὸ θέμα μου, ἀφοῦ σταθμεύσω γιὰ λίγο σὲ ὁρισμένα βιογραφικὰ στοιχεῖα τοῦ ἁγίου ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὸ θέμα μας.

Γεννήθηκε στὴ μοναχοτρόφο Σηλυβρία τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης τὸ 1846. Μετὰ ἀπὸ σπουδὲς κι ἐργασίες τὸ 1876 ἐκάρη μοναχὸς στὴ Νέα Μονὴ τῆς Χίου[1]. Πρὸ καὶ μετὰ τῆς κουρᾶς του, παντοῦ καὶ πάντοτε ζοῦσε ὡς ἕνας ἁπλός, ἡσύχιος καὶ ταπεινὸς μοναχός. Στὴν Σηλυβρία, στὴν Κωνσταντινούπολη, στὴν Ἀθήνα ὡς σπουδαστής, στὴν Ἀλεξάνδρεια, ὡς ἐπίσκοπος, στὴν Εὔβοια, τὴν Φθιώτιδα καὶ τὴν Φωκίδα ὡς ἱεροκήρυκας, στὴν Ἀθήνα ὡς σχολάρχης, στὴν Αἴγινα ὡς κτίτορας μονῆς[2]. Τὴν ἀγάπη του πρὸς τὸν μοναχισμὸ φανερώνει καὶ στὰ πολλά του ἔργα[3].

Ὁ μακαριστὸς Γέροντας τῆς Πάτμου Ἀμφιλόχιος Μακρῆς[4], ὁ παρ' ὀλίγον Ἁγιορείτης[5] καὶ μαθητὴς τοῦ ἁγίου Νεκταρίου[6], γράφει περὶ αὐτοῦ· «*...ἕνας μόνον διακαὴς πόθος ἐφλόγιζε τὴν ψυχήν του, νὰ*

1. Βλ. Γ. Σωτηρίου, «Νέα Μονὴ Χίου», *Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον* Β΄ (1916).
2. Βλ. Τίτου Ματθαιάκη, *Ὁ ὅσιος Νεκτάριος*, σσ. 59-62.
3. Βλ. Βίκτωρος Ματθαίου, *Ὁ μέγας Συναξαριστὴς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, τόμος ΙΑ΄, Ἀθῆναι 1973⁴, σ. 272.
4. Βλ. Ἰγνατίου Τριάντη, *Ὁ Γέροντας τῆς Πάτμου (1889-1970)*, Πάτμος 1993.
5. *Αὐτόθι*, σσ. 25-26.
6. *Αὐτόθι*, σσ. 32-35.

ἴδη τὸν μοναχικὸν βίον ἐξαπλούμενον εἰς ὅλον τὸ ταλαιπωρημένον Ἔθνος ἡμῶν, σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τῶν Πατέρων μας, διὰ νὰ δύναται ἡ Ἐκκλησία τῆς Πατρίδος, νὰ ἐξευρίσκῃ στρατιώτας ἀφοσιωμένους εἰς Αὐτὴν καὶ νὰ ἀντλῇ τὴν δύναμιν καὶ τὸ κῦρός Της ἀπὸ τὰ προπύργια τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὰ μοναστήρια»[7].

Ὁ μακαριστὸς Γέροντας τῆς Πάρου Φιλόθεος Ζερβάκος[8], ὁ ἐπίσης παρ' ὀλίγον Ἁγιορείτης καὶ πνευματικὸ τέκνο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, ἔτσι περιγράφει τὴν ἀναχώρησή του γιὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος μὲ τὸν Νικόλαο Μητρόπουλο, μετέπειτα μοναχὸ Νεῖλο Σιμωνοπετρίτη[9]: *«Πρὶν ἀναχωρήσωμεν μὲ τὸν ἀδελφὸν Νικόλαον Μητρόπουλον ἐξομολογηθέντες ἀμφότεροι εἰς τὸν Ἅγιον Πενταπόλεως Νεκτάριον καὶ λαβόντες τὴν εὐχὴν καὶ εὐλογίαν του ἐτελέσαμεν ὁλονύκτιον ἀγρυπνίαν εἰς τὸ ἐκκλησίδιον τοῦ Προφήτου Ἐλισσαίου τὴν 8ην Μαΐου ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ μετέσχομεν τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων τὴν πρωΐαν. Τὴν μεσημβρίαν μᾶς παρέθηκε τράπεζαν εἰς τὸν οἶκόν του ὁ φιλόξενος καὶ φιλομόναχος κ. Νικ. Μπούκης, ὅπου εἴχομεν ὁμοτράπεζον καὶ τὸν Ἀλεξ. Παπαδιαμάντην. Μετὰ τὸ φαγητὸν ἀνεπαύθημεν, τὸ δὲ ἀπόγευμα τῆς ἰδίας ἡμέρας μᾶς ἐπεσκέφθησαν οἱ πνευματικοὶ φίλοι Ἀλ. Μωραϊτίδης μετὰ τῶν ὁποίων εἰς πάσας τὰς ἀγρυπνίας συνευφραινόμεθα πνευματικῶς ἀγρυπνοῦντες, προσευχόμενοι, ᾄδοντες καὶ ψάλλοντες τῷ Κυρίῳ. Οὗτοι οἱ εὐλαβεῖς καὶ καλοὶ φίλοι μᾶς συνώδευσαν μέχρι τοῦ Ἀτμοπλοίου, ὅπου καὶ ἀποχαιρέτισαν ἡμᾶς συγκεκινημένοι, δακρυρροοῦντες καὶ ἀγαλλόμενοι τῇ καρδίᾳ*[10] *[...] ἐξ ὧν τινες διέπρεψαν ἐπ' ἀρετῇ, φιλομαθείᾳ καὶ ὁσιότητι βίου...»*[11].

---

7. Βλ. Τίτου Ματθαιάκη, ὅ.π., σ. 132.

8. Βλ. *Ἀρχιμανδρίτης Φιλόθεος Ζερβάκος, ἡγούμενος Ἱ. Μ. Λογγοβάρδας Πάρου (1884-1980)*, Θεσσαλονίκη 1980.

9. Βλ. Μωυσέως μοναχοῦ Ἁγιορείτου, «Μοναχὸς Νεῖλος Σιμωνοπετρίτης (1871-1911)», *Ὀρθόδοξος Τύπος* 674-675 (1985).

10. Βλ. Φιλοθέου Ζερβάκου, «Τὰ ἀπομνημονεύματά μου», *Ὀρθόδοξος Τύπος* 428 (1980), σ. 3.

11. Βλ. Φιλοθέου Ζερβάκου, «Ἀναμνήσεις μου ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντην καὶ Μωραϊτίδην», *Κιβωτός. Μηνιαῖον φυλλάδιον ὀρθοδόξου διδαχῆς*, ἔτος Β΄, ἀριθμ. φύλλου 14, Φεβρουάριος 1953, σ. 46.

Σύγχρονος Ἁγιορείτης Γέροντας γράφει γιὰ τὸν ἅγιο: «*Ὁ Ἱερὸς ἡμῶν Τόπος ὡς κιβωτὸς τῆς Παραδόσεως καὶ καρδία τῆς Ὀρθοδοξίας τὸν εἵλκυεν ὡς μαγνήτης διὸ καὶ ἠθέλησε νὰ ἔλθῃ διὰ νὰ μονάσῃ μονίμως, ὅτε ἐδοκιμάσθη ὡς χρυσὸς ἐν χωνευτηρίῳ καὶ ἐδιώχθη ἀδίκως ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρειαν· ὁ Κύριος ὅμως τὸν προώριζε διὰ τὴν Αἴγιναν*»[12]. Τὸ θέρος τοῦ 1898 ἐπισκέφθηκε γιὰ πρώτη καὶ τελευταία φορὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος. Τοῦτο φαίνεται ἀπὸ δύο συστατικὲς ἐπιστολὲς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὴν Ἱερὰ Κοινότητα τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ αὐτῆς πρὸς τὶς εἴκοσι ἱερὲς μονές[13]. Ἐπίσης ἀπὸ δύο αὐτόγραφα σημειώματα τοῦ ἁγίου σὲ «βιβλία ἐντυπώσεων» ἐπισκεπτῶν ἱερῶν μονῶν καὶ ἕνα στὴ σκήτη τῶν Καυσοκαλυβίων.

Στὴ Μεγίστη Λαύρα γράφει: «*Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων, ἐπιποθεῖ καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχή μου εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου. Σκήνωμα ἀληθῶς τοῦ Κυρίου ἡ Ἱερὰ καὶ Σεβασμία Μονὴ τῆς Μεγίστης Λαύρας καὶ ἐμοὶ λίαν ἀγαπητὴ καὶ λίαν ποθητή. Ἐκφράσας τὸ φρόνημά μου, ἐκφράζω καὶ τὰς εὐχαριστίας μου πρός τε τοὺς ὁσιωτάτους Ἐπιτρόπους τῆς Ἱερᾶς Μονῆς καὶ ἅπασαν τὴν Ἱερὰν Σύναξιν διὰ τὴν φιλοφροσύνην, ἀδελφικὴν ἀγάπην, καὶ πρόθυμον περιποίησιν. Καὶ εὔχομαι ἀπὸ μέσης καρδίας τῇ ἱερᾷ ἀδελφότητι, τὴν θείαν ἀντίληψιν καὶ πλούσια τὰ ἐλέη παρὰ τοῦ λατρευομένου Θεοῦ.*

Τῇ 7ῃ Αὐγούστου 1898. † Ὁ Πενταπόλεως Νεκτάριος»[14].

Στὴ μονὴ Ἰβήρων γράφει: «*Νηστεία καὶ παρθενία πτέρυγες πνευματικαὶ πρὸς μεταρσίωσιν καὶ τελείωσιν· ἀλλ᾽ ἥ τε νηστεία καὶ παρθενία καθ᾽ ἑαυτὰς οὔτε καλὸν οὔτε κακόν, ἀλλ᾽ ἀπὸ τῆς τῶν μετιέντων*

---

12. Βλ. Ἱ[ερομονάχου] Π[αναρέτου] Γ[ρηγοριάτου], «Ὁ ἅγιος Νεκτάριος καὶ τὸ Ἅγιον Ὄρος», *Ὁ ὅσιος Γρηγόριος. Ἐτησία ἔκδοσις τῆς Ἱερᾶς Κοινοβιακῆς Μονῆς ὁσίου Γρηγορίου Ἁγίου Ὄρους*, περ. Β´, ἀριθμ. 3 (1978), σ. 54.

13. Βλ. Τίτου Ματθαιάκη, *ὅ.π.*, σσ. 51-53.

14. Βλ. Προηγ. Καλλιστράτου Λαυριώτου, *Ἱστορικὸν Προσκυνητάριον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μεγίστης Λαύρας*, Ἀθῆναι 1976, σσ. 160-162.

προαιρέσεως ἑκάτερον γίνεται, κατὰ τὸν θεῖον Χρυσόστομον. Προαιρέσεως ἄρα δεόμεθα ἀγαθῆς, νηστείαν ἀσκοῦντες καὶ παρθενίαν ὅπως ἀναβῶμεν πνευματικὰ καὶ ἀχθῶμεν εἰς τὴν χριστιανικὴν τελειότητα Ἔτι δὲ προαίρεσις τὸ ἐνακινεῖσθαι πρὸς τελείωσιν.

Ἐν τῇ Ἱερᾷ καὶ Σεβασμίᾳ Μονῇ τῶν Ἰβήρων τῇ 16η Αὐγούστου

Ἔτους Σωτηρίου 1898

† Ὁ Πενταπόλεως Νεκτάριος»[15].

Ἀπὸ διάφορες μαρτυρίες ποὺ ἔχουμε ὁ ἅγιος ἐπισκέφθηκε κατὰ τὸ διάστημα τῆς τρίμηνης παραμονῆς του στὸ Ἅγιον Ὄρος ἐκτὸς τῶν παραπάνω μονῶν τὶς μονὲς Διονυσίου, Γρηγορίου, Σίμωνος Πέτρας, τὴ σκήτη τῆς ἁγίας Ἄννης καὶ τῶν Καυσοκαλυβίων καὶ τὰ Κατουνάκια[16].

Γιὰ τὸ πλούσιο συγγραφικό του ἔργο ἀνέπτυξε ἀλληλογραφία μὲ τὶς ἁγιορείτικες μονὲς καὶ μερικὲς τοῦ συμπαραστάθηκαν ἁπλόχερα ὅπως ἡ Βατοπεδίου[17], καθὼς φαίνεται σ' ἕνδεκα ἐπιστολές του μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1900-1906. Στὴν τελευταία καταλήγει: «*Μεγίστη ἐμοὶ ἀμοιβὴ ἡ εὐχαρίστησις, ὅτι ἐργαζόμεθα ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν καὶ ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ*»[18]. Ἐπίσης στὴ μονὴ Χιλανδαρίου τὸ 1903[19] μία ἐπιστολὴ περὶ τῆς ἐκδόσεως τῆς *Εὐαγγελικῆς Ἱστορίας*, καὶ στὴ μονὴ Σίμωνος Πέτρας τρεῖς μικρὲς ἐπιστολές, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1902-1907 περὶ τῆς ἐκδόσεως βιβλίων του[20].

Ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ ἁγίου μὲ τὸν Μαδυτινὸ Γέροντα

15. Βλ. Μ[οναχοῦ] Μ[αξίμου] Ν[ικολόπουλου], *Ὀρθόδοξος Φιλόθεος Μαρτυρία* 38-39 (1990), σ. 45.

16. Βλ. Ἱ[ερομονάχου] Π[αναρέτου] Γ[ρηγοριάτου], ὅ.π., σσ. 54-60.

17. Βλ. Ἄντρης Χατζηκώστα-Τοφαλίδου, «Ἄγνωστες ἐπιστολὲς τοῦ ἁγίου Νεκταρίου πρὸς τὴν Ἱερὰ Μονὴ Βατοπεδίου», *Ὀρθόδοξη Μαρτυρία* 41 (1993), σσ. 117-127.

18. *Αὐτόθι*, σ. 127.

19. Βλ. «Ἕνα ἀνέκδοτο γράμμα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου», *Ἀθωνικοὶ Διάλογοι* 67-68 (1979), σ. 28.

20. Βλ. Μωυσέως μοναχοῦ Ἁγιορείτου, «Ὁ συγγραφικὸς ζῆλος τοῦ ἁγίου Νεκταρίου», *Ἀθωνικοὶ Διάλογοι* 69-70 (1980), σσ. 15 καὶ 21.

Ἰωάσαφ τὸν Ἁγιαννανίτη[21] τῆς Καλύβης τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἄνδρα ἐνάρετο, σώζεται μόνο μία ἐπιστολὴ τοῦ 1903[22], στὴν ὁποία ὁ ἅγιος μεταξὺ ἄλλων γράφει: «*...συναίσθησιν ἔχοντες τῆς ἡμετέρας ἀναξιότητος καὶ γυμνότητος, οὐδὲ τολμῶμεν κἂν νὰ συγκρίνωμεν ἡμᾶς πρὸς τὸν ἐλάχιστον τῶν μοναχῶν, τὸν ἐν τῇ ἀσκήσει καὶ σεμνῇ πολιτείᾳ ζῶντα. Διαβεβαιῶ δὲ ὑμᾶς ὅτι καθ' ἑκάστην μακαρίζω τοὺς ἀφιερωθέντας τῷ Θεῷ καὶ ἐν αὐτῷ ζῶντας καὶ κινουμένους καὶ ὄντας. Τί ἀληθῶς τῆς πολιτείας ταύτης τιμιώτερον ἢ τί λαμπρότερον; [...] θεωρῶ τὸν ἀσκητὴν ὑπέρτερον τοῦ Ἀρχιερέως [...] ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ ὁμολογῶ*»[23].

Ἡ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1889-1920 ὑψηλὴ πνευματικὴ φιλία τοῦ ἁγίου Νεκταρίου καὶ τοῦ σοφοῦ κι ἐναρέτου Γέροντος Δανιὴλ τοῦ Κατουνακιώτου[24] ὑπῆρξε γόνιμη καὶ σημαντική. Ὁ ταπεινόφρων ἅγιος δὲν διστάζει καθόλου ν' ἀπευθυνθεῖ στὸν ἔμπειρο Ἁγιορείτη Γέροντα καὶ νὰ ζητήσει τὸν κοινοβιακὸ κανονισμό[25], τὸ 1918, γιὰ τὴ μονή του στὴν Αἴγινα. Χαρακτηριστικὰ θὰ σημειώσει ὁ Γέρων Δανιήλ, ἀπευθυνόμενος στὴν ἡγουμένη Ξένη: «*Καὶ δὲν ἦτο βεβαίως ἴδιον ἐμοῦ τοῦ καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ ἀμαθοῦς καὶ ἀπαιδεύτου ν' ἀναλάβω τὴν παρ' ἀξίαν μοι ταύτην ἀξίωσιν καὶ νὰ ἐκθέσω συμβουλὰς καὶ νουθεσίας ἁρμοζούσας εἰς ὑμᾶς τὰς φιλοθέους παρθένους, αἵτινες καθοδηγούμεναι ἀπλανῶς καὶ ἐνδιακρίτως παρὰ τοῦ εἰρημένου ἁγίου Πατρός, τοῦ διακρινομένου ἐπὶ θεοσοφίᾳ καὶ χάριτι, δὲν ἔχετε τὴν ἐλαχίστην ἀνάγκην ἄλλου τινὸς ὁδηγοῦ καὶ μάλιστα ἀδαοῦς καὶ ἀναξίου, ὡς οἷος τυγχάνω*

---

21. Βλ. Ἱερομ. Ἀνθίμου Ἁγιαννανίτου, «*Ἁγία Ἄννα*», *τὸ ἱερὸ Βῆμα τοῦ Ἄθωνος*, Ἅγιον Ὄρος 1992, σ. 54.

22. Βλ. Ἱ[ερομονάχου] Π[αναρέτου] Γ[ρηγοριάτου], *ὅ.π.*, σ. 57.

23. Βλ. Τίτου Ματθαιάκη, *ὅ.π.*, σ. 261.

24. Βλ. Γέροντος Δανιὴλ Κατουνακιώτου, *Ἀγγελικὸς βίος*, Ἅγιον Ὄρος - Θεσσαλονίκη 1987^3, σσ. 13-41.

25. *Αὐτόθι*, σσ. 123-134.

ἐγὼ ὁ ἐλάχιστος»[26]. Ὁ διακριτικὸς αὐτὸς κανονισμὸς ἦταν ἀπάντηση στὴν παράκληση τοῦ ἁγίου: «*Θέλετε μᾶς ὑποχρεώσει μεγάλως, ἐὰν εὐαρεστηθῆτε νὰ γράψητε λόγον τινὰ πνευματικὸν πρὸς τὰς παρθένους πρὸς ἐνίσχυσιν αὐτῶν. Ἡ ὑμετέρα ἐπιστολὴ ἡ ὑπὸ τῆς πράξεως καὶ θεωρίας ὑπαγορευομένη ἔσται αὐταῖς ἐστερημέναις τοιαύτης ζώσης διδασκαλίας πνευματικὸν ἐντρύφημα καὶ ἀληθῶς στήριγμα πνευματικόν*»[27].

Τέσσερις ἐπιστολὲς τοῦ ἁγίου δημοσιεύονται μὲ τὴ βιογραφία τοῦ Γέροντος Δανιὴλ[28]. Στὴν πρώτη τοῦ 1903 ἀναφέρεται στὴν εὐεργετικὴ δύναμη τῶν δοκιμασιῶν: «*...αἱ δοκιμασίαι προάγουσιν εἰς τελειότητα· οὐδεὶς ἀδοκίμαστος εὐδόκιμος· οὐδεὶς ἀδοκίμαστος ὑψοῦται ὕπερθεν τοῦ γεώδους ἐπιπέδου, ἐφ' ὃ ἵσταται καὶ ἐφ' ὃ στηρίζεται ἡ οὐρανομήκης κλῖμαξ τῶν ἀρετῶν*»[29]. Στὴν ἐπιστολὴ τοῦ 1913 ζητεῖ ν' ἀποκτήσει κελλὶ γιὰ δύο πνευματικά του τέκνα καὶ μετὰ τὴν ἐκπλήρωση ὑποχρεώσεών του νὰ μεταβεῖ κι ὁ ἴδιος γιὰ ἕνα διάστημα νὰ ἡσυχάσει. Στὴν τρίτη ἐπιστολὴ φαίνεται καθαρὰ ὁ στενὸς σύνδεσμος τῶν δύο ἱερῶν ἀνδρῶν μὲ τὴν ἀνταλλαγὴ δώρων, ἐνθυμίων καὶ μνημονεύσεων. Ὁ ἅγιος βοήθησε οἰκονομικὰ γιὰ τὴν ἀνοικοδόμηση τοῦ ναοῦ τοῦ ἡσυχαστηρίου. Στὴν τέταρτη ἐπιστολὴ ἀναφέρει περὶ τῆς ἀποστολῆς βιβλίων του κι αἰτεῖται κανονισμὸ γιὰ τὴ μονή του.

Ὁ Γέρων Δανιὴλ στὶς 2.1.1921 γράφει γιὰ τὴν κοίμηση τοῦ θεοφόρου ἁγίου στὴν ἡγουμένη Ξένη. «*Ἀλλ' ὅτε ἀφίκετο πρὸς ἡμᾶς τὸ πνευματικὸν τέκνον ὁ Ἀθανάσιος Ἱερομόναχος καὶ μοὶ εὐηγγέλισε τὰ ἀδιαφιλονίκητα τεκμήρια τῆς ἁγιαστικῆς χάριτος, ἅτινα ἀπέδειξαν αὐτὸν ἄνδρα ἁγιώτατον, ἄνδρα χαριτωθέντα παρὰ Θεοῦ, διότι ἐπι-*

26. *Αὐτόθι*, σ. 124.

27. Βλ. Ἀρχιμ. Χερουβείμ, *Σύγχρονες Ἁγιορείτικες Μορφές 4. Δανιὴλ ὁ Κατουνακιώτης*, Ὠρωπὸς Ἀττικῆς 1985³, σ. 84.

28. Βλ. Γέροντος Δανιὴλ Κατουνακιώτου, *ὅ.π.*, σσ. 177-183.

29. *Αὐτόθι*, σ. 177.

ζῶντος ἐφρόντισε νὰ καθαρίσῃ τὸ τριμερὲς τῆς ψυχῆς του καὶ νὰ ἀναδειχθῇ θεράπων Θεοῦ γνησιώτατος, τότε μεγάλως ἀνεκουφίσθην καὶ ἐδόξασα τὸν Πανάγαθον Κύριον, ὅστις τὸν ἀνέδειξεν Ἅγιον τῆς ἡμέρας καὶ θὰ φιμωθῶσι πολλῶν ἀσεβῶν στόματα»[30].

Στὸ φιλόξενο ἡσυχαστήριο τῶν Δανιηλαίων φυλάγονται καὶ ἄλλες ἐπιστολὲς τοῦ ἁγίου, περὶ τὶς δώδεκα[31], ὡς καὶ τῆς μοναχῆς Ξένης. Ὁ σύνδεσμος τοῦ Γέροντος Δανιὴλ καὶ τοῦ ἁγίου δημιουργήθηκε μὲ τὴ μεσολάβηση τῆς συζύγου τοῦ γνωστοῦ διηγηματογράφου Ἀλέξανδρου Μωραϊτίδη, ποὺ τελείωσε τὸν βίο του στὴ Σκιάθο ὡς μοναχὸς Ἀνδρόνικος, ποὺ τελειώθηκε κι ἐκείνη ὡς μοναχὴ Ἀθανασία στὴ μονὴ Κεχροβουνίου τῆς Τήνου. Ἡ μοναχὴ Ἀθανασία ὑπῆρξε πνευματικὸ τέκνο τοῦ ἁγίου ἐπὶ ἔτη στὴν Ἀθήνα καὶ ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης μετέβη στὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ γνώρισε τὸν Γέροντα Δανιὴλ τοῦ μίλησε γιὰ τὸν ἅγιο.

Στὸ Ἅγιον Ὄρος φυλάγονται κι ἄλλες ἐπιστολὲς τοῦ ἁγίου σὲ μονές, σχετικὲς κυρίως μὲ τὴν ἔκδοση τῶν πονημάτων του. Ἐπίσης λόγιοι Ἁγιορεῖτες ἀσχολήθηκαν μὲ τὸν βίο καὶ τὸ ἔργο τοῦ ἁγίου ὅπως ὁ Γέρων Θεόκλητος Διονυσιάτης ποὺ γράφει: «...*ὁ θεοφόρος Νεκτάριος συμπυκνώνει ὅλη τὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας καὶ τώρα μάλιστα στὸ πηχτὸ σκοτάδι τῆς ἀγνοίας τὴν προβάλλει "ἐν σημείοις καὶ τέρασι"*»[32]. Σχολιάζοντας τὶς 35 ἐπιστολὲς τοῦ ἁγίου πρὸς τὶς μοναχὲς τῆς Αἴγινας γράφει: «...*περιέχουν πολύτιμη διδασκαλία καὶ φανερώνουν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μεγάλη πατρικὴν ἀγάπη καὶ τὴν ταπείνωσή του, ποὺ τὸν συνοδεύουν σ' ὅλη τὴ ζωή του, τὴ λεπτὴ διάκριση, μὲ*

---

30. Βλ. Γέροντος Δανιὴλ Κατουνακιώτου, *Μοναχικὰ Ἐντρυφήματα*, Ἅγιον Ὄρος-Θεσσαλονίκη 1982, σ. 39.

31. Οἱ ἐπιστολὲς ἐξεδόθησαν μετὰ σχολίων ἀπὸ τὸν καθηγητὴ πρωτοπρ. Θεόδωρο Ζήση, *Ἅγιος Νεκτάριος-Δανιὴλ Κατουνακιώτης. Δύο μεγάλες μορφὲς τοῦ αἰῶνός μας. Ἀναφορὰ στὴν ἀλληλογραφία τους*, Ἅγιον Ὄρος 1997.

32. Βλ. Θεοκλήτου μοναχοῦ Διονυσιάτου, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ὁ θαυματουργός*, [Ἀθῆναι] 1992^2, σ. 8.

τὴν ὁποία κατευθύνει τὶς ἄγευστες ἀπὸ μοναχισμὸ ψυχές»[33]. Πρὸς μία ἀμόναχη σύγχρονη μοναχὴ ποὺ ἀρνεῖται τὴν ἁγιότητα τοῦ θεοφόρου πατρὸς γράφει ὁ γνωστὸς Διονυσιάτης Γέροντας: «*Τολμᾷ νὰ γράφῃ κατὰ τοῦ ἁγίου Πατρός μας Νεκταρίου, ποὺ ἂν ἕνας Ἅγιος τῆς Ἐκκλησίας καθιερώθη ἐπισήμως ἀπὸ τὸ πέλαγος τῶν θαυμάτων του, εἶναι ὁ πραότατος καὶ ταπεινότατος ἅγιος Πατήρ*»[34].

Ὁ ἅγιος γνωριζόταν μὲ τοὺς Ἁγιορεῖτες Νικόδημο Καυσοκαλυβίτη, Θεοφύλακτο, ἱερομόναχο Σωφρόνιο [Κεχαγιόγλου (1839-1934)][35], ἐκδότη διδακτικῶν βιβλίων, μετὰ τοῦ ὁποίου διατηροῦσε ἀλληλογραφία, ἱερομόναχο Ἰωακεὶμ (Σπετσιέρη) Νεοσκητιώτη (1860-1943)[36], ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε μαθητής του στὴ Ριζάρειο, Γέροντα Ἀβιμέλεχ (Μπονάκη) Μικραγιαννανίτη (1860-1965)[37], ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ὁ πρῶτος βιογράφος του καὶ τὴ βιογραφία του ἐξέδωσε στὸ Βόλο τὸ 1921, ἱερομόναχο Μηνᾶ Ἁγιαννανίτη τὸν Μαυροβούνιο[38], ποὺ τὸν συνάντησε καὶ συνομίλησε μαζί του ὅταν ἐπισκέφθηκε τὸ Ἅγιον Ὄρος, ἱερομόναχο Χρύσανθο (Βρέτταρο) Ἁγιαννανίτη[39].

Πιὸ στενὸ σύνδεσμο ὁ ἅγιος εἶχε μὲ δύο ἄλλους ἁγίους Ἁγιορεῖτες. Τὸν ἅγιο Ἀρσένιο τὸν ἐν Πάρῳ (1800-1877), τοῦ ὁποίου διετέλεσε καὶ πνευματικὸ τέκνο[40] καὶ τὸν ἅγιο Σάββα τὸν Νέο τῆς Καλύμνου

---

33. Βλ. τοῦ ἰδίου, *Ἁγίου Νεκταρίου ἐπισκόπου Πενταπόλεως 35 ποιμαντικὲς ἐπιστολές*, [Ἀθῆναι] 1993, σ. 7.

34. Βλ. τοῦ ἰδίου, *Ἡ ἀφωρισμένη*, Θεσσαλονίκη 1978, σ. 48.

35. Βλ. Γεωργίου Α. Γαλίτη «Κεχαγιόγλου Σωφρόνιος. Ἁγιορείτης λόγιος ἱερομόναχος», *ΘΗΕ* 7 (1965), στ. 536-538.

36. Βλ. Μωυσέως μοναχοῦ Ἁγιορείτου, «Ἅγιος Νεκτάριος καὶ Ἁγιορεῖτες», *Ὁ ὅσιος Γρηγόριος. Ἐτησία ἔκδοσις τῆς Ἱερᾶς Κοινοβιακῆς Μονῆς ὁσίου Γρηγορίου Ἁγίου Ὄρους*, περ. Β΄, ἀριθμ. 7 (1982), σ. 37.

37. *Αὐτόθι*, σ. 39-40.

38. *Αὐτόθι*, σ. 40. Βλ. καὶ Ἀνδρέου μοναχοῦ Ἁγιορείτου, *Γεροντικὸ τοῦ Ἁγίου Ὄρους*, Ἀθῆναι 1979, σ. 51.

39. Βλ. Μωυσέως μοναχοῦ Ἁγιορείτου, *ὅ.π.*

40. Βλ. Μιχαὴλ Π. Χατζηγεωργίου, *Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως. Ἡ ἐπίσκεψή του στὴ Σῦρο στὴν ἁγία Παρασκευὴ καὶ ἄλλα κείμενα-μαρτυρίες*, (Σῦρος) 1996, σσ. 143-145.

(1862-1948)[41], τὸν ἐπὶ δωδεκαετία Ἁγιαννανίτη, ποὺ συνδέθηκε μαζί του, τὸν διακόνησε, παρακολούθησε τὶς δοκιμασίες του, τὸν σαβάνωσε, τὸν κήδευσε, εἶδε τὰ πρῶτα θαύματα τοῦ ἁγίου, ἁγιογράφησε τὴν πρώτη εἰκόνα του, ἔγινε ὁ ἐφημέριος κι ὁ πνευματικὸς τῶν μοναζουσῶν καὶ δάσκαλος στὴν ἁγιογραφία καὶ τὴν ψαλτική. Διηγεῖται ὁ ἴδιος ὁ ἅγιος Σάββας περὶ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου: «*Ἔμεινα μαζί του χρόνια. Ἐγὼ τὸν περιποιήθηκα. Ἐγὼ τὸν μαγείρευα. Ἐγὼ ἐρχόμουν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν ἅγιον Πενταπόλεως. Ἐγνώρισα τὴν ἀρετήν του, ἐγνώρισα τὴν μαρτυρικὴν ζωήν του*»[42]. Τὸ ἔργο τοῦ πνευματικοῦ παρέδωσε σ' ἕνα ἄλλο ἄξιο Ἁγιορείτη, τὸν Γέροντα Ἱερώνυμο Σιμωνοπετρίτη[43].

Ὁ Σιμωνοπετρίτης ἡγούμενος Ἱερώνυμος συχνὰ δεχόταν θεῖες ἐκμυστηρεύσεις τοῦ ἁγίου. «*Χθὲς εὑρισκόμην μετὰ τοῦ ἁγίου Διονυσίου*», τοῦ ἔλεγε. Λίγο πρὶν τὴ μακαρία τελευτή του εἶπε ὁ ἅγιος στὸν Γέροντα Ἱερώνυμο: «*Ἂν ὁ Θεὸς μοῦ δώση τὴν ὑγείαν μου, θὰ ξαναέλθω εἰς Ἅγιον Ὄρος*». Ἐπιστολές, ἐπισκέψεις κι ἐξομολογήσεις συνδέουν τὸν Γέροντα Ἱερώνυμο μὲ τὶς μοναχὲς τοῦ ἁγίου στὴν Αἴγινα. Λίγο πρὶν τὴν ἐκδημία του ὁ Γέρων Ἱερώνυμος ἐπισκέφθηκε τὸ μοναστήρι τοῦ ἁγίου γιὰ νὰ λάβει τὴν εὐλογία τοῦ πατέρα του, καθὼς τὸν ἀποκαλοῦσε[44].

Ὁ ὑμνογράφος Γέρων Γεράσιμος Μικραγιαννανίτης συνέθεσε πλήρη ὡραία ἀσματικὴ ἀκολουθία τοῦ ἁγίου[45], ποὺ συμπεριλήφθηκε

---

41. *Αὐτόθι*, σσ. 147-148. Βλ. καὶ Μωυσέως μοναχοῦ Ἁγιορείτου, «Ὅσιος Σάββας ὁ Νέος ὁ ἐν Καλύμνῳ», *Ὀρθόδοξη Μαρτυρία* 24, σσ. 37-38.

42. Βλ. Βασιλείου Παπανικολάου, *Ὁ ἅγιος Σάββας ὁ Νέος ὁ ἐν Καλύμνῳ*, [Κάλυμνος] 1979², σ. 58.

43. Βλ. Μωυσέως μοναχοῦ Ἁγιορείτου, *Ἱερώνυμος Σιμωνοπετρίτης ὁ Γέρων τῆς «Ἀναλήψεως» (1871-1957)*, Ἅγιον Ὄρος 1991³.

44. Βλ. τοῦ ἰδίου, «Ὁ ἅγιος Νεκτάριος καὶ ὁ Γέρων Ἱερώνυμος Σιμωνοπετρίτης», *Ἀθωνικοὶ Διάλογοι* 67-68 (1979), σσ. 13-16.

45. Βλ. Γερασίμου μοναχοῦ Μικραγιαννανίτου, *Ἀκολουθίαι καὶ Βίος τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νεκταρίου ἐπισκόπου Πενταπόλεως τοῦ θαυματουργοῦ [...]*, ἐν Ἀθήναις 1976.

στὰ Μηναῖα τῆς Ἐκκλησίας. Ἁγιορεῖτες φέρουν τ' ὄνομα τοῦ ἁγίου, ἁγιογραφοῦν εἰκόνες του καὶ μάλιστα θαυματουργοῦν, ὅπως τοῦ Γέροντος Μιχαὴλ τοῦ Καυσοκαλυβίτου (†1979)[46], ἀφιερώνουν ναοὺς στ' ὄνομά του, ὅπως στὸ Κελλὶ Ἁγίου Νικολάου-Μπουραζέρη παρὰ τὶς Καρυές, σὲ Σταυρονικητιανὸ κελλὶ παρὰ τὴν Καψάλα, σὲ Ξενοφωντικὸ κελλὶ παρὰ τὴ μονὴ Ρωσικοῦ, γράφουν ὕμνους καὶ βιβλία, φυλάγουν εὐλαβικὰ τεμάχια τιμίων λειψάνων του, ἐπιστολές του, ἄμφιά του, ἀντικείμενά του, διηγοῦνται συγκινημένοι τὴ θαυματουργικὴ χάρη του[47] καὶ τιμοῦν πανηγυρικὰ τὴ μνήμη του, ὅπως στὴ μονὴ Ἁγίου Παύλου.

Ἡ βιοεργογραφία τοῦ φιλοαθωνίτη ἁγίου τὸν κατατάσσει μὲ τοὺς κατὰ τρόπον Ἁγιορεῖτες πατέρες. Ἡ σχέση τοῦ ἁγίου μὲ τοὺς ἐνάρετους Ἁγιορεῖτες ἅγιο Σάββα, Ἰωάσαφ, Μηνᾶ καὶ Χρύσανθο τοὺς Ἁγιαννανῖτες, Ἀβιμέλεχ Μικραγιαννανίτη, Δανιὴλ Κατουνακιώτη, Ἰωακεὶμ Νεοσκητιώτη, Σωφρόνιο Κεχαγιόγλου, Νεῖλο καὶ Ἱερώνυμο τοὺς Σιμωνοπετρῖτες, ὡς καὶ τοὺς φιλοαγιορεῖτες Ἀμφιλόχιο τῆς Πάτμου καὶ Φιλόθεο τῆς Πάρου ἀνανέωσε ζωηρὰ τὸν μοναχισμὸ στὴν Ἑλλάδα. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι ἡ Αἴγινα ὀνομάσθηκε τὸ Ἅγιον Ὄρος τοῦ γυναικείου μοναχισμοῦ.

Μακρυὰ ἀπὸ ἡμερολογιακοὺς ζηλωτισμοὺς καὶ ἀσταθεῖς νοσηροὺς συναισθηματισμοὺς ὁ ἅγιος μὲ τοὺς ὁμόφρονες συναγωνιστές του, ἀποτελεῖ μιὰ νεοκολλυβαδική, γνήσια ἀναγεννησιακὴ πνευματικὴ κίνηση, σὲ μιὰ ἐποχὴ καθαρὰ ἀντιμοναχική, φύτεψε ὑπομονετικὰ κι ἐπίμονα τὸ εὐσκιόφυλλο δένδρο, ποὺ στὴ δρόσο του ἀναπαυόμεθα πολλοί. Ἡ σημερινὴ ἀκμὴ τοῦ ὀρθοδόξου μοναχισμοῦ, ἀνδρικοῦ καὶ γυναικείου, στὴν Ἑλλάδα ὀφείλεται στὶς θυσίες καὶ τὶς πρεσβεῖες τοῦ ἁγίου καὶ στὶς εὐχὲς τῶν συνεκδήμων του πατέρων. Ἕνας ἅγιος ἐπηρεάζει

46. Βλ. Μωυσέως μοναχοῦ Ἁγιορείτου, «Ἅγιος Νεκτάριος καὶ Ἁγιορεῖτες», *ὅ.π.*, σσ. 40-41.

47. Βλ. τοῦ ἰδίου, *Ἐπιστροφὴ ἀπὸ τὴν Ἀμερική*, [Ἀθήνα 1999], σσ. 87-88.

καὶ μεταστρέφει μιὰ ἐποχή. Μιὰ σειρὰ ἀστέρων γύρω ἀπὸ τὴ σελήνη φωτίζουν τὶς νύχτες μας μὲ τὴν πλούσια χάρη τῆς ἀγάπης τους. Ὁ ἱερὸς Ἄθωνας, τὸ Περιβόλι τῆς Παναγίας, τὸ ἐράσμιο Ἅγιον Ὄρος, μυστικὰ καυχᾶται γιὰ τὴ σχέση του μὲ τὸν θαυματουργὸ ἅγιο τοῦ αἰῶνός μας καὶ τὴν προσφορά του, γιὰ τὴν ὁποία συνέβαλε σημαντικά, ἀφοῦ τὸ προσκύνημά του στὸν Ἄθωνα ἀποτέλεσε γιὰ τὸν ἀσκητὴ ἐπίσκοπο σταθμὸ τῆς πνευματικῆς πορείας του[48].

---

48. Πρβλ. Ἀρχιμ. Δαμασκηνοῦ Χόντου, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος*, [Αἴγινα 1996], σσ. 23-24.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΟΡΝΑΡΑΚΗ
Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Σχόλιο στὴν Ποιμαντικὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου

Ἡ παροῦσα εἰσήγηση ἐπιχειρεῖ ἕνα σύντομο σχολιασμὸ ἑνὸς σημαντικοῦ κειμένου τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, τὸ ὁποῖο συνέγραψε ὡς διδακτικὸ ἐγχειρίδιο πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς. Πρόκειται γιὰ τὸ σύγγραμμά του ποὺ φέρει τὸν τίτλο· *Μάθημα Ποιμαντικῆς* καὶ τὸ ὁποῖο ἐξέδωσε ὁ ἅγιος Νεκτάριος, τὸ ἔτος 1898, τέσσερα χρόνια μετὰ τὴν ἀνάληψη ὑπ' αὐτοῦ τῆς Διευθύνσεως τῆς ἐν λόγῳ Σχολῆς.

Παρὰ τὸν μετριόφρονα τίτλο του, τὸ *Μάθημα Ποιμαντικῆς* ἀποτελεῖ ἕνα μεθοδικῶς καὶ συστηματικῶς συντεταγμένο διδακτικὸ ἐγχειρίδιο. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο εἶναι περισσότερο γνωστὸ τὸ ἔργο αὐτὸ ὡς ἡ *Ποιμαντικὴ* τοῦ ἁγίου Νεκταρίου. Καὶ ἀκριβῶς μὲ τὸν τίτλο αὐτὸ ἐπανεξεδόθη τὸ ἔτος 1974 ἀπὸ ἐκδοτικὸ οἶκο τῆς Θεσσαλονίκης[1].

Τὸ κείμενό του ἀριθμεῖ 269 σελίδες κανονικοῦ σχήματος καὶ ἀποτελεῖ πράγματι πλῆρες σύγγραμμα διδασκαλίας τῆς *Ὀρθοδόξου Ποιμαντικῆς*. Τὸ *Μάθημα Ποιμαντικῆς* ἢ ἡ *Ποιμαντικὴ* τοῦ ἁγίου Νεκταρίου διαιρεῖται σὲ δύο κύρια μέρη· στὴ *Γενικὴ Ποιμαντικὴ* καὶ τὴν *Εἰσαγωγὴ στὴν εἰδικὴ Ποιμαντική*. Στὰ δύο αὐτὰ κύρια μέρη προστίθεται *Παράρτημα τῆς Ποιμαντικῆς*.

---

1. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, Θεσσαλονίκη 1974[3].

Ἡ *Γενικὴ Ποιμαντικὴ* ὑποδιαιρεῖται σὲ δύο μέρη. Στὸ Α΄ μέρος ἐκτίθεται ἡ ὀρθόδοξη διδασκαλία περὶ Ἐκκλησίας, περὶ Μυστηρίων, περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς Ἱερωσύνης καὶ περὶ Ἐπισκόπου. Στὸ Β΄ μέρος γίνεται λόγος περὶ τῶν προσόντων τῶν πνευματικῶν ποιμένων. Σὲ ἑπτὰ κεφάλαια καθορίζονται τὰ θρησκευτικά, διανοητικά, σωματικὰ καὶ ἄλλα προσόντα τῶν ποιμένων καὶ γίνεται ἀναφορὰ καὶ στὸν οὐσιώδη ὅρο τῆς εἰσόδου στὴν Ἱερωσύνη, ποὺ εἶναι ἡ κλήση τοῦ ὑποψηφίου ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας.

Στὴν *Εἰσαγωγὴ στὴν εἰδικὴ Ποιμαντική*, ὕστερα ἀπὸ ἕνα σύντομο πρόλογο, στὸν ὁποῖο τονίζεται ὅτι τὸ ποιμαντορικὸ ἀξίωμα «*εἶναι ἐργῶδες λίαν*», γίνεται, στὰ δύο πρῶτα μέρη, λεπτομερὴς περιγραφὴ τῆς προσωπικότητος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ποιμένος μὲ τὴν παρουσίαση τῶν ἀρετῶν, τοῦ ἤθους ἀλλὰ καὶ τῶν κακιῶν καὶ ἀδυναμιῶν, ποὺ ἐνδεχομένως μπορεῖ νὰ ἐκδηλώνωνται στὴν συμπεριφορά του καὶ στὶς ποικίλες διαπροσωπικές του σχέσεις. Στὸ τρίτο μέρος τῆς *Εἰσαγωγῆς στὴν Εἰδικὴ Ποιμαντική*, μὲ τὸν τίτλο· *Καθηκοντολογία*, στεγάζονται ἕξι κεφάλαια, στὰ ὁποῖα ἐκτίθενται τὰ ποικίλα καθήκοντα τοῦ ποιμένος-ἐπισκόπου πρὸς τὸ ποίμνιό του, πρὸς τὴν πολιτεία, πρὸς τὰ ἔθνη καὶ καθορίζεται τὸ εἶδος τῆς σχέσεώς του πρὸς τὶς ἑτερόδοξες Ἐκκλησίες.

Ἐξάλλου τὸ *Παράρτημα τῆς Ποιμαντικῆς*, διαιρεῖται σὲ δύο κύρια μέρη. Τὸ Α΄ μέρος, μὲ τίτλο· *Ποιμαντικὴ τῶν Πατέρων*, περιλαμβάνει κυρίως πατερικὰ κείμενα σχετικὰ μὲ τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ ποιμένος. Τὸ Β΄ μέρος, μὲ τίτλο· *Περὶ τῶν Κανόνων τῆς Ἐκκλησίας*, στεγάζει, σὲ 30 κεφάλαια, θέματα καὶ προβλήματα τῆς ποιμαντικῆς διακονίας, ποὺ ἐξετάζονται ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῶν Ἱερῶν Κανόνων τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ γλῶσσα τοῦ κειμένου εἶναι ἡ καθαρεύουσα, ἡ δὲ διαπραγμάτευση τῶν θεμάτων χωρεῖ δι᾽ ἐρωταποκρίσεων. Ἡ μέθοδος αὐτὴ κρίνεται κατάλληλη γιὰ τοὺς διδακτικοὺς σκοποὺς τοῦ ἐγχειριδίου, ἐπειδὴ διευκολύνει καλύτερα τὴν συγκράτηση καὶ ἀπομνημόνευση τῆς προσφερομένης διδακτέας ὕλης ἀπὸ τοὺς ἱεροσπουδαστές.

Στὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου· *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, θὰ μποροῦσε ἴσως νὰ παρατηρήση κανείς, μέσα στὰ πλαίσια τοῦ περιωρισμένου χρόνου τῆς εἰσηγήσεως, τὰ ἑξῆς·

1. Ἀπὸ τὴν ἁπλῆ ἀνάγνωση τοῦ ἔργου τούτου τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, προκύπτει, ὅτι τὸ κέντρο τοῦ περιεχομένου του ἀποτελεῖ ἡ προσωπικότητα τοῦ πνευματικοῦ ποιμένος, τὸν ὁποῖο ὀνομάζει συνήθως ἐπίσκοπο, ἔτσι ὥστε ὁλόκληρο τὸ ἐγχειρίδιο νὰ φαίνεται ὅτι ἀναφέρεται στὸν ἐπίσκοπο καὶ μόνο στὸν ἐπίσκοπο.

Μιὰ πρώτη ἐξήγηση αὐτῆς τῆς κεντρικῆς θέσεως τῆς εἰκόνος τοῦ ἐπισκόπου, στὸ ἐγχειρίδιο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, παρέχεται ἀπὸ τὸν συντάκτη τῆς εἰσαγωγῆς στὴν ἐπανέκδοση τοῦ 1974 τοῦ *Μαθήματος Ποιμαντικῆς*, ὁ ὁποῖος σημειώνει ὅτι, κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς συγγραφῆς τοῦ ποιμαντικοῦ αὐτοῦ κειμένου, τὸ ποσοστὸ τῶν κατηρτισμένων ἐπαρκῶς πρεσβυτέρων στὴν Ἑλλαδικὴ Ἐκκλησία, ἦτο ἐξαιρετικῶς μικρὸ καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ τὸ βάρος τῆς ποιμαντικῆς φροντίδος ἔπιπτε σχεδὸν ἀκέραιο στοὺς ὤμους τῶν ἐπισκόπων[2]. Ἑπομένως, ὅταν γράφει ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἐγχειρίδιο ποιμαντικῆς τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἔχει ἐνώπιόν του τὸν ἐκ τῶν πραγμάτων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀναδεικνυόμενο, σχεδὸν ἀποκλειστικό, πρωτεργάτη τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας, τὸν ἐπίσκοπο.

Ἀλλὰ ἡ ἐξήγηση αὐτὴ ἀποτελεῖ μιὰ πρώτη ἐμφανῆ αἰτιολόγηση τῆς ἐμφάσεως ποὺ δίνει ὁ ἅγιος Νεκτάριος στὴν προβολὴ τῆς εἰκόνος τοῦ ἐπισκόπου στὸ ἐγχειρίδιό του καὶ ἡ ὁποία (ἐξήγηση) σχετίζεται μὲ τὶς ἱστορικὲς συγκυρίες τῆς ἐποχῆς. Ὁπωσδήποτε ὅμως ἡ δεύτερη ἐξήγηση, ποὺ μπορεῖ νὰ αἰτιολογήση ἐκκλησιολογικῶς τὸν τονισμὸ τῆς σημασίας τῆς προσωπικότητος τοῦ ἐπισκόπου, εἶναι ἀσφαλῶς τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἐπίσκοπος εἶναι τὸ *Α* καὶ τὸ *Ω* τῆς λυτρωτικῆς διακονίας

2. *Αὐτόθι*, σ. 6.

τῆς Ἐκκλησίας μεταξὺ τοῦ ποιμνίου. Αὐτή, τὴ θεμελιώδη γιὰ τὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας ἐκκλησιολογικὴ καὶ ποιμαντικὴ ἀρχὴ ἐπιδιώκει μὲ ὅσα γράφει περὶ ἐπισκόπων ὁ ἅγιος Νεκτάριος, νὰ προβάλλῃ μὲ ἔμφαση ἀλλὰ καὶ σαφήνεια.

Ἐκθέτει λοιπὸν τὴν *ἠθολογία* καὶ τὴν *ἀρετολογία* τῆς ἐπισκοπικῆς προσωπικότητος καὶ συμπεριφορᾶς ἀλλὰ δὲν παραλείπει νὰ ὁμιλήσῃ καὶ γιὰ τὶς πιθανὲς ἀρνητικὲς πλευρὲς τῆς προσωπικότητος αὐτῆς. Μάλιστα, σὲ δέκα τρεῖς παραγράφους-κεφάλαια, θὰ κάνῃ λεπτομερῆ λόγο γιὰ τὶς βλαπτικὲς συνέπειες τῶν ἀρνητικῶν αὐτῶν πλευρῶν στὴ ζωὴ τοῦ ποιμνίου ἀλλὰ καὶ στὴν ἴδια τὴν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ. Ἐνδεικτικῶς παραθέτουμε στὴ συνέχεια σχετικὲς παρατηρήσεις τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, ὅπως·

- «*Τὸ πολίτευμα τοῦ ποιμένος ἔσται ὑπόδειγμα τῇ ποίμνῃ, τὰ δὲ πάθη αὐτοῦ μεταδοθήσονται ὡς μόλυσμα αὐτῇ*»[3].
- «*Χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ τοιούτου ποιμένος* [τοῦ ὑπὸ ζήλου καὶ ἐριθείας κατεχομένου] *εἰσὶν ἡ μοχθηρία, ὁ φθόνος, τὸ μῖσος, ὁ θυμός, ἡ λύπη, ἡ ταραχή, ἡ ἀγανάκτησις, ἡ δυστροπία, ἡ ἀπιστία, ἡ αὐστηρότης καὶ τὰ παρόμοια*»[4].
- «*Ὁ Θεὸς ἀπέστη ἀπὸ τῆς παροικίας τοῦ ὑψηλόφρονος ἐπισκόπου*»[5].
- «*Ὁ φίλαυτος καὶ ἐγωϊστής, γενόμενος ποιμὴν πνευματικὸς ἀποβαίνει ὄλεθρος τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς ἑαυτοῦ παροικίας [...] Οὐαὶ τῇ παροικίᾳ καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ ἐκείνῃ τῇ λαχούσῃ τοιούτου ποιμενάρχου*»[6].
- «*Ἡ ἐπισκοπή, ἐν ᾗ ἐτάχθη ἐπίσκοπος ὁ μνησίκακος, παρεδόθη ἤδη τῷ Σατανᾷ*»[7].

---

3. *Αὐτόθι*, σ. 161.
4. *Αὐτόθι*.
5. *Αὐτόθι*.
6. *Αὐτόθι*, σ. 162.
7. *Αὐτόθι*, σ. 167.

• *«Ὁ ἄφρων ἐπίσκοπος ἐμπίπτει εἰς ἐπιθυμίας πολλάς, ἀνοήτους καὶ βλαβερὰς καὶ πρὸς ἓν τέλος φέρεται, τὸν ὄλεθρον καὶ ἀπώλειαν»*[8].

• *«Ὁ ἄνανδρός ἐστιν ὅλως ἀναρμόδιος πρὸς τὸ μέγα ἀξίωμα τῆς Ἀρχιερωσύνης καὶ Ἱερωσύνης»*[9].

Ἡ ἔμφαση αὐτὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου στὶς πιθανὲς ἀρνητικὲς πλευρὲς τῆς προσωπικότητος τοῦ ποιμένος ἐπιμαρτυρεῖ ἀσφαλῶς τὸ ἐναγώνιο ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν θεοφιλῆ λυτρωτικὴ διακονία τῆς Ἐκκλησίας μεταξὺ τοῦ ποιμνίου της ἀλλὰ καὶ ἀποκαλύπτει εὐαισθησία πατερικῆς αὐτοσυνειδησίας.

2. Ἡ *Ποιμαντικὴ* τοῦ ἁγίου Νεκταρίου φαίνεται, ἐκ πρώτης ὄψεως, νὰ στερῆται τοῦ πρακτικοῦ ἐκείνου μέρους, στὸ ὁποῖο συνήθως ἐκτίθεται ἡ μεθοδολογία τῆς ποιμαντικῆς διακονίας τοῦ ἱερέως στοὺς διαφόρους τομεῖς τῆς ζωῆς τοῦ ποιμνίου ἀλλὰ καὶ τοῦ εὐρυτέρου κοινωνικοῦ χώρου.

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος δὲν συγκροτεῖ καὶ δὲν παρουσιάζει μιὰ πρακτικὴ ποιμαντικὴ θεωρία, ἡ ὁποία συνήθως ἀφορμᾶται ἀπὸ τὰ δύο βασικὰ ἐρωτήματα κάθε πρακτικῆς προβληματικῆς· *α) τί* νὰ κάνω καὶ *β) πῶς* νὰ τὸ κάνω.

Στὴν *Ποιμαντικὴ* τοῦ ἁγίου Νεκταρίου δὲν ἐπισημαίνονται στόχοι μιᾶς πρακτικῆς ποιμαντικῆς διακονίας καὶ δὲν ἐκτίθενται μέθοδοι καὶ τρόποι ἐπιτεύξεως τῶν στόχων αὐτῶν. Κι ἴσως αὐτὸ τὸ γεγονὸς τῆς ἀπουσίας μιᾶς πρακτικῆς ποιμαντικῆς μεθοδολογίας νὰ εὐνοῆ τὴν διαπίστωση, ὅτι ἡ *Ποιμαντικὴ* τοῦ ἁγίου Νεκταρίου εἶναι μονομερῶς θεωρητικὴ καὶ δὲν πλουτίζει τὶς πρακτικὲς γνώσεις τοῦ ποιμένος γιὰ τὴν ἄσκηση μιᾶς πρακτικῆς ποιμαντικῆς. Ἀλλὰ βέβαια δὲν συμβαίνει κάτι τέτοιο.

8. *Αὐτόθι.*

9. *Αὐτόθι*, σ. 164.

Ἡ ἔμφαση πού δίνει ὁ ἅγιος Νεκτάριος στίς θετικές ἀλλά καί στίς ἀρνητικές πλευρές τῆς προσωπικότητος τοῦ ἐπισκόπου καί ἑπομένως ἡ κεντρική θέση πού κατέχει ἡ εἰκόνα τοῦ ἐπισκόπου στήν *Ποιμαντική* του, ἀποτελοῦν δύο στοιχεῖα ἀποδεικτικά τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ πνευματική ποιότητα καί οἱ ὁποιεσδήποτε ἄλλες διαστάσεις μιᾶς πρακτικῆς ποιμαντικῆς ἐξαρτῶνται πρωτίστως καί μᾶλλον ἀποκλειστικῶς ἀπό τό εἶδος καί τήν ποιότητα τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ ποιμένος.

Ἡ πρακτική ποιμαντική κάθε ἐπισκόπου (ὅπως καί κάθε πρεσβυτέρου) δείχνει καί ἀποκαλύπτει αὐτό πού εἶναι ὁ ἐπίσκοπος, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει καί τό ἀντίθετο· ἡ ποιότητα τῆς ζωῆς τοῦ ἐπισκόπου ἀκτινοβολεῖ θετικῶς ἤ ἀρνητικῶς τό χαρακτήρα καί τήν ποιότητα τοῦ ποιμαντικοῦ του ἔργου.

Αὐτό τό γεγονός σημαίνει ὅτι ἡ προσωπικότητα τοῦ ποιμένος αὐτή ἡ ἴδια, ἀποβαίνει οὕτως ἤ ἄλλως, θετικῶς ἤ ἀρνητικῶς *μέθοδος* τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου, πού ἡ προσωπικότητα αὐτή ἀσκεῖ.

Ἡ θεμελιώδης αὐτή ποιμαντική ἀρχή, πού κυριαρχεῖ στό ὑπό σχολιασμό ἔργο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου *Μάθημα Ποιμαντικῆς* εἶναι ἀσφαλῶς ἀκραιφνῶς πατερική. Ἀρκεῖ, γιά τοῦ λόγου τό ἀσφαλές, νά θυμηθῆ κανείς τό σχετικό λόγο τοῦ ἁγίου Μαξίμου, συμφώνως πρός τόν ὁποῖο, ὁ Θεός ὡς ὁ κατ' ἐξοχήν ποιμήν καί ἑπομένως καί ὁ Χριστός, ὡς ἀρχιποίμην, εἶναι ὁ ἴδιος μέθοδος τοῦ λυτρωτικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας. «*Αὐτός γάρ ἐστι καί Πρόνοια, ὡς συνοχή τῶν ὄντων· καί Προνοίας λόγος, ὡς μέθοδος τῆς τῶν προνοουμένων ἰατρείας...*»[10].

Ἡ ἐπισήμανση αὐτή τοῦ ἁγίου Μαξίμου ὑποδηλοῦται στήν *Ποιμαντική* τοῦ ἁγίου Νεκταρίου καί διαφαίνεται διαυγῶς στήν ἔμφαση πού δίνει στήν προσωπικότητα τοῦ ἐπισκόπου. Καί ἐν προκειμένῳ αὐτό εἶναι τό γεγονός πού ἀναδεικνύει τήν *Ποιμαντική* τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ὑπερχρονική, ἐπειδή ὑπογραμμίζει μιά μεθοδολογική ἀρχή

---

10. *P.G.* 90, 401A.

ἀνυπέρβλητη ἀπὸ τὸ χρόνο. Ὅταν ὁ ἐπίσκοπος ἢ ὁ πρεσβύτερος εἶναι ἀληθινὸς καὶ γνήσιος πνευματικὸς ἄνθρωπος καὶ ἐπομένως βρίσκεται στὴν πορεία τῆς καλῆς ἀλλοιώσεως, συνεχῶς ἀναγεννᾶται καὶ ἁγιάζεται πνευματικῶς, εἶναι σὲ θέση, κάθε στιγμή, νὰ μεθοδεύῃ τὴ διακονία του μὲ τὴν ὀφειλομένη *διάκριση*, στοχεύοντας ἐκεῖ ποὺ πρέπει καὶ ἐργαζόμενος ὅπως πρέπει.

Κάθε ἄλλος τρόπος καὶ κάθε ἄλλη μέθοδος ποιμαντικῆς διακονίας, ποὺ δὲν ἀποτελεῖ καρπὸ διακρίσεως, ἀποξενοῦται ἀπὸ τὴν αὐθεντικὴ ποιμαντικὴ συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας. Μιὰ τέτοια ἐκτροπὴ συμβαίνει καὶ σήμερα, ἰδίως στὴν περίπτωση ποὺ ἡ ποιμαντικὴ συνείδηση καὶ ἡ ποιμαντικὴ λογικὴ ὀλισθαίνει σὲ μιὰ ἐντελῶς πρακτικὴ ἐκκοσμίκευση τῶν μεθόδων τοῦ λυτρωτικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας.

Συχνά, σήμερα, μορφὲς καὶ μέθοδοι ποιμαντικῆς διακονίας καὶ διαλόγου μὲ τὸ σύγχρονο κόσμο ἀποτελοῦν δουλικὲς ἀντιγραφὲς τρόπων ζωῆς καὶ ἐπικοινωνίας τοῦ κόσμου τούτου. Ἀπὸ τὴν πατερικὴ ὅμως ποιμαντικὴ λογικὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου προκύπτει σαφῶς, ὅτι ἡ ἀρίστη μεθοδολογικὴ ἀρχὴ τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἐκείνη ποὺ ἀναδεικνύει τὴν *ποιμαντικὴ διάκριση* ὡς ἔκφραση πατερικῆς βιοτῆς. Τὸ πατερικὸ πνεῦμα μᾶς ἔχει πείσει ὅτι πράγματι τὸ βίωμα γεννᾶ τὴ διάκριση καὶ ὄχι μιὰ ἐγκόσμια λογικὴ ἢ πρακτικὴ μεθοδολογία, ποὺ εἶναι κενὴ θείου λόγου καὶ στερημένη τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Τὸ διπλὸ ἐρώτημα· α) τί πρέπει νὰ κάνω καὶ β) πῶς πρέπει νὰ τὸ κάνω, στὸ χῶρο τῆς ποιμαντικῆς διακονίας τῆς Ἐκκλησίας, ἀπαντᾶται λυτρωτικῶς, γιὰ τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο, μόνο δυνάμει μιᾶς *πατερικῆς διακρίσεως*.

Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ *πατερικὴ διάκριση*, ὡς καρπὸς προσωπικοῦ βιώματος ἁγιασμοῦ καὶ χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἀποτελεῖ οὐσιῶδες χαρακτηριστικὸ τοῦ συνολικοῦ ἔργου τοῦ ἁγίου Νεκταρίου· *Μάθημα Ποιμαντικῆς*.

3. Ἡ *Ποιμαντικὴ* τοῦ ἁγίου Νεκταρίου εἶναι ὄντως ἔργο γνησίως

πατερικό. Τὰ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα τῆς πατερικῆς γνησιότητος τοῦ ἔργου εἶναι βέβαια ἡ πλουσία χρήση πατερικῶν χωρίων, κατὰ τὴν πορεία τῆς ἀναπτύξεως τῆς ποιμαντικῆς του θεωρίας καὶ κατ' ἐξοχὴν μάλιστα τὸ πρῶτο μέρος τοῦ παραρτήματος, τὸ ὁποῖο, ὅπως ἤδη ἐσημειώσαμε, κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο· *Ποιμαντικὴ τῶν Πατέρων*, στεγάζει σαράντα ἑπτὰ πατερικὰ κείμενα, ἐκτενῆ ἢ βραχέα, ἀναφερόμενα σὲ ποικίλα θέματα ποιμαντικῆς θεωρίας καὶ πράξεως.

Ἀλλ' ὁπωσδήποτε ὁ πλοῦτος τῶν πατερικῶν χωρίων στὴν Ποιμαντικὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ἀποκαλύπτει κυρίως τὴν *πατερικὴ συνείδηση*, ποὺ κυριαρχεῖ σὲ κάθε σελίδα της καὶ τὴν *πατερικὴ λογική*, ποὺ διέπει τὴ θεωρία, ποὺ ἐκτίθεται στὸ κείμενό της. Αὐτὴ ἡ πατερικὴ συνείδηση καὶ ἡ πατερικὴ λογικὴ μπορεῖ νὰ συνοψισθῆ ἐπίσης στὴν πρόταση ὅτι· γνήσιος καὶ ἀληθινὸς ποιμὴν καὶ ἐπίσκοπος εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος πρῶτα βιώνει τὴν εὐαγγελικὴ ἀλήθεια καὶ ἔπειτα τὴν διδάσκει ἢ κάπως ἀλλοιῶς, ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος, ὅταν διδάσκη ὁμιλεῖ ἀπὸ τὴν πλουσία ἐμπειρία τοῦ πνευματικοῦ του ἀγῶνος γιὰ τὴ βίωση τῆς ἀληθείας αὐτῆς. Ὁ ἅγιος Συμεὼν ὁ Νέος Θεολόγος θὰ παρατηρήση κάτι, κοινὸ στὴν πατερικὴ σκέψη, ὅτι δηλαδὴ ἀποτελεῖ ἀσέβεια τὸ νὰ θεολογῆ κάποιος χωρὶς προσωπικὴ βιωματικὴ ἐμπειρία τῆς ζωῆς τῆς πίστεως, χωρὶς προηγουμένως νὰ ἔχη γνωρίσει τὴν ἀσθένειά του καὶ νὰ ἀγωνίζεται νὰ τὴ θεραπεύση μὲ τὴ δύναμη καὶ τὴ χάρη τοῦ Χριστοῦ[11].

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος δὲν εἶναι ἔνοχος μιᾶς τέτοιας ἀσεβείας. Διδάσκει καὶ καταρτίζει θεωρία, ἀντλῶν ἐκ τοῦ προσωπικοῦ ἁγιασμένου βιώματός του. Γι' αὐτὸ ἐξάλλου ἔχει τὴν ἄνεση νὰ ὁμιλῆ καὶ γιὰ τὴν ἀρνητικὴ ὄψη τῆς προσωπικότητος τοῦ ἐπισκόπου, νὰ παρουσιάζη

11. Τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου, *Τὰ Εὑρισκόμενα διῃρημένα εἰς δύο [...]*, Θεσσαλονίκη 1969^3, σ. 66, «...*εἰδὲ καὶ εἴπῃ τινας, ὅτι μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἐξηγοῦν τὰς θείας γραφὰς καὶ θεολογοῦν, καὶ χηρύττουν τὰ ὀρθόδοξα δόγματα. τοῦτο εἶναι μάλιστα εἶδος ἀσεβείας*...».

καὶ νὰ ἀναλύη τὶς ἐνδεχόμενες ἀδυναμίες, τὶς κακίες καὶ τὰ τυχόντα ἐλαττώματά του καὶ τὶς ἐλλείψεις του. Ἀποτελεῖ στοιχεῖο *πατερικῆς αὐτοσυνειδησίας* ἡ δυνατότητα ἐκθέσεως ποιμαντικῆς θεωρίας μὲ τὴ σαφῆ ἐπίγνωση τῆς παρουσίας τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ ποιμένος, πρεσβυτέρου καὶ ἐπισκόπου. Ἀντίθετα· κάθε ποιμαντικὴ θεωρία καὶ κάθε διδασκαλία περὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ ποιμένος, ποὺ ἀποτελεῖ μονόλογο ἁπλῶς μιᾶς τυπικῆς δεοντολογίας προσδιορισμοῦ τῆς ἱερατικῆς προσωπικότητος, στὴν καλλίστη ἐξωτερική της εἰκόνα, χωρὶς παράλληλη ἀναφορὰ στὴν πραγματικότητα τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἀνθρωπίνου στοιχείου, ἀπομακρύνει τὴ συνείδηση καὶ τὴ σκέψη τοῦ ποιμένος ἀπὸ κάθε νηπτικὴ ἀνησυχία γιὰ ἐσωτερικὴ γνησιότητα καὶ ἁγιοπνευματικὴ εὐαισθησία.

Ὁπωσδήποτε ὅμως ὁ ποιμένας ἢ ὁ ἐπίσκοπος, ὅπως περιγράφεται στὴν ποιμαντικὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, ἀποτελεῖ βιωματικὴ ἀπεικόνιση τῆς δικῆς του ἐσωτερικότητος τῆς ἁγιασμένης μέσα ἀπὸ ποικίλους ἀγῶνες καὶ προσπάθειες συνεποῦς βιώσεως τῆς εὐαγγελικῆς ἀληθείας.

4. Ἡ τελευταία παρατήρηση μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι ἡ **Ποιμαντικὴ** τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ἀποτελεῖ «συνελόντι εἰπεῖν» τὴν *αὐτοβιογραφία* του.

Ἀναπτύσσοντας ὁ ἅγιος Νεκτάριος τὴν ποιμαντική του θεωρία, κέντρο τῆς ὁποίας θέτει τὴν προσωπικότητα τοῦ ἐπισκόπου, ἀντλεῖ ἀπὸ τὰ προσωπικά του βιώματα. Ρευστοποιεῖ σὲ «συνάλλαγμα» διδακτικῆς χρήσεως τὶς ποικίλες ἐμπειρίες του ἀπὸ τὸν πνευματικό του ἀγῶνα καὶ τὴ μαχητική του πνευματικὴ προσπάθεια νὰ ἐνσαρκώση στὴν προσωπική του ζωὴ τὸ πρότυπο τοῦ ἁγίου ἐπισκόπου, δηλαδὴ τοῦ καλοῦ ποιμένος, ὅπως ὁ κατ' ἐξοχὴν «*καλὸς ποιμὴν*», ὁ Χριστός, προέβαλλε καὶ ἐδίδαξε μὲ τὴ δική του ἐπίγεια ζωή.

Ἰδιαιτέρως τὸ κεφάλαιο τῆς *ἠθολογίας* καὶ τῆς *ἀρετολογίας*, στὸ ὁποῖο ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἐκθέτει διαγραμματικὰ τὶς ἀρετὲς καὶ τὰ

πνευματικὰ προσόντα τοῦ ἐπισκόπου καὶ τοῦ πρεσβυτέρου, προδίδει τὸν πλοῦτο τῶν βιωματικῶν του ἐμπειριῶν καὶ ἀποκαλύπτει τὴν ἁγιασμένη, μὲ τὴν προσευχὴ καὶ τὴν ἄσκηση, ἁγιοπνευματική του ἐσωτερικότητα. Εἶναι γεγονὸς λ.χ. ὅτι ὁ ὁποιοσδήποτε ἀναγνώστης τῆς *Ποιμαντικῆς* τοῦ ἁγίου Νεκταρίου βεβαιώνεται ἀβιάστως ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ κειμένου τούτου εἶναι μύστης τῆς σεμνοπρεπείας καὶ ἱεροπρεπείας τῆς προσωπικότητος τοῦ ποιμένος, περὶ τῆς ὁποίας μετὰ τόσης χάριτος ὁμιλεῖ καὶ τὴν ὁποία τόσο ἐκφραστικῶς περιγράφει.

Ἔκφραση καὶ δεῖγμα ζωντανὸ τῆς ἱεροπρεποῦς προσωπικότητος ἀποτελεῖ κατὰ τὸν ἅγιο Νεκτάριο, τὸ παράστημα τοῦ πνευματικοῦ ποιμένος[12]. Τὸ παράστημα τοῦ πνευματικοῦ ποιμένος εἶναι παράστημα ἱεροπρεπείας καὶ δημιουργεῖται στοὺς ἱερεῖς ἀπὸ τὴν ἠθική τους τελειοποίηση. Ἡ ἀληθινὴ σεμνοπρέπεια, ἡ ὁποία σὰν βασιλικὸς μανδύας κοσμεῖ τὸν ἄνθρωπο καὶ μάλιστα τὸν ἱερέα, ἔχει τὶς ἀρχές της στὸν ἔσω ἄνθρωπο. Εἶναι ἀντανάκλαση τῆς αἴγλης τῆς ἐσωτερικῆς πνευματικῆς διακοσμήσεως. Ἡ αἴγλη αὐτὴ διαχεομένη πρὸς τὰ ἔξω κάνει «*λαμπρὰν καὶ χαρίεσσαν τὴν τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀνθρώπου ὄψιν*». «*Κατὰ ταῦτα*, συμπεραίνει ὁ ἅγιος, *ἡ σεμνοπρέπεια εἶναι εἰκὼν τοῦ ἤθους καὶ ἔκφανσις τῆς ψυχικῆς διαθέσεως καὶ τῆς ἐσωτερικῆς σεμνότητος [...] εἶναι ἀνεπίπλαστος καὶ ἀσχημάτιστος, ἁπλῆ καὶ ἀπέριττος· ἔχει σταθερὸν καὶ ἀναλλοίωτον χαρακτῆρα μηδέποτε μεταβαλλόμενον ἢ μετασχηματιζόμενον ἢ μεταπίπτοντα ἀπὸ τοῦ σεμνοῦ εἰς τὸ ἄσεμνον. ἔχει μονιμότητα εἰς τὸ διηνεκές*»[13].

Ἐξάλλου ἀπαντῶντας ὁ ἅγιος Νεκτάριος στὸ ἐρώτημα· «*τί ἐστιν ὑπομονή;*» λέγει μεταξὺ ἄλλων· «*Διὰ τῆς ὑπομονῆς ὁ πνευματικὸς ποιμὴν ἀναδείκνυνται ἀνώτερος ὅλων τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν θλίψεων, καὶ ἀφικνεῖται ἀσφαλῶς πρὸς τὸ ἐπιζητούμενον τέλος [...] Ἡ ὑπομονὴ*

12. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, ὅ.π., σ. 134 ἑ.

13. *Αὐτόθι*, σ. 136.

συγκρατεῖ αὐτοῦ τὴν δύναμιν πρὸς ἐκδίκησιν ἢ τιμωρίαν τῶν ἑαυτοῦ πνευματικῶν τέκνων, τίθησιν ἐπὶ τῶν χειλέων αὐτοῦ φυλακήν, ἐπιχέει ἐπὶ τὴν καρδίαν ἔλαιον εἰρήνης καὶ ἡσυχίας...!»[14].

Ὁ πνευματικὸς ποιμήν, ποὺ εἶναι προικισμένος μὲ ὑπομονή, εἶναι, κατὰ τὸν ἅγιο Νεκτάριο «*ὁ ἄριστος τῶν ποιμένων*»[15]. «*Οὗτος βαδίζει τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδὸν καὶ ἕλκει ἐπὶ τὰ ἴχνη ἑαυτοῦ τὸ ἀκολουθοῦν αὐτῷ ποίμνιον, ὅπερ ὁδηγεῖ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας*»[16].

Ἀλλά, κατὰ τὸν ἅγιο Νεκτάριο, «*ἀντίθετος πρὸς τὴν τῆς ὑπομονῆς ἀρετὴν κακία ἐστὶν ἡ ἀτλησία· ἔστι δὲ ἀτλησία τὸ μὴ ὑπομένειν θλῖψιν*»[17]. «*Ὁ ἄτλητος ὡς ποιμὴν πνευματικὸς ἔσται ὀλεθριώτατον παράδειγμα τῇ ἑαυτοῦ ποίμνῃ, καὶ ὄργανον πρὸς διαφθορὰν καὶ ἀπώλειαν τοῦ λογικοῦ αὐτοῦ ποιμνίου [...] ὁ Θεὸς ἀπεδοκίμασεν ἤδη τὴν παροικίαν, ἧς χειροτονεῖται πρεσβύτερος ἢ ἐπίσκοπος ὁ ἄτλητος*»[18].

Γενικῶς ἡ περὶ ὑπομονῆς καὶ ἀνυπομονησίας διδασκαλία τοῦ ἁγίου Νεκταρίου καὶ ἰδιαιτέρως ἡ σημασία ἀμφοτέρων τῶν στάσεων αὐτῶν ζωῆς, γιὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ ποιμένος, ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου ἀντανακλᾶ, καὶ στὴν περίπτωση αὐτή, τὰ προσωπικά του βιώματα καὶ τὶς δικές του πικρὲς ἐμπειρίες.

Ἀλλὰ καὶ στὶς λοιπὲς περιγραφὲς ἀρετῶν καὶ κακιῶν, σὲ κάθε ἀνάλυση καὶ παρουσίαση κάποιου βιωματικοῦ χαρακτηριστικοῦ τῆς προσωπικότητος τοῦ ποιμένους, ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου, ὑπόκειται ἐμφανῶς ἡ προσωπικὴ ἐμπειρία καὶ ὁ πλοῦτος τῆς πνευματικῆς γνώσεως, τῆς ὁποίας ἦτο κάτοχος ὁ ἅγιος Νεκτάριος. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο πράγματι, γράφοντας ὁ ἅγιος Νεκτάριος τὸ *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, ὡς

14. *Αὐτόθι*, σσ. 147-148.
15. *Αὐτόθι*, σ. 148.
16. *Αὐτόθι*.
17. *Αὐτόθι*, σ. 162.
18. *Αὐτόθι*, σσ. 162-163.

διδακτικὸ ἐγχειρίδιο γιὰ νὰ τὸ διδάξῃ στοὺς σπουδαστὰς τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ὑποψηφίους ποιμένας τῆς Ἐκκλησίας, γράφει κατ' οὐσίαν τὴ *βιογραφία* του. Τοὺς παραδίδει ἐμμέσως τὴ δική του προσωπικὴ πνευματικὴ καὶ ποιμαντικὴ παρακαταθήκη ὡς δίδαγμα, ὡς παράδειγμα, ὡς ὑποδηλούμενο συναξάρι μιᾶς βιοτῆς πνευματικῶν ἀγώνων ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, πρὸς δόξαν Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας του.

5. Ἡ *Ποιμαντικὴ* τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, ἐπειδὴ εἶναι μιὰ αὐθεντικὴ πατερικὴ ποιμαντική, διατηρεῖ ἀμείωτη τὴν ἐπικαιρότητά της ἀκόμη καὶ σήμερα. Ἕνα ἐξαίρετο δεῖγμα αὐτῆς τῆς διαπιστώσεως βεβαιώνεται καὶ σὲ ὅ,τι λέγει περὶ τῆς μορφωτικῆς καταρτίσεως τοῦ ποιμένος[19].

Ὁ ποιμήν, κατὰ τὸν ἅγιο Νεκτάριο ὀφείλει νὰ ἔχῃ πλουσία ἐγκυκλοπαιδικὴ κατάρτιση καὶ πολύπλευρη παιδεία. Πρέπει νὰ εἶναι πολυμαθὴς καὶ νὰ ἔχει τέτοιο πλοῦτο ἐγκυκλοπαιδικῶν γνώσεων, ὥστε μαζὶ μὲ τὴ θεολογική του κατάρτιση νὰ ἔχῃ τὰ ἀπαιτούμενα προσόντα, προκειμένου νὰ ἀντιμετωπίζῃ καὶ νὰ ἀποκρούῃ ἐπιτυχῶς κάθε εἴδους προσβολές, προερχόμενες ἀπὸ ἐσωτερικοὺς καὶ ἐξωτερικοὺς ἐχθροὺς τῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ λύνῃ ὅλες τὶς ἀπορίες διὰ λόγου πειστικοῦ καὶ φωτιστικοῦ.

«Σήμερον», λέγει ὁ ἅγιος Νεκτάριος, προσβάλλεται τὸ κῦρος τῶν πηγῶν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, ἀπορρίπτεται ἡ ἱερὰ παράδοση καὶ καταπολεμοῦνται βασικὲς ἀρχὲς τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅπως ἡ ὕπαρξη προσωπικοῦ Θεοῦ καὶ ἡ διαφορὰ μεταξὺ ὕλης καὶ πνεύματος, ἀπὸ ἀνθρώπους κατηρτισμένους «*μεθ' ὅλης τῆς δυνατῆς ἱστορικῆς κριτικῆς καὶ φιλοσοφικῆς παρασκευῆς*»[20].

---

19. *Αὐτόθι*, σ. 114 ἑ.
20. *Αὐτόθι*, σ. 125.

Πρὸς αὐτοὺς τοὺς προετοιμασμένους μὲ τέτοια κατάρτιση ἔχει «σήμερον», παρατηρεῖ ὁ ἅγιος Νεκτάριος, νὰ παλαίσῃ ὁ ἀληθινὸς ποιμὴν τῆς Ἐκκλησίας γιὰ νὰ προστατεύσῃ τὸ ποίμνιό του καὶ νὰ τὸ τηρήσῃ ἀσφαλὲς μέσα στὴν ποίμνη τοῦ Χριστοῦ ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ ἐπαναφέρῃ στὴν ὁδὸ τῆς ἀληθείας τοὺς ἀποπλανηθέντες.

Ἀλλὰ γιὰ νὰ παλαίσῃ καὶ νὰ φέρῃ σὲ αἴσιο πέρας τὸν ἀγῶνά του αὐτὸ ἔχει ἀνάγκη («σήμερον») θεολογικῶν, φιλοσοφικῶν καὶ ἐγκυκλοπαιδικῶν γνώσεων καὶ μάλιστα γνώσεων ἐκ τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης. Σήμερον, λέγει ὁ ἅγιος Νεκτάριος, ὁ ἀναδεχόμενος τὴν ποιμαντορίαν ὀφείλει νὰ ἔχῃ περισσότερες γνώσεις ἀπὸ ἐκεῖνες τῶν ἐπισκόπων τῶν παρελθόντων αἰώνων, «*διότι σήμερον καὶ πολυπληθέστεραί εἰσι καὶ συστηματικώτεραι αἱ ἑτεροδιδασκαλίαι, καὶ αἱ προσβολαὶ μετὰ μείζονος καὶ κρείσσονος παρασκευῆς γίνονται καὶ καθ᾽ ἁπάντων τῶν μερῶν τοῦ οἰκοδομήματος φέρονται*»[21]. Ἐξάλλου σήμερον «*καὶ ἡ κοινωνία ὑπέρ ποτε βρίθει, ὡς μὴ ὤφειλε, ἀνθρώπων εὐτελῶς ἐστερημένων θρησκευτικῆς μορφώσεως καὶ ἀνατροφῆς, καὶ νέων οἰήματος, καὶ τύφου καὶ ἀλαζονείας πεπληρωμένων, οἵτινες τὰ μὲν σεμνότατα δι᾽ ἄγνοιαν καταφαυλίζουσι, τὰ δὲ ἱερώτατα διὰ θράσος καταφρονοῦσι, καὶ τῶν εὐγενεστάτων, καὶ ἁγιωτάτων δι᾽ ἡμιμάθειαν οὐδ᾽ ὅλως φείδονται*»[22].

Τὸ ἐπαναλαμβανόμενο ἀπὸ τὸν ἅγιο Νεκτάριο «σήμερον» τοῦ 1898 φαίνεται καὶ ὡς «σήμερον» τοῦ 1996. Ὅ,τι πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν ἀπαιτοῦσε ὁ ἅγιος ἀπὸ τὸν ποιμένα, ὡς πρὸς τὴν κατάρτισή του καὶ τοὺς στόχους τοῦ ποιμαντικοῦ του ἔργου, ἀπαιτεῖται καὶ σήμερον ἀπὸ τοὺς ποιμένας καὶ ἐπισκόπους τοῦ 1996. Τὸ κλῖμα τῆς πνευματικῆς κρίσεως τῆς ἐποχῆς τοῦ ἁγίου Νεκταρίου φαίνεται νὰ συγγενεύῃ στενῶς μὲ τὸ κλῖμα τῆς πνευματικῆς κρίσεως τῆς ἐποχῆς μας. Ὁπωσδήποτε ὅμως οἱ διαστάσεις καὶ τὸ βάθος τῆς κρίσεως τῆς

---

21. *Αὐτόθι*, σ. 124.
22. *Αὐτόθι*, σ. 123.

ἐποχῆς μας δείχνουν νὰ ὑπερέχουν σαφῶς τῆς κρίσεως τῆς ἐποχῆς τοῦ ἁγίου Νεκταρίου καὶ τὸ γεγονὸς αὐτὸ σημαίνει ὅτι, ὅ,τι ἦταν ἀναγκαῖο καὶ ἀπαραίτητο γιὰ τὴν ἀξιόμαχη στὸν πνευματικὸ ἀγῶνα μορφωτικὴ κατάρτιση τοῦ ποιμένος στὴν ἐποχὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου γίνεται ἀναγκαῖο καὶ ἀπαραίτητο σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ στὴ δική μας ἐποχή.

Ἐξάλλου ὁ περὶ τῆς μορφωτικῆς καταρτίσεως λόγος τοῦ ἁγίου Νεκταρίου εἶναι ἐπίσης πατερικὸς λόγος, γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ἔχει ἀμείωτο τὸ κῦρός του καὶ στὴ δική μας ἐποχή. Ἡ δεδομένη ἁγιότητα, στὴν περίπτωση κάποιου ποιμένος δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ποτὲ ἀποτρεπτικὴ μιᾶς λιπαρᾶς καὶ πολύπλευρης καταρτίσεως, ἀλλ' ἀντιθέτως προτρεπτικὴ καὶ ἐνισχυτική, κατὰ τὸ παράδειγμα ἄλλωστε τῶν καὶ κατὰ κόσμο σοφῶν ἁγίων πατέρων καὶ ἱεραρχῶν τῆς Ἐκκλησίας μας. Αὐτὴ ἡ διαπίστωση ἀκυρώνει ἀσφαλῶς τὴν συνήθως ἀκουομένη ἀπόφανση· «*παπᾶς θὰ γίνη, τί τὰ θέλει τὰ γράμματα!*»[23].

Περαίνοντας τὴν παροῦσα εἰσήγηση αἰσθανόμεθα τὴν ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν ὅτι ἀπὸ τὸ μεγάλο πλῆθος τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, ἐπιλέξαμε τὸ ἔργο του *Μάθημα Ποιμαντικῆς* γιὰ ἕνα σύντομο σχολιασμὸ ὡρισμένων μόνο χαρακτηριστικῶν του στοιχείων, λόγῳ τῆς χρησιμότητός του γιὰ τοὺς ποιμένας, ποὺ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν ποιμαντική τους κατάρτιση. Ἀρχικὴ ὅμως πρόθεσή μας ἦταν νὰ σχολιάσουμε μαζὶ μὲ τὸ *Μάθημα Ποιμαντικῆς* καὶ ἕνα ἀκόμη ἀξιόλογο ποιμαντικὸ ἐγχειρίδιό του· *Τὸ γνῶθι σαυτόν*[24], ἐπειδὴ α) αὐτὰ τὰ δύο ἔργα του ἔχουν μιὰ στενὴ θεματικὴ ἑνότητα. Τὸ *Μάθημα Ποιμαν-*

23. Πρβλ. «*Πρὸς τοὺς τοιαῦτα λέγοντας καὶ τὴν ἀμάθειαν ἰταμῶς ὑποστηρίζοντας*», τί λέγει εἰρωνικῶς ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος (*αὐτόθι*, σσ. 118-119).

24. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Τὸ γνῶθι σαυτὸν ἤτοι μελέται θρησκευτικαὶ καὶ ἠθικαί [...]*, Ἀθῆναι ἄνευ χρονολογίας [ἔκδοσις τρίτη, ὑπὸ τῶν ἐκδόσεων «*Ὁ Ἅγιος Νικόδημος*»].

τικῆς, ὅπως εἴδαμε, ἀποτελεῖ κυρίως ἐγχειρίδιο αὐτογνωσίας τοῦ ἐπισκόπου καὶ τοῦ πρεσβυτέρου. Καὶ ἐπομένως τὸ *Γνῶθι σαυτὸν* προσφέρει πλούσιο ὑλικὸ γιὰ τὴν καλύτερη καὶ βαθύτερη κατανόηση τῆς ἐπισκοπικῆς καὶ γενικῶς τῆς ποιμαντικῆς αὐτογνωσίας. Καὶ β) ἐπειδὴ ἡ συσχέτιση τῶν δύο αὐτῶν ἔργων τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ἀποκαλύπτει διαυγέστερο τὸν χαρακτῆρα τῆς πατερικῆς του βιοτῆς καὶ ἐπιπροσθέτως (καὶ αὐτὸ εἶναι πολὺ σημαντικό) ἀποδεικνύει τὸν ἅγιο Νεκτάριο ἐξαίρετο *τυπολόγο* καὶ *χαρακτηρολόγο* τῶν ἀνθρωπίνων συμπεριφορῶν καὶ μάλιστα ἱκανώτατο χειριστὴ μιᾶς ψυχολογικῆς γλώσσης πατερικῆς πνευματικῆς δυναμικῆς.

ΙΩΑΝΝΟΥ Μ. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ
Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Ἡ ἀναγκαιότης τοῦ κηρύγματος ἐν τῇ θείᾳ λατρείᾳ κατὰ τὸν ἅγιον Νεκτάριον

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος δὲν ἔγραψε ἕνα σύστημα Ὁμιλητικῆς, στὸ ὁποῖο νὰ μᾶς ἐκθέτει ὅσα περὶ τοῦ θείου κηρύγματος πίστευε ὁ ἴδιος, καθὼς καὶ τὶς ὁμιλητικὲς ἀρχὲς ποὺ ἐφήρμοσε κατὰ τὴν μακρὰ κηρυκτική του προσφορά. Θὰ ἦταν πράγματι πολύτιμη ἡ ἐμπειρία ἑνὸς ἁγίου, συγχρόνου μας διδασκάλου τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος σ' ὅλη του τὴν ζωὴ σὲ διαφόρους τόπους καὶ ὑπὸ διάφορες ἰδιότητες ἄσκησε τὸ ἀποστολικὸ ἔργο τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῶν πιστῶν.

Ὁ ἴδιος, ὑπὸ τύπον ἐξομολογήσεως, γράφει στὸν πρόλογο («*Ὑπόμνημα τοῖς ἐντευξομένοις*») τοῦ βιβλίου του· *Ἱερῶν καὶ φιλοσοφικῶν λογίων θησαύρισμα*: «*Τὸ ἀνὰ χεῖρας ἔργον εἶναι προϊὸν μακρᾶς καὶ συντόνου ἐργασίας καὶ ὀφείλεται εἰς πόθον διακαῆ προώρως ἀναπτυχθέντα πρὸς μετάδοσιν ὠφελίμων γνώσεων, διότι πρόσηβος ἤδη τὸ τοῦ διδασκάλου τῆς κοινωνίας ἐζήλωσα ἔργον καὶ πρὸς αὐτὸ μετὰ προθυμίας ἐπεδόθην. Τὸ ἔργον ὅμως πολὺ τοῦ ζήλου ἦν ὑπέρμετρον διὰ τὴν ἐμὴν ἀνεπαρκῆ πρὸς τὸ ἔργον προπαρασκευήν· ἀλλ' ἡ ἐπιθυμία ἦν ἰσχυρὰ καὶ ἐπίμονος*».

Ἡ ἔκβαση τῶν πραγμάτων ἔδειξε ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ θεία κλήση, στὴν ὁποία σχεδὸν «*ἀπὸ βρέφους*» ἀπεδύθη ὁ μέλλων διδάσκαλος τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ. Ὑπὸ τὸ φῶς αὐτῆς τῆς θείας κλήσεως γιὰ τὸ ἱερὸ διδασκαλικὸ ἔργο μπορεῖ νὰ ἰδεῖ κανεὶς ἐκ τῶν ὑστέρων ὅλες τὶς φάσεις τῆς πολυκυμάντου ζωῆς του καὶ νὰ ἐντάξει ὅλες τὶς ἐπὶ μέρους, φαινο-

μενικὰ ἄσχετες, πτυχές της στὸ ἔργο τῆς θείας οἰκονομίας γι' αὐτὸν καὶ γιὰ τὴν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ. Στὸ ἴδιο «*ὑπόμνημα τοῖς ἐντευξομένοις*» περιγράφει τὸν ἐργώδη τρόπο περισυλλογῆς τῶν ἱερῶν καὶ φιλοσοφικῶν λογίων. Ἐγέμιζε τότε τὴν πνευματική του φαρέτρα, μὲ ἄμεσο σκοπὸ τὸν καταρτισμὸ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου προσωπικά, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων. Ὅταν δὲ τὰ ἐξέδιδε τὸ 1895, στόχευε στὸ νὰ δώσει κηρυκτικὸ βοήθημα στοὺς ἱερεῖς «*ἐν ταῖς πρὸς τὸ ποίμνιον αὐτῶν διαλέξεσιν*». Στοὺς πνευματικούς, γιὰ νὰ τὰ χρησιμοποιοῦν «*ἐν τῇ κατηχήσει τῶν ἐξαγορευομένων*». Στοὺς ἱεροκήρυκες, γιὰ νὰ τὰ ἔχουν ὡς «*πλούσιον θησαύρισμα καὶ σοφὸν σύμβουλον ἐν παντὶ ζητήματι*». Στοὺς διδασκάλους, «*διὰ τὴν ἐν αὐτῷ ποικίλην διδακτικὴν ὕλην, χρησιμώτατον βοήθημα ἐν τῇ ἐξασκήσει τοῦ ἱεροῦ ἐπαγγέλματός των, τοῦ σκοποῦ προτιθεμένου πρωτίστως τὴν ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν διαμόρφωσιν τῆς μαθητευούσης νεολαίας*». Καὶ τέλος πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ κηδεμόνες, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ ὁμιλοῦν στὰ παιδιά τους γιὰ κάθε ἠθικὸ καὶ θρησκευτικὸ ζήτημα.

Ἡ διδασκαλικὴ διακονία του στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ στὴν Χίο, καὶ αὐτὴ ἐντάσσεται στὴν προπαρασκευή του γιὰ τὸ ἔργο τοῦ θείου κηρύγματος. Ἡ πείρα δείχνει ὅτι ἐπιτυχέστερα διακονοῦν τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ ἀπ' ἄμβωνος ὅσοι θήτευσαν ὡς διδάσκαλοι σὲ σχολεῖα. Γνωρίζουν τὴν ψυχολογία τοῦ διδασκάλου καὶ τοῦ διδασκομένου, εἶναι προσγειωμένοι σὲ βασικὰ θέματα χρόνου, διαρκείας τῆς ὁμιλίας, ἐπαγωγοῦ τρόπου προσφορᾶς, ταχύτητος ἢ βραδύτητος ἀπαγγελίας, ἐσωτερικοῦ διαλόγου, σεμνοῦ καὶ ταπεινόφρονος ὕφους. Διδάσκοντας ὁ ἅγιος στοὺς μαθητὲς τῶν σχολείων, ἐδιδάσκετο καὶ ὁ ἴδιος τοὺς τρόπους καὶ τὶς μεθόδους ἐπικοινωνίας μὲ τὸν λαὸ καὶ προσφορᾶς στὸν λαό.

Ὡς ἱεροκήρυξ καὶ ἐπίσκοπος τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ κλίματος ἀσκεῖ ὑπευθύνως τώρα τὸ ἔργο τοῦ ἐπ' ἐκκλησίας καὶ ἐκτὸς αὐτῆς διδασκάλου τῆς Ἐκκλησίας. Λόγος του στοὺς Τρεῖς Ἱεράρχες «*ἐκφωνηθεὶς ἐν τῷ Ἀχιλλοπουλείῳ Παρθεναγωγείῳ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Τριῶν*

Ἱεραρχῶν», ποὺ δημοσιεύθηκε στὴν Ἀλεξάνδρεια τὸ 1889, ἀποτελεῖ ἀληθινὸ μνημεῖο ἐντέχνου κηρυκτικῆς πραγματείας, στὴν ὁποία προβάλλεται τὸ ἰδεῶδες τῆς κατὰ Θεὸν καὶ κατὰ κόσμον σοφίας τῶν τριῶν μεγάλων πατέρων ὡς πρότυπο γιὰ διδασκάλους, ἀλλὰ καὶ πρότυπο «*διαμορφώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἤτοι [...] τῆς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς καὶ διανοητικῆς μορφώσεως τῶν παίδων*». Ἀπὸ τὸν ὅλο παλμὸ τοῦ λογίου κειμένου διαφαίνεται τὸ ἰδικόν του πιστεύω ὡς πρὸς τὸ ποιὰ διανοητικὰ καὶ μορφωτικὰ προσόντα πρέπει νὰ ἔχει ὁ διδάσκαλος τῆς Ἐκκλησίας καὶ πόσο καίριο ἔργο ἀσκεῖ χειριζόμενος τὸν λόγο τῆς ἀληθείας.

Τὸ κήρυγμα διακόνησε ὁ ἅγιος ὡς διορισμένος ἱεροκήρυξ τοῦ νομοῦ Εὐβοίας καὶ Φθιώτιδος. Ἀλλὰ καὶ ἡ διακονία του ἐπὶ δεκατρία ἔτη ὡς διευθυντοῦ τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς καὶ ἐπὶ ἄλλα τόσα ἔτη στὴν πνευματικὴ στήριξη τῶν ἀδελφῶν τῆς Μονῆς του καὶ τῶν πιστῶν ποὺ προσέτρεχαν πρὸς αὐτόν, δὲν ἦταν συνέχιση τῆς κηρυκτικῆς διακονίας κατ᾽ ἰδίαν καὶ ἐπ᾽ ἐκκλησίας; Κήρυγμά του, μὲ τὸ ὁποῖο συνεχίζει τὴν διδασκαλική του κηρυκτικὴ παρουσία καὶ μετὰ τὴν κοίμησή του δὲν εἶναι τὸ πλῆθος τῶν βιβλίων του, ποὺ διαβάσθηκαν καὶ θὰ διαβάζονται ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς πρὸς διδασκαλίαν καὶ οἰκοδομήν; Καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν διαιωνίζει τὴν παρουσία του ὡς κήρυκος τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ διδασκάλου τῆς Ἐκκλησίας· «*Ζῇ ὡς λαλῶν διὰ τῶν βιβλίων*», ὅπως λέγει γιὰ τὸν Μέγα Βασίλειο ὁ Ἰωάννης ὁ Μαυρόπους σ᾽ ἕνα ἐπίγραμμά του.

***

Δὲν ἔγραψε πάντως Ὁμιλητική. Ἀπὸ τὶς κατάσπαρτες ὅμως στὰ συγγράμματά του περιστατικὲς ἀναφορές, ἰδίως ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ γράφει στὴν *Ποιμαντική* του, στὸ β´ κεφάλαιο τοῦ Α´ τμήματος τοῦ τρίτου μέρους τῆς «*Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν εἰδικὴν Ποιμαντικήν*» (ἡ διαίρεση σὲ Γενικὴ καὶ Εἰδικὴ Ποιμαντική, μέρη, κεφάλαια καὶ παραγράφους εἶναι, κατὰ τὶς προτιμήσεις τῆς ἐποχῆς του, ἀρκετὰ πολυσύνθετες καὶ πολύπλοκες), ποὺ θὰ ἔπρεπε ἀρχικῶς νὰ ἐπιγράφεται κατ᾽ ἀναλογίαν·

«Διδάσκειν τὴν ποίμνην» (ὁ τίτλος φαίνεται ὅτι ἐξέπεσε), στὶς δύο παραγράφους, ποὺ ἐπιγράφονται· *«Καθῆκον τοῦ διδάσκειν τὸν ἐπίσκοπον τὸ ἑαυτοῦ ποίμνιον»* καί· *«Ὁποῖός τις χρεία νὰ ᾖ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ὁ πνευματικὸς ποιμήν»*, «ἐξ ὄνυχος τὸν λέοντα καὶ ἐκ τοῦ κρασπέδου τὸ ἱμάτιον» συνάγουμε τὶς βασικότερες κηρυκτικές του ἀρχές, τὸ πῶς ὁραματίζεται τὸ ἔργο τοῦ κηρύγματος καὶ τὸν διάκονό του καὶ πρὸ παντὸς τὴν ἐκτίμηση ποὺ τρέφει πρὸς αὐτό, ὡς βασικὴ καὶ ἀπαραίτητη ὑποχρέωση τοῦ ποιμένος. Μὲ ἄλλους λόγους τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ θείου κηρύγματος στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Σὲ ἄλλες δύο παραγράφους τοῦ τρίτου κεφαλαίου *«Προάγειν τὴν ποίμνην»*, ποὺ ἐπιγράφονται· *«Καθῆκον πρώτιστον τῷ ἐπισκόπῳ τὸ ἐπιζητῆσαι τὴν ἐπικράτησιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς»* καί· *«Καθήκοντα τοῦ ποιμένος πρὸς τὴν πνευματικὴν φύσιν τοῦ ποιμνίου»*, δίδονται οἱ βασικὲς προδιαγραφὲς γιὰ τοὺς στόχους καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος. Καὶ ἀπὸ τὰ λεγόμενά του ἐδῶ φαίνεται ἡ ἰδιαιτέρα θέση ποὺ ἐπιφυλάσσει σ᾽ αὐτό, ὡς τὸν βασικὸ τρόπο καὶ τὸ μέσο πνευματικῆς τροφοδοσίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὡς στόχο τῆς κυρίας καὶ ἀκοιμήτου μέριμνας τοῦ ποιμένος καὶ διδασκάλου. Ἀληθινὰ *«ἀκοιμήτου»*. Τὸ λέγει, δανειζόμενος τὴν γλώσσα τοῦ Ὁμήρου, κατακλείοντας μ᾽ ἕνα δίστιχο τῆς Ὀδυσσείας τὴν σχετικὴ παράγραφο:

«Οὐ χρή, παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα,
ᾧ λαοί τε ἐπιτετράφαται, καὶ τόσα μέμηλε».

Τὰ δύο αὐτὰ κεφάλαια ἀποτελοῦν ἐν σπέρματι τὴν *«Ὁμιλητική»* τοῦ ἁγίου. Ὅσα ἄλλοι μὲ μυρίους λόγους *«ἐν γλώσσῃ»* ἐκθέτουν, ἐκεῖνος, κατὰ τὸ ἀποστολικὸ λόγιο, τὰ συνοψίζει σὲ πέντε λόγους *«διὰ τοῦ νοός»* του, *«ἵνα καὶ ἄλλους κατηχήσῃ»* (*Α΄ Κορ.* ιδ΄, 19).

Ἡ καθηκοντολογία, ποὺ ἀφορᾶ στὸ θεῖο κήρυγμα, δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι ἐντάσσεται ὡς κεφάλαιο στὸ ὅλο σύστημα τῆς Ποιμαντικῆς του. Αὐτὸ ἀποτελεῖ μιὰ ἔμμεση, ἀλλὰ σαφῆ ἔνδειξη περὶ τοῦ πῶς ἀντιλαμβάνεται τὸ ἔργο τοῦ κηρύγματος. Ὄχι σὰν μιὰ διάλεξη αὐτοτελῆ, ἄσχετη πρὸς τὸ ὅλο ποιμαντικὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας, ὡς μιὰ ὁμιλία

περὶ ἀνέμων καὶ ὑδάτων ἀνεξάρτητη ἢ περιφερειακὰ μόνο συνδεδεμένη πρὸς τὸ λειτουργικὸ πλαίσιο, ποὺ προσδιορίζει τὰ ὅρια, τὸ θέμα καὶ τὴν ταυτότητα τῆς διδακτικῆς προσφορᾶς. Ὡς μιὰ προτεσταντικοῦ τύπου ἐγκεφαλικὴ γλωσσομαχία. Ἀλλ' ὡς ἔργο τοῦ ποιμένος, ὑπεύθυνο καὶ ἐπιβαλλόμενο, ὑπαγορευόμενο καὶ προσδιοριζόμενο ἀπὸ τὴν ὅλη περὶ Ἐκκλησίας θεολογία καὶ τῶν ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ λειτουργούντων καὶ διὰ τῆς χειροτονίας καθισταμένων ὀργάνων αὐτῆς.

Εἰσάγει τὴν ὅλη διαπραγμάτευση μὲ μιὰ κατὰ συνθήκην ἐρώτηση, ὅπως συνήθιζαν τότε, ποὺ συγχρόνως ἀποτελεῖ καὶ λήψη καὶ ἀνακεφαλαίωση τοῦ ζητουμένου: «*Ὀφείλει ὁ πνευματικὸς ποιμὴν νὰ διδάσκῃ πάντοτε τὸ ἑαυτοῦ ποίμνιον;*».

Ἡ ἀπάντηση εἶναι σαφὴς καὶ κατηγορηματική: «*Μάλιστα· ὁ ἐπίσκοπος ὀφείλει νὰ διδάσκῃ τὸ ἑαυτοῦ ποίμνιον πάντοτε καὶ πανταχοῦ· α΄). ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, β΄). κατ' ἰδίαν, καὶ γ΄). διὰ τοῦ πρεσβυτερίου*».

Ἀπευθύνεται, ἐπίσκοπος αὐτός, πρὸς ἐπίσκοπον, μὲ παρρησία ὑπενθυμίζοντας τὰ καθήκοντα καὶ τὶς ὑποχρεώσεις του, ποὺ ἀφοροῦν στὴν διδασκαλία τοῦ λαοῦ. Τὸ κατοχυρώνει πρῶτα ἀπὸ τὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, ἐπικαλούμενος τὶς μαρτυρίες τῶν πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας, τοὺς ἱεροὺς κανόνες καὶ τὴν ἀνέκαθεν πράξη τῆς Ἐκκλησίας:

Τοῦ ἱεροῦ Ἀμβροσίου, ποὺ θεωρεῖ ὡς κύριο ἔργο τοῦ ἐπισκόπου «*τὸ διδάσκειν τὸν λαόν*».

Τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, ποὺ λέγει ὅτι «*ὁ οὐκ εἰδὼς ἃ χρὴ περὶ ὀρθῆς διδάσκειν διδασκαλίας, πόρρω ἔστω θρόνου διδασκαλικοῦ· ὃ δὲ μάλιστα χαρακτηρίζει τὸν διδάσκαλον, τοῦτό ἐστι, τὸ δύνασθαι κατηχεῖν τὸν λόγον*».

Τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου, ποὺ θεωρεῖ τὸν ἐπίσκοπο ὡς τὸν κατ' ἐξοχὴν τροφοδότη τῶν λογικῶν προβάτων τοῦ Χριστοῦ καὶ ὑπεύθυνο καὶ ἀναπολόγητο ὅταν αὐτὰ ἐξ αἰτίας του «*λιμώττουν*».

Τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ποὺ ὑπογραμμίζει ὅτι ἴδιον τοῦ ἐπισκόπου εἶναι τὸ «*ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν*».

Τῶν ἱερῶν ἀποστολικῶν καὶ συνοδικῶν κανόνων (νη΄ ἀποστολικός, ϐ΄ τῆς Ζ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου), ποὺ ἀπειλοῦν μὲ καθαίρεση καὶ ἀφορισμὸ ὅσους καταμελοῦν τὸ ἔργο τῆς ἐπ' ἐκκλησίας διδασκαλίας καὶ ἐπιϐάλλουν στοὺς *«τῶν ἐκκλησιῶν προεστῶτας ἐν πάσῃ μὲν ἡμέρᾳ, ἐξαιρέτως δὲ ἐν ταῖς Κυριακαῖς πάντα τὸν κλῆρον καὶ τὸν λαὸν ἐκδιδάσκειν τοὺς τῆς εὐσεβείας λόγους, ἐκ τῆς θείας Γραφῆς ἀναλεγομένους τὰ τῆς ἀληθείας νοήματά τε καὶ κρίματα»* (ιθ΄ κανὼν τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου).

Καὶ συνοψίζει: *«Τὸ κήρυγμα τοῦ θείου λόγου, ἤτοι ἡ ἐπ' ἐκκλησίας διδαχὴ ἀνέκαθεν ἐθεωρήθη ὡς τὸ πρώτιστον τῶν καθηκόντων τοῦ πνευματικοῦ ποιμένος καὶ ὑπῆρχεν ἐπιβεβλημένη ὡς καθῆκον ἀπαραίτητον τῷ ἐπισκόπῳ καὶ ἀπετέλει ἓν τῶν σπουδαιοτάτων γνωρισμάτων τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ»*. 'Επαναλαμϐάνει δὲ καθορίζοντας ἐκ τῆς κηρυκτικῆς παραδόσεως τῆς 'Εκκλησίας καὶ τοὺς στόχους καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ θείου κηρύγματος: *«Ὁ πνευματικὸς ποιμὴν ὀφείλει νὰ διδάσκῃ ὅπως δυνηθῇ διὰ τῆς συνεχοῦς διδασκαλίας νὰ στερεώσῃ ἐν τῇ πίστει τοὺς πιστεύοντας, ἀγάγῃ εἰς πίστιν τοὺς ἀπίστους, ρυθμίζῃ εἰς ἀρετὴν τὸν βίον τοῦ ποιμνίου, ὁδηγῇ εἰς τὴν τελειότητα, ἐλέγχῃ τοὺς ἀντιλέγοντας, ἐπιτιμᾷ τοὺς παρεκτρεπομένους τῆς ἀληθείας, ἐπιστομίζῃ τοὺς διαστρέφοντας τὰς ὁδοὺς τοῦ Κυρίου τὰς εὐθείας καὶ ἐπανορθοῖ διὰ παρακλήσεων, δεήσεων καὶ δακρύων τοὺς περιπεσόντας, ἐπισπᾶται τοὺς ἀπεγνωσμένους ἢ ἀμετανοήτους, καταπαύῃ τὰς ταραχὰς καὶ ἔριδας, ἐπιφέρῃ τὴν εἰρήνην ἁπανταχοῦ, καὶ διαλύῃ τὰς ἔχθρας»*.

Γιὰ δὲ τὸν τρόπο τῆς προσφορᾶς τῆς θείας διδασκαλίας, ὅπως τὸν περιγράφει καὶ ὅπως τὴν ἐνεσάρκωσε καὶ ὁ ἴδιος, ἐπιτρέψατέ μου καὶ πάλι νὰ δανεισθῶ δικές του φράσεις. Πρόκειται γιὰ κείμενα ἐπιγραμματικά, ποὺ κάθε προσπάθεια ἀποδόσεώς τους θὰ τὰ ἀδικοῦσε ὑπέρμετρα. 'Εξ ἄλλου ἀπευθύνονται κατ' ἐξοχὴν πρὸς ἐπισκόπους καὶ θὰ ἦταν ϐαρὺ καὶ ἀπρεπὲς νὰ λεχθοῦν ἀπὸ ἄλλον. Ὁ γράφων ἔτσι γίνεται ἁπλῶς ὁ ἀντιγραφεύς τους:

«Ὁ πνευματικὸς ποιμὴν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ δέον ἐστὶ νὰ ᾖ γλυκύς, ἥμερος, εὔληπτος, σαφὴς καὶ πειστικός· ὁ λόγος αὐτοῦ ἅλατι ἠρτημένος καὶ πλήρης σοφίας καὶ συνέσεως, διότι ὅ τε λόγος καὶ ὁ τρόπος τοῦ κήρυκος τῶν θείων ἀληθειῶν δέον ἐστὶν ἐναρμονίως ἔχειν πρὸς τὸ ὕψος καὶ τὴν θειότητα τοῦ θέματος αὐτοῦ. Ὑπόδειγμα αὐτῷ ἔστωσαν οἱ λόγοι τῶν Ἁγίων Πατέρων· πηγαὶ δέ, ἐξ ὧν νὰ ἀντλῇ, αἱ Ἅγιαι Γραφαί· δι' ὃ ὀφείλει νὰ μελετᾷ πάντοτε τὰς Ἁγίας Γραφάς, ὅπως συγκρατῇ ταύτας εἰς τὴν ἑαυτοῦ μνήμην, καὶ εὐχερῶς μνημονεύῃ τῶν χωρίων, ὧν δεῖται ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καὶ τῇ ἀναπτύξει τῶν λόγων αὐτοῦ [...] Περὶ δὲ τῆς Κ.Δ. λέγομεν, ὅτι ὁ κῆρυξ τοῦ θείου λόγου ὀφείλει νὰ ἐπίσταται ἀπὸ στήθους, εἰ τοῦτο αὐτῷ δυνατόν, πάντα τὰ βιβλία τῆς Κ.Δ. διότι διὰ τῶν ρημάτων τῆς Κ.Δ. θὰ καλέσῃ εἰς πίστιν, εἰς ἐλπίδα, εἰς ἀγάπην, εἰς ἀρετήν, εἰς τελειότητα· δι' αὐτῶν θὰ πείσῃ τοὺς ἀκούοντας, δι' αὐτῶν θὰ οἰκοδομήσῃ τοὺς πιστούς, δι' αὐτῶν θὰ παρακαλέσῃ τοὺς περιπεσόντας, δι' αὐτῶν θὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς ὀλιγοψύχους, δι' αὐτῶν θὰ διαθερμάνῃ τοὺς ὀλιγοπίστους, καὶ ἐν γένει δι' αὐτῶν θὰ κορυφώσῃ τὸ ἔργον τῆς ἑαυτοῦ διδασκαλίας, ἐνισχύων τοὺς πιστοὺς εἰς τὴν ἑαυτῶν πίστιν καὶ ἀναπτερῶν τὸ ἑαυτῶν φρόνημα».

Καὶ κατωτέρω: *«Ὁ ἐπίσκοπος, ὡς διδάσκαλος, ἐστὶν ἰατρὸς τῶν ψυχῶν τῶν ἑαυτοῦ ἀκροατῶν. Ὡς ἰατρὸς ὀφείλει νὰ ποιῆται πρότερον διάγνωσιν τῆς ἀσθενείας τῶν ἑαυτοῦ ἀκροατῶν καὶ ἀνάλογα νὰ χορηγῇ τὰ φάρμακα πρὸς τελεσφόρον θεραπείαν. Ἐπίσης ὀφείλει νὰ διερευνᾷ καὶ νὰ ἐμβατεύῃ εἰς τὰ μυχαίτατα τῆς καρδίας αὐτῶν. Ὀφείλει προηγουμένως νὰ ψυχολογῇ ἐπὶ τὸν χαρακτῆρα αὐτῶν, καὶ νὰ ᾖ ἀκριβὴς γνώστης τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς μορφώσεως αὐτῶν, ὅπως εὐστόχως ὁμιλῇ καὶ καταλλήλως πραγματεύηται τὸ ἑαυτοῦ θέμα. Ὀφείλει νὰ ᾖ μέτριος ἐν ταῖς ἐκφράσεσιν αὐτοῦ καὶ μεμετρημένος ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ [...] νὰ διευθύνῃ τὸν λόγον μετὰ πολλῆς δεξιότητος [...] νὰ μεταδίδῃ τὸ διαθερμαῖνον τὴν ἑαυτοῦ καρδίαν πῦρ πρὸς τὸ ἑαυτοῦ ἀκροατήριον [...] νὰ πλήττῃ τὰς χορδὰς τῆς καρδίας, ὅπως*

διεγείρῃ αὐτήν [...] νὰ ὁμιλῇ πρὸς οἰκοδομὴν τοῦ ποιμνίου, οὐδέποτε δὲ νὰ ἀνοίγῃ τὸ στόμα αὐτοῦ πρὸς ἐπίδειξιν [...] νὰ ταπεινοφρονῇ καὶ νὰ μὴ ἐγκαυχᾶται ἐπὶ τῇ καρποφορίᾳ τοῦ λόγου [...] Ὁ κῆρυξ ἐγένετο ὄργανον τῆς Θείας χάριτος. Τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἦν τὸ φωτίσαν καὶ διανοῖξαν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας τῶν ἀκροατῶν καὶ νύξαν τὰς καρδίας αὐτῶν. Ὁ κῆρύξ ἐστιν ὁ γεωργὸς ὁ σπείρων τὸν σπόρον· ὁ δὲ Θεός ἐστιν ὁ αὐξάνων, ὡς λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος. Ἐν τέλει ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν ποίμνην τοῦ Θεοῦ ὀφείλει νὰ διευθύνῃ αὐτοῦ τὴν διδασκαλίαν, ὅπως μήτε βαρὺς ἐλεγκτὴς προσώπων γίνηται, μήτε τινὰς σκανδαλίζῃ ἢ ἀποκρούῃ τῆς ἐκκλησίας διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ».

Τέλος, ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο τοῦ κηρύγματος εἶναι ἄξιο ὑπογραμμίσεως ὅτι ὡς πρῶτο καὶ βασικὸ θέμα θεωρεῖ τὴν μύηση τῶν πιστῶν στὰ μυστήρια καὶ στὸν τρόπο ἀναφορᾶς τῆς λογικῆς λατρείας στὸν Θεό: «*Ἔργον πρώτιστον καὶ καθῆκον τῷ πνευματικῷ ποιμένι ἐπιβαλλόμενον νὰ ἐπιζητήσῃ νὰ ἐπικρατήσῃ ἐν τῇ ἑαυτοῦ παροικίᾳ ἡ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ἱδρυθεῖσα ἐπὶ γῆς βασιλεία τοῦ Θεοῦ [...] ὅπως γίνηται τὸ θεῖον θέλημα [...] καὶ ὅπως τὰ λογικὰ αὐτοῦ πρόβατα ὡς ἄγγελοι Θεοῦ ἐπὶ γῆς αἰνῶσιν ἀπαύστως καὶ εὐλογῶσιν τὸν Θεόν [...] ὡς ἱερομύστης καὶ λειτουργὸς τῶν θείων τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων ὀφείλει νὰ ἁγιάζῃ συνεχῶς τὴν ἑαυτοῦ ποίμνην ἐπιτελῶν τὸ μυστήριον τῆς Εὐχαριστίας, νὰ ἐπιμελῆται τῶν ψυχῶν αὐτῶν, νὰ καθαρίζῃ ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ, νὰ ποδηγετῇ εἰς τὴν τελειότητα, μεριμνᾷ περὶ τῆς ἐπικοινωνίας αὐτῶν πρὸς τὸ θεῖον, καὶ ἄγῃ αὐτοὺς πρὸς τὸ θεῖον*».

Στὸ θεματολόγιο, ὅπως εἶναι ἀναμενόμενο, προσθέτει καὶ ἄλλα θεωρητικά, δογματικά, ἀπολογητικά, κοινωνικὰ καὶ ἠθικὰ θέματα: «*Ὁ ἐπίσκοπος ὀφείλει νὰ καταπολεμῇ τὴν ἀσέβειαν, τὴν πολύμορφον εἰδωλολατρείαν, τὸν ὑλισμὸν καὶ τὰς ψευδεῖς περὶ Θεοῦ ὑπολήψεις καὶ νὰ βεβαιοῖ καὶ ὑποστηρίζῃ τὴν θείαν ἀποκάλυψιν. Ἐπίσης ὀφείλει νὰ καταπολεμῇ τὴν ἀπιστίαν, τὴν ἀθεΐαν, τὴν ἀπελπισίαν, τὰς μαγείας, τὰς γοητείας, τὰς μαντείας, τοὺς οἰωνισμούς, καὶ τὴν δεισιδαιμονίαν. Ἐπίσης ὀφείλει νὰ καταφέρηται κατὰ τοῦ ψεύδους, τῆς ψευδορκίας,*

τῆς βλασφημίας, τῶν ἀρῶν καὶ τῆς ἀργολογίας, καὶ νὰ καταπολεμῇ τὴν αἰσχροκέρδειαν, τὴν φιλαργυρίαν, τὸν ὄκνον, τὴν γαστριμαργίαν καὶ τὰς ἀθεμίτους ἐπιθυμίας, καὶ νὰ συνιστᾷ τὴν πλήρωσιν πάσης χριστιανικῆς ἀρετῆς».

Στὸ ἔργο αὐτὸ τῆς διακονίας τοῦ κηρύγματος δὲν μπορεῖ νὰ ἐπαρκέσει μόνος ὁ ἐπίσκοπος. Ἐπιλέγει συνεργοὺς «*τοὺς ἐναρετωτέρους καὶ λογιωτέρους τῶν πρεσβυτέρων τῆς ἑαυτοῦ ἐπισκοπῆς καὶ ἀναθέτει αὐτοῖς τὸ κήρυγμα τοῦ θείου λόγου*». Ἐπὶ πλέον συγγράφει «*μικρὰ συγγράμματα*» καὶ τὰ διανέμει πρὸς οἰκοδομὴν στὸ ποίμνιό του. Συνεργάζεται μὲ τοὺς διδασκάλους τῶν σχολείων καὶ φροντίζει γιὰ τὰ διδακτικὰ βιβλία καὶ στὸ νὰ διδάσκεται στὰ σχολεῖα «*ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ καὶ αἱ χριστιανικαὶ ἀρεταί*». Στὰ ἴδια πλαίσια κινεῖται καὶ ἡ προσπάθεια τοῦ ἐπισκόπου νὰ πείθει τοὺς γονεῖς νὰ στέλνουν τὰ παιδιά τους στὰ σχολεῖα γιὰ νὰ μάθουν τὰ ἱερὰ καὶ τὰ θύραθεν γράμματα, καθὼς καὶ ἡ διδασκαλία «*κατ᾽ οἶκον, κατ᾽ οἰκογένειαν καὶ κατ᾽ ἄτομον*», ἡ ἐξατομίκευση δηλαδὴ καὶ ἡ ἐμπέδωση τοῦ κηρυκτικοῦ ἔργου. Αὐτὲς εἶναι ἐν συνόψει οἱ ἀκροτελεύτιες γιὰ τὸ θεῖο κήρυγμα ὑποθῆκες τοῦ ἁγίου.

***

Στὸ πρόσωπο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ἐπληρώθη τὸ ρηθὲν ἀπὸ τὸν σοφώτατο καὶ ἁγιώτατο πατέρα τῆς Ἐκκλησίας Ἰσίδωρο τὸν Πηλουσιώτη (ἐπιστολὴ Β΄, 275, Ἱέρακι τῷ λαμπροτάτῳ). Ἀπετελέσθη τὸ «*ἄγαλμα ἁπάσης φιλοσοφίας*», γιατὶ συνέδραμε «*καὶ λόγος καὶ βίος*».

Γιατί· «*Βίος ἄνευ λόγου μᾶλλον ὠφελεῖν πέφυκεν*
ἢ λόγος ἄνευ βίου.
Ὁ μὲν γὰρ καὶ σιγῶν ὠφελεῖ,
ὁ δὲ καὶ βοῶν ἐνοχλεῖ.
Εἰ δὲ καὶ λόγος καὶ βίος συνδράμοιεν,
φιλοσοφίας ἁπάσης ἀποτελοῦσιν ἄγαλμα»,

τὸν ἅγιο πατέρα μας Νεκτάριο, βίῳ καὶ λόγῳ διδάσκαλο τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας.

Ἐπίμετρον

Τὸ ἀνωτέρω κείμενο παρουσιάσθηκε ὡς εἰσήγηση στὸ «*Διορθόδοξον Θεολογικὸν Ἐπιστημονικὸν Συνέδριον*», ποὺ συνεκλήθη ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Μητρόπολη Ὕδρας, Σπετσῶν, Αἰγίνης, Ἑρμιονίδος καὶ Τροιζηνίας στὴν Ἱερὰ Μονὴ Ἁγίας Τριάδος (Ἁγίου Νεκταρίου) Αἰγίνης, μὲ θέμα· «*Ἅγιος Νεκτάριος· ὁ πνευματικός, ὁ μοναστικός, ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἡγέτης*», στὶς 21-23 Ὀκτωβρίου 1996, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς συμπληρώσεως ἑκατὸν πενήντα ἐτῶν ἀπὸ τὴν γέννηση τοῦ ἁγίου. Ὁ χρόνος, στὸν ὁποῖο ἔπρεπε νὰ κινηθεῖ ἡ εἰσήγηση, δὲν ἐπέτρεπε τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξη καὶ ἐπέκταση τῆς διαπραγματεύσεως πρὸς ἀναζήτηση καὶ ἀξιοποίηση καὶ ἄλλων ὁμιλητικῶν στοιχείων ἀπὸ ἄλλα ὁμιλητικὰ ἔργα του. Αὐτὸ ἐπιχειροῦμε νὰ θεραπεύσουμε μὲ τὸ παρὸν «*Ἐπίμετρον*», ποὺ συνοδεύει τὴν εἰσήγηση κατὰ τὴ δημοσίευσή της καὶ κάπως τὴν συμπληρώνει. Ἡ εἰσήγηση ἔτσι ἔμεινε στὴ μορφὴ μὲ τὴν ὁποία παρουσιάσθηκε στὸ Συνέδριο.

Ἡ εἰσήγηση στηρίχθηκε κατὰ βάση στὴν *Ποιμαντικὴ* τοῦ ἁγίου καὶ δευτερευόντως στὰ δύο κατωτέρω ἀναφερόμενα ὁμιλητικά του ἔργα, τὸν λόγο του στοὺς Τρεῖς Ἱεράρχες καὶ στὸ *Ἱερῶν καὶ φιλοσοφικῶν λογίων θησαύρισμα*. Στὰ ἄλλα ὀγκώδη ἔργα του, ποὺ κυκλοφοροῦν σήμερα σὲ νεώτερες ἐκδόσεις, καὶ σὲ ἄλλα παλαιότερα, δὲν ἐπισημάνθηκαν στοιχεῖα ποὺ νὰ ἀφοροῦν στὴν δεοντολογία τοῦ κηρύγματος, ποὺ ἦταν τὸ θέμα τῆς εἰσηγήσεως.

Τὴν *Ποιμαντικὴ* χρησιμοποιήσαμε ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου Βασιλείου Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1974[3], μὲ λαμπρὴ εἰσαγωγὴ τοῦ τότε διακόνου καὶ νῦν ἀρχιμανδρίτου Εἰρηναίου (Εὐαγγέλου) Δεληδήμου. Ἀπὸ τὴν ἔκδοση αὐτὴ ἔχουν ληφθεῖ τὰ παραθέματα καὶ σ' αὐτὴν ἀναφέρονται οἱ κατωτέρω σημειούμενοι ἀριθμοὶ τῶν σελίδων. Ἡ πρώτη της ἔκδοση ἔγινε στὴν Ἀθήνα τὸ 1898 καὶ ὁ ἀκριβὴς τίτλος της εἶναι· *Μάθημα Ποιμαντικῆς πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς*, τῆς ὁποίας ἤδη ἀπὸ τετραετίας (1894) ἦταν διευθυντής. Τὰ περὶ θείου κηρύγματος βρίσκονται κυρίως στὶς σελίδες 176-183, καθὼς ἐπίσης καὶ στὶς σελίδες 213-215 (κεφάλαιο κ΄ τοῦ Α΄ μέρους στὸ «*Παράρτημα τῆς Ποιμαντικῆς*»· «*Ὅτι τὸν πνευματικὸν ποιμένα δέον ἐστὶν εἶναι διδακτικόν*») καὶ 244-246 (κεφάλαιο α΄ τοῦ Β΄ μέρους τοῦ Παραρτήματος· «*Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας περὶ ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων καὶ διακόνων. Ὅτι δέον ἐστὶ τὸν ἐπίσκοπον εἶναι διδακτικόν*»). Στὸ πρῶτο συγκεντρώνει χωρία τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν πατέρων σχετικὰ μὲ τὸ ἔργο τοῦ θείου κηρύγματος, χωρὶς νὰ τὰ σχολιάζει. Στὸ δεύτερο παραθέτει τοὺς σχετικοὺς μὲ τὸ κήρυγμα ἱεροὺς κανόνες, συνεκδίδοντας καὶ τὰ σχόλια τοῦ Ζωναρᾶ.

Προξενεῖ ἐντύπωση τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἅγιος διδάσκοντας σὲ νεαροὺς ὑποψηφίους ἱερεῖς, ἐμμένει στὴν καθηκοντολογία τῶν ἐπισκόπων, ποὺ περιπτωσιακὰ μόνο καὶ κατ' ἀναλογίαν ἐφαρμόζεται στοὺς λοιποὺς κληρικούς. Καὶ τὸ δικαιολογεῖ μὲν στὴν εἰσαγωγή του, ὅτι ἀπευθύνεται πρὸς «*τοὺς ἐπισκοπῆς ὀρεγομένους*» καὶ ὅτι τὸ μάθημα «*προγυμνάζει τοὺς εὐτρεπιζομένους πρὸς τὸ τῆς ἐπισκοπῆς ἀξίωμα καὶ εὖ πεφυκότας πρὸς τοῦτο ὅπως διὰ τῆς γυμνασίας καὶ ἀπομιμήσεως γίνωνται ἄξιοι τοῦ ὑψηλοῦ ἀξιώματος καὶ ἀναδειχθῶσιν ἱκανοὶ καὶ εὐδόκιμοι ἐν τῇ ἐξασκήσει τῆς ἐπισκοπικῆς ἐξουσίας*» (σ. 26). Καὶ λέγει μὲν καὶ φαίνεται ἀπὸ τὴν πορεία τῆς ὕλης, ὅτι πρόκειται περὶ διδακτικοῦ ἐγχειριδίου, ποὺ ἀποτυπώνει τὴν προφορική του διδασκαλία στοὺς ἱεροσπουδαστὲς τῆς Ριζαρείου, ἴσως ὅμως αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ

ἐννοηθεῖ κατὰ γράμμα. Στὸν σημερινὸ πάντως ἀναγνώστη μένει ἡ ἐντύπωση ὅτι ὁ προσγειωμένος καὶ ἔμπειρος παιδαγωγὸς ἅγιος ἄλλα δίδασκε στοὺς μαθητές του· στόχος δὲ τῆς συγγραφῆς του ἦταν, μ' ἕνα εὐφυῆ τρόπο καὶ μὲ τὴν κάλυψη ἑνὸς διδακτικοῦ ἐγχειριδίου, νὰ ὑπενθυμίσει, μὲ διάκριση καὶ ταπείνωση ἀλλὰ καὶ μὲ παρρησία, στοὺς συνεπισκόπους του τὴν καθηκοντολογία ποὺ ἀπέρρεε ἀπὸ τὸ ὑψηλὸ ἀξίωμά τους.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ *Ἱερῶν καὶ φιλοσοφικῶν λογίων θησαύρισμα*, τόμοι Α΄ καὶ Β΄, ἐν Ἀθήναις 1895 καὶ 1896, ποὺ ἀποτελεῖ, ὅπως εἴπαμε, συλλογὴ ὑλικοῦ μὲ κύριο σκοπὸ τὴν κηρυκτική του χρήση, ὁ ἅγιος δημοσίευσε ὁμιλίες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες μποροῦμε νὰ σχηματίσουμε μιὰ καλὴ εἰκόνα τῆς κηρυκτικῆς του δεινότητας, τῆς ἀγάπης ποὺ ἔτρεφε στὸ ἔργο τοῦ θείου κηρύγματος καὶ τῶν ὁμιλητικῶν ἀρχῶν ποὺ ἐφάρμοζε κατὰ τὴν σύνταξη τῶν λόγων καὶ τῶν ὁμιλιῶν του.

Ἀπὸ τὶς ὁμιλίες του χρησιμοποιήσαμε τὸν λόγο του στοὺς τρεῖς Ἱεράρχες, ποὺ ἐξεφώνησε στὴν Ἀλεξάνδρεια τὸ 1889, μόλις δεκαπέντε ἡμέρες ἀπὸ τὴν χειροτονία του σὲ ἐπίσκοπο (15 Ἰανουαρίου 1889).

***

Μιὰ σειρὰ δέκα λόγων του στὴν Μεγάλη Τεσσαρακοστὴ φαίνεται ὅτι εἶναι τὰ πρῶτα δημοσιεύματά του, καλὰ δείγματα τῆς ἐπιδόσεώς του στὸ κήρυγμα καὶ τοῦ ζήλου του ὄχι μόνο γιὰ τὸν προφορικὸ διδασκαλικὸ λόγο, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ γραπτὴ ἀποτύπωση καὶ δημοσίευσή του. Φαίνεται ὅτι ἀρχικῶς ἐξεδίδοντο αὐτοτελῶς σὲ φυλλάδια ἑνὸς τυπογραφικοῦ δεκαεξασελίδου φύλλου μικροῦ σχήματος (18×12 ἑκ.) μὲ γενικὸ τίτλο· «*Λόγος ἐκκλησιαστικός*». Ὅλοι οἱ λόγοι αὐτοὶ ἔχουν ἐκφωνηθεῖ καὶ ἐκδοθεῖ «*ἐν Ἀθήναις*» κατὰ τὸ ἔτος 1885, ὅταν ἀκόμη ὁ Νεκτάριος ἦταν ἱεροδιάκονος καὶ φοιτητὴς θεολογίας. Εἶναι ὅλοι χρονολογημένοι ἀπὸ τὶς 3 Φεβρουαρίου 1885 (Κυριακὴ τῆς Ἀπόκρεω) μέχρι τὶς 23 Ἀπριλίου 1885 (Μεγάλη Παρασκευή). Κάθε λόγος ἀποτελεῖ μιὰ αὐτοτελῆ πραγματεία ἐπὶ ἑνὸς θέματος, ποὺ ἀναπτύσσεται στὰ μέτρα μιᾶς ὁμιλίας, διεξοδικά, κατὰ τὸν τύπο καὶ

τὴν τεχνικὴ τῶν ἐκκλησιαστικῶν λόγων, μὲ πλούσιο θεολογικὸ καὶ πνευματικὸ περιεχόμενο, μὲ παραθέσεις πολλῶν ἁγιογραφικῶν χωρίων καὶ ἔντονο, κατὰ τὶς τάσεις τῆς ἐποχῆς, ρητορισμό. Ὅλα τὰ κείμενα αὐτὰ μαρτυροῦν τὸν πλοῦτο τῶν γνώσεών του, τὴν ἐπιμέλειά του, τὸν θεολογικὸ καὶ θύραθεν καταρτισμὸ καὶ τὴν ἀρίστη γνώση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ποὺ εἶχε. Ἕνας πίνακας θεμάτων καὶ μόνο μπορεῖ νὰ καταδείξει τὸ εὐρὺ φάσμα στὸ ὁποῖο κινήθηκε στὴ σειρὰ αὐτὴ τῶν κηρυγμάτων τοῦ ἔτους ἐκείνου. Πρόκειται, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, γιὰ μιὰ συστηματικὴ κατήχηση στὰ βασικὰ θέματα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς κατὰ τὸν τύπο καὶ τὸ παράδειγμα τῆς πατερικῆς ὁμιλητικῆς γραμματείας:

Περὶ μετανοίας [Τῇ Κυριακῇ τῆς Ἀπόκρεω (3-2-1885)].
Περὶ πίστεως [Α΄ Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν (10-2-1885)].
Περὶ ὑπομονῆς ἐν ταῖς θλίψεσιν [Β΄ Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν (17-2-1885)].
Περὶ τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας καὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὴν ἠθικὴν ἐλευθερίαν [Γ΄ Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν (24-2-1885)].
Περὶ ἐξομολογήσεως [Δ΄ Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν (23-3-1885) (= 3-3-1885)].
Περὶ τῆς θείας εὐχαριστίας [Ε΄ Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν (10-3-1885)].
Περὶ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης καὶ λατρείας [Ϛ΄ Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν (= Κυριακὴ τῶν Βαΐων) (17-3-1885)].
Περὶ καταλλαγῆς καὶ ἀπολυτρώσεως [Εἰς τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν (23-3-1885) (=22-3-1885)].

Στὴν σειρὰ τῶν ὀκτὼ αὐτῶν λόγων συνάπτονται καὶ δύο πραγματεῖες, ποὺ χρονολογοῦνται στὶς 17 Μαρτίου 1885 ἡ πρώτη καὶ 20 Μαρτίου 1885 ἡ δευτέρα. Ἡ πρώτη μὲ θέμα· *Περὶ τῆς ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρείας*, ἔχει ἔντονο κηρυκτικὸ χρῶμα καὶ μᾶλλον πρέπει νὰ ἐκφωνήθηκε ὡς ὁμιλία ἐπ᾽ ἐκκλησίας. Ἡ δευτέρα μὲ τίτλο· *Μελέτη ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ζώου*, ἔχει περισσότερο

τὸν χαρακτῆρα πραγματείας, ἀλλὰ δὲν ἀποκλείεται νὰ δόθηκε ὡς διάλεξη. Προστέθηκε πάντως στὴ σειρὰ αὐτὴ γιὰ τὸ στρογγύλο τοῦ ἀριθμοῦ (10).

Ὡς δεῖγμα τοῦ τρόπου διαπραγματεύσεως τῶν θεμάτων, ποὺ ὅλα ἀφορμῶνται ἀπὸ τὸ εὐαγγελικὸ ἀνάγνωσμα τῆς Κυριακῆς, καὶ καταμερισμοῦ τῆς ὕλης τῶν λόγων, παραθέτουμε τὸ διάγραμμα δύο ἀπὸ αὐτούς, ποὺ μποροῦν νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς οἱ καλύτεροι καὶ μεθοδικότεροι, ἀλλὰ συγχρόνως ἀποτελοῦν δείγματα τῶν λειτουργικῶν ἐνδιαφερόντων καὶ τῆς πρὸς τὴν θεία λατρεία ἀγάπης τοῦ ἁγίου:

1. Ε΄ Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν

Θέμα: Περὶ τῆς θείας εὐχαριστίας.

Ρητό: «*Τὸ μὲν ποτήριον ὃ ἐγὼ πίνω, πίεσθε· καὶ τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι, βαπτισθήσεσθε· τὸ δὲ καθῆσαι ἐκ δεξιῶν μου καὶ ἐξ εὐωνύμων μου, οὐκ ἔστι ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ' οἷς ἡτοίμασται*» (*Μάρκ. ι΄*, 39-40).

Μέρος πρῶτον: Ἀπόδειξις τοῦ μεγέθους τῆς θείας εὐχαριστίας.

α΄. Σύστασις τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας.

β΄. Μέγεθος καὶ ἀξία τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας.

Μέρος δεύτερον: Πῶς πρέπει νὰ προσερχώμεθα εἰς τὴν μετάληψιν τῶν θείων μυστηρίων

α΄. Πρὸ τῆς θείας εὐχαριστίας.

β΄. Χαρακτὴρ τοῦ ἐπαξίως μεταλαμβάνοντος.

γ΄. Πῶς δέον φέρεσθαι μετὰ τὴν θείαν εὐχαριστίαν.

2. ς΄ Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν (=Κυριακὴ τῶν Βαΐων)

Θέμα: Περὶ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ὀφειλομένης ἀγάπης καὶ λατρείας.

Ρητό: «*Ἡ οὖν Μαρία λαβοῦσα λίτραν μύρου νάρδου πιστικῆς πολυτίμου ἤλειψε τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἐξέμαξε ταῖς θριξὶν αὐτῆς τοὺς πόδας αὐτοῦ*» (*Ἰω. ιβ΄*, 3).

Μέρος πρῶτον: Περὶ τῆς ὀφειλομένης πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης.

α΄. Ὅτι ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη εἶναι ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ.

β΄. Ὅτι δέον νὰ ἀγαπῶμεν τὸν Θεόν, ἵνα ὑπ' αὐτοῦ ἀγαπώμεθα.

γ΄. Ὅτι ἡ λογικότης τοῦ ἀνθρώπου ἀπαιτεῖ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην.

Μέρος δεύτερον: Περὶ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν λατρείας.

α΄. Ὅτι ἡ λατρεία εἶναι ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ.

β΄. Ὅτι ἡ λατρεία εἶναι ἔκφρασις τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης.

γ΄. Ὅτι ἡ λατρεία εἶναι λειτουργία μεγίστης ἀξίας.

δ΄. Ὅτι δυνάμεθα νὰ λατρεύωμεν τὸν Θεόν· καὶ

ε΄. Τίς ἡ εὐάρεστος τῷ Θεῷ λατρεία.

***

Στὸ περιοδικὸ *Ὁ Ἐφημέριος* ΛΔ΄ (1986), σσ. 138-139, 166-167 καὶ 186-187 ἀναδημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸ περιοδικὸ *Ἱερὸς Σύνδεσμος* τοῦ ἔτους 1895, ὁμιλία τοῦ ἁγίου Νεκταρίου πρὸς τοὺς ἱερεῖς τῶν Ἀθηνῶν μὲ τίτλο· «Περὶ Ἱερωσύνης ὡς ἱερᾶς διακονίας». Αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴν πρώτη εἰσαγωγικὴ εἰσήγηση σειρᾶς ὁμιλιῶν μὲ τὸν γενικότερο τίτλο· «Περὶ τῆς πολιτείας τοῦ Ἱεροῦ Κλήρου κατὰ τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας». Στὸν *Ἐφημέριο* ἐπίσης δημοσιεύθηκε κείμενο τοῦ ἁγίου μὲ τίτλο· «Ποιμαντικαὶ Ὁμιλίαι» καὶ ὑπότιτλο· «Ἱερέων διδάσκαλος», καθὼς καὶ προλογικὸ σημείωμα τῆς κυρίας Βαρβάρας Γιαννακοπούλου (σ. 138α). Δὲν πρόκειται γιὰ κήρυγμα, μὲ τὴν εἰδικὴ ἔννοια τοῦ ὅρου, ἀλλὰ γιὰ μιὰ πυκνὴ σὲ νοήματα καὶ μὲ πολλὲς βιβλικὲς καὶ πατερικὲς ἀναφορὲς διάλεξη-μάθημα πρὸς εἰδικὸ ἀκροατήριο, τοὺς κληρικοὺς τῶν Ἀθηνῶν. Γιὰ τὸ θέμα μας δὲν παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον.

ΙΩΑΝΝΟΥ Μ. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ
Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Τὸ λειτουργικὸν ἔργον τοῦ ἁγίου Νεκταρίου*

Τὸ ἔτος αὐτό, τὸ 1996, ποὺ μὲ τὴν χάρη καὶ τὴν ἀνοχὴ τοῦ Θεοῦ μετὰ ἀπὸ δεκαπέντε ἡμέρες κατακλείουμε, ἔφερε μιὰ ἰδιαίτερη εὐλογία στὴν ζωὴ τῆς Ὀρθοδόξου μας Ἐκκλησίας καὶ στὴν προσωπικὴ ζωὴ ὅλων μας. Κατ' αὐτὸ συμπληρώθηκαν ἑκατὸν πενήντα χρόνια ἀπὸ τὸ ἔτος γεννήσεως τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νεκταρίου μητροπολίτου Πενταπόλεως τοῦ θαυματουργοῦ (1846-1996). Ἦταν δὲ ἀσφαλῶς θεία ἔμπνευση ἡ πρωτοβουλία καὶ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ὕδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης καὶ τώρα τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς νὰ ἀφιερώσουν τὸ ἔτος αὐτὸ στὸν ἅγιο καὶ νὰ διοργανώσουν ἑορταστικὲς ἐκδηλώσεις καὶ ἐπιστημονικὰ συνέδρια πρὸς τιμήν του. Αὐτὸς μὲ τὴν ἵδρυση τῆς Μονῆς τῆς Ἁγίας Τριάδας καὶ μὲ τὸν τάφο του ἁγίασε τὸ νησὶ τῆς Αἰγίνης καὶ τὸ κατέστησε τόπο προσκυνήματος καὶ πνευματικοῦ ἀνεφοδιασμοῦ ἀναριθμήτων πιστῶν καὶ πηγὴ θαυμάτων. Ἐπίσης μὲ τὴν διακονία του στὴν διεύθυνση τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς καθαγίασε τὸ ἱερὸ τοῦτο καθίδρυμα τοῦ καταρτισμοῦ τῶν στελεχῶν τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ τὴν θεολογικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἐκπαίδευση γενικότερα. Ἐκεῖ τιμήσαμε τὸν κοινοβιάρχη, ἐδῶ τιμοῦμε τὸν διδάσκαλο καὶ σχολάρχη.

---

* Εἰσήγηση στὴν ἡμερίδα ποὺ διοργάνωσε ἡ Ριζάρειος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ στὶς 15 Δεκεμβρίου 1996, *«ἐπὶ τῇ ἑκατονπεντηκονταετηρίδι ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἁγίου Νεκταρίου (1846-1996)»*.

Νομίζω ὅτι διερμηνεύω τὰ κοινὰ αἰσθήματα καὶ τὴν συγκίνηση ὅλων τῶν ἐδῶ παρισταμένων, ποὺ αἰσθανόμαστε ζωντανὴ τὴν παρουσία τοῦ τιμωμένου ἁγίου νὰ συνεχίζει ἀοράτως τὸ ἔργο ποὺ ἀγάπησε καὶ νὰ ἐπευλογεῖ διδάσκοντες καὶ διδασκομένους. Ὅσοι δὲ ἀσκήσαμε καὶ ἀσκοῦμε τὸ ἔργο τοῦ διδασκάλου τῶν ἱερῶν γραμμάτων, χωρὶς νὰ παύσουμε ποτὲ νὰ αἰσθανόμαστε μιὰ ὑποσυνείδητη ἐνοχὴ καὶ νὰ ἐπαναλαμβάνουμε τό· «*εἷς ἡμῶν ἐστιν ὁ διδάσκαλος ὁ Χριστός*» καὶ τό· «*εἷς ἡμῶν ἐστιν ὁ καθηγητὴς ὁ Χριστός*» (*Ματθ.* κγ΄, 8.10), αἰσθανόμαστε μιὰ παρηγορία. Παρηγορία, γιατὶ στὸ πρόσωπο καὶ ἀπὸ τὸ παράδειγμα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου εἴδαμε καὶ διδαχθήκαμε ὅτι, ἂν ὡς κατενώπιον Θεοῦ ἀσκεῖ κανεὶς τὸ ἔργο τοῦ διδασκάλου, μπορεῖ νὰ τύχει τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ καὶ μάλιστα νὰ γίνει «*καὶ τῆς μελλούσης ἀποκαλύπτεσθαι δόξης κοινωνός*» (*Α΄ Πέτρ.* ε΄, 1). Καὶ τοῦτο, γιατὶ ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἦταν καὶ παρέμεινε σ' ὅλη του τὴν ζωὴ διδάσκαλος καὶ καθηγητὴς καὶ σχολάρχης καὶ ὡς τέτοιος τιμᾶται σήμερα στὸν χῶρο αὐτόν, ὅπου δίδαξε καὶ σχολάρχευσε. Αὐτὸ ἔκαμε ἐν ζωῇ καὶ συνεχίζει νὰ κάμνει μὲ τὰ συγγράμματά του, ποὺ τὰ περισσότερα, ἂν μὴ ὅλα, ἔχουν ἔντονο τὸν διδακτικὸ χαρακτῆρα. Εἶναι ἕνα εἶδος διδακτικῶν ἐγχειριδίων. Καὶ ἐκεῖνος παραμένει ὁ ἅγιος διδάσκαλός μας, τὸ πρότυπο καὶ ὁ προστάτης ὅλων ὅσοι διακονοῦμε στὴν ἐκκλησιαστικὴ καὶ θεολογικὴ ἐκπαίδευση καὶ ὅλων ὅσοι ἀποτολμοῦμε νὰ δώσουμε στὴν δημοσιότητα τὸν διδακτικό μας λόγο. Ὁ Θεός, διὰ τῶν πρεσβειῶν τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, ἂς μᾶς συγχωρήσει γιὰ τὴν τόλμη μας καὶ ἂς μᾶς ἐλεήσει.

***

Μοῦ ἀνετέθη νὰ κάνω μιὰ παρουσίαση, πού, λόγω τῶν στενῶν χρονικῶν ὁρίων τῆς εἰσηγήσεως αὐτῆς, περιορίζεται σὲ μιὰ ἀποτίμηση τοῦ λειτουργικοῦ ἔργου τοῦ ἁγίου Νεκταρίου. Θὰ τὸ ἐπιχειρήσω, ἂν καὶ νομίζω ὅτι δὲν ἦλθε ἀκόμη ἡ ὥρα του. Καὶ τοῦτο, γιατὶ προϋπόθεση ἑνὸς τέτοιου ἐγχειρήματος εἶναι ἡ πλήρης ἔκδοση τῶν ἔργων του κατὰ ἕνα ἑνιαῖο καὶ ἀνταποκρινόμενο πρὸς τὶς σύγχρονες ἐκδοτικὲς

ἀπαιτήσεις τρόπο, μὲ εἰσαγωγὲς καὶ σχολιασμούς, μὲ εὑρετηριασμοὺς καὶ τοὺς ἀπαραιτήτους πίνακες. Ἡ ἀποσπασματικὴ ἔκδοση ὅσων ὡς τώρα ἔχουν ἰδεῖ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας, τὸ δυσεύρετο πολλῶν ἀπὸ αὐτὰ καὶ προπαντὸς ἡ ὕπαρξη ἀνεκδότων, δυσκολεύει πολὺ τὰ πράγματα, πολὺ περισσότερο ἀφοῦ μέσα στὰ ἀνέκδοτα αὐτὰ μνημονεύεται καὶ ἡ *Λειτουργική* του. Ἀσφαλῶς θὰ εἶναι διδακτικές του σημειώσεις κατὰ τὸν τύπο τῆς *Ποιμαντικῆς* του. Ἡ ἔκδοση τῶν «*Ἁπάντων*» τοῦ ἁγίου μας ἔχει ἤδη ἀναγγελθεῖ καὶ θὰ εἶναι ἀποκαλυπτική.

Γιὰ τὴν ὥρα μερικὰ ἀπὸ τὰ ἔργα του μποροῦν νὰ μᾶς δώσουν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα μιὰ γενικὴ ἰδέα γιὰ τὰ λειτουργικὰ ἐνδιαφέροντά του. Ἀναφέρομαι κυρίως στὴν ἔκδοση τῆς θείας λειτουργίας τοῦ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου, γιὰ τὴν ὁποία θὰ κάνουμε ἰδιαίτερο λόγο κατωτέρω, τὸ *Κατανυκτικὸν Προσευχητάριόν* του (1904, 1913, 1993), τὸ *Θεοτοκάριόν* του (1905, 1907, ἄ.ἔ.), τὸ *Τριαδικόν* του (1909), τὸ *Ψαλτήριόν* του (1908) καὶ τὸ *Κεκραγάριον τοῦ θείου καὶ ἱεροῦ Αὐγουστίνου* (1910). Μὲ τὶς ἐκδόσεις του αὐτὲς ὁ ἅγιος προσπάθησε νὰ δώσει στὰ χέρια τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ λειτουργικὰ κείμενα γιὰ τὴν διευκόλυνσή του στὴ συμμετοχὴ στὴ θεία λατρεία καὶ γιὰ χρήση στὴν ἀτομικὴ προσευχὴ τῶν χριστιανῶν. Ὅπως εἶναι φυσικὸ καὶ ἄλλες μελέτες καὶ δημοσιεύματά του ἔχουν εὐρύτερο λειτουργικο-θεολογικὸ χαρακτῆρα, ὅπως ἡ *Ποιμαντική*, ἡ *Περὶ τῶν διατεταγμένων νηστειῶν*, ἡ *Περὶ τοῦ τιμίου Σταυροῦ*, *Περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ τῶν ἱερῶν μνημοσύνων* καὶ ἡ *Περὶ τῶν θείων μυστηρίων* πραγματεῖές του. Ἀναφορὲς δὲ σὲ θέματα λατρείας καὶ προσευχῆς βρίσκουμε στὶς ἐπιστολὲς καὶ εὐκαίρως ἢ περιστατικῶς σὲ διάφορα ἄλλα ἔργα του.

Προσφάτως εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος στὸ περιοδικὸ *Θεολογία* (ΞΕ΄ [1994], σσ. 355-394) μιὰ ἐμπεριστατωμένη μελέτη τοῦ κ. Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη μὲ τίτλο· «Δύο χειρόγραφα τοῦ Θεοτοκαρίου τοῦ ἁγίου Νεκταρίου». Ὁ ἴδιος εἰσηγήθηκε στὸ διορθόδοξο θεολογικὸ ἐπιστημονικὸ συνέδριο τῆς Αἰγίνης (21-23 Ὀκτωβρίου 1996) μὲ

παράλληλο θέμα· «Ἡ ἀγάπη τοῦ ἁγίου Νεκταρίου διὰ τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ποίησιν» καὶ παρουσίασε «*ᾠδὰς πρὸς τὴν Θεοτόκον κατὰ ποίησιν καὶ μέλος τοῦ ἁγίου Νεκταρίου*» μὲ χορὸ φοιτητῶν καὶ φοιτητριῶν τοῦ Τμήματος Μουσικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Μὲ ἰδιαιτέρα πάντως ἱκανοποίηση καὶ μὲ χρηστὲς ἐλπίδες διαβάσαμε τὴν πρόθεση τοῦ κ. Χαλδαιάκη νὰ ἀσχοληθεῖ συστηματικὰ μὲ τὸ ὑμνογραφικὸ ἔργο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου καὶ νὰ παρουσιάσει ἐκτενέστερη μελέτη, φέρνοντας στὸ φῶς «*ἀξιολογώτατα καὶ σημαντικώτατα στοιχεῖα*», ποὺ μὲ περισσὴ ἐπιμέλεια καὶ ἐπιστημονικὴ συνέπεια ἤδη συλλέγει καὶ ἐπεξεργάζεται. Θὰ ἦταν ἀντιεπιστημονικὸ καὶ ἀπαράδεκτο νὰ μπεῖ κανεὶς «ἀνίπτοις χερσὶ» στὸ ἐκτενέστατο αὐτὸ πεδίο, ποὺ ἀφορᾶ στὸ πλουσιότατο ὑμνογραφικὸ καὶ στὸ συνδεδεμένο μ' αὐτὸ μουσικολογικὸ ἔργο τοῦ ἁγίου μας, γιὰ τὸ ὁποῖο μάλιστα ὁ ἅγιος οἰκονόμησε νὰ ἐπιστρατεύσει ἤδη τὸ κατάλληλο χαρισματικὸ πρόσωπο.

Ἐπιτρέψατέ μου νὰ σταθῶ γιὰ λίγο στὸ ὑμνογραφικὸ αὐτὸ ἔργο, γιατὶ ὁπωσδήποτε ἐμπίπτει στὸ θέμα μου, μιὰ καὶ καλύπτει τὸ μεγαλύτερο, ἴσως καὶ τὸ πιὸ ἀξιόλογο, μέρος τῆς λειτουργικῆς παραγωγῆς καὶ δραστηριότητας τοῦ ἁγίου Νεκταρίου. Ὁ εἰδικὸς δὲ μελετητής, ὁ κ. Χαλδαιάκης, ἂς μὲ συμπληρώσει ἢ ἂς μὲ διορθώσει. Ἀπὸ τὴν ὡς ἄνω μελέτη του (*Θεολογία* ΞΕ΄ [1994], σ. 355 ἑ.) ἀνθολογοῦνται οἱ παραθέσεις φράσεων ἀπὸ ἐπιστολὲς καὶ ἄλλα ἔργα τοῦ ἁγίου.

***

Τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ ἁγίου σχημάτισα τὴν ἐντύπωση ὅτι σὲ σχέση μὲ τὴν παραδοσιακὴ ὑμνογραφία καὶ μουσικὴ ἔχει μιὰ χαρακτηριστικὴ ἰδιορρυθμία. Ἐκφράζει κάποια ἔντονη ἀναζήτηση, ποὺ ἀφορᾶ καὶ στὸ περιεχόμενο καὶ στὴν μετρικὴ μορφὴ καὶ στὴν μουσικὴ ἐπένδυση. Μιὰ φανερὴ τάση, θὰ ἔλεγα μὲ τὴν σύγχρονη ὁρολογία, «ὑπερβάσεως» τῶν παλαιῶν σχημάτων ἢ «λειτουργικῆς ἀναγεννήσεως». Βέβαια αὐτὸ γίνεται διακριτικὰ καὶ μὲ προϋπάρχοντα ὑλικά, ποὺ ἀνάγονται ἀκόμη καὶ σὲ κλασικὲς προχριστιανικὲς ἀναμνήσεις. Θὰ χρησιμοποιήσω πιὸ

κάτω λόγια τοῦ ἰδίου καὶ παραδείγματα γιὰ νὰ γίνουν σαφέστερα τὰ ὅσα εἶπα.

Εἰσαγωγικὰ ἂς λεχθεῖ ὅτι δὲν μποροῦμε νὰ ἰδοῦμε τὸν ἅγιο ἔξω ἀπὸ τὴν ἐποχή του. Ἔζησε στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνά μας, σὲ ἐποχὴ ζυμώσεων καὶ ἀναζητήσεων, παλινδρομήσεων μεταξὺ βυζαντινῆς παραδόσεως καὶ νεοκλασικισμοῦ, εἰσβολῆς νέων στοιχείων καὶ προβληματισμοῦ ἔναντι αὐτῶν. Ὁ ἅγιος Νεκτάριος (1846-1920) εἶναι σχεδὸν σύγχρονος τοῦ Ἰωάννου Σακελλαρίδη (1853-1938) καὶ ἂν καὶ Θρᾷξ τὴν καταγωγὴ ἔζησε καὶ ἔδρασε κυρίως στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο, στὴν λεγομένη καὶ οὖσα «Παλαιὰ Ἑλλάδα», πρὶν ἀπὸ τὴν Μικρασιατικὴ καταστροφὴ (1922). Ἔχω τὴν ἐντύπωση ὅτι ἡ ἀθρόα εἴσοδος τοῦ μικρασιατικοῦ στοιχείου δύο ἢ τέσσερα χρόνια μετὰ τὴν μακαρία κοίμησή του (1920), μὲ τὶς δημογραφικὲς καὶ πολιτιστικὲς ἐπιπτώσεις τῆς ἐγκαταστάσεως στὴν λεγομένη μητροπολιτικὴ Ἑλλάδα, καὶ ἰδιαίτερα στὴν Ἀθήνα, τῶν προσφύγων καὶ τῶν ἐξ ἀνταλλαγῆς πληθυσμῶν (Μικρασιατῶν, Ποντίων, Θρακῶν) εἶχε σοβαρὲς ἐπιπτώσεις καὶ στὴν λειτουργικὴ ζωὴ τῆς νέας πιὰ Ἑλλάδος. Οἱ πρόσφυγες ἔφεραν ὄχι μόνο τὶς εἰκόνες καὶ τὰ ἅγια λείψανα ἀπὸ τὶς προαιώνων πατρίδες τους καὶ κοιτίδες τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν λατρευτική τους παράδοση καὶ τὴν συντηρητική τους νοοτροπία. Αὐτὰ πρὸς μελέτην ἀπὸ τοὺς εἰδήμονες.

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἔγραψε πάρα πολλοὺς ὕμνους, δεῖγμα τῆς λεπτῆς ψυχῆς καὶ τῆς ποιητικῆς του ἰδιοσυγκρασίας, ἀλλὰ κυρίως τῆς μεγάλης του εὐλαβείας, ποὺ ἐκχύνεται σὲ ψαλμοὺς καὶ ὕμνους καὶ ᾠδὲς πνευματικές (πρβλ. *Ἐφεσ.* ε΄, 19. *Κολοσ.* γ΄, 16), πρὸς τὸν Θεὸ καὶ κυρίως πρὸς τὴν μητέρα τοῦ Κυρίου, τὴν ὑπεραγία Θεοτόκο. Ὁ ἴδιος ὁ ἅγιος κάμνει μιὰ σχετικὴ καταμέτρηση σὲ ἐπιστολή του: «*...ἔγραψα 103 ᾠδάς, 30 ὕμνους καὶ 11 Κανόνας. Τὰ πάντα ἀνέρχονται εἰς 5.000 στίχους*». Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ἐπιχειρεῖ νὰ μεταγγίσει «νέο αἷμα», καὶ πολὺ νέο αἷμα, στὴν ἐκκλησιαστικὴ ὑμνογραφία. Δὲν καινοτομεῖ. Τὸ ἴδιο ἔκαναν καὶ οἱ παλαιοὶ καὶ οἱ νεώτεροι ἐκκλησιαστι-

κοὶ πατέρες καὶ ὑμνογράφοι. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ὑμνογραφία δὲν ἦταν ποτὲ στατική. Ἀκόμη καὶ στὸν τρόπο ποιήσεως του ἔχει τὰ προηγούμενα στὴν παράδοση. Ὁ ἅγιος Συμεὼν ὁ Μεταφραστὴς δὲν «μετέφραζε» μόνο βίους ἁγίων καὶ συναξάρια, ἀλλὰ καὶ ὕμνους. Αὐτὸς μεταποίησε τοὺς δύο κανόνες, τὸ διῴδιο καὶ τὰ τρία τριῴδια τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδας τοῦ Κυρίου Κοσμᾶ τοῦ ποιητοῦ καὶ μᾶς ἔδωσε τὴν προεόρτιο ἑβδομάδα, ἕνα εἶδος μεγάλης ἑβδομάδας τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανείων, ἴσως καὶ τὰ ἰδιόμελα τῶν Μεγάλων Ὡρῶν τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς γιὰ τὴν δημιουργία τῶν ἀντιστοίχων Μεγάλων Ὡρῶν τῶν παραμονῶν τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανείων. Στὰ ἴχνη τοῦ Μεταφραστοῦ, τοῦ συνωνύμου, συμπατριώτου καὶ προστάτου του, βαδίζοντας καὶ ὁ ἅγιος Συμεὼν Θεσσαλονίκης κάμνει τὸ ἴδιο, δημιουργώντας ἕνα εἶδος Μεγάλης Ἑβδομάδος προεορτίων τοῦ ἁγίου Δημητρίου. Μὲ τὸν δεύτερο αὐτὸν ἔχει καὶ ἕνα ἄλλο κοινό, ἀκούσιο αὐτὴν τὴν φορά –γιατί δὲν ἦταν τότε γνωστὰ τὰ σχετικὰ ὑμνογραφήματα τοῦ ἁγίου Συμεὼν –, ὁ ἅγιος Νεκτάριος. Ὁ Συμεὼν μετέφερε τὰ θεοτοκία τῶν ἀποστίχων τῶν ὀκτὼ ἤχων τῶν ἑσπερινῶν τῶν Κυριακῶν σὲ ἰαμβικὰ μέτρα.

Ἰδοὺ ποιά ἦταν ἡ πρόθεση τοῦ ἁγίου Νεκταρίου μὲ λόγια τοῦ ἰδίου: «*...ἐπεθύμουν [...] νὰ ἐκτείνω εἰς μέτρα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ποιήσεως τὰ Θεοτοκία ὅλα ὅσα ἔχει ἡ Παρακλητικὴ καὶ τοὺς Κανόνας τῆς Κυρίας Θεοτόκου*». Τὸ ἴδιο κάμνει καὶ γιὰ ἄλλους κανόνες. Πάλι χρησιμοποιῶ τὰ ἴδια του τὰ λόγια: «*Τοὺς κανόνας τῆς Παρακλητικῆς, τοὺς Ἀναστασίμους, τοὺς Σταυρωσίμους καὶ τοὺς Κατανυκτικούς, τοὺς ἐνέτεινα εἰς μέτρα καὶ ἔγιναν ὡραῖοι, ἐν πολλοῖς ἐγένοντο ἀγνώριστοι*». Κάποια ἀνάλογη μετρικὴ ἐπεξεργασία φαίνεται πὼς ἐπιχείρησε νὰ κάνει καὶ στὸ Ψαλτήριο κατὰ τὸ πρότυπο πάλι παλαιῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων καὶ ποιητῶν. Λέγει: «*Θεοῦ συνεργήσαντος ἐτελείωσα τὸ Ψαλτήριον. Ἅπαντας τοὺς ψαλμοὺς αὐτοῦ ἐνέτεινον εἰς μέτρα ἀρχαῖα [...] μετὰ βραχέων ἑρμηνευτικῶν σημειώσεων*».

Ἡ ἀπασχόληση δὲ αὐτὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου μὲ τὴν ἐκκλησια-

στικὴ ὑμνογραφία δὲν ἦταν ἁπλῶς ἕνα εἶδος ψυχωφελοῦς ἐργοχείρου γιὰ τὴν προσωπική του πνευματικὴ ἱκανοποίηση. Ἀπέβλεπε στὴν εὐρυτέρα διάδοση τῶν ὕμνων του, κυρίως μέσω τῶν ἀδελφῶν τῆς Μονῆς του, γιὰ τὴν ψυχικὴ ὠφέλεια καὶ οἰκοδομὴ τῶν χριστιανῶν: «*Μοὶ φαίνονται ὡραῖοι καὶ κατανυκτικοὶ καὶ αἰσθάνομαι μίαν εὐχαρίστησιν οὐ μόνον ἐκ τῆς συγγραφῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς σκέψεως τοῦ ὅτι αἱ εὐσεβεῖς ψυχαὶ θὰ εὑρίσκωσι πνευματικὴν εὐφροσύνην διὰ τὴν εὐχαρίστησιν ταύτην, ἣν ἡ Κυρία Θεοτόκος μὲ ἠξίωσε νὰ λάβω*». Τὸ ἴδιο περίπου λέγει καὶ γιὰ τὸ Ψαλτήριό του, ποὺ ἤδη ἐκεῖνος τὸ εἶχε σὲ προσωπική του χρήση καὶ τὸ συνιστοῦσε καὶ στὶς ἀδελφές του: «*Ἐγὼ τοῦ λοιποῦ, ὅταν σὺν Θεῷ Ἁγίῳ τῷ καταξιώσαντί με καὶ φωτίσαντί με νὰ ἐντείνω εἰς μέτρα ἀρχαῖα τὸ δυσκολώτατον τοῦτο βιβλίον καὶ νὰ ἑρμηνεύσω καὶ καταστήσω κατανοητὸν καὶ τερπνὸν ἀνάγνωσμα, ὅταν λέγω τὸ ἐκτυπώσω, θὰ τὸ ἔχω ἐγκόλπιόν μου καὶ θὰ τὸ φέρω ἐπάνω μου ὅπου ἂν πορευθῶ. Μὲ αὐτὸ θὰ αἰνῶ, θὰ ὑμνῶ καὶ θὰ εὐλογῶ τὸν Θεόν*». Ἢ ἀλλοῦ: «*Προτίθεμαι, νὰ τυπώσω ὅλους τοὺς ὕμνους [...] ὅπως διαδοθῇ καὶ ὑμνῆται ἡ Κυρία Θεοτόκος ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν*».

Προόριζε τὰ ὑμνογραφήματά του αὐτὰ γιὰ λειτουργικὴ χρήση; Φαίνεται πώς, ναί. Πάντως διακριτικὰ καὶ μὲ σύνεση, καὶ κατ' ἀρχὴν τρόπον τινὰ δοκιμαστικῶς στὶς εἰδικὲς συνθῆκες τῆς γυναικείας του Μονῆς: «*...δύνασθε νὰ ἀναγινώσκητε ἐξ αὐτοῦ* [ἀπὸ τὸ *Θεοτοκάριό* του] *ἀντὶ ἑτέρου ἀναγνώσματος ἢ κανόνος, διότι φέρουσι κατάνυξιν καὶ διότι αἱ πρὸς τὴν Κυρίαν Θεοτόκον παρακλήσεις ἔχουσί τι τὸ ὁποῖον δὲν ἔχουσιν οἱ κανόνες τῶν Ἁγίων, οἵτινες δὲν εἶναι προσευχή, ἀλλ' ἔπαινος τοῦ ἁγίου, δυνάμεθα δὲ νὰ περιορισθῶμεν εἰς ὀλιγωτέρους ἐπαίνους. Ἡ ἀνάγνωσις τῶν Κανόνων τῶν Ἁγίων καὶ τῶν Μηναίων καὶ τῆς Παρακλητικῆς δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖοι, δύνασθε ἀντ' αὐτῶν ν' ἀναγινώσκητε ἕνα Κανόνα τῆς Κυρίας Θεοτόκου ἐκ τοῦ Μεγάλου Θεοτοκαρίου*». Τὸ ἐτόλμησε καὶ ἐκτὸς Μονῆς, ὅπως ἀφηγεῖται ὁ ἴδιος: «*Προχθὲς τὴν ἑορτὴν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου ἐγένετο ἀγρυπνία εἰς τὸν ναὸν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τὸν ἐπικα-*

λούμενον τῆς Καπνικαρέας. Ἡ συρροὴ τοῦ κόσμου ἦτο ἔκτακτος· ἔψαλλον εἰς ἦχον πλάγιον α΄ τὴν ᾠδὴν τὴν ἔχουσαν κατ' ἀλφάβητον τὴν ἀκροστιχίδα "Ἄσπιλε ἀμόλυντε ἁγνὴ Παρθένε" εἰς τὸ τέλος τῆς λιτῆς. Ἔμαθον δ' ὅτι οἱ πάντες ηὐχαριστήθησαν».

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἂς μοῦ ἐπιτραπεῖ μιὰ παρένθεση. Ὁ πράγματι ὡραῖος αὐτὸς ὕμνος, καθὼς καὶ ἄλλοι παρόμοιοι ὕμνοι τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ἄρχισαν ἐσχάτως νὰ ψάλλονται ὡς κοινωνικά, κατὰ κατάφωρο παράβαση τοῦ Τυπικοῦ, τοῦ γράμματος δηλαδή, ἀλλὰ καὶ τοῦ πνεύματος τῆς λατρείας, ποὺ ἐκφράζεται ἀπὸ τὶς περὶ κοινωνικοῦ διατάξεις. Στὴν ἀνωτέρω περίπτωση ἔψαλαν τὸν ὕμνο τοῦ ἁγίου σὲ ἀγρυπνία θεομητορικῆς ἑορτῆς στὴ θέση τῆς ἀναγνώσεως, ὄχι ὡς κοινωνικό. Ὁ ἅγιος ὅμως δὲν θὰ ἦταν καθόλου «εὐχαριστημένος» ἀπὸ τὴν ἄκαιρη καὶ ἀντιλειτουργικὴ χρήση τῶν ὕμνων του ὡς κοινωνικοῦ καὶ ἀντὶ τοῦ κοινωνικοῦ.

Πῶς «*ἐγένοντο ἔμμετροι*», κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ ἰδίου τοῦ ἁγίου, οἱ κανόνες καὶ τὰ τροπάρια μετὰ τὴν ὑμνογραφική του ἐπεξεργασία καὶ παρέμβαση θὰ τὸ δείξουν τρία παραδείγματα, μὲ τὰ ὁποῖα καὶ κλείνουμε τὴν παράγραφο αὐτή. Ἐπιλέγουμε τρία ἀπὸ τὰ γνωστότερα τροπάρια γιὰ νὰ εἶναι πιὸ εὔκολη ἡ σύγκριση. Σημειωτέον ὅτι τὴν ἐποχὴ ἐκείνη οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι ἐθεωροῦντο «πεζοί», ἐπειδὴ δὲν ἦταν συντεθειμένοι σὲ κλασικὰ μέτρα, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς γνωστοὺς τρεῖς ἰαμβικοὺς κανόνες τῶν Χριστουγέννων, τῶν Θεοφανείων καὶ τῆς Πεντηκοστῆς, ποίημα Ἰωάννου μοναχοῦ, καὶ τῶν ἰαμβικῶν διστίχων τοῦ Μηνολογίου, ποίημα Χριστοφόρου πατρικίου τοῦ Μυτιληναίου.

Παράδειγμα πρῶτο:

«*Ἐπὶ σοὶ χαίρει, κεχαριτωμένη,* πᾶσα ἡ κτίσις,* ἀγγέλων τὸ σύστημα* καὶ ἀνθρώπων τὸ γένος,* ἡγιασμένε ναὲ* καὶ παράδεισε λογικέ,* παρθενικὸν καύχημα,* ἐξ ἧς Θεὸς ἐσαρκώθη* καὶ παιδίον γέγονεν* ὁ πρὸ αἰώνων ὑπάρχων Θεὸς ἡμῶν·* τὴν γὰρ σὴν μήτραν* θρόνον ἐποίησε* καὶ τὴν σὴν γαστέρα* πλατυτέραν οὐρανῶν ἀπειργά-*

σατο. Ἐπὶ σοὶ χαίρει, κεχαριτωμένη,* πᾶσα ἡ κτίσις· δόξα σοι».*

Καὶ ἡ ἐπεξεργασία τοῦ ἁγίου Νεκταρίου (*Θεοτοκάριον ἤτοι ᾠδαὶ καὶ ὕμνοι πρὸς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον καὶ Ἀειπάρθενον Μαρίαν, ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Πενταπόλεως Νεκταρίου, Διευθυντοῦ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ριζαρείου Σχολῆς*, ἐν Ἀθήναις 1907 [ἐφ' ἑξῆς· *Θεοτοκάριον*], σσ. 86-87):

«*Ἐπὶ σοὶ Παρθένε Κόρη*
κεχαριτωμένη χαίρει
πᾶσα λογικὴ ἡ κτίσις
σύστημά τε τῶν ἀγγέλων
καὶ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων.
Ὦ ναὲ ἡγιασμένε
πάντιμε εὐλογημένε
καὶ Παράδεισε Παρθένε
λογικὲ δεδοξασμένε
καύχημα τῆς Παρθενίας,
ἐξ ἧς ὁ Θεὸς προῆλθεν
καὶ παιδίον ἐγεγόνει
ὁ ὑπάρχων πρὸ αἰώνων
ἄχρονος Θεὸς τῶν ὅλων.
Τὴν σὴν μήτραν γὰρ Παρθένε
ἀπειργάσατο ὡς θρόνον
καὶ τὴν σὴν γαστέρα, Κόρη
Οὐρανῶν τὴν πλατυτέραν.
Ἐπὶ σοὶ ἁγνὴ Παρθένε
Κόρη κεχαριτωμένη
ἅπασα ἡ κτίσις χαίρει
καὶ ὑμνεῖ Σε καὶ γεραίρει».

Παράδειγμα δεύτερο:

«*Τὸ προσταχθὲν μυστικῶς λαβὼν ἐν γνώσει,* ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ*

Ἰωσὴφ σπουδῇ ἐπέστη ὁ ἀσώματος λέγων τῇ ἀπειρογάμῳ.* Ὁ κλίνας τῇ καταβάσει τοὺς οὐρανοὺς* χωρεῖται ἀναλλοιώτως ὅλος ἐν σοί,* ὃν καὶ βλέπων ἐν μήτρᾳ σου* λαβόντα δούλου μορφὴν* ἐξίσταμαι κραυγάζων σοι·* Χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε».*

Καὶ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου (*Θεοτοκάριον*, σ. 88):

«*Τὸ προσταχθὲν ὑπὸ Θεοῦ λαβὼν ἐν γνώσει μυστικῶς*
σπουδῇ ἐπέστη τῇ σκηνῇ τοῦ Ἰωσὴφ ὁ Γαβριὴλ
καὶ πρὸς τὴν ἀπειρόγαμον τὸ χαῖρε προσεκόμισε,
τῆς λύπης τὸ ἀντίθετον, καὶ τάδ' εὐηγγελίσατο·
"Ὁ κλίνας, κόρη, Οὐρανοὺς τῇ καταβάσει τῇ αὐτοῦ
χωρεῖται ὅλος, ἄχραντε, ἀναλλοιώτως νῦν ἐν Σοί".
Ὃν ἐν τῇ μήτρᾳ σου ὁρῶν ἐν δούλου, Δέσποινα, μορφῇ
ἐξίστατο κραυγάζων σοι, Χαῖρε νύμφη ἀνύμφευτε».

Παράδειγμα τρίτο:

«*Χαῖρε, δι' ἧς ἡ χαρὰ ἐκλάμψει·*
χαῖρε, δι' ἧς ἡ ἀρὰ ἐκλείψει.
Χαῖρε, τοῦ πεσόντος Ἀδὰμ ἡ ἀνάκλησις·
χαῖρε, τῶν δακρύων τῆς Εὔας ἡ λύτρωσις.
Χαῖρε, ὕψος δυσανάβατον ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς·
χαῖρε, βάθος δυσθεώρητον καὶ ἀγγέλων ὀφθαλμοῖς.
Χαῖρε, ὅτι ὑπάρχει βασιλέως καθέδρα·
χαῖρε, ὅτι βαστάζεις τὸν βαστάζοντα πάντα.
Χαῖρε, ἀστὴρ ἐμφαίνων τὸν ἥλιον·
χαῖρε, γαστὴρ ἐνθέου σαρκώσεως.
Χαῖρε, δι' ἧς νεουργεῖται ἡ κτίσις·
χαῖρε, δι' ἧς βρεφουργεῖται ὁ κτίστης.
Χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε».

Καὶ ἡ διασκευὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου (*Θεοτοκάριον*, σ. 29):

«*Χαῖρε δι' ἧς χαρὰ ἡμῖν ἐξέλαμψε,*

Χαῖρε δι' ἧς ἀρὰ δεινὴ ἐξέλιπεν.
Χαῖρε Ἀδὰμ πεσόντος ἡ ἀνάκλησις,
Χαῖρε τῆς Εὔας τῶν δακρύων λύτρωσις.
Χαῖρε ὕψος ἄβατον βροτῶν λογισμοῖς,
Χαῖρε βάθος ἀγγέλοις δυσθεώρητον.
Χαῖρε καθέδρα βασιλέως ἄχραντε,
Χαῖρε κρατοῦσα τὸν κρατοῦντα σύμπαντα.
Χαῖρε ἀστὴρ ὁ ἐμφαίνων τὸν ἥλιον,
Χαῖρε γαστὴρ ἡ ἐνθέου σαρκώσεως.
Χαῖρε δι' ἧς ἡ κτίσις νενεούργηται,
Χαῖρε δι' ἧς ὁ Κτίστης ἐβρεφούργηται.
Χαῖρε νύμφη ἀνύμφευτε».

Ἀναγνωρίσατε ἀσφαλῶς τὰ γνωστότατα αὐτὰ ὑμνογραφήματα, ὅσο καὶ ἂν ἀπὸ τὴν παρέμβαση τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ἔγιναν «*ἀγνώριστα*». Στὸ πρῶτο, τό· «*Ἐπὶ σοὶ χαίρει...*», τρέπεται σὲ στίχους τροχαίους ὀκτασυλλάβους παροξυτόνους. Στὸ δεύτερο, τό· «*Τὸ προσταχθὲν μυστικῶς...*», σὲ στίχους ἰαμβικοὺς δεκαεξασυλλάβους κατὰ τὸ πλεῖστον ὀξυτόνους. Καὶ στὸ τρίτο οἱ χαιρετισμοὶ τοῦ πρώτου οἴκου τοῦ ἀκαθίστου (Α) γίνονται δωδεκασύλλαβοι παροξύτονοι, ποὺ ψάλλονται μάλιστα, ὅπως σημειώνει ὁ ἴδιος, «*εἰς α΄ ἦχον*». Διατηροῦνται λέξεις καὶ φράσεις τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου καὶ γίνεται κάποια ἑρμηνευτικὴ ἐπεξεργασία καὶ ἁπλούστευση. Σὲ ἄλλους ὕμνους κινεῖται ἐλευθεριότερα.

Ἄμεσος σκοπὸς τῆς δημιουργίας τῶν νέων αὐτῶν ὕμνων εἶναι ἡ ἀνανέωση τῶν παλαιῶν λειτουργικῶν κειμένων ἢ ἡ σύνθεση νέων γιὰ τὴν διέγερση τοῦ πνευματικοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν πιστῶν, ἡ πνευματική των τέρψη καὶ οἰκοδομή, ἡ εὐφροσύνη τῶν εὐσεβῶν ψυχῶν, ἡ ἀνύψωση τοῦ νοὸς καὶ τῆς καρδίας των πρὸς τὸν Θεὸ κατὰ τὴν ὥρα τῆς προσευχῆς καὶ λατρείας. «*Θέλω οἱ λόγοι νὰ ὁμιλῶσιν εἰς τὴν καρδίαν σας. Θέλω νὰ μὴ ἐκτελῆτε τύπον προσευχῆς, ἀλλὰ λατρείαν· διότι ἡ καρδία ἐκ τῆς λατρείας ἱκανοποιεῖται καὶ οὐχὶ ἐκ τῶν τύπων· οὐχὶ*

ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ὅλων τῶν Κανόνων, οἵτινες ἐγράφησαν διὰ τὸν πανηγυρισμὸν τῶν Ἁγίων, ἀλλ' ἐκ τοῦ ποιοῦ τῆς προσευχῆς. Ἐπιθυμῶ νὰ μὲ ἐννοῆτε τί λέγω», ἔγραφε στὶς μοναχές του.

***

Ἀπὸ τὰ λειτουργικὰ ἐπίλοιπα ἔργα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου θὰ σταθῶ μόνο στὴν ἔκδοση τῆς λειτουργίας τοῦ ἁγίου Μάρκου, ποὺ ἔγινε μετὰ τὸν θάνατο τοῦ ἁγίου ἀπὸ τὸν μακαριστὸ ἀρχιμανδρίτη τότε καὶ κατόπιν μητροπολίτη Παραμυθίας κυρὸ Τίτο Ματθαιάκη στὸ περιοδικὸ *Θεολογία* ΚϚ΄ (1955), σσ. 13-36 καὶ σὲ ἀνάτυπο μὲ τὸν τίτλο· «Ἡ θεία λειτουργία τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου». Ἡ ἔκδοση περιελήφθη φωτοαναστατικῶς στὸν τόμο, ποὺ ἐξεδόθη «*ἐπιμελείᾳ Τίτου Ματθαιάκη, μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας, Φιλιατῶν καὶ Γηρομερίου*», Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Θεολογικαὶ Μελέται*, Ἀθῆναι 1990², σσ. 9-33. Ἡ ἔκδοση ἔγινε ἀπὸ χειρόγραφο τοῦ ἀρχείου τῆς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης, αὐτόγραφο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου. Τὸ χειρόγραφο χρονολογεῖται καὶ ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν ἅγιο: «*Κάϊρον τῇ 19 Ἰουνίου 1890. Ὁ Πενταπόλεως Νεκτάριος*». Εἶχε δὲ ἐπιπλέον καὶ τὴν πρόνοια νὰ δηλώσει ἀπὸ ποιὸ χειρόγραφο ἔκανε τὴν ἀντιγραφή: «*Ἀντέγραψα ἀκριβῶς ἐκ τοῦ χειρογράφου τοῦ Μελετίου Πηγᾶ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας*». Ὁ Μελέτιος Πηγᾶς πατριάρχευσε στὴν Ἀλεξάνδρεια ἀπὸ τὶς 5 Αὐγούστου 1590 μέχρι τὶς 13 Σεπτεμβρίου 1601. Τὴν λειτουργία εἶχε ὅμως ἀντιγράψει πρὸ τῆς πατριαρχίας του, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1585 (͵αφπε΄) καὶ 1586 (͵αφπϛ΄), ὅπως δηλώνεται σὲ σημείωση τοῦ μητροπολίτου Πηλουσίου Ἀμφιλοχίου. Ὁ κώδικας φέρεται σήμερα μὲ τὰ στοιχεῖα ΛΞ΄, ἀριθμ. 35 καὶ ἀπόκειται στὴν Πατριαρχικὴ Βιβλιοθήκη στὸ Κάιρο (*αὐτόθι*, σ. 12). Ἀπὸ τὸ χειρόγραφο τοῦ Μελετίου ἀντέγραψε «*ἀκριβῶς*» τὴν λειτουργία τοῦ ἁγίου Μάρκου ὁ ἅγιος. Ἡ λειτουργία τοῦ ἁγίου Μάρκου εἶναι ἡ γνωστὴ ἀρχαία Ἀλεξανδρινὴ λειτουργία τοῦ αἰγυπτιακοῦ τύπου, ποὺ σώζεται σὲ ἀρκετὰ παλαιὰ χειρόγραφα καὶ εἶναι ἐν χρήσει καὶ σήμερα στὴν Κοπτικὴ Ἐκκλησία, σὲ κοπτική,

φυσικά, μετάφραση ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ πρωτότυπο κείμενο. Τὸ κείμενο ποὺ ἀντιγράφει ὁ ἅγιος εἶναι ἀπὸ τὰ νεώτερα σῳζόμενα χειρόγραφα τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου τῆς λειτουργίας αὐτῆς καὶ ἐκπροσωπεῖ τὴν τελευταία φάση ἐξελίξεώς της μὲ τὶς περισσότερες ἐπιδράσεις καὶ παρεμβολὲς ἀπὸ τὴν βυζαντινὴ λειτουργικὴ παράδοση καὶ τάξη («*Εὐλογημένη ἡ βασιλεία...*», εἰρηνικά, ἀντίφωνα, μικρὰ εἴσοδος, πληρωτικὰ κ.λπ.). Ὁ ἅγιος δὲν περιορίζεται μόνο στὴν πιστὴ ἀντιγραφή. Σὲ ὑποσημειώσεις, ὁ λόγιος ἱεράρχης, κάνει ἀρκετὲς κριτικὲς παρατηρήσεις, ποὺ ἀφοροῦν στὴν σχέση ἐκφωνήσεων καὶ εὐχῶν, στὴν σύνταξη καὶ στὸ περιεχόμενο τῶν εὐχῶν, στὰ ὑπάρχοντα στὸ χειρόγραφο τοῦ Πηγᾶ κενὰ καὶ στὴν ἀκρίβεια ὁρισμένων γραφῶν.

Γιατὶ ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἀντέγραψε τὴν θεία λειτουργία τοῦ ἁγίου Μάρκου; Ἀπὸ ἁπλό, ἀλλ' ἀξιέπαινο καθ' ἑαυτό, ἱστορικο-λειτουργικὸ ἐνδιαφέρον; Ἢ ἐπειδὴ διέβλεπε τὴν σπουδαιότητά της καὶ μέσα στὰ γενικότερα ποιμαντικά του ἐνδιαφέροντα καὶ τοὺς ὁραματισμούς του γιὰ μιὰ λειτουργικὴ ἀφύπνιση ἐνέτασσε, Ἀλεξανδρινὸς ἱεράρχης τότε, καὶ τὴν ἀναβίωση τῆς ἀρχαιοτάτης καὶ σεβασμιωτάτης λειτουργικῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Αἰγύπτου; Δὲν μποροῦμε, δυστυχῶς, νὰ μαντεύσουμε τὴν πρόθεσή του. Ἀλλὰ ἂν κρίνουμε κατ' ἀναλογίαν πρὸς ὅ,τι συνέβαινε τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ στὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν Ἱεροσολυμιτικὴ λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου καὶ πρὸς τὶς παρόμοιες παρεμβάσεις του στὴν ὑμνογραφία καὶ στὸ τυπικὸ τῆς μοναχικῆς του ἀδελφότητος, δὲν θὰ ἀστοχήσουμε ἂν τὸν φαντασθοῦμε πρωτεργάτη καὶ μιᾶς τέτοιου εἴδους ἱερῆς πρωτοβουλίας.

***

«*Μέντοιγε ἐν εἰκόνι διαπορεύεται ἄνθρωπος*» κατὰ τὸν ψαλμῳδὸ (Ψαλμ. λη΄, 7). Δὲν εὐτύχησε ἡ γενεά μας νὰ ἰδεῖ τὸν ἅγιο λειτουργοῦντα. Μᾶς χωρίζουν 150 χρόνια ἀπὸ τὴν γέννησή του καὶ 76 χρόνια ἀπὸ τὴν μακαρία κοίμησή του. Σῴζεται ὅμως μιὰ φωτογραφία του. Ὁ

ἅγιος, ἐνδεδυμένος πλήρη τὴν ἀρχιερατική του στολή, στέκεται μπροστὰ στὴν ὡραία πύλη τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς του. Ἱερουργεῖ. Ἡ παράστασή του, ἡ κλίση τῆς κεφαλῆς του, ἡ ὄψη τοῦ προσώπου του, ἀποπνέουν ἄρρητη σεμνότητα καὶ ἱεροπρέπεια, ταπείνωση καὶ ἑτοιμότητα γιὰ τὴν διακονία τοῦ ἱεροῦ θυσιαστηρίου καὶ τῶν ἀδελφῶν τοῦ Χριστοῦ. «Ἐνδεδυμένος τὴν τῆς ἱερατείας χάριν» καὶ «ἱερέων ποδήρει κατακοσμούμενος», διαιωνίζει τὸ λειτουργικό του ἔργο στὸ οὐράνιο θυσιαστήριο, ὁ ἀσκητής, ὁ ἀρχιερεύς, ὁ διδάσκαλος, ὁ σχολάρχης ἅγιος Νεκτάριος.

ΣΤΕΡΓΙΟΥ Ν. ΣΑΚΚΟΥ
Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Ἡ χρῆσι τῆς ἁγίας Γραφῆς στὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου

Ἡ μελέτη τῶν ἁγίων Γραφῶν συνιστᾶ ἀνάγκη ἀνυπέρβλητη καὶ καθῆκον ἀπαράβατο γιὰ τὸν κάθε πιστό. Εἶνε τὸ ἀπαύγασμα τῆς πνευματικότητός του, ὁ δείκτης τῆς πνευματικῆς του ὑγείας, ὁ φρουρὸς τῆς πίστεως, ἡ τροφὸς τῆς ἐλπίδος, τὸ κριτήριο τῆς ἀγάπης τοῦ χριστιανοῦ γιὰ τὸν Θεὸ καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Αὐτὸ ἀποφαίνεται ἡ σοφὴ πεῖρα τῶν θεοφόρων πατέρων μας καὶ ἐπιβεβαιώνει ἡ πολύπλαγκτη ἱστορία τῆς ἁγίας μας Ἐκκλησίας.

Εὐνόητο εἶνε ὅτι αὐτὸ ποὺ ὑποδεικνύεται στὸ ποίμνιο ἀπαιτεῖται –κατὰ μείζονα λόγον– ἀπὸ τὸν ποιμένα καὶ αὐτὸ ποὺ προβάλλεται στοὺς μαθητὲς διακρίνει πρωτίστως τὸν διδάσκαλο. Ἀπὸ τὴν ἄποψι αὐτὴ ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἀποδεικνύεται πιστὸς μιμητὴς τῶν ἁγίων διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ ἀντάξιος συνεχιστὴς τοῦ ἔργου ἐκείνων. Ἀγαποῦσε βαθιὰ καὶ μελετοῦσε μὲ θεῖο ζῆλο τὶς ἅγιες Γραφές. Ἀνάμεσα στὶς πρῶτες προσευχὲς ποὺ ψέλλισαν τὰ παιδικά του χείλη ἦταν ὁ Ν΄ Ψαλμός. Τὸν ἀποστήθιζε μὲ τὴν καθοδήγησι τῆς εὐσεβοῦς γιαγιᾶς του «*ἀπὸ πενταετοῦς ἡλικίας*», ἐπιμένοντας μάλιστα μὲ ἰδιαίτερη ἔμφασι στὸ στίχο «*διδάξω ἀνόμους τὰς ὁδούς σου*». Λίγα χρόνια ἀργότερα, κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἐφηβείας του, ὅταν ὁ πόθος του γιὰ τὴ μόρφωσι τὸν εἶχε ὁδηγήσει στὴν Κωνσταντινούπολι, ἡ ἀγάπη του γιὰ τὴν ἁγία Γραφὴ τὸν ἐνίσχυε νὰ ὑπερνικᾶ τὴν κόπωσι

καὶ τὴ νύστα καὶ νὰ ξενυχτᾶ μελετώντας τὰ ἱερὰ κείμενα μετὰ ἀπὸ τὴν πολύμοχθη ἐργασία τῆς ἡμέρας.

Αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἔχουμε καὶ τὰ πρῶτα ἐκδηλώματα τοῦ διδακτικοῦ καὶ «συγγραφικοῦ» ζήλου τοῦ ἁγίου. Τὸ ἀποκαλύπτει ὁ ἴδιος ἀργότερα στὸν πρόλογο τοῦ δίτομου βιβλίου του· *Ἱερῶν καὶ φιλοσοφικῶν λογίων θησαύρισμα*, τὸ ὁποῖο ἐξέδωσε τὸ 1895, ὅταν διηύθυνε τὴ Ριζάρειο ἐκκλησιαστικὴ σχολή. Γράφει, λοιπόν· «*πρόσηβος ἤδη τὸ τοῦ διδασκάλου τῆς κοινωνίας ἐζήλωσα ἔργον καὶ πρὸς αὐτὸ μετὰ προθυμίας ἐπεδόθην*»[1]. Ἡ πρώτη ὕλη, τὴν ὁποία προέκρινε ὡς «διδακτέα» ὁ «πρόσηβος» διδάσκαλος, ὑπῆρχε θησαυρισμένη στὶς προσωπικές του σημειώσεις. Ἦταν ρητὰ καὶ χωρία ἀπὸ κείμενα τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ ἀπὸ ἔργα διαφόρων πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἄλλων συγγραφέων ἐκκλησιαστικῶν καὶ θύραθεν, τὰ ὁποῖα ὡς ἐργατικὴ μέλισσα περισυνέλεγε κατὰ τὴν ἐπιμελῆ προσωπική του μελέτη. Στερούμενος τῶν οἰκονομικῶν πόρων, ποὺ θὰ τοῦ ἐπέτρεπαν τὴν ἔκδοσι βιβλίου, ἐπινόησε ἕνα πρωτότυπο τρόπο δημοσιεύσεως. Χρησιμοποίησε ὡς δημοσιογραφικὰ φύλλα «*τὰ χάρτινα καπνοσακκίδια τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει καπνοπωλῶν*»[2], τὸ χαρτὶ περιτυλίγματος τῶν δεμάτων, τὰ ὁποῖα ἑτοίμαζε στὸ ἐμπορικὸ κατάστημα ὅπου ἐργαζόταν. Μέσα στὴν καθημερινὴ βιοπάλη, ἀψηφώντας τὸν κόπο, ἐξοικονομοῦσε τὸ χρόνο καὶ «*ἐπὶ ἱκανοῦ ἀριθμοῦ τοιούτων φύλλων*» ἔγραφε «*καθ' ἑκάστην διάφορα ἐκ τῶν θησαυρισμένων γνωμικῶν, ὅπως οἱ χρώμενοι τούτοις ἐκ περιεργείας ἀναγινώσκοντες τὰ γεγραμμένα διδάσκωνται τὰ σοφὰ καὶ ὠφέλιμα*»[3].

Ἐκεῖνο τὸ ὑποτυπῶδες συγγραφικὸ ἐγχείρημα τοῦ ἐφήβου Ἀνα-

---

1. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, *Ἱερῶν καὶ φιλοσοφικῶν λογίων θησαύρισμα*, τόμος Α', ἐν Ἀθήναις 1895, σ. γ'.

2. *Αὐτόθι.*

3. *Αὐτόθι.*

στασίου Κεφαλᾶ προοιωνίζει καὶ προσδιορίζει τὸ κατ' ἐξοχὴν γνώρισμα τῆς ἀξιόλογης συγγραφικῆς παραγωγῆς τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, τὴν πλούσια χρῆσι τῆς ἁγίας Γραφῆς. Διότι, καθὼς ὁ σεμνὸς ἔφηβος ηὔξανε στὴν ἡλικία καὶ προέκοπτε στὴ γνῶσι καὶ στὴν ἁγιότητα, ἡ φλογερὴ ἀγάπη του γιὰ τὴν ἁγία Γραφὴ ὄχι μόνο δὲν ξεθώριαζε στὴν ἁγία ψυχή του, ἀλλὰ θέριευε καὶ ἀνδρειωνόταν μαζί του. Ὁ πύρινος ἔρωτας γιὰ τὸν θεῖο λόγο ἀποτελεῖ τὴν τροφὴ καὶ τρυφὴ τοῦ ἁγίου ἀπὸ τὰ πρῶτα παιδικά του χρόνια μέχρι τὶς τελευταῖες ἡμέρες τῆς ζωῆς του. Σφραγίζει τὴν ἱερὴ προσωπικότητά του σ' ὅλες τὶς ἡλικίες: τότε ποὺ ἀποστήθιζε τὰ ψαλμικὰ λόγια στὸ φτωχόσπιτο τῆς πολυμελοῦς οἰκογενείας του στὴ Σηλυβρία, ὅταν κατόπιν μὲ ἐπιμέλεια κατέγραφε τὰ ἁγιογραφικὰ ρητὰ στὰ «*καπνοσακκίδια τῶν καπνοπωλῶν*» τῆς Κωνσταντινουπόλεως κι ἀργότερα, στὴν πρώτη νιότη του, ὅταν ὡς δημοδιδάσκαλος φύτευε τὴ γνῶσι καὶ τὸ φόβο τοῦ Θεοῦ στὶς ψυχὲς τῶν μικρῶν παιδιῶν τῆς Χίου, ἢ ὅταν μὲ ἐπίγνωσι τῆς ἱερᾶς ἀποστολῆς του καλλιεργοῦσε τὴν ἑλληνικὴ κοινότητα τῆς Ἀλεξανδρείας μὲ τὸν προφορικὸ καὶ γραπτὸ λόγο του ὡς ἐπίσκοπος Πενταπόλεως. Ἀλλὰ καὶ στὴ συνέχεια τῆς βασανισμένης ζωῆς του, ὅταν διωγμένος ἄδικα ἀπὸ τὸν ἐπισκοπικὸ θρόνο ὤργωνε ὡς ταπεινὸς ἱεροκήρυκας τὶς ἐπαρχίες τῆς Φθιώτιδος, Φωκίδος καὶ Εὐβοίας, τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ κουβαλοῦσε στὸ συχνὰ ἄδειο ἀπὸ ἄλλες προμήθειες σακκούλι του. Αὐτὸν μεταλαμπάδευε στοὺς ἀγαπημένους του φερέλπιδες Ριζαρεῖτες ὁ σεβασμιώτατος Σχολάρχης. Μ' αὐτὸν ὁδηγὸ μυοῦσε στοὺς δρόμους τῆς κατὰ Θεὸν ἀφιερώσεως τὶς μοναχὲς τῆς Αἰγίνης ὁ ἅγιος ἡγούμενος καὶ χειραγωγοῦσε στὴν πνευματικὴ ζωὴ τὰ πλήθη τῶν χριστιανῶν ὁ ἔμπειρος πνευματικὸς πατέρας.

Ἡ πηγὴ τῆς ἐμπνεύσεως καὶ ὁ ὁδηγὸς τῆς διδασκαλίας του ἦταν πάντοτε ἡ ἁγία Γραφὴ καὶ τὰ συγγράμματα τῶν θεοφόρων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας. Αὐτὸ εἶνε προφανὲς τόσο στὴν ἐν γένει ἀναστροφὴ ὅσο καὶ στὴ συγγραφικὴ παραγωγή του, ὥστε εὔστοχα γρά-

φτηκε[4] ὅτι ἰσχύει καὶ γιὰ τὸν ἅγιο Νεκτάριο αὐτὸ ποὺ λέγει γιὰ τὸν ἑαυτό του ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός· «Ἐρῶ τοιγαροῦν ἐμὸν οὐδέν· τὰ δὲ σποράδην θείοις τε καὶ σοφοῖς ἀνδράσι λελεγμένα, συλλήβδην ἐκθήσομαι» (*P.G.* 94, 533A).

Στοιχούμενος στὴ γραμμὴ τῶν θεοφόρων πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ὁ ἅγιος τοῦ αἰῶνά μας «*ἐποίησε καὶ ἐδίδαξε*» τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ. Αὐτὴ ἡ ἱερὴ ξυνωρίδα τῆς πράξεως καὶ τῆς διδασκαλίας εἶνε ποὺ τὸν ἀνέβασε στὰ ὕψη τῆς ἁγιότητος καὶ τὸν κατέστησε ἀστέρα φαεινὸ στὸ στερέωμα τῆς πίστεως. Ὡς διδάσκαλος κατώρθωσε νὰ συνδυάση τὴν ἁγιότητα τοῦ βίου μὲ τὴ σοφία τῆς ἐπιστήμης, τὴν ἁπλότητα τῆς εὐσεβείας μὲ τὴν ἀκρίβεια τῆς θεολογίας. Καὶ καθ' ὅσον ἡ ὀρθόδοξη θεολογία στηρίζεται στὴν ἁγία Γραφὴ καὶ στὴν ἀπορρέουσα ἀπὸ αὐτὴν πατερικὴ διδασκαλία, ὁ ἅγιος Νεκτάριος δίδει τὰ διαπιστευτήρια τοῦ ὀρθοδόξου θεολόγου μὲ τὴν πληθώρα τῶν ἁγιογραφικῶν καὶ πατερικῶν παραπομπῶν ποὺ κατακλύζουν τὶς σελίδες τῶν βιβλίων του. Ἡ παρουσία του στὸ χῶρο τῆς ὀρθοδόξου πατρίδος μας ἀποτελεῖ ἰδιαίτερη εὐλογία καὶ εὔνοια τοῦ παναγάθου Θεοῦ. Σὲ μία ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία οἱ προτεσταντικὲς ἐκδόσεις, ποὺ ἄφθονες κυκλοφοροῦσαν ἐδῶ, προσπαθοῦσαν νὰ παρουσιάσουν τὴν αἵρεσι θεμελιωμένη στὰ ἁγιογραφικὰ κείμενα, οἱ μελέτες τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, χωρὶς νὰ τὸ ἐπιδιώκουν, ἀντικρούουν ἀποτελεσματικὰ τὴν πλάνη τῶν προτεσταντῶν, καθὼς προβάλλουν τὶς ἀλήθειες τῆς ἁγίας Γραφῆς ἔτσι ὅπως αὐθεντικὰ τὶς προσαρμόζει στὴ ζωὴ ἡ πατερικὴ ἑρμηνεία.

Ὁ πόθος του νὰ καλλιεργήση τοὺς χριστιανοὺς στὴν ὀρθόδοξο πίστι, ὅπως αὐτὴ ἀναπηδᾷ ἀπὸ τὸν εὐαγγελικὸ λόγο, καὶ συγχρόνως ἡ κρυστάλλινα εὐαγγελικὴ γλῶσσα τοῦ ἁγίου ἀνάγλυφα ἀποτυπώνον-

---

4. Βλ. Εὐαγγέλου (π. Εἰρηναίου) Δεληδήμου, «Γενικὴ Εἰσαγωγὴ» στὸ ἔργο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, *Αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 1972², σ. 33.

ται στὸν πρόλογο τῆς *Χριστολογίας*, τὴν ὁποία ἐξέδωσε τὸ 1900. Μεταφέρω ἐπὶ λέξει· «*Κύριος ἡμῶν σκοπὸς [...] ὑπῆρξεν ἡ κραταίωσις τῆς πίστεως τῶν Χριστιανῶν, ὅπως ἑδραῖοι καὶ ἀμετακίνητοι ἐν τῇ πίστει γένωνται καὶ ἀξίως πολιτευόμενοι τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ καὶ συναθλοῦντες τῇ πίστει τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ μὴ πτυρόμενοι ἐν μηδενὶ ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς ζήσωσιν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς ἔδωκεν Ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα λυτρώσηται ἀπὸ πάσης ἀνομίας καὶ καθαρίσῃ Ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον ζηλωτὴν καλῶν ἔργων...*»[5]. Στὸ παρατιθέμενο ἀπόσπασμα δὲν δυσκολεύεται ὁ ἀναγνώστης νὰ διακρίνῃ ὅτι ὁ ἅγιος ἐκφράζεται συρράπτοντας τέσσερα ἁγιογραφικὰ χωρία· *Ἐφεσ.* γ΄, 16· *Α΄ Κορ.* ιε΄, 58· *Φιλ.* α΄, 27· *Τίτ.* β΄, 11-28.

Τὴν ἁγία Γραφὴ μαζὶ μὲ τὴν ἱερὰ Παράδοσι ἔχει ὡς θεμέλιο ἡ *Ὀρθόδοξος Ἱερὰ Κατήχησις* τοῦ ἁγίου Νεκταρίου. Γράφτηκε πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος «*ἐγκρίσει τῆς ἱερᾶς Συνόδου*» τὸ 1899 καὶ ἐπανεκδόθηκε ἀπὸ τὸν Β. Ρηγόπουλο τὸ 1972. Στὴν προεισαγωγὴ τοῦ βιβλίου, ἐκθέτοντας τὴ μέθοδο τῆς συγγραφῆς του ὁ ἱερὸς συγγραφέας γράφει· «*Τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως ἀναπτύσσομεν μεθοδικῶς πρὸς ἀκριβῆ μετάδοσιν τῶν ἀληθειῶν τῶν Ἱερῶν Γραφῶν καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως καὶ πρὸς σαφῆ αὐτῶν κατανόησιν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἡ διδασκαλία τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως διηρέθη εἰς τρία μέρη· α) τὸ δογματικόν, β) τὸ ἠθικὸν καὶ γ) τὸ ἱεροτελεστικόν. Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἀναπτύσσονται αἱ δογματικαὶ ἀλήθειαι τῶν Ἱερῶν Γραφῶν. Ἐν τῷ δευτέρῳ αἱ ἠθικαὶ ἀλήθειαι τῶν Ἱερῶν Γραφῶν· ἐν δὲ τῷ*

5. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Χριστολογία, ἤτοι περὶ τοῦ θείου χαρακτῆρος καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ περὶ τῆς πληρώσεως τῶν προφητειῶν ἐν τῷ θείῳ αὐτοῦ προσώπῳ*, ἐν Ἀθήναις 1900, σ. 5.

τρίτῳ αἱ ἀλήθειαι καὶ τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, ὅσα ἐκ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως παρέλαβε καὶ διατηρεῖ ὡς διατάξεις τῶν Ἀποστόλων καὶ ὡς θείας ἐντολάς»[6]. Στὰ δύο πρῶτα κεφάλαια τῆς Εἰσαγωγῆς τοῦ βιβλίου τονίζει τὴν ἄποψι τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ὅτι *«αἱ Ἱεραὶ Γραφαὶ τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσίς εἰσιν αἱ πηγαὶ τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας»*[7]. Διακρίνει τὰ κανονικὰ ἀπὸ τὰ ἀναγινωσκόμενα βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τὰ ὁποῖα ἐπίσης χρησιμοποιεῖ στὰ ἔργα του, μὲ μία ἰδιαίτερη προτίμησι στὴ Σοφία Σολομῶντος καὶ Σοφία Σειράχ, κατοχυρώνει δὲ τὴν *«ἁγιότητα καὶ θειότητα»* τῶν ἁγίων Γραφῶν[8].

Στὴν ἁγία Γραφὴ ἐπίσης ἀναζητᾶ ὁ ἅγιος Νεκτάριος τὸ πρότυπο καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἀληθινοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ποιμένα. Αὐτὴν χρησιμοποιεῖ ὡς πρώτη βιβλιογραφικὴ πηγὴ καὶ ἀπὸ αὐτὴν ἀντλεῖ τὰ θέματα καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς *Ποιμαντικῆς* του, τὴν ὁποία ἔγραψε τὸ 1898, τὴν ἐπανεξέδωσαν δὲ τὸ 1972 οἱ ἐκδόσεις «*Ἅγιος Νικόδημος*» καὶ τὸ 1974 ὁ Β. Ρηγόπουλος. Μάλιστα στὴν ἔκδοσι αὐτὴ τοῦ Ρηγοπούλου προτάσσεται ἐκτενὴς καὶ ἐμπεριστατωμένη εἰσαγωγὴ γραμμένη ἀπὸ τὸν π. Εἰρηναῖο Δεληδῆμο. Ἡ βιβλιογραφία τῆς *Ποιμαντικῆς* ἀρχίζει μὲ τὸ χαρακτηριστικὸ ἐρώτημα· «*Τίς τῶν Ἀποστόλων ἔγραψε τὴν εἰκόνα τοῦ ἀληθοῦς ποιμένος τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ;*». Καὶ ἀπαντᾶ ὁ ἅγιος κατονομάζοντας τὶς τρεῖς ποιμαντικὲς Ἐπιστολὲς τοῦ ἀποστόλου Παύλου, γιὰ τὶς ὁποῖες γράφει χαρακτηριστικά· «*ἃς* [Ἐπιστολάς] *κατέλιπεν* [ὁ Ἀπόστολος Παῦλος] *ὡς θησαυρὸν ὄντως πολύτιμον καὶ δώρημα ἀνεκτίμητον τοῖς ἀναδεχομένοις τὸ ἱερὸν τῆς ποιμαντορίας ἀξίωμα*»[9].

---

6. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Ὀρθόδοξος Ἱερὰ Κατήχησις*, Θεσσαλονίκη 1972², σ. 15.

7. *Αὐτόθι*, σ. 17.

8. *Αὐτόθι*, σ. 22.

9. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, Θεσσαλονίκη 1974³, σ. 31.

Τὸν κανόνα τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἀναγνωρίζει ὡς τὸ πληρέστατο ὁπλοστάσιο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ὁ πιστὸς μπορεῖ νὰ προμηθεύεται ἐπιχειρήματα γιὰ τὴν ἀντίκρουσι τῶν ἀπίστων. Στὴν ἀπολογητικὴ μελέτη του· *Περὶ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ*, τὴν ὁποία δημοσίευσε ὅταν ὑπηρετοῦσε ὡς ἱεροκῆρυξ τοῦ νομοῦ Εὐβοίας τὸ 1892, καὶ συμπεριέλαβε κατόπιν στὴ *Χριστολογία*, γράφει χαρακτηριστικά· «*Αἱ ἅγιαι Γραφαὶ τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης ἔχουσιν ὡς ὑπόθεσιν τὴν ἱστορικὴν ἐν τῷ κόσμῳ ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ*». Καὶ συμπληρώνει· «*Τῶν ἱερῶν Γραφῶν ἡ ἀρχαιότης καὶ τὸ κῦρός εἰσιν ἀνώτερα πάσης ἀμφισβητήσεως· διότι οὐδέποτε ὑπῆρξε βιβλίον ἕτερον φέρον πλειότερα τὰ μαρτύρια τῆς ἀρχαιότητος καὶ γνησιότητος καὶ οὐδὲν ἕτερον ἐφρουρήθη μετὰ τοσαύτης εὐλαβείας καὶ ἐνδιαφέροντος, ὅσον ἡ ἱερὰ Γραφή*»[10].

Ἀκόμη πιὸ κατηγορηματικὸς εἶνε ὁ ἅγιος στὴν προμνημονευθεῖσα *Χριστολογία* του. Στὸ 5ο κεφάλαιο τοῦ Α΄ Μέρους, στὴν § 8, γράφει: «*Τὴν ἐν ταῖς Ἁγίαις Γραφαῖς ἀποκάλυψιν μόνον ὁ πεπηρωμένος τοὺς τῆς διανοίας ὀφθαλμοὺς καὶ ὁ βεβυμένος τὰ ὦτα τῆς ψυχῆς καὶ νέκρωσιν παθὼν τοῦ γενικοῦ τῆς ψυχῆς αἰσθητηρίου, ὁ πεπωρωμένος τὴν καρδίαν, οὗτος μόνος δύναται νὰ τυφλώττῃ καὶ κωφεύῃ καὶ νὰ ἀναισθητῇ πρὸς τὴν ἐν αὐταῖς τοῦ Θεοῦ ἀποκάλυψιν τὴν ἰσχυρῶς πλήττουσαν τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια, διότι τοιοῦτόν ἐστι τὸ ἐκ τῶν Ἁγίων Γραφῶν ἐκπεμπόμενον φῶς, ὥστε ἀδύνατον ὁ ὑγιᾶ ἔχων τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια νὰ μὴ ἐκθαμβωθῇ ἐξ αὐτοῦ, νὰ μὴ ὁμολογήσῃ τὴν ἐν αὐταῖς ἀλήθειαν καὶ νὰ μὴ πιστεύσῃ καὶ ταπεινωθῇ ἐνώπιον τοῦ ἀποκαλυπτομένου Θεοῦ· ἐν ἑκάστῃ τῶν σελίδων αὐτῆς νέαν ἀνευρίσκει ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ· ἐν ἑκάστῃ τῶν σελίδων αὐτῆς βλέπει τὸν Θεὸν ὁμιλοῦντα πρὸς τὸν ἄνθρωπον τὸν ἔχοντα ὦτα ἀκούειν· διότι ἀληθῶς, ἐν ᾧ αἱ Ἅγιαι Γραφαί εἰσι βιβλίον θείων ἀποκαλύψεων πρὸς τοὺς ἔχοντας ὀφθαλμοὺς ὁρᾶν καὶ ὦτα ἀκούειν, ἀποβαίνουσι*

10. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Χριστολογία [...]*, ὅ.π., σ. 218.

βιβλίον ἑπτὰ σφραγῖσιν ἐσφραγισμένον πρὸς τοὺς ἔχοντας διεστραμμένην τὴν συνείδησιν»[11].

Ὅπως στὸν προφορικὸ ἔτσι καὶ στὸν γραπτὸ λόγο του ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἦταν πρακτικός. Πίστευε, ὅπως γράφει στὴν *Ποιμαντική*, ὅτι «*ὁ κύριος σκοπὸς τῆς θεολογίας εἶναι ἡ ὠφέλεια καὶ ἡ προαγωγὴ τῆς Ἐκκλησίας, δι᾽ ἃ καὶ εἰς ἓν ὅλον σύστημα ἤχθη, καὶ ἐπιστήμην ἰδίαν ἀπετέλεσεν· ἐὰν μὴ σκοπὸν τοιοῦτον προὐτίθετο ἡ θεολογία, ἄσκοπος θὰ ἦτο ἡ συστηματοποίησις καὶ ἡ εἰς ἰδίαν ἐπιστήμην ἀγωγὴ ταύτης*»[12]. Γι᾽ αὐτὸ μὲ τὰ συγγράμματά του στοχεύει στὸ νὰ προσφέρη στοὺς χριστιανούς, στὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας, ὅ,τι καλὸ καὶ ὠφέλιμο, ὅ,τι θὰ συντελοῦσε στὴν πνευματική τους οἰκοδομή. Ἀφήνει δὲ σ᾽ ἄλλους εἰδικοὺς «*ἐπιστήμονες νὰ συντάξωσι τελειότερα ἔργα πρὸς πλήρη ἱκανοποίησιν τῶν ἀπαιτήσεων τῶν λογίων καὶ ἐπιστημόνων*», ὅπως σημειώνει στὸν πρόλογο τοῦ ἤδη προαναφερθέντος ἔργου του· *Ἱερῶν καὶ φιλοσοφικῶν λογίων θησαύρισμα*.

Ἡ παραπάνω σημείωσι τοῦ ἁγίου, ἐνδεικτικὴ τῆς βαθειᾶς ταπεινώσεώς του, καθόλου δὲν μειώνει τὴ θεολογικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ ἀξία τῶν συγγραμμάτων του, ἡ ὁποία ἀναγνωρίζεται ἀπὸ δικούς μας καὶ ξένους. Δὲν διακρίνονται βέβαια τὰ κείμενά του γιὰ τὴν πρωτοτυπία ἢ τὴν ἐξαιρετικὴ θεολογικὴ σκέψι. Παρουσιάζουν ὅμως ἕνα καταπληκτικὸ πλοῦτο θεμάτων, τὰ ὁποῖα πραγματεύεται λαμβάνοντας ὑπ᾽ ὄψιν ἐπιλεκτικὰ τὴ βιβλιογραφία τῆς ἐποχῆς του, ἑλληνικὴ καὶ ξένη. Φανερώνουν ἔτσι μία σπάνια εὐρύτητα γνώσεων, ἡ ὁποία συνδυασμένη μὲ τὸν πόθο τῆς διδασκαλίας καὶ μὲ τὴν ἁγιότητα τοῦ βίου κατατάσσει τὸν λογιώτατο ἱεράρχη στὴ χορεία τῶν ἐπιφανῶν καὶ πολυγραφωτάτων διδασκάλων τῆς Ὀρθοδοξίας.

Δὲν ἔχει συμπληρωθῆ ἡ ἔκδοσι ὅλων τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἁγίου Νεκταρίου. Τὰ ἤδη ἐκδεδομένα εἶνε γύρω στὶς πέντε δεκάδες, καλύ-

---

11. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Χριστολογία [...]*, ὅ.π., σ. 59.
12. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, ὅ.π., σ. 120.

πτουν δὲ καὶ τοὺς τέσσερις κλάδους τῆς Θεολογίας· Ἑρμηνευτικό, Ἱστορικό, Συστηματικὸ καὶ Πρακτικό. Ἀρκεῖ μόνο νὰ τὰ ξεφυλλίση κανεὶς καὶ ἀσφαλῶς θὰ ἐντυπωσιασθῆ ἀπὸ τὴν πλούσια χρῆσι τῆς ἁγίας Γραφῆς. Οἱ ἐποικοδομητικὲς θρησκευτικὲς καὶ ἠθικὲς μελέτες τοῦ ἁγίου, ἀλλὰ καὶ οἱ περισπούδαστες δογματικὲς διατριβές του, ἡ *Ἠθικὴ* καὶ ἡ *Χριστολογία*, ἀλλὰ καὶ τὰ θέματα ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, ποὺ πραγματεύεται, διανθίζονται ὅλα μὲ πλούσια ἁγιογραφικὰ παραθέματα. Στὴν αὐθεντία τῆς ἁγίας Γραφῆς θεμελιώνει τὴ σκέψι του. Μὲ τὶς δικές της ἐκφράσεις διατυπώνει τὶς ἀλήθειες τῆς πίστεως καὶ τὸν κώδικα τῆς χριστιανικῆς ζωῆς, τὰ ποιμαντικὰ θέματα καὶ τὰ ἠθικὰ διδάγματά του. Ἀπὸ τὴν ἁγία Γραφὴ ἀντλεῖ τὰ ἀκαταμάχητα ἐπιχειρήματα μὲ τὰ ὁποῖα κατακεραυνώνει τὶς ὑλιστικὲς θεωρίες τῆς ἀρνήσεως καὶ τὶς αἱρετικὲς δοξασίες. Γράφει χαρακτηριστικὰ στὸ προμνημονευθὲν βιβλίο· *Περὶ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ*· «*Ἡ ἐπιστήμη ἐν γένει, ὑπὲρ ἧς ἀθετοῦσι τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ ὑλισμοῦ, δὲν ἴσχυσεν εἰσέτι νὰ ἄρῃ τὸ ἱστορικὸν κῦρος τῶν Γραφῶν· τὰ ἐν αὐταῖς ἱστορούμενα φρουροῦνται ὡς ὑπὸ τείχους ἀπορθήτου ὑπὸ τῆς ἱστορίας· πῶς λοιπὸν ἀπορρίπτονται ἀνεξέλεγκτα καὶ ἀνάλωτα; [...] τὸ κῦρος τῶν Ἁγίων Γραφῶν ἔσται αἰώνιον, ὥς ἐστιν αἰώνιος καὶ ὁ ἐν αὐταῖς ἀποκαλυπτόμενος Θεός*»[13]. Καὶ μόνο ἡ τελευταία φράσι του ἀρκεῖ γιὰ νὰ ἐξηγήση τὴν ἀφωσιωμένη προσήλωσι τοῦ ἁγίου Νεκταρίου στὰ θεόπνευστα κείμενα καὶ τὴν ἀφειδῆ χρῆσι τῶν κειμένων αὐτῶν σ᾽ ὅλα τὰ συγγράμματά του, τὰ ὁποῖα κυριολεκτικὰ ἀποπνέουν τὸν θεόπνευστο λόγο, ποὺ πλούσια ἐνοικοῦσε στὴν ψυχὴ καὶ στὴ διάνοια τοῦ ἁγίου.

Τὴν ἐξαιρετικὴ σημασία ποὺ ἀποδίδει ὁ ἅγιος Νεκτάριος στὴν τεκμηρίωσι τοῦ κάθε θέματος μὲ τὸν θεόπνευστο λόγο τῆς ἁγίας Γραφῆς ἐπιμαρτυρεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ σεπτὸς ἱεράρχης ἔχει ἐκπονήσει μὲ ἐπιμέ-

---

13. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Χριστολογία [...]*, ὅ.π., σ. 221.

λεια τὴν ἔκδοσι· *Πανδέκτης τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν*. Πρόκειται γιὰ κείμενο τοῦ Ἀντιόχου μοναχοῦ τῆς Λαύρας τοῦ ἁγίου Σάββα, ποὺ ἐκδίδεται στὴν Πατρολογία τοῦ Migne, *P.G.* 89, 1415-1856. Στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου σημειώνει ὁ ἅγιος Νεκτάριος· «...*πόθος ἡμᾶς διακατεῖχε πολύς, ὅπως [...] θησαυρίσωμεν ἅπαντα τὰ ῥητὰ τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης συντάσσοντες μελέτας ἠθικὰς καὶ θρησκευτικὰς κατὰ τὸν ἐν τῷ ἀνὰ χεῖρας συγγράμματι τρόπον, ἐν αἷς νὰ ἐμφαίνηται τὸ πνεῦμα τῶν ἁγίων Γραφῶν περὶ ἑκάστης ἀρετῆς καὶ κακίας*». Καὶ ἐνῶ αὐτὴ ἡ σκέψι ἀπασχολοῦσε τὸν ἅγιο, ἀνακάλυψε τὸ σύγγραμμα τοῦ μοναχοῦ Ἀντιόχου. Τὰ 130 κεφάλαια τοῦ ἔργου αὐτοῦ «*εἴσι λόγοι, ἐν οἷς ὁ συγγραφεὺς κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἔκφρασιν, ἐν συντόμῳ πᾶσαν συνέστειλε τὴν ἁγίαν Γραφὴν Παλαιάν τε καὶ Καινήν, ὥστε μήτε ἄχθος γενέσθαι βαστάγματος, μήτε πάλιν ἐλλειφθῆναί τι τῶν τεινόντων ἐπ' ὠφέλειαν καὶ σωτηρίαν ψυχῆς*»[14].

Τὰ περιωρισμένα ὅρια τῆς παρούσης εἰσηγήσεως δὲν ἐπιτρέπουν μία ἀναλυτικὴ παρουσίασι τῶν χρήσεων τῆς ἁγίας Γραφῆς σὲ ὅλες τὶς ἐργασίες τοῦ ἁγίου Νεκταρίου. Ἔχω συγκεντρώσει τὶς χρήσεις αὐτὲς ἐπιλεκτικὰ σὲ 18 μελέτες, ὅπως φαίνεται στὸν πίνακα ποὺ ἐπισυνάπτεται στὸ τέλος[15].

Θὰ ἀναφερθῶ δι' ὀλίγων στὰ ἑρμηνευτικὰ ἔργα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, ὅπου εἶνε ἐμφανὴς ἡ ἀγάπη καὶ ἡ οἰκειότητά του πρὸς τὴν ἁγία Γραφή. Ἐξαιρώντας τὴν *Ἑρμηνεία τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων*, ποὺ εἶνε ἀπὸ τὰ ἀνέκδοτα πονήματα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, τὰ καθαρὰ ἑρμηνευτικὰ ἔργα του εἶνε ἡ *Χριστολογία*, τὴν ὁποία ἤδη προανέφερα, ἡ *Εὐαγγελικὴ ἱστορία δι' ἁρμονίας τῶν κειμένων τῶν ἱερῶν*

14. Βλ. Ἀντιόχου τοῦ ἐκ Γαλατίας μοναχοῦ τῆς Λαύρας τοῦ ἁγίου Σάββα, *Πανδέκτης τῶν θεοπνεύστων Ἁγίων Γραφῶν [...]*, ἐν Ἀθήναις 1906, σσ. γ΄-δ΄.

15. Σκόπιμα στὸν πίνακα ἀναφέρω ξεχωριστὰ τὶς δύο ἐκδόσεις τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς, τὴν παλαιὰ τοῦ 1897 καὶ τὴ μεταγενέστερη, ποὺ ἐπιμελήθηκε ὁ μακαριστὸς μητροπολίτης Παραμυθίας Τίτος, διότι αὐτὴ ἡ δεύτερη εἶνε ἐπηυξημένη, περιέχει δὲ πολὺ περισσότερα ἁγιογραφικὰ παραθέματα.

Εὐαγγελίων (ἔκδ. 1903) καὶ τὸ *Ψαλτήριον τοῦ προφητάνακτος Δαυῒδ ἐντεταμένον εἰς μέτρα κατὰ τὴν τονικὴν βάσιν, μετὰ ἑρμηνευτικῶν σημειώσεων* (ἔκδ. 1908).

Τὸ πρῶτο ἀπὸ αὐτά, ἡ *Χριστολογία*, παρουσιάζει διεξοδικὰ τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διαιρεῖται σὲ τρία μέρη. Τὸ Α΄ μέρος διαλαμβάνει «*Περὶ τοῦ θείου χαρακτῆρος καὶ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*», ὅπως αὐτὸ ἀναδύεται μέσα ἀπὸ τὶς μαρτυρίες τῆς ἁγίας Γραφῆς. Ἐδῶ γίνεται λόγος «*περὶ τοῦ Σωτῆρος καὶ λυτρωτοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους*» καὶ «*περὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς*». Ἀναφέρονται 29 τεκμήρια ποὺ προσδιορίζουν τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ Σωτῆρος, ὅπως αὐτὰ περιγράφονται στὴν ἁγία Γραφή. Τονίζεται ἡ ἀναγκαιότητα τῆς πίστεως στὸν Ἰησοῦ Χριστό. Ἀναπτύσσονται οἱ ἀποδείξεις τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἡ θεϊκὴ δύναμί της, ποὺ ἀντανακλᾶ στὰ θαύματα, συζητεῖται δὲ ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο οἱ ἄνθρωποι ἀπιστοῦν στὰ θαύματα. Ἀποδεικνύεται ἐπίσης ἡ θειότητα τοῦ χαρακτῆρος καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὰ τρία ἀξιώματά του –προφητικό, ἀρχιερατικό, βασιλικό–, ἡ ὁμοουσιότητά του πρὸς τὸν Θεὸ Πατέρα, ἡ θεία καὶ ἀνθρώπινη φύσι του. Τὸ Β΄ καὶ τὸ Γ΄ μέρος τοῦ βιβλίου, ποὺ εἶνε οὐσιαστικὰ ἐπανάληψι τῆς μελέτης τοῦ ἁγίου Νεκταρίου· *Περὶ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ*, περιλαμβάνουν μία ἁλυσίδα προφητειῶν οἱ ὁποῖες ἐκπληρώνονται στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Αὐτὸς εἶνε ὁ υἱὸς Δαυῒδ καὶ ὁ ἐπηγγελμένος λυτρωτὴς τοῦ κόσμου. Ἐπισημαίνεται δὲ ἀναλυτικὰ ἡ ἐκπλήρωσι τῶν προφητειῶν ποὺ λέχθηκαν τόσο γιὰ τὸν Ἰσραὴλ ὅσο καὶ γιὰ τὰ γειτονικὰ ἔθνη, τὰ ὁποῖα πολέμησαν ἢ ταλαιπώρησαν τοὺς Ἰσραηλῖτες.

Γιὰ ὅλα αὐτὰ τὰ θέματα ὁ ἅγιος διδάσκαλος ἐκθέτει κατ' ἀρχὴν τὴ μαρτυρία τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ προσθέτει τὶς ἀπόψεις τῶν πατέρων καὶ πολλῶν ἀξιολόγων συγγραφέων ἀνὰ τοὺς αἰῶνες. Οἱ παραθέσεις γίνονται συχνὰ χωρὶς οὐσιαστικὴ ἐπέμβασι τοῦ συγγραφέα, δίκην ἐρανισμάτων. Ἔτσι σὲ πολλὰ σημεῖα τὸ ἔργο αὐτὸ καθίσταται μία πλούσια ἐγκυκλοπαίδεια γνώσεων γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Ση-

μειωτέον δὲ ὅτι τὴν ἐπιλογὴ τῶν παραθεμάτων δὲν τὴν ἔκανε μόνος ὁ ἅγιος Νεκτάριος, ἀλλὰ ἐπωφελήθηκε ἀπὸ τὴν ὑπάρχουσα βιβλιογραφία, πρᾶγμα τὸ ὁποῖο ἄλλωστε δηλώνει καὶ ὁ ἴδιος. Στὸ τέλος π.χ. τῆς παραγράφου· «*Ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἔχει θείαν φύσιν καὶ ἔστιν ἀληθῶς υἱὸς τοῦ Θεοῦ*», ὁ ἀναγνώστης παραπέμπεται στό· *Ἐγχειρίδιον Δογματικῆς Θεολογίας*, τοῦ μακαρίου Μητροπολίτου Μόσχας, μεταφρ. ὑπὸ Νεοφύτου Παγίδα, ἐν Ἀθήναις 1883[16].

Βέβαια ἡ *Χριστολογία* δὲν προσφέρει μόνο μία συλλογὴ τῶν ἁγιογραφικῶν χωρίων καὶ θεολογικῶν ἀπόψεων περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τόσο στὴ δομὴ τῆς μελέτης ὅσο καὶ στὴν ἀνάπτυξι ὡρισμένων θεμάτων εἶνε ἐμφανὴς ἡ ὀρθόδοξη θεολογικὴ σκέψι τοῦ συγγραφέα της, ἡ εὐρυμάθεια, ἡ ὀξύνοια, ἡ ἐνημέρωσί του στὴ βιβλιογραφία καὶ ἡ συστηματικότητά του. Ἔχει σαφῆ γνῶσι τῶν θεολογικῶν προβλημάτων, ποὺ καὶ σήμερα ἀπασχολοῦν τοὺς ἐπιστήμονες καὶ ἀποτελοῦν θέματα διατριβῶν καὶ εἰδικῶν μελετῶν. Εἶνε δὲ θαυμαστὸ ὅτι στὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ χωρὶς νὰ κατατρίβεται σὲ λεπτομέρειες καὶ σχολαστικισμοὺς δίνει τὴ σωστὴ ἀπάντησι μεταφέροντας κατὰ κανόνα τὴν πατερικὴ ἄποψι. Ἡ παρατήρησι αὐτὴ ἰσχύει καὶ γιὰ τὰ ἄλλα δύο ἑρμηνευτικὰ βιβλία τοῦ ἁγίου Νεκταρίου. Κατέχοντας τὴν ἑβραϊκὴ ἔχει τὴν ἄνεσι νὰ ἀνατρέχῃ στὸ μασοριτικὸ κείμενο, μὲ βάσι τὸ ὁποῖο κάνει εὔστοχες παρατηρήσεις καὶ καταλήγει σὲ σωστὰ συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα καὶ ἄλλοι ἑρμηνευτὲς ὑποστηρίζουν. Σημειώνω π.χ. στὴ *Χριστολογία* τὴν ἀνάλυσι τοῦ ὅρου «*σπέρμα γυναικός*», τοῦ ὀνόματος «*Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου*», ποὺ χρησιμοποιεῖ γιὰ τὸν ἑαυτό του ὁ Κύριος[17], τὴ διευκρίνισι ὅτι ὁ καλούμενος Ἄγγελος Κυρίου στὴν Παλαιὰ Διαθήκη εἶνε ὁ Ἰησοῦς Χριστός[18].

---

16. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Χριστολογία [...]*, *ὅ.π.*, σ. 204, σημ. 1.

17. *Αὐτόθι*, σσ. 9-10.

18. «*Δι᾽ ὅλης τῆς Π.Δ.*, γράφει ὁ ἅγιος Νεκτάριος, *παρατηρεῖται ἡ διάκρισις μεταξὺ τοῦ κε-*

Ἐν τούτοις ὁ καθαρὰ ἐποικοδομητικὸς σκοπὸς τοῦ βιβλίου αὐτοῦ —τὸν ὁποῖο ἀπὸ τὸν πρόλογο ἀκόμη δηλώνει ὁ συγγραφέας— ὑπαγορεύει καὶ τὸν συγκεκριμένο τρόπο συγγραφῆς. Δὲν εἶνε ἡ *Χριστολογία* μία ἐπιστημονικὴ θεολογικὴ πραγματεία, ὥστε νὰ ἐξαντλῆται σὲ κριτικοὺς μηχανισμούς, σχολαστικὲς παραπομπὲς καὶ λογικὰ σχήματα. Εἶνε ἕνας πρακτικὸς ὁδηγὸς τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως καὶ καλλιεργείας τῶν χριστιανῶν. Μὲ ζωηρὰ χρώματα καὶ ἀτράνταχτα ἐπιχειρήματα, μὲ τρόπο πειστικό, δυναμικὸ καὶ συναρπαστικὸ συνάμα, προβάλλει τὸ θεανδρικὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀπὸ τὴν ἄποψι αὐτὴ εἶνε μία πολύτιμη συγγραφή, ποὺ πέτυχε ἀπόλυτα τὸ σκοπό της καὶ πολὺ ὠφέλησε τοὺς ἀναγνῶστές της.

Θέμα σοβαρό, ποὺ ἀπασχόλησε τὴ θεολογία ἀπὸ τὶς πρῶτες ἡμέρες τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἶνε οἱ διαφορὲς μεταξὺ τῶν εὐαγγελιστῶν. Οἱ ἱεροὶ πατέρες καὶ διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας διέθεσαν χρόνο καὶ κόπο πολύ, γιὰ νὰ ἐναρμονίσουν τὴν εὐαγγελικὴ διήγησι κατὰ τὴν ἐξιστόρησι τῶν τεσσάρων εὐαγγελιστῶν καὶ νὰ ἀποδείξουν ὅτι αὐτοὶ ὄχι μόνο δὲν διαφωνοῦν μεταξύ τους, ἀλλὰ βρίσκονται σὲ ἀπόλυτη ἁρμονία καὶ ὁ ἕνας συμπληρώνει τὸν ἄλλο[19].

κρυμμένου Θεοῦ καὶ τοῦ ἰσοθέου Θεοφάντορος. Ὁ συχνότατα καλούμενος ἄγγελος Κυρίου (Μαλέαχ Ἰεχωβᾶ), καὶ διαρρήδην Θεός (Ἔλ, Ἐλωχήμ, Ἀδωνάϊ καὶ Ἰεχωβᾶ) ἔνθεν μὲν ταυτίζεται τῷ Θεῷ, ἑτέρωθεν δὲ διακρίνεται ἀπὸ τοῦ Θεοῦ· οὗτος ὁ Ἄγγελος Κυρίου χειραγωγεῖ τοὺς Πατριάρχας (Γεν. μη΄, 15), ἐγείρει τὸν Μωϋσῆν (Ἐξόδ. γ΄, 2), καθοδηγεῖ τὸν λαὸν Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ (Ἐξόδ. ιδ΄, 19· κγ΄, 20· Ἡσαΐ. ξγ΄, 9), προμάχεται τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐν Χαναάν (Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ε΄,1) καὶ ἐφεξῆς ἐξακολουθεῖ κυβερνῶν τὸν τῆς Π.Δ. λαόν (Κριτ. β΄, 1· ς΄, 11· ιγ΄, 3) ... Οὐδαμοῦ τῆς Π.Δ. συνήθης ἄγγελος λαλεῖ ἄντικρυς ὡς Θεός, τοὐναντίον οὗτος ὁ ἄγγελος Κυρίου συχνότατα λαλεῖ ὡς αὐτὸς οὗτος ὁ Ἰεχωβᾶ, καὶ ἡ φανέρωσις αὐτοῦ θεωρεῖται ὡς φανέρωσις αὐτοῦ τοῦ Ὑψίστου Θεοῦ. Τὸ αὐτὸ θεῖον δηλοῦσιν ἐν τῇ Κ.Δ. τὰ ὀνόματα· Λόγος, Υἱός, Εἰκών, ἀπαύγασμα τοῦ Θεοῦ. Εἶναι δὲ τὸ θεῖον τοῦτο ὂν ὁ τῇ ἀνθρωπότητι ἀποκαλυπτόμενος Θεὸς πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοῦ κεκρυμμένου Θεοῦ· ἰδίᾳ δὲ πρὸς τὸ ἐν τῇ Π.Δ. ὄνομα "ἄγγελος Κυρίου" ἀντιστοιχεῖ τὸ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ (γ΄, 1) "Ἀπόστολος", δι' οὗ ὀνόματος σημαίνεται ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὡς ἐκεῖνος ὃν ὁ πατὴρ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον» (*αὐτόθι*, σσ. 211-212, σημ. 1).

19. Ἡ πρώτη προσπάθεια συνδυασμοῦ καὶ συντάξεως ἑνὸς Εὐαγγελίου ἀπὸ τὸ ὑλικὸ τῶν τεσσάρων κανονικῶν Εὐαγγελίων τοποθετεῖται ὡς γνωστὸν στὸ δεύτερο ἥμισυ τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ. Εἶνε τὸ

Μεταγενέστερα οἱ σοφοὶ θεολογικοὶ νόες διέθεσαν τὴν εὐφυΐα καὶ τὸ μελάνι τους, γιὰ νὰ «ἀνακαλύψουν» καὶ νὰ διακηρύξουν τὴ διαφωνία τῶν εὐαγγελιστῶν, στηρίζοντας πάνω σ' αὐτὴ τὴν ἀνύπαρκτη διαφωνία τὴ δική τους ἀρνητικὴ στάσι ἔναντι τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἐπινόησαν θεωρίες καὶ ἔλυσαν, κατὰ τὴ γνώμη τους, τὸ «συνοπτικὸ πρόβλημα» ἰσοπεδώνοντας καὶ ἐξισώνοντας, τουτέστιν ἀποκεφαλίζοντας καὶ ἀκρωτηριάζοντας, τὰ ἱερὰ κείμενα. Παράλληλα, ἐνισχύθηκε ἡ κατὰ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἐπίθεσι καὶ ἀπὸ τὰ πορίσματα τῶν συγχρόνων ἐπιστημῶν. Ὁ ἅγιος τοῦ αἰῶνά μας, ποὺ ἔζησε κι ἀναπτύχθηκε μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀρνήσεως, δὲν παρασύρθηκε ἀπὸ τὴν ἀρνητικὴ νοοτροπία, οὔτε ἐξετράπη σὲ πολεμικὴ ἐναντίον τῆς ἐπιστήμης. Μὲ τὸ καθαρὸ καὶ δυνατὸ πνεῦμά του συνέλαβε τὸ μήνυμα τῆς ἐποχῆς του. «*Τὴν σήμερον*», γράφει στὴν *Ποιμαντική*, ἀπευθυνόμενος στοὺς μαθητὰς τῆς Ριζαρείου, «*μεθ' ὅλης τῆς δυνατῆς ἱστορικῆς, κριτικῆς καὶ φιλοσοφικῆς παρασκευῆς προσβάλλεται τὸ κῦρος τῶν πηγῶν τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας, ἀπορρίπτεται ἡ ἱερὰ παράδοσις, προσβάλλεται ἡ αὐθεντία καὶ ἡ γνῶσις τῶν Ἱερῶν Γραφῶν καὶ καταπολεμοῦνται καὶ αὐταὶ αἱ πρῶται τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς καὶ πάσης θρησκείας ἀρχαί, ὡς ἡ ὕπαρξις προσωπικοῦ Θεοῦ καὶ αὐτὴ ἡ διαφορὰ μεταξὺ ὕλης καὶ πνεύματος*»[20]. Γι' αὐτὸ ὁ πνευματικὸς ποιμένας ὀφείλει νὰ ἔχῃ «*πλοῦτον θεολογικῶν, φιλοσοφικῶν καὶ ἐγκυκλοπαιδικῶν γνώσεων*».

Κάτοχος ὁ ἴδιος αὐτοῦ τοῦ πλούτου ἐργάσθηκε φιλόπονα καὶ συστηματικά, γιὰ νὰ καταδείξῃ τὴν εὐαγγελικὴ ἁρμονία στὸ βιβλίο

Διατεσσάρων Εὐαγγέλιο τοῦ Τατιανοῦ. Διαφωνοῦν οἱ ἐπιστήμονες γιὰ τὸ ἂν εἶχε γραφτῆ στὰ συριακὰ ἢ στὰ ἑλληνικά. Πάντως γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα ἦταν τὸ ἀναγινωσκόμενο κείμενο τῶν Εὐαγγελίων στὶς συριακὲς Ἐκκλησίες. Στὴ λατινικὴ γλῶσσα ἀντίστοιχη ἐργασία ἔγινε ἀπὸ τὸν ἅγιο Αὐγουστῖνο στὸ ἔργο του· *De consensu Evangelistarum*.

20. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, ὅ.π., σ. 125.

του· *Εὐαγγελικὴ ἱστορία δι' ἁρμονίας τῶν κειμένων τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων*. Τὸν καιρὸ ποὺ ἔγραφε ὁ ἅγιος Πενταπόλεως στὴν Εὐρώπη κυκλοφοροῦσαν ἤδη ἀρκετὲς ἐργασίες αὐτοῦ τοῦ εἴδους, ἄψογες ἀπὸ ἐκδοτικῆς πλευρᾶς, συχνὰ ὅμως παραπειστικὲς ἀπὸ πλευρᾶς ἑρμηνείας. Δὲν τὶς λαμβάνει ὑπ' ὄψιν ὁ ἅγιος Νεκτάριος. Ἐργάζεται κυρίως μὲ βάσι τὴν ἑρμηνεία τοῦ Ν. Δαμαλᾶ καὶ μὲ τὴν προσωπική του ἐπιμέλεια καὶ εὐσυνειδησία ἀξιοποιώντας θαυμάσια τὴν πατερικὴ γραμματεία. Ὁπωσδήποτε ἡ ἐργασία του εἶνε πρωτοποριακὴ γιὰ τὰ ἑλληνικὰ δεδομένα. Χρησιμοποιήθηκε δὲ στὴ συνέχεια ἀπὸ τὸν ἀρχιμ. Συνέσιο Γιαννιό, ὁ ὁποῖος ἐκπόνησε παρόμοια μελέτη, καὶ μάλιστα πληρέστερη, μὲ πλῆθος κατατοπιστικῶν σημειώσεων καὶ σχολίων.

Μὲ τὴ συστηματικότητα ποὺ τὸν διακρίνει καὶ γιὰ νὰ διευκολύνη τοὺς ἀναγνῶστες ὁ ἅγιος Νεκτάριος προτάσσει μία σύντομη μελέτη περὶ τῆς ἡλικίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Κατόπιν, ξεκινώντας ἀπὸ τὸ προοίμιο τοῦ κατὰ Ἰωάννην, καὶ μὲ βάσι κυρίως τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο, προσπαθεῖ νὰ ὑποτάξη τὶς εὐαγγελικὲς διηγήσεις ἀπὸ τὴ Γέννησι τοῦ Κυρίου μέχρι τὴν Ἀνάληψι σὲ μιὰ χρονικὴ σειρά. Αὐτὸ γίνεται ἄλλοτε μὲ πλήρη ἐπιτυχία καὶ ἄλλοτε μὲ μερική. Στὴ συναρμολόγησι τῆς ὕλης καθοδηγεῖται ἀπὸ τὸν πλοῦτο τῆς πατερικῆς σοφίας, ποὺ εἶχε ἀποθησαυρίσει, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴ δυνατὴ σκέψι του, ποὺ γνωρίζει νὰ ἐπιλέγη, νὰ συνδυάζη, νὰ συστηματοποιῆ τὶς γνώσεις.

Ὅλα τὰ γεγονότα τῆς εὐαγγελικῆς ἱστορίας κατατάσσονται σὲ 157 παραγράφους. Στὴν κάθε παράγραφο σημειώνονται οἱ παραπομπὲς στὶς παράλληλες διηγήσεις τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν καὶ δηλώνεται ἡ Κυριακὴ κατὰ τὴν ὁποία ἡ ἐν λόγῳ περικοπὴ ἀναγινώσκεται στὴν Ἐκκλησία. Συνδέεται ἔτσι ἡ ἁγία Γραφὴ μὲ τὴ λατρευτικὴ πρᾶξι καὶ τὴν παράδοσι τῆς Ἐκκλησίας. Πολὺ ἐξυπηρετικὸ γιὰ τὴν κατανόησι τοῦ περιεχομένου εἶνε ὅτι αὐτὸ κατατάσσεται σὲ πίνακες. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν πίνακα τῶν ἑπτὰ περιόδων τῆς ζωῆς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες κατατάσσονται οἱ εὐαγγελικὲς διηγήσεις, ὑπάρχουν ἄλλοι τέσσερις πίνακες.

Ὁ πρῶτος παρουσιάζει τὴν ἱστορικὴ ὕλη τῶν Εὐαγγελίων καὶ τὶς παραβολὲς τοῦ Κυρίου.

Ὁ δεύτερος περιέχει εὑρετήριο τῆς σειρᾶς τῶν κεφαλαίων καὶ στίχων τοῦ κάθε εὐαγγελίου καὶ σημειώνει τὰ ἰδιάζοντα στὸν κάθε εὐαγγελιστή.

Στὸν τρίτο πίνακα ἀναφέρονται οἱ εὐαγγελικὲς περικοπὲς κατὰ τὶς τέσσερις εὐαγγελικὲς περιόδους τοῦ ἔτους, τὰ ἕνδεκα ἑωθινὰ εὐαγγέλια, καθὼς καὶ τὰ εὐαγγέλια τῶν ἀκινήτων ἑορτῶν.

Τέλος, ὁ τέταρτος πίνακας παρουσιάζει τὸ Πασχάλιον αἰώνιον.

Στὶς περικοπές, ὅπου κρίνεται ἀναγκαῖο, ὁ ἱερὸς συγγραφέας προσθέτει ὡρισμένες ἑρμηνευτικὲς σημειώσεις κατὰ στίχο. Εἶνε κυρίως παρατηρήσεις λεξιλογικές, πραγματολογικὲς καὶ ἑρμηνευτικές. Ἐδῶ φαίνεται ὁ πλοῦτος τῆς πατερικῆς σοφίας, τὴν ὁποία κατέχει ὁ ἅγιος, οἱ πλατειὲς ἐγκυκλοπαιδικὲς γνώσεις του, ἀλλὰ καὶ τὸ εὐαισθητοποιημένο κριτικὸ πνεῦμά του. Ὑπομνηματίζοντας π.χ. στὴν παράγραφο 51 τὴ διήγησι *Ματθ.* η΄, 18-27 παρατηρεῖ· «*Ὁ Λουκᾶς τοὺς ἀπὸ τοῦ 19-22 στίχους τοῦ Ματθαίου ἐκθέτει βραδύτερον, ἤτοι περὶ τὰς παραμονὰς τῆς εἰς Ἰερουσαλὴμ τελευταίας ἀνόδου τοῦ Ἰησοῦ, ἐν κεφ. Θ΄, 57-62, διότι ἀπὸ τοῦ 51 στίχου διηγεῖται ὅτι συνεπληροῦντο αἱ ἡμέραι τῆς ἀναλήψεως αὐτοῦ*». Ἀπὸ τὴν παρατήρησι αὐτὴ συνάγει ὁ ἅγιος Νεκτάριος μία ἀλήθεια βασικὴ καὶ θεμελιώδη γιὰ τὴν ἐναρμόνισι καὶ κατανόησι τῶν εὐαγγελικῶν διηγήσεων· «*Τοῦτο καὶ πολλὰ ἕτερα*, λέγει, *μαρτυροῦσιν ὅτι οἱ Εὐαγγελισταὶ δὲν ἔγραψαν συνεχῆ ἱστορίαν, ἀλλὰ τὰ γεγονότα ἀκριβῶς καὶ πιστῶς ἔγραψαν*»[21].

Στὴν παράγραφο 34 ἐξ ἄλλου, ὅπου ἐκτίθεται ἡ θεραπεία τοῦ παραλυτικοῦ τῆς Βηθεσδὰ (*Ἰω.* ε΄, 1-47), προκειμένου νὰ προσδιορί-

21. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Εὐαγγελικὴ ἱστορία δι' ἁρμονίας τῶν κειμένων τῶν ἱερῶν εὐαγγελιστῶν Ματθαίου, Μάρκου, Λουκᾶ καὶ Ἰωάννου*, ἐν Ἀθήναις 1903, σ. 203.

ση ποιά «*ἑορτὴ τῶν Ἰουδαίων*» ἐννοεῖ τὸ ἱερὸ κείμενο στὸ Ἰω. ε΄,1, παραθέτει τὶς ἀπόψεις τῶν προηγουμένων ἀρχαίων καὶ νεωτέρων ἑρμηνευτῶν. «*Ἡμεῖς συντασσόμεθα τῇ γνώμῃ τῶν παλαιοτέρων* [ὅτι πρόκειται περὶ τῆς Πεντηκοστῆς]», καταλήγει. Καὶ αἰτιολογεῖ τὴν προτίμησί του· «*διότι ἐὰν ἡ ἑορτὴ αὕτη ἦν μία τῶν ἄλλων ἑορτῶν, τότε ὁ Ἰωάννης θὰ ἀνέφερε πάντως καὶ ἑτέραν ἀνάβασιν τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα τὴν μετὰ τὸ πρῶτον Πάσχα γενομένην*»[22].

Στὴν ἴδια περικοπὴ ἐξηγώντας τὸν λόγο τοῦ Κυρίου, «*ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής*» (Ἰω. ε΄, 31), παρατηρεῖ· «*Ἐῤῥήθη ὅπως προσάξῃ μάρτυρας τῆς ἀληθείας γινώσκων τὸ δύσπιστον τῶν Ἰουδαίων καὶ καταστήσῃ αὐτοὺς ἀναπολογήτους οὐχ ὅτι οὐκ ἔστιν ἀληθῆ τὰ ὑπ᾽ αὐτοῦ εἰρημένα, ἀλλὰ τὴν τοιαύτην δόξαν τῶν Ἰουδαίων προλαμβάνων εἶπεν οὐκ ἔστιν ἀληθῆ*». Συντάσσεται δηλαδὴ μὲ τὴν ἄποψι τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου, ποὺ ἐννοεῖ ὅτι ὁ Κύριος ἐκφράζεται «*κατὰ τὴν ὑπόνοιαν τῶν ἀκουόντων*». Ἐμβαθύνοντας δὲ περισσότερο ὁ ἅγιος Νεκτάριος συμπληρώνει· «*Τὸ εἰρημένον ἐστὶ τρόπος ἐκφράσεως πρὸς μείζονα τῆς ἀληθείας τῶν λόγων στήριξιν, καὶ πρὸς προσαγωγὴν μαρτύρων, ὧν τὸ κῦρος ἀκαταμάχητον, καὶ λόγον εἶχε τὴν πρὸς αὐτὸν ἀπιστίαν τῶν Ἰουδαίων, ἀπιστούντων αὐτῷ καὶ μὴ δεχομένων αὐτοῦ τοὺς λόγους. Ἐν κεφαλαίῳ Η΄, στίχ. 14, παραγράφῳ 83 ὁ Ἰησοῦς ἀπεκρίθη καὶ εἶπεν αὐτοῖς ἔτι ἀπιστοῦσι· "κἂν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία μου· ὅτι οἶδα πόθεν ἦλθον καὶ ποῦ ὑπάγω". Ὥστε τό· "Ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής", ἐῤῥήθη δι᾽ ὃν εἶχε λόγον ὁ Σωτήρ, οὐχ ὅτι ἡ μαρτυρία αὐτοῦ οὐκ ἦν ἀληθής. Τὸ χωρίον κατὰ τὴν ἔννοιαν τῶν λόγων τοῦ Σωτῆρος θὰ ἦτο πλῆρες ἐὰν διετυποῦτο οὕτως: "Ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ καὶ*

22. *Αὐτόθι*, σσ. 103-104.

μὴ ἔχω τοὺς συμμαρτυροῦντάς μοι, τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον περὶ ὧν καὶ Ἰωάννης ἐμαρτύρησε, καὶ τὰ ἔργα τὰ μαρτυροῦντα περὶ ἐμοῦ στίχ. 36, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής, ἀλλ' ἔστιν ἀληθής, διότι τὰ πάντα μαρτυροῦσι περὶ ἐμοῦ καὶ τῆς ἀληθείας τῶν λόγων μου"»[23].

Τὴν ἑρμηνεία τοῦ «*ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος*» (*Ἰω. α΄, 1*) δίδει στὴν πρώτη παράγραφο τοῦ βιβλίου, συνδυάζοντας ἕνα πλῆθος ἁγιογραφικῶν μαρτυριῶν καὶ πατερικῶν ἀπόψεων. Στὴν ἴδια παράγραφο σκιαγραφεῖ μὲ σαφήνεια καὶ ἀκρίβεια τὸ νόημα τοῦ προοιμίου τοῦ τετάρτου εὐαγγελίου[24].

Στὴν ἑπόμενη παράγραφο (τὴ 2η), ὅπου τὸ προοίμιο τοῦ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγελίου, κάνει μία σύντομη καὶ κατατοπιστικὴ ἀναφορὰ στοὺς τέσσερις Ἡρῶδες ποὺ μνημονεύονται στὴν Καινὴ Διαθήκη, γιὰ νὰ προσδιορίσῃ γιὰ ποιόν ἀπὸ ὅλους μιλᾶ ἡ περικοπή[25].

Στὴν ἴδια περικοπή, ἀλλὰ καὶ σὲ πολλὲς ἄλλες, μὲ ἰδιαίτερη εὐαισθησία ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἀποδίδει τὴ σημασία τῶν κυρίων καὶ προσηγορικῶν ὀνομάτων[26].

---

23. *Αὐτόθι*, σσ. 109-110.

24. «*Τὸ προοίμιον λοιπὸν τοῦτο περιέχει τὴν περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Σωτῆρος ὑφ' ὅλας αὐτοῦ τὰς σχέσεις διδασκαλίαν, σκοπὸν ἔχουσαν νὰ καταστήσῃ ἐντελῶς γνωστὸν ἡμῖν τὸ πρόσωπον τοῦ Θεανθρώπου, οὗτινος τὸν ἐπὶ γῆς βίον ἢ μᾶλλον τὰ σπουδαιότατα γεγονότα τοῦ ἐπὶ γῆς ἔργου αὐτοῦ προτίθεται εὐθὺς κατωτέρω νὰ περιγράψῃ πρὸς διέγερσιν τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ Εὐαγγελίου, ὅπερ ἐστὶν ὁ κυριώτατος τῆς συγγραφῆς σκοπός*» (*αὐτόθι*, σ. 13).

25. «*Ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ἀναφέρονται τέσσαρα πρόσωπα φέροντα τὸ ὄνομα τοῦτο, διοικήσαντα κατὰ καιροὺς εἴτε ἐπὶ μέρους εἴτε ἐφ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας. Ὁ Ἡρώδης οὗτος συνήθως ἀπεκαλεῖτο μέγας. "Ἦν δὲ υἱὸς Ἀντιπάτρου τοῦ Ἰδουμαίου"· καὶ διωρίσθη βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων ὑπὸ Ἀντωνίου. Εἶχε τέσσαρας υἱούς· Ἀντίπαν, τὸν Φίλιππον (Ματθ. ιδ΄, 3· Λουκ. κγ΄, 8), τὸν Ἀρχέλαον (Ματθ. β΄, 22) καὶ τὸν Ἀριστόβουλον, τὸν πατέρα τοῦ Ἀγρίππα (Πράξ. κε΄, 13). Ὁ Ἡρώδης ὁ Ἰδουμαῖος ἐκυβέρνησεν ἐπὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς γῆς οὔσης ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Ρωμαίων ἀπὸ τοῦ 716 ἀπὸ κτίσεως Ρώμης μέχρι 751, ὅτε καὶ ἀπέθανε*» (*αὐτόθι*, σσ. 14-15).

26. Σημειώνει π.χ. ὅτι «*Ζαχαρίας*» σημαίνει μνήμη ἢ δόξα Θεοῦ, «*Ἀαρών*» = ὀρεινός, «*Γαβριήλ*» = ἀνὴρ Θεοῦ (σ. 15), «*Μαριάμ*» = ἰσχυρά, ἔνδοξος, «*Δαυΐδ*» = ἀγαπητός (σ. 17), «*Βηθαβαρᾶ*» = οἶκος διαβάσεως, «*Σίμων*» = ὁ ἀκούων, «*Ἰωνᾶ*» = περιστερά (σ. 49) κ.λπ. Στὴν

Στὴν παράγραφο 5 παραθέτει τὴν ἑρμηνεία τοῦ Εὐθυμίου Ζιγαβηνοῦ γιὰ τὸ κέρας καὶ συμπληρώνει· «*Ἐν τῷ βασιλικῷ διαδήματι ὑπῆρχε κέρας σύμβολον τῆς ἰσχύος αὐτῶν· ὁμοίως χρυσᾶ ἢ ἀργυρᾶ κεράτια ἐφόρουν καὶ αἱ γυναῖκες ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν ὡς σημεῖα δόξης καὶ τιμῆς (Ψαλμ. ϟϐ΄, 10· ρϐ΄, 9). Αἱ ἔγγαμοι τῶν κατοίκων τοῦ Λιβάνου φέρουσιν ἔτι ἀργυρᾶ κεράτια ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν ὡς σημεῖον τιμῆς καὶ δόξης*»[27].

Καὶ στὴν *Εὐαγγελικὴ ἱστορία*, ὅπως καὶ στὰ ἄλλα ἔργα του, στόχος τοῦ ἱεροῦ συγγραφέα εἶνε ἡ διδαχὴ καὶ ὁ πνευματικὸς καταρτισμὸς τῶν ἀναγνωστῶν. Γι' αὐτὸ φροντίζει πάντοτε νὰ εἶναι συστηματικὸς καὶ μεθοδικός. Θὰ μνημονεύσω μόνο ἕνα δεῖγμα αὐτῆς τῆς διδακτικῆς μεθοδικότητος τοῦ ἁγίου. Στὴν παράγραφο 37, προκειμένου νὰ διευκολύνῃ τὴ μνήμη τῶν ἀναγνωστῶν, γιὰ νὰ συγκρατήσουν τὰ ὀνόματα τῶν 12 μαθητῶν, τοὺς κατατάσσει σὲ τρεῖς εὐκολομνημόνευτες τετράδες, διατηρώντας συγχρόνως καὶ τὴν τάξι μὲ τὴν ὁποία οἱ μαθητὲς ἀναφέρονται ἀπὸ τοὺς 4 εὐαγγελιστές[28].

Φιλόμουσος καὶ ποιητικὴ ψυχὴ ὁ ἅγιος Νεκτάριος, ὅσο καὶ ἄνθρωπος τῆς προσευχῆς, ἰδιαίτερα ἀναπαύθηκε στὴ μελέτη τοῦ Ψαλτηρίου, ποὺ ἦταν ἄλλωστε καὶ τὸ βιβλίο τῶν προσευχῶν του. Αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ τὶς πολλὲς ἀναφορὲς ψαλμικῶν χωρίων στὰ ἔργα του, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἰδιαίτερα ἐργάσθηκε γιὰ νὰ ἐντείνῃ σὲ μέτρα τοὺς Ψαλμούς. Στὸ *Ψαλτήριον τοῦ προφητάνακτος Δαυῒδ ἐντεταμένον εἰς μέτρα κατὰ τὴν τονικὴν βάσιν μετὰ ἑρμηνευτικῶν σημειώσεων*, ἡ πρόθεσι τοῦ ἁγίου διδασκάλου δὲν εἶνε καθόλου νὰ

παράγραφο 14 (σ. 35) μεταφέρει τὴν ἄποψι τοῦ Φιλοστοργίου γιὰ τὴ σημασία τοῦ Ἰορδάνη. Τὸ ὄνομα, λέει, παράγεται «*ἐκ τῶν ὀνομάτων τῶν δύο πηγῶν τοῦ Ἰορδάνου, τοῦ Ἰὸρ καὶ τοῦ Δάν, ὧν οἱ ποταμοὶ Ἰοράτης καὶ Δανίτης καλοῦνται*». Στὴν παράγραφο 72 (σ. 260) διαβάζουμε· «*"Βησθαϊδά" ἢ καὶ Ἰουλιὰς καλουμένη, παρὰ τὴν βορειοανατολικὴν παραλίαν τῆς λίμνης κειμένη*».

27. *Αὐτόθι*, σ. 20.

28. *Αὐτόθι*, σσ. 126-127.

ἑρμηνεύση τὸ Ψαλτήρι. Πρωτίστως ἐπιθυμεῖ νὰ τὸ κατανοήση ὁ ἴδιος καὶ νὰ ἐμβαθύνη στὶς ὑψηλὲς θεολογικὲς ἀλήθειες, ποὺ ἔτρεφαν τὴν εὐσεβῆ ψυχή του καὶ ἀπάρτιζαν τὴ διδαχὴ μὲ τὴν ὁποία καλλιεργοῦσε τὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ. Προφανῶς εἶχε κατὰ νοῦν τὸν β΄ κανόνα τῆς Ζ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, τὸν ὁποῖο παραθέτει στὸ Β΄ Μέρος τοῦ παραρτήματος τῆς *Ποιμαντικῆς*[29], καὶ ὁ ὁποῖος ὁρίζει· «*...πάντα τὸν προάγεσθαι μέλλοντα εἰς τὸν τῆς ἐπισκοπῆς βαθμόν, πάντα τὸν ψαλτῆρα γινώσκειν, ἵνα ὡς ἐκ τούτου καὶ πάντα τὸν κατ᾽ αὐτὸν κλῆρον οὕτω νουθετῇ μυεῖσθαι*». Ἀπὸ τὴν προσωπική του μελέτη, ἡ ὁποία βαθύτατα τὸν ἐπηρέασε, ὅπως ὁ ἴδιος γράφει σὲ ἐπιστολή του πρὸς τὴν μοναχὴ Ξένη[30] καὶ γιὰ νὰ καταστήση καὶ σ᾽ ἄλλους οἰκειότερα τὰ ψαλμικὰ λόγια, ὡδηγήθηκε στὴ μετρικὴ ἀπόδοσι τοῦ Ψαλτηρίου, ποὺ συνηθιζόταν στὴν ἐποχή του καὶ ἀργότερα[31]. Προτάσσει σύντομη καὶ ἁπλῆ ἀλλὰ ἱκανοποιητικὰ ἐμπεριστατωμένη καὶ κατατοπιστικὴ εἰσαγωγή. Ἀναφέρεται κατ᾽ ἀρχὴν στὴ ζωὴ καὶ ἱστορία τοῦ Δαυΐδ, παραθέτοντας σχετικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸν ἅγιο Νικόδημο Ἁγιο-

---

29. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, ὅ.π., σσ. 259-260.

30. Βλ. Τίτου Ματθαιάκη, *Κατηχητικαὶ ἐπιστολαί*, σ. 131, ἐπιστολὴ 54· «*Ταύτην τὴν στιγμὴν Θεοῦ συνεργήσαντος ἐτελείωσα τὸ Ψαλτήριον. Ἅπαντας τοὺς Ψαλμοὺς αὐτοῦ ἐνέτεινον εἰς μέτρα ἀρχαῖα, κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τὸ ὁποῖον σᾶς ἔστειλα, μετὰ βραχέων ἑρμηνευτικῶν σημειώσεων. Ἤδη δύναμαι νὰ εἴπω, ὅτι γινώσκω τὸν Ψαλτῆρα. Ἤδη κατενόησα τὸ τῶν νοημάτων αὐτοῦ ὕψος. Ἤδη συνῃσθάνθην τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ψαλτηρίου. Ἤδη ἀντελήφθην τὸ ἐν τοῖς Ψαλμοῖς διαπνέον πνεῦμα λατρείας πρὸς τὸ θεῖον. Ἤδη ᾐσθάνθην τὸν πόθον τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀνυψώσεως. Ἤδη σύνοιδα ὁποῖον πῦρ θείας ἀγάπης διαχέεται ἐν τοῖς ψαλμοῖς. Ἤδη κατενόησα τὴν διαπλαστικὴν τῶν ψαλμῶν ἐπὶ τῆς ψυχῆς καὶ τῆς καρδίας δύναμιν. Ἤδη ἠννόησα πόσον εἰς προσευχὴν εἰσὶν ἐπιτήδειοι καὶ εἰς ἔκφρασιν τοῦ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν λατρείας συναισθήματος. Ἤδη κατενόησα, διατί συνεστήθη ὑπὸ τῶν Ἁγίων Πατέρων, ὡς καθημερινὸν ἀνάγνωσμα ἐν ταῖς προσευχαῖς τῶν ἀκολουθιῶν*».

31. Σὲ εἰδικὴ παράγραφο τῆς Εἰσαγωγῆς (Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Ψαλτήριον τοῦ προφητάνακτος Δαυΐδ ἐντεταμένον εἰς μέτρα [...]*, ἐν Ἀθήναις 1908, σσ. 11-12) μνημονεύει ὁ ἅγιος Νεκτάριος τὶς πρὸ αὐτοῦ ἔμμετρες ἀποδόσεις τοῦ Ψαλτηρίου. Μετὰ ἀπὸ τὸν ἅγιο πραγματοποίησαν ἐπίσης ἔμμετρη ἀπόδοσι τοῦ Ψαλτηρίου οἱ· Κ. Καλλίνικος, Χ. Καλύβας, Θ. Κωνσταντίνου κ.ἄ.

ρείτη, τὸν Ἀλ. Μαυροκορδᾶτο, τὸν ἱερὸ Χρυσόστομο. Σχολιάζοντας μάλιστα τὸ τελευταῖο παράθεμα σημειώνει· «*Οἱ λόγοι τοῦ Χρυσορρήμονος στηρίζονται ἐπὶ τῶν ἑξῆς προφητικῶν χωρίων. Ὁ Ἱερεμίας γράφει· "καὶ τὸν Δαυῒδ βασιλέα αὐτῶν ἀναστήσω αὐτοῖς (λ΄, 9) καὶ ἀναστήσω ἐπ' αὐτοὺς ποιμένα ἕνα καὶ ποιμανεῖ αὐτούς, τὸν δοῦλόν μου Δαυῒδ" καὶ ἐν πολλοῖς χωρίοις ἄλλων προφητῶν*»[32]. Διασαφηνίζει ὅτι δὲν ἔχουν γραφῆ ὅλοι οἱ Ψαλμοὶ ἀπὸ τὸν Δαυΐδ, ἀλλὰ «*κατὰ τοὺς κριτικοὺς ἑρμηνευτὰς τῶν ψαλμῶν, πολλοὶ τῶν ψαλμῶν ἀνήκουσιν εἰς τοὺς συγγραφεῖς, ὧν τὰ ὀνόματα φέρονται ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τῶν ψαλμῶν*»[33]. Κάνει λόγο γιὰ τὸ χρόνο συγγραφῆς καὶ τὶς ἐπιγραφὲς τῶν Ψαλμῶν. Γιὰ τὴν ὀνομασία τοῦ βιβλίου ἀπὸ τὸ ὁμώνυμο μουσικὸ ὄργανο παραθέτει σχετικὸ ἀπόσπασμα τοῦ Μ. Βασιλείου. Ἐνδιαφέρων εἶνε ὁ πίνακας, ὅπου ταξινομεῖ σὲ ἐννέα ὁμάδες τὸ περιεχόμενο τῶν Ψαλμῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ σύντομη παράγραφος· «*περὶ τοῦ κύρους τοῦ Ψαλτηρίου*». Τέλος, μέσα σὲ δύο σελίδες δίνει ὁ ἅγιος ἕνα διάγραμμα τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο συνέταξε τὴν παροῦσα ἐργασία του. «*Ἐν τῇ ἐργασίᾳ ἡμῶν, γράφει, εἴχομεν ὑπ' ὄψει τὸ κείμενον τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ κώδικος, τὸ κείμενον καὶ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Ζυγαδηνοῦ καὶ τὰς ἑρμηνείας τῶν ἐν ταῖς σημειώσεσιν ἀναφερομένων ἑρμηνευτῶν· προσέτι εἴχομεν ἀρίστας μεταφράσεις ἐκ τοῦ πρωτοτύπου Ἑβραϊκοῦ εἰς τὴν Ἑλληνικήν, Γαλλικήν, Ἰταλικὴν καὶ Λατινικήν· εἴχομεν δὲ καὶ αὐτὸ τὸ Ἑβραϊκὸν πρωτότυπον*»[34].

Στὴν ἀρχὴ κάθε Ψαλμοῦ παρουσιάζει μὲ συντομία ἀλλὰ καὶ σαφήνεια τὴν «*ὑπόθεσι*», ἡ ὁποία κατατοπίζει τὸν ἀναγνώστη καὶ τὸν προετοιμάζει γιὰ νὰ παρακολουθήσῃ τὸ νόημα τοῦ συγκεκριμένου Ψαλμοῦ[35] ἢ καὶ ὁμάδος Ψαλμῶν. Στὴν εἰσαγωγὴ τοῦ Ψαλμ. ριθ΄ π.χ.

32. *Αὐτόθι*, σ. 5.

33. *Αὐτόθι*, σσ. 5-6.

34. *Αὐτόθι*, σσ. 12-13.

35. Παραθέτω ἐνδεικτικὰ τὴν ὑπόθεσι τοῦ Ψαλμ. ρα΄· «*Τὸν Ψαλμὸν τοῦτον ἔγραψεν ὁ Δαυῒδ ἐκ προσώπου τοῦ Βασιλέως Ἰωσίου, ὅστις πολλὰς ἀρετὰς κατώρθωσεν, ἐκ προσώπου δὲ ἐκείνου*

ἀναφέρεται γενικὰ στοὺς Ἀναβαθμοὺς ἐξηγώντας τὴν ἱστορικὴ ἀλλὰ καὶ τὴν ἀλληγορικὴ σημασία τοῦ ὅρου[36]. Ἄλλοῦ πάλι ἐξηγεῖ τὸ νόημα τῶν ἀρῶν ποὺ ἀπαντοῦν στοὺς Ψαλμοὺς καὶ προβληματίζουν τὸν ἀναγνώστη[37].

Ἀκολουθεῖ ἡ ἔμμετρη ἀπόδοσι, ὅπου δὲν μεταβάλλονται παρὰ μόνο ἐλάχιστες λέξεις καὶ αὐτὲς χάριν τοῦ μέτρου. Τέλος, παρατίθενται ἐπιλεκτικὰ ὡρισμένες ἑρμηνευτικὲς σημειώσεις γιὰ τὴν καλύτερη προσέγγισι τοῦ ἱεροῦ νοήματος. Ὑπάρχουν ἀρκετοὶ Ψαλμοὶ στοὺς ὁποίους δὲν προστίθενται ἑρμηνευτικὲς σημειώσεις[38]. Οἱ περισσότερες παρατηρήσεις τῶν σημειώσεων εἶνε κριτικοῦ χαρακτῆρος. Ἀνατρέχει δηλαδὴ ὁ ἅγιος στὸ ἑβραϊκὸ κείμενο, γιὰ νὰ ἀποδώσῃ καλύτερα τὸ νόημα τοῦ Ψαλμοῦ. Ἄλλοτε παραπέμπει σὲ σχετικὰ χωρία τῶν Ψαλμῶν κυρίως ἢ καὶ ἄλλων βιβλίων τῆς ἁγίας Γραφῆς.

Στὸ τέλος τῆς ἐργασίας ὑπάρχει ἀλφαβητικὸς πίνακας τῶν Ψαλμῶν, καθὼς καὶ «*Κατανομὴ τῶν Ψαλμῶν καθ᾽ ὕλην ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἵνα ἀναγινώσκωνται κατὰ τὰς ἑξῆς περιστάσεις*»· πρὸς προσευχήν, πρὸς εὐχαριστίαν ἕνεκα ἐλέους καὶ χάριτος, πρὸς δοξολογίαν κ.λπ.

Ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα παραδείγματα ποὺ ἀνέφερα, πιστεύω ὅτι ἔγινε ἤδη ἀντιληπτὸ ὅτι ἡ πλούσια συγγραφικὴ παραγωγὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου μαζὶ μὲ ὅλα τὰ ἄλλα γνωρίσματά της κρύβει ἐπίσης ἁγιογραφικὸ πλοῦτο. Ὁ στόχος τοῦ ἁγίου διδασκάλου εἶνε νὰ καλλιεργήσῃ τὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν εὐαγγελικὸ λόγο. Γι᾽ αὐτὸ προσφέρει ἐκλαϊκευμένη τὴ θεολογικὴ γνῶσι καὶ προσαρμοσμένη στὶς ἀνάγκες τῶν χρι-

---

διηγεῖται τὴν ἐνάρετον ζωὴν αὐτοῦ, δεικνύων παράδειγμα ἀρετῆς τελειότητος κατὰ τὸν Θεοδώρητον, καὶ ὑμνεῖ καὶ ψάλλει τὸν Θεὸν διὰ τὴν εὐσπλαγχνίαν αὐτοῦ» (αὐτόθι, σ. 264).

36. «*Λέγονται δὲ Ἀναβαθμοὶ οἱ Ψαλμοὶ οὗτοι, ἐπειδὴ προφητεύουσι τὴν ἀπὸ τῆς Βαβυλῶνος εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀνάβασιν τῶν Ἰουδαίων [...] Κατὰ τὴν ἀναγωγὴν λέγονται Ἀναβαθμοί, διότι ἀναβιβάζουσι τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν ἀπὸ τῆς ἠθικῆς δουλείας εἰς τὴν ἠθικὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας τῶν λογισμῶν ὑπὸ τῶν παθῶν εἰς τὸν Θεόν*» (αὐτόθι, σ. 324).

37. Βλ. εἰσαγωγὴ Ψαλμ. λδ´ (αὐτόθι, σ. 99. Πρβλ. σ. 290).

38. Εἶνε συνολικὰ 35 Ψαλμοί, οἱ ἑξῆς· 42, 52, 53, 65, 66, 69, 70, 78, 79, 82, 84, 85, 87, 91, 92, 94-100, 102, 106, 112, 124, 127, 132, 133, 135, 142, 145, 146, 147, 149.

στιανῶν, στοιχούμενος πάντοτε στὴν ἑρμηνεία τῶν πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας. Εὐνόητο λοιπὸν εἶνε, ὅπως καὶ ἐξ ἀρχῆς τόνισα, ὅτι θὰ ἦταν ἄτοπο νὰ ἀναζητήσουμε στὰ κείμενα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου τὸν πρωτότυπο ἑρμηνευτὴ τῶν ἁγίων Γραφῶν ἢ τὸν ρηξικέλευθο θεολόγο. Ἡ δική του προσφορὰ εἶνε ὅτι κατέχει καλὰ τὸν πατερικὸ πλοῦτο καὶ γνωρίζει εὔστοχα νὰ τὸν ἀξιοποιῆ. Ἔτσι καθιστᾶ προσιτὰ στοὺς ἀναγνῶστές του τὰ ζωηφόρα μηνύματα τῆς ἁγίας Γραφῆς καί, μὲ τὴν ἄφθαστη διδακτικὴ ἐπαγωγικότητά του, τὰ προσφέρει ὡς πολύτιμα συνθήματα τῆς ζωῆς.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΧΡΗΣΕΩΣ ΧΩΡΙΩΝ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ ΣΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΑΓ. ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ (Α')

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ	ΒΙΒΛΙΑ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ																					Σύν. εἰς μετ.
	Γε	Ἔξ	Λε	Ἀρ	Δε	Ἰη	Κρ	Ρθ	Α'Βα	Β'Βα	Γ'Βα	Δ'Βα	Α'Πα	Β'Πα	Β''Εσδ	Νε	Ψα	Ἰβ	Πρμ	Ἐκ	Ασ	
Περί ἐπιμελείας τῆς ψυχῆς	1	1	2	3													3		2			12
Ἱερῶν καί φιλοσοφικῶν λογίων θησαύρισμα	14	31	29	16	56	3	7		12	4	3	3	2	4	1	1	243	97	396	46	2	970
Μάθημα χριστιανικῆς ἠθικῆς	6	2	2		1												4	1	1			17
Χρ. ἠθική τῆς Ὀρθ. Ἀν. Ἐκκλησίας	8	3	1		1												3	2	1	1		20
Ποιμαντική		4		5		1	1					1					8	3	1			24
Ὀρθόδοξος Ἱερά Κατήχησις	70	28	9	9	14	2	4		8	6	4		1			1	87	22	8	8		281
Περί τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ	7	3	2	1		7	11			1		8	1	4	1		39	3	1		1	90
Χριστολογία	25	21	1		28	9	17					9	1	5	1	1	71	3	2		1	195
Περί τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς	8		2	2	2				1		3	2			3		44	13	12	3	1	96
Εὐαγγελική ἱστορία δι' ἁρμονίας τῶν κειμένων τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων	11	20	18	11	17	3	2		5	3	3	3		7	1	4	38		1			147
Τό «γνῶθι σαυτόν»			2														8		7			17
Τό Ψαλτήριον	8	8	3	1	4		1		14	13	1	2					104	13	10	1		183
Περί ὅρκου			1	1	1												1		1			5
Μελέτη ἱστορική περί σχίσματος																						-
Ἱστορική μελέτη περί τοῦ τιμίου Σταυροῦ																						-
Περί τῶν θείων μυστηρίων	1	3	3	6	2							1					6	2	2			26
Μελέτη ἱστορική περί τῶν διατεταγμένων νηστειῶν		3	4	1	1																	9
Ποιμαντικοί ὁμιλίαι		1																				1
Θρησκευτικαί μελέται	12	21	1		1	2	3									1	5					46
ΣΥΝΟΛΟΝ	171	149	80	56	128	27	46	-	40	27	14	29	5	20	7	8	664	159	445	59	5	2139

ΠΙΝΑΚΑΣ ΧΡΗΣΕΩΣ ΧΩΡΙΩΝ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ ΣΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΑΓ. ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ (Β')

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ	Ἐκ μεταφ.	ΒΙΒΛΙΑ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ																										
		Ὠσ	Ἀμ	Μιχ	Ἰλ	Ὀβ	Ἰν	Να	Ἀβ	Σοφ	Ἀγγ	Ζα	Μλχ	Ἡσ	Ἰε	Βρ	Θρ	Ἰζ	Δα	Ἐσθ	Σ.Σλ	Σ.Σρ	Α'Μα	Β'Μα	Γ'Μα	Α'Εσ.	Ἰδ	Τβ	Σύν
Περὶ ἐπιμελείας τῆς ψυχῆς	12				1							1	1	5	3							4							27
Ἱερῶν καὶ φιλοσοφικῶν λογίων θησαύρισμα	970	23	7	4	5	3		4	9	9		22	14	143	57	8	5	28	13		161	425		1			2	5	1918
Μάθημα χριστιανικῆς ἠθικῆς	17													4							2	3							26
Χρ. ἠθικὴ τῆς Ὀρθ. Ἀν. Ἐκκλησίας	20				1									5							3	3							32
Ποιμαντικὴ	24	3		1						2		3	5	9	4		1	12			3	6	1						74
Ὀρθόδοξος Ἱερὰ Κατήχησις	281	5	2	2	4	1	1	1	1	1	2	10	7	64	13			4	16		8	2		3					428
Περὶ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ	90	3	3	3	1		5	6	1		1	10	3	62	21	1	15	3	8										236
Χριστολογία	195	6	3	5	1		7	6	1			13	6	84	24	1	18	4	11										385
Περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς	96	2	2		2	1	1			7		5	1	21	4			3	3		6	16	2	3					175
Εὐαγγελικὴ ἱστορία δι' ἁρμονίας τῶν κειμένων τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων	147	4		3					2			9	12	47	1			2	10				1	2					240
Τὸ «γνῶθι σαυτόν»	17	1										1									2	6							27
Τὸ Ψαλτήριον	183	3	1	2			1	1	3			2	2	11	5		1	3	1	3									222
Περὶ ὅρκου	5																												5
Μελέτη ἱστορικὴ περὶ σχίσματος	-																												-
Ἱστορικὴ μελέτη περὶ τοῦ τιμίου Σταυροῦ	-											2																	2
Περὶ τῶν θείων μυστηρίων	26	1			1							1	2	7	4			3			1	3							49
Μελέτη ἱστορικὴ περὶ τῶν διατεταγμένων νηστειῶν	9																												9
Ποιμαντικαὶ ὁμιλίαι	1													1															2
Θρησκευτικαὶ μελέται	46	1		1					1			2		6							3	6							66
ΣΥΝΟΛΟΝ	2139	52	18	21	16	5	15	18	18	19	3	81	53	469	136	10	40	62	62	3	189	474	4	9	-	-	2	5	3923

ΠΙΝΑΚΑΣ ΧΡΗΣΕΩΣ ΧΩΡΙΩΝ ΤΗΣ ΚΑΙΝΗΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ ΣΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΑΓ. ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ	ΒΙΒΛΙΑ ΤΗΣ ΚΑΙΝΗΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ																										
	Μθ	Μρ	Λκ	Ἰω	Πρξ	Ρω	Α'Κο	Β'Κο	Γα	Ἐφ	Φι	Κλ	Α'Θε	Β'Θε	Α'Τι	Β'Τι	Ττ	Φλ	Ἑβ	Ἰα	Α'Πε	Β'Πε	Α'Ἰω	Β'Ἰω	Γ'Ἰω	Ἰδ	Ἀπ	Σύν.
Περί ἐπιμελείας τῆς ψυχῆς	18	8	2	12	1	16	8	3	2	2							2		1	2	1	1	5					84
Ἱερῶν καί φιλοσοφικῶν λογίων θησαύρισμα	167	16	78	117	45	99	68	23	34	39	10	20	14	5	53	15	19		54	75	35	16	36		2	8	3	1051
Μάθημα χριστιανικῆς ἠθικῆς	48	2	17	30	9	45	32	4	10	22	5		4	3	14	5	2		7	10	12	1	13				2	297
Χρ. ἠθική τῆς Ὀρθ. Ἀν. Ἐκκλησίας	69	2	20	31	17	63	39	7	17	23	8	1	9	4	16	6	3		10	16	18	2	10				3	394
Ποιμαντική	32	2	11	17	19	8	17	2	1	9	3	3	1		13	9	7		2	4	8		2				3	173
Ὀρθόδοξος Ἱερά Κατήχησις	90	15	66	125	60	62	63	28	30	42	13	21	11	7	18	10	11	2	60	14	16	8	24		1	5	38	840
Περί τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ	39	2	10	30	3	3	2		2	1	1	2				1			2	1		1					1	101
Χριστολογία	116	18	38	164	13	21	12	3	7	4	4	8			8	1	4		15	3	2	2	7				11	461
Περί τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς	52	4	26	16	15	9	20	6	6	9	3		7	3	5	4			11	5	5	4	3			2	12	227
Εὐαγγελική ἱστορία δι' ἁρμονίας τῶν κειμένων τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων	183	110	184	155	27	9	10	2	5	3		2	2	2	2				5	1	5	4	4			2	5	722
Τό «γνῶθι σαυτόν»	11		1	12		5	3	2	1	2					1		2		2	2	1		1			1		47
Τό Ψαλτήριον	22	4	12	16	20	11	5	2		2		1			2	2			16		8	1					8	132
Περί ὅρκου	10		1			2		2	1		1		1						2	2							2	24
Μελέτη ἱστορική περί σχίσματος	5	2	2	6	11	2	2		3	3		1				5	1				5							48
Ἱστορική μελέτη περί τοῦ τιμίου Σταυροῦ						2	1			1		1									3							8
Περί τῶν θείων μυστηρίων	20	4	9	15	17	8	16	2		5	1	1			1	1			4	5	2	1	6				1	119
Μελέτη ἱστορική περί τῶν διατεταγμένων νηστειῶν	1	1	2		3		1	1																				9
Ποιμαντικαί ὁμιλίαι																			2									2
Θρησκευτικαί μελέται	2	1	2	7	2	1	4			4		1			3				3	1			1			1		33
ΣΥΝΟΛΟΝ	885	191	481	753	262	366	303	87	119	171	49	62	49	24	136	59	51	2	196	141	121	41	112	-	3	19	89	4772

ΓΕΝΙΚΟΝ ΣΥΝΟΛΟΝ ΧΩΡΙΩΝ ΠΑΛΑΙΑΣ ΚΑΙ ΚΑΙΝΗΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ: 3923 + 4772 = 8695

ΗΛΙΑ Δ. ΜΟΥΤΣΟΥΛΑ
Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ἡ χρῆσις τῶν πατέρων εἰς τὸ ἔργον τοῦ ἁγίου Νεκταρίου

Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πρέπει νὰ ὑπογραμμίσωμεν ὅτι τὸ πατερικὸν πνεῦμα ἐκφράζεται εἰς ὅλον τὸ συγγραφικὸν ἔργον τοῦ ἁγίου. Παραλλήλως πρὸς τὴν Ἁγίαν Γραφὴν παραθέτει πλῆθος χωρίων καὶ ἐξ ἐκείνων ἀκόμη τῶν πατέρων καὶ συγγραφέων, οἱ ὁποῖοι εἶναι ὀλιγώτερον γνωστοὶ εἰς ἡμᾶς. Ἐπίσης παραθέτει χωρία καὶ ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων καὶ λοιπῶν Ἑλλήνων συγγραφέων. Εἶναι γνωστὸν ὅτι νέος ἀκόμη ἐργαζόμενος εἰς καπνοπωλεῖον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὥρας ὁλοκλήρους ἀφιέρωνε εἰς τὴν ἀποδελτίωσιν χωρίων, τόσον ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν ἁγίων πατέρων, ὅσον καὶ ἐκ τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων. Ταῦτα ἐξέδωσεν ἀργότερον εἰς δύο τόμους ὑπὸ τὸν τίτλον· *Ἱερῶν καὶ φιλοσοφικῶν λογίων θησαύρισμα*. Ὡς ὁ ἴδιος ἀναγράφει θέλων νὰ καταστήσῃ καὶ τοὺς ἄλλους κοινωνοὺς τοῦ θησαυροῦ τούτου καὶ μὴ ἔχων τὰ πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖα χρήματα ἠναγκάζετο νὰ χρησιμοποιῇ ὡς δημοσιογραφικὰ φύλλα τὰ χάρτινα καπνοσακίδια τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει καπνοπωλῶν. Ἐπὶ ἱκανοῦ ἀριθμοῦ τοιούτων φύλλων, ὡς παρατηρεῖ, ἔγραφεν καθ' ἑκάστην διάφορα ἐκ τῶν θησαυρισθέντων γνωμικῶν, ὅπως οἱ χρώμενοι τούτοις ἐκ περιεργείας ἀναγινώσκοντες τὰ γεγραμμένα διδάσκονται τὰ σοφὰ καὶ ὠφέλιμα. Τὸ σπάνιον καὶ ἀξιόλογον τοῦτο ἔργον ἐδημοσιεύθη τὸ 1896. Μετὰ μίαν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, ὡς Παιδαγωγοῦ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸν Χριστιανισμόν, εἰς 260 μικρὰ κεφάλαια παρα-

θέτει παραλλήλως γνώμας ἀρχαίων καὶ χριστιανῶν συγγραφέων. Τὰ πρῶτα κεφάλαια καὶ τὰ ἐκτενέστερα ἀναφέρονται εἰς τὰ κύρια θέματα τοῦ Θεοῦ, τῆς ψυχῆς, τῶν ἀγγέλων, τῶν δαιμόνων, τῶν ἀνθρώπων, τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, τοῦ κόσμου κ.ο.κ. Ἐν τέλει τοῦ χωρίου ἀναφέρεται ἁπλῶς ὁ συγγραφεύς. Ἐνίοτε ἀναγράφεται καὶ τὸ ἔργον ἐξ οὗ τὸ ἀπόσπασμα ἢ ἀκόμη δίδονται καὶ ἀκριβέστεραι πληροφορίαι.

Τὸ δεύτερον σημαντικὸν ἔργον τοῦ ἁγίου εἰς τὸ ὁποῖον γίνεται δαψιλὴς χρῆσις τῶν πατέρων εἶναι ἡ τὸ πρῶτον τὸ ἔτος 1898 δημοσιευθεῖσα μελέτη του πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς ὑπὸ τὸν τίτλον· *Μάθημα Ποιμαντικῆς*. Ἤδη τὸ προηγούμενον ἔτος εἶχε δημοσιεύσει τὸ *Ἐγχειρίδιον Χριστιανικῆς Ἠθικῆς*, ἓν ἔτος δὲ ἀργότερον δηλαδὴ τὸ 1899 ἐδημοσίευσε τὴν *Ὀρθόδοξον ἱερὰν κατήχησιν*, ἡ ὁποία, ὡς παρατηρεῖ ὁ μαθητής του καὶ ἀργότερον καθηγητὴς καὶ πρύτανις τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἀείμνηστος σεβαστὸς ἡμῶν διδάσκαλος Παναγιώτης Μπρατσιώτης, «*εἶναι συγχρόνως καὶ ἐγχειρίδιον Δογματικῆς καὶ Ἠθικῆς καὶ περιέχει καὶ ἄλλην πλουσίαν θεολογικὴν ὕλην*»[1].

Ἡ *Ποιμαντική* του δὲν εἶναι μόνον, ὡς συνήθως συμβαίνει μὲ ἀντίστοιχα ἔργα, ἀποτέλεσμα τῆς ἐνδελεχοῦς μελέτης ἐγχειριδίων Ἑλλήνων καὶ ξένων ἐρευνητῶν. Χωρὶς νὰ ἀγνοῇ καὶ ἀνάλογα ἔργα, κατὰ βάσιν στηρίζεται εἰς τὰ ἔργα τῶν πατέρων, τῶν αὐθεντικωτέρων ἑρμηνευτῶν τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ προσωπικά του βιώματα. Τὸ ἔτος 1974 τὸ ἔργον ἐξεδόθη εἰς νέαν ἔκδοσιν ἐν Θεσσαλονίκῃ, μὲ εἰσαγωγὴν τοῦ τότε διακόνου Εἰρηναίου Δεληδήμου. Ὀρθῶς χαρακτηρίζεται τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔργον τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ὡς «*πατερικόν*» ὄχι μόνον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι ἐγράφη ἀπὸ μίαν πατερικὴν μορφὴν καὶ ἀποτελεῖ ἐκχείλισμα ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρ-

1. Βλ. Τίτου Ματθαιάκη, *Ὁ ὅσιος Νεκτάριος*, σσ. 103-104.

δίας τοῦ ἱεροῦ συγγραφέως ἀποτελοῦν ἔκφρασιν τῆς ἁγίας αὐτοῦ ζωῆς ἀλλὰ καὶ διότι ἐμπνέεται ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῶν πατέρων. Ἀρκεῖ καὶ μόνον νὰ ἀναφερθῇ ὅτι ὄχι μόνον τὰ δύο μέρη τῆς *Ποιμαντικῆς*, ἡ Γενικὴ καὶ ἡ Εἰδική, κοσμοῦνται ἀπὸ πλῆθος πατερικῶν χωρίων, ἀλλ' εἰς παράρτημα καὶ εἰς τὸ πρῶτον μέρος ὅπου γίνεται λόγος εἰδικῶς διὰ τὴν «*Ποιμαντικὴν τῶν πατέρων*», εἰς τεσσαράκοντα καὶ ἑπτὰ κεφάλαια, παρατίθενται χωρία ἀναφερόμενα εἰς τὰς διαφόρους πτυχὰς τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου, κυρίως ἐκ τῶν «*Περὶ Ἱερωσύνης*» λόγων τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων πατέρων καὶ συγγραφέων, ὡς ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὁ Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης, ὁ Μ. Βασίλειος, ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς, ὁ Ἰουστῖνος κ.ἄ. Ἀλλὰ καὶ τὸ δεύτερον μέρος τοῦ παραρτήματος, ἔνθα ὁ λόγος περὶ τῶν κανόνων τῆς Ἐκκλησίας, στηρίζεται εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου εἰς τὸ ὡς ἄνω βιβλίον ἐπισημαίνεται ἡ σχέσις καὶ ἀλληλεξάρτησις τοῦ κυρίου μέρους τοῦ ἔργου μὲ τὸ παράρτημα.

Ἡ μελέτη *Περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ περὶ τῶν ἱερῶν μνημοσύνων* ἐδημοσιεύθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1901. Ἤδη τὸ 1892 ὁ ἅγιος εἶχε δημοσιεύσει σχετικὸν ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον· *Τὰ ἱερὰ μνημόσυνα*. Εἰς τὰς 230 σελίδας τῆς ἐπεξειργασμένης καὶ εἰς τὸ τετραπλάσιον ηὐξημένης ἐκδόσεως γίνεται λόγος εἰς τὸ πρῶτον μέρος περὶ τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ἀθανασίας αὐτῆς, εἰς δὲ τὸ δεύτερον περὶ τῶν ἱερῶν μνημοσύνων καὶ τῶν ὑστέρων, ἤτοι τῶν μετὰ θάνατον. Μετὰ μίαν προθεωρίαν περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς εἰς τὴν πρώτην παράγραφον τοῦ δευτέρου κεφαλαίου γίνεται λόγος περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ψυχῆς κατὰ τοὺς φιλοσόφους, εἰς δὲ τὸ δεύτερον περὶ τῆς γενέσεως τῆς ψυχῆς, κατὰ τοὺς πατέρας τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ παρουσίασις τοῦ θέματος ἐνταῦθα εἶναι συνοπτική, δίδονται ὅμως κύρια χωρία ὡς τὸ τοῦ Μ. Ἀθανασίου διακρίνοντος τὴν ἄλογον ψυχὴν τῶν κτηνῶν ἀπὸ τὴν λογικὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸν διάφορον τρόπον καθ' ὃν ἐδόθη ἀπὸ τὸν Θεόν, ἡ μὲν δηλαδὴ διὰ προστάγματος ἡ δὲ διὰ

τῆς θείας ἐμπνεύσεως. Ὁ ἅγιος πατὴρ παραθέτει καὶ ἀνάλογα χωρία καὶ ἐκ τοῦ Μ. Βασιλείου, τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου. Θέλων νὰ ὑπογραμμίση τὴν ὁμοφωνίαν τῶν πατέρων, τὸ Consensus Patrum ἐπὶ τοῦ θέματος παραθέτει χωρία καὶ ἐκ τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, τοῦ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, τοῦ ἱεροῦ Φωτίου, τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, τοῦ Θεοδωρήτου, τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἀκολουθούσας παραγράφους κυριαρχεῖ ἡ σχετικὴ διδασκαλία τῶν πατέρων. Θέλων ὁ ἅγιος Νεκτάριος νὰ ἀποδείξη τὴν ταυτότητα τῶν ὅρων «*πνεῦμα*» καὶ «*ψυχή*» καὶ νὰ ἀνασκευάση τὴν περὶ τρισυνθέτου θεωρίαν ἐπικαλεῖται τὰς Ἁγίας Γραφὰς καὶ τοὺς πατέρας τῆς Ἐκκλησίας. Παρατίθενται ἀναμὶξ χωρία ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ κυρίως τῆς Σοφιολογικῆς γραμματείας καὶ ἐκ τῶν πατέρων καὶ μάλιστα τῶν τριῶν Καππαδοκῶν καὶ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Βεβαίως ἀναφέρονται καὶ ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας, οἱ δύο Κύριλλοι, Ἱεροσολύμων καὶ Ἀλεξανδρείας, ὁ ἅγιος Ἰωάννης τῆς Κλίμακος κ.ἄ. Δὲν θὰ πρέπει νὰ σπεύσωμεν νὰ κρίνωμεν τὸν συνεχῶς ἐπαναλαμβανόμενον ὅρον «*ἀπόδειξις*» («*Ἀπόδειξις τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἐκ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῆς [...] ἐκ τοῦ πόθου αὐτῆς [...] Ἱστορικὴ ἀπόδειξις περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Μεταφυσικὴ ἀπόδειξις. Τελολογικὴ ἀπόδειξις [...] Ἠθικὴ ἀπόδειξις [...] Ἀπόδειξις περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἐκ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ δημιουργοῦ [...] ἐκ τῆς ἐν ἡμῖν ἐννοίας περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς [...] ἐκ τοῦ ἀναπτυσσομένου ἐν ἡμῖν ἠθικοῦ ἡδυπαθήματος ἐκ τῆς ἐργασίας τοῦ ἀγαθοῦ [...] ἐκ τῆς ἰδέας τῆς αἰωνιότητος [...] ἐκ τῆς ἀγάπης τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ δικαίου [...] ἐκ τῆς φωνῆς τῆς συνειδήσεως [...] ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ [...] ἐκ τοῦ χριστιανικοῦ βίου [...] θρησκευτικὴ ἀπόδειξις [...] ἐκ τοῦ προορισμοῦ τῶν ἐθνῶν καὶ τῆς θείας προνοίας, συναγομένης ἐκ τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας*» κ.ο.κ.) δεδομένου τοῦ ἀπολογητικοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἔργου καὶ τῆς καθόλου στάσεως τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας ἔναντι τοῦ μεσουρανοῦντος ὑλισμοῦ.

Εἰς τὸ τέλος τοῦ πρώτου μέρους ὁ ἅγιος πατὴρ ἐπανέρχεται εἰς δύο παραγράφους εἰς τὴν περὶ ψυχῆς καὶ νοὸς διδασκαλίαν τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου καὶ τῆς Ε΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, κατακλείει δὲ διὰ τοῦ ἑξῆς χωρίου ἐκ τοῦ ἀπολογητικοῦ εἰς Πόντον φυγῆς ἔργου τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου: «*Ἡμῖν δέ, οἷς τὸ κινδυνευόμενόν ἐστι σωτηρία ψυχῆς, τῆς μακαρίας τε καὶ ἀθανάτου [...] πόσον χρὴ δοκεῖν εἶναι τὸν ἀγῶνα ἢ ὅσης δεῖν τῆς ἐπιστήμης*»[2]. Ἐδῶ ἔχομεν μίαν ἀπὸ τὰς ὀλίγας περιπτώσεις εἰς τὰς ὁποίας δίδεται ὄχι μόνον τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως ἀλλὰ καὶ τοῦ ἔργου ἐκ τοῦ ὁποίου ἐλήφθη τὸ χωρίον.

Εἰς τὸ δεύτερον μέρος τοῦ ἔργου, ὅπου ὁ λόγος περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας, περὶ τῶν ἱερῶν μνημοσύνων γίνεται γενικώτερον λόγος περὶ τῆς ἱερᾶς παραδόσεως. Καὶ πάλιν ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἐπικαλεῖται τὴν μαρτυρίαν τῶν πατέρων ὅταν θέλει νὰ ὑπογραμμίσῃ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἱερᾶς παραδόσεως. Εἰδικώτερον ἀναφέρεται εἰς τὸ «*Περὶ ἁγίου Πνεύματος*» ἔργον τοῦ Μ. Βασιλείου δίδων καὶ τὴν σχετικὴν παράγραφον τοῦ ἔργου. Ἐπίσης παραπέμπει εἰς τὴν πρὸς (Διόσκουρον) Διόδωρον ἐπιστολὴν τοῦ Μ. Βασιλείου [πρόκειται διὰ τὴν 160 ἐπιστολὴν ὅπου ἀναγράφεται ὅτι «*τὸ ἔθος* (ὁ ἅγιος Νεκτάριος τὸ ἑρμηνεύει διὰ τοῦ «*ἄγραφον*») *ἔχει δύναμιν νόμου, διὰ τὸ ὑφ᾿ ἁγίων ἀνδρῶν τοὺς θεσμοὺς ἡμῖν παραδοθῆναι*»[3]]. Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἀναφέρει καὶ πολλοὺς ἄλλους πατέρας καὶ συγγραφεῖς, ὅπως τὸν Ἰγνάτιον Ἀντιοχείας, τὸν Εἰρηναῖον, τὸν Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα, τὸν Ὠριγένην, τὸν Εὐσέβιον Καισαρείας, τὸν Μέγα Ἀθανάσιον, τὸν Κύριλλον Ἱεροσολύμων, τὸν Ἐπιφάνιον Σαλαμῖνος Κύπρου, τὸν Γρηγόριον Νύσσης, τὸν Ρουφῖνον τὸν Ἰννοκέντιον τὸν Α΄, τὸν Ἰσίδωρον Πηλουσιώτην κ.ἄ.

Εἰς ἄλλο κεφάλαιον, ὑπὸ τὸν τίτλον· «*Περὶ τῶν ἱερῶν μνημοσύνων ὅτι λυσιτελῆ καὶ ὅτι ἐξ ἀποστολικῆς παραδόσεώς εἰσιν*», εἰς τὴν πρώ-

---

2. Βλ. *ΒΕΠΕΣ*, τόμος 58, Ἀθῆναι 1982, σ. 255, στίχοι 24-27.

3. Βλ. *ΒΕΠΕΣ*, τόμος 55, Ἀθῆναι 1977, σ. 183, στίχοι 23-25.

την παράγραφον δίδονται μαρτυρίαι ἐκ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας. Πλὴν τῶν Καππαδοκῶν πατέρων τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ἀναφέρεται ὁ Ἐφραὶμ ὁ Σύρος, ὁ ἅγιος Ἀμβρόσιος καὶ πολλοὶ ἄλλοι πατέρες καὶ συγγραφεῖς. Εἰς τὸ τελευταῖον κεφάλαιον· «*Περὶ τῶν ὑστέρων*», ἤτοι μετὰ θάνατον, γίνεται εἰδικὴ ἀναφορὰ εἰς κείμενα τοῦ Μ. Ἀθανασίου Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, Μ. Βασιλείου, Γρηγορίου Θεολόγου, Γρηγορίου Νύσσης κ.ἄ. Τέλος εἰς παράρτημα, ὅπου ὁ λόγος περὶ μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως, γίνεται σύντομος ἀναφορὰ εἰς πολλοὺς τῶν προαναφερθέντων πατέρων.

Ἐκ τῶν ἐν συνεχείᾳ δημοσιευθέντων ἔργων τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ἀναφέρομεν τὸ *Γνῶθι σαυτόν*. Ἡ πρώτη ἔκδοσις ἔγινε τὸ 1904. Σημειωτέον ὅτι τὸ ἴδιον ἔτος ἐδημοσίευσε καὶ τὰ ἔργα· *Περὶ τῆς Μητρὸς τοῦ Κυρίου Ὑπεραγίας Θεοτόκου Μαρίας*, ποὺ κατακλείει διὰ θερμοτάτης προσφωνήσεως πρὸς αὐτήν, *Κατανυκτικὸν προσευχητάριον*, *Περὶ μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως* καὶ *Περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας*. Τὸ *Γνῶθι σαυτόν*, μὲ ὑπότιτλον· «*Μελέται θρησκευτικαὶ καὶ ἠθικαί*», ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἀρετῶν τῆς πίστεως, τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς ἀγάπης, ἀκολούθως δὲ περὶ τοῦ ἠθικοῦ νόμου, περὶ δικαιοσύνης, περὶ ἀληθείας καὶ περὶ τῶν ἀρετῶν τοῦ γνωστικοῦ, τοῦ βουλητικοῦ, τοῦ συναισθητικοῦ καὶ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ. Τὸ ἔργον κατακλείει δι' ἐπιστολιμιαίας διατριβῆς πρὸς Εὐσεβίαν μοναχήν. Ἂς ἀφήσωμεν τὸν ἅγιον Νεκτάριον νὰ ὁμιλήσῃ ὁ ἴδιος διὰ τὸ ἔργον του αὐτὸ παραλλήλως πρὸς τὴν ἀναγγελίαν τῆς δημοσιεύσεως ἑνὸς νέου ἔργου. «*Ἐν τῷ ἀνὰ χεῖρας συγγράμματι πᾶσαν ἐπιμέλειαν ἐθέμεθα, ὅπως ἐν ταῖς ἀναπτυσσομέναις ἐν αὐτῷ θρησκευτικαῖς καὶ ἠθικαῖς μελέταις ἐγκατασπείρωμεν τὰς γνώμας τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων τῶν συγγραψάντων ἢ λόγον ποιουμένων ἐν ταῖς ἑαυτῶν συγγραφαῖς περὶ τῶν διαφόρων ἠθικῶν ἀρετῶν ἢ κακιῶν. Ὁ ἀναγνώστης ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως θέλει πεισθῇ ὅτι ἐν τῷ ἔργῳ τεθησαύρισται ἅπας ὁ πλοῦτος τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν γνωμῶν τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλη-*

σίας»[4]. Ἀκολούθως ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἀναδημοσιεύσεως ἐκ τοῦ 89ου τόμου τῆς Πατρολογίας τοῦ J.-P. Migne συγγράμματος τοῦ μοναχοῦ Ἀντιόχου τῆς Λαύρας τοῦ ἀββᾶ Σάββα πρὸς Εὐστάθιον, ἡγούμενον Ἀτταλίνης τῆς πόλεως Ἀγκύρας τῆς Γαλατίας· «*Περὶ τῶν ἐκεῖ Ἁγίων πατέρων*», ἐν ᾧ καὶ κεφάλαια ρλ΄ (130) καὶ προσευχὴ ἐξομολογήσεως. Εἰς τὰ ὡς ἄνω κεφάλαια ὁ συγγραφεὺς «*ἐν συντόμῳ πᾶσαν συνέστειλε τὴν ἁγίαν Γραφὴν Παλαιάν τε καὶ Καινήν*». Διὰ τῆς τοιαύτης ἀναδημοσιεύσεως ὁ ἅγιος πατὴρ ἀπηλλάγη τῆς προσπαθείας τῆς ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς συλλογῆς τοῦ ἀντιστοίχου ὑλικοῦ, τὸ ὁποῖον εἶχε συλλέξει εἰς τὸ ἔργον τοῦ *Γνῶθι σαυτόν*, προκειμένου περὶ τῶν συγγραμμάτων τῶν πατέρων.

Οἱ προαναφερθέντες λόγοι τῶν ἁγίων ἀρκοῦν εἰς τὸ νὰ ὑπογραμμίσουν τὴν πλουσίαν χρῆσιν τῶν πατέρων εἰς τὸ ἔργον· *Τὸ γνῶθι σαυτόν*. Ἀναφερόμενοι ἐπιγραμματικῶς εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ ἔργου παρατηροῦμεν ὅτι, ὡς ἀναφέρεται ἐν προλόγῳ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν πατέρων ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ προϋποθέτει τὴν γνῶσιν τοῦ ἑαυτοῦ μας. Ἐπίσης ὑπογραμμίζεται ὅτι προηγεῖται ἡ πίστις τῆς γνώσεως. Εἰς ὅσα ἀναγράφει ὁ μέγας πατὴρ εἶναι προφανὴς ἡ ἐπίδρασις τοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ἡ γνῶσις δὲν ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν πίστιν ἀλλ' εἶναι ἕνα ὑψηλότερον στάδιον αὐτῆς. Ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου κεφαλαίου μετὰ τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου διδόμενον ὁρισμὸν τῆς πίστεως [«*ἔστι δὲ πίστις ἐλπιζομένων ὑπόστασις πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων*»[5]] παρατίθεται ὁ ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως διδόμενος ὁρισμὸς διὰ νὰ ἀκολουθήσουν οἱ ὁρισμοὶ ποὺ δίδουν ὁ Μ. Βασίλειος καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος. Ὁ ἱερὸς πατὴρ ἐπανέρχεται εἰς τὸν Κλήμεντα διὰ νὰ

---

4. Πρβλ. Ἀντιόχου τοῦ ἐκ Γαλατίας, μοναχοῦ τῆς Λαύρας τοῦ ἁγίου Σάββα, *Πανδέκτης τῶν θεοπνεύστων Ἁγίων Γραφῶν [...] ὑπὸ Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, Διευθυντοῦ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ριζαρείου Σχολῆς*, ἐν Ἀθήναις 1906, σ. γ΄.

5. *Ἑβρ. ια΄*, 1.

ὑπογραμμίση: «*Οὔτε ἡ γνῶσις ἄνευ πίστεως, οὔτε ἡ πίστις ἄνευ γνώσεως [...] Πίστις σύντομός ἐστι τῶν κατεπειγόντων γνῶσις· ἡ γνῶσις δέ, ἀπόδειξις τῶν διὰ πίστεως παρειλημμένων ἰσχυρὰ καὶ βέβαιος*»[6]. Ἀκολουθοῦν αἱ ἐπὶ τοῦ θέματος ἀπόψεις τῶν μεγάλων πατέρων ποὺ ἀνεφέραμε καὶ προηγουμένως. Ὁ μέγας πατὴρ δὲν περιορίζεται ἁπλῶς εἰς τὴν παράθεσιν χωρίων. Ἡ ὅλη του διδασκαλία εἶναι ἐμπεποτισμένη ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῶν πατέρων. Ἀλλὰ καὶ ὁ καθόλου τρόπος παρουσιάσεως ἔχει ἐπηρεασθῆ ἀπὸ τοὺς πατέρας. Ὁ ὁρισμὸς περὶ προσευχῆς τὸν ὁποῖον δίδει ὑπενθυμίζει τὸν ἀνάλογον ὁρισμόν, τὸν ὁποῖον δίδει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης εἰς τὸν πρῶτον λόγον του «*εἰς τὴν προσευχήν*». Δὲν πρόκειται περὶ ἐπαναλήψεως οὔτε κἂν περὶ ἀμέσου ἐξαρτήσεως. Ἡ ὁμοιότητα ἀναφέρεται εἰς τὸν πλοῦτον ἐκφράσεως καὶ εἰς τὴν ρυθμικὴν διατύπωσιν. Ἀνάλογος ὁρισμὸς δίδεται ἀπὸ τὸν ἅγιον Νεκτάριον προκειμένου περὶ τῆς εὐσεβείας, τῆς ἀνδρείας, τοῦ θάρρους, τῆς δειλίας καὶ τῆς ἀγάπης. Παραλλήλως ὁ ἅγιος Νεκτάριος δίδει ὁρισμοὺς ἄλλων συγγραφέων π.χ. προκειμένου περὶ τῆς ἀγάπης τὸν ὁρισμὸν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῆς Κλίμακος, προκειμένου περὶ τῆς ἀκακίας τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἢ περὶ τῆς φιλίας τὸν ὁρισμὸν τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ἐκ τῶν πολλῶν ἄλλων μελετῶν τοῦ ἁγίου ἀναφέρομεν τὸ *Περὶ τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ*. Συνοπτικότερον τῶν προαναφερθέντων ὑπογραμμίζει τὴν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας εἰς τοὺς ἁγίους ἀποδιδομένην τιμὴν μὲ παράθεσιν χωρίων κυρίως ἐκ τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν, Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, Εὐσεβίου Καισαρείας καὶ τῶν λοιπῶν ἐκκλησιαστικῶν ἱστορικῶν. Εἰς τὸ δεύτερον κεφάλαιον τοῦ ἔργου γίνεται λόγος περὶ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν πρεσβείας τῶν ἁγίων. Παρατίθενται μαρτυρίαι ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης ὡς καὶ ἐκ τῆς Παραδόσεως. Παρατίθενται χωρία ἐκ τῶν μεγάλων πατέρων ὅπως ἐπίσης ἀναφέρονται

6. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Τὸ γνῶθι σαυτὸν ἤτοι μελέται θρησκευτικαὶ καὶ ἠθικαὶ [...]*, Ἀθῆναι 1962², σ. 11.

ἀπόψεις τοῦ Ὠριγένους, τοῦ Θεοδωρήτου, τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου κ.ἄ. Τὸ ἔργον κατακλείει μὲ τὰς περὶ τῆς τιμῆς τῶν ἁγίων ἀπόψεις τοῦ Κυρίλλου Ἱεροσολύμων καὶ τοῦ Μ. Βασιλείου.

Κατακλείοντας τὴν συνοπτικὴν καὶ προφανῶς ἐλλιπῆ παρουσίασιν τοῦ θέματός μας ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι καὶ εἰς τὰ ἔργα ἀκόμη ἐκεῖνα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, τὰ ὁποῖα δὲν ἀνεφέρθησαν εἶναι προφανὴς ἡ ἐκ τῶν πατέρων ἐπίδρασις. Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἔβλεπε τοὺς πατέρας ὄχι ἁπλῶς ὡς μεγάλους θεολόγους ἀλλὰ ὡς πηγὴν διὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο τοὺς προσήγγιζε μὲ πολὺν σεβασμὸν καὶ ἀγάπην. Ἀκόμη καὶ τὸν Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα, τὸν ὁποῖον ὡρισμένοι ἐρευνηταὶ προφανῶς ἐξ ἐπηρεασμοῦ ἐκ τοῦ ἱεροῦ Φωτίου ἔχουν παρεξηγήσει, ἐπανειλημμένως ὀνομάζει ἱερὸν καὶ ἅγιον. Ὑπὲρ πάντας δὲ τοὺς ἁγίους σέβεται καὶ τιμᾷ τὴν Παναγίαν Θεοτόκον, μητέρα τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν ἔχει ἀφιερώσει πολλοὺς ὕμνους. Σημειωτέον ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἔργον του· *Περὶ τῆς Μητρὸς τοῦ Κυρίου* ἐδημοσίευσεν καὶ τὸ *Θεοτοκάριον, ἤτοι ᾠδὰς καὶ ὕμνους πρὸς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον καὶ Ἀειπάρθενον Μαρίαν*, εἰς δύο ἐκδόσεις.

Εἰς ἕνα γαλλικὸν ἄρθρον εἰς τὸ περιοδικὸν *Dieu vivant* (Ζῶν Θεός) μὲ τὸν τίτλο· «Θεολογία καὶ ἁγιότης» ὑπογραμμίζεται ὅτι ἐνῷ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς Ἐκκλησίας αἱ δύο αὗται ἔννοιαι ἄριστα ἐνηρμονίζοντο, κατὰ τοὺς μετέπειτα αἰῶνας ὑπῆρξεν ἕνας διαχωρισμὸς μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἔχωμεν θεολόγους χωρὶς ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον διὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα καὶ ἱεράρχας μὴ ἀσχολουμένους μὲ τὴν Θεολογίαν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀπέβαινε εἰς βάρος ἀμφοτέρων.

Ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἀνωτέρω διαπίστωσιν ὁ ἅγιος Νεκτάριος ὑπῆρξεν εἷς ἐξ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἠκολούθησαν τὴν παράδοσιν τῶν πρώτων αἰώνων καὶ ἐνηρμόνισεν ἐν ἑαυτῷ θεωρίαν καὶ πρᾶξιν, πίστιν καὶ πνευματικὴν ζωήν, τὸ θυσιαστήριον καὶ τὸ σπουδαστήριον. Ἄριστος μελετητὴς τῶν πατέρων καὶ συνεχιστὴς τοῦ μεγάλου ἔργου των προβάλλει καὶ θὰ προβάλλῃ πάντοτε ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν πρότυπον πρὸς μίμησιν.

† Μητροπολίτου Νευροκοπίου
ΝΑΘΑΝΑΗΛ

Ἡ τιμὴ πρὸς τὸν ἅγιον Νεκτάριον στὴν Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας

Παρὰ τὶς δυσκολίες ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῶν δυσκολιῶν τοῦ κομμουνιστικοῦ παρελθόντος, στὴν Βουλγαρία οἱ ἄνθρωποι ἀναζητοῦσαν πάντοτε στηρίγματα στὴ ζωή τους καὶ εὕρισκαν τὸ μοναδικὸ ἀληθινὸ στήριγμα στὴν πατροπαράδοτη πίστη μας, στὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, στὶς ἀκολουθίες της, στοὺς ναούς της, στὴν κοινωνία τὴν πνευματικὴ μὲ τοὺς ἁγίους τοῦ Θεοῦ. Ἰδιαίτερα συγκινεῖται ἡ ὀρθόδοξη πιστὴ ψυχὴ ἀπὸ τὰ παραδείγματα ἁγιασμοῦ καὶ ἀνυψώσεως συγχρόνων ἀνθρώπων, διότι τὰ παραδείγματα αὐτὰ παρηγοροῦν καὶ ἐμπνέουν ἐλπίδα στοὺς πιστούς, πὼς ὁ Θεὸς δὲν ἐγκαταλείπει «*ζητοῦντας τὸν Κύριον*» καὶ ὅτι Αὐτὸς πάντα στέκεται στὸ πλευρό τους, στὸν δύσκολο ἀγῶνα ἐναντίον τῶν δυνάμεων τοῦ σκότους, τοὺς προσφέρει κάθε βοήθεια στὸ δρόμο τῆς τελειώσεως καὶ τοὺς ὁδηγεῖ σίγουρα στὴ σωτηρία. Αὐτοὶ εἶναι, μᾶλλον, οἱ κατ' ἄνθρωπον λόγοι γιὰ τὴ διάδοση τῆς πρὸς τὸν ἅγιο Νεκτάριο τιμῆς, τὸν ὁποῖον ἑορτάζουμε στὴν Βουλγαρία καὶ ἀνὰ τὴν οἰκουμένη κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες. Ἡ τιμὴ πρὸς τὸν ἐν ἁγίοις πατέρα ἡμῶν Νεκτάριο διαδίδεται ὅλο καὶ περισσότερο ἀνὰ τὸν κόσμο, διότι πράγματι «*θαυμαστὸς ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἁγίοις Αὐτοῦ*».

Ἀπὸ ὅ,τι μπόρεσα νὰ ἐρευνήσω, γιὰ πρώτη φορὰ τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ἔγινε γνωστὸ στὴ χώρα μας ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ Γάλλου ὀρθοδόξου ἀρχιμανδρίτη π. *Ἀμβροσίου Φοντριὲ* στὴ δεκαετία

τοῦ 1970. Ὅπως καὶ πολλὰ ἄλλα κείμενα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης –ἰδίως τὰ θρησκευτικά– καὶ τὸ ἐργίδιο αὐτὸ τοῦ πατρὸς Ἀμβροσίου Φοντριὲ διαδιδόταν μὲ τὸ σύστημα *ΣΑΜΙΖΔΑΤ*, δηλαδὴ τῆς χειρογράφου διαδόσεως κατόπιν κοπιώδους πολλαπλασιασμοῦ διὰ χειρὸς ἢ γραφομηχανῆς.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ θεία χάρη, ἡ ἀναδείξασα τὸν ἐπίσκοπον πρώην Πενταπόλεως ὡς ἅγιο, βοήθησε καὶ στὴ διάδοση τῆς πρὸς αὐτὸν τιμῆς στὴν Βουλγαρία μὲ ἕνα καθαρὰ θαυματουργικὸ τρόπο. Περὶ τὸ 1978 μιὰ κυρία, χριστιανὴ ὀρθόδοξη –αὐτὴ τὴ στιγμὴ δὲν μπορῶ νὰ 'πῶ ποιό ἦταν τὸ ὄνομά της– ἡ ὁποία ἔπασχε ἀπὸ καρκίνο, εἶδε τὸν ἅγιο Νεκτάριο στὸν ὕπνο της νὰ τὴν παρηγορεῖ καὶ νὰ τῆς ὑπόσχεται νὰ τὴν βοηθήσει, γιὰ νὰ τὴν ἰατρεύσει. Καί –ὢ τοῦ θαύματος– ἐκεῖ ποὺ δὲν ὑπῆρχε καμμιὰ ἐλπίδα, ὁ Θεὸς ἔστειλε τὸν ἅγιο νὰ τῆς δώσει θάρρος καὶ στήριξη στὴν πίστη, νὰ τὴν ἰατρεύσει. Ἡ κυρία αὐτὴ εἶπε στοὺς πιστοὺς ποιός ἦταν ὁ ἰατρός της. Ἤθελε ὅμως νὰ μάθει περισσότερα γιὰ τὸν ἅγιο. Τότε βρῆκε τὸ ἐργίδιο τοῦ π. Ἀμβροσίου καὶ χάρηκε πάρα πολύ. Βρέθηκε ὅμως σὲ ἄλλη δυσκολία, γιατὶ ἤθελε νὰ κάνει, ἀπὸ εὐγνωμοσύνη πρὸς τὸν ἅγιο, μιὰ εἰκόνα του. Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχαν κατεβεῖ ἀπὸ τὴν Βουλγαρία στὸ Ἅγιον Ὄρος μοναχοὶ γιὰ προσκύνημα καὶ ἔφεραν ἀπὸ ἐκεῖ διάφορες εἰκόνες, γιὰ νὰ δώσουν εὐλογία στοὺς πιστούς. Ἀνάμεσα στὶς εἰκόνες αὐτὲς ἦταν καὶ ἡ εἰκόνα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου. Ὅταν ἡ κυρία ἐκείνη εἶδε τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου καὶ τὸν ἀναγνώρισε ὁ ἴδιος πάλι στὸν ὕπνο της ἀποκάλυψε ποῦ θὰ βρεῖ ἁγιογράφο νὰ τῆς κάνει τὴν εἰκόνα του. Καὶ πράγματι ἡ κυρία βρῆκε τὸ μακαρίτη ἁγιογράφο *Τζαμτζίεφ* στὴν Φιλιππούπολη, ὁ ὁποῖος ζωγράφισε τὴν πρώτη εἰκόνα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου στὴ Βουλγαρία.

Ἀργότερα, τὸ 1984, οἱ ἀδελφὲς τῆς γυναικείας Ἱερᾶς Μονῆς τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στὴν πόλη *Καλόφερ*, οἱ ὁποῖες εἶχαν μάθει ἤδη γιὰ τὸν ἅγιο καὶ γιὰ τὸ θαῦμά του στὴ Φιλιππούπολη, φιλοξένησαν δύο κυρίες ἀδελφὲς ἀπὸ τὴν Κόρινθο στὸ μοναστήρι τους καὶ τὶς ρωτοῦσαν μὲ λαχτάρα γιὰ τὸν σχεδὸν ἄγνωστο σὲ μᾶς, μέχρι πρὸ

ὀλίγων ἐτῶν, ἅγιο Νεκτάριο. Οἱ κυρίες ἀπὸ τὴν Κόρινθο συγκινήθηκαν ἀπὸ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Βουλγάρων μοναχῶν καὶ ὄχι μόνο διηγήθηκαν ὅσα γνώριζαν περὶ τοῦ ἁγίου, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐπιστροφή τους στὴν Ἑλλάδα ἔστειλαν ἐπίσης ἐπίσημη πρόσκληση στὶς μοναχές μας καὶ ἀνέλαβαν ἀκόμη καὶ τὰ ἔξοδα γιὰ νὰ μεταβοῦν καὶ νὰ προσκυνήσουν στὴν Αἴγινα, στὸ μοναστήρι τοῦ ἁγίου Νεκταρίου. Ἐπιστρέφοντας δὲ οἱ μοναχές, ἔφεραν μαζί τους τὸν παρακλητικὸ κανόνα καὶ ἄλλα κείμενα, σχετιζόμενα μὲ τὸν ἅγιο, καὶ ἔτσι ξεκίνησε ἡ δι' ἀκολουθιῶν ἀποδιδόμενη τιμὴ πρὸς τὸν ἅγιο Νεκτάριο στὴ Βουλγαρία, ἀφοῦ μεταφράστηκε τὸ ἀπολυτίκιο καὶ ὁ παρακλητικὸς κανὼν τοῦ ἁγίου ἀπὸ τὸν ἑλληνομαθῆ καθηγητὴ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σόφιας κ. *Ἰβὰν Δημητρώφ*.

Ἡ λογία μοναχὴ Βαλεντίνη ἀπὸ τὴν Ἱ. Μονὴ τοῦ Καλόφερ, μὲ τὴ χρηματικὴ βοήθεια τῆς ἐν Αἰγίνῃ Ἱερᾶς Μονῆς, ἐξέδωσε τὸ 1995 τὴ μελέτη τοῦ Γάλλου ὀρθοδόξου ἱερέως π. Ἀμβροσίου Φοντριέ, μαζὶ μὲ τὰ ἐπίσης μεταφρασμένα κείμενα τοῦ παρακλητικοῦ κανόνα καὶ τοῦ ἀπολυτικίου τοῦ ἁγίου Νεκταρίου. Τὸ τεῦχος αὐτὸ διενεμήθη δωρεὰν στὴν Βουλγαρία καὶ ἔγινε ἀνάρπαστο ἀπὸ τοὺς χριστιανούς μας.

Ἐν τῷ μεταξύ, πάρα πολλὲς εἰκόνες διαφόρων ἁγιογράφων καὶ παντοίων μεγεθῶν διαδόθηκαν ἀνὰ τὴ χώρα μας, τῇ μερίμνῃ καὶ τῇ δαπάνῃ καλῶν χριστιανῶν τῆς Ἑλλάδος, ὅπως ὁ κ. Στυλιανὸς Κεμεντζετζίδης, ὁ κ. Χατζηβασιλείου, τὸ ἵδρυμα «Ὁ Ἀπόστολος Βαρνάβας» καὶ ἄλλοι. Ἀρκετὲς εἰκόνες ζωγραφίσθηκαν καὶ σὲ 'μᾶς, ἀντιγράφοντας τὰ γνωστὰ ἑλληνικὰ πρότυπα.

Τὸ 1991 μεταφράστηκε στὴ σλαβωνικὴ γλώσσα τὸ ποίημα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου «*Ἁγνὴ παρθένε δέσποινα*», τὸ ὁποῖο μελοποίησαν οἱ πατέρες τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σίμωνος Πέτρας τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ γιὰ πρώτη φορὰ τὸ ἔψαλαν στὰ σλαβωνικὰ οἱ μαθητὲς τῆς ἱερατικῆς σχολῆς τῆς Σόφιας «*Ὁ ἅγιος Ἰωάννης τῆς Ρίλας*». Τὸ ἴδιο ἔτος οἱ μοναχὲς ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Μονὴ τῶν ἁγίων Τεσσαράκοντα μαρτύρων στὸ χωριὸ *Βρατζές* τὸ τελειοποίησαν στὴ μελῳδία καὶ τώρα ψάλλεται σὲ

ἀρκετοὺς ναοὺς στὴ Βουλγαρία καὶ εἶναι ὁ πιὸ ἀγαπητὸς ὕμνος πρὸς τὴν Θεοτόκο. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὄχι μόνο τὴν 9η Νοεμβρίου, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλον τὸν χρόνο ἀποδίδεται ἡ πρέπουσα τιμὴ πρὸς τὸν ἅγιο Νεκτάριο.

Στὸ ἡμερολόγιο τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Βουλγαρίας καταχωρίσθηκε στὶς 9 Νοεμβρίου, δίπλα στὰ ὀνόματα τῶν ἁγίων μαρτύρων Ὀνησιφόρου καὶ Πορφυρίου, τῶν ὁσίων μητέρων Ματρώνης καὶ Θεοκτίστης καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου τῆς Αἰγίνης. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ προτρέπονται οἱ χριστιανοί μας νὰ ἀναπέμπουν δεήσεις καὶ πρὸς τὸν ἅγιο τοῦ αἰῶνά μας, γιὰ νὰ μεσιτεύει πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ὑπὲρ ἡμῶν τῶν Βουλγάρων, διότι οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ εἶναι πράγματι μεσίτες γιὰ ὅλους τοὺς ἐν πίστει καὶ εὐλαβείᾳ προστρέχοντες σ' αὐτοὺς καὶ ζητοῦντες τὴ βοήθειά τους.

Ἐπανειλημμένα στὸ περιοδικὸ καὶ τὴν ἐπίσημη ἐφημερίδα τῆς Βουλγαρικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἔχουν δημοσιευθεῖ ἄρθρα, ἀφιερωμένα στὸν ἅγιο Νεκτάριο καὶ καλλιεργοῦντα τὴν πρὸς αὐτὸν τιμήν.

Ναὸς ἢ παρεκκλήσι στὴ Βουλγαρία πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου δὲν ἔχει μέχρι στιγμῆς κτισθεῖ, ἀλλὰ πιστεύω ὅτι μὲ τὴ χάρη τοῦ ἁγίου ἡ Ἐκκλησία μας γρήγορα θὰ ἀποκτήσει.

Ὁ Θεός, διὰ πρεσβειῶν τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νεκταρίου, ἐπισκόπου Πενταπόλεως τοῦ ἐν Αἰγίνῃ, νὰ λύσει τὸ γρηγορότερο τὸ σχίσμα, τὸ ὁποῖο δημιούργησαν οἱ ἄπιστοι πολιτικοί, στοὺς ὁποίους ὑποτάχθηκαν ὁρισμένοι κληρικοὶ στὴ Βουλγαρία, γιὰ νὰ μὴ χάνονται ψυχὲς καὶ νὰ δοξάζεται τὸ ὄνομα τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ τιμωμένου ἁγίου ἐλεύθερα καὶ ἑνωμένα «*ἐν ἑνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ*». Ἀμήν.

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΥ
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ὡς θεολόγος· τὰ δογματικὰ στοιχεῖα τῆς διδασκαλίας του

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος εἶναι ἀληθὴς θεολόγος, διότι· α΄. ἐδίδαξε περὶ τοῦ προσώπου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ σαρκωθέντος Θεοῦ Λόγου καὶ τῆς διδασκαλίας Αὐτοῦ, μὲ βαθεῖαν καὶ ὀρθὴν πρὸς Αὐτὸν πίστιν, β΄. ἔζησεν ἐπὶ τῆς γῆς συμφώνως πρὸς τὸ πρότυπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ σαρκωθέντος Θεοῦ Λόγου, ἐφαρμόζων τὰς θείας ἐντολάς, γ΄. ἡ ὅλη ζωή του ἦτο ζωὴ συνεχοῦς κοινωνίας μετὰ τοῦ σαρκωθέντος Θεοῦ Λόγου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ δ΄. ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερον διὰ τῶν συγγραμμάτων του καὶ τῶν θαυμάτων του νὰ ὁδηγῇ ἀνθρώπους πρὸς τὸν Σωτῆρα Χριστόν.

Ἀναλυτικώτερον: Ὁ ἅγιος Νεκτάριος θεολογεῖ ἔχων ὡς κέντρον τῆς θεολογίας του τὸν σαρκωθέντα Θεὸν Λόγον, τὸν Κύριον καὶ Σωτῆρα ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Αὐτὸν τὸν ὁποῖον ὁ Ἰωάννης ὁ Θεολόγος θέτει ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου του διὰ τοῦ· «*Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος [...] καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο*» (*Ἰω. α΄*, 1.14).

Τὸ πρόσωπον τοῦ σαρκωθέντος Θεοῦ Λόγου, τοῦ καὶ Σωτῆρος τῶν ἀνθρώπων, προβάλλει δι' ὅλου τοῦ πλουσίου συγγραφικοῦ ἔργου τοῦ ἁγίου, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι δογματικοῦ, ἠθικοῦ καὶ δογματικοηθικοῦ περιεχομένου καὶ δὴ τὰ μεγαλύτερα κατὰ τὴν ἔκτασιν ἔργα του· *Ὀρθόδοξος Ἱερὰ Κατήχησις*, *Χριστολογία*, *Μελέτη περὶ ἀθανα-*

σίας τῆς ψυχῆς καὶ περὶ τῶν ἱερῶν Μνημοσύνων, Περὶ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ, Αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ Μελέτη περὶ τῶν ἁγίων Εἰκόνων, Περὶ τῶν θείων Μυστηρίων τῆς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, Χριστιανικὴ Ἠθική.

Τὴν δὲ διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ὡς αὕτη διαφυλάσσεται, θεολογικῶς ἀνεπτυγμένη, ἀλλ' ἀκεραία καὶ ἀμετάβλητος, ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ, τῇ Μιᾷ, Ἁγίᾳ, Καθολικῇ καὶ Ἀποστολικῇ, ἐκθέτει ὁ ἅγιος ἐν τοῖς συγγράμμασί του ἐν βαθείᾳ πίστει, πίστει οὐχὶ ἁπλῆς διανοητικῆς παραδοχῆς τοῦ Χριστοῦ ὡς τοῦ Θεανθρώπου Λυτρωτοῦ καὶ τῶν ἐν Χριστῷ ἀποκεκαλυμμένων ἀληθειῶν, ἀλλ' ὁλοκληρωτικῆς αὐτοπροσφορᾶς καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν Κύριον.

Ἡ πίστις αὕτη τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ὡδήγει αὐτὸν καὶ εἰς ζωὴν συμμορφώσεως πρὸς τὸ πρότυπον τοῦ Κυρίου, ζωὴν σύμφωνον πρὸς τὰς θείας ἐντολάς, ἥτις ζωὴ καὶ συνιστᾷ τὴν ἀληθῆ θεολογίαν κατὰ τοὺς γνωστοὺς λόγους Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου: «*βούλει θεολόγος γενέσθαι ποτέ, καὶ τῆς θεότητος ἄξιος; τὰς ἐντολὰς φύλασσε· διὰ τῶν προσταγμάτων ὅδευσον· πρᾶξις γὰρ ἐπίβασις θεωρίας*»[1].

Ἔχων ὁ ἅγιος Νεκτάριος τὴν θερμὴν πίστιν καὶ ἐφαρμόζων τὰς θείας ἐντολὰς προήγετο συνεχῶς εἰς ἀρετάς. Ἡ χριστιανικὴ πίστις, κατὰ τοὺς λόγους αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου[2], ἀναδεικνύει τὸν πιστὸν ἀγαθὸν καὶ ἐνάρετον.

Τοιουτοτρόπως ὁ ἅγιος, ζῶν καὶ τὴν λειτουργικὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας, ἤδη ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας καὶ βεβαίως καὶ ὡς κληρικὸς καὶ δὴ καὶ Ἐπίσκοπος[3], ηὔξανε πληρούμενος τῆς θείας χάριτος

---

1. Βλ. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, «Λόγος Κ΄, 12», *P.G.* 35, 1080B.

2. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Χριστολογία [...]*, Ἀθῆναι 1992[3], σ. 67.

3. Ὡς Διευθυντὴς τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς παρευρίσκετο «*εἰς τὸν ναὸν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ὄρθρου καὶ τοῦ Ἑσπερινοῦ καὶ καθ' ὅλην τὴν Ἀκολουθίαν ἵστατο ὄχι εἰς*

ἐν τῇ καταστάσει τοῦ ἀρραβῶνος τοῦ Πνεύματος. Διότι, ὡς λέγει Συμεὼν ὁ Νέος Θεολόγος, «*πρῶτον οἱονεὶ τὰ σύμφωνα γράφονται διὰ τῆς ἐργασίας τῶν ἐντολῶν, εἶτα ὑπὸ τῶν ἀρετῶν ἐπισφραγίζονται καὶ ὑπογράφονται· καὶ τηνικαῦτα ἐπιδίδωσι τὸν δακτύλιον ὁ νυμφίος Χριστὸς τῇ νύμφῃ ψυχῇ, ἤγουν τὸν ἀρραβῶνα τοῦ πνεύματος*»[4].

Προσέτι ὁ ἅγιος Νεκτάριος θεολογεῖ ὡς ἀληθὴς θεολόγος καὶ μετὰ τὴν κοίμησίν του, ὄχι μόνον διὰ τῶν θεολογικῶν συγγραμμάτων του, τὰ ὁποῖα κυκλοφοροῦν ἐπανεκδιδόμενα, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν θαυματουργικῶν ἐνεργειῶν του, αἱ ὁποῖαι μαρτυροῦν περὶ τῆς ἀληθείας τῶν ὑπ' αὐτοῦ διδασκομένων καὶ ὁδηγοῦν εἰς τὴν Ἀλήθειαν, τὸν σαρκωθέντα Θεὸν Λόγον.

Βασικὸν γνώρισμα τῆς θεολογίας τοῦ ἁγίου Νεκταρίου εἶναι ὁ χριστοκεντρικὸς καὶ σωτηριολογικὸς χαρακτὴρ αὐτῆς. Ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἡ θεολογία τοῦ ἁγίου ἔχει ὡς κέντρον τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἔχουσα ὅμως ἡ θεολογία τοῦ ἁγίου χριστοκεντρικὸν χαρακτῆρα, ἔχει συνάμα καὶ σωτηριολογικὸν χαρακτῆρα. Καὶ τοῦτο, διότι ὁ σαρκωθεὶς Θεὸς Λόγος Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι ὁ Σωτὴρ τῶν ἀνθρώπων, τῆς σαρκώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου ἀποτελούσης «*τῆς σωτηρίας ἡμῶν τὸ κεφάλαιον*» κατὰ τὸ Ἀπολυτίκιον τῆς ἑορτῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. Σημειωτέον ὅτι ὁ ἅγιος Νεκτάριος εἰς τὸ Θεοτοκάριόν του (ᾠδὴν πρώτην) τὴν ὡς ἄνω ἔκφρασιν χρησιμοποιεῖ διὰ τὴν Θεοτόκον.

«Σωτηρίας ἡμῶν τὸ κεφάλαιον,
σωτηρίαν ἐμοὶ σὺ ἀπέργασαι.

τὸν θρόνον, ἀλλὰ εἰς στασίδιον κοινόν, εὑρισκόμενον ἐντὸς τοῦ δεξιοῦ χοροῦ, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ νὰ δίδῃ εἰς τοὺς μαθητὰς ὑπόδειγμα ἐκκλησιασμοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ νὰ καμαρώνῃ τοὺς δύο χορούς μὲ 140 μαθητάς, ψάλλοντας ὅλας τὰς Ἀκολουθίας» (βλ. κατηχητοῦ Ἀγγέλου Νησιώτου, «Ὁ ἅγιος Νεκτάριος, Μητροπολίτης Πενταπόλεως», ἐν· Τίτου Ματθαιάκη, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος*, σ. 277.

4. Βλ. Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου, «Κεφάλαια Πρακτικὰ καὶ Θεολογικὰ ρμε΄», εἰς· *Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν νηπτικῶν, συνερανισθεῖσα παρὰ τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων πατέρων, ἐν ᾗ διὰ τῆς κατὰ τὴν πρᾶξιν καὶ θεωρίαν ἠθικῆς φιλοσοφίας ὁ νοῦς καθαίρεται, φωτίζεται καὶ τελειοῦται [...]*, τόμος Γ΄, Ἀθῆναι 1976[4], σ. 251.

Εὐδοκίας ἡμῶν τὸ προοίμιον,
εὐλογίαν κἀμοὶ θείαν δώρησαι»[5].

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἰδιαιτέρως τονίζει τὸ σωτήριον ἔργον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ δὲ ὄνομα Σωτὴρ εἶναι λίαν προσφιλὲς εἰς τὸν ἅγιον, ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ ὅτι πλειστάκις θέτει τὸ «*Σωτὴρ*» πρὸ τοῦ «*Ἰησοῦς Χριστός*». Χαρακτηριστικοὶ εἶναι οἱ τίτλοι κεφαλαίων τοῦ μέρους Α΄ τῆς *Χριστολογίας*, τοῦ ἐπιγραφομένου· «*Περὶ τοῦ θείου χαρακτῆρος καὶ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*»: «*Περὶ τοῦ Σωτῆρος καὶ λυτρωτοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους*» [...] «*Περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Σωτῆρος καὶ τῶν χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων αὐτοῦ*» [...] «*Ὁ θεῖος χαρακτὴρ καὶ τὸ ἔργον τοῦ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ μαρτυρούμενα ὑπὸ τῆς ἱστορίας*». «*Περὶ τοῦ θείου χαρακτῆρος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*». «*Περὶ τοῦ ἔργου τῆς ἀποστολῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*». «*Περὶ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ἤτοι περὶ τοῦ προφητικοῦ, τοῦ ἀρχιερατικοῦ καὶ τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος Αὐτοῦ*». «*Περὶ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ διαιωνισθέντος διὰ τῆς ἁγίας Αὐτοῦ Ἐκκλησίας*».

Ἡ θεολογία τοῦ ἁγίου Νεκταρίου καὶ δὴ ἡ δογματικοηθικὴ θεολογία αὐτοῦ στηρίζεται ἐπὶ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ ἁγίου προβάλλει κυρίως ἡ Βιβλικὴ θεμελίωσις, καὶ ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Πλουσία ὅμως εἶναι καὶ ἡ χρῆσις τῶν πατερικῶν συγγραμμάτων πρὸς στήριξιν τῶν γραφομένων. Σημειωτέον ὅτι ὁ ἅγιος Νεκτάριος παραθέτει, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἐκτενῆ ἀποσπάσματα πατερικῶν κειμένων, οὕτως ὥστε ὁ ἀναγνώστης νὰ ἔχῃ πλήρη εἰκόνα τῶν πατερικῶν θέσεων. Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἱκανὸν ὑλικὸν ἔχει συγκεντρώσει ἐκ

---

5. Βλ. Νεκταρίου, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Θεοτοκάριον ἤτοι ᾠδαὶ καὶ ὕμνοι πρὸς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον καὶ Ἀειπάρθενον Μαρίαν*, ἐν Ἀθήναις 1907, σ. 6.

τῶν συγγραμμάτων τῶν συγχρόνων καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ ὀρθοδόξων δογματικῶν θεολόγων, ἰδίως τοῦ Μακαρίου, εἰς ὃν καὶ παραπέμπει πολλάκις. Ἔχει ὑπ' ὄψει ὅμως καὶ ἑτεροδόξους.

Σημειωτέα καὶ ἡ ἀναφορὰ τοῦ ἁγίου εἰς φιλοσοφικὰς ἀντιλήψεις καὶ θέσεις. «*Πᾶν ὅ,τι περὶ Θεοῦ, περὶ ψυχῆς, καὶ περὶ ἀρετῆς ὑγιὲς εἰρήκασι*» οἱ Ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἔχει ἀθροίσει ὁ ἅγιος, ὡς αὐτὸς γράφει[6].

Προστεθήτω ὅτι ὁ ἅγιος ὁμιλεῖ καὶ περὶ κακοδοξιῶν τῶν ἑτεροδόξων καὶ ἀντικρούει αὐτάς. Ὡς αὐτὸς γράφει, πρὸς ἀντίκρουσιν τῶν προτεσταντικῶν κακοδοξιῶν «*ἐγράψαμεν τὰς ἐφεξῆς Μελέτας: Α΄. Περὶ Ἐκκλησίας. Β΄. Περὶ ἱερᾶς παραδόσεως. Γ΄. Περὶ Μυστηρίων. Δ΄. Περὶ τῆς Μητρὸς τοῦ Κυρίου. Ε.΄ Περὶ τοῦ τιμίου Σταυροῦ. Ϛ΄. Περὶ τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ. Ζ.΄ Περὶ τῶν ἁγίων Εἰκόνων. Η΄. Περὶ τῶν ἁγίων λειψάνων. Θ΄. Περὶ ἱερῶν μνημοσύνων. Ι΄. Περὶ κηροῦ μελίσσης καὶ ἐλαίου ὡς προσφορᾶς καὶ περὶ θυμιάματος. ΙΑ΄. Περὶ νηστειῶν. ΙΒ΄. Περὶ τῆς ἀφιερώσεως τῷ Θεῷ ὁσίων παρθένων καὶ περὶ μονῶν καὶ μοναχικοῦ βίου*»[7].

Ἐκ τῆς κριτικῆς τοῦ ἁγίου διὰ τὰς ρωμαιοκαθολικὰς ἑτεροδιδασκαλίας περιοριζόμεθα νὰ ἀναφέρωμεν χαρακτηριστικὸν ἀπόσπασμα περὶ τοῦ ἀλαθήτου τοῦ Πάπα: «*Διὰ τοῦ δόγματος τοῦ ἀλαθήτου ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία ἀπώλεσε τὴν πνευματικήν της ἐλευθερίαν, ἀπώλεσε τὸν στολισμὸν αὐτῆς, ἐκλονίσθη ἐκ βάθρων, ἐστερήθη τοῦ πλούτου τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ*»[8].

---

6. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου, *Περὶ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ὡς προπαιδείας εἰς τὸν Χριστιανισμόν*, Ἀθῆναι 1995², σ. 6.

7. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μελέται δύο Α΄. Περὶ τῆς Μιᾶς, Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Β΄. Περὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως*, Ἀθῆναι 1987², σ. 8.

8. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Α΄. Αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Β.΄ Μελέτη περὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων*, Θεσσαλονίκη 1972², σ. 73.

Σημειωτέαι, τέλος, ἐν τῇ γενικῇ ἀναφορᾷ εἰς τὸν ἅγιον Νεκτάριον ὡς θεολόγον[9], ἡ ὑπ' αὐτοῦ χρησιμοποίησις καὶ «λογικῶν ἐπιχειρημάτων»[10], ὡς αὐτὸς τονίζει, ἐν τῇ θεολογίᾳ του καὶ τῇ ἀποκρούσει τῶν ἑτεροδόξων καὶ ἡ συστηματική, ἐν πολλοῖς, ὄχι ὅμως σχολαστική, ἔκθεσις τῆς διδασκαλίας του.

Τὰ ἀναλυτικὰ περιεχόμενα, συστηματικῶς διηρθρωμένα, τῶν δογματικῶν συγγραμμάτων τοῦ ἁγίου εἶναι λίαν χρήσιμα διὰ νὰ ἔχῃ ὁ ἀναγνώστης πλήρη εἰκόνα τῶν περιεχομένων τῶν συγγραμμάτων, ἀσφαλῶς δὲ ἦσαν ἀναγκαῖα διὰ τοὺς μαθητὰς τοῦ ἁγίου ἐν τῇ Ριζαρείῳ.

Ἐπὶ μέρους δογματικὰ στοιχεῖα τῆς διδασκαλίας τοῦ ἁγίου

α΄. Ἐκ τῆς Θεολογίας.

Περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἅγιος ὁμιλεῖ περὶ ἐνδείξεων ἐκ τῆς φυσικῆς ἀποκαλύψεως παραθέτων ἓξ «ἐπιχειρήματα», τὸ ἀνθρωπολογικόν, ὀντολογικόν, κοσμολογικόν, τελεολογικόν, ἠθικὸν καὶ ἱστορικόν, καὶ ἀποδείξεων ἐκ τῆς ὑπερφυσικῆς ἀποκαλύψεως, ἀναπτύσσων τὸ «*θρησκευτικὸν ἐπιχείρημα*», τ.ἔ. «*τὸ πειστικὸν λογικὸν συμπέρασμα τὸ ἐξαγόμενον ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς μυστικῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ πιστεύοντι αὐτῷ*»[11].

Περὶ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ. Ὑπογραμμίζει τὸ ἄγνωστον καὶ ἀκατάληπτον καὶ ἀπερινόητον τῆς θείας οὐσίας καὶ διακρίνει ταύτην ἀπὸ τῶν

---

9. Περὶ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ὡς θεολόγου μετὰ συντόμου ἀναφορᾶς «*εἰς ὡρισμένα, βασικὰ κεφάλαια τῆς Θεολογίας Του*» βλ. Βαρβάρας Χ. Γιαννακοπούλου, «Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως, Ὁ Διευθυντὴς τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ὁ Παιδαγωγός, ὁ Θεολόγος», Ἀθῆναι 1995 (ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικὸ *Κοινωνία*), σσ. 33-48.

10. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, *Μελέται δύο Α΄. Περὶ τῆς Μιᾶς, Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Β΄. Περὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως, ἔνθ' ἀν.*, σ. 8.

11. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Ὀρθόδοξος Ἱερὰ Κατήχησις*, Θεσσαλονίκη 1972², σ. 40.

θείων ἰδιωμάτων, τὰ ὁποῖα χωρίζει εἰς ἀποφατικὰ καὶ καταφατικά.

Περὶ τοῦ Τριαδικοῦ τοῦ Θεοῦ, τῶν σχέσεων τῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος πρὸς ἄλληλα, περὶ τῆς ὑπαρκτικῆς Ἁγίας Τριάδος (ἡ Ἁγία Τριὰς θεωρουμένη ἐν τῇ σχέσει αὐτῆς πρὸς ἑαυτήν) καὶ τῆς οἰκονομικῆς Ἁγίας Τριάδος (ἐν τῇ σχέσει αὐτῆς πρὸς τὰ δημιουργήματα καὶ ἰδίως τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ). Ἐνταῦθα σημειωτέα καὶ ἡ εἰς πολλὰ σημεῖα τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἁγίου ἀναφορὰ εἰς τὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐνέργειαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

β΄. Ἐκ τῆς Κοσμολογίας.

Ὁ ἅγιος ὁμιλεῖ περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, τῶν ἀγγέλων καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Εἰδικώτερον περὶ τοῦ ἀνθρώπου ὁμιλεῖ διὰ τὸ «*κατ' εἰκόνα*» καὶ «*καθ' ὁμοίωσιν*» καὶ διὰ τὸ δισύνθετον αὐτοῦ. «*Δύο εἰσί*, γράφει ὁ ἅγιος Νεκτάριος, *κατὰ τὸν Χριστιανισμὸν τὰ συστατικὰ μέρη τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως: α΄. τὸ ὑλικὸν καὶ φθαρτὸν σῶμα καὶ β΄.ἡ ἄϋλος καὶ ἄφθαρτος καὶ ἀθάνατος ψυχή*»[12]. Τὸ τρισύνθετον «*οὐ μόνον δογματικῶς, ἀλλὰ καὶ κατὰ πάντα ἄλλον λόγον εἶναι ἐσφαλμένον*»[13].

Ἰδιαιτέρως ἐπιμένει ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἀναπτύσσων περὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀθανασίας αὐτῆς, περὶ τῆς ὁποίας ἔχει γράψει καὶ τὴν μνημονευθεῖσαν ἤδη εἰδικὴν μελέτην. Ὁμιλεῖ ἐπίσης περὶ τῆς «*πρώτης κατοικίας τοῦ ἀνθρώπου*», τῆς πτώσεως αὐτοῦ καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς.

Περὶ τῶν κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἐνεργειῶν τοῦ Σατανᾶ καὶ τῶν ἄλλων πονηρῶν πνευμάτων τονίζει ὁ ἅγιος ὅτι οὗτοι «*οὐδεμίαν ἔχουσιν ἐξουσίαν νὰ μεταβάλωσι τὴν καρδίαν ἢ νὰ καθυποτάξωσι τὴν θέλησιν* [τοῦ ἀνθρώπου]· *ἡ ἐπιρροή των εἶναι ἁπλῶς ἠθική, καὶ ἐνεργεῖται δι' ἀπάτης, ὑπομνήσεως καὶ πειθοῦς*»[14].

---

12. *Αὐτόθι*, σ. 241.
13. *Αὐτόθι*, σ. 242.
14. *Αὐτόθι*, σ. 239.

Ἡ μελέτη τοῦ ἁγίου *Ὑποτύπωσις περὶ ἀνθρώπου*, κατὰ τὸν μαθητὴν αὐτοῦ ἐν τῇ Ριζαρείῳ ἀείμνηστον καθηγητὴν καὶ ἀκαδημαϊκὸν Παναγιώτην Μπρατσιώτην, «*δύναται νὰ θεωρηθῇ, ὡς ἡ πρώτη ἐν τῇ νεοελληνικῇ γλώσσῃ "Χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία"*»[15].

γ΄. Ἐκ τῆς Χριστολογίας - Σωτηριολογίας.

Ὁμιλεῖ περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας, τοῦ προσώπου καὶ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. «*Μυστήριον τῆς θείας οἰκονομίας λέγοντες νοοῦμεν τὴν εἰς τὸν κόσμον ἀποστολὴν τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ πρὸς σωτηρίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους*»[16]. «*Τὸ μέγεθος τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ συνίσταται ἐν τῇ ὑπὲρ νοῦν καὶ ἔννοιαν ἑνώσει τοῦ ἀπείρου μετὰ τοῦ πεπερασμένου ἐν μιᾷ ὑποστάσει, γενομένῃ ἄνευ τροπῆς ἢ συγχύσεως ἑκατέρας τῆς φύσεως· διότι οὔτε ἡ θεότης ἐγένετο ἀνθρωπότης, οὔτε τἀνάπαλιν, οὐδ' ἐκ τῶν δύο παρήχθη τρίτον τι*[17]*, ἀλλὰ μένουσιν ἐσαεὶ ἀναλλοίωτοι ἥ τε θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις*»[18]. Ἰδιαιτέρως ἐπιμένει ὁ ἅγιος εἰς τὴν βιβλικὴν στήριξιν τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Παρατηρητέον ὅτι ἐν τῇ παραθέσει τοῦ Ὅρου τῆς Δ΄ Οἰκουμενικοῦ Συνόδου εἰς τὰ βιβλία τοῦ ἁγίου· *Ὀρθόδοξος Ἱερὰ Κατήχησις καὶ*

---

15. Βλ. Π. Ι. Μπρατσιώτου, «Ὁ Πενταπόλεως Νεκτάριος ὡς λόγιος ἱεράρχης», ἐν· Τίτου Ματθαιάκη, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος*, σ. 238.

16. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου, *Ὀρθόδοξος Ἱερὰ Κατήχησις*, ἔνθ' ἀν., σ. 71.

17. «*Τρίτον τι*» εἶναι ἡ «*κατὰ τοὺς αἱρετικούς*», ὡς ὑπογραμμίζει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, λεγομένη «*σύνθετος φύσις*» [«Ἔκδοσις ὀρθοδόξου πίστεως», 47 ἢ ΙΙΙ, 3, εἰς· Die Schriften des Johannes Von Damaskos, hrsg. Von Byzantinischen Institut der Abtei Scheyrn, II (besorgt Von Bonifatius Kotter), Berlin 1973, σ. 111 ἢ *P.G.* 94, 988], περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλοῦν καὶ σύγχρονα Ἀντιχαλκηδόνια. Σημειωτέον ὅτι, ἐνῶ ὁ ὅρος «*σύνθετος φύσις*» εἶναι αἱρετικός, ὁ ὅρος «*σύνθετος ὑπόστασις*» εἶναι ὀρθόδοξος, διότι δηλοῖ τὴν ἐν τῇ μιᾷ ὑποστάσει τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ ἕνωσιν τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Γράφει ὁ Δαμασκηνός: «*Οὐσιώδη γάρ φαμεν τὴν ἕνωσιν, τουτέστι ἀληθῆ καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν· οὐσιώδη δέ, οὐχ ὡς τῶν δύο φύσεων ἀποτελεσασῶν μίαν σύνθετον φύσιν, ἀλλὰ ἑνωθεισῶν ἀλλήλαις κατὰ ἀλήθειαν εἰς μίαν ὑπόστασιν σύνθετον τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ*» (αὐτόθ. ἔνθα καὶ πλείονα).

18. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου, *Ὀρθόδοξος Ἱερὰ Κατήχησις*, ἔνθ' ἀν., σ. 73.

Αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι, γράφεται «*ἐκ δύο φύσεων*» ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ «*ἐν δύο φύσεσι*». Προσέτι εἰς τὸ περὶ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων βιβλίον δὲν ὑπάρχουν καὶ τὰ τέσσαρα ἐπιρρήματα «*ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως, ἀχωρίστως*», ἀλλὰ μόνον ἕν, τὸ «*ἀσυγχύτως*»[19]. Προφανῶς πρόκειται περί, σοβαρῶν βεβαίως, ἀβλεπτημάτων[20].

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ὅμως τὴν περὶ ὑποστατικῆς ἑνώσεως τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων ὀρθόδοξον δογματικὴν διδασκαλίαν προβάλλει ἐν ἀκριβείᾳ ὄχι μόνον, ὡς καὶ ἐκ τοῦ, ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης περὶ Χριστολογίας παραγράφου, παρατεθέντος ἐκ τῆς Κατηχήσεως ἀποσπάσματος συνάγεται, ἐν τοῖς συστηματικοῦ χαρακτῆρος συγγράμμασί του, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ὕμνους του πρὸς τὴν Θεοτόκον, ὡς σαφῶς δείκνυται ἐκ τῶν παρατιθεμένων ἐν συνεχείᾳ ὕμνων.

> *«Ἄξιόν ἐστι Παρθένε ἀληθῶς σε μακαρίζειν*
> *τὴν γὰρ σὴν ἁγνὴν γαστέρα ὑποδὺς ὁ θεῖος Λόγος*
> *ἐν αὐτῇ ἐσωματώθη οὐχὶ φύσιν ἀλλοιώσας,*
> *οὐδὲ τὴν οἰκονομίαν, Μητροπάρθενε, φαντάσας.*

---

19. *Αὐτόθι*, σ. 259. Βλ. καὶ Ἁγίου Νεκταρίου, *Α΄. Αἱ Οἰκουμενικαί Σύνοδοι τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Β΄. Μελέτη περὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων*, *ἔνθ᾽ ἀν.*, σ. 137, ἔνθα ἐντὸς παρενθέσεως σημειοῦται «*ἐν δυσὶ φύσεσι κατ᾽ ἄλλα χειρόγραφα*».

20. Πιθανῶς ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἔχει παραθέσει τὸ κείμενον τοῦ Ὅρου εἰς τὰ δύο βιβλία του παραλαβὼν αὐτὸ ἐκ βιβλίων ἄλλου συγγραφέως διὰ τὴν *Κατήχησιν* καὶ ἄλλου διὰ τὰς *Οἰκουμενικὰς Συνόδους*, ἀμφοτέρων ἐσφαλμένως ἀναγραφόντων τὸν Ὅρον. Ἐν τῇ Κατηχήσει παραπέμπει εἰς τὸ *Πηδάλιον* τοῦ ἁγίου Νικοδήμου. Πράγματι δὲ τὸ παρατιθέμενον ἐν τῷ Πηδαλίῳ κείμενον τοῦ Ὅρου ἔχει «*ἐκ δύω φύσεων*» (Ἀγαπίου ἱερομονάχου καὶ Νικοδήμου μοναχοῦ, *Πηδάλιον τῆς νοητῆς νηὸς τῆς Μιᾶς, Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησίας, ἤτοι ἅπαντες οἱ ἱεροὶ καὶ θεῖοι Κανόνες*, Ἀθῆναι 1993[11], σ. 183). Περιττὸν ἴσως νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ ἅγιος Νικόδημος ὄχι μόνον δέχεται τὸ «*ἐν δύο φύσεσι*», ὡς καὶ ἐκ τοῦ «*ἐν αἷς*» τοῦ ἐν συνεχείᾳ παρατιθεμένου κειμένου συνάγεται, ἀλλὰ καὶ σκληρῶς ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἀρνητῶν αὐτοῦ Εὐτυχοῦς καὶ Διοσκόρου γράφων· «*οὗτοι δὲ τὰς δύω τοῦ Χριστοῦ φύσεις θεότητα καὶ ἀνθρωπότητα, ἐξ ὧν συντίθεται καὶ ἐν αἷς γνωρίζεται καὶ προσκυνεῖται, εἰς μίαν φύσιν τολμηρῶς συνέχειν, μὴ νοοῦντες οἱ ἄφρονες, ὅτι ἐκ τοῦ δυσεβοῦς τούτου φρονήματος συμπεραίνεται νὰ μὴ ἦναι ὁ Χριστὸς τῆς αὐτῆς φύσεως τοῦ Πατρὸς καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ᾽ ἄλλης τινός*» (*αὐτόθι*, σ. 182).

»Ἀλλὰ τῇ ἐκ Σοῦ ληφθείσῃ σαρκὶ τῇ ἐμψυχωμένῃ
ἐν αὐτῷ ἀρχὴν λαβούσῃ ἑνωθεὶς τῇ ὑποστάσει·
ὅθεν καὶ φύσεσι δύο σαφῶς ἐπιδηλουμέναις
ἀσυγχύτως ἡνωμέναις μεγαλύνομεν ἀπαύστως»[21].

«Οὐ φύσεων ἀλλοιώσει, ἀλλ' ἀφράστῳ ἑνώσει·
εἷς γὰρ ἐκ δύο ἀντίων φύσεων, δύο τελείαις
ἀδιαιρέτως ἀτρέπτως καθ' ἑκατέραν οὐσίαν
γινώσκεται ἀσυγχύτως Χριστὸς ὁ σῴζων τὸν κόσμον»[22].

Περὶ τοῦ σωτηριώδους ἔργου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ θέτει ὁ ἅγιος Νεκτάριος τὸ ἐρώτημα· «*Ποσαπλοῦν ἐστι τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ τὸ ὁποῖον ἐν τῷ θεανδρικῷ Αὐτοῦ χαρακτῆρι, ἤτοι ἐν τῷ χαρακτῆρι τοῦ Μεσσίου ἐπλήρωσε;*». Καὶ ἀπαντᾷ: «*Τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Σωτῆρός ἐστι τριπλοῦν· α) τὸ ἔργον τοῦ κατ' ἐξοχὴν προφήτου, β) τὸ ἔργον τοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέως, καὶ γ) τὸ ἔργον τοῦ Μεγάλου Βασιλέως*»[23].

Παραθέτων δὲ «*χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ Σωτῆρος, τοῦ πληροῦντος τοὺς πόθους τῆς καρδίας τοῦ γινώσκοντος Αὐτὸν*» καταλήγει: «*Ἐκ τούτων ἁπάντων γινώσκομεν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν ἀναμενόμενον Σωτῆρα τοῦ Κόσμου, τὸν ἐλθόντα, ἵνα σώσῃ τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῆς ἀγνοίας, τῆς ἀμφιβολίας, τῆς ἀπελπισίας, τοῦ μίσους, τῆς ἀπάτης, τῆς ἁμαρτίας, τῶν κακῶν, καὶ τοῦ κράτους τοῦ Διαβόλου καὶ χαρισάμενον τοῖς πιστεύουσιν αὐτῷ ζωὴν αἰώνιον καὶ μακαριότητα. Ὅθεν ἀνάγκη ἐπείγουσα καὶ*

21. Βλ. Νεκταρίου, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Θεοτοκάριον [...]*, ἔνθ' ἀν., σσ. 234-235 (ὕμνος ρμη΄).

22. *Αὐτόθι*, σ. 234 (ὕμνος ρμζ΄).

23. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου, *Ὀρθόδοξος Ἱερὰ Κατήχησις*, ἔνθ' ἀν., σ. 78. Περὶ τοῦ τρισσοῦ ἀξιώματος τοῦ Χριστοῦ βλέπε καὶ Νεκταρίου Κεφαλᾶ, *Χριστολογία [...]*, ἔνθ' ἀν., σ. 231 ἑ.

ἐπιβάλλουσα ὑποχρεοῖ τὸν ἐφιέμενον ζωῆς αἰωνίου νὰ γνωρίσῃ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ πιστεύσῃ Αὐτῷ ὡς Λυτρωτῇ τοῦ κόσμου, ὅπως γνωρίσῃ τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καταυγασθῇ τῷ φωτὶ τῆς ἀληθείας καὶ λάβῃ τὴν πλήρωσιν τοῦ διακαεστάτου τῶν πόθων του, τὴν αἰώνιον ζωήν, καὶ γένηται μέτοχος τῆς θείας ἀγαθότητος καὶ μακαριότητος. Γένοιτο!»[24].

δ΄. Ἐκ τῆς Σωτηριολογίας-Ἐκκλησιολογίας

Περὶ τῆς Ἐκκλησίας ὁ ἅγιος λέγει· «*Ἡ ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ [...] ἐστι τὸ θεῖον καθίδρυμα, τὸ ἱδρυθὲν ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐγκαινισθὲν διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Ἁγίας Πεντηκοστῆς, ἐν ᾧ περιέκλεισε τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὅπως ἐν αὐτῇ τελεσιουργῆται ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἀναγέννησις, ἀνάπλασις καὶ τελείωσις*»[25]. Καὶ ὁμιλεῖ «*περὶ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ διαιωνισθέντος διὰ τῆς ἁγίας Αὐτοῦ Ἐκκλησίας*», «*ὅτι ἐν αὐτῇ βασιλεύει ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς*»[26].

Ὁ ἅγιος ἐπιμένει εἰς τὸ ὁρατὸν τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ ἀντικρούσει τῆς προτεσταντικῆς διδασκαλίας περὶ ἀοράτου Ἐκκλησίας. Ἀσφαλῶς δὲν ἀρνεῖται ὅτι ἡ Μία Ἐκκλησία ἔχει καὶ τὸ ἀόρατον ἐν αὐτῇ, τὸν μὴ ὁρώμενον Τριαδικὸν Θεόν, τὴν θείαν χάριν, τοὺς ἁγίους Ἀγγέλους καὶ τοὺς ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἐκδημήσαντας ἐν Χριστῷ.

Ἐπίσης τονίζει ὅτι διὰ τῆς χάριτος ἡ σωτηρία καὶ ὅτι ἐκ μόνης τῆς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν πίστεως ἡ αἰώνιος ζωὴ καὶ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου. Διὰ τοῦ τελευταίου τούτου θέλει νὰ δηλώσῃ, ὡς καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ὅτι ὁ νόμος, τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, «*ἦτο*, ὡς λέγει ὁ ἅγιος, *ἀνίσχυρος πρὸς σωτηρίαν*». Τὴν ἐπιτέλεσιν τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἤ, ἄλλως, τῶν θεί-

24. *Αὐτόθι*, σ. 47.
25. *Αὐτόθι*, σ. 250.
26. *Αὐτόθι*, σ. 244.

ων ἐντολῶν ὄχι μόνον δὲν ἀρνεῖται θεωρῶν αὐτονόητον διὰ τὸν πιστὸν τὸν ἀγαπῶντα τὰς θείας ἐντολὰς καὶ ἀξίως τοῦ Εὐαγγελίου πολιτευόμενον, ἀλλὰ καὶ προβάλλει ὡς προϋπόθεσιν διὰ τὴν κληρονομίαν τῆς μελλούσης ζωῆς. Ὁμιλῶν ὁ ἅγιος περὶ τῆς Μέσης Καταστάσεως τῶν ψυχῶν καὶ τῆς Δευτέρας Παρουσίας τοῦ Κυρίου τονίζει «*ὅτι ἕκαστος θέλει ἀποδώσει λόγον τῶν ἔργων αὐτοῦ*» καὶ «*ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως [...] ὁ Σωτὴρ θέλει εἰπεῖ πρὸς μὲν τοὺς δικαίους τοὺς φυλάξαντας τὸν νόμον Αὐτοῦ καὶ ἐργασθέντας τὸ ἀγαθὸν "Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρός μου...", πρὸς δὲ τοὺς ἁμαρτωλοὺς τοὺς παραβάντας τὴν θείαν Αὐτοῦ ἐντολὴν [...] "Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ..."*»[27].

Ἀξία ἐπισημάνσεως εἶναι ἡ ἐκτενὴς καὶ πολύπλευρος ἀνάπτυξις τοῦ περὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως θέματος (ἐν τῇ *Χριστολογίᾳ* μόνον, σελ. 131, ἀπὸ σ. 48 ἕως σ. 179, ἐν αἷς καὶ περὶ θαυμάτων σελίδες 40) καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς πίστεως ὡς φωτεινῆς καὶ φωτιστικῆς.

Εἰς τὰ πλαίσια τῆς Σωτηριολογίας-Ἐκκλησιολογίας ἐντάσσονται καὶ τὰ περὶ τῶν ἑπτὰ Μυστηρίων, διὰ τὰ ὁποῖα καὶ ἰδίαν ἐκτενῆ μελέτην, τὴν ἤδη μνημονευθεῖσαν, ἔχει γράψει ὁ ἅγιος.

ε΄. Ἐκ τῆς Ἐσχατολογίας.

Αὕτη κυρίως ἀναπτύσσεται εἰς τὸ *Περὶ Ἱερῶν Μνημοσύνων* ἔργον τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, τῆς *Κατηχήσεώς* του μὴ ἐχούσης ἴδιον τμῆμα ἢ κεφάλαιον περὶ ἐσχάτων. Σημειωτέα τὰ περὶ τοῦ θανάτου, τῆς μέσης καταστάσεως τῶν ψυχῶν, τῆς σχέσεως ζώντων καὶ κεκοιμημένων, τῆς τιμῆς πρὸς τοὺς ἁγίους, τῆς πρεσβείας τῶν ἁγίων καὶ μάλιστα τῆς Θεοτόκου, τῶν Μνημοσύνων, δι' ἰδιαιτέρας μελέτης, καὶ τῶν ἐλεημοσυνῶν ὑπὲρ τῶν τεθνεώτων. Ἐπίσης σημειωτέα τὰ περὶ τῆς Δευτέρας Παρουσίας τοῦ Κυρίου, τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν, τῆς μελλούσης κρίσεως, τῆς αἰωνίου κολάσεως καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς.

---

27. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, *Μελέτη περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ περὶ τῶν ἱερῶν μνημοσύνων*, Ἀθῆναι 1992[4], σ. 176.

Κατακλείομεν τὴν παροῦσαν εἰσήγησιν διὰ τοῦ ἀκολούθου ἀποσπάσματος ἐκ τῆς *Χριστολογίας* τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, προβάλλοντος ἐντόνως τὸν καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς εἰσηγήσεως ἐπισημανθέντα χριστοκεντρικὸν-σωτηριολογικὸν χαρακτῆρα τῆς δογματικῆς καὶ τῆς ὅλης θεολογίας τοῦ ἁγίου καὶ τὴν ὅλην μετὰ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ σύνδεσιν αὐτοῦ, διὰ τὸν ὁποῖον ἅγιον ἰσχύουν ὅσα γράφει ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος περὶ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου· «*εἰ βούλῃ τὴν ζωὴν ἐξετάσαι τὴν ἐμήν, Ἐκεῖνός ἐστι*»[28].

«*Χάριτος λοιπόν*, λέγει ὁ ἅγιος Νεκτάριος, *καὶ ἀληθείας ἐδεῖτο ἡ ἀνθρωπότης. Ἡ χάρις αὕτη καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ δαψιλῶς ἐδόθη. Ἡ ἔνδεια λοιπὸν ἐξέλιπε, τὸ κενὸν ἐπληρώθη, ὁ ἄνθρωπος ἐπλουτίσθη, ἡ χάρις ἐδόθη, ἡ ἀλήθεια ἐφανερώθη, ἡ ἀνθρωπότης ἐσώθη. Ἤδη ἐλεύθερος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ προσφέρει τῷ Θεῷ τὴν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρείαν· ἤδη φίλος γενόμενος τοῦ Θεοῦ προσπελάζει τῷ ἀπροσπελάστῳ θρόνῳ τοῦ Ὑψίστου, ἁγιάζεται καὶ τελειοῦται· ἤδη ἡ πύλη τοῦ οὐρανοῦ ἀνεώχθη καὶ ὁ ἄνθρωπος εἰσέρχεται εἰς τὴν αἰώνιον ζωήν· ἤδη ἡ θεία βουλὴ ἐπληρώθη καὶ τὸ κράτος τοῦ διαβόλου κατηργήθη· ἤδη τὸ μεσότοιχον τῆς ἔχθρας διαλέλυται καὶ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ἐγκατεστάθη· ἤδη τὰ πάντα συνετελέσθησαν καὶ ὁ ἄνθρωπος τὸν Χριστὸν ἐνδυόμενος εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀναμορφοῦται κάλλος. Ὁποία ὄντως ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου. Δεῦτε οὖν ἀδελφοὶ χριστιανοὶ σκιρτήσωμεν καὶ ἀλαλάξωμεν καὶ δοξάσωμεν καὶ εὐχαριστήσωμεν Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν τὸν ἐκ τῆς πλάνης τοῦ ἐχθροῦ καὶ τῆς κατάρας τοῦ νόμου ἡμᾶς ἐλευθερώσαντα, τὸν δόντα ἡμῖν τὴν χάριν τῆς ἀπολυτρώσεως καὶ ὑποδείξαντα ἡμῖν ὁδὸν σωτηρίας ἐν τῷ λατρεύειν Θεῷ ἐν Τριάδι· τὸν ἄναρχον Θεόν, τὸν συνάναρχον Λόγον, καὶ τὸ συναΐδιον καὶ ζωαρχικὸν Πνεῦμα, Τριάδα ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον. Ἀμήν*»[29].

---

28. Βλ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, «Ὑπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολήν. Ὁμιλία Γ΄, 3», *P.G.* 62, 201.

29. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, *Χριστολογία [...]*, ἔνθ' ἀν., σ. 179.

ΝΙΚΟΥ Θ. ΑΡΒΑΝΙΤΗ
Λογοτέχνου-Συγγραφέως
Προέδρου τῆς Ἑλληνικῆς Ἑταιρείας Χριστιανικῶν Γραμμάτων

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος καὶ ἡ εὐτεκνία

Ὑπάρχει μιὰ θαυμάσια εὐχὴ στὴν ἀκολουθία τοῦ μυστηρίου τοῦ Γάμου, ποὺ ἡ Ἐκκλησία εὔχεται στοὺς νεονύμφους «*εὐτεκνίας ἀπόλαυσιν*». Εὔχεται δηλαδὴ ν' ἀπολαύσουν πολλὰ καὶ καλὰ παιδιά.

Ἂν ἡ λέξη ἀπόλαυσις ἐκληφθεῖ μὲ τὴν ἀρχαία της ἔννοια, ποὺ σημαίνει «*ἡ ἔκ τινος ὠφέλεια*» ἢ «*ἀνταμοιβή*», τότε ἡ Ἐκκλησία εὔχεται στοὺς νεονύμφους ν' ἀνταμειφθοῦν γιὰ τὸ Γάμο τους μὲ πολλὰ καὶ καλὰ παιδιά. Ν' ἀνταμειφθοῦν γιὰ τὸ μέγα μυστήριο τοῦ Γάμου, ποὺ «*ἀντὶ τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν*» (*Ἐφεσ.* ε΄, 31). Μιὰ ἕνωση ποὺ πρέπει νὰ μοιάζει στὴν πνευματικὴ ἕνωση τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας, γιὰ νὰ ἔχει ὁ Γάμος τοὺς καρποὺς τῆς εὐτεκνίας καὶ ὄχι ἁπλῶς τοὺς βιολογικοὺς ἢ τοὺς ἡδονικοὺς καρποὺς ποὺ φέρνει μιὰ σαρκικὴ ἕνωση. Γι' αὐτό, ἄλλωστε, ὁ ἀπόστολος Παῦλος στὴν ἐπιστολή του στοὺς Ἐφεσίους ὑπογραμμίζει τὶς προϋποθέσεις ποὺ ὁ Γάμος γίνεται μυστήριο μέγα «*εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν*», καὶ οἱ δυό, ὁ ἄντρας καὶ ἡ γυναίκα, σὰν μιὰ σάρκα, θ' ἀπολαύσουν τοὺς καρποὺς τῆς εὐτεκνίας.

Ἔχει ἰδιαίτερη σημασία τὸ ὅτι ἡ Ἐκκλησία χρησιμοποιεῖ στὴν ἄκρως ἐνδιαφέρουσα αὐτὴ εὐχὴ τὸν ὅρο «*εὐτεκνία*» καὶ ὄχι τοὺς ὅρους «*καλλιτεκνία*» ἢ «*πολυτεκνία*», ποὺ ἔχουν διαφορετικὸ περιεχόμενο καὶ προσδιορίζουν διαφορετικὰ ἀποτελέσματα.

Ἡ Ἐκκλησία εἶχε πλήρη συνείδηση κι ἐγνώριζε ἀπολύτως τὴ σημασία τῶν ὅρων αὐτῶν, ὅταν καθιέρωνε τὸν ὅρο «*εὐτεκνία*». Ἀλ-

λωστε καλλιτεκνία σημαίνει «*τὸ ἔχειν ὡραῖα τέκνα*», καὶ πολυτεκνία «*τὸ ἔχειν πολλὰ τέκνα*».

Μὲ τὸν ὅρο καλλιτεκνία, ὡς ὡραῖα τέκνα ὁρίζονται ἐκεῖνα μὲ ἐξωτερικὴ ὀμορφιά. Ὅρος πού, κατὰ τὴ γνώμη μας, ἄστοχα χρησιμοποιεῖται ἀπὸ μερικούς. Γιατί, ἡ ἐξωτερικὴ ὀμορφιὰ δὲν συμβαδίζει πάντοτε μὲ τὴν ἐσωτερικὴ ὀμορφιά. Δὲν εἶναι σπάνιο τὸ φαινόμενο, πίσω ἀπὸ ἕνα ἀγγελικὸ πρόσωπο νὰ κρύβεται μιὰ σατανικὴ προσωπικότητα ἢ μιὰ σκοτεινὴ ψυχή. Οὔτε σπάνιο εἶναι ἕνα ἀγγελούδι, μὲ τὴν ἀφροντισιὰ τῶν γονιῶν του, νὰ ἐξελιχθεῖ σὲ ψυχικὰ προβληματικὸ ἄτομο, μὲ τὴν κοινωνικὴ διάσταση τοῦ ὅρου.

Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν πολυτεκνία. Τὰ πολλὰ παιδιὰ δὲν εἶναι πάντοτε εὐλογία Θεοῦ. Μπορεῖ νὰ ἐξελιχθοῦν σὲ κατάρα ἂν ἡ μέριμνα τῶν γονιῶν τους, τοῦ σχολείου, τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ κράτους, τῆς κοινωνίας τὰ ἐγκαταλείψει ἢ καὶ τὰ ὠθήσει στὸ δρόμο τῆς κακίας. Δὲν εἶναι αὐτονόητο ὅτι τὸ παιδὶ θ' ἀκολουθήσει ἀπὸ μόνο του τὸ δρόμο τῆς ἀρετῆς. Μᾶλλον τὸ ἀντίθετο συμβαίνει. Ἄλλωστε ἡ σημερινὴ πραγματικότητα μᾶς βεβαιώνει γι' αὐτὴν τὴν ἀδυσώπητη πορεία. Οἱ στατιστικὲς μᾶς λένε ὅτι ἔχουμε αὐξημένη ἐγκληματικότητα στὶς στερούμενες οὐσιαστικῆς χριστιανικῆς παιδείας πολύτεκνες οἰκογένειες, ὅπως ἄλλωστε καὶ στὶς οἰκογένειες, ὅπως ἄλλωστε καὶ στὶς ὀλιγότεκνες. Εὐνόητο, ὅτι στὶς πολύτεκνες οἰκογένειες τὰ ποσοστὰ ἐκτροπῆς ἀπὸ τὴν ἔννομη τάξη εἶναι μεγαλύτερα. Πολὺ σοφά, λοιπόν, ἔπραξε ἡ Ἐκκλησία καὶ εἰσήγαγε στὴν εὐχὴ τοῦ Γάμου τὸν ὅρο «*εὐτεκνία*».

***

Αὐτῆς τῆς εὐτεκνίας εἶναι καρπὸς καὶ ὁ ἅγιος Νεκτάριος, ὅπως ἄλλωστε καὶ πολλοὶ ἅγιοι τῆς Ἐκκλησίας μας, ἀλλὰ καὶ σπουδαῖες προσωπικότητες τοῦ ἐθνικοῦ μας βίου.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἂς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ ἀναφέρω ἐνδεικτικῶς μερικὰ ὀνόματα ἁγίων καὶ ἐθνικῶν προσωπικοτήτων.

Στὰ πρῶτα ὀνόματα τῶν μαρτύρων τῆς νεοσύστατης Χριστια-

νικῆς Ἐκκλησίας συναντᾶμε τὰ ὀνόματα τῆς ἁγίας εὐτέκνου οἰκογενείας τῶν μαρτύρων Τερεντίου καὶ Νεονίλλης καὶ τῶν ἑπτὰ παιδιῶν τους: Νιτά, Σαρβίλου, Ἱέρακος, Θεοδούλου, Φωκᾶ, Βήλης καὶ Εὐνίκης, ποὺ ὁ ὑμνογράφος ὀνομάζει πύργους τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ γαληνοτάτους λιμένες, τῆς εἰρήνης τροφίμους καὶ τῶν Ἀγγέλων ὁμοδιαίτους, ποὺ ἡ μνήμη τους τιμᾶται στὶς 28 Ὀκτωβρίου, σήμερα προστάτες τῶν πολυτέκνων. Ἀκολουθοῦν οἱ ἅγιοι Ἄννα καὶ Βλαδίμηρος (11ος αἰώνας) μὲ 23 παιδιά –ἡ ἁγία Ἄννα ἦταν ἀδελφὴ τοῦ Βασιλείου Β΄ τοῦ Βουλγαροκτόνου καὶ ὁ Βλαδίμηρος ἐγγονὸς τῆς ἁγίας Ὄλγας· ὁ Βασίλειος καὶ ἡ Ἐμμέλεια μὲ 10 παιδιά –ἀπὸ τὰ ὁποῖα 6 ἅγιοι: Βασίλειος, Γρηγόριος, Μακρίνα, Ναύκρατος, Πέτρος καὶ Σεβαστεία· ἡ ἁγία Εἰρήνη, ἡ σύζυγος τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ μὲ 8 παιδιά· ἡ ἁγία Θεοδώρα, ἡ σύζυγος τοῦ Θεοφίλου μὲ 6 παιδιά· ὁ Μανουὴλ ὁ πατέρας τοῦ τελευταίου Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα μὲ 6 παιδιά· ὁ Μανουὴλ ὁ νεομάρτυρας (1792) ἀπὸ τὰ Σφακιὰ τῆς Κρήτης μὲ 6 παιδιά· ὁ νεομάρτυρας Ἀγγελῆς (1680) μὲ 6 παιδιά.

Ἀπὸ τοὺς πρωτοχριστιανικοὺς πατριάρχες καὶ προφῆτες ἀναφέρουμε τούς: Ἰὼβ τὸν πολύπαθο μὲ 20 παιδιά, Ἰακὼβ τὸν πατριάρχη μὲ 12 παιδιά, Ἰωσὴφ τὸν μνήστορα μὲ 8 παιδιά. Ἀπὸ τοὺς προερχόμενους ἀπὸ πολύτεκνες οἰκογένειες: Ἐφραὶμ τοῦ ὄρους τῶν Ἀμώμων μὲ 6 ἀδέλφια, Θεόδωρος Στουδίτης μὲ 5 ἀδέρφια, ὁ σήμερα τιμώμενος ἅγιος Νεκτάριος μὲ 5 ἀδέλφια κ.ἄ.

Ἀπὸ τὸ χῶρο τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀναφέρουμε ἐνδεικτικὰ τὰ ὀνόματα τῶν: Μακρυγιάννη μὲ 12 παιδιά, Κουντουριώτη μὲ 8 παιδιά, Πανουργιᾶ μὲ 8 παιδιά, Κανάρη μὲ 7 παιδιά, Μιαούλη μὲ 5 παιδιά, Ἀνδροῦτσο μὲ 5 παιδιά, Παπαφλέσσα μὲ 18 ἀδέλφια, Ἀθανασίου Διάκου μὲ 12 ἀδέλφια, Σαμουὴλ μὲ 11 ἀδέλφια, τὴν Κολοκοτρωναίικη φύτρα ποὺ ἔκαμε δικό της στρατό –μὲ 150 ἀδέλφια, ξαδέρφια, μπαρμπάδες κι ἀνήψια–, τοῦ Δεληγιάννη μὲ 8 παιδιὰ καὶ τοῦ Καποδίστρια μὲ 8 ἀδέλφια.

***

Γόνος, λοιπόν, εὐτέκνου οἰκογενείας, μὲ 6 παιδιά, ὁ ἅγιος Νεκτάριος, ὁ κατὰ κόσμον Ἀναστάσιος Κεφαλᾶς. Γεννήθηκε στὴ Σηλυβρία τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, τὴν 1η Ὀκτωβρίου 1846. Μεγάλωσε στὴ χριστιανικὴ θαλπωρὴ ποὺ τοῦ χάρισε ἡ οἰκογένεια τῶν γονιῶν του, μὲ τὴν πραγματικὴ ἀγάπη τῆς μητέρας του Μπαλοῦς καὶ τῶν 5 ἀδελφῶν του, καὶ τὴν οὐσιαστικὴ εὐθύνη τοῦ πατέρα τοῦ Δήμου κατευθυνομένη ἀπὸ τὴν ἐπιταγὴ τοῦ ἀποστόλου Παύλου στοὺς Ἐφεσίους: «*οἱ πατέρες μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἀλλ' ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ Κυρίου*» (*Ἐφεσ.* ς΄, 4), κι ἐκείνη στὴ δεύτερη ἐπιστολή του στοὺς Κορινθίους: «*οὐ γὰρ ὀφείλει τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι θησαυρίζειν, ἀλλ' οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις*» (*Β΄ Κορ.* ιβ΄, 14). Ἔτσι, οἱ πάγκαλοι γονεῖς του Δῆμος καὶ Μπαλοῦ τοῦ χάρισαν τὸν πνευματικὸ θησαυρὸ τῆς ἐν Κυρίῳ παιδείας.

Στὴ θαυμάσια ἀφηγητικὴ βιογραφία τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, μὲ τίτλο· «*Ὁ ἅγιος τοῦ αἰώνα μας*», ὁ συγγραφέας της Σῶτος Χονδρόπουλος μᾶς ἔδωσε συγκινητικὲς σκηνὲς τῆς παιδικῆς ζωῆς τοῦ ἁγίου, ὅπου βλέπουμε στὴν πράξη, στὴν καθημερινὴ ζωὴ τῆς εὐλογημένης οἰκογένειας τοῦ Δήμου Κεφαλᾶ, τὴν βίωση τῆς εὐχῆς «*εὐτεκνίας ἀπόλαυσιν*». Καὶ χαιρόμαστε ὄχι μόνον τὴν περιγραφικὴ δύναμη τοῦ συγγραφέα, ἀλλὰ κυρίως τὸν πνευματικὸ δυναμισμὸ τοῦ οἰκογενειακοῦ ἐκείνου βίου.

Ἡ εὐτεκνία, ὡς οἰκογενειακὴ ἔκφραση, ἐπέδρασε καθοριστικὰ στὴ ζωὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου. Κι ἦταν τέτοια ἡ ἐπίδραση, ποὺ τὴν τρίτη ἔκδοση τῶν περιφήμων μελετῶν του· *Περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καί· Περὶ τῶν ἱερῶν μνημοσύνων*, ποὺ κυκλοφόρησε τὸ 1901, τὴν ἀφιερώνει σὲ ὁλόκληρη τὴν πατρική του οἰκογένεια. Ἰδοὺ ἡ ἀφιέρωση: «*Τῇ σεπτῇ μνήμῃ τῶν φιλοστόργων γονέων μου Δήμου καὶ Μπαλοῦς καὶ τῶν προσφιλεστάτων αὐταδέλφων μου Δημητρίου, Γρηγορίου, Σμαραγδῆς, Σεβαστῆς καὶ Μαριώρας εἰς ἀΐδιον μνημόσυνον εὐλαβῶς ἀνατίθημι τόδε. Ὁ υἱὸς καὶ ἀδελφός. Πενταπόλεως Νεκτάριος*».

Ἡ ἀφιέρωση σὲ ὁλόκληρη τὴν πατρικὴ οἰκογένεια ἔχει ἰδιαίτερη

σημασία. Συνήθως οἱ συγγραφεῖς ἀφιερώνουν βιβλία τους στὸν ἕνα ἢ καὶ στοὺς δυὸ γονεῖς τους, ἢ στ' ἀδέλφια τους, ἀλλὰ χωριστά. Εἶναι ἐξαίρεση ν' ἀφιερώσει ὁ συγγραφέας ἕνα βιβλίο του σὲ ὁλόκληρη τὴν πατρική του οἰκογένεια, ὅταν μάλιστα ἔχει στὸ ἐνεργητικό του περισσότερα τοῦ ἑνὸς βιβλία, ὅπως ὁ ἅγιος Νεκτάριος. Θὰ μποροῦσε, λοιπόν, ὁ ἅγιος Πενταπόλεως ν' ἀφιερώσει κάποιο ἀπὸ τὰ βιβλία του στοὺς γονεῖς του καὶ κάποιο ἄλλο στ' ἀδέλφια του. Τὸ ὅτι ἀφιερώνει τὸ ἴδιο βιβλίο στὴν πατρική του οἰκογένεια, γιὰ μᾶς, δὲν εἶναι τυχαῖο. Πιστεύουμε ὅτι μὲ τὸν τρόπο αὐτό, ὁ ἅγιος ἤθελε νὰ ἐκφράσει τὶς εὐχαριστίες του στὴν πατρική του οἰκογένεια γιὰ ὅσα ἐκείνη τοῦ πρόσφερε στὴ διαμόρφωση τοῦ χαρακτῆρά του. Κυρίως, γιὰ ὅσα τοῦ πρόσφερε ὡς πνευματικὴ τροφή, δεδομένου ὅτι τὰ ὑλικὰ ἀγαθὰ στὴν οἰκογένεια τοῦ Δήμου Κεφαλᾶ ἦταν πενιχρά. Τόσο πενιχρὰ ποὺ ἡ φτώχεια διώχνει τὸν ἅγιο σὲ ἡλικία 18 χρονῶν γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη, νὰ βγάλει ἐκεῖ τὸ ψωμί του δουλεύοντας. Καὶ ἦταν τόσο τραγικὲς οἱ συνθῆκες στὴν Πόλη γιὰ τὸν μικρὸ Ἀναστάση!

Στὰ 14 χρόνια του «*ἀναγκάσθηκε νὰ νοικιαστεῖ σ' ἕνα ἐργαστήρι, ποὺ στοίβαζε μπάλες τὸν καπνὸ καὶ τὸν τοποθετοῦσε σὲ τετράγωνα κουτιὰ καὶ κάσες*». Ἐκεῖ, ὁ μικρὸς Ἀναστάσης, τὸ πέμπτο παιδὶ τοῦ Δήμου Κεφαλᾶ, «*θὰ δούλευε ἀπὸ τὰ χαράματα ὥσαμε τὸ βράδυ μὲ μόνη ἀμοιβὴ τὴ διατροφή του. Τίποτα παραπάνω*», ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ βιογράφος του[1]. Μ' ἕν' ἀφεντικὸ σκυθρωπὸ καὶ ἀγέλαστο, ἕνα ἀγριάνθρωπο ἀπὸ τὴν Τένεδο «*ποὺ οἱ κουβέντες του κατάληγαν σὲ βρισιές*»[2].

Ὅμως, τὰ πνευματικὰ ἐφόδια ποὺ τοῦ εἶχαν δώσει οἱ γονεῖς του καὶ ἡ ἀγάπη τῆς εὐτέκνου πατρικῆς οἰκογενείας, κυρίως τῆς μάνας του, τὸν βοηθοῦν ν' ἀντέξει, νὰ ἐπιβιώσει, νὰ ξεπεράσει τὴ φτώχεια καὶ

1. Βλ. Σώτου Χονδρόπουλου, *Ὁ ἅγιος τοῦ αἰώνα μας*, σ. 46.

2. *Αὐτόθι*, σ. 47.

τὴν πείνα. Καὶ στὰ 14 χρόνια του νὰ γίνεται κήρυκας τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας μὲ τὸ δικό του πρωτότυπο τρόπο: «*Ἀθόρυβα τὰ βράδια, ὅταν ὅλοι σχολοῦσαν κι ἄδειαζε ὁ τόπος, ξεχώριζε πενῆντα ὥσαμε ἑκατὸ περιτυλίγματα κι ἔγραφε*» διάφορα ρητά. Ἀνάμεσά τους καὶ τοῦτο: «*Κατάρα μητρός, ἐκριζοῖ θεμέλια*»[3].

Ὡστόσο ἐκεῖνος εἶχε τὴν εὐλογία τῆς μάνας του. Κι ἦταν βέβαιος πὼς τούτη ἡ εὐλογία ἀποτελοῦσε τὰ γερὰ θεμέλια, ποὺ πάνω τους θὰ 'χτιζε τὴ ζωή του. Εἶναι θαυμάσια ἡ εἰκόνα τῆς μάνας καὶ τῆς γιαγιᾶς ποὺ μᾶς ἱστορεῖ ὁ βιογράφος του: «*...Ναί, μιὰ μάνα, μιὰ βασανισμένη μάνα, μιὰ κυρτωμένη καὶ καταπικραμένη γιαγιά. Ἀθόρυβα καὶ ταπεινὰ σήκωναν μέσα τους τὴν Ἅγια Χάρη, διατηροῦσαν "ἀλώβητον" τὴν μαρτυρικὴ κι ὁλόγλυκια Ὀρθοδοξία. Ἔβλεπε κάθε δειλινὸ τὴ μάνα καὶ παράπλευρα τὴ γιαγιά [...] νὰ ἑτοιμάζουν τὸ κανδηλάκι γιὰ τὴν ὁλονύκτια λάμψη του, νὰ γονατίζουν ἐμπρὸς στὰ εἰκονίσματα μὲ τὸ Τριμόρφι καὶ τὸν Ἀρχάγγελο καὶ νὰ λένε, νὰ λένε...*»[4].

Δυὸ εὐλογημένες μορφές, μιὰ ἐπαναλαμβανόμενη καθημερινὰ σκηνή, ποὺ χάθηκαν ἀπὸ τὸν σύγχρονο οἰκογενειακὸ βίο. Κυρίως τῶν μεγαλουπόλεων. Σήμερα, ὁ παπποῦς καὶ ἡ γιαγιὰ στέλνονται στὸ γηροκομεῖο. Τὸ καντῆλι –στὴν καλύτερη περίπτωση– εἶναι ἠλεκτρικό. Καὶ ἡ μυσταγωγία τῆς προσευχῆς... Ἄ! ἡ μυσταγωγία τῆς προσευχῆς χάθηκε ὁλότελα! Τὰ μεγάφωνα τὴν σύντριψαν καὶ τὰ ἠλεκτρονικὰ μέσα ἐπικοινωνίας τὴν ἔκαμαν θέαμα ἢ τὴν κύλησαν στὰ ρεῖθρα τῶν πόλεων. Βλέπετε, τὸ μάρκετιγκ τύλιξε στὰ δίχτυα του ἀκόμη καὶ τὴ θεία λατρεία. Αὐτὰ τὰ ἠλεκτρονικὰ μέσα ἐπικοινωνίας καταστρέψανε κάθε μυσταγωγία. Πετάξανε τὰ ἅγια στὰ σκυλιά. Οἱ μυστικὲς εὐχὲς τοῦ ἱερέα, στὴ θεία Λειτουργία, ἀκούγονται ἀκόμη καὶ στὶς τουαλέτες τῶν σπιτιῶν μας, ἐνῶ οἱ θῦρες τῶν ἐκκλησιῶν μένουν

---

3. *Αὐτόθι*, σ. 48.
4. *Αὐτόθι*, σ. 41.

ὀρθάνοιχτες τὴν ὥρα τῆς ὑπέρτατης θυσίας. Νὰ μπαίνουν οἱ ἄπιστοι καὶ οἱ τουρίστες. Νὰ χαζεύουν ἢ νὰ θαυμάζουν τὸ θέαμα. Ἀκόμη κι ἂν κάποιοι λειτουργοὶ ἐπιμένουν στὸ παράγγελμα: «*Τὰς θύρας, τὰς θύρας...*».

Αὐτὴν τὴν ὀδυνηρὴ πραγματικότητα τὴν συναντᾶμε καὶ στὴν τέλεση τοῦ μυστηρίου τοῦ Γάμου. Ἐλάχιστοι προσέχουν τὴν εὐχὴ τῆς Ἐκκλησίας γιὰ «*εὐτεκνίας ἀπόλαυσιν*». Κι ἐλαχιστότατοι συνειδητοποιοῦν τὸ περιεχόμενό της. Ὅμως αὐτὸ ἔχει ὀδυνηρὲς συνέπειες γιὰ τὴν κοινωνία καὶ τὸ Ἔθνος ὁλόκληρο. Ἡ δραματικὴ μείωση τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι ἡ πρώτη συνέπεια.

***

Σήμερα τὸ πρωταρχικὸ πρόβλημα τῆς Ἑλλάδος εἶναι τὸ δημογραφικό. Ὁ μεγαλύτερος ἐχθρός της δὲν εἶναι οἱ ἐξ ἀνατολῶν ἐπίβουλοί της, ἀλλ᾽ ἡ καλπάζουσα ὑπογεννητικότητα. Ἂν συνεχιστεῖ μὲ τὸν ἴδιο ρυθμό, ἡ χώρα μας θὰ ἐξαφανιστεῖ ἀπὸ τὸν εὐρωπαϊκὸ χάρτη, πρὶν ἀκόμη προλάβει ὁ αἰώνας, ποὺ ἔρχεται, νὰ μισάσει τὰ χρόνια του. Τὰ στατιστικὰ δεδομένα εἶναι ἀμείλικτα. Ὁ δείκτης ὑπογεννητικότητας ἔχει ξεπεράσει τὰ ὅρια συναγερμοῦ καὶ λήψης ἐκτάκτων μέτρων.

Ὅμως κανείς, μὰ κανεὶς δὲν ἀκούει τὸ καμπανάκι. Ἀκόμη κι ὅταν τὸ χτύπησε ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν καὶ ἡ Διακομματικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων. Καὶ βέβαια, οὔτε λόγος γιὰ ἔκτακτα μέτρα. Γιὰ μέτρα ἀνάκαμψης τῆς γεννητικότητας. Γιὰ μέτρα ποὺ θὰ σταματήσουν τὸ μεγάλο ἐθνικὸ ἔγκλημα· τὴ δολοφονία 500.000 παιδιῶν τὸ χρόνο, πρὶν δοῦν τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, στὴν κοιλιὰ τῆς μάνας τους, μὲ τὴν ἐθνοκτόνο μέθοδο τῶν ἀμβλώσεων. Καὶ χαρακτηρίζουμε ἐθνοκτόνους τὶς ἀμβλώσεις, γιατί τὸ ἔθνος κινδυνεύει. Κινδυνεύει κίνδυνο μέγα, ὅσο κι ἂν οἱ ἄρχοντες καὶ ὁ λαὸς κοιμοῦνται τὸν ὕπνο τοῦ δικαίου ἢ καλύτερα τὸν ὕπνο τῆς ἀναισθησίας καὶ τοῦ ἐγκληματικοῦ ἐγωκεντρισμοῦ.

Κι ἐνῶ ὁ δείκτης γεννητικότητας, γιὰ τὴ συντήρηση τοῦ πληθυσμοῦ, εἶναι 2,1 παιδιὰ κατὰ γυναίκα, σήμερα στὴ χώρα μας ὁ δείκτης

αὐτὸς ἔχει πέσει στὸ 1,25. Αὐτὸ θὰ πεῖ ὅτι στὸ ἄμεσο μέλλον ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἑλλάδος θ' ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀνθρώπους τῆς τρίτης ἡλικίας. Οἱ ἐπιπτώσεις; Ἐθνικὲς καὶ οἰκονομικές. Σύντομα δὲν θὰ ὑπάρχουν στρατεύσιμες ἡλικίες. Καὶ τὰ σύνορά μας θὰ μείνουν ἀφύλακτα. Ἀντίθετα οἱ γείτονές μας μὲ τὴν ὑπεργεννητικότητά τους, κυρίως οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Ἀλβανοὶ θὰ μᾶς πνίξουν. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι ὁ Τουργκοὺτ Ὀζὰλ εἶχε δηλώσει ἕνα περίπου χρόνο πρὶν τὸν θάνατό του: «*Τὸ Κυπριακὸ καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ Αἰγαίου θὰ ἐπιλυθοῦν ἀπὸ τὶς πληθυσμιακὲς ἐξελίξεις ποὺ σημειώνονται στὶς δύο χῶρες*».

Κι ἂς μὴ νομιστεῖ ὅτι μὲ τὸ θάνατο τοῦ Ὀζὰλ ὁ κίνδυνος πέρασε. Λάθος! Ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Τουρκίας ἔχει προοπτικὴ μιᾶς 50ετίας τουλάχιστον. Ἑπομένως, εἶναι σχεδὸν βέβαιο ὅτι οἱ Τοῦρκοι θὰ «ἐπιλύσουν» τὸ Κυπριακὸ καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ Αἰγαίου μὲ βάση τὶς πληθυσμιακὲς ἐξελίξεις στὴν περιοχή. Ἄλλωστε, τὸ δήλωσε ὁ Τοῦρκος ἐκπρόσωπος τὸ 1993 σὲ ἐπιστημονικὸ συνέδριο, ὅπου τέθηκε τὸ θέμα τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης, τῶν λεγομένων χωρικῶν ὑδάτων. Ὁ Ἕλληνας ἐκπρόσωπος ἐπικαλέσθηκε τὰ διεθνῆ θέσμια ποὺ τὴν καθορίζουν στὰ 12 μίλια. Γιὰ νὰ δεχτεῖ τὴν καυστικὴ ἀπάντηση τοῦ Τούρκου ἐκπροσώπου: «*Λησμονεῖτε*, εἶπε μειδιώντας, *ὅτι τὸ ἔτος 2000 σεῖς λόγω ὑπογεννητικότητος θ' ἀριθμεῖτε 7.000.000, ἐνῶ ἐμεῖς θὰ φθάσομε τὰ 100 ἑκατομμύρια. Γι' αὐτό, κατ' ἀνάγκην θὰ ἐπεκταθοῦμε, ἀναζητώντας χῶρο γιὰ τὴν ἐπιβίωση τοῦ συνεχῶς αὐξανομένου πληθυσμοῦ μας*»[5]. Δυστυχῶς γιὰ 'μᾶς οἱ ἀναμενόμενες ἐξελίξεις δὲν εἶναι καθόλου εὐχάριστες.

Μὲ τὰ σημερινὰ δεδομένα, ἂν ἡ χώρα μας συνεχίσει τὴν ἴδια πορεία στὸ δημογραφικό, σὲ λιγότερο ἀπὸ 6 χρόνια στοὺς 1000 κατοίκους

---

5. Βλ. *Ὁ Σύνδεσμος, μηνιαία ἐφημερίδα τῆς Ἑνώσεως Πολυτέχνων Ἀθηνῶν*, φ. Ἰανουαρίου 1984, σ. 2.

της οἱ 260 θὰ εἶναι πάνω ἀπὸ 60 χρονῶν. Ὁ πληθυσμός της δὲν θὰ ὑπερβαίνει τὰ 10,7 ἑκατομμύρια κατοίκους, ἐνῶ ἡ Τουρκία θὰ ἔχει πάνω ἀπὸ 60,9 ἑκατομμύρια κατοίκους, καὶ κατὰ τὸν Τοῦρκο ἐκπρόσωπο, ποὺ ἀναφέραμε, τὰ 100 ἑκατομμύρια. Ἀξιοσημείωτο εἶναι, ὅτι στὸ ἴδιο χρονικὸ διάστημα ἡ Ἀλβανία θὰ ἔχει αὐξήσει τὸν πληθυσμό της κατὰ 30,3%.

Τὰ στατιστικὰ δεδομένα μᾶς πληροφοροῦν, ὅτι ἡ Τουρκία, μὲ τὸν ἀκολουθούμενο ρυθμὸ ἐτήσιας αὔξησης τοῦ πληθυσμοῦ της, διπλασιάζεται κάθε 28 χρόνια, ἔτσι ὥστε νὰ ἔχει τριπλασιαστεῖ ἀπὸ τὸ 1927 ἕως τὸ 1980. Σύμφωνα μὲ τὰ στοιχεῖα τοῦ 1994, στὴν Ἑλλάδα γεννιοῦνται κάθε χρόνο 100.000 παιδιὰ καὶ στὴν Τουρκία 1.600.000. Ἔτσι ἡ ἡλικιακὸς δείκτης τῆς Τουρκίας εἶναι κατὰ πολὺ «νεώτερος» τοῦ ἑλληνικοῦ. Κατὰ τὸ Διεθνὲς Ἰνστιτοῦτο Στρατηγικῶν Μελετῶν, τὸ 1988 ἡ Τουρκία διέθετε 575.000 κληρωτοὺς καὶ ἡ Ἑλλάδα 136.000.

Τί σημαίνουν ὅλ' αὐτά; Μὰ τί ἄλλο ἀπὸ τὴν ὀδυνηρὴ πραγματικότητα: ἡ πληθυσμιακὴ πλημμυρίδα τῆς Τουρκίας καὶ ἡ δική μας ἄμποτη θὰ παρασύρουν κάποια στιγμὴ τὴν Κύπρο καὶ τὸ Αἰγαῖο στὴ μεριὰ τῆς γείτονος. Μὴ ξεχνᾶμε τὴν αἰτία γιὰ τὴν κήρυξη τοῦ δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Ὁ Χίτλερ ἐπικαλέστηκε τὴν πληθυσμιακὴ ἀσφυξία τῆς χώρας του γιὰ ν' ἀναζητήσει «ζωτικὸ χῶρο» γιὰ τὸν πληθυσμό της. Ἔτσι ξεκίνησε τὸν μεγάλο πόλεμο μὲ τὶς γνωστὲς ἑκατόμβες ἀνθρωποθυσιῶν καὶ τὶς ἐκτεταμένες ὑλικὲς καταστροφές.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, μὲ τὴν καλπάζουσα ὑπογεννητικότητα, θὰ ἔχουμε πλήρη ἐγκατάλειψη τῆς ὑπαίθρου καὶ τίναγμα στὸν ἀέρα τῶν ἀσφαλιστικῶν ταμείων.

Ἐμπεριστατωμένη μελέτη τοῦ Ἑλληνοαμερικανοῦ Καθηγητῆ τῆς Ἰατρικῆς κ. Μ. Γκιόκα, ποὺ δημοσιεύτηκε πρὸ διετίας στὸν *Οἰκονομικὸ Ταχυδρόμο* καὶ δὲν ἀντικρούσθηκε ἀπὸ κανένα, ἀποδεικνύει μὲ στοιχεῖα, ὅτι μὲ τὸν ἀκολουθούμενο ρυθμὸ ὑπογεννητικότητας —τότε ὁ δείκτης γονιμότητας ἦταν 1,4 καὶ σήμερα ἔπεσε στὸ 1,25—

σὲ 50 χρόνια δὲν θὰ ὑπάρχουν Ἕλληνες νὰ κατοικοῦν τὴν Ἑλλάδα. Κι ὅμως κανεὶς δὲν ἀνησυχεῖ. Ὁ μόνος ἴσως, ποὺ ἀνησυχεῖ, εἶναι τὸ Γενικὸ Ἐπιτελεῖο Ἐθνικῆς Ἄμυνας, γιατὶ γνωρίζει πολὺ καλὰ τὴν ἀδυσώπητη πραγματικότητα, τὴν ἔλλειψη στρατευσίμων καὶ τὴν ὑπερπληθώρα τῶν γειτόνων μας. Γιὰ νὰ καταλάβουμε τὸν καλπασμὸ τῆς ὑπογεννητικότητας στὴ χώρα μας, φτάνει νὰ παρακολουθήσουμε τὴν ἀρνητικὴ ἐξέλιξη τοῦ δείκτη γονιμότητας, δηλαδὴ τὴν ἀναλογία παιδιῶν ἀνὰ Ἑλληνίδα, στὰ τελευταῖα 45 χρόνια: 1950 = 2,40· 1960 = 2,28·1991 = 1,40· 1996 = 1,25.

Ὅταν ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἐρχόταν στὴν Ἀθήνα, στὴ χαραυγὴ τοῦ αἰῶνά μας, οἱ οἰκογένειες μὲ 4 καὶ πάνω παιδιὰ ἀποτελοῦσαν πλειοψηφία. Σήμερα, μὲ τὰ στοιχεῖα τοῦ 1994, μόλις καὶ φτάνουν τὶς 400.000. Ἢ ἀκριβέστερα τὸ 1994 ζοῦσαν 400.000 Ἑλληνίδες μητέρες ποὺ εἶχαν γεννήσει 4 παιδιὰ καὶ πάνω. Ἂν λάβουμε ὑπόψη μας, ὅτι τὸ 1994 ὁ δείκτης γονιμότητας ἦταν 1,4 καὶ ἔπεσε στὸ 1,25 τὸ 1996, τότε ἡ εἰκόνα εἶναι πιὸ ζοφερή.

Ὁ καθηγητὴς τοῦ Ε.Μ.Π. κ. Κωστῆς Κουτσόπουλος σὲ ἄρθρο του γιὰ τὴ δημογραφικὴ κατάσταση στὴν Ἑλλάδα, ποὺ δημοσιεύτηκε στὸ περιοδικὸ *Κοινωνικὲς Τομές*, τὸν Αὔγουστο τοῦ 1993, παρουσιάζει ἀνάγλυφα καὶ μὲ ἐπιστημονικὴ θεμελίωση τὴ δημογραφικὴ κατάσταση στὴ σημερινὴ Ἑλλάδα. Μιλάει, μὲ στοιχεῖα, γιὰ τὴν «*σταδιακὴ μείωση τῆς γεννητικότητας-γονιμότητας τοῦ πληθυσμοῦ μὲ ρυθμὸ ποὺ δὲν ἔχει ξανασημειωθεῖ, ὄχι μόνο στὸν ἑλληνικὸ χῶρο, ἀλλὰ καὶ στὸ σύνολο τῶν ἀναπτυγμένων χωρῶν σὲ ὅλον τὸν κόσμο*». Συγχρόνως ἐπισημαίνει τὴν ἐντυπωσιακὴ μείωση τῶν γάμων στὴν Ἑλλάδα.

Κάποτε, πρὶν 2200 περίπου χρόνια, ἡ Ἑλλάδα εἶχε πάρει τὸν ἴδιο δημογραφικὸ κατήφορο. Μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ὑποδουλωθεῖ στοὺς Ρωμαίους τὸ 168 π.Χ., ὅταν στὶς 22 Ἰουνίου ἐκείνου τοῦ χρόνου οἱ Ρωμαῖοι νικήσανε τοὺς Μακεδόνες στὴ μοιραία μάχη τῆς Πύδνας στὴν Πιερία, ποὺ κράτησε μόνο μιὰ ὥρα!

Καὶ τότε εἴχαμε τὰ ἴδια ἐκφυλιστικὰ φαινόμενα μὲ τὰ σημερινά. Κατὰ τὸν ἱστορικὸ Πολύβιο, ποὺ γεννήθηκε γύρω στὸ 200 π.Χ. στὴ Μεγαλόπολη τῆς Ἀρκαδίας, τὰ νέα ἤθη καὶ οἱ νέες ἰδέες εἶχαν ξεσκίσει τὸν κοινωνικὸ ἱστὸ καὶ διαβρώσει τὰ θεμέλια τοῦ γάμου. Τὰ κορίτσια ἦταν ἀνεπιθύμητα καὶ ὁ μοναχογιὸς ἀποτελοῦσε τὸ ἰδεῶδες. «*Οἱ ἄνθρωποι μὲ μέτρια περιουσία ἀρνοῦνται νὰ γεννήσουν φτωχούς, οἱ πλούσιοι θεωροῦν καθῆκόν τους νὰ ἐμποδίσουν τὸν κατακερματισμὸ τῆς περιουσίας τους μετὰ τὸ θάνατό τους. Ὅλοι ἰσχυρίζονται πὼς δὲν ἐπιθυμοῦν περισσότερα παιδιὰ γιατὶ ἀγαποῦν τὰ παιδιά*». Κι ὁ ἱστορικὸς Πολύβιος ἐπισημαίνει: «*Στὴν πραγματικότητα οἱ γονεῖς ὑπακούουν συχνὰ σὲ ἐγωιστικοὺς λόγους: ἀπορρίπτουν τὰ παιδιὰ ἐξαιτίας τῶν καθημερινῶν ἐνοχλήσεων καὶ φροντίδων, ποὺ προκαλεῖ μιὰ πολυμερὴς οἰκογένεια [...] Ὅλα τὰ μέσα ἐπιτρέπονται γιὰ νὰ περιορίσουν τὴν γεννητικότητα ἢ ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὰ νεογέννητα. Ἡ ἔκτρωση τιμωρεῖται μόνον ἂν ἡ γυναίκα τὴν ἐπιδιώξει χωρὶς τὴν συγκατάθεση τοῦ ἄνδρα της [...] Ἡ ἔκθεση* (βρεφῶν) *εἶναι πολὺ συχνή*»[6]. Ἀκόμη καὶ ἡ Σπάρτη, ποὺ τὸ 480 π.Χ. εἶχε περισσότερους ἀπὸ 8.000 στρατευσίμους, ἔπεσε στοὺς 2000 τὸ 371 γιὰ νὰ καταρρεύσει στὸν ἀπίστευτο ἀριθμὸ τῶν 700 τὸ 330 π.Χ.! Τέτοιος ἦταν ὁ δημογραφικὸς κατήφορος, ποὺ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ὑποδούλωση τῆς Ἑλλάδος στοὺς Ρωμαίους.

Ὅλα τοῦτα συνέβησαν στὴν Ἑλλάδα τοῦ 4ου αἰῶνα π.Χ. Δυστυχῶς, συμβαίνουν καὶ στὴν Ἑλλάδα τοῦ φθίνοντος 20οῦ αἰῶνα μ.Χ. Ἀλλὰ καὶ ἡ Πόλη δὲν ἔπεσε στὰ 1453 ἀπὸ ἀνάλογες αἰτίες;

Ὁ καθηγητὴς Κουτσόπουλος στὸ ἄρθρο του, ποὺ προαναφέραμε, καταλήγει στὸ συμπέρασμα, ὅτι «*ἡ λύση τοῦ δημογραφικοῦ προβλήματος δὲν μπορεῖ νὰ γίνει πραγματικότητα ἔξω καὶ χωρὶς τὴν βοήθεια τῆς οἰκογένειας*». Κι ἐπιλέγοντας σημειώνει, παραφράζοντας τὴ ρήση

6. Βλ. *Ὁ Σύνδεσμος [...]*, φ. Ἰουνίου 1992, σ. 2.

τοῦ γνωστοῦ κοινωνιολόγου Χάξλεϊ: «*Δῶστε μου καλύτερες οἰκογένειες νὰ σᾶς δώσω λύση στὸ δημογραφικὸ πρόβλημα τῆς Ἑλλάδος*».

Ὅμως, τὸ ζητούμενο εἶναι πῶς θὰ δώσουμε στὴν Ἑλλάδα τοῦ 2000 καλύτερες οἰκογένειες; Οἱ γονεῖς τοῦ ἁγίου Νεκταρίου εἶχαν δώσει μιὰ πολὺ καλὴ οἰκογένεια στὴν Ἑλλάδα τοῦ περασμένου αἰῶνα. Ἐμεῖς σήμερα;

Ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ἕνωση, στὸν τομέα τῆς Οἰκογενειακῆς Πολιτικῆς, μιλάει γιὰ διάφορα μέτρα ποὺ πρέπει νὰ πάρουν τὰ κράτη-μέλη ὥστε τὰ παιδιὰ νὰ μεγαλώνουν μὲ ὑγεία καὶ ν' ἀναπτύσσονται σωστά. Ζητάει δηλαδὴ τὴ στήριξη τῶν γονέων στὸ δύσκολο ἔργο τους ν' ἀναθρέψουν τὴν ἑπόμενη γενιά.

Ἐδῶ γεννᾶται τὸ ἐρώτημα: Φτάνουν οἱ οἰκονομικὲς παροχές, ποὺ ὑποδεικνύει ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ἕνωση, γιὰ νὰ φτιάξουμε καλύτερες οἰκογένειες; Γιὰ μᾶς τοὺς Ἕλληνες, τῶν δημογραφικῶν ἀδιεξόδων προηγοῦνται τὰ ἰδεολογικὰ ἀδιέξοδα καὶ οἱ ἀλλοιώσεις ποὺ ἐπιφέρουν στὸν κοινωνικὸ ἱστὸ τὰ «νέα» ἤθη καὶ οἱ «νέες» ἰδέες. Κι αὐτὲς οἱ «νέες» ἰδέες εἶναι τόσο ἰσχυρὲς καὶ καταλυτικὲς στὶς μέρες μας ποὺ δὲν ἄφησαν ἀλώβητους ἀκόμη καὶ τοὺς ἐκπροσώπους τῆς σημερινῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας. Τὸ λέμε μὲ σπαραγμὸ καρδιᾶς, ἀλλ' αὐτὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια. Καὶ ἰδού: Κάποιοι «ἐκπρόσωποι» –εὐτυχῶς ὀλιγάριθμοι– βάλθηκαν νὰ ξεθεμελιώσουν τὴν ἑλληνικὴ οἰκογένεια κηρύττοντας πόλεμο κατὰ τῆς τεκνοποιΐας. Συγκεκριμένα: Στὶς 21 Νοεμβρίου 1993 ἔγκριτη ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα δημοσίευσε στὴ δεύτερη σελίδα της «ἀπόφθεγμα» τοῦ τότε Διευθυντοῦ τοῦ Γραφείου Τύπου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ποὺ ἔλεγε: «*Αὐτὰ ποὺ ἀκοῦτε ὅτι σκοπὸς τοῦ γάμου εἶναι ἡ τεκνοποιΐα τὰ λένε οἱ εὐσεβιστὲς καὶ οἱ Ὀργανώσεις. Ὁ γάμος εἶναι αὐτὸ ποὺ λέει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος: Ἡ ἕνωση τῶν δύο ὅπου χαίρεται ὁ ἕνας τὸν ἄλλο καὶ ὁλοκληρώνεται ὁ ἕνας μέσα στὸν ἄλλο*». Ἀνάλογη ἄποψη ὑποστηρίζει ἀξιόλογος, κατὰ τὰ ἄλλα Θεολόγος, σὲ βιβλίο του ποὺ κυκλοφόρησε πρὶν ἕνα χρόνο ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Εὐτυχῶς,

μετὰ ἀπὸ ἔντονες διαμαρτυρίες, τὸ βιβλίο ἀπεσύρθη τῆς κυκλοφορίας.

Ὅμως, πῶς εἶναι δυνατὸν ἡ Ἱερὰ Σύνοδος νὰ στηρίζει τὸ δημογραφικὸ καὶ νὰ ὑπογραμμίζει τὴν ἀνάγκη τονώσεως τῆς τεκνοποιΐας, ὅπως αὐτὸ ἔγινε στὴν πρόσφατη Σύνοδο τῆς Ἱεραρχίας, καὶ οἱ «ἐκπρόσωποί» της –ἔστω καὶ ἐλάχιστοι– νὰ δυναμιτίζουν τὰ θεμέλια τῆς οἰκογένειας, δηλαδὴ τὰ θεμέλια τοῦ Ἔθνους, καὶ νὰ καταρακώνουν τὴν εὐχὴ τῆς Ἐκκλησίας γιὰ «*εὐτεκνίας ἀπόλαυσιν*» μὲ τὶς «νέες ἰδέες» τους, ἔστω κι ἂν αὐτὰ τὰ σαλπίσματα προέρχονται ἀπὸ νάνους σαλπιγκτὲς καὶ ἀπὸ τοὺς ρινόκερους τοῦ Ἰονέσκο; Οἱ ἰδεολογικὲς μεταμορφώσεις δὲν περιποιοῦν τιμὴ σὲ κανένα, καὶ κυρίως στοὺς θεσιούχους μιᾶς κοινωνίας.

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἀγάπησε τὰ παιδιὰ ὅσο κανεὶς ἄλλος. Ἔγινε ὁ ὑποδειγματικὸς Δάσκαλος καὶ ὁ Διευθυντὴς τῆς Ριζαρείου, μὲ ὅλη ἐκείνη τὴν ἐκπληκτικὴ δράση, γιατὶ πίστευε στὸ ἐκτρέφειν τὰ τέκνα «*ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ Κυρίου*». Κάτι ποὺ ἐφάρμοσε σὲ ὁλόκληρη τὴ ζωή του. Καὶ τὸν ὁδήγησε στὴν ἁγιότητα! Ὡς καρπὸς τῆς εὐτεκνίας, ὅπως αὐτὴ ὁρίζεται στὴν εὐχὴ τῆς Ἐκκλησίας, μᾶς ἔδειξε μὲ ὁλόκληρη τὴ ζωή του τὸν δρόμο καὶ τὸν τρόπο ποὺ μπορεῖ νὰ ἐπιλυθεῖ τὸ δημογραφικὸ πρόβλημα τῆς χώρας μας. Κι ὁ δρόμος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ὁρίζει ἡ Ἐκκλησία μὲ τὴν εὐχὴ στοὺς νεονύμφους γιὰ «*εὐτεκνίας ἀπόλαυσιν*». Μόνον ἔτσι μποροῦμε νὰ ἔχουμε καλύτερες οἰκογένειες γιὰ νὰ λύσουμε τὸ δημογραφικὸ πρόβλημα τῆς Ἑλλάδος, καὶ νὰ τὴν σώσουμε ἀπὸ τὴν ἐπερχόμενη καταστροφή.

Ἂν, αὐτὸ ποὺ βίωσε ὁ ἅγιος Νεκτάριος καὶ δίδαξε ὡς παιδαγωγός, βιωθεῖ ἀπὸ τὴ σημερινὴ ἑλληνικὴ κοινωνία, τότε θ' ἀποτρέψουμε ὁποιαδήποτε καταστροφή. Καὶ πιστεύω, μποροῦμε νὰ τὴν ἀποτρέψουμε.

† Μητροπολίτου Νικοπόλεως
ΜΕΛΕΤΙΟΥ

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος καὶ ἡ στάσις του ἔναντι τῶν αἱρέσεων καὶ τῶν σχισμάτων

Τὸ θέμα τῆς ἐπικοινωνίας μὲ τοὺς μὴ ὀρθοδόξους, μὲ τοὺς αἱρετικοὺς καὶ τοὺς σχισματικούς, εἶναι σήμερα ἕνα ἀπὸ τὰ μείζονα θέματα τῆς Ἐκκλησίας. Μερικοὶ καλλιεργοῦν μιὰ ἔντονη δυσπιστία γιὰ τὸ κάθε τί, ποὺ ἔχει σχέση μὲ τέτοιου εἴδους ἐπικοινωνίες. Τὶς θεωροῦν προδοσία. Καὶ ἀπαιτοῦν τὴν πλήρη διακοπή τους. Ἄλλοι τὶς θεωροῦν ἐντολὴ τοῦ Χριστοῦ, ζήτημα γνησιότητος. Τάσεις πολωτικὲς ἀναπτύσσονται. Βαρειὲς κατηγορίες ἐκτοξεύονται. Καὶ ὅλοι ζητοῦν νὰ τεκμηριώσουν τὴν ὀρθότητα τῶν ἀπόψεών τους, μὲ παραπομπὲς στὴν πράξη καὶ στὶς θεολογικὲς θέσεις τῶν ἁγίων.

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος, σὰν τέκνο τοῦ 20οῦ αἰῶνα, σοφὸς θεολόγος, θεοχαρίτωτος θαυματουργός, ἔχει γενικὴ ἀποδοχή, ἀπὸ ὅλους. Πῶς τὶς ἔβλεπε τὶς σχέσεις μὲ τοὺς αἱρετικούς; Τί ἔλεγε γι' αὐτές; Ἂς ἰδοῦμε.

Α'

Ἐπιτρέπεται νὰ ἔχῃ ἡ Ἐκκλησία μας σχέσεις μὲ ἑτεροδόξους; Πότε; Ὑπὸ ποῖες περιστάσεις; Κάποιοι δίνουν τὴν ἀπάντηση:

Μόνο, ὅταν προσέρχωνται ἐν μετανοίᾳ. Ὅταν δὲν προσέρχωνται ἐν μετανοίᾳ, ὅταν δὲν στρέφωνται πρὸς τὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία μας, σὰν τὴν **μία ἁγία**, ποία πρέπει νὰ εἶναι ἡ συμπεριφορά μας πρὸς

αὐτούς; Μία ὁμολογία; Ἀρκεῖ; Ἀρκεῖ νὰ τὴν δώσωμε; Καὶ ξεμπλέξαμε;

Ποία εἶναι ἡ τοποθέτηση τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ἐπάνω στὰ ἐρωτήματα αὐτά;

1. Στὰ ἐρωτήματα αὐτὰ ὁ ἅγιος Νεκτάριος δὲν μᾶς ἀπαντᾶ μὲ μιὰ συστηματικὴ διαπραγμάτευση τοῦ θέματος. Στὶς ἡμέρες του δὲν εἶχε ἀκόμη δημιουργηθῆ ἡ λεγόμενη οἰκουμενικὴ κίνηση. Ἡ προβληματική της ἦταν ἄγνωστη. Δὲν εἶχε ἀκόμη ἐμφανισθῆ ἡ πολωτικὴ τάση, ποὺ παρατηρεῖται σήμερα, μεταξὺ «οἰκουμενιστῶν» καὶ «ἀντιοικουμενιστῶν». Ὁ ἅγιος μιλάει παρεμπιπτόντως γιὰ τὸ θέμα αὐτό. Στὸ βιβλίο του· *Ποιμαντική*[1]. Πῶς ἀπαντᾶ;

Ἀπαντᾶ καταφατικά. Ἀπόλυτα, θὰ ἐλέγαμε, καταφατικά. Γιατί δὲν λέγει ἁπλῶς «ἐπιτρέπεται», ἀλλὰ χρησιμοποιεῖ τὴν λέξη: «*ἐπιβάλλεται*». Καὶ ἡ λέξη «*ἐπιβάλλεται*», εἶναι πολὺ πιὸ ἔντονη ἀπὸ τὴν λέξη «ἐπιτρέπεται». Ἡ μιὰ ἀφήνει δικαίωμα ἐπιλογῆς· ἡ ἄλλη δὲν ἀφήνει τέτοιο περιθώριο.

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος λέγει: «*Ὁ ἐπίσκοπος ὀφείλει νὰ ἐμμένῃ ἀείποτε* (= ὑπὸ τὶς ὁποιεσδήποτε συνθῆκες) *ἐν ταῖς ἠθικαῖς τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ἀρχαῖς*» καὶ σημειώνει ἐμφαντικά: Τὶς ἠθικὲς αὐτὲς ἀρχὲς τοῦ Εὐαγγελίου δὲν ἔχει κανένας δικαίωμα, νὰ τὶς παραβαίνει· οὔτε «*δῆθεν λόγῳ δογματικῶν διαφορῶν*».

Ἀναφύεται εὔλογα τὸ δικό μας ἐρώτημα: Μποροῦμε λοιπὸν νὰ ἔχωμε σχέσεις μὲ τοὺς ἑτεροδόξους;

Ἀπαντάει ὁ ἅγιος: «*Αἱ δογματικαὶ διαφοραὶ ὡς ἀναγόμεναι πρὸς μόνον τὸ κεφάλαιον τῆς πίστεως ἀφίενται ἐλεύθερον καὶ ἀπρόσβλητον τὸ τῆς ἀγάπης κεφάλαιον· τὸ δόγμα δὲν καταπολεμεῖ τὴν ἀγάπην*».

---

1. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, Θεσσαλονίκη 1974³, σ. 192, ἀπ' ὅπου καὶ τὰ ἐν συνεχείᾳ παραθέματα.

Δηλαδὴ ἡ διαφορὰ δόγματος δὲν αἴρει, δὲν καταργεῖ, τὸ χρέος τῆς ἀγάπης. Ἀντίθετα: Ἡ ἀγάπη εἶναι τόσο πλατειὰ ὥστε συγκαταβαίνει «*καὶ χαρίζεται*» στὸ μὴ ὀρθὸ δόγμα. «*Πάντα στέγει, πάντα ὑπομένει*». Δὲν ἐπιτρέπεται τὸ δόγμα οὔτε νὰ καθιστᾶ τὴν ἀγάπη ἀνενεργό, οὔτε νὰ τὴν ἀλλοιώνῃ· οὔτε πολύ, οὔτε στὸ ἐλάχιστο. «*Δι' ὃ οὐδ' ἡ τῶν ἑτεροδόξων χωλαίνουσα πίστις δύναται ν' ἀλλοιώσῃ τὸ πρὸς αὐτοὺς τῆς ἀγάπης συναίσθημα*», τὸ χρέος τῆς ἀγάπης.

2. Μερικοὶ σύγχρονοί μας δὲν συμφωνοῦν. Ἔχουν ἄλλη γνώμη. Λένε: Ναί. Ὀφείλουμε νὰ τοὺς ἀγαπᾶμε! Καὶ τοὺς ἀγαπᾶμε! Καὶ προσευχόμεθα γι' αὐτούς! Ὅμως. Ἄλλο ἀγάπη, καὶ ἄλλο ἐπικοινωνία.

Ἡ τοποθέτηση αὐτή, τὸν ἅγιο Νεκτάριο δὲν τὸν εὑρίσκει σύμφωνο. «*Ἡ ἀγάπη*, λέγει, *οὐδέποτε χάριν δογματικῆς τινος διαφορᾶς πρέπον νὰ θυσιάζεται*». Πόσο κατηγορηματικὸς εἶναι ὁ ἅγιος! Οὔτε «*χάριν δογματικῆς τινος διαφορᾶς!*». Τὸ χρέος τῆς ἀγάπης εἶναι ἀπόλυτο.

Ὅμως ἀρκεῖ ἡ προσευχὴ ἀπὸ μακριά;

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἀπαντᾶ: Ὄχι. Αὐτὸ δὲν ἀρκεῖ. Ὅποιος λέγει ὅτι ἡ ἀγάπη μπορεῖ νὰ περιορισθῆ μόνο στὴν προσευχή, κάνει λάθος! Καὶ σὲ ἐπίρρωση, φέρνει σὰν παράδειγμα τὸν Παῦλο. Ἐπισημαίνει ὅτι ὁ ἀπόστολος Παῦλος προσευχόταν γιὰ τοὺς Ἑβραίους. Καὶ προσευχόταν γιὰ χάρη τους, γιὰ τὴ σωτηρία τους, «*ηὔχετο ἀνάθεμα εἶναι αὐτῶν*», ἀλλὰ καὶ ἔκανε τὰ πάντα γιὰ χάρη τους. Πάντοτε ἀπὸ αὐτοὺς ἄρχιζε.

Καὶ ἐπιφέρει: «*Ὁ μὴ ἀγαπῶν τοὺς ἑτεροδόξους ἐπίσκοπος ὁ μὴ καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἐργαζόμενος, ἀπὸ ψευδοῦς κινεῖται ζήλου καὶ ἐστερημένος ἐστὶν ἀγάπης· διότι ὅπου ἡ ἀγάπη, ἐκεῖ καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ τὸ φῶς, ὁ δὲ ψευδὴς ζῆλος καὶ ἡ πεπλανημένη δόξα ἐξελέγχονται ὑπὸ τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ἀγάπης καὶ ἀποκρούονται*». Μὲ ἄλλα λόγια, γιὰ τὸν ἅγιο Νεκτάριο, ἐκεῖνοι ποὺ ἀρνοῦνται τὴν ἐπικοινωνία μὲ τοὺς αἱρετικοὺς ἢ σχισματικούς, εἶναι πλανεμένοι καὶ ἔχουν «*ζῆλον οὐ κατ' ἐπίγνωσιν*». Τί περισσότερο καὶ τί χειρότερο θὰ μποροῦσε νὰ εἶχε εἰπεῖ;

3. Συμπέρασμα: Ὄχι δικό μου (= τοῦ γράφοντος), ἀλλὰ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου:

• «*Τὰ τῆς πίστεως ζητήματα οὐδ' ὅλως δέον ἐστὶ νὰ μειῶσι τὸ τῆς ἀγάπης συναίσθημα*».

• Ἐκεῖνοι ποὺ δὲν θέλουν ἐπικοινωνία εἶναι «*διδάσκαλοι μίσους*»! Καὶ κατ' ἐπέκταση «*μαθηταὶ τοῦ πονηροῦ*», δηλαδὴ τοῦ διαβόλου.

• Ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ δὲν ἐξέρχεται καὶ γλυκὺ καὶ πικρὸ νερό.

• Ἀπὸ τὴν ἴδια καρδιὰ δὲν μπορεῖ νὰ βγαίνη καὶ ἀγάπη καὶ μῖσος καὶ πάθος!

• Ὅποιος ἔχει ἀγάπη καὶ διδάσκει τὴν ἀγάπη, δὲν μπορεῖ νὰ μὴ ἀγαπᾶ καὶ τοὺς ἑτεροδόξους καὶ τοὺς αἱρετικούς. Καὶ εἶναι ἀδύνατο νὰ μισῇ. Γιατὶ «*τὸ πλήρωμα τῆς ἀγάπης ἐκδιώκει τὸ μῖσος*».

Εἶναι θαυμάσιος ὁ ἅγιος Νεκτάριος. Δὲν μιλάει οὔτε γιὰ ἱερεῖς, οὔτε γιὰ λαϊκούς. Γιατί αὐτοὶ δὲν ποιμαίνουν. Αὐτοὶ εἶναι, ἢ συνεργοί-ἐντολοδόχοι (οἱ ἱερεῖς) ἢ ἁπλῶς ὑπηρεσιακὸ προσωπικὸ ποὺ ὑποβοηθεῖ τοὺς ποιμένες στὸ ἔργο τους (οἱ λαϊκοί). Ὁ ἐπίσκοπος πρέπει νὰ δίδη τὴν κατευθυντήρια ἀρχὴ καὶ νὰ ἐποπτεύῃ τὸν διάλογο καὶ τὴν ἐπικοινωνία.

Συμπέρασμα δικό μου. Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ εἶναι νόμιμο. Γιὰ δύο λόγους:

α΄. γιατί ὅ,τι ἰσχύει σὰν ἐντολὴ Θεοῦ γιὰ ἕνα ἀρχιερέα, ἰσχύει καὶ γιὰ ὁλόκληρη τὴν Ἱεραρχία τῆς Μιᾶς Ἐκκλησίας, ἀφοῦ αὐτὴ ἔχει χρέος μὲ Συνοδικὲς ἀποφάσεις νὰ ἐπιβάλλη τὴν τήρηση τοῦ θείου Νόμου· καὶ

β΄. γιατί ὁ ἅγιος Νεκτάριος σὲ ὅ,τι ἔπραττε πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ἀγάπης πρὸς τοὺς αἱρετικοὺς καὶ σχισματικούς, τελικὰ ἀνεφέρετο – ὅπως μαρτυροῦν πολλὲς ἐπιστολές του – στὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη[2], παρ' ὅτι δὲν ὑπῆρξε ποτὲ ὁ ἄμεσος προκαθήμενός του, γιὰ περαιτέρω προώθηση καὶ ἀξιοποίηση.

2. Βλ. Θεοκλήτου μοναχοῦ Διονυσιάτου, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος Αἰγίνης*, σ. 329 κ.ἑ.

4. Ἂν αὐτὸ ἰσχύει γιὰ τὸν μεμονωμένο ἐπίσκοπο, σὰν χρέος του ἀπὸ τὶς ἐπιταγὲς τοῦ ἠθικοῦ νόμου τοῦ Εὐαγγελίου, πολὺ περισσότερο ἰσχύει γιὰ τὶς Συνόδους τῶν Τοπικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ γιὰ τὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία στὸ σύνολό της.

Β΄

1. Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ὁμιλώντας γιὰ τὸ χρέος τοῦ Ἐπισκόπου νὰ μεριμνᾶ νὰ ἔχῃ ἐπικοινωνία μὲ ἀγάπη γιὰ τοὺς ἑτεροδόξους καὶ σχισματικούς, στὴν προσπάθειά του νὰ τοὺς ἐπαναφέρῃ μὲ τὸν διάλογο στὴν ἐπίγνωση τῆς ἀλήθειας, ὑπενθυμίζει μὲ ἔμφαση ὅτι στὸν τομέα αὐτὸ ἀναπτύσσεται δύο εἰδῶν ζῆλος: ὁ ζῆλος «*κατ᾽ ἐπίγνωσιν*» καὶ ὁ ζῆλος «*οὐ κατ᾽ ἐπίγνωσιν*». Ἡ τοποθέτηση αὐτὴ τοῦ ἁγίου μᾶς ὑπεχρέωσε νὰ τὴν ἀναζητήσωμε στὰ ἔργα του καὶ νὰ ἰδοῦμε, τί ἐννοεῖ.

Καὶ πράγματι στὸ βιβλίο του· *Γνῶθι σαυτὸν*[3] παραθέτει ὅπως πάντοτε μὲ σαφήνεια, ξεκάθαρα, τὶς ἀπόψεις του.

2. Ἂς ἰδοῦμε λοιπόν: α΄. ποῖος εἶναι ὁ «*κατ᾽ ἐπίγνωσιν*» ζηλωτής· καὶ β΄. ποῖος εἶναι ὁ «*οὐ κατ᾽ ἐπίγνωσιν*» ζηλωτής.

α΄. Ποιὸς εἶναι ὁ «*κατ᾽ ἐπίγνωσιν*» ζηλωτής;

Ἀπαντᾶ ὁ ἅγιος:

• Ὁ «*κατ᾽ ἐπίγνωσιν*» ζηλωτής, δὲν εἶναι ποτέ, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ποτέ, μειωμένης ὀρθοδόξου αὐτοσυνειδησίας ἄνθρωπος.

• «*Εἶναι ἀληθὴς ἔνθους τῆς πίστεώς του λατρευτής· εἶναι ὄντως ὅλως ἀφωσιωμένος τῷ Θεῷ καὶ αὐστηρῶς φυλάττει τὸν νόμον αὐτοῦ· εἶναι τηρητὴς τῶν πατρίων του παραδόσεων*».

• «*Διακαίεται ὑπὸ τοῦ πόθου πρὸς διάδοσιν τοῦ θείου λόγου, πρὸς στερέωσιν τῆς πίστεως, πρὸς εὐόδωσιν τοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας,*

3. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Τὸ γνῶθι σαυτὸν ἤτοι μελέται θρησκευτικαὶ καὶ ἠθικαί [...]*, Ἀθῆναι 1962[2] (Κεφάλαιον Ζ΄, παράγραφος 36), σσ. 135-136, ἀπ᾽ ὅπου καὶ τὰ ἐν συνεχείᾳ παραθέματα.

πρὸς μείζονα ἐπίδοσιν τοῦ θείου κηρύγματος, πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς».

Ὅμως αὐτὸ δὲν ἀρκεῖ, τονίζει ὁ ἅγιος Νεκτάριος.

Γιὰ νὰ εἶναι γνήσιος ὁ ζῆλος, ὀφείλει ὁ ζηλωτὴς νὰ καλλιεργῆ καὶ τὸν ἔσω ἄνθρωπον, νὰ εἶναι Χριστοῦ εἰκόνα, «*ἐραστὴς πασῶν τῶν ἀρετῶν*».

Καὶ προσθέτει ὁ ἅγιος:

Ὁ ἀληθινὸς ζηλωτής:

- «*Δὲν ἀπαυδᾶ, ἐργαζόμενος δὲν ἀποκάμνει, πονῶν δὲν αἰσθάνεται κάματον, δαπανώμενος δὲν ἐξαντλεῖται, δὲν δυσθυμεῖ· ἀλλ' ἀεὶ ἀκμαῖος καὶ ζωηρός, εὔθυμος καὶ θαρραλέος, ὁρμᾶ πρὸς νέαν ἐργασίαν*».
- «*Πυροῦται ὑπὸ τοῦ ἐνθέου ζήλου του καὶ ἐπιζητεῖ νὰ ἐπεκτείνη τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ πρὸς πᾶσαν τὴν ἀνθρωπότητα*».

Μὲ τί κίνητρο;

- «*Ὁρμώμενος ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον*».

Καὶ γι' αὐτό:

- «*Ποιεῖ πάντα μετ' ἀγάπης καὶ αὐταπαρνήσεως*».
- «*Οὐδὲν πράττει τὸ δυνάμενον νὰ φέρη θλῖψιν τῷ πλησίον αὐτοῦ*».
- «*Οὐδὲν ἐξωθεῖ αὐτὸν εἰς παρεκτροπήν*».
- «*Χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ κατ' ἐπίγνωσιν ζηλωτοῦ εἰσιν· ἀγάπη θερμὴ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον αὐτοῦ, πρᾳότης, ἀνεξιθρησκεία, ἀνεξικακία, εὐεργεσία καὶ εὐγένεια τρόπων*».

Εἶναι **τῦπος ἀληθοῦς χριστιανοῦ**.

Συμπέρασμα.

Τὸν ἀληθινό, τὸν «*κατ' ἐπίγνωσιν ζηλωτή*», δὲν θὰ τὸν εὕρης σὲ τίποτε σκάρτο!

β΄. Ποιὸς εἶναι ὁ «*μὴ κατ' ἐπίγνωσιν*» ζηλωτής;

Ὁ «*μὴ κατ' ἐπίγνωσιν*» ζηλωτὴς ἔχει, κατὰ τὸν ἅγιό μας, τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικά:

- «*Πλανᾶται ἐν ταῖς σκέψεσι καὶ ἐνεργείαις αὐτοῦ*». Δηλαδὴ οὔτε σκέπτεται σωστά, οὔτε ἐνεργεῖ σωστά. Εἶναι ἕνας ἄνθρωπος λάθος.

• «*Πράττει τὰ ἐναντία πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ θείου νόμου*». Αὐτοχαρακτηρίζεται «ζηλωτὴς» καὶ «φρουρὸς τῶν πατρικῶν παραδόσεων». Προφανῶς, ἀπὸ ὑπερεκτίμηση τῶν ἀπόψεών του καὶ τῆς ἀποστολῆς του. Χαρακτηρίζει ἄλλους, ἐκείνους ποὺ δὲν συμφωνοῦν μὲ τὶς ἀπόψεις του, «προδότες τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως» καὶ «σὲ δογματικὰ ζητήματα μειοδότες». Ἐπικρίνει. Καὶ κατακρίνει. Χάριν τῆς Ὀρθοδόξου Πίστεως. Δηλαδή;

• «*Διαπράττει τὸ κακόν, ὅπως ἐπέλθῃ τὸ ὑπ' αὐτοῦ νοούμενον ἀγαθόν*» (= καταντάει ἐσωτερικὰ ἰησουΐτης).

• «*Εὔχεται τῷ Θεῷ νὰ ρίψῃ πῦρ ἐξ οὐρανοῦ καὶ νὰ κατακαύσῃ πάντας τοὺς μὴ δεχομένους τὰς ἀρχὰς καὶ πεποιθήσεις αὐτοῦ*». Ἐκφωνοῦν ἐναντίον τους ἀναθέματα!

• «*Τὸν μὴ κατ' ἐπίγνωσιν ζηλωτὴν χαρακτηρίζει μῖσος πρὸς τοὺς ἑτεροθρήσκους ἢ ἑτεροδόξους, ὁ φθόνος καὶ ὁ ἐπίμονος θυμός, ἡ ἐμπαθὴς ἀντίστασις πρὸς τὸ ἀληθὲς πνεῦμα τοῦ θείου νόμου* (= ἀσφαλῶς αὐτὰ δὲν εἶναι ποτὲ ἐκ Θεοῦ), *ἡ παράλογος ἐπιμονὴ ἐν τῇ ὑπερασπίσει τῶν ἰδίων φρονημάτων* (= πλήρης ἔλλειψις ταπείνωσης), *ὁ παράφορος ζῆλος πρὸς κατίσχυσιν ἐν πᾶσι* (= θέλει παντοῦ νὰ τοῦ περνάει, νὰ ἔχει τὸν τελευταῖο λόγο), *ἡ φιλοδοξία, ἡ φιλονικία, ἡ ἔρις καὶ τὸ φιλοτάραχον*».

Καὶ συμπεραίνει ὁ ἅγιος Νεκτάριος:

«*Ὁ μὴ κατ' ἐπίγνωσιν ζηλωτὴς εἶναι ἄνθρωπος ὀλέθριος*».

Τὰ αὐστηρὰ αὐτὰ λόγια τοῦ γεμάτου ταπείνωση καὶ ἀγάπη ἁγίου Νεκταρίου, πρέπει νὰ μᾶς προβληματίζουν ὅλους. Καὶ νὰ τὸ ἔχωμε μόνιμο ἐρώτημα μέσα μας: Μήπως ὁ ζῆλος μου ἐκτρέπεται μὲ ζῆλον «*οὐ κατ' ἐπίγνωσιν*» καὶ ἀντὶ καλοῦ προξενεῖ κακό; Δοκιμαζέτω ἕκαστος ἑαυτόν. Ἕκαστος τῷ ἰδίῳ Κυρίῳ στήκει ἢ πίπτει.

Γ'

1. Τὰ προλεχθέντα κάνουν νὰ ἐγείρεται τὸ ἐρώτημα:

• Μήπως ὁ ἅγιος Νεκτάριος εἶχε καταντήσει (ἀπὸ τὴν πολλὴ συναισθηματικὴ ἀγάπη του!) ἀνεδαφικὸς καὶ οὐτοπικός;

• Μήπως δὲν εἶχε τὸν πικρὸ ρεαλισμὸ τῆς δικῆς μας πείρας; Γιατὶ ἐμεῖς τὸ βλέπομε, ὅτι ὁ διάλογος μὲ τὴν Καθολικὴ Ἐκκλησία βαδίζει πρὸς πλήρη ἀποτυχία.

Ὄχι. Ὁ ἅγιος εἶχε μελετήσει καλὰ ὅλα τὰ συναφῆ προβλήματα. Καὶ στὸ βιβλίο του· *Περὶ τῶν αἰτίων τοῦ Σχίσματος*[4], καθιερώνει ἀρχές, ποὺ σήμερα γιὰ τοὺς διαλόγους εἶναι καταστατικῆς ἀξίας.

Ἂς τὶς ἰδοῦμε:

Λέγει ὁ ἅγιος Νεκτάριος: «*Οἱ ὅροι τῆς ἑνώσεως* (μεταξὺ Ὀρθοδόξου καὶ Λατινικῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας) *εἶναι τοιοῦτοι, ὥστε καθιστῶσι τὴν ζητουμένην ἕνωσιν ἀδύνατον· διότι δὲν ἔχουσι οὐδὲν σημεῖον συναντήσεως, ζητοῦσι δὲ ἑκάτερα* (τὰ μέρη) *παρὰ τῆς ἑτέρας* (Ἐκκλησίας), *οὔτε πλεῖον οὔτε ἔλαττον, τὴν ἄρνησιν ἑαυτῆς, ἄρνησιν τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν, ἐφ᾽ ὧν ἑδράζεται ὅλον τὸ οἰκοδόμημα τῆς Ἐκκλησίας*».

Ἐμεῖς ζητοῦμε νὰ ἀρνηθοῦν οἱ καθολικοὶ τὸ πρωτεῖο, τὸ ἀλάθητο, τὸ Filioque. Ὅμως ἐπάνω στὰ δόγματα αὐτὰ στηρίζεται ὁλόκληρη ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία. Ἂν τὰ ἀρνηθοῦν, ἀρνοῦνται τὴν Ἐκκλησία τους ἐκ θεμελίων· κάτι ποὺ εἶναι γι᾽ αὐτοὺς πολὺ δύσκολο, ἂν μὴ καὶ ἀδύνατο!

Ὁμοίως ἐκεῖνοι ζητοῦν ἀπὸ ἐμᾶς νὰ δεχθοῦμε τὸ πρωτεῖο καὶ τὸ ἀλάθητο. Ἀλλὰ καὶ ἐμεῖς, ἂν τὰ δεχθοῦμε αὐτά, ἀρνούμεθα ἐκ θεμελίων τὴν Ἐκκλησία μας, ποὺ στηρίζεται στὴν Συνοδικότητα. Ἄρα καὶ αὐτὸ εἶναι ἀδύνατο νὰ γίνει! Πρὸς τί λοιπὸν ὁ διάλογος;

2. Καὶ προχωρεῖ ὁ ἅγιος σὲ μιὰ ἀκόμη, καταστατικῆς σπουδαιότητος, διατύπωση. Λέγει:

«*Ἐν ὅσῳ τὰ μὲν κύρια αἴτια τοῦ χωρισμοῦ μένωσι τὰ αὐτά, αἱ δὲ*

---

4. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου, *Μελέτη ἱστορικὴ περὶ τῶν αἰτίων τοῦ Σχίσματος [...]*, τόμος Α´, Ἀθῆναι 1998², σσ. 28-29, ἀπ᾽ ὅπου καὶ τὰ ἐν συνεχείᾳ παραθέματα.

Ἐκκλησίαι ἀντέχωνται τῶν ἑαυτῶν, ἡ ἕνωσις εἶναι ἀδύνατος· ἵνα θεμελιωθῇ αὕτη, πρέπει νὰ στηρίζηται ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἀρχῶν (δηλ. νὰ ἔχουν τὰ δύο μέρη ἀποδεχθῆ τὶς αὐτὲς θεμελιώδεις ἀρχές)· *ἄλλως πᾶς πόνος μάταιος*».

Τὰ λόγια αὐτὰ τοῦ ἁγίου ἰσχύουν ad hoc γιὰ τὸν διάλογο μὲ τοὺς Καθολικούς.

Ἀσφαλῶς τὰ ἴδια ἰσχύουν καὶ γιὰ τὸν διάλογο μὲ τοὺς Ἀντιχαλκηδονίους. Ἂν οἱ Ἀντιχαλκηδόνιοι μένουν στὴν ἐκκλησιαστική τους ταυτότητα, νὰ ἀρνοῦνται τὴν Σύνοδο τῆς Χαλκηδόνος, δὲν εἶναι «*πᾶς πόνος μάταιος*»;

3. Μετὰ ἀπὸ αὐτὰ δημιουργεῖται εὔλογα τὸ ἐρώτημα: Ἂν οἱ ἑτερόδοξοι ἐμμένουν στὴν ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας τους, καὶ συνεπῶς, φαίνεται ὁλοκάθαρα ἀπὸ τὴν ἀρχή, ὅτι «*πᾶς πόνος μάταιος*», τί λόγο ὑπάρξεως ἔχουν οἱ διάλογοι καὶ οἱ ἐπικοινωνίες μὲ τοὺς ἑτεροδόξους, αἱρετικοὺς καὶ σχισματικούς;

Ἀσφαλῶς, θὰ ἔπρεπε ὁ ἅγιος Νεκτάριος νὰ ἔλεγε: Λάθος. Συγγνώμη, ἂν εἶπα κάπου ἀλλοῦ στὰ βιβλία μου κάτι διαφορετικό. Ὅμως δὲν τὸ λέγει.

Τί λέγει;

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος λέγει: «*Ἔστι λίαν πιθανὸν νὰ ἑλκύσῃ πρὸς ἑαυτόν* (ὁ ἐπίσκοπος ὁ διαχειριζόμενος τὸν διάλογον) *καὶ τὴν ἐξ ἐσφαλμένης περιωπῆς κρίνουσαν δογματικόν τι ζήτημα ἑτερόδοξον ἐκκλησίαν*»[5].

Δηλαδὴ ὁ ἅγιος Νεκτάριος λέγει:

Ὅσο καὶ ἂν φαίνεται «*ἀδύνατον*» καὶ «*πόνος μάταιος*», «*ἔστι λίαν πιθανόν*». Ἔτσι δὲν ξεκινάει κάθε ἱεραποστολικὴ δραστηριότητα ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἱεραποστολῆς; Ὑπάρχει ποτὲ σιγουριὰ γιὰ ἀποτέλεσμα;

5. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, ὅ.π., σ. 192.

Ὁ διάλογος ἔχει ἕνα σκοπό. Νὰ βοηθήση τὴν ἑτερόδοξη ἢ σχισματικὴ «ἐκκλησία», νὰ καταλάβει τὸ λάθος της. Γιατὶ μόνο τότε μπορεῖ, ὑπάρχει πιθανότητα, νὰ ἐπανέλθη στὴν Ὀρθοδοξία καὶ στὴν σωτηρία (ἀφοῦ ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία εἶναι ἡ Μία Ἐκκλησία), ὄχι ἕνα ἄτομο μόνο, ἀλλὰ ἕνα σύνολο, μιὰ ὁλόκληρη «Ἐκκλησία».

Καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ ὑπέρτατος στόχος κάθε ποιμαντικῆς: Νὰ ἑλκύση *σύνολα. Σύνολα μεγάλα.*

Ὁ στόχος τοῦ ἁγίου Νεκταρίου εἶναι καθαρὰ ποιμαντικός. Ἀφορᾶ στὴν σωτηρία. Ὁ ἐπίσκοπος, ἡ Ἐκκλησία, ἐργάζεται μόνο γιὰ τὴν σωτηρία. Ὄχι γιὰ τὰ ὅποια σχέδια.

Συμπέρασμα

Ἡ ἐργασία τῶν ἀτόμων καὶ τῆς Ἐκκλησίας (= τῶν ποιμένων) γιὰ τὴν σωτηρία, εἶναι κατὰ τὸν ἀπόστολο Παῦλο ἕνας πόλεμος. Ἀνέκαθεν στοὺς πολέμους ἐφάρμοζαν μία τέχνη, ποὺ λέγεται στρατηγική. Ἡ στρατηγικὴ εἶναι μία μεθόδευση ἐνεργειῶν. Ἡ καλὴ μεθόδευση ἐνεργειῶν ἔδωκε σὲ στρατηγοὺς περιφανεῖς νίκες. Ἡ κακή, ἔγινε ἀφορμὴ νὰ διαλυθοῦν κοσμοκρατορίες.

Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν πνευματικὴ ζωή. Χρειαζόμαστε στρατηγική· καλὴ μεθόδευση.

Στὸ Γεροντικὸ διαβάζομε:

Δύο μοναχοὶ συναντοῦν, χωριστὰ ὁ καθένας, ἕναν ἱερέα τῶν εἰδώλων στὴν ἔρημο. Ὁ πρῶτος μιλάει δογματικά, ὅπως τὸν ἔβλεπε ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦ δόγματος, ὅτι ἡ εἰδωλολατρεία εἶναι δαιμονικὴ θρησκεία καὶ οἱ ἱερεῖς της ὑπηρέτες τοῦ διαβόλου. Τοῦ λέει:

– Αἶ, αἶ δαῖμον! Ποῦ τρέχεις;

Ὁ ἄλλος τοῦ μιλάει μὲ τὴν χριστιανικὴ καλωσύνη καὶ ἀγάπη. Τοῦ λέει:

– Σωθείης· σωθείης, καματηρέ!

Αὐτὸ σημαίνει καλὴ μεθόδευση· καλὴ στρατηγική.

Ἐρωτάει μὲ ἀπορία ὁ ἱερέας τὸν ἅγιο Μακάριο.

– Τί καλὸ εἶδες ἐπάνω μου, χριστιανὸς σύ, καὶ μοῦ μιλᾶς μὲ τόσο καλὸ τρόπο;

Ἀπαντᾶ ὁ ἅγιος:

– Βλέπω, ὅτι ἐργάζεσαι γιὰ τὴν ψυχή σου μὲ ζῆλο. Καὶ σὲ λυπᾶμαι, γιατὶ δὲν τὸ ἔχεις καταλάβει, ὅτι ὁ κόπος σου θὰ πάει χαμένος!...

Ἀποτέλεσμα:

• Τὰ λόγια τοῦ πρώτου ἐξόργισαν τὸν ἱερέα τόσο, ποὺ ὅρμησε ἐπάνω του καὶ τὸν «ἐσάπισε» στὸ ξύλο.

• Τὰ λόγια τοῦ δευτέρου, τὸν κατένυξαν τόσο, ποὺ ἄφησε τὴν εἰδωλολατρεία καὶ τὸ ἐπίζηλο ἀξίωμά του, καὶ ἔγινε χριστιανὸς καὶ μοναχός (Ἀββᾶ Μακαρίου, λθ΄).

Τὸ πιστεύω καὶ τῶν δύο μοναχῶν ἦταν τὸ ἴδιο. Ὁ ἕνας ἔκαμε μία ἄκριτη μετωπικὴ ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ ἱερέα τῶν εἰδώλων. Ὁ ἅγιος Μακάριος ἐφάρμοσε μιὰ στρατηγική· ἔκαμε μιὰ μεθόδευση. Καὶ ἐκέρδισε μιὰ μεγάλη νίκη. Ἐκέρδισε ἕναν ἄνθρωπο. Ἐκέρδισε τὸν ἀδελφό του. Γιὰ τὴν αἰώνια ζωή.

***

Ὁ ἅγιος ἀπόστολος Ἰωάννης «*πλήρης ὢν τῆς ἀγάπης, πλήρης γέγονε καὶ τῆς θεολογίας*».

Καὶ ὁ ἅγιος Νεκτάριος, ὁ ἄνθρωπος τῆς ἄνευ ὅρων, ὁρίων καὶ προϋποθέσεων ἀγάπης καὶ καλωσύνης, μὲ τὴν σιγουριὰ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς γνώσης τῆς ἁγίας Ὀρθοδόξου Πίστεως, θεωροῦσε χρέος του νὰ ἔχῃ ἐπικοινωνία, καὶ ἦταν ἄνετος στὴν ἐπικοινωνία μὲ αἱρετικοὺς καὶ σχισματικούς· ποθώντας καὶ ἐπιδιώκοντας τὴν σωτηρία τους.

Εἶχε σωστὸ κριτήριο. Καὶ σωστὸ μέτρο. Καὶ ἔγινε τύπος Ὀρθοδοξίας καὶ ὀρθοπραξίας.

† Μητροπολίτου πρώην Ζαχουμίου καὶ Ἐρζεγοβίνης
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος καὶ οἱ θέσεις του ἔναντι τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας

Σεβασμιώτατε ἅγιε Ὕδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης, πατέρες, ἀδελφοὶ καὶ τέκνα τοῦ Θεοῦ, εἶναι εὐλογία γιὰ μένα ποὺ ἦρθα στὸ μοναστήρι τοῦ ἁγίου Νεκταρίου νὰ τὸν μνημονεύσω καὶ νὰ μιλήσω γι' αὐτὸν καὶ εὐχαριστῶ γιὰ τὴν εὐλογία αὐτή. Θέλω νὰ μνημονεύσω τὴν πρώτη μου γνωριμία μὲ τὸν ἅγιο, ἔμμεση ἀλλὰ σημαντική, κατὰ τὸ ἔτος 1964. Εἶχα ἔρθει στὴν Ἀθήνα καὶ πῆγα καὶ στὴν Πάτμο. Ἐκεῖ συνήντησα τὸν μακαριστὸ Γέροντα Ἀμφιλόχιο, ὁ ὁποῖος μοῦ εἶπε πὼς ἦταν μαθητὴς τοῦ ἁγίου καὶ πῶς τὸν θεράπευσε ὁ ἅγιος. Ὁ γέρων Ἀμφιλόχιος εἶχε ζάκχαρο καὶ ἔπρεπε νὰ κοπεῖ τὸ δάκτυλο τοῦ ποδιοῦ του. Ζήτησε, λοιπόν, ἕνα σπόνδυλο ἀπὸ τὸ λείψανο τοῦ ἁγίου καί, τὴν νύχτα ποὺ ἔμεινε μόνος του στὸ δωμάτιο, ἔβαλε τὸν σπόνδυλο πάνω στὸ σημεῖο ποὺ πονοῦσε καὶ εἶπε ἁπλᾶ· «*Φίλοι δὲν εἴμαστε; Κάνε τὸ θαῦμα σου*». Τὸ πρωῒ δὲν χρειάστηκε ἐγχείρηση.

Τούτη ἡ εἰσήγηση ἀνετέθη σὲ μένα, ἐπειδὴ ἤδη ἀπὸ τὸ ἔτος 1972 ὁ ἅγιος Ὕδρας σκόπευε νὰ ἐκδώσει τὸ βιβλίο· *Μελέτη ἱστορικὴ περὶ τῶν αἰτίων τοῦ Σχίσματος*, στὸ ὁποῖο μοῦ εἶχε ἀναθέσει νὰ κάνω τὴν εἰσαγωγή. Αὐτὸς λοιπὸν νομίζω πὼς εἶναι ὁ λόγος ποὺ ἡ ἐπιτροπὴ ὅρισε νὰ μιλήσω. Ἔχω βέβαια πάρα πολλὰ νὰ 'πῶ ἀλλὰ βασικὰ θὰ σταθῶ σ' αὐτὸ τὸ δίτομο βιβλίο καὶ στὰ δύο βιβλία τοῦ ἁγίου· *Περὶ οἰκουμενικῶν*

συνόδων καί· Ἱερατικὸν ἐγκόλπιον, ὅπου μιλάει πάλι γιὰ τὸ παπικὸ πρωτεῖο.

Εἶναι σημαντικὸ ποὺ ἀφιερώνεται αὐτὸ τὸ συνέδριο στὸν ἅγιο Νεκτάριο, ποὺ πράγματι, ὅπως λέει καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ἦταν ὁ ἡγούμενος ἡμῶν ποὺ ὀρθοτόμησε καὶ κήρυξε τὸν λόγον τῆς ἀληθείας[1]. Ἔχουμε λοιπὸν κάθε λόγο νὰ ἀναθεωροῦμε τὴν τελευτὴ τοῦ βίου του καὶ νὰ μιμούμεθα τὴν ὀρθόδοξο πίστη του, διότι μόνο ἔτσι θὰ ὀρθοτομοῦμε καὶ ἐμεῖς τὸν λόγον τῆς θεολογίας καὶ θὰ βαδίζουμε μαζί του καὶ μαζὶ μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους ἁγίους.

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος εἶχε ἤδη ἀρχίσει νὰ γράφει τὴν ἱστορικὴ μελέτη του ἀπὸ τὸ 1895 ὅταν ὁ πάπας Πίος ὁ Θ΄ –καὶ ἀργότερα ὁ Λέων ὁ ΙΓ΄– θέλοντας νὰ συγκαλέσει τὴν πρώτη Βατικάνεια Σύνοδο ἀπηύθυνε μήνυμα στοὺς ἀνατολικοὺς πατριάρχες, προκειμένου νὰ προσέλθουν στὴν οὐνία καὶ ἑνωθοῦν μὲ τὴν παπικὴ Ἐκκλησία, ποὺ σημαίνει βασικὰ νὰ ὑποταγοῦν σ' αὐτόν, τὸν πάπαν Ρώμης. Οἱ Πατριάρχες τῆς Ἀνατολῆς ἀπήντησαν μὲ τὴ γνωστὴ Ἐπιστολὴ ποὺ θά 'πρεπε καὶ σήμερα νὰ διαβάζεται. Ὁ ἅγιός μας, λοιπόν, ἄρχισε νὰ δημοσιεύει τὴ μελέτη του στὸν *Ἱερὸ Σύνδεσμο*, ποὺ μόλις τὸ 1912 βγῆκε ὁ πρῶτος τόμος καὶ ἀργότερα ὁ δεύτερος. Δύο χρόνια πρὶν εἶχε ἀλληλογραφήσει μὲ τὸν ἡγούμενο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Κρυπτοφέρρη, Μελέτιο Zesonis, πού, νομίζω, πρέπει νὰ ἦταν ἕνας Ἕλληνας Οὐνίτης ποὺ ἤθελε νὰ ἐκδώσει ἕνα περιοδικὸ τὸ *Roma e l'Oriente*, τὸ ὁποῖο ἀποσκοποῦσε στὴ «*θεάρεστον ἕνωσιν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῆς Δυτικῆς Ρωμαϊκῆς*», ὅπως λέει ὁ ἅγιος στὸ γράμμα του[2]. Οἱ ἐνέργειες αὐτὲς μὲ τὸ περιοδικό, ὅμως, ἦταν ἀνάλογες μὲ ἐκεῖνες τῆς ἱδρύσεως τὸ 1920 τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἰνστιτούτου στὴ Ρώμη καὶ τὴ χειροτονία 200 Ἰησουιτῶν γιὰ νὰ πᾶνε στὴ Ρωσία, διωγμένοι καὶ σταυρωμένοι ἀπὸ τὸν Μπολσεβικισμό[3].

---

1. *Ἑβρ.* ιγ΄, 7. Β΄ *Τιμ.* 6΄, 15.

2. Βλ. Τίτου Ματθαιάκη, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος*, σ. 83.

3. Ἔχω καὶ ἐγὼ μιὰ ἀνάλογη προσωπικὴ πικρὴ ἐμπειρία ὅταν τὸ καλοκαίρι τοῦ 1992 ἔφτασα

Στὸ γράμμα του ὅμως ὁ ἅγιος Νεκτάριος λέει καὶ τὰ ἑξῆς: «...*ἐπέστη ὁ καιρὸς τῆς συνδιαλλαγῆς καὶ τῆς ἑνώσεως καὶ τῆς ἀπὸ κοινοῦ ἐνεργείας κατὰ τῶν παντοίων πολεμίων τῆς Μιᾶς, Ἁγίας, Καθολικῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ φρονῶ, ὅτι πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἐπιζητουμένου σκοποῦ πρέπει πρωτίστως νὰ γίνωσι συνεννοήσεις οὐχὶ δι' ἐπιστολῶν, ἀλλὰ διὰ λόγου προφορικοῦ*»[4], δηλαδὴ διαλόγου καὶ παραπέμπει στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, τὸ ὁποῖο θὰ διατυπώσει τὶς ἀρχὲς γιὰ νὰ διεξαχθεῖ ἡ παραπέρα συζήτηση. Σπουδαία εἶναι ἡ παρατήρηση στὸ τέλος τοῦ γράμματος. Τὴν ἀντιγράφω: «...*μάλιστα πολλοὶ δυνατοὶ μέν εἰσι λέγειν καὶ γράφειν, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἁρμόδιοι [...] Φρονῶ, ὅτι περὶ τοῦ ζητήματος τούτου δύνανται νὰ γράφωσι μόνον οἱ μελετήσαντες αὐτὸ ἱστορικῶς, κριτικῶς καὶ μετὰ πόθου καὶ εἰλικρινείας ἐργασθέντες εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῶν ἀληθῶν αἰτίων τοῦ Σχίσματος*»[5].

Μέσα ἀπὸ τὸ βιβλίο του, τὴν ἱστορικὴ μελέτη του, φαίνεται ὅτι ὁ ἅγιος διαθέτει αὐτὰ τὰ προσόντα. Μοῦ κάνει ἐντύπωση πῶς μελέτησε τόσες πηγὲς καὶ ἔφτασε σὲ συμπεράσματα ποὺ μόλις στὴν ἐποχή μας ἀρχίζουν νὰ διατυπώνουν μεγάλοι ἱστορικοὶ τῆς Ἐκκλησίας σὲ σχέση μὲ τὴν ἐξέλιξη τοῦ Σχίσματος. Ὁ ἅγιος ξεκινᾶ ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Ἀποστόλων καὶ λέει ὅτι ἐκεῖ ὑπάρχουν οἱ πρῶτες καταβολὲς τῆς ἀληθινῆς ὀργανώσεως τῆς Ἐκκλησίας. Ἐδῶ μπορεῖ κανεὶς νὰ 'πεῖ ὅτι καὶ στοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς Ἐκκλησίας μᾶλλον ἔπαιξαν τὸν ρόλο τους οἱ προσωπικὲς διεκδικήσεις, οἱ φιλοδοξίες καὶ οἱ φιλαρ-

---

στὴ σταυρωμένη Μητρόπολή μου καὶ ἐνῶ ὁ τέως Μητροπολίτης ἦταν βαρειὰ ἄρρωστος –πέθανε σὲ λίγο καιρό– ὅρισε ἡ Ρώμη ἀπὸ τὴν Σχολὴ τοῦ ἁγίου Ἱερωνύμου –ποὺ λέγεται παπικὸ ἰνστιτοῦτο– τὸν ἐκεῖ Κροάτη διευθυντὴ ὡς παπικὸ ἐπίσκοπο στὴν Ἐρζεγοβίνη, ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀπὸ 'μένα καὶ ἔπρεπε νὰ συνεργαζόμαστε. Πῶς; Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι ἔχω χάσει 200 ἀπὸ τὰ 500 χωριὰ καὶ πολιτεῖες, τὸν καθεδρικό μου ναό, τὸ μοναστήρι μου, τὸ δεσποτικὸ μέγαρο, 35 ναοὺς καὶ ὅλα τὰ εὔφορα μέρη στὶς πεδιάδες τῶν ποταμῶν.

4. Βλ. Τίτου Ματθαιάκη, *ὅ.π.*, σσ. 83-84.

5. *Αὐτόθι*, σ. 84.

χίες ὁρισμένων ἐπισκόπων τῆς Ρώμης. Παράδειγμα ἡ περίπτωση τοῦ πάπα Βίκτωρος τῆς Ρώμης (τέλος β´ αἰῶνος), ὁ ὁποῖος ἀντέδρασε στὴν διαίρεση τῆς δικῆς του ἐπισκοπῆς, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ καθηγητὴς Βλάσιος Φειδᾶς, ἐπειδὴ ἦρθαν πολλοὶ χριστιανοὶ ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ μὲ ἔθιμα τῆς ἀσιατικῆς Ἐκκλησίας νὰ ἑορτάζουν τὸ Σταυροαναστάσιμο Πάσχα καὶ ὄχι τὸ ἀναστάσιμο ὅπως οἱ περισσότερες Ἐκκλησίες καὶ ἡ Ρώμη. Καὶ στὴ συνέχεια, λέγει ὁ ἅγιός μας, ὑπῆρξαν διεκδικήσεις καὶ φιλοδοξίες γιὰ τὸ πρωτεῖο, ὅπως τοῦ πάπα ἁγίου Λέοντος τὴν ἐποχὴ τῆς Δ´ Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Σημειώνει ὁ ἅγιος γι' αὐτὸν στὸ βιβλίο του: «*Ἂν ἕνας ἅγιος φανερώνει φιλοδοξίες γιὰ πρωτεῖα, τί θὰ κάνουν οἱ ἄλλοι;*». Ἀλλοῦ βέβαια λέει ὅτι ὁ ἅγιος Λέων ἐπικαλεῖτο τὴν κανονικὴ τάξη, διότι τὸν ἀνέδειξε ἡ Χαλκηδόνα. Εἶχε προηγηθεῖ ἡ Β´ Οἰκουμενική, ἡ ὁποία ἀπέδωσε τιμὴ στὸν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως ἐνῶ μέχρι τότε μετὰ τὸν Ρώμης ἦταν ὁ Ἀλεξανδρείας.

Κάτι σημαντικὸ ποὺ εἶπε ὁ ἅγιος εἶναι ὅτι «*δυστυχῶς δὲν ἐπέβαλαν οἱ πάπες τὸν παπισμό, ἀλλὰ ὁ παπισμὸς γέννησε τοὺς πάπες*». Ἂς πᾶμε ὅμως λίγο σὲ ἀνάλυση τῆς ἱστορίας. Ὁ ἅγιος ἐπικαλεῖται τὴν ἐκκλησιαστικὴ συνείδηση τῆς πρώτης Ἐκκλησίας, ὅπου ὁ ἀπόστολος Πέτρος δὲν εἶχε πρωτεῖο οὔτε ἦταν ἱδρυτὴς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης, διότι οἱ ἀπόστολοι δὲν ἦσαν ἐπίσκοποι μιᾶς ὁρισμένης πόλεως –λέει ὁ ἅγιος– καὶ ἑπομένως δὲν μπορεῖ ἡ φιλοδοξία τῶν παπῶν, «*ἡ ἡγεμονία καὶ μονοκρατορία*», ὅπως τὴν ὀνομάζει[6], νὰ στηριχθεῖ στὸν Πέτρο. «*Ἐὰν τὰ προσόντα τοῦ Πέτρου*», τὸ πρωτεῖο τῆς ἐξουσίας, ἡ ἀξία δηλαδὴ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, λέγει ὁ ἅγιός μας, «*ἦσαν ἀληθῆ, τὸ πνεῦμα τοῦ Εὐαγγελίου θὰ καθίστατο λίαν προβληματικὸν καὶ ἀδιανόητον, διότι θὰ παρουσίαζε σύγχυσιν*

ἐννοιῶν καὶ σύγκρουσιν ἀρχῶν· θὰ ἦτο ἀκατανόητος ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσότητος, καὶ ἰσότητος μέχρι ταπεινώσεως καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀνισότητος, μέχρι ἡγεμονίας καὶ ὑπεροψίας»[7]. Παραπέμπει δὲ περαιτέρω ὁ ἅγιος στὰ βιβλία τῆς Κ.Δ. καὶ στὸν Παῦλο καὶ γίνεται ἀρκετὸς λόγος γιὰ θέματα ἑνότητας τῆς Ἐκκλησίας, γιὰ κεφαλή, γιὰ θεμέλιο τῆς ἐκκλησίας. «*Ἡ ἑνότης τῆς Ἐκκλησίας*, λέγει ὁ ἅγιος, *οὐχὶ ἐν τῷ ἑνιαίῳ προσώπῳ ἑνὸς τῶν ἀποστόλων θεμελιοῦται καὶ ἑδράζεται, ἀλλ' ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἐν ἑνὶ πνεύματι, ἐν τῇ μιᾷ πίστει, ἐλπίδι, ἀγάπῃ καὶ λατρείᾳ*»[8]. Καὶ πολλὰ ἄλλα θὰ μπορούσαμε νὰ ἀναφέρουμε, θὰ ἀρκεσθοῦμε, ὅμως, στὸ ἑξῆς χωρίον ἀπὸ τὸ *Ἱερατικὸν Ἐγκόλπιον* τοῦ ἁγίου Νεκταρίου: «*Περὶ τῆς ἐξουσίας καὶ δυνάμεως ὅλων τῶν Ἀποστόλων συνάγομεν ὅτι πάντες οἱ Ἀπόστολοι εἶχαν τὴν δύναμιν νὰ συγκροτῶσι καὶ ἐγείρωσιν Ἐκκλησίας, τελείως κατηρτισμένας, ἀνεξαρτήτους καὶ αὐτοκεφάλους* [μὲ τὴν ἔννοια πλήρως καθολικάς], *διὸ καὶ αἱ ἀξιώσεις ἃς ἐγείρει ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία διὰ τὸ εἶναι τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης διάδοχον τοῦ κορυφαίου τῶν Ἀποστόλων Πέτρου εἶναι ἀνυπόσταται ὡς ἀρνούμεναι τοῖς λοιποῖς Ἀποστόλοις, τό τε Ἀποστολικὸν ἀξίωμα, τὴν δύναμιν καὶ τὴν χάριν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὴν χειροτονίαν αὐτῶν ὡς Ἀρχιερεῖς καὶ λειτουργοὺς τῶν θείων Μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας [...] πάντες οἱ ἐπίσκοποί εἰσιν ἰσότιμοι πρὸς ἀλλήλους, ὡς ἴσοι καὶ ὡς διάδοχοι τοῦ ἑνὸς Ἀποστολικοῦ ἀξιώματος*»[9].

Μεταβαίνει μετὰ στὸ θεσμὸ τῶν Συνόδων ὡς ἔκφραση ἑνότητας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν ποὺ εἶναι πολὺ σημαντικό. Διατυπώνει ὁ ἅγιος αὐτὸ ποὺ βλέπουμε στὴ νεώτερη ὀρθόδοξη θεολο-

---

7. *Αὐτόθι*, σ. 68.

8. *Αὐτόθι*, σ. 69.

9. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Ἱερατικὸν Ἐγκόλπιον ἤτοι Α΄. Περὶ Ἱερωσύνης. Β΄. Περὶ τοῦ πρωτείου ἐν τῇ Ἱεραρχίᾳ. Γ΄. Περὶ τῆς ἰσότητος ἐν τῇ Ἱεραρχίᾳ*, ἐν Ἀθήναις 1907, σ. 25.

γία καὶ ἐκκλησιολογία. Οἱ Ἐκκλησίες ποὺ ἦσαν ὅλες πλήρεις καὶ καθολικές, δέχθηκαν ἀπὸ ἑκούσια ἀγάπη νὰ ὑποταγοῦν στὸ θεσμὸ τῶν Συνόδων[10]. Ἐξυμνεῖ πολὺ τὶς Συνόδους καὶ παραπέμπει σὲ κείμενα σὰν τοῦ Πολυκράτου Ἐφέσου καὶ τὴν Ἐπιστολὴ τῆς Συνόδου τῆς Καρθαγένης, τὸ 418, πρὸς τὸν Κελεστίνο Ρώμης, ὅπου τονίζεται ὅτι «ὁ Θεὸς δὲν ἔδωσε *μόνο σὲ μιὰ παροικία* [= Ἐκκλησία] *καὶ σὲ ἕνα ἄνθρωπο τὴν Χάρη ἢ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, ἀλλὰ σὲ ὅλους ὅσοι πιστεύουν καὶ εἶναι ἑνωμένοι στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ εἶναι συγκεντρωμένοι εἰς Σύνοδον*»[11].

Στὸ ἔργον του· *Αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας*, ὁ ἅγιός μας διαπραγματεύεται διεξοδικῶς περὶ τῶν θεοσυλλέκτων Συνόδων τῆς Ἐκκλησίας, ἀπ' ὅπου ἀναφέρουμε μόνον τὰ ἑξῆς· οἱ Οἰκουμενικὲς Σύνοδοι εἶχαν ὡς κριτήριο ὄχι ἕνα ποντίφηκα, ἀλλὰ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα καὶ τὴν ἀλήθεια. Κατὰ τὸν ἅγιον Μάξιμον: «*τὰς γενομένας Συνόδους ἡ εὐσεβὴς πίστις κυροῖ καὶ πάλιν ἡ τῶν δογμάτων ὀρθότης κρίνει τὰς Συνόδους*»[12], ὅπως ἐπίσης καὶ τὴν ἀποδοχὴ τῶν ἀποφάσεων ἐκ μέρους τῶν Ἐκκλησιῶν: «*τὸ ὁμοφώνως ἀποδέξασθαι ἁπάσας τὰς Ἐκκλησίας τῶν δεδογματισμένων τὴν ὀρθότητα*»[13]. Στὴ συνέχεια μεταβαίνει ὁ ἅγιός μας στὴν περίοδο τοῦ ἁγίου Φωτίου.

Γιὰ τὸν ἅγιο Φώτιο ὁ ἅγιος ἔχει γράψει πολλά. Ὑπῆρχε καὶ

---

10. Βλ. Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μελέτη ἱστορικὴ περὶ τῶν αἰτίων τοῦ Σχίσματος [...]*, ὅ.π., σσ. 70 καὶ 82.

11. Βλ. *αὐτόθι*, σσ. 127-129. Στὴ συνέχεια λέγει ὁ ἅγιος ὅτι οἱ ἐπαρχιακὲς καὶ τοπικὲς Σύνοδοι ὁδήγησαν στὶς Οἰκουμενικὲς Συνόδους, οἱ ὁποῖες ἦσαν τὸ «*χαρακτηριστικὸν γνώρισμα [...] τοῦ πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ διαπνέοντος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πνεύματος καὶ ἔκφρασις τῆς ἰσοτιμίας καὶ ἰσοδυναμίας τῶν Ἐπισκόπων, καὶ ἐπὶ πλέον τρανὴ μαρτυρία τῆς καθόλου Ἐκκλησίας περὶ τοῦ ἀλαθήτου, ὅτι τοῦτο εὕρηται ἐν μόνῃ τῇ Μιᾷ, Ἁγίᾳ, Καθολικῇ καὶ Ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ*». Αὐτόθι, σ. 93. Πρβλ. καὶ Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας*, ἐν Ἀθήναις 1892, σσ. 10-11.

12. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας*, ὅ.π., σ. 19.

13. Αὐτόθι, σσ. 19-20.

κάποια παραπλάνηση τῶν ἱστορικῶν ὅτι καὶ δεύτερο Σχίσμα ἐπῆλθε ἐπὶ Φωτίου καὶ τελικὰ δὲν ἀποκαταστάθηκε, ἐνῶ ὁ ἅγιος βρίσκει ντοκουμέντα καὶ τὰ δημοσιεύει πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸν France Ovornik ὅτι ὁ Φώτιος ἀποκατέστησε τὴν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία καὶ συνεχίστηκε μέχρι καὶ τὴν ἐποχὴ τῶν Σταυροφόρων. Εἶναι χαρακτηριστικὸ καὶ μᾶς κάνει ἐντύπωση στὸν ἅγιο ὅτι ἐνῶ κάπου ἀναφέρει ὅτι ὁ Φώτιος στὴ διάρκεια τῆς δεύτερης Πατριαρχείας του «ξέχασε τὰ ὅσα προέλεγε» καὶ ὄχι μόνο ὅσα ἀφοροῦσαν τὸ πρωτεῖο καὶ τὸ Filioque, ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ ἄλλα. Ὅμως λίγο παρακάτω ἔρχεται ὁ ἅγιος νὰ 'πεῖ ὅτι δὲν τὰ ξέχασε αὐτά, δηλαδὴ τὶς διαφορές, ὁ Φώτιος, ἀλλὰ στὸ μὲν θέμα τοῦ πρωτείου σημειώνει ὅτι ἦτο καὶ εἶναι ἀπαράδεκτο, στὸ δὲ θέμα τοῦ Filioque ὅτι εἶναι ἐπίσης ἐσφαλμένο καὶ ἀπαράδεκτο. Θέλω νὰ 'πῶ, ἂν κανεὶς λεπτομερῶς ἐξετάσει τὰ λόγια τοῦ ἁγίου ὡς πρὸς τὶς ἐκτιμήσεις του γιὰ τὴ συμπεριφορὰ τοῦ μεγάλου Φωτίου, θὰ διακρίνει μιὰν ἀντιφατικότητα, ἀλλὰ ὁ ἅγιος δὲν σχηματοποιεῖ ἐξ ἀρχῆς τὴ στάση του καὶ δὲν εἶναι συστηματικὸς μὲ τὴν ἔννοια τοῦ λογοκρατικοῦ συστήματος ἢ τῆς συστηματοποιήσεως.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ ἅγιος Φώτιος στὴν Ἁγία Σοφία τὸ 880 θέσπισε ἕνα κανόνα ποὺ ἔλεγε πὼς δὲν πρέπει νὰ καινοτομοῦνται τὰ πρωτεῖα τοῦ θρόνου τῆς Ρώμης καὶ ἐπίσης νὰ μὴ προστίθεται τίποτα στὸ Ἱερὸ Σύμβολο, δηλαδὴ καταδικάζει τὸ Filioque. Συνήθως αὐτὸ τὸ «*μὴ καινοτομεῖν*» τὸ μεταφράζουν λάθος οἱ μεταφραστές-σχολιαστὲς τῶν κανόνων. Δὲν σημαίνει νὰ ἀρνεῖται κανεὶς τὰ προνόμια τῆς Ρώμης, ἀλλὰ νὰ μὴ ἐπεκτείνονται παραπέρα, νὰ μὴ παίρνουν νέες διαστάσεις. Αὐτὸ εἶναι πάρα πολὺ σημαντικό. Ὁ France Ovornik καὶ ἄλλοι παπικοὶ δὲν κατενόησαν τὴν λεπτομέρεια τῆς λέξεως «*καινοτομεῖν*» καὶ τὴν σκοπιμότητα τοῦ Φωτίου νὰ θέσει τέρμα σὲ ὅ,τι εἶχε ξεκινήσει ὁ πάπας Νικόλαος, δηλαδὴ τὸ πρωτεῖον, πρᾶγμα ποὺ συνεχίστηκε τὴν περίοδο τῆς ἐπιβολῆς τῶν Φράγκων καὶ ἀργότερα τῶν Γερμανῶν παπῶν.

Τὴ μεγάλη ἐξέλιξη τοῦ παπισμοῦ βλέπει στὴ Δύση ὁ ἅγιος

Νεκτάριος μέσα ἀπὸ τὰ Ψευδοδεκριτάλια, στὴ Donatio Konstantini, στὰ Ψευδοϊσιδώρεια Δεκριτάλια καὶ στὸ «de cretum Gratiaui», τὸν ια΄ αἰῶνα, τὰ ὁποῖα ὑπερέβησαν κάθε ὅριο ἐξελίξεως, διότι ἦρθαν νὰ κατοχυρώσουν τὸ ἤδη ὑπέρ-καινοτομηθὲν παπικὸ πρωτεῖο καὶ τὸν θεσμὸ τοῦ παπισμοῦ, ποὺ εἶχε μπεῖ στὴ συνείδηση τῆς Δύσεως, ἐνῶ στὴν Ἀνατολὴ δὲν εἶχαν δώσει τόση σημασία πὼς αὐτὸ ἐκαλλιεργεῖτο.

Στὴ συνέχεια ὁ ἅγιος Νεκτάριος μιλάει γιὰ τὸ παπικὸ ἀλάθητο. Ἀποδεικνύει ὅτι ὁ πάπας κάθε ἄλλο παρὰ ἀλάθητος εἶναι ὅπως π.χ. ὁ ἐπίσκοπος Ρώμης Κάλλιστος τὸν γ΄ αἰῶνα ποὺ ἦταν Σαβελιανὸς καὶ ὑπονομεύει ὁ κίνδυνος τοῦ Σαβελιανισμοῦ καὶ μέχρι σήμερα στὸ θέμα τοῦ Filioque, ὑπονομεύει ἕνας «ἡμισαβελιανισμός», ὅπως θὰ 'πεῖ ὁ ἅγιος Φώτιος στὴν *Μυσταγωγία περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*. Δηλαδὴ ἕνας ὑπερτονισμὸς τῆς μιᾶς τοῦ Θεοῦ οὐσίας σὲ βάρος τῶν τριῶν Προσώπων καὶ τῆς Μοναρχίας τοῦ Πατρός.

Τὸν δ΄ αἰῶνα ἔχουμε τὴν περίπτωση τοῦ μὴ ἀλαθήτου τοῦ πάπα Λιβερίου, ποὺ ὑπέγραψε ἀρειανικὸ σύμβολο –μάλιστα δύο σύμβολα– τὸ ἕνα ὁμοιουσιανό, τὸ ὁποῖο ἂν καὶ τὸ λένε ἡμιαρειανικὸ δὲν ἦταν, ἐνῶ τὸ ἄλλο εἶναι καθαρὰ ἀρειανικό. Ἐπίσης καὶ τὴν περίπτωση τοῦ πάπα Ὀνωρίου στὸν ζ΄ αἰῶνα, ποὺ καταδικάστηκε ἀπὸ τὴν ϛ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο ὡς αἱρετικὸς μονοθελητὴς καὶ τὸ παραδέχθηκε καὶ ὁ διάδοχός του πάπας Λέων ὁ Β΄ τὸ 682-683. Ἑπομένως δὲν ὑπάρχουν οὔτε θεολογικὰ οὔτε ἱστορικὰ ἐρείσματα ὅτι ὁ πάπας εἶναι ἀλάθητος. Ἡ Σύνοδος τοῦ Βατικανοῦ (1870) ἐτόνισε πολὺ τὸ ἀλάθητο τοῦ πάπα σὲ σημεῖο νὰ 'πεῖ ὅτι ὁ πάπας καὶ «χωρὶς τὴν ἐκκλησία», «χωρὶς τὴ συμφωνία της», εἶναι ἀλάθητος (ex sese, et non ex consensu Ecclesiae).

Ἂν καὶ ὁ ἅγιος Νεκτάριος δὲν ἀναφέρει ὅτι ὁ πάπας καταργεῖ τὴν Ἐκκλησία μὲ τὴ Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ, γράφει ὡραιότατα σχόλια στὸ ἔργο του· *Περὶ Οἰκουμενικῶν Συνόδων*. Εἶναι χαρακτηριστικὸ πὼς στὸν ἅγιό μας δὲν κυριαρχεῖ οὔτε ζῆλος οὔτε ἀδιαφορία. Καὶ στὴν ἐποχή μας, σήμερα, πρέπει νὰ προσέξουμε πολὺ στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ μὴ

καλλιεργεῖται μία ἄποψη: ὅτι μόνον οἱ ζηλωτὲς εἶναι κακοὶ καὶ δὲν ἔχουν ἀγάπη. Διότι καὶ οἱ ἄλλοι, οἱ λεγόμενοι Οἰκουμενιστές, δὲν ἔχουν ἀληθινὴ ἀγάπη μὲ τὸ νὰ μιλᾶνε γιὰ ἀγάπη χωρὶς τὴν ἀγάπη τῆς ἀληθείας[14]. Ἡ πόλωση αὐτὴ δὲν εἶναι καλή.

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος τονίζει ὅτι ἡ ἀγάπη εἶναι τὸ πᾶν. Δὲν φταῖνε τὰ δόγματα. Ἐὰν ἕνας μισεῖ τὸν αἱρετικό, φταίει περισσότερο τὸ πνεῦμά του, ἡ τοποθέτησή του. Ὁ ἅγιος, χωρὶς νὰ καταργεῖ τὴν ἀγάπη, θεωρεῖ τὴν παπικὴ ἐκκλησιολογία σὰν ἕνα εἶδος φιλοσοφικοῦ θεσμοῦ, μιὰ φιλοσοφικὴ θεωρία ποὺ παραδέχεται τὸν Θεὸν ὡς Δημιουργὸ τοῦ κόσμου, ἀλλὰ ὄχι καὶ σὰν Προνοητὴ αὐτοῦ[15]. Ἡ παπικὴ Ἐκκλησία θέτει σὲ δεύτερη μοίρα τὸν ἴδιο τὸν Χριστόν. Αὐτὸ τὸ ἔχει τονίσει καὶ ὁλόκληρη ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία μέσα ἀπὸ τὶς ἐπιστολὲς τῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλὰ ἔχει τονιστεῖ καὶ στὴ Σερβικὴ Θεολογία, στὸν π. Ἰουστῖνο Πόποβιτς[16]. Ὁ πάπας ἐκτοπίζει τὴν Ἐκκλησία ὡς *Σῶμα* Χριστοῦ καὶ *Κοινωνία* τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἔρχεται αὐτὸς νὰ κυριαρχήσει, ἐνῷ ὁ Χριστὸς βρίσκεται κάπου πίσω καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα δὲν ἔχει τὴν κεντρικὴ θεοπρεπῆ θέση Του. Ὁ Φλορόφσκυ ἔλεγε ὅτι πράγματι χωλαίνει ἡ ἐκκλησιολογία τῆς Ρώμης, μὰ περισσότερο ἡ Χριστολογία τους. Τό 'χει γράψει καὶ ἡ μηδαμινότητά μου ὅτι δὲν ἔχει Χριστοκεντρισμὸ ἡ ρωμαϊκὴ θεολογία, ἔχει περισσότερο Χριστομονισμό, χωλαίνει στὴ Χριστολογία. Καὶ ὁ ἅγιος Νεκτάριος, χωρὶς νὰ τὸ λέει ἐπὶ λέξει, τὸ ἐννοεῖ· πῶς τὸ νὰ ἀπωθεῖται ὁ Χριστὸς καὶ νὰ γίνεται ὁ πάπας ἀντικαταστάτης του εἶναι ἄρνηση τοῦ Χριστοῦ ὡς Ἀπαρχῆς καὶ Κεφαλῆς καὶ Ἀκρογωνιαίου Λίθου τῆς Ἐκκλησίας, ὡς Πρωτοτόκου ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς.

---

14. *Β΄ Θεσ.* 6΄, 10.

15. Βλ. Νεκταρίου, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μελέτη ἱστορικὴ περὶ τῶν αἰτίων τοῦ Σχίσματος [...]*, τόμος Β΄, ἐν Ἀθήναις 1912, σ. 8. Πρβλ. καὶ Γ. Φλωρόφσκυ, στὸ περιοδικό· *Put* (Paris) 37 (1937), σσ. 11-12.

16. Βλ. Ἀρχιμ. Ἰουστίνου Πόποβιτς, *Ἄνθρωπος καὶ Θεάνθρωπος. Μελετήματα ὀρθοδόξου θεολογίας*, Ἀθῆναι 1970².

Παρόμοια μὲ τὸν ἅγιο Νεκτάριο σημειώνει καὶ ὁ Νικήτας Νικομηδείας, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς Γερμανοῦ τοῦ Β΄[17] καὶ ἀργότερα ὁ Συμεὼν Θεσσαλονίκης. Διαβάζω τὸ ἴδιο τὸ κείμενο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου: «...*ἡ συντέλεσις τοῦ σχίσματος ἐπῆλθεν ἀπὸ τὴν ἐπιβολὴν τῆς παπικῆς νοοτροπίας τοῦ παπισμοῦ ποὺ δὲν τὴν ἐπέβαλαν οἱ πάπες, ἀλλὰ οἱ μεταρρυθμίσεις στὴ Δύση*». Ἀναλύει πῶς τὸν θ΄, ι΄, καὶ ἀρχὲς τοῦ ια΄ αἰῶνος ἀνεβοκατέβαιναν οἱ πάπες καὶ γινόταν ἡ μεγάλη κίνηση τῆς ἀνανέωσης. Τὸ γερμανικὸ πνεῦμα ἐπικρατεῖ. Τὸ παλιὸ ρωμαίικο πνεῦμα ἄσκησε τὴν ἐπίδρασή του μέχρι τὸν ἐρχομὸ τῶν Γερμανῶν. Ὁ ἅγιος δὲν κάνει καμμία ἀναφορὰ στοὺς Γερμανούς. Αὐτὸ τὸ ἀναφέρει ὁ καθηγητὴς Ρωμανίδης. Ἂν καὶ δὲν θὰ μποροῦσα νὰ δεχθῶ τὰ περαιτέρω τοῦ καθηγητοῦ Ρωμανίδη, ἐν τούτοις συμφωνῶ μὲ τὴν ἐπικράτηση τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος στὴ Δυτικὴ Ἐκκλησία ποὺ γινόταν αἰσθητὸ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου.

Ἡ συντέλεση τοῦ Σχίσματος ἔγινε τελικὰ μὲ τὴν ἐπιβολὴ τῶν Σταυροφόρων καὶ κυρίως τῆς Δ΄ Σταυροφορίας, ὅταν πιὰ μὲ τὴν βία ἐκτοπίζεται ἡ Ὀρθόδοξος Ἱεραρχία[18]. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Πέτρος Ἀντιοχείας τὸν ια΄ αἰῶνα, τοῦ ὁποίου τὸ πνεῦμα ἐπαινεῖ ὁ ἅγιος Νεκτάριος, πῆγε νὰ εἰρηνεύσει τὸν Κηρουλάριο ἀναφερόμενος μόνον στὸ πρόβλημα τοῦ Filioque καὶ τὸ πρωτεῖο[19]· καὶ ἐνῶ ἡ Δύση συνέχιζε τὴ συνοδικὴ παράδοση στὴν Πίζα, Κωνστάντια καὶ Βασιλεία, ἡ Φλωρεντία ἔφερε τέρμα σ' αὐτά, διότι κατήργησε τὴ συνοδικότητα καὶ ἐπέβαλε τὴν παπικὴ νοοτροπία[20].

Δὲν ἐπικράτησε στὴ Δύση ἡ συνοδικὴ παράδοση, διότι χαρακτηριστικὸ τῶν ἀληθινῶν Συνόδων εἶναι ὄχι μόνον ὅτι εἶναι πιστὲς στὶς

---

17. Βλ. Νεκταρίου, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μελέτη ἱστορικὴ περὶ τῶν αἰτίων τοῦ Σχίσματος [...]*, τόμος Β΄, ὅ.π., σσ. 83-89.

18. *Αὐτόθι*, σσ. 93 καὶ 100.

19. *Αὐτόθι*, σ. 73.

20. Περὶ αὐτῆς γράφει ἐκτενῶς ὁ ἅγιος· βλ. *αὐτόθι*, σσ. 198-259.

προηγούμενες ἀλλὰ καὶ ὅτι γίνονται δεκτὲς ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, ἀπὸ τὸ ζωντανὸ σῶμα τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ. Γράφει ὁ ἅγιος Νεκτάριος: «*Τὸ ζήτημα τοῦ πρωτείου τοῦ πάπα εἶναι κυρίως εἰπεῖν τὸ ζήτημα τοῦ Σχίσματος* [...] *Ἐγένετο τὸ σχίσμα ἕνεκα τῆς ἀπαιτήσεως τῶν παπῶν τῆς ὑποταγῆς τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησιας, τῆς μιᾶς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, τῇ ἐπισκοπῇ τῆς Ῥώμης. Ἐν τούτῳ δὲ κεῖται ὁ λόγος τοῦ Σχίσματος, ὅστις ἀληθῶς εἶναι μέγιστος, διότι ἀνατρέπει τὸ πνεῦμα τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ὁ σπουδαιότερος δογματικὸς λόγος, διότι εἶναι ἄρνησις τῶν ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου*»[21]. Ἀποτελεῖ ἄρνηση τῶν ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἄρνηση τῆς συνοδικότητας τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Χριστὸς ὀργάνωσε τὴν Ἐκκλησία Του καὶ ὁ πάπας τὴν ἀνέτρεφε, τὴν ἔκανε νὰ εἶναι φτωχὴ καὶ μονομερής, νὰ εἶναι μονοκρατορία του. Ἀποτελεῖ ἄρνηση τοῦ ἰδίου Σώματος τῆς Ἐκκλησίας, τῆς πνευματοκινήτου πραγματικότητάς της καὶ τοῦ Χριστοῦ ὡς Κέντρου καὶ Κεφαλῆς της.

Τὰ κείμενα τοῦ ἁγίου εἶναι λίαν σημαντικά. Δὲν εἶναι γραμμένα μὲ μῖσος, ἀλλὰ ἀποτελοῦν ἔκφραση τῆς ἴδιας ἀγάπης καὶ μέριμνας τοῦ ἁγίου Νεκταρίου καὶ προῆλθαν ἀπὸ μιὰ σπουδαία μελέτη, ἀπὸ ἕνα ἄνθρωπο ποὺ ἤθελε πραγματικὰ τὸ διάλογο: «*Διὰ τοῦ δόγματος τοῦ ἀλαθήτου ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία ἀπώλεσε τὴν πνευματική της ἐλευθερία, τὸν στολισμόν της, ἐκλονίσθη ἐκ βάθρων ἐστερήθη τοῦ πλούτου τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ἀπὸ πνεύματος καὶ ψυχῆς κατέστη ἄναυδον σῶμα [...] Ἀπὸ καρδίας θλιβόμεθα γιὰ τὴν γενομένην ἀδικίαν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἐκ τῶν μυχίων [...] εὐχόμεθα νὰ φωτίσῃ τὸ νοῦν καὶ τὴν καρδίαν τοῦ Μακαριωτάτου Ποντίφηκος τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ὅπως ἀποδόσῃ τιμὴ τῇ Ἁγίᾳ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, ὅ,τι παρ' αὐτῆς ἀφήρεσεν ὡς μὴ ὤφειλεν*».

Εἶναι μεγάλος ὁ πόνος τοῦ ἁγίου μας γιὰ τὴν πτώση καὶ μὴ μετά-

21. Βλ. Νεκταρίου, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μελέτη ἱστορικὴ περὶ τῶν αἰτίων τοῦ Σχίσματος [...]*, τόμος Β', *ὅ.π.*, σ. 8 καὶ τόμος Α', *ὅ.π.*, σ. 69.

νοια τῆς Ρώμης. Λέει στὸ βιβλίο του: «...*ὅπως ἔχουν στὴν πρώτη σειρὰ τὸ πρωτεῖο, τὴν ἐξουσία τοῦ Πέτρου, μακάρι νὰ εἶχαν καὶ στὴν πρώτη σειρὰ τὴ μετάνοια τοῦ Πέτρου γιὰ νὰ εἶναι ὁλόκληρο τὸ Εὐαγγέλιο, νὰ εἶναι πράγματι εὐαγγελικὴ ἡ Ἐκκλησία*».

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος δεσπόζει σὰν παράδειγμα σοβαροῦ μελετητοῦ, ἀνθρώπου ποὺ δὲν ἔχει μῖσος, ἔχει διάκριση, ποὺ πονάει γιὰ τὴν ἀπώλεια τῆς Ρώμης, ποὺ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς παρομοιάζει μὲ πτώση ἐλέφαντα, ὁ ὁποῖος ὅταν πέσει δὲν μπορεῖ νὰ σηκωθεῖ μόνος του. Ρητῶς ἀναφέρει πῶς πρέπει ἢ ἐμεῖς νὰ θυσιάσουμε αὐτὰ ποὺ ἔχουμε ἀπὸ τὸν Χριστὸ καὶ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους, ἢ ὁ πάπας νὰ θυσιάσει αὐτὸ ποὺ εἶναι, τὶς καινοτομίες στὴν πίστη ποὺ εἶναι τὸ πρωτεῖο, τὸ ἀλάθητο. Ὁ πάπας –λέει ὁ ἅγιος– μᾶς κάνει χάρη, μᾶς προτείνει νὰ μείνουμε μὲ τὰ δόγματά μας, μὲ τὰ ἔθιμά μας μὲ τὸ vitus Bizantium. Μὲ τὴν σκέψη ὅμως αὐτὴ μᾶς χαρίζει κάτι ποὺ δὲν ἔχουμε ἀνάγκη νὰ μᾶς χαρίσει, ἐνῶ πρέπει νὰ χάσει ἡ Ἐκκλησία μας, ἡ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, τὴν ἐλευθερίαν της[22].

Ὁ ἅγιος ὅμως πονάει, διότι δὲν μπορεῖ ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία νὰ φύγει ἀπὸ τὴ βάση της, ἀπὸ τὸν καθοδηγητὴ τῆς ἀληθείας καὶ Παράκλητο τῆς Ἐκκλησίας, τὸ Πανάγιον Πνεῦμα. Κοντὰ στὸν ἅγιο αἰσθάνεται κανεὶς σιγουριά. Διότι αὐτὸς βιώνει τὴν ἀλήθεια τῆς Ὀρθοδοξίας, γι᾽ αὐτὸ καὶ μπορεῖ νὰ κάνει τὸ ἀνάλογο βῆμα πρὸς τὴ Δύση. Ἂν ἦταν στὴν ἐποχή μας ὁ ἅγιος Νεκτάριος θὰ μετεῖχε στοὺς διαλόγους καὶ μάλιστα ἐνεργὰ ἂν καὶ ὡς ἱεράρχης εἶχε ἀπωθηθεῖ, καὶ μάλιστα χωρὶς νὰ ὑπάρξει μετάνοια ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν διωκτῶν του[23].

Φαίνεται ἡ μεγαλοψυχία τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ἔναντι τῆς Ρω-

---

22. Β´ κανὼν τῆς Γ´ Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

23. Δὲν εἶδα μέχρι σήμερα, καὶ εἶναι κρῖμα, κάποιο κείμενο τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας ποὺ νὰ ἐκφράζει ἔστω καὶ ἐλάχιστη θλίψη γιὰ τὴ στάση του ἀπέναντι στὸν ἅγιο. Ἔστω τὴν ἀποδοχὴ ὅτι πραγματικὰ τὸν πικράναμε ἢ κάτι παρόμοιο. Τέλος πάντων, αὐτὴ εἶναι ἡ στάση πρὸς τοὺς ἁγίους καὶ δὲν στενοχωριοῦνται οἱ ἅγιοι γιὰ μιὰ τέτοια στάση ἀπέναντί τους, διότι εἶναι πραγματικὰ ἅγιοι, διαφορετικὰ δὲν θὰ ἦσαν.

μαϊκῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ φτάνει μέχρι τοῦ σημείου ἐκείνου ποὺ δὲν προδίδει ἐκεῖνα ποὺ δὲν εἶναι δικά του, γιατὶ δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ τὰ προδώσει διότι εἶναι τοῦ Χριστοῦ. Ἂν τὸ κάνει εἶναι σὰν νὰ προδίδει τὴν ἴδια τὴν ἐλπίδα, τὴ σωτηρία τοῦ κόσμου, ποὺ εἶναι ἡ Ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ, ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, ἡ χάρις καὶ αἰωνία ζωὴ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Μὲ τὸν παπισμόν, γράφει ὁ ἅγιος, «*ἡ Ἐκκλησία διατρέχει κίνδυνον νὰ ἀποβῇ ἐκ Μιᾶς, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, Ἐκκλησία Ῥωμαϊκὴ ἢ μᾶλλον παπική, κηρύττουσα οὐχὶ πλέον τὰ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ἀλλὰ τὰ τῶν παπῶν δόγματα*»[24]. Καὶ προσθέτει στὸ τέλος: «*Γένοιτο ὁ Θεὸς κριτὴς μεταξὺ ἡμῶν καὶ αὐτῶν*»[25].

---

24. Βλ. Νεκταρίου, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μελέτη ἱστορικὴ περὶ τῶν αἰτίων τοῦ Σχίσματος [...]*, τόμος Α΄, ὅ.π., σσ. 10-11.

25. Βλ. Νεκταρίου, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μελέτη ἱστορικὴ περὶ τῶν αἰτίων τοῦ Σχίσματος [...]*, τόμος Β΄, ὅ.π., σ. 224.

† Μητροπολίτου Ράσκας καὶ Πρεσρένης
ΑΡΤΕΜΙΟΥ

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἔναντι τοῦ Οἰκουμενισμοῦ

Περὶ τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Νεκταρίου καὶ ἰδιαιτέρως περὶ τῆς μακαρίας κοιμήσεως αὐτοῦ ἐν Κυρίῳ –τὸ 1920– πολλὰ ἤδη ἐλέχθησαν ὑπὸ τῶν προλαλησάντων εἰσηγητῶν. Ἐπίσης εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Οἰκουμενισμὸς ὑπὸ τὴν σημερινήν του μορφὴν καὶ ἔννοιαν ἐμφανίστηκε πολὺ ἀργότερα –συγκεκριμένα τὸ 1948– ὡς Παγκόσμιο Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν. Ἔχοντας ὑπ' ὄψιν τὰ δύο γεγονότα, τὸ θέμα μας θὰ μποροῦσε νὰ φανεῖ ἄχρονο. Ὅμως δὲν εἶναι ἔτσι. Ἡ ἐπιτροπὴ ποὺ πρότεινε αὐτὸ τὸ θέμα ἔχει τὸ λόγο της.

Ἂν καὶ ὁ Οἰκουμενισμός –ὑπὸ τὸ πραγματικὸ νόημα τῆς λέξεως– δὲν ὑφίστατο τὴν ἐποχὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ὑπῆρχαν, πάντως, οἱ ρίζες αὐτοῦ καὶ οἱ πρόδρομοί του, ἔναντι τῶν ὁποίων ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἐτήρησε τὴν στάση του ἢ καλύτερα νὰ ποῦμε, ἐπαναλάμβανε στὸν ἑαυτόν του τὴν στάση τῶν ἁγίων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τοὺς ὁποίους δὲν ἤθελε νὰ διαφέρει σὲ κανένα σημεῖο. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔγινε ἕνας ἐξ αὐτῶν. Αὐτὴ τὴν στάση τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ἔναντι τῶν προδρόμων τοῦ Οἰκουμενισμοῦ θὰ ἀναπτύξουμε ἀργότερα ἀφοῦ πρῶτα συνοπτικὰ θεωρήσουμε τὴν ὁδὸ τῆς ἐξελίξεως αὐτοῦ ἀπὸ τὴν ἀρχή του.

Πρώτη μορφὴ τοῦ Οἰκουμενισμοῦ εἶναι ὁ Παπισμὸς καὶ ὁ Ρωμαιοκαθολικισμός, ὁ ὁποῖος διὰ τῶν αἰώνων χρησιμοποίησε τὴν Οὐνία ὡς μέσο ἀποκαταστάσεως τῆς ἑνότητος τῶν χριστιανῶν ἄνευ ἐπιτυχίας βεβαίως.

Ἡ δεύτερη μορφὴ τοῦ Οἰκουμενισμοῦ ἐφύτρωσε στοὺς κόλπους τοῦ Προτεσταντισμοῦ ἀλλὰ μὲ τὸν ἴδιο σκοπό: τῆς ἑνώσεως τῶν «χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν», ἄνευ ἑνότητος στὴν πραγματικότητα. Αὐτὸς ὁ Οἰκουμενισμὸς ὡς Παγκόσμιον Συμβούλιον Ἐκκλησιῶν ἀποτελεῖ καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ θέματός μας.

Τὸ νόημα τοῦ Οἰκουμενισμοῦ ἐκφράζεται σήμερα μὲ τὸ ὄνομα «*Παγκόσμιον Συμβούλιον Ἐκκλησιῶν*». Καὶ μόνο τὸ ὄνομά του δείχνει καὶ ἐκφράζει τὴν αἵρεση τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας τοῦ ψευδοεκκλησιαστικοῦ αὐτοῦ ὀργανισμοῦ. Μεταξὺ τῶν διδασκαλιῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως ὑπάρχουν ἀλήθειες, οἱ ὁποῖες ἔλαβαν τοὺς δογματικοὺς ὁρισμοὺς τῶν ἁγίων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας στὶς οἰκουμενικὲς συνόδους, μίαν ἀκριβῆ καὶ ὁριστικὴ διατύπωση, ἡ ὁποία δὲν ἐπιτρέπει διάφορες ἑρμηνεῖες. Οὕτως οἱ ἅγιοι πατέρες ὅρισαν τὸ δόγμα τῆς πίστεως «*εἰς μίαν ἁγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν*» καὶ ὄχι «*εἰς πολλὰς ἐκκλησίας*», ἐκ τῶν ὁποίων κάποιο εἶδος συμβουλίου ἢ ἑνώσεως ἢ κάποιο εἶδος ὑπὲρ-ἐκκλησίας θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ προέλθει. Ἡ ἐκκλησία εἶναι μία καὶ καθολικὴ καὶ σ' αὐτὴν εἶναι συγκεντρωμένη ὅλη ἡ ἀλήθεια, ὅλη ἡ Χάρις, ὅλα ὅσα ὁ Κύριος ἔφερε μετ' αὐτοῦ στὴν γῆν καὶ παρέδωσε στοὺς ἀνθρώπους καὶ ἄφησε διὰ τὴν σωτηρίαν των. Εἶναι μία καὶ καθολική, ἐπειδὴ συγκεντρώνει ὅλους ὅσοι θέλουν τὴν σωτηρίαν σὲ μίαν ἐσωτερικὴ ἑνότητα στὸ Σῶμα τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ. Οὕτως αὐτὴ αὕτη ἡ ἰδέα ἑνὸς συμβουλίου ἢ ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν εἶναι ἀδύνατος, ἀνεπίτρεπτος καὶ ἀπαράδεκτος διὰ τὴν συνείδηση ἑκάστου ὀρθοδόξου, πολὺ περισσότερον μᾶλλον ἑκάστου ἁγίου. Ὁ ἔχων ἀντίθετη γνώμην πῶς μπορεῖ νὰ εἶναι ἅγιος καὶ οὕτω... ποιὸν ἅγιον ἔχουμε μεταξὺ τῶν μεγάλων Οἰκουμενιστῶν: κανένα.

Ἡ ἱστορία τοῦ Οἰκουμενισμοῦ ὡς «*Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν*» ἔχει τὴν προϊστορίαν της. Ὡς φαινόμενον ὁ Οἰκουμενισμὸς δὲν περιέχει τίποτε νέον. Πρόκειται περὶ παλαιᾶς ἰδέας ποὺ ἔχει ἀναζωογονηθεῖ στὰ ἑκατὸ περίπου τελευταῖα χρόνια. Ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν καὶ δεκαετιῶν, οἱ ἄνθρωποι γράφουν καὶ συζητοῦν δι' αὐτό, ὥστε δυνά-

μεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι πρόκειται περὶ ἑνὸς μᾶλλον περιπλόκου θέματος.

Πρὶν ἀπ' ὅλα ὁ Οἰκουμενισμὸς εἶναι μιὰ ἐκκλησιαστικὴ αἵρεση, διότι ἡ πρωταρχική του ἐπίθεση κατευθύνεται ἐναντίον τοῦ θεμελίου τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἐναντίον τῆς ἁγίας ἐκκλησίας, στὴν προσπάθειαν νὰ μεταμορφώσει τὴν ἐκκλησίαν σὲ ἕνα οἰκουμενιστικὸν ὀργανισμόν, ἐστερημένον τῆς χάριτος τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἀνοίγουσα τοιουτοτρόπως τὴν ὁδὸν διὰ τὴν ἔλευση τοῦ Ἀντιχρίστου.

Τὰ θεμέλια τοῦ σύγχρονου οἰκουμενισμοῦ ἐτέθησαν ἤδη κατὰ τὸ τέλος τοῦ περασμένου αἰῶνος, τὸ 1897, στὸ συνέδριον τοῦ Λάμπεθ, τὸ ὁποῖον διετύπωσεν ἕνα δογματικὸ minimum ἀποβλέποντας στὴν ἐπερχομένην οἰκουμενικὴν ἕνωση (Οὐνία) τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν. Τὸ δογματικὸ τοῦτο minimum προέρχεται ἀπὸ τὴν ἰδέα ὅτι ἡ ἑνότητα πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ στὴν Ἁγίαν Γραφὴν καὶ ὄχι στὴν ἱερὰν παράδοση, στὸ σύμβολο τῆς Κωνσταντινουπόλεως-Νικαίας καὶ σὲ δύο ἱερὰ μυστήρια, τὸ Βάπτισμα καὶ τὴν Εὐχαριστίαν. Ἐπιπλέον ἐγκαθιδρύθηκε ἡ ἀρχὴ τῆς ἀνοχῆς, σχετικὰ μὲ τὶς διδασκαλίες τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν καὶ ἑτοιμότητα διὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ συμβιβασμοῦ τῆς ἀγάπης. Τὸ τρίτο δημιούργημα τοῦ συνεδρίου τοῦ Λάμπεθ ἦτο ἡ πολὺ γνωστὴ θεωρία τῶν κλάδων, ἡ ὁποία τρόπον τινὰ ἐξισώνει πάσας τὰς ἐκκλησίας. Ἡ πονηρὰ αὐτὴ σπορὰ ἅπαξ καὶ ἐσπάρη ηὔξησε τολμηρῶς. Ἐκ μέρους τῶν ὀρθοδόξων στὴν ἀνάπτυξη τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως συνέβαλαν πολὺ δύο ἐγκύκλιοι ἐπιστολὲς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωακεὶμ Γ΄ (1202 καὶ 1204) πρὸς πάσας τὰς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, ἐνῶ εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ 1920 ἤδη μνημονεύονται οἱ διάφορες ἐκκλησίες. Στὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἔγινε πολὺς λόγος γιὰ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ ἡμερολογίου, θέμα τὸ ὁποῖον ἀνησύχησε καὶ τὸν ἅγιο Νεκτάριο. Ὁ ἅγιός μας ἐθεωροῦσε τὴν ἐπικείμενην ἀλλαγὴν ὡς μεγάλο κακὸ τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ ταυτόχρονα —πρὸ τῆς κοιμήσεώς του— ἔδωσε τὴν συμβουλήν του στὴν ἡγουμένην Ξένην, ἐὰν τυχὸν ἐπισυμβεῖ ἡ ἀλλαγὴ αὐτή, τὸ μοναστήρι του στὴν Αἴγινα νὰ ἀκολουθήσει τὴν ἐπίσημον ἐκκλησίαν ὅ,τι καὶ τελικῶς ἔγινε.

Πρέπει μιὰ φορὰ ἀκόμα ἐδῶ νὰ ὑπογραμμιστεῖ ὅτι οἱ ἀρχικὲς ὀργανώσεις, ὅπως τὸ παγκόσμιον ἱεραποστολικὸν συνέδριον, ἡ κίνησις Ζωὴ καὶ Ἐργασία ἦσαν δημιουργήματα καθαρῶς προτεσταντικά. Δυστυχῶς ἀπ' τὸ 1992 οἱ ὀρθόδοξοι ἀρχίζουν νὰ συμμετέχουν σὲ διάφορα συνέδρια οἰκουμενιστικοῦ χαρακτῆρος προετοιμάζοντας ἔτσι τὸ 1948 τὴν πρώτη γενικὴ συνέλευση –στὸ Ἄμστερνταμ– τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν. Σ' αὐτὴν τὴν συνέλευση δυστυχῶς ἦσαν παρόντες ὁρισμένοι ἐκπρόσωποι ὀρθόδοξων ἐκκλησιῶν, τῶν πατριαρχείων Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων, τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου, τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ρωσικῆς Μητροπόλεως τῆς Β. Ἀμερικῆς, τώρα γνωστῆς ὡς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας τῆς Ἀμερικῆς. Ἀρνήθηκαν ὅμως τὴν συμμετοχὴ στὸ συνέδριο αὐτὸ οἱ ἐκκλησίες τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν τοῦ παραπετάσματος καὶ μάλιστα κατεδίκασαν τὸ Παγκόσμιο Συμβούλιο τῶν Ἐκκλησιῶν ὡς αἵρεση. Ὅμως αὐτὸς ὁ ζῆλος διὰ τὴν ὑπεράσπιση τῶν θείων ἀληθειῶν τῆς ἐκκλησίας δὲν διήρκησεν ἐπ' ἀρκετό, δυστυχῶς. Οὕτως μέχρι τὸ 1965 ὅλες οἱ ὀρθόδοξες ἐκκλησίες ἔγιναν ὀργανικὰ μέλη τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, ἰδιαιτέρως μετὰ τὴ συνεδρίαση τῆς κεντρικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν τὸ 1959, στὴν Ρόδον, οἱ ὀρθόδοξοι φαίνεται ὅτι ἤρχισαν νὰ συναγωνίζονται ποιὸς θὰ εἶναι ὁ πλέον οἰκουμενιστὴς τῶν ὑπολοίπων. Ἀπὸ τὸ 1961 οἱ ὀρθόδοξοι οἰκουμενιστὲς ἤρχισαν νὰ συγκαλοῦν ὁλόκληρον σειρὰν συνεδρίων μὲ σκοπὸν τὴν πραγματοποίηση προγραμμάτων καὶ σκοπῶν. Οὕτω τὸ 1964 συνεκλήθη στὴν Ρόδον ἡ Γ΄ Πανορθόδοξος Διάσκεψις ὅπου ἐλήφθη ἡ ἀπόφαση πρὸς ἐγκαθίδρυση διαλόγων μετὰ τῶν αἱρετικῶν ἐπὶ ἴσης βάσεως καὶ ἑκάστη τοπικὴ ἐκκλησία ὑπεχρεώθη νὰ διατηρεῖ ἀδελφικὰς σχέσεις μὲ τοὺς αἱρετικούς.

Ὁ κύριος ἡγέτης ὅλων τῶν οἰκουμενιστικῶν παιχνιδίων ἦτο ὁ πατριάρχης Ἀθηναγόρας, ὁ ὁποῖος ἤρχισε συνεχεῖς συναντήσεις μὲ τὸν Πάπα, διαπραγματεύσεις ἐπὶ τῆς ἀμοιβαίας ἄρσεως τῶν ἀναθεμάτων

τοῦ 1054, κοινὲς προσευχὲς κ.ο.κ. Κατόπιν οἱ διάδοχοι καὶ βοηθοί του μέχρι σήμερα ἀκολουθοῦν τὴν ἰδίαν ὁδὸν ὑπερβαίνοντας στὶς συμβιβαστικές των πράξεις ἀκόμα καὶ τὸν Ἀθηναγόρα. Ἄλλοι ἀντιπρόσωποι τῶν διαφόρων τοπικῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν ἐνεργοῦν ἐπίσης συμφώνως πρὸς τὸ αὐτὸ οἰκουμενιστικὸ σχέδιο, ὥστε οἱ πράξεις των οὐδὲν κοινὸν ἔχουν μὲ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν πράξη τῶν ἁγίων πατέρων καὶ τοὺς ἱεροὺς κανόνες τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας. Τὰ ὅρια τὰ ἐγκαθιδρυθέντα ὑπὸ τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν ἔχουν παραβιασθεῖ ὑπὸ τῶν λεγομένων ὀρθοδόξων οἰκουμενιστῶν. Τὰ ὅρια μεταξὺ ἀληθείας καὶ ψεύδους, φωτὸς καὶ σκότους, Χριστοῦ καὶ Βελίαρ ἤρθησαν.

Πάντα ταῦτα, συμφώνως πρὸς τὸν ἅγιο Γέροντα, τὸν π. Ἰουστῖνο Πόποβιτς, ἀποτελοῦν προδοσία τοῦ Ἰούδα, τρομερὰ προδοσία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ὁλοκλήρου τῆς ἐκκλησίας του. Ποιός ἄραγε ἐκ τῶν συγχρόνων οἰκουμενιστῶν δικαίως θὰ μποροῦσε νὰ ἐπαναλαμβάνει τὶς οἰκουμενικὲς συνόδους ἢ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἁγίων πατέρων. Οὐδεὶς ἐκ τῶν ἁγίων πατέρων θὰ συμφωνήσει μὲ τὴν πράξη τῶν συγχρόνων οἰκουμενιστῶν καὶ θὰ δημιουργήσει τὰ τῆς Καμπέρας, τὰ τοῦ Μπαλαμὰντ καὶ τὰ τῆς Ρώμης. Οὔτε ὁ ἅγιος Νεκτάριος θὰ τὸ ἔκανε οὔτε καὶ θὰ τὸ εὐλογοῦσε. Ἀντιθέτως, ναὶ μὲν ἦτο ἄνθρωπος τῆς ἀγάπης, ὅπως εἴδαμε πολλὲς φορὲς σ' αὐτὸ τὸ συνέδριο, πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ πρωτίστως ἦταν ἄνθρωπος ὀρθοδόξου πίστεως καὶ στάσεως. Ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ αὐτὰ λέγων: «*Ὁ ἐπίσκοπος ὀφείλει νὰ ἐμμένῃ ἀείποτε ἐν ταῖς ἠθικαῖς τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ἀρχαῖς καὶ οὐδέποτε νὰ ἐξέρχηται τούτων ἢ νὰ παραβαίνῃ αὐτὰς δῆθεν λόγῳ δογματικῶν διαφορῶν*». Τί εἶναι αὐτὸ εἰ μὴ ἐπανάληψη μὲ ἄλλον τρόπον τῶν τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ: «*Οὐ θέλων δὲ τοὺς αἱρετικοὺς θλίβεσθαι οὐδὲ χαίρων τῇ κακώσει αὐτῶν γράφω τοῦτο μὴ γένοιτο, ἀλλὰ τῇ ἐπιστροφῇ μᾶλλον χαίρων καὶ συναγαλλόμενος. Τί γὰρ τοῖς πιστοῖς τερπνότερον τοῦ θεᾶσθαι τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ τὰ διεσκορπισμένα συναγόμενα εἰς ἕν. Οὔτε ἡμῖν τοῦ φιλανθρώπου τ' ἀπηνὲς παραινῶ προτιθέναι, μὴ οὕτω μανῆναι ἀλλὰ μετὰ προ-*

σοχῆς καὶ δοκιμασίας ποιεῖν τε καὶ ἐνεργεῖν τὰ καλὰ εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους καὶ πᾶσι πάντα γενομένους καθὼς ἕκαστος ἐπιδεῖται. Ὑμῶν παρακαλῶ πρὸς μόνον τὸ καθ' ὅτουν αἱρετικοῖς συνάρεσθαι εἰς σύστασιν τῆς φρενοβλαβικῆς αὐτῶν δόξης σκληροὺς παντελῶς εἶναι ὑμᾶς καὶ ἀμειλίκτους βούλομαί τε καὶ εὔχομαι. Μισανθρωπίαν γὰρ ὁρίζομαι ἔγωγε καὶ ἀγάπης θείας τὸ τῇ πλάνῃ πειρᾶσθαι διδόναι ἰσχὺν εἰς περισσοτέραν τῶν αὐτῇ προκατειλημένῃ φθοράν».

Ἐνταῦθα δέον νὰ ὑπογραμμισθεῖ ἕνα σημεῖον, τὸ ὁποῖον πάντα ἔχει μεγάλην σπουδαιότητα διὰ τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἰδιαιτέρως στὴν ἐποχὴν ἡμῶν. Ἐν ἀρχῇ τοῦ προαναφερθέντος χωρίου ὁ ἅγιος Μάξιμος συμβουλεύει διὰ τοῦ ἰδίου παραδείγματος λέγων ὅτι οὗτος δὲν χαίρει διὰ τὴν κάκωση τῶν αἱρετικῶν ἀλλὰ μᾶλλον χαίρει καὶ συναγάλλεται διὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν. Δὲν εἶπεν ὁ ἅγιος ὅτι αὐτὸς καθὼς καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ χαίρουν διὰ τὴν προαγωγὴν τῆς ἑνότητος μετὰ τῶν αἱρετικῶν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν. Μόνον δὲ ἡ ἐπιστροφὴ ἐκ τῆς πλάνης εἰς τὴν ἀλήθειαν, ἐκ τοῦ σκότους εἰς τὸ φῶς, μόνον δηλαδὴ ἡ ἐπάνοδος αὐτῶν στὴν ἑνότητα τῆς ἐκκλησίας ὄχι στὴν ἕνωση μετὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ ποτὲ στὴν ἕνωση τῶν ἐκκλησιῶν δύναται νὰ ἐξασφαλίσει σ' αὐτοὺς τὴν αἰώνιαν σωτηρίαν. Τοῦτον δὲ ἀκριβῶς διὰ τὸν ἅγιον Μάξιμον ἔχει μοναδικὴν καὶ αἰωνίαν ἀξίαν. Ὁ ἅγιος πατὴρ δὲν γνωρίζει τὸν συμβιβασμὸν μετὰ τῶν αἱρετικῶν, δὲν ποιεῖ τὴν συμπροσευχὴ μετ' αὐτῶν δὲν ἐργάζεται πρὸς ἕνωση μετ' αὐτῶν ἀλλὰ πρὸς συνένωση τῇ μιᾷ καὶ μόνῃ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, ἥτις διαφυλάττει τὴν ἑνότητα αὐτῆς ἐν τῇ ἑνότητι τῆς ὀρθῆς καὶ σωτηριώδους πίστεως. Παρόμοιαν στάσιν ἔναντι τῶν αἱρετικῶν δηλαδὴ καὶ τοῦ οἰκουμενισμοῦ ὡς παναιρέσεως εἶχε καὶ ὁ ἅγιος Νεκτάριος καθὼς καὶ ὅλοι οἱ ἅγιοι πατέρες διὰ τῶν αἰώνων.

Οἱ σκεφτόμενοι λεγόμενοι καὶ ἐργαζόμενοι ἀντιθέτως τοῖς ἁγίοις πατρᾶσι σύγχρονοι ὀρθόδοξοι οἰκουμενιστὲς τί κοινὸν ἔχουν μετ' αὐτῶν; Ἂς τὸ σκεφτοῦν σοβαρά.

Μοναχοῦ ΘΕΟΚΛΗΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΑΤΟΥ

Ἡ ἐν τῷ κόσμῳ πορεία τοῦ ἁγίου Νεκταρίου καὶ ἡ βίωσίς του ὡς μοναχοῦ

Εὐχαριστῶ τὸν Σεβασμιώτατον ἅγιον Ὕδρας κύριον Ἱερόθεον γιὰ τὴν τιμὴν νὰ συμμετάσχω μὲ τὴν μικρὰν εἰσήγησή μου, ὑπὸ τὸ ἀνωτέρω θέμα, στὸ θεολογικὸν συνέδριον μὲ τὸ γενικὸν θέμα· «*Ὁ ἅγιος Νεκτάριος· ὁ πνευματικός, ὁ μοναστικός, ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἡγέτης*».

Ὁ ταπεινὸς μοναχός, ἀπὸ τὴν νεότητά του, ᾐσθάνετο μεγάλον σεβασμόν, ἀγάπην καὶ θαυμασμὸν γιὰ τὸν ἅγιον πατέρα μας Νεκτάριον, ποὺ τὸν ἔβλεπεν ὄχι μόνον ὡς ἕνα νέον θαυματουργόν, ἕνα ἐπὶ πλέον ἅγιον τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ καταπλήττει μὲ τὴν θερμοτάτην ἀγάπην του στὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ ἕνα ἰσάγγελον τρεφόμενον μὲ τὴν ἀδιάλειπτον καὶ φλογερὰν ὑμνητικὴν χάρη, ποὺ ἔλαβε ἀπὸ τὸν Κύριον, γεγονὸς ποὺ ἔδωσε τὸ μέτρον τῆς ἁγιότητός του, ἕνεκεν τῆς βαθυτάτης ταπεινώσεώς του, ὅπως σημειώνω στὴν βιογραφίαν του[1].

Ἑπομένως, ἐπιχειρῶν νὰ ἀναδείξω ὅ,τι καθ' ὑπακοὴν μοῦ ἀνέθεσεν ὁ ἅγιος Ὕδρας, σὺν ταῖς πρεσβείαις τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, δὲν θὰ δυσκολευτῶ, ἐπειδὴ ἔχω ἀποθηκεύσει στὴν ψυχήν μου ὅσα ἀφοροῦν στὸν αἰδέσιμον βίον του καὶ στὰ θαυμαστὰ ἔργα του, ποὺ ἑρμηνεύουν τὴν ἁγιότητά του καὶ ἀποτελοῦν ὁδηγὸν τῆς φιλαμαρτήμονος ζωῆς μου. Βεβαίως, οἱ ἐκτιμήσεις μου εἶναι ἐντελῶς προσωπικὲς καὶ ὅσον

---

1. Βλ. Θεοκλήτου μοναχοῦ Διονυσιάτου, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος Αἰγίνης*.

καὶ ἂν καταβάλλεται προσπάθεια νὰ ἐναρμονισθοῦν μὲ τὰ ἀληθινὰ κριτήρια τῆς ὀρθοδόξου πνευματικῆς παραδόσεως, δὲν ἀποβάλλουν ὅμως τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀτελείας καὶ τῆς πτωχείας τοῦ ἀτελοῦς καὶ πτωχοῦ σὲ θεῖες ἐμπειρίες μοναχοῦ.

Ἀποτελεῖ διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ δὲν γεννῶνται, ἀλλὰ γίνονται. Διὰ τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος καὶ τοῦ θείου Χρίσματος ἀναγεννώμεθα, γινόμεθα καινὴ κτίση καὶ λαμβάνομεν τὰ χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Καὶ ἐνῶ καθιστάμεθα πλήρη μέλη τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ, μετέχοντες τῶν Μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας, ὅμως Χριστιανοὶ εἴμεθα δυνάμει, χριστιανοποιούμενοι διὰ τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ διὰ πολλοῦ χρόνου, ἕως οὗ «*καταντήσωμεν εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ*», ἤτοι ἅγιοι καὶ μιμηταὶ τοῦ Χριστοῦ.

Στὸ ἅγιον Βάπτισμα, ὁ μετέπειτα θεῖος Νεκτάριος, ὀνομάστηκε Ἀναστάσιος καὶ ἀνετράφη «*ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ Κυρίου*». Ἦταν καταφανῶς «*δεξιᾶς φύσεως*», δηλαδὴ εὐφυὴς καὶ συνετός, ἐμφανίζοντας πρώιμην διανοητικὴν ἀνάπτυξη, ὡς «παιδαριογέροντας» Ἀπὸ τὴν μητέρα του, σὲ ἡλικίαν πέντε ἐτῶν, διδάσκεται «*τὰ ἱερὰ γράμματα τὰ δυνάμενα σοφίσαι*», ἐπαναλαμβάνοντας μὲ ἔμφαση τὸν στίχον τοῦ Ν΄ ψαλμοῦ: «*Διδάξω ἀνόμους τὰς ὁδούς σου*». Καὶ σὲ ἡλικίαν ἑπτὰ ἐτῶν ἔκοβε καὶ ἔραβε χαρτάκια σὲ σχῆμα τετραδίου «*γιὰ νὰ γράφη τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ*», ἐνῶ ἀνέβαινε παραλλήλως σὲ σκαμνία, ἀντὶ ἄμβωνος, γιὰ νὰ κηρύξη τὰ λόγια τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ θυμότανε μὲ καταπλήσσουσαν ἀκρίβειαν.

Τὸ δημοτικὸν καὶ τὸ σχολαρχεῖον τελείωσε στὴν Σηλυβρίαν. Πτωχὸς ὅπως ἦτο, ἐγένετο μετανάστης στὴν Κωνσταντινούπολη, γιὰ νὰ βοηθῆ τοὺς γονεῖς του, ἐνῶ συγχρόνως μελετοῦσε. Ἡ φιλομάθειά του καὶ ἡ ἐπιθυμία του νὰ ὠφελῆ τοὺς χριστιανοὺς τὸν ὤθοῦσε στὸ νὰ συλλέγη ἀπὸ τὶς Ἅγιες Γραφές, ἀπὸ τοὺς θείους Πατέρες καὶ ἀπὸ τὴν κλασικὴν φιλοσοφίαν, διάφορα ρητὰ καὶ ἀποφθέγματα. Τὴν ἀνθολόγη-

ση αὐτὴν ἐξέδωσεν ἀργότερα σὲ δύο τόμους, γράφοντας στὸν πρόλογον: «*Τὸ ἀνὰ χεῖρας ἔργον εἶναι προϊὸν μακρᾶς καὶ συντόνου ἐργασίας καὶ ὀφείλεται εἰς πόθον διακαῆ προώρως ἀναπτυχθέντα πρὸς μετάδοσιν ὠφελίμων γνώσεων, διότι πρόσηβος ἤδη τὸ τοῦ διδασκάλου τῆς κοινωνίας ἐζήλωσα ἔργον..*»[2].

Αὐτὰ ὅλα πρέπει νὰ συσχετισθοῦν, ὡς πρώϊμες τάσεις, μὲ ὅλην τὴν μετέπειτα ἐξέλιξή του καὶ νὰ θεωρηθοῦν ὡς τὰ πρῶτα βήματα τῆς πρὸς τὸν πλήρη ἁγιασμόν του πορείας του. Γιατί, ἂν ἡ ἁγιότης εἶναι μία συνεχὴς καλλιέργεια καὶ ἕνας ἀτέρμων δρόμος συνεχοῦς πνευματικῆς μεταμορφώσεως, μὲ παράγοντες τὴν ἀνθρωπίνη βούληση καὶ τὴν Χάρη τοῦ Θεοῦ, γίνεται ἀντιληπτὴ ἡ σημασία ποὺ ἔχουν ἡ καταγωγή, ὡς γενετικὴ ποιότης, οἱ καταβολὲς στὴν τρυφερὴν ψυχήν, τὰ σπέρματα, ποὺ ρίχνονται στὸν νοῦν καὶ τὴν καρδιὰ ἀπὸ τὴν μικρὴν ἡλικίαν.

Καὶ ἐπειδὴ οἱ ἅγιοι μέσα στὴν Ἐκκλησίαν εἶναι τὸ καθαρὸν σιτάρι, ποὺ θησαυρίζει ὁ Θεὸς στὶς «ἀποθῆκές» του, εἶναι ἀπαραίτητον νὰ γνωρίζωμεν τὴν ὁδὸν ποὺ ἠκολούθησεν ὁ ἅγιός μας, τὸ εἶδος τῶν ἀγώνων του, γιὰ τὴν σταδιακὴν πρόοδόν του καὶ πρὸς διαφύλαξη τοῦ «*κατ' εἰκόνα*» μέχρι τὴν ὡρίμανσή του καὶ τὴν καλλιέργειαν τοῦ «*καθ' ὁμοίωσιν*», ὡς τὴν ἀτελεύτητον τελειότητα τῆς θεώσεώς του. Ἑπομένως τὰ πρῶτα αὐτὰ σημεῖα τοῦ Ἀναστασίου, ποὺ θὰ συνεχισθοῦν σὲ τελειότερες μορφὲς σκέψεων καὶ πράξεων, δὲν ἀποτελοῦν ἁπλῶς προτυπώσεις τῆς ἁγιότητός του, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα ὑποδομῆς γιὰ τὴν ἐν συνεχείᾳ πληρεστέρα ἁγιότητα.

Ἡ θεία Πρόνοια παρακολουθεῖ καὶ ἑτοιμάζει τὶς κατάλληλες συνθῆκες στὸ ἐκλεκτὸν σκεῦος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἀπὸ ὑπηρέτης καπνοπωλείου γίνεται παιδονόμος τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγίου

---

2. Τὸ βιβλίον, ποὺ ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὶς καλύτερες συλλογές, ἐτιτλοφόρησε· *Ἱερῶν καὶ φιλοσοφικῶν λογίων θησαύρισμα*, τόμος Α΄, ἐν Ἀθήναις 1895 καὶ τόμος Β΄, ἐν Ἀθήναις 1896.

Τάφου, ὅπου αὐξάνει τὶς γνώσεις τοῦ σχολαρχείου καὶ παραδίδει μαθήματα θαυμαζομένης τῆς ἀρετῆς καὶ πολυμαθείας του.

Ἀλλὰ γιὰ νὰ ἀποκαλυφθῆ ἡ παρρησία του στὸν Θεὸν καὶ ἡ μεγάλη πίστη του συνέβη το ἑξῆς θαυμαστόν. Ἀναχωρώντας ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ τὴν πατρίδα του, γιὰ νὰ ἑορτάση τὰ θεῖα Χριστούγεννα, μὲ μικρὸν ἱστιοφόρον, «*ἠγέρθη τόσο φοβερὴ τρικυμία, ὥστε ἐκινδύνευε νὰ καταποντισθεῖ μαζὶ μὲ τοὺς συνεπιβάτες. Βλέποντας ὁ Ἀναστάσιος νὰ σχίζεται καὶ νὰ πέφτει τὸ "πανὶ" στὴ θάλασσα ξαφνικά, ἔβγαλε τὴ ζώνη του καὶ μὲ αὐτὴ τὸ ἔδεσε καὶ τὸ συγκρατοῦσε, παρακαλώντας τὸ Θεὸ μὲ στεναγμούς: "Θεέ μου, σῶσέ με νὰ σπουδάσω, νὰ γίνω θεολόγος γιὰ ν' ἀποστομώσω αὐτοὺς ποὺ ὑβρίζουν τὸ θεῖό σου ὄνομα". Καὶ τὸ θαῦμα ἔγινε. Τὸ πλοιάριο βρέθηκε στὸ λιμάνι τῆς πατρίδας του!*»[3].

Ἦτο πλέον εἴκοσι ἐτῶν ὅταν ἐπέστρεψε στὴν Χίον. Ἐπὶ μίαν ἑπταετίαν διετέλεσεν δημοδιδάσκαλος, ἐκήρυττε τὸν θεῖον λόγον καὶ ζοῦσε ὡς αὐστηρὸς μοναχὸς «*τρώγων ἅπαξ τῆς ἡμέρας*» καὶ συντάσσων λόγους μεταξὺ προσευχῆς καὶ μελέτης. Καὶ ὅπως σημειώνει ὁ βιογράφος του: «*Εἶχε δὲ ἀπὸ τότε, τόσον πλούσιον τὸ χάρισμα τοῦ συγγράφειν, ὥστε ὅπου καὶ ἐν τῷ ὕπνῳ του συνέταττεν ἐνίοτε, μὲ τὸ πνεῦμά του νοερῶς, στίχους, προσευχὰς καὶ ὕμνους πρὸς τὸν Θεόν*»[4]. Παραλλήλως μετέβαινε στὸν περίφημον γιὰ τὴν ἁγιότητά του Παχώμιον[5] γιὰ νὰ λαμβάνη συμβουλές, ὁπότε ἐγκαταλείψας τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου, ἔγινε δόκιμος μοναχός, μὲ τὴν προτροπὴν τοῦ Παχωμίου καὶ μετὰ τριετῆ δοκιμασίαν κείρεται μοναχὸς μετωνομασθεὶς

---

3. Βλ. Θεοκλήτου μοναχοῦ Διονυσιάτου, *ὅ.π.*, σ. 19.

4. Βλ. *Βιογραφία Μητροπολίτου Πενταπόλεως ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει Σεβασμιωτάτου Νεκταρίου, συντεθεῖσα παρὰ τοῦ ἐλαχίστου μοναχοῦ Ἀβιμέλεχ τοῦ Κρητὸς τοῦ καὶ ἐκδότου*, ἐν Βόλῳ 1921 [= Μιχαὴλ Χατζηγεωργίου (ἐπιμέλεια), *Οἱ πρῶτες βιογραφίες τοῦ ἁγίου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως τοῦ ἐν Αἰγίνῃ*, (Σύρος) 1998, σ. 14].

5. Ἀπὸ ἀνέκδοτη ἐπιστολὴ τοῦ ἁγίου, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Παχωμίου, καταφαίνεται ἡ ἀγάπη του.

σὲ Λάζαρον. Ἀργότερα χειροτονεῖται σὲ διάκονον καὶ λαμβάνει τὸ ὄνομα Νεκτάριος.

Γιὰ τὸ πῶς ἐπολιτεύθη ὡς μοναχὸς καὶ πῶς διηκόνησεν ὡς ἱεροδιάκονος, δὲν ἔχωμεν πληροφορίες. Εἰκάζομεν ὅμως, ἀγγελικῶς καὶ στὶς δύο μορφὲς καὶ ἰδιότητες, κρίνοντες ἐκ τοῦ προτέρου ἁγίου βίου του, ἀπὸ τὴν ἐπιστολήν του πρὸς τὴν Εὐσεβίαν μοναχὴν καὶ τὴν ἄλλην πρὸς τὸν Ἁγιορείτην μοναχὸν Ἰωάσαφ. Ὡς πρὸς τὴν ἱερωσύνην, ἦτο ἀρκετὴ ἡ *Ποιμαντική* του γιὰ νὰ καταδείξῃ πῶς ἔβλεπε καὶ πῶς ζοῦσε τὸ ἀξίωμα τοῦ κληρικοῦ.

Λοιπὸν στὰ πλαίσια τοῦ ἱερωτάτου σκοποῦ τοῦ ἱεροδιακόνου Νεκταρίου ν' ἀναδειχθῇ θεολόγος γιὰ νὰ ὑπηρετήσῃ τὸν Θεόν, μετέβη στὴν Ἀθήνα τὸ ἔτος 1877 σὲ ἡλικίαν 31 ἐτῶν καὶ μετὰ μίαν τριετίαν ἐπέστρεψε στὴν μονήν του μὲ τὸ πτυχίον τοῦ Γυμνασίου. Στὴ συνέχεια πάλιν στὴν Ἀθήνα ἀπὸ ὅπου ἀνεχώρησε μετὰ τριετίαν προλύτης τῆς θεολογίας γιὰ τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Ἀλεξανδρείας, ἀποδίδοντας ἔτσι τὰ τροφεῖα ὡς φόρον εὐγνωμοσύνης πρὸς τὴν Ἀλεξανδρινὴν Ἐκκλησίαν, ποὺ τὸν ἐσπούδασε. Στὴν Ἀλεξάνδρειαν ἔφθασε τὸ 1885 ἢ ἀρχὰς τοῦ 1886 καὶ ἀμέσως ἐχρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸν γηραιὸν Πατριάρχην ὡς ἱεροκῆρυξ καὶ μὲ τίτλον·*Δέκα λόγοι ἐκκλησιαστικοὶ διὰ τὴν Μεγάλην Τεσσαρακοστήν*, ἐξέδωσε τὰ πρῶτα κηρύγματά του, στὰ ὁποῖα ἀντιφεγγίζεται τὸ καθαρὸν πνεῦμά του, ἡ ἁγιασμένη ψυχή του, ἡ ὀρθόδοξη αἴσθησή του, ἡ πολυμάθεια καὶ τὸ συγγραφικόν του χάρισμα.

Ἤδη ἦτο τεσσαράκοντα ἐτῶν, ὥριμος, «*αὐξάνων ἡλικίᾳ καὶ χάριτι καὶ σοφίᾳ*». Καὶ στὶς 23 Μαρτίου τοῦ 1886 χειροτονεῖται σὲ πρεσβύτερον ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου καὶ ἀργότερον τοῦ ἐδόθη τὸ ὀφφίκιον τοῦ Ἀρχιμανδρίτου. Ὑπάρχουν ἄφθονα τεκμήρια τῆς πνευματικῆς καὶ ποιμαντικῆς δράσεως τοῦ ἁγιωτάτου Νεκταρίου, ποὺ δίδουν τὸ μέτρον τῆς ἁγιότητός του, τοῦ ζήλου του γιὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀγάπης του πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον. Ἀλλ' αὐτὰ μόνον δὲν ἀποκαλύπτουν τὴν ἁγίαν ἐσωτερικὴν ζωήν του, τὶς ἀδιάλειπτες προσευχές του, τὰ δάκρυά του, τὴν ἄχραντη καθαρότητα τῆς

ψυχῆς του, τὴν βαθυτάτην ταπείνωση καὶ αὐτομεμψίαν, τὶς μυστικὲς θεωρίες τοῦ νοῦ του καὶ τὴν σεραφεικὴν ἀγάπην του πρὸς τὸν Κύριον.

Ὁ θεῖος Νεκτάριος ἦτο ἤδη ἕνας ἱερὸς ἀνήρ, μὲ στερεωμένες στὴν ψυχὴν ἅγιες ἀρετές, μὲ σταθερὴ καὶ ἔνθεη ἐνατένιση τῶν θείων, μὲ παγιωμένες καὶ ἐξελισσόμενες πρὸς τὴν ἀτελεύτητον τελειότητα πνευματικὲς ἐμπειρίες θείων πόθων καὶ κατανύξεως, ἀνώτερος χοϊκῶν ἡδονῶν καὶ γι' αὐτὸ ἐφλέγετο ὡσὰν χερουβικὸν πνεῦμα στὴν θείαν Λειτουργίαν, ποὺ τελοῦσε τακτικά. Στὴν περίοδον αὐτὴν ἐπότιζε μὲ ζωοποιὰ νάματα τὶς διψασμένες ψυχὲς τοῦ αἰγυπτιώτου ἑλληνισμοῦ. Ἐξομολογοῦσε· ἀλλὰ ἡ ἐξομολόγηση τῶν ψυχῶν ἀπὸ τὸν σοφόν, διακριτικὸν καὶ καθαρότατον ἱερέα τοῦ Θεοῦ ἐσήμαινε στροφήν, ἀλλαγήν, ἀληθινὴν μετάνοιαν, ἀναγέννηση. Λειτουργοῦσε· ἀλλὰ ἡ Λειτουργία ἦταν οὐράνια μυσταγωγία. Τὸ ἴδιο Μυστήριον, ἄλλη ὅμως ἡ αἴσθηση, τὸ κλῖμα. Ἄλλη ἡ Λειτουργία ἑνὸς ἁγίου καὶ ἄλλη τοῦ τυχόντος.

Ἡ ψυχὴ τοῦ θείου Νεκταρίου ἐξέπεμπε τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ σὲ ὅλες τὶς φάσεις τῆς διακονίας της. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ λόγος του, «*ἅλατι ἠρτυμένος*», ἐπλήγωνε καρδιές. Καὶ ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ ἀγαποῦσε τὸν ποιμένα τὸν καλόν, γιατὶ ὁ ἁγιώτατος πρεσβύτερος ἦταν ἕνας «*φωσφόρος*», ποὺ διηύγαζε τὶς ἐσκοτισμένες ψυχὲς ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν καὶ ἐθεράπευε τὰ τραύματα τοῦ διαβόλου μὲ τὰ ἀντιτραύματα τῆς θείας χάριτος.

Ἡ ἀναγνώριση τῆς ἀξίας τοῦ σοφοῦ κληρικοῦ ἀπὸ τὸν Πατριάρχην, εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν προαγωγήν του ὡς Μητροπολίτου Πενταπόλεως. Ἡ χειροτονία του ἔγινε στὶς 15.1.1889. Παραμένει στὸ Κάϊρον ὁ ἀρχιερεὺς ὡς διευθυντὴς τοῦ ἐκεῖ πατριαρχικοῦ γραφείου. Τὸ πῶς ἐπολιτεύετο καὶ πῶς ζοῦσε καταφαίνεται στὶς περιγραφὲς τῶν συγγραμμάτων του. Συνήνωνε τὴν ἄκαμπτην αὐστηρότητα μὲ τὴν εὐαγγελικὴν ἀγάπην· τὴν ἄκρατην ἁγνότητα μὲ τὴν τρυφερὴν συμπάθειαν στοὺς λόγους καὶ τὶς ἐνέργειές του. Ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ ἦταν ἀπολύτως σεβαστός, ἡ δὲ παράβασή του ἦταν ἀποτρόπαια ἁμαρτία.

Ὁ Μητροπολίτης λοιπὸν ἦταν ἅγιος στὴν ψυχήν, στὸν λόγον,

στοὺς τρόπους καὶ γι' αὐτὸ δὲν ἠδύνατο νὰ διαφύγη τὸν φθόνον, ποὺ ἀνάβει κυριώτατα μεταξὺ «*ὁμοειδῶν, ὁμοίας τάξεως, ὁμοίας ἰδιότητος καὶ ὁμοίου ἀξιώματος*», ἐπειδὴ ὁ σιωπηλὸς ἔλεγχος τῆς κατωτερότητος εἶναι πιὸ ἄμεσος. Καὶ γι' αὐτὸ σηκώθηκαν κύματα ζηλοτυπίας ἐναντίον του, ἀπὸ τὸ περιβάλλον τοῦ Πατριαρχείου, ποὺ δὲν ἠνείχετο τὴν λάμψη του καὶ τὶς εὐφημίες τῶν χριστιανῶν. Ἔτσι ἄρχισε νὰ λειτουργῆ ὁ σκοτεινὸς μηχανισμὸς τοῦ φθόνου. Καὶ ἐπειδὴ ἦταν ἄψογος σὲ ὅλα, ἐπενοήθη τὸ κλασικὸν ὅπλον· ἡ συκοφαντία.

Ἀφοῦ προηγήθηκαν διάφορες ἐνέργειες διωγμοῦ του, ὁ Πατριάρχης δίδει Ἀπολυτήριον στὸν ἁγιώτατον Ἱεράρχην στὶς 11-7-1890 καὶ ἀπελαύνεται στὴν Ἑλλάδα. Καὶ ἐκεῖ τὸν συνοδεύει ὁ ψίθυρος τῆς συκοφαντίας. Καὶ ὕστερα ἀπὸ πολλὲς ταπεινώσεις διορίζεται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ἀθηνῶν ἱεροκῆρυξ στὶς 15.2.1891. Καὶ ἄρχισε τὴν σπορὰν τοῦ θείου λόγου σὲ χῶρες, κῶμες καὶ νήσους, μὲ φανερὴν καρποφορίαν μέχρι τότε, ποὺ διορίστηκε ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν διευθυντὴς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ριζαρείου Σχολῆς, τὴν 1.3.1894. Τὸ πῶς διηύθυνε τὴν Σχολὴν καὶ πόσον εὐεργετικὸς ὑπῆρξεν οἱ πάντες διεκήρυτταν, ὡς σκεῦος τῆς χάριτος καὶ πλήρης ἀγάπης καὶ ταπεινώσεως.

Στὶς διακοπὲς τοῦ θέρους τοῦ 1898 ἀνῆλθεν στὸ Ἅγιον Ὄρος γιὰ προσκύνηση καὶ γνωριμίαν τοῦ ἐκεῖ μοναχισμοῦ. Ἤδη ἀπὸ συγκυρίες καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν μερικῶν παρθένων, ποὺ ἐξομολογοῦντο στὸν ἅγιον Πατέρα, νὰ γίνουν μοναχές, ἤρχισε νὰ μελετᾶ τὴν ἵδρυση ἱερᾶς Μονῆς. Μέσα στὴν πνευματικὴν ἀτμόσφαιραν, ποὺ ἀνέπνεεν ὁ θεόσοφος ἱεράρχης, ἡ λύση τῆς μονάσεώς του ἦταν ἡ μόνη ποὺ τὸν ἀνέπαυε, οἰκονομώντας καὶ τὶς χριστιανὲς παρθένες, ποὺ ἀκολουθοῦσαν τὴν τυφλὴν Χρυσάνθην, μὲ τὰ ἀνοιχτὰ μάτια τῆς ψυχῆς, ποὺ ἔβλεπεν ἀγγέλους. Ὁ τόπος εὑρέθη, στὴν Αἴγινα, ὅπου ἄρχισε τὸ κτίσιμον τοῦ μοναστηρίου τῆς Ἁγίας Τριάδος. Καὶ στὶς 7.2.1908 ὑποβάλλει στὸ συμβούλιον τῆς Ριζαρείου τὴν παραίτησή του, μεταβαίνει στὴν Αἴγινα καὶ βοηθεῖ τοὺς τεχνίτες, μεταφέροντας μὲ καρότσι τὴν ἀπαραίτητην

λάσπην! Καὶ μέσα ἀπὸ διαφόρους πειρασμούς, ὅπου διέλαμπε ἡ ἁγιότης του, ἀφοῦ ἡ μονὴ ἐγένετο σταδιακῶς πνευματικὸς φάρος, παρέδωσε εἰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ τὴν ἁγίαν ψυχήν του στὸ νοσοκομεῖον τὴν νύκτα τῆς 8.11.1920.

Αὐτὴ ἦτο ἡ ἐν τῷ κόσμῳ πορεία τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ἐντὸς τῶν διαδοχικῶν χρονικῶν σταδίων, ποὺ διήνυσεν ὡς μοναχὸς καὶ ἱεράρχης, ὅπως καταφαίνεται ἀπὸ τὰ πρῶτα παιδικὰ χρόνια του, ὅπου ἡ ἐνεργουμένη ὑπὸ τῆς χάριτος ψυχή του, ἦτο ἀκλινῶς ἐστραμμένη πρὸς τὸν Θεόν, ὅπως τὸ ἡλιοτρόπιον πρὸς τὸν ἥλιον, «*ὡς νοῦς ὅσιος, αὐτοπροαίρετος*» διὸ καὶ συνεχῶς ἐλλαμπόμενος.

Ἡ ἁγιότης καλλιεργεῖται ἐντὸς τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, διὸ καὶ ὑπῆρξεν ἅγιος ἀπὸ τὰ πρῶτά του βήματα, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς ἡλικίας, καὶ ἔφθασε, γηράσκων, στὴν ἀτελεύτητον τελειότητα, ἐν ἀδιαλείπτῳ συνεργίᾳ τῆς θείας χάριτος, ἀναδειχθεὶς οἰκουμενικὸς διδάσκαλος τῆς Ἐκκλησίας καὶ θαυματουργός, γιατὶ ἦταν ἐκ καταβολῆς φυσικῆς νοῦς ἡγεμὼν κατὰ τῶν ψεκτῶν παθῶν, νοῦς δεκτικὸς καὶ λόγου καὶ σοφίας καὶ καρδία συμπαθὴς καὶ πλήρης ἀγάπης. Καὶ ἡ χάρις, ποὺ ἐνεργεῖ «*κατὰ τὴν ὑποκειμένην στὴν ψυχὴν διάθεση*». «*ἐστερέωσε τὴν ἕξιν*» κατὰ τὸν ἅγιον Μάξιμον τὸν Ὁμολογητήν, ὁπότε ἀπετελέσθη σὲ θεοφόρον.

Ὁ χρόνος, δυστυχῶς, δὲν ἐπιτρέπει τὴν περαιτέρω ἀναλυτικὴν ἑρμηνείαν τῆς θείας μορφῆς τοῦ ἁγίου πατρός μας Νεκταρίου. Ἄλλοι, κρείττονες τοῦ ταπεινοῦ μοναχοῦ, θὰ συμπληρώσουν τὴν τεθεωμένην θεανδρικὴν εἰκόνα του, πρὸς δόξαν Θεοῦ.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Θ. ΒΟΥΡΛΗ
Λέκτορος Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Σχόλιον εἰς τὴν «Ἠθικὴν» τοῦ ἁγίου Νεκταρίου

Α΄. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

1. Ἡ συγγραφικὴ προσφορὰ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἠθικὴν Θεολογίαν

Ἔκ τινος ἁπλῆς μελέτης τῶν τίτλων τῶν ἔργων τοῦ ἁγίου Νεκταρίου εὐκόλως συμπεραίνει ὁ ἐρευνητὴς ὅτι τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς συγγραφικῆς του παραγωγῆς ἐπικεντροῦται εἰς θέματα δογματικοηθικά, ἢ καθαρῶς δογματικὰ καὶ ἠθικά. Ἡ ἀφετηρία καὶ τὸ τέλος τῆς συγγραφικῆς δραστηριότητος καὶ τῆς θεολογικῆς του σκέψεως καὶ δράσεως εἶναι κυρίως ἡ Δογματικὴ καὶ Ἠθικὴ Θεολογία.

Ὡς ἱεράρχης, ποιμὴν καὶ διδάσκαλος τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας δὲν θὰ ἠμποροῦσεν, ἄλλωστε, νὰ δράσῃ κατ' ἄλλον τρόπον, ἀφοῦ εἶναι ἐκκλησιαστικὴ καὶ πατερικὴ παράδοσις, ὁ συγγραφικὸς συνδυασμὸς τοῦ δόγματος καὶ τοῦ ἤθους, τῆς θεωρίας δηλαδὴ καὶ τῆς πράξεως, τῆς Δογματικῆς καὶ τῆς Ἠθικῆς.

Παραλείποντες τὰ κατ' ἐξοχὴν δογματικὰ ἔργα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, θὰ μνημονεύσωμεν –κατὰ τὴν χρονολογικὴν σειρὰν ἐκδόσεών των– τὰ ἔργα δογματικοηθικοῦ καὶ ἠθικοῦ περιεχομένου, ὡς πρώτην ἐκτίμησιν καὶ ἄμεσον γνωριμίαν μετ' αὐτῶν.

α΄. Εἰς τὰ *δογματικοηθικὰ* ἔργα δύνανται νὰ καταταγοῦν τὰ κάτωθι:

1) *Περὶ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ*, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1888.

2) *Τὰ παρ' ἡμῖν τελούμενα μνημόσυνα*, ἐν Ἀθήναις 1892.

3) *Ὑποτύπωσις περὶ ἀνθρώπου*, ἐν Ἀθήναις 1893.

4) *Ὁμιλίαι περὶ τοῦ θείου χαρακτῆρος καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ὅτι ἐν αὐτῷ ἡ αἰώνιος ζωή*, ἐν Ἀθήναις 1895.

5) *Ὀρθόδοξος ἱερὰ Κατήχησις*, ἐν Ἀθήναις 1899.

6) *Μελέτη περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ περὶ τῶν ἱερῶν μνημοσύνων*, ἐν Ἀθήναις 1901.

7) *Μελέτη περὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων*, ἐν Ἀθήναις 1902.

8) *Μελέτη περὶ μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως*, ἐν Ἀθήναις 1904.

9) *Μελέτη περὶ τοῦ Μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας*, ἐν Ἀθήναις 1904.

10) *Φυσικὴ θεολογία καὶ Χριστιανικὴ Ἠθική*, τοῦ Νεοφύτου Βάμβα, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1893[1].

β'. Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν *ἠθικῶν* ἔργων δυνάμεθα νὰ ἐντάξωμεν τὰ ἑξῆς:

1) Τὸ πρωτόλειον ἔργον του· *Δέκα λόγοι ἐκκλησιαστικοὶ διὰ τὴν Μεγάλην Τεσσαρακοστήν*, ἐν Ἀθήναις 1885. (Τὸ ἔργον τοῦτο ἐδημοσίευσεν, ἐνῷ ἀκόμη ἦτο φοιτητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν).

2) Τὸ δεύτερον κατὰ σειρὰν παρόμοιον ἔργον ἐμπεριέχον λόγους ὑπὸ τὸν τίτλον· *Λόγοι ἐκκλησιαστικοί*, ἐν Καΐρῳ καὶ Ἀλεξανδρείᾳ 1885-1890.

3) *Μελέτη περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀληθοῦς καὶ ψευδοῦς μορφώσεως*, ἐν Ἀθήναις 1894.

1. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀνεκάλυψεν, ἠγόρασε τὸ χειρόγραφον καὶ ἐτύπωσεν ὁ ἅγιος Νεκτάριος, ἐκτιμήσας τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ. Τὴν πληροφορίαν δίδει ὁ ἴδιος ἐν ὑποσημειώσει εἰς τὸ βιβλίον του· *Χριστιανικὴ Ἠθικὴ τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*. Βλ. ἔκδοσιν ὑπὸ ἀρχιμ. Τίτου Ματθαιάκη, Ἀθῆναι 1965, σ. 5.

4) *Περὶ ἐπιμελείας τῆς ψυχῆς· ἕνδεκα ὁμιλίαι*, ἐν Ἀθήναις 1894.

5) *Ἡ ἀγωγὴ τῶν παίδων καὶ αἱ μητέρες*, ἐν· περιοδικὸν *Ἱερὸς Σύνδεσμος* (φφ. 26-27), Ἀθῆναι 1895.

6) *Ἱερῶν καὶ φιλοσοφικῶν λογίων θησαύρισμα*, τ. Α΄, ἐν Ἀθήναις 1895 καὶ τ. Β΄, ἐν Ἀθήναις 1896.

7) *Τὸ γνῶθι σαυτόν (μετὰ ἐπιστολιμαίας διατριβῆς πρὸς Εὐσεβίαν μοναχὴν περὶ παρθενίας)*, ἐν Ἀθήναις 1904.

8) *Ἱστορικὴ μελέτη περὶ τῶν διατεταγμένων νηστειῶν*[2], ἐν Ἀθήναις 1956.

9) *Περὶ ὅρκου*[3], ἐν· περιοδικὸν *Ἱερὸς Σύνδεσμος* (φφ. 22-27), Ἀθῆναι 1906.

10) *Χριστιανικὴ Ἠθικὴ τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας* (ἔκδοσις δευτέρα μεγάλως ἀνεπτυγμένη), ἐν Ἀθήναις 1920.

Τὸ ἔργον τοῦτο, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ γίνῃ κατωτέρω εἰδικὸς καὶ ἐκτενὴς λόγος, ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ὑπὸ ἄλλην μορφὴν καὶ διαφορετικὸν περιεχόμενον τὸ ἔτος 1897 ἐν Ἀθήναις πρὸς χρῆσιν τῶν σπουδαστῶν τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς καὶ ὑπὸ τὸν τίτλον· *Μάθημα χριστιανικῆς Ἠθικῆς· πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς*.

Ἐκ τῆς ὡς ἄνω παραθέσεως τῶν συγγραμμάτων *δογματικοηθικοῦ* καὶ *ἠθικοῦ* περιεχομένου, διεφάνη, νομίζομεν, ὅτι ὁ τῆς Σηλυβρίας

---

2. Τὸ ἔργον τοῦτο συνετάγη κατὰ τὸ ἔτος 1905 ὑπὸ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, ἀλλ' ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ τότε ἀρχιμ. καὶ σήμερον κυροῦ Μητροπολίτου πρώην Παραμυθίας, Φιλιατῶν καὶ Γηρομερίου, Τίτου Ματθαιάκη, ἐν Ἀθήναις 1956.

3. Τὸ ἔργον διεσώθη ἀτελές. Ἐξεδόθη τὸ πρῶτον καὶ μεγαλύτερον μέρος εἰς τὸ περιοδικὸν *Ἱερὸς Σύνδεσμος* κατὰ τὸ ἔτος 1906, ἐνῷ τὸ ὑπόλοιπον ἀπωλέσθη. Συγκεντρωτικὴ ἐπανέκδοσις τοῦ ὡς ἄνω δημοσιευθέντος τμήματος ἐγένετο ὑπὸ τοῦ ἀρχιμ. Τίτου Ματθαιάκη εἰς τὸν συλλογικὸν τόμον ἔργων τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, ὑπὸ τὸν τίτλον· Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Θεολογικαὶ Μελέται*, Ἀθῆναι 1956 καὶ 1990².

γόνος καὶ τῆς «*ἀρετῆς φίλος γνήσιος*»[4] καὶ «*ἀληθὴς ἐργάτης*»[5], Νεκτάριος, ὁ «*θεόσοφος ἱεράρχης*»[6], ὁ «*ποιμὴν ὁ καλὸς*»[7] καὶ πατὴρ τῆς ᾿Εκκλησίας ἀληθής, ὁ «*τῇ παιδείᾳ τὴν ἀρετὴν συνάψας*»[8] ἄριστος παιδαγωγὸς καὶ διδάσκαλος, «*ὁ τῶν πάλαι ἁγίων τὴν ζωὴν χαρακτηρίσας*»[9] καὶ «*τῆς ἐρήμου πολίτης*»[10] ἅγιος ἐρημίτης τῆς Αἰγίνης, ὁ πᾶσαν τὴν ἐπιστήμην τῆς Θεολογίας λόγοις καὶ συγγράμμασι ἀξίως καὶ ἱκανῶς θεραπεύσας, εἶναι ὁ νέος ἀξιοθαύμαστος ὀρθόδοξος θεολόγος ἱεράρχης τῆς ᾿Ανατολικῆς ᾿Εκκλησίας καὶ ὁ κατ᾿ ἐξοχὴν μύστης καὶ θεράπων τῆς Δογματικῆς καὶ ᾿Ηθικῆς Θεολογίας εἰς τὴν ἐποχήν του.

2. Τὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα συγγραφῆς καὶ ἐκδόσεως τοῦ ἔργου «*Χριστιανικὴ ᾿Ηθικὴ τῆς ᾿Ορθοδόξου ᾿Ανατολικῆς ᾿Εκκλησίας*»

Τὸ ἀνωτέρω ἔργον ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ ἁγίου Νεκταρίου κατὰ τὸ ἔτος 1897 –τρία ἔτη μετὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς Διευθύνσεως τῆς Ριζαρείου ᾿Εκκλησιαστικῆς Σχολῆς– καὶ «*κατόπιν τῆς ὑπ᾿ ἀριθμ. 289*», τῆς 14.3.1897, «*ἐγκριτικῆς ἀποφάσεως τῆς ἱερᾶς Συνόδου τῆς ᾿Εκκλησίας τῆς ῾Ελλάδος*»[11]. Εἰς τὸ σύντομον ἔγγραφον ἡ ἱερὰ Σύνοδος, προεδρεύοντος τοῦ τότε ἀρχιεπισκόπου ᾿Αθηνῶν καὶ πάσης

---

4. ᾿Απολυτίκιον ἁγίου Νεκταρίου. Βλ. ἐν· *᾿Ακολουθία καὶ Βίος τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νεκταρίου, ἐπισκόπου Πενταπόλεως τοῦ θαυματουργοῦ, ὡς καὶ Παρακλητικὸς κανὼν μετὰ Χαιρετισμῶν*, ᾿Αθῆναι [1973], σ. 19.

5. Δοξαστικὸν Αἴνων. Βλ. *αὐτόθι*, σ. 49.

6. *Αὐτόθι*.

7. *᾿Ιω.* ι´, 11.

8. Δοξαστικὸν ῾Εσπερινοῦ. Βλ. *᾿Ακολουθία καὶ Βίος [...]*, ἔνθ᾿ ἀν., σ. 12.

9. Δοξαστικὸν Αἴνων. Βλ. *αὐτόθι*, σ. 49.

10. ᾿Απολυτίκιον εἰς ἀσκητάς. Βλ. *῾Ωρολόγιον τὸ Μέγα* (ἔκδ. ᾿Αποστολικῆς Διακονίας τῆς ᾿Εκκλησίας τῆς ῾Ελλάδος), ἐν ᾿Αθήναις 1977[7], σ. 218.

11. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Θεολογικαὶ μελέται* (ἐπιμέλεια Τίτου ᾿Εμμ. Ματθαιάκη, Μητροπολίτου πρώην Παραμυθίας, Φιλιατῶν καὶ Γηρομερίου), ᾿Αθῆναι 1990[2], σ. 79.

Ἑλλάδος κυροῦ Προκοπίου, ἔγραφεν: «*Ἡ Σύνοδος διεξελθοῦσα τὸ ὑφ' ὑμῶν φιλοπονηθὲν βιβλίον τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς καὶ μηδὲν τὸ ἀπᾷδον τοῖς δόγμασι καὶ τῇ Ἱερᾷ Παραδόσει τῆς Ὀρθοδόξου ἡμῶν Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας εὑροῦσα, ἐγκρίνει αὐτό*»[12].

Ἡ ὡς ἄνω ἔγκρισις τοῦ βιβλίου ἐζητήθη προφανῶς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, προκειμένου νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς διδακτικὸν ἐγχειρίδιον ὑπὸ τῶν ἱεροσπουδαστῶν τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἐδίδαξε, μεταξὺ τῶν ἄλλων μαθημάτων[13], καὶ τὴν Χριστιανικὴν Ἠθικὴν «*ἐπὶ δεκατέσσαρα ἔτη*»[14], ὡς ὁ ἴδιος μνημονεύει εἰς τὸν Πρόλογον τῆς β΄ ἐκδόσεως τοῦ αὐτοῦ βιβλίου κατὰ τὸ ἔτος 1920.

Τὸ βιβλίον, κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἔτους 1897, ἔφερε τὸν τίτλον· *Μάθημα Χριστιανικῆς Ἠθικῆς· πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς*[15], προσδιορίζον οὕτω, τὸν σκοπὸν τῆς ἐκδόσεως.

Μετὰ τὴν ἐκ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς ἀποχώρησιν καὶ εἰς τὴν ἐν τῇ Αἰγίνῃ ἱερὰν Μονὴν τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐγκαταβίωσίν του, ὁ ἅγιος Νεκτάριος, εὗρε τὸν χρόνον νὰ βελτιώσῃ, νὰ συμπληρώσῃ, νὰ ἀναδιαρθρώσῃ καὶ νὰ ἐπαυξήσῃ τὴν *Χριστιανικὴν Ἠθικήν* του. Ὁ ἴδιος γράφει εἰς τὸν Πρόλογον τῆς β΄ ἐκδόσεως: «*Τὸ ἔργον ὂν συντεταγμένον, ὅπως χρησιμεύσῃ, ὡς διδακτικὸν βιβλίον, ἦτο ἀνεπτυγμένον ἀναλόγως πρὸς τὸν ἐπιζητηθέντα σκοπόν, ἤδη ἀπηλλαγμένοι τῶν καθηκόντων τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος καὶ θέλοντες νὰ καταστήσωμεν τὸ ἔργον κοινὸν ἀνάγνωσμα τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος,*

12. *Αὐτόθι*, σ. 77.

13. Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἐδίδαξε τὰ μαθήματα: Χριστιανικὴν Ἠθικήν, Ποιμαντικήν, Ὀρθόδοξον ἱερὰν Κατήχησιν, Λειτουργικήν, Ἱστορίαν καὶ Ἑρμηνείαν τῆς Καινῆς Διαθήκης (Βλ. Βαρβάρας Γιαννακοπούλου, «Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως, ὁ Διευθυντὴς τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ὁ Παιδαγωγός, ὁ Θεολόγος», *Κοινωνία* ΛΗ΄ (1995), σ. 140.

14. Βλ. Πρόλογον β΄ ἐκδόσεως ὑπὸ ἁγίου Νεκταρίου ἐν· Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Θεολογικαὶ Μελέται*, ἔνθ' ἀν., σ. 81.

15. Βλ. ἔκδοσιν ὑπὸ τοῦ βιβλιοπωλείου Νεκταρίου Παναγοπούλου, Ἀθῆναι 1992.

ἐπεξειργάσθημεν αὐτὸ καὶ ἀνεπτύξαμεν τοσοῦτον, ὅσον ἀπήτει ὁ νέος ἐπιζητούμενος σκοπός. Τὸ ἔργον ἀναπτυχθὲν ἱκανῶς ἐγένετο κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν σελίδων διπλάσιον. Εἰς αὐτὸ προσετέθη καὶ ἡ ἀρετολογία, ἔργον ἠθικόν, τὸ ὁποῖον συνετάξαμεν πρὸ δεκατεσσάρων ἐτῶν καὶ ἐδημοσιεύσαμεν ὑπὸ τὸν τίτλον "Γνῶθι σαυτόν", ἐν ᾧ ἅπασαι αἱ ἀρεταὶ καὶ κακίαι, ἠθικαὶ καὶ θρησκευτικαί, ὡς ἐν εἰκόνι ἰνδαλματίζονται. Ἡ προσθήκη τοῦ νέου ἠθικοῦ ἔργου εἰς τὸ ἔργον τῆς ἠθικῆς ἀποτελεῖ ἀνάπτυξιν τοῦ εἰδικοῦ μέρους τῆς ἠθικῆς, ἐν ᾧ ἐξετάζεται τὸ περὶ ἀρετῶν κεφάλαιον, διὸ καὶ προσετέθη εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔργου καὶ ἀπετέλεσε νέον τεῦχος»[16].

Ἂν καὶ ἦσαν ἕτοιμα τὰ χειρόγραφα τῆς νέας μορφῆς τῆς *Ἠθικῆς* πρὸς ἔκδοσιν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1920, ἐν τούτοις δὲν κατέστη αὕτη δυνατή, ζῶντος τοῦ ἁγίου, καὶ παρὰ τὰς δοθείσας ὑποσχέσεις πολλῶν ἐνδιαφερομένων ἐκδοτῶν. Τὴν πικρίαν του ταύτην εἶχε σημειώσει εἰς τὰ ἐν λόγῳ χειρόγραφά του, ὡς πληροφορεῖ ἡμᾶς ὁ, μετὰ ταῦτα πρῶτος ἐπιμελητὴς καὶ ἐκδότης τοῦ βιβλίου εἰς τὰ *Προλεγόμενά* του, ἀρχιμανδρίτης τότε, Τῖτος Ματθαιάκης[17]. Αὐτὴν τὴν ἔκδοσιν τοῦ 1965 εἰς ἐπανέκδοσιν τοῦ 1990 εἴχομεν ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν μελέτην καὶ σύνταξιν τῆς παρούσης εἰσηγήσεως καὶ εἰς αὐτὴν θὰ παραπέμπωμεν εἰς τὸ ἑξῆς.

3. Ἡ ἐσωτερικὴ διαίρεσις καὶ διάταξις τοῦ περιεχομένου τῆς α΄ καὶ β΄ ἐκδόσεως τοῦ βιβλίου

Ἡ *Χριστιανικὴ Ἠθικὴ τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας* (ἔκδοσις δευτέρα μεγάλως ἀνεπτυγμένη), ὡς αὕτη διεμορφώθη τελικῶς ὑπὸ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου καὶ ἐτυπώθη ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου πρώην Παραμυθίας, Φιλιατῶν καὶ Γηρομερίου, κυροῦ Τίτου, ἐκτείνε-

---

16. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Θεολογικαὶ Μελέται*, ἔνθ' ἀν., σ. 81.
17. *Αὐτόθι*, σ. 79.

ται εἰς 142 σελίδας.

Ἐν ἀρχῇ εὑρίσκονται τὰ «*Προλεγόμενα*» τοῦ μνημονευθέντος ἐκδότου ἱεράρχου (σ. 77), τὸ ἐγκριτικὸν ἔγγραφον τῆς ἱερᾶς Συνόδου (σσ. 78-80) καὶ ὁ «*Πρόλογος τῆς β΄ ἐκδόσεως*» γραφεὶς ὑπὸ τοῦ ἁγίου τὴν 17ην Ἰανουαρίου τοῦ 1920 εὑρισκομένου ἐν Αἰγίνῃ.

Ἀκολουθεῖ ἡ «*Προεισαγωγὴ εἰς τὴν Χριστιανικὴν Ἠθικὴν*» ἐκτεινομένη εἰς 6 σελίδας καὶ διαιρουμένη εἰς 4 παραγράφους (σσ. 83-88) καὶ ἡ «*Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Χριστιανικὴν Ἠθικὴν*» ἐκτεινομένη εἰς 14 σελίδας καὶ διαιρουμένη εἰς 21 παραγράφους (σσ. 89-101). Τὸ τμῆμα αὐτὸ τελειώνει μὲ σύντομον «*Συμπέρασμα*».

Ἕπεται ἡ «*Γενικὴ Ἠθική*», ἡ ὁποία διαιρεῖται εἰς δύο μέρη. Τὸ πρῶτον εἶναι ἀνεπίγραφον καὶ τὸ δεύτερον φέρει τὸν τίτλον· «*Τὸ ὕψιστον ἀγαθόν*». Τὸ τμῆμα τῆς «*Γενικῆς Ἠθικῆς*», εἰς τὴν α΄ ἔκδοσιν τοῦ ἔτους 1897, ἦτο μικρότερον, ἐνῶ εἰς τὴν β΄ ἐκτενέστερον κατὰ 58 παραγράφους καὶ ἐκτείνεται εἰς 89 σελίδας. Μὲ τὸ παρὸν τμῆμα ἐπερατοῦτο ἡ ἀρχικὴ μορφὴ τοῦ βιβλίου κατὰ τὴν α΄ ἔκδοσιν αὐτοῦ.

Ἐν συνεχείᾳ εὑρίσκεται τὸ «*Εἰδικὸν μέρος τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς*», τὸ ὁποῖον συνετάγη καὶ προσετέθη ἀργότερον, ὡς ἐλέχθη, καὶ τὸ ὁποῖον ἀντλεῖ ὑλικὸν καὶ θεματολογίαν ἐκ τοῦ προγενεστέρως ἐκδοθέντος ἔργου του, *Γνῶθι σαυτόν*, ὡς ὁ ἴδιος ὁ ἅγιος μνημονεύει εἰς τὸν Πρόλογον τῆς β΄ ἐκδόσεως[18].

Τὸ νέον τοῦτο τμῆμα διαιρεῖται εἰς δύο μέρη. Εἰς τὸ πρῶτον περιλαμβάνονται 19 παράγραφοι μὲ θέματα περὶ ἀγαθοῦ καὶ ἀρετῶν· καὶ εἰς τὸ δεύτερον 14 παράγραφοι μὲ θέματα περὶ κακοῦ, ἁμαρτίας καὶ παθῶν. Τὸ ὅλον τμῆμα ἐκτείνεται εἰς 27 σελίδας.

Τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ βιβλίου ἐπιγράφεται· «*Ἠθικὴ καθηκοντολογία*», διαιρεῖται εἰς δύο ἄνισα τμήματα καὶ τὸ μὲν πρῶτον περιλαμβάνει ἓξ κεφάλαια μὲ ἀσύμετρον καταμερισμὸν τῶν 19 παραγράφων

---

18. *Αὐτόθι*, σ. 81.

του, τὸ δὲ δεύτερον, δύο κεφάλαια μὲ 8 μικροτέρας ἐκτάσεως παραγράφους. Σύνολον σελίδων 24.

Τὸ βιβλίον τελειώνει μὲ τὸν «*Πίνακα περιεχομένων*» ἐκτάσεως 7 σελίδων. Σημειωθήτω ὅτι εἰς τὸ τέλος, δὲν ὑπάρχει οὔτε *᾿Επίλογος*, οὔτε *Βιβλιογραφία*, πρᾶγμα ἀσύνηθες εἰς ἐπιστημονικὰ ἔργα.

Β.΄ ΠΕΡΙΛΗΠΤΙΚΟΝ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΘΕΣΕΩΝ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Προεισαγωγὴ εἰς τὴν Χριστιανικὴν ᾿Ηθικήν[19]

Εἰς τὴν «*Προεισαγωγὴν*» ὁ συγγραφεὺς ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἐτυμολογίαν καὶ τὴν σημασίαν τῶν ὅρων: «*ἠθική*», «*ἦθος*», «*ἔθος*» καὶ «*Χριστιανικὴ ᾿Ηθική*». Δανείζεται πληροφορίας ἐκ τῶν ῾Ελλήνων φιλοσόφων, ᾿Αριστοτέλους καὶ Πλουτάρχου, καὶ ὁρίζει τὴν ᾿Ηθικὴν ὡς ἐπιστήμην διδάσκουσαν «*τὰς ἀρετὰς ἐκείνας, εἰς ἃς ὀφείλουσιν οἱ ἄνθρωποι, νὰ ἀσκῶσιν ἑαυτούς, ὅπως κτήσωνται ἐξ ἔθους σταθερότητα καὶ ἀποβῶσιν ἀκλόνητοι ἐργάται τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν*» (§ 1, σ. 83).

᾿Επειδὴ ἡ Χριστιανικὴ ᾿Ηθικὴ «*προτίθεται νὰ ἐφαρμόσῃ τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ἐν τῷ ἠθικῷ βίῳ τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως ὁδηγήσῃ αὐτὸν εἰς τὴν τελειότητα, δι᾿ ἧς μόνης ὁ ἄνθρωπος γίνεται μέτοχος τῆς θείας ἀγαθότητος καὶ μακαριότητος, ἡ ἠθικὴ δείκνυται μάθημα σπουδαιότατον καὶ δέον ἐστί, νὰ θεωρῆται ὁ κανών, πρὸς ὃν ὀφείλει πᾶς Χριστιανὸς νὰ προσμετρᾷ πάσας αὐτοῦ τὰς ἠθικὰς πράξεις*» (*αὐτόθι*).

Προβάλλων τὴν σωτηριολογικὴν διάστασιν τῆς Χριστιανικῆς ᾿Ηθικῆς, γράφει, ὅτι αὔτη «*δεικνύει πᾶσι τοῖς χριστιανοῖς τί τὸ συμ-*

19. Οἱ τίτλοι τῶν παραγράφων τοῦ παρόντος τμήματος τῆς ἐργασίας συμπίπτουν μὲ τοὺς τίτλους τῆς διαιρέσεως τοῦ παρουσιαζομένου βιβλίου.

φωνοῦν καὶ τί τὸ διαφωνοῦν πρὸς τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου, τί τὸ τελειοποιοῦν καὶ ζωογονοῦν καὶ τί τὸ ἀπολλῦον καὶ διαφθεῖρον τὸ κάλλος τῆς θείας Εἰκόνος, ἧς ὁμοίωμα ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος». Καὶ καταλήγει: «*Ἡ ἠθικὴ [...] τελειοποίησις εἶνε τὸ μέσον, δι᾿ οὗ μόνου ὁ Χριστιανὸς δύναται νὰ ἀπολαύσῃ τὴν αἰώνιον μακαριότητα...*» (*αὐτόθι*).

Ἐν συνεχείᾳ αἰτιολογεῖ, διατί εἰς τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους δὲν ὑπάρχουν συστηματικὰ βιβλία Χριστιανικῆς Ἠθικῆς[20] καὶ καταγράφει ἀκολούθως ὀνόματα καὶ ἔργα ἠθικῆς φύσεως ἀπ᾿ ἀρχῆς μέχρι καὶ τῆς ἐποχῆς του. Τονίζει ἀκολούθως ὅτι «*πρωτίστη καὶ ἀσφαλεστάτη πηγὴ τῆς Χριστιανικῆς ἠθικῆς εἶναι ἡ θεία Ἀποκάλυψις*», ὁ «*ἔγγραφος καὶ ὁ ἄγραφος*» «*λόγος τοῦ Θεοῦ*», ὁ «*ἑρμηνευόμενος*», ὅμως, «*κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς Ὀρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ἥτις εἶναι ὁ ἄγρυπνος φύλαξ καὶ πιστὸς ἑρμηνευτὴς τοῦ θείου λόγου...*» (§ 4, σ. 87).

Ὡς «*συμβουλευτικὰς*» πηγὰς αὐτῆς δέχεται «*τὰ ἠθικὰ συγγράμματα τῶν ἁγίων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας*» καὶ ὡς «*βοηθητικὰς*» ἐπιστήμας «*τὴν Δογματικήν, τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν, τῶν Χριστιανικῶν ἠθῶν, τὸ Κανονικὸν δίκαιον*» καὶ τὰς ἄλλας συγγενεῖς πρὸς τὴν Ἠθικὴν ἐπιστήμας (§ 4, σ. 88).

2. Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Χριστιανικὴν Ἠθικήν

Εἰς τὴν «*Εἰσαγωγὴν*» δίδεται ἐν ἀρχῇ ὁ ὁρισμὸς τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς ὡς ἐπιστήμης «*τοῦ Χριστιανικοῦ ἤθους*», ἀφοῦ ἀποσκοπεῖ εἰς

---

20. Ὡς αἰτιολογίαν ἀναφέρει τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ στηρίζει τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς αὐτῆς ἐπὶ τῆς θείας Ἀποκαλύψεως, ἥτις γίνεται ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀπολύτως ἀποδεκτὴ ὡς ἀλάθητος. Σημειοῖ ἐπίσης ὅτι εἰς τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἠσχολήθησαν συστηματικῶς μὲ δογματικὰ κυρίως θέματα λόγῳ τῶν διαφόρων αἱρέσεων, αἱ ὁποῖαι διεστρέβλωνον τὰ ὀρθόδοξα δόγματα, «*ἀνέπτυσσον*» δὲ «*ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν τάς τε ἠθικὰς καὶ δογματικὰς ἀρχὰς κατὰ τρόπον κατηχητικόν...*» (§ 2, σ. 84).

τὴν ἀνάπτυξιν «*τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου*», ἢ ὡς ἐπιστήμης ἐπιζητούσης τὸ «*ἄκρον ἀγαθόν*» (§ 1, σ. 89).

Ἐπισημαίνων τὴν ἀναγκαιότητα ὑπάρξεως καὶ διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς, ὑπογραμμίζει τὴν σχέσιν αὐτῆς μετὰ τῆς Δογματικῆς, ὡς σχέσιν θεωρίας καὶ πράξεως.

Ἡ Δογματική, γράφει, «*ἐξετάζει τὴν σχέσιν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ διδάσκει*» τὰς πιστευτέας «*χριστιανικὰς ἀληθείας*», ἐνῷ ἡ Ἠθική, ἀντιστρόφως, διδάσκει «*τὴν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἡμῶν καθῆκον*» (§ 2, σσ. 89-90).

Συγκρίνων τὴν σχέσιν μεταξὺ *φιλοσοφικῆς* καὶ *χριστιανικῆς* Ἠθικῆς εὑρίσκει ὅτι ἡ ἔμφυτος ἠθικότης τοῦ ἀνθρώπου εἶναι κοινὸν ἀφετηριακὸν σημεῖον αὐτῶν καὶ ὅτι ἀμφότεραι ἐπιζητοῦν «*τὴν ἠθικὴν τοῦ ἀνθρώπου διάπλασιν*» (§ 4, σ. 90).

Ἡ φιλοσοφικὴ Ἠθικὴ δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ «*ὡς προπαίδεια καὶ παρασκευαστικὴ εἰσαγωγὴ*» εἰς τὴν Χριστιανικὴν Ἠθικήν. Ἡ πρώτη στηρίζεται ἐπὶ τῶν φυσικῶν πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶναι ἀτελέσφορος, ἡ δευτέρα, ὡς ἐξ Ἀποκαλύψεως Ἠθική, διδάσκουσα τὸν τρόπον τῆς κατορθώσεως τοῦ ἠθικοῦ βίου, εἶναι ἀνωτέρα, ὡς ἔχουσα αἰώνιον πρότυπον τὸν Ἰησοῦν Χριστόν.

Ἡ ὑπεροχὴ τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς φαίνεται ἐκ τῆς διαπλαστικῆς δυνάμεως αὐτῆς, ἥτις διεφάνη εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας. Ὅ,τι δὲν κατώρθωσαν ἐπὶ τόσους αἰῶνας αἱ διάφοροι φιλοσοφικαὶ ἠθικαὶ θεωρίαι, ὡς πρὸς τὴν βελτίωσιν τοῦ ἤθους τῶν ἀνθρώπων, «*τοῦτο ἐν ὀλίγῳ χρονικῷ διαστήματι κατώρθωσε μετ' ἄκρας τελειότητος ἡ Χριστιανικὴ ἠθική*» (§ 5, σ. 92), διότι ὡς ἀληθὴς τρόπος ζωῆς, ἱκανοποιεῖ καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν καρδίαν (§ 6, σ. 42).

Ὑποστηρίζων τὴν σωτηριολογικὴν σημασίαν τῆς ὑπερφυσικῆς θείας Ἀποκαλύψεως θεωρεῖ ταύτην ὡς ἀναγκαίαν ἐπέμβασιν τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ ἡ ἀνθρωπίνη σοφία ἀπέτυχε νὰ ἠθικοποιήσῃ τὸν ἄνθρωπον καὶ νὰ τοῦ προσφέρῃ τὸ ζητούμενον ὕψιστον ἀγαθόν. Ἡ *φιλοσοφικὴ*

ἠθική στερουμένη *«θείου κύρους καὶ θείας δυνάμεως»* δὲν ἠδυνήθη νὰ *«πείση τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα»* ἐπὶ τῶν *«σπουδαιοτάτων ζητημάτων, ὡς τοῦ περὶ Θεοῦ, τοῦ περὶ ἀνθρώπου, τοῦ περὶ σωτηρίας καὶ τῶν λοιπῶν ἀπορουμένων...»* (§§ 8-9, σ. 93).

Ἔχει ἀποτελεσματικότητα ἡ ἠθική, μόνον ὅταν συνδέεται μὲ τὴν θρησκείαν καὶ δὴ τὴν ἐξ Ἀποκαλύψεως τοιαύτην. Ἂν καὶ ἡ *«ἠθικότης φέρει θρησκευτικὸν χαρακτῆρα»*, ἐν τούτοις, ἡ μόνον ἐκ τῆς θρησκείας προερχομένη ἠθική, στερεῖται *«ἠθικῆς διαπλάσεως καὶ τελειωτικῆς δυνάμεως»* καὶ ὡς ἐκ τούτου *«ἀδυνατεῖ νὰ διαπλάσση τὸν ἄνθρωπον»* (§§ 15-16, σσ. 95-96). Τὴν ἠθικὴν τελείωσιν ἐξασφαλίζει ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ διὰ τῆς συνταυτίσεως *«τοῦ θελήματος»* τοῦ ἀνθρώπου *«πρὸς τὸ θεῖον θέλημα»* (§ 17, σ. 96). *«Ἡ ἠθικὴ ἄρα τοῦ Εὐαγγελίου εἶναι ἡ μόνη ἠθικὴ διδασκαλία, ἡ δυναμένη νὰ διαπλάσση καὶ ἀναπλάσση τὸν ἄνθρωπον, ἀναδείξη Εἰκόνα καὶ ὁμοίωμα Θεοῦ καὶ φέρη τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς»* (§ 17, σ. 97).

Λίαν ἐνδιαφέροντα εἶναι καὶ ὅσα ἐν συνεχείᾳ ἀναπτύσσει ὁ ἅγιος Νεκτάριος περὶ ἀνθρώπου.

Ὁ ἄνθρωπος, γράφει, εἶναι δημιούργημα τοῦ Θεοῦ *«ἐξ ἰδίας ἀγαθότητος»* Αὐτοῦ. Εἶναι *«ὂν νοερὸν καὶ αὐτεξούσιον»*. Ἔχει ὡς προορισμὸν νὰ ἱδρύση *«ἐπὶ τῆς γῆς βασιλείαν ἀγάπης καὶ ἐλευθερίας»*, *«διὰ τῆς ὀρθῆς χρήσεως τῶν ἠθικῶν αὐτοῦ δυνάμεων...»*, καὶ νὰ γίνη *«εἰκὼν τοῦ Θεοῦ»*. Βοηθοὺς πρὸς τοῦτο ἔχει *«τὴν θείαν»* καὶ τὴν *«φυσικὴν ἀποκάλυψιν»*, *«τὸ ἠθικὸν αὐτοῦ συναίσθημα καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους»*.

Τὴν κορυφαίαν θέσιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν δημιουργίαν καὶ τὸν πνευματικόν του προορισμὸν ὑπογραμμίζει διὰ τῶν ἑξῆς: *«Ὁ ἄνθρωπος ἀληθῶς εἶναι ὂν λίαν ὑπέροχον. Μόνος αὐτὸς ἀνερευνᾷ τὸν Οὐρανὸν καὶ τὰ βάθη τοῦ Οὐρανοῦ καὶ ζητεῖ τὸν δημιουργὸν αὐτοῦ, μόνος αὐτὸς ἔχει πόθους ἀπείρους, μόνος αὐτὸς ζῇ διὰ τὸν ἰδανικὸν κόσμον, μόνος αὐτὸς ἔχει ἠθικὰς ἐννοίας καὶ ἠθικὰ αἰσθήματα καὶ συναισθήματα· μόνος αὐτὸς ζητεῖ τὴν γνῶσιν τῶν ὄντων, μόνος αὐτὸς*

ἔγραψε ἱστορίαν, μόνος αὐτὸς ἀπεθανάτισε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, μόνος αὐτὸς ἐπιζητεῖ τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ, μόνος αὐτὸς ζῇ διὰ τὴν ἀθανασίαν, μόνος αὐτὸς ζητεῖ νὰ ἀνυψωθῇ πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς ὃν σπεύδει, ὅπως ἑνωθῇ» (§ 18, σ. 97. Πρβλ. καὶ § 5, σ. 106).

Εἰς τὴν ἑπομένην παράγραφον σημειοῖ περὶ τῆς πνευματικῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἀνθρώπου τὰ ἀκόλουθα: «*Ὁ Θεὸς ἐπροίκισεν αὐτὸν μὲ διαφόρους δυνάμεις πνευματικὰς καὶ ἔδωκε σῶμα πεπροικισμένον μὲ διάφορα πλεονεκτήματα καὶ τελείαν πρὸς πάσας τὰς ἐγχειρήσεις αὐτοῦ δεξιότητα. Διὰ τοῦ πνεύματός του συγγενεύει οὗτος πρὸς τὸν κόσμον τῶν πνευμάτων, ἀνυψοῖ τὴν διάνοιάν του πρὸς τὸν Θεὸν καὶ διαλέγεται Αὐτῷ, καθίσταται δὲ διὰ τῆς πνευματικῆς ταύτης κοινωνίας κοινωνὸς τοῦ ἄκρου ἀγαθοῦ, ὅ ἐστι κεκλημένος νὰ πραγματώσῃ ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν ὁμοίων αὐτοῦ. Διὰ τῶν πνευματικῶν του δυνάμεων ὁ ἄνθρωπος ἀναδείκνυνται βασιλεὺς τῆς φύσεως καὶ ὑποτάσσει ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ πᾶσαν τὴν κτίσιν*» (§ 19, σ. 98). «*Ὁ Θεὸς παρέσχεν αὐτῷ πάντα τὰ μέσα ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ ἠθικοῦ αὐτοῦ προορισμοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ αὐτοῦ τέλους. Ἐκ τούτων φαίνεται ὁ ὑψηλὸς προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὑπεροχή [...] καὶ ὁ ἠθικὸς αὐτοῦ προορισμός, ὅστις καταφαίνεται οὐ μόνον ἐν ταῖς ἐνεργείαις τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ σώματος*». Ἡ «*ὀρθοστάδην*» πορεία, «*τὸ πρόσωπον*», ἡ ψυχοσωματικὴ ἑνότης, ὁ λόγος καὶ ἡ ἐκ τῶν ὀργάνων τοῦ σώματος ἐπιδεξιότης τῶν χειρῶν, ἐξόχως κηρύττουν ὄχι μόνον ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι κυρίαρχος «*τῆς φύσεως*», ἀλλ' ὅτι ἔχει «*ὑψίστην ἀποστολὴν*» καὶ «*ὑψηλὸν προορισμόν*» (§ 19, σ. 98).

Σύμφυτον στοιχεῖον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἠθικότης αὐτοῦ. Ὁ ἄνθρωπος «*ἐπλάσθη ἠθικός*». Ὁ «*ἠθικὸς βίος εἶναι ὁ προσήκων βίος*» εἰς αὐτόν. Τοῦτο μαρτυρεῖ ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἠθικοῦ βίου ἐπὶ «*τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρος*», «*τοῦ νοός*», τοῦ πόθου «*τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως*» καὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ.

Ὁ ἠθικὸς βίος εἶναι «*λογικός*», «*πνευματικός*», «*βίος τῶν ἰδεωδῶν ἀγαθῶν*», τοῦ «*καλοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ δικαίου καὶ τῶν*

ἀφῃρημένων ἰδεῶν». Διακρίνει τὰς πράξεις «*κατὰ τὸ ποιὸν αὐτῶν εἰς ἠθικὰς καὶ ἀνηθίκους, εἰς καλὰς καὶ κακάς, εἰς θεμιτὰς καὶ ἀθεμίτους*». Ἡ κατὰ τὸ ποιὸν διάκρισις αὐτῶν ἀποδεικνύει «*τὸν ἔλεγχον τῆς συνειδήσεως*» καὶ τὴν ὕπαρξιν ἠθικῆς συνειδήσεως, ἥτις «*ἐπαινεῖ ἢ ψέγει [....] βραβεύει [...] ἢ τιμωρεῖ τὸν δράστην [....] διὰ λυπηροῦ συναισθήματος*». Ὁ ἠθικὸς βίος ἁρμόζει εἰς τὸν ἄνθρωπον, διότι «*συντελεῖ εἰς τὴν κοινωνικὴν τελειότητα*». Ἡ «*λογικότης*» αὐτοῦ ἄλλωστε «*ἀπαιτεῖ*» τὴν ἠθικότητα. Εἰς τὸν ἄνθρωπον ὑπάρχει ἐνδιάθετος ὁρμὴ «*πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ ἠθικοῦ ἀγαθοῦ*». Ἡ «*ῥοπὴ αὕτη τῆς ψυχῆς εἶναι ἀδιάλειπτος*» καὶ γίνεται σὺν τῷ χρόνῳ «*ἰσχυροτέρα*». Τοῦτο καταδεικνύει «*τὴν ἐνδιάθετον ὁρμὴν πρὸς ἠθικὴν τελείωσιν*» καὶ τὴν ψυχικὴν ἀναζήτησιν ἀναγωγῆς «*εἰς τὴν ἄκραν γνῶσιν, τὴν ἀπόλυτον ἀλήθειαν, τὸ ἀπόλυτον ἀγαθόν*» (§ 20, σσ. 99-100).

Ὁ ἄνθρωπος «*ὡς ὂν λογικόν, ὡς ὂν ἔχον πνευματικὴν ἀνεξαρτησίαν [....] εἶναι δυνάμει φύσει ἠθικὸν ὄν*», ἐπειδὴ δὲ εἶναι καὶ «*ὂν ἠθικῶς αὐτεξούσιον*», «*δύναται νὰ ἀποβῇ ἠθικῶς*» καὶ ὂν ἐλεύθερον. «*Ἡ ἔλλειψις ἠθικῆς ἐλευθερίας εἰς ὂν φύσει ἠθικόν*», ὡς ὁ ἄνθρωπος, «*εἶναι ἄρνησις τῆς ἠθικότητος τοῦ ἠθικοῦ ὄντος, καὶ ἐπομένως ἀντίφασις ἄτοπος, ἐκφράζουσα ἐναντίας ἐννοίας*» (§§ 20-21, σ. 101).

Ὁ συγγραφεύς, ἅγιος Νεκτάριος, τελειώνει τὸ τμῆμα τῆς «*Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Χριστιανικὴν Ἠθικήν*» μὲ τὸ «*συμπέρασμα*» ὅτι ἡ ἐπιστήμη τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς «*θεωροῦσα τὸν ἄνθρωπον*», ὡς ἀνωτέρω περιεγράφη, ἀποσκοπεῖ εἰς ἀποτελεσματικωτέραν ἐπίδρασιν «*ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος*», χρησιμοποιοῦσα «*τὸ κῦρος τῆς λογικῆς ἀποδείξεως*», διὰ τῆς ὁποίας ὁ λογικὸς ἄνθρωπος ἀποδέχεται τὰς ἠθικὰς ἀληθείας.

3. Μέρος Α΄. Γενικὴ Ἠθικὴ

α΄. Αἱ πρῶται δέκα παράγραφοι τῆς «*Γενικῆς Ἠθικῆς*» ἀναφέρονται εἰς δογματικὰ κυρίως θέματα (θεολογίας καὶ ἀνθρωπολογίας),

ἀλλʼ ὡς προϋποθέσεις καὶ ἐρείσματα τῶν ἠθικῶν θεμάτων, τὰ ὁποῖα ἀκολουθοῦν. Οὕτως ἡ ἀποδοχὴ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ τίθεται ὡς θεμέλιος ἀλληλένδετος ἀρχὴ τῆς ὑπάρξεως ἠθικότητος.

Ἡ «*ἀληθὴς ἠθικότης*» εἶναι δυνατὴ «*μόνον*» ὅπου ὑπάρχει «*ἡ ἀληθὴς περὶ Θεοῦ ἔννοια*», ἥτις εὑρίσκεται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν.

«*Ὁ Θεὸς εἶναι ἡ βάσις τῆς ἠθικότητος*» διότι:

α) εἶναι «*ὁ μόνος ἀγαθός*»,

β) παρὰ τῷ Θεῷ μόνον «*ὑπάρχει τὸ ἀγαθόν*», ὡς αἰώνιος θέλησις Αὐτοῦ· καὶ

γ) «*ὁ Θεὸς μένει ἐν τῇ ἀγαθότητι*», ὡς ἐν τῇ οὐσίᾳ Αὐτοῦ ἀγαθός[21].

Ἐπειδὴ ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ εἶναι διὰ τὸν πεπερασμένον ἄνθρωπον ἀκατάληπτος, διὰ τοῦτο οὗτος προσδίδει εἰς τὸν Θεὸν τὰ λεγόμενα «*ἀποφατικὰ καὶ καταφατικὰ*» προσόντα ἢ ἰδιώματα, προκειμένου νὰ προσδιορίσῃ «*κατὰ τὸ δυνατὸν τὴν ἄγνωστον*» «*οὐσίαν καὶ φύσιν*» τοῦ Θεοῦ. «*Τὰ θεῖα ταῦτα ἰδιώματα ἀποδίδομεν τῷ Θεῷ ἐκ τῆς περὶ Θεοῦ ἐννοίας, ἣν ἔλαβεν ὁ ἄνθρωπος ἔκ τε τῆς φυσικῆς θεογνωσίας διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου καὶ τῶν ἁγίων Γραφῶν καὶ τῆς θείας αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ ἀποκαλύψεως*» (§ 3, σ. 105).

«*Ὁ Θεὸς δημουργήσας τὸν κόσμον*» καὶ τὸν ἄνθρωπον, ἠθέλησε νὰ ἱδρύσῃ βασιλείαν ἠθικῆς ἐλευθερίας καὶ ἀγάπης εἰς τὸν ἄνθρωπον, τὸν «*κατʼ Εἰκόνα ἰδίαν*» δημιουργηθέντα καὶ «*ψυχὴν ζῶσαν*» εἰς

---

21. Ἡ ἀγαθότης τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἅγιον Νεκτάριον ἀποδεικνύεται:

α) ἐκ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου,

β) ἐκ τῆς ἁγιότητος Αὐτοῦ,

γ) ἐκ τῆς πανταχοῦ παρουσίας Του,

δ) ἐκ τοῦ θείου θελήματός Του καί·

ε) ἐκ τοῦ ἔργου τῆς ἀπολυτρώσεως (§ 2, σσ. 103-104).

αὐτὸν ἐμφυσήσαντα, ἐχάρισεν αὐτῷ τὴν πνευματικὴν δυνατότητα νὰ αἰσθάνεται τὴν «*πρὸς τὸ θεῖον συγγένειαν αὐτοῦ*» (§ 4, σ. 105).

Ὅθεν «*ὤφειλεν, ὡς ὂν λογικὸν καὶ ἠθικῶς ἐλεύθερον, νὰ ἀναδειχθῇ ἀληθὴς Εἰκὼν τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς ἐν αὐτῷ πνευματικῆς φύσεως*». Ὁ Θεὸς εἶχε χαρίσει εἰς αὐτὸν «*τὸ νοερὸν καὶ τὸ βουλητικόν*», τὸ «*λογικὸν καὶ αὐτεξούσιον*», πνευματικὰς δηλαδὴ δυνάμεις, διὰ τῶν ὁποίων ἠδύνατο –«*διὰ τῆς συνταυτίσεως τοῦ ἰδίου θελήματος πρὸς τὸ θεῖον θέλημα*»– νὰ «*ἀναπτύξῃ πάσας αὐτοῦ τὰς ἠθικὰς δυνάμεις*», νὰ «*τελειωθῇ ἐν τῇ ἀρετῇ καὶ ἀξιωθῇ τῆς ἀθανασίας*» (§ 5, σ. 106).

Ὁ Θεὸς ἔδωσεν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν δυνατότητα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου ὡς συνειδητὴν ἐπιλογήν. «*Ἡ γυμνασία αὕτη ἐπεβάλλετο*» διὰ νὰ «*δείξῃ ὁ ἄνθρωπος τὴν ἀγαθὴν αὐτοῦ προαίρεσιν*» «*ἀναδεικνύμενος ἐνεργείᾳ ἠθικῶς ἐλεύθερον ὄν*» (*αὐτόθι*).

«*Τὸ δένδρον*» τοῦ παραδείσου, «*ἦτο ὁ θεῖος νόμος, δι᾽ οὗ ἐζήτησεν ὁ Θεὸς παρὰ τῶν πρωτοπλάστων τὴν συνταύτισιν τῆς θελήσεως αὐτῶν πρὸς τὸ θεῖον θέλημα, ὅπως τελειωθῶσιν ἐν τῇ ἀρετῇ*» (§ 5, σ. 107).

Χαρακτηριστικὰ εἶναι ὅσα ὁ ἅγιος γράφει ἐν συνεχείᾳ καὶ περὶ τοῦ παραδείσου: «*Ὁ παράδεισος ἦτο στάδιον ἀγῶνος ἀρετῆς καὶ ἠθικῆς τελειότητος· ἀγωνοθέτης ἦν ὁ Θεός, ἀθληταὶ οἱ πρωτόπλαστοι, ὅροι τῆς ἀθλήσεως τὸ δένδρον τῆς γνώσεως, ἆθλον ἀρετῆς τοῖς νικηταῖς ὁ καρπὸς τοῦ δένδρου τῆς ζωῆς. Οἱ ἀθληταὶ πλανηθέντες ὑπὸ τοῦ φθονεροῦ διαβόλου ἠθέτησαν τὴν θείαν ἐντολήν, ἔγνωσαν τότε ὅτι μέγα κακὸν ἡ ἀθέτησις τῆς ἐντολῆς τοῦ Κυρίου· ὁ ἀγὼν ἔληξε, τὸ στάδιον ἔκλεισεν, οἱ δὲ πρωτόπλαστοι ἔξω γενόμενοι τοῦ παραδείσου, ἐπωδύροντο ἐπὶ τῇ ἐπιφορᾷ τῶν δεινῶν*» (§ 5, σ. 107).

Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν πεσόντα ἄνθρωπον ἐκδηλοῦται συνεχῶς ἔκτοτε, διότι ἐπιθυμεῖ «*τὴν ἐν χρόνῳ αὐτοῦ ἀναγέννησιν καὶ ἀποκατάστασιν*». Ὁ Θεὸς ποδηγετεῖ τὸν ἄνθρωπον, «*ὅπως φθάσῃ εἰς τὸ σκόπιμον καὶ λελογισμένον τέλος*», δηλαδὴ τὴν «*μετὰ τοῦ Θεοῦ*

ἐπικοινωνίαν, διὰ τῆς ὀρθῆς ἀναπτύξεως τοῦ νοεροῦ αὐτοῦ [...] καὶ διὰ τῆς ἁγιότητος τῆς βουλήσεως αὐτοῦ...» (§ 6, σ. 107). «*Ἡ ποδηγεσία αὕτη ἐγίνετο δι᾽ ἐμπνεύσεων, δι᾽ ἀποκαλύψεων, διὰ φωτισμοῦ τῆς διανοίας καὶ δι᾽ ἁγιασμοῦ τῆς καρδίας, δι᾽ ἐνισχύσεων τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, δι᾽ ὅλων τῶν θείων μέσων, ὥστε τὸ μὲν νοερὸν νὰ φωτίζηται καὶ ἐπιζητῇ ἀεὶ τὴν ἀλήθειαν, τὸ δὲ βουλητικὸν κρατείνηται ἐν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ ἀγάπῃ, τὸ δὲ συναισθητικὸν [...] ἁγνίζεται, ὅπως ἔχῃ τελείαν εὐαισθησίαν καὶ αἰσθάνηται τὰς λεπτεπιλέπτους τροπὰς τοῦ νοεροῦ καὶ τοῦ βουλητικοῦ*» (§ 6, σ. 108).

«*Ἡ ἀποπλάνησις τοῦ ἀνθρώπου ἄνευ τῆς θείας ἐπεμβάσεως θὰ ἦγεν αὐτὸν εἰς τέλειον ὄλεθρον, διότι ἡ ἁμαρτία θὰ ἔφερεν εἰς τὴν τελείαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀπομάκρυνσιν...*» (§ 7, σ. 108).

Αἱ ἐπεμβάσεις τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀνθρώπου, ἄλλοτε δι᾽ ὀπτασιῶν, ἄλλοτε δι᾽ ὁμιλιῶν, διετήρησαν τὴν μετ᾽ Αὐτοῦ κοινωνίαν τῶν εὐσεβῶν ἀνθρώπων. Ὁ Θεὸς μετέδιδεν εἰς αὐτοὺς «*τὰς δωρεὰς τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐφώτιζε τὰς ψυχικὰς αὐτῶν δυνάμεις πρὸς ἠθικὴν τελείωσιν αὐτῶν καὶ μετάδοσιν τοῦ φωτὸς τῆς γνώσεως καὶ πρὸς τοὺς ἐν σκότει ἀγνοίας καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένους*» (§ 7, σ. 108).

«*Ἡ θεία βούλησις*», ὡς «*συνεκτικὴ καὶ προνοητικὴ τῶν ἁπάντων δύναμις, ἡ τὰ πάντα συνέχουσα, κρατοῦσα καὶ συντηροῦσα*», «*προνοεῖ ἰδιαζόντως περὶ τοῦ*» πεπτωκότος «*ἀνθρώπου*» καὶ «*διευθύνει τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ*» πρὸς τὴν θείαν βούλησιν, σεβόμενος ὅμως πάντοτε τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ (§§ 8-11, σσ. 108-109).

Πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἀπόψεών του ὁ συγγραφεὺς παραθέτει πλεῖστα ὅσα βιβλικὰ παραδείγματα, δι᾽ ὧν ἀποδεικνύεται ἡ παρεμβατικὴ πρόνοια τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ἀγαθὸν ἀποτέλεσμα αὐτῆς καὶ καταγράφει τὰ ὑπερφυσικὰ μέσα, δι᾽ ὧν ἐπεδιώχθη ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου (§ 9, σσ. 109-110).

Ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Θεοῦ Λόγου, ἡ ἐν Χριστῷ ὑπερφυσικὴ θεία Ἀποκάλυψις, ἡ σύστασις τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἁγιάζουσα διὰ τῶν

Μυστηρίων θεία Χάρις, ἡ ἐν Χριστῷ καὶ κατὰ Χριστὸν πίστις καὶ ζωή, εἶναι τὰ νέα σωτηριολογικὰ δεδομένα, τὰ ὁποῖα ἡ ἀγάπη καὶ ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ ἔδωσαν, χάριν τῆς σωτηρίας καὶ τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Διὰ τῶν ἀνωτέρω μέσων καὶ δυνατοτήτων ἐνισχύονται αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀνακαινίζονται. Ἀρκεῖ οὗτος νὰ γίνῃ μέλος τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ Βαπτίσματος, νὰ πιστεύῃ εἰς τὸν Λυτρωτήν, Ἰησοῦν Χριστόν, νὰ ἐξαγιάζεται διὰ τῆς συμμετοχῆς του εἰς τὰ ἱερὰ Μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας μετὰ πίστεως, ἀγάπης καὶ φόβου Θεοῦ.

Ὁ πιστὸς ὀφείλει νὰ συνειδητοποιήσῃ ὅτι:

1) «*Ἡ ἐν τῷ Χριστῷ θεία ἀποκάλυψις δὲν εἶνε μόνον ὑπερφυσικὴ μετάδοσις θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν ἀληθειῶν, ἀλλά καί [...] δύναμις, τελειοῦσα τοὺς πιστούς...*».

2) Ὁ «*Ἰησοῦς Χριστὸς ἐλθὼν εἰς τὴν γῆν, δὲν ἐνεφανίσθη ὡς φιλόσοφος*», *ἀλλ'* «*ὡς Θεὸς καὶ Σωτὴρ τοῦ κόσμου*»· δὲν ἵδρυσε φιλοσοφικὴν Σχολήν, «*ἀλλὰ θεῖον Ἱερὸν καθίδρυμα, τὴν Ἐκκλησίαν, ὅπως αὕτη ζῶσα εἰς τὸν αἰῶνα, φωτίζῃ, ἀναγεννᾷ, διαπλάττῃ τὸν ἄνθρωπον καὶ καθοδηγῇ εἰς τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ καὶ πνευματικὴν τελείωσιν*» (§ 11, σσ. 111-112).

Διὰ τῶν ὡς ἄνω θέσεων, ὡς γίνεται ἀντιληπτόν, ὁ ἅγιος Νεκτάριος συνδέει τὴν Δογματικὴν μετὰ τῆς Ἠθικῆς Θεολογίας καὶ ἐπισημαίνει τὴν θεολογικήν, χριστολογικήν, ἐκκλησιολογικὴν καὶ ἐσχατολογικὴν διάστασιν αὐτῆς τονίζων οὕτω τὸν ἄρρηκτον μεταξύ των δεσμόν.

***

6΄. Εἰς τὰς ἑπομένας ὀκτὼ παραγράφους τῆς «*Γενικῆς Ἠθικῆς*» ὁ συγγραφεὺς διαπραγματεύεται συντόμως ποικίλα θέματα δογματικοηθικοῦ ἢ ἠθικοδογματικοῦ περιεχομένου, διὰ τῶν ὁποίων παρέχονται διευκρινίσεις καὶ ἀναλύσεις δογματικῶν καὶ ἠθικῶν θεμάτων. Εἰς τὸ ἐν λόγῳ τμῆμα περιγράφει τὴν κατάστασιν τῆς ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ Βαπτίσματος ἀναγεννηθείσης ψυχῆς· ἐπεξηγεῖ πότε ἡ ψυχὴ καλεῖται

«σαρκική» ἢ «πνευματική» καὶ πότε ὁ ἄνθρωπος ἀντιστοίχως «σαρκικός» ἢ «πνευματικός»· διευκρινίζει τί σημαίνει «δουλεία τῆς σαρκός»· ὑπογραμμίζει τὸ χρέος τοῦ ἀνθρώπου «νὰ ἐργασθῇ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ πνεύματός» του· ἐπισημαίνει ὅτι αἱ ἠθικαὶ ἀρχαὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς, ἀπορρέουν ἐκ τῆς ἐν Χριστῷ θείας Ἀποκαλύψεως· δίδει ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα: ποία εἶναι «ἡ ὑψίστη ἠθική» διὰ τοῦ γραφικοῦ χωρίου: «γενηθήτω τὸ θέλημά σου»[22]· ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἠθικῶν ἐλατηρίων τοῦ ἐργαζομένου τὸ ἀγαθὸν ἤτοι: α) τὴν ἀγνὴν προαίρεσιν, β) τὴν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπην καὶ γ) τὴν συναίσθησιν ὅτι ὁ ἀγαθοποιῶν εἶναι ὑπηρέτης τοῦ «ἀγαθοῦ Θεοῦ» καὶ ἐργάζεται ὑπὲρ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς βασιλείας Αὐτοῦ· ἀναιρεῖ τὴν θέσιν τῶν διαβαλλόντων τὴν Χριστιανικὴν Ἠθικὴν ὅτι ὑπόσχεται ἀμοιβὰς διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀρχῶν της (ὠφελιμιστικὸς χαρακτήρ), ἀντιλέγων ὅτι ὁ πιστὸς ἐφαρμόζει τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ ὄχι ἐκ τοῦ συμφέροντος ἀλλ' ἐκ πεποιθήσεως καὶ προαιρέσεως ἀγαθῆς, ἐξ ἐσωτερικῆς πληροφορίας καὶ ἐσχατολογικῆς ἐλπίδος, ἐξ ἀγάπης πρὸς αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀγαθόν, ἀφοῦ ὕψιστον ἀγαθὸν εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεός· καθορίζει, τέλος, ὡς ὑψίστην ἠθικὴν ἀρχὴν τὴν πρώτην καὶ δευτέραν ἐντολὴν τοῦ Δεκαλόγου: «*ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου...*» καὶ «*ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν*»[23].

***

γ΄. Ἀκολουθεῖ σειρὰ μικρῶν παραγράφων (§§ 20-30), εἰς τὰς ὁποίας γίνεται λόγος περὶ καθηκόντων τινῶν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἑαυτὸν καὶ πρὸς τὸν Θεόν, διαπραγματεύεται δηλαδή, θέματα ἀτομικῆς Ἠθικῆς.

Ὡς *πρῶτον καθῆκον* πρὸς ἑαυτὸν ὁρίζει τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νοῦ, ὡς προϋπόθεσιν αὐτογνωσίας καὶ θεογνωσίας. Ἡ *ἄγνοια* γενικῶς ὁδηγεῖ εἰς τὴν «*στέρησιν τοῦ νοητοῦ φωτός*», εἰς τὴν ἀδυναμίαν κατανοήσεως καὶ ἀποδοχῆς τῶν ἐξ ἀποκαλύψεως ἀληθειῶν· τονίζει σχετικῶς:

22. *Ματθ.* ς΄, 10. Πρβλ. *Πράξ.* κα΄, 14.
23. *Ματθ.* κβ΄, 37.39. *Λουκ.* ι΄, 27. Πρβλ. *Δευτ.* ς΄, 5.

«*Ἄνευ τοῦ φωτὸς τῆς γνώσεως ἀγνοεῖ [ὁ ἄνθρωπος] τὴν σῴζουσαν ἀλήθειαν, πλανᾶται ἐν ταῖς κρίσεσιν αὐτοῦ καὶ προαιρεῖται τὰ ταπεινὰ καὶ χαμαίζηλα τῶν ὑψηλῶν καὶ τιμίων. Ἡ γνῶσις τῶν φυσικῶν καὶ ὑπερφυσικῶν ἀληθειῶν ἀνυψοῖ καὶ σῴζει τὸν ἄνθρωπον, διότι ὁδηγεῖ εἰς αἴσιον τέλος*» (§ 20, σ. 119).

Πρώτιστον καθῆκον πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι ἡ πρὸς Αὐτὸν τελεία ἐπίγνωσις, ἥτις ἄρχεται ἅμα τῇ εἰσόδῳ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας διὰ τοῦ μυστηρίου τοῦ *Βαπτίσματος*. Διὰ τοῦ Μυστηρίου αὐτοῦ ὁ πιστὸς λαμβάνει τὰ χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὡς ἀπαρχὴν τῆς ἐν Χριστῷ τελειώσεως διὰ τοῦ φωτισμοῦ τοῦ νοὸς καὶ τῆς ἐνισχύσεως τοῦ βουλητικοῦ πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ ἀγαθοῦ. Ὁ βεβαπτισμένος, πρὸς αὔξησιν τῶν χαρισμάτων, ὀφείλει νὰ φυλάττῃ τὴν πίστιν, νὰ διασῴζῃ «*τὰ θεῖα χαρίσματα καὶ τὰς θείας δυνάμεις, νὰ τελῇ ἀεὶ συντεταγμένος Χριστῷ κατὰ τὴν*» δοθεῖσαν «*ὁμολογίαν*», νὰ γνωρίζῃ ὅτι εἶναι «*μέλος Χριστοῦ*» καὶ «*τῆς Ἐκκλησίας*» καὶ ὅτι «*ἐνεδύθη τὸν Χριστόν*»[24]. Ὀφείλει, ἐπίσης, νὰ «*τηρῇ ἑαυτὸν ἄμεμπτον, ἁγνὸν καὶ ἅγιον*», νὰ γίνῃ «*τέλειος, ὅτι ὁ "Πατὴρ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειός ἐστιν"...*»[25] καὶ νὰ ἐπιδείξῃ ἔντονον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν Ὀρθόδοξον Κατήχησίν του (§ 21, σ. 120).

Ἕτερα καθήκοντα πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι:

α) ἡ ἀγάπη καὶ ἡ λατρεία πρὸς Αὐτόν·

β) ἡ ἐργασία «*ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ*» καὶ τῆς «*ἀποκαταστάσεως τῆς βασιλείας*» Αὐτοῦ «*ἐπὶ τῆς γῆς*» καί·

γ) ἡ φύλαξις τοῦ νόμου τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ διάδοσις αὐτοῦ εἰς τοὺς ἀπίστους (§§ 23-25, σσ. 121-122).

***

δ´. Εἰς τὴν συνέχειαν διαπραγματεύεται ὁ ἅγιος περὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ καὶ ἐμφύτου ἠθικοῦ νόμου, τῆς διαφορᾶς καὶ τῆς σημασίας αὐτῶν.

---

24. Πρβλ. *Γαλ.* γ´, 27. *Ρωμ.* ς´, 3. ιγ´, 14.
25. Πρβλ. *Ματθ.* ε´, 48.

Ἀναλύει τὴν ἔννοιαν τοῦ δικαιώματος καὶ τοῦ καθήκοντος. Ἀναφέρεται εἰς τὰς ἐμφύτους ἠθικὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ διαισθητικὸν τῆς ψυχῆς, διευκρινίζων ὅτι τοῦτο εἶναι ψυχική τις δύναμις «*μυστικῶς πληροφοροῦσα*» αὐτὴν περὶ «*τῶν ὑπὲρ αἴσθησιν τελουμένων*» καὶ δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν μὲ τὴν *τηλεπάθειαν* τῶν πνευματιστῶν. «*Διὰ τῆς διαισθήσεως τῆς ψυχῆς ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται τὴν προσέγγισιν τῆς θείας Χάριτος*» καὶ «*τῶν ἀΰλων πνευμάτων καὶ λαμβάνει γνῶσιν τῶν μυστικῶν ἀποκαλύψεων καὶ τῶν ἠθικῶν συναισθημάτων...*» (§§ 26-30, σσ. 122-125).

Κατόπιν αὐτῶν ὁ συγγραφεὺς ἐπανέρχεται ἐκτενέστερον εἰς τὸ δογματικοηθικὸν θέμα περὶ τοῦ αὐτεξουσίου τοῦ ἀνθρώπου. Θεμελειοῖ ἁγιογραφικῶς τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ὑπερασπίζεται τὴν ἠθικὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου ὀρθοδόξως καὶ ἐπισημαίνει τὴν σπουδαιότητα τῆς ὀρθῆς κατηχήσεως καὶ τῆς ἐν Χριστῷ διαπαιδαγωγήσεως ἀπὸ τῆς *βρεφικῆς* ἡλικίας πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων, διὰ τῶν ὁποίων δύναταί τις νὰ ἀντιπαλαίσῃ κατὰ τῆς ῥοπῆς καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ κακοῦ[26] (§§ 31-34, σσ. 125-128).

Μὲ πειστικοὺς συλλογισμοὺς καὶ θεολογικὸν ὑπόβαθρον διευκρινίζει ὅτι ἡ ἠθικὴ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι «*σχετικὴ καὶ οὐχὶ ἀπόλυτος, ὡς ἡ τοῦ Θεοῦ*». Παρὰ τὴν σχετικὴν ἐλευθερίαν του ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν ἀνάγκην τῆς μονίμου «*θείας ἀντιλήψεως*» λόγῳ τοῦ πεπερασμέ-

---

26. «*Ἡ διαπαιδαγώγησις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ βρεφικῆς ἡλικίας ἀναγκαίως ἐπιβάλλεται αὐτῷ, καὶ δέον ἐστὶν αὕτη νὰ εἶνε λίαν ἐπιμελημένη. Ἀνάγκη ἡ διάνοια καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ νὰ ἀναπτύσσεται καὶ διαπλάσσεται παραλλήλως δι' ὑγιοῦς διδασκαλίας, δι' ἧς νὰ μεταλαμπαδεύωνται ἐν τῇ διανοίᾳ καὶ τῇ καρδίᾳ τοῦ ἐκπαιδευομένου αἱ ὕψισται ἀλήθειαι καὶ αἱ ἠθικαὶ ἀρχαὶ τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου καὶ αἱ τῶν Ἱερῶν Γραφῶν καθ' ὅλου, ἃς ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας νὰ ἐκμάθῃ [...] Ἡ ἐναντιότης πρὸς τὸ θεῖον θέλημα προέρχεται ἐκ τῆς ἐλλείψεως τῆς γνώσεως τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἐλλείψεως τῆς ἀγάπης τοῦ ἄκρου ἀγαθοῦ, τὸ ὁποῖον ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ ἔλλειψις θρησκευτικῆς παιδεύσεως ἐπεκάλυψε καὶ ἀπέκρυψε τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, διότι [...] ὁ νοῦς [...] ἠμαυρώθη [...] καὶ ἀδυνατεῖ νὰ ἀτενίσῃ εἰς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας καὶ ἐπιγνῷ τὸν Θεὸν καὶ τὸ ἐν αὐτῷ ἀγαθόν*» (§ 33, σ. 126).

νου αὐτοῦ καὶ τῆς ἐσκοτισμένης διανοίας του. Ἀντικρούει τὰς παρερμηνείας τῶν Προτεσταντῶν, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς ἐπίσης τὰς σχετικὰς φιλοσοφικὰς καὶ ψυχολογικὰς περὶ ἐλευθερίας θεωρίας (§§ 35-45, σσ. 128-139).

***

ε΄. Εἰς τὸ τελευταῖον τμῆμα τοῦ πρώτου μέρους τῆς «*Γενικῆς Ἠθικῆς*» ἀναπτύσσονται περιληπτικῶς κατὰ σειρὰν θέματα περὶ ἠθικότητος, ἠθικότητος καὶ ἀγαθοῦ, ἠθικότητος καὶ ὑψίστου ἀγαθοῦ, ἠθικῆς πράξεως καὶ ἄκρου ἀγαθοῦ ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἀνθρώπου (§§ 46-53, σσ. 139-143).

Ἕπεται ἑνότης τεσσάρων παραγράφων ἀρετολογίας. Ὁρίζεται ἐν αὐτῇ ἡ ἔννοια τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς[27]· ἀναζητεῖται τὸ ὑπόβαθρον[28] τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς· σχολιάζεται ἡ ἔννοια τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ καλοῦ· ταυτίζεται ἡ ἀρετὴ μετὰ τῆς τελειότητος[29]· ἀναπτύσσονται αἱ ἔννοιαι τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ ἐναρέτου βίου συμφώνως πρὸς τὰς ἁγίας Γραφὰς[30] καὶ γίνεται λόγος περὶ τοῦ ἠθικοῦ προτύπου, τὸ ὁποῖον εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός[31]. Τονίζεται ὅτι ἡ «*ἠθικὴ τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἐφηρμοσμένη δογματική [...]. Ὁ θέλων εἶναι ἀκόλουθος τῆς ἠθικῆς τοῦ Χριστοῦ, δέον ἐστὶν εἶνε ὀπαδὸς καὶ τῶν δογματικῶν ἀρχῶν τοῦ Χριστοῦ [...], ὁ σύνδεσμος αὐτῶν εἶνε ἀδιάσπαστος. Πλανᾶται ὁ*

---

27. «*Ἀρετὴ κατὰ τὴν Χριστιανικὴν ἔννοιαν εἶνε ἡ ἑκουσία καὶ σταθερὰ καὶ ἀμετάτρεπτος γνώμη πρὸς πλήρωσιν τοῦ ἠθικοῦ νόμου ὑπὸ τοῦ ἠθικῶς ἐλευθέρου ἀνθρώπου, τοῦ πιστεύοντος εἰς Χριστὸν καὶ ἡ συνταύτισις τῆς ἐλευθέρας αὐτοῦ βουλήσεως πρὸς τὸ θεῖον θέλημα, τὸν θεῖον νόμον, ὃν βούλεται, ὡς ἴδιον νόμον, ὡς νόμον ἔμφυτον, ὡς νόμον τοῦ νοὸς αὐτοῦ*» (§§ 51-52, σ. 141).

28. Ἡ γνησιότης τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς ἑδράζεται ἐπὶ τῆς ἀγάπης «*πρὸς τὸν θεῖον νόμον καὶ τὸν θεῖον νομοθέτην*» (*αὐτόθι*).

29. «*Ἡ ἀληθὴς ἀρετὴ εἶνε εἰκὼν τῆς τελειότητος καὶ τῆς ἁγιότητος· ὁ τὴν ἀληθῆ ἀρετὴν κεκτημένος ἐγένετο ὅμοιος τῷ Θεῷ*» (§ 53, σ. 142).

30. Ἡ ἔννοια τῆς ἀρετῆς κατὰ τὴν Καινὴν Διαθήκην εἶναι διάφορος ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀρχαιοελληνικὴν σημασίαν τῆς λέξεως. Λεπτομερείας βλ. ἐν· § 54, σ. 143 ἑ.

31. «*...ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶνε τὸ ἀληθὲς ἰδανικὸν πρότυπον τῆς ἠθικῆς, πρὸς ὃ ὀφείλουσιν οἱ πιστοὶ νὰ σπουδάζωσι νὰ ἐξομοιωθῶσιν*» (§ 55, σ. 144).

φρονῶν, ὅτι δύναται νὰ διασπάσῃ αὐτὰς καὶ νὰ δέχηται τὰς μέν, νὰ ἀποκρούῃ δὲ τὰς δέ. Οὗτος ἐπιχειρεῖ τὰ ἀδύνατα καὶ κοπιᾷ μάτην. Ὡς ἥνωσεν ἐν ἑαυτῷ ὁ Κύριος τὸ ἦθος καὶ τὴν λατρείαν, οὕτως ἐζήτησε καὶ παρὰ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ ἦθος καὶ λατρείαν, ἤτοι πίστιν καὶ ἔργα» (§ 55, σ. 144).

***

ϛ΄. Εἰς τὰς τελευταίας ὑπολοίπους ὀκτὼ παραγράφους ὁ ἅγιος Νεκτάριος συγκρίνει τὸν Ἰησοῦν καὶ τοὺς φιλοσόφους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ δὲν εὑρίσκει μέτρον συγκρίσεως, καθ' ὅσον οἱ φιλόσοφοι ἦσαν «*ἀτελεῖς ἄνθρωποι*», «*ἀσυγκρίτως ὑποδεέστεροι*», «*ἀνάξιοι πρὸς σύγκρισιν*», «*ἁμαρτωλοὶ καὶ ἁμαρτωλῶς*» ζῶντες. Αἱ ἠθικαὶ ἀρχαί των ἦσαν «*ἰδέαι ἀφῃρημέναι*», «*ὑπ' οὐδενὸς ἐφαρμοσθεῖσαι*» καὶ «ἐστερημέναι δυνάμεως καὶ ἀξίας» (§ 56, σ. 145).

Κατόπιν ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ κακοῦ καὶ τῆς ἁμαρτίας, τὰς ὁποίας καὶ ταυτίζει. Διακρίνει εἰς ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ τὰ πρὸς ἁμαρτίαν κίνητρα καὶ ὁρίζει «*ὡς ἁμάρτημα πᾶσαν πρᾶξιν, ἣν ὁ ἄνθρωπος πράττει ἐν ἐπιγνώσει ἐναντίον τοῦ ἠθικοῦ νόμου*» ἢ καὶ ἐν ἀγνοίᾳ. Ἡ ἁμαρτία ὅμως εἶναι καὶ ὁ ἐνδιάθετος λογισμὸς μετὰ συγκαταθέσεως (§ 57, σσ. 145-146).

Ἐν συνεχείᾳ διαιρεῖ τὰ εἴδη τῶν ἁμαρτιῶν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν Θεόν, τὸν ἑαυτὸν καὶ τὸν πλησίον. Διακρίνει θανάσιμα καὶ μὴ θανάσιμα ἁμαρτήματα. Ἀναφέρει τὰς δύο ἀφορμὰς τῆς ἁμαρτίας ἤτοι: τὰς αἰσθήσεις καὶ τὸν διάβολον καὶ διευκρινίζει ὅτι «*ἡ ἁμαρτία λαμβάνει μὲν τὴν ἀρχὴν ἐκ τῆς αἰσθητικῆς φύσεως, ἀλλ' ἔχει ἐν τῇ καρδίᾳ τὴν αἰτίαν τῆς δράσεως*» (§ 60, σ. 147).

Ὁ προσβληθεὶς ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων ἢ ὑπὸ τοῦ δαίμονος, ἐὰν «*ἔχῃ τὴν καρδίαν νήφουσαν, τὸν νοῦν πεφωτισμένον καὶ φέρει τὴν πανοπλίαν τοῦ πνεύματος*»[32] δὲν αἰχμαλωτίζεται, διότι «*ὁ Θεὸς περιφρουρεῖ αὐτόν*» (§ 60, σ. 148).

---

32. Πρβλ. *Ἐφεσ.* ϛ΄, 11 καὶ *Λουκ.* ια΄, 12.

Ἰδιαιτέραν βαρύτητα ποιμαντικῆς καὶ ἐξομολογητικῆς διακονίας παρουσιάζει ἡ ἄποψις τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ἐν σχέσει πρὸς τὴν κρίσιν τῶν ἁμαρτημάτων τῶν συνανθρώπων. Ὁ πιστὸς δὲν πρέπει νὰ εἶναι εὔκολος εἰς τὴν κρίσιν καὶ τὴν κατάκρισιν «*τοῦ ἐργαζομένου τὴν ἁμαρτίαν*», ἀλλὰ πάντοτε ὀφείλει νὰ ἐξετάζῃ τὴν προαίρεσιν αὐτοῦ. «*Ἡ κακὴ προαίρεσις εἶναι ἡ στάθμη τῆς ἁμαρτίας. Ἡ προαίρεσις τοῦ ἐργαζομένου τὴν ἁμαρτίαν κρίνεται ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς γνώσεως τῆς σπουδαιότητος τοῦ πραχθέντος ἁμαρτήματος*». Ὁ κριτὴς πρέπει νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν πολλὰς καὶ δυσκόλους παραμέτρους διὸ καὶ ἡ δικαία κρίσις ἀνθρωπίνως εἶναι ἀτελής, ἄδικος καὶ ἀδύνατος[33]. «*Διὰ τοῦτο ἡ ἐπιεικὴς κρίσις ἐπιβάλλεται τοῖς κρίνουσι ἢ τοῖς καθεζομένοις κριταῖς τοῦ ἁμαρτήσαντος*»· «*μόνος ὁ Θεὸς δύναται νὰ προσδιορίσῃ ἀκριβῶς καὶ ἀληθῶς τὴν ἠθικὴν ἀξίαν ἀνθρώπου τινὸς καὶ κρίνῃ αὐτοῦ τὸ ἁμάρτημα. Ἡ ἐπιείκεια ἐν τῷ κρίνειν τὰς ἁμαρτίας τῶν ἄλλων εἶναι δικαιοσύνη, ἡ δὲ αὐστηρὰ κρίσις ἀδικία...*» (§ 61, σ. 148).

Τὸ πρῶτον τμῆμα τῆς «*Γενικῆς Ἠθικῆς*» τελειώνει μὲ τὴν λεπτομερῆ καὶ ἐκτενῆ ἀναφορὰν εἰς τὴν δύναμιν καὶ τὰ θέλγητρα τῆς αἰσθητῆς φύσεως καὶ τὴν φυσικὴν ῥοπὴν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς αὐτήν[34]. Περιγράφει τοὺς κινδύνους καὶ τὰ μέτρα ἀντιμετωπίσεως αὐτῆς πρὸς προφύλαξιν τοῦ πιστοῦ, ἵνα μὴ οὗτος σταδιακῶς προσηλούμενος καὶ ἑλκόμενος φθάσῃ εἰς τὸ ἐπικίνδυνον ψυχικὸν στάδιον «*ἠθικῆς πωρώσεως, ἥτις δύναται νὰ θεωρηθῇ, ὡς ὁ ὕψιστος βαθμὸς τῆς ἠθικῆς φαυλότητος*»[35] (§ 62, σ. 149-150).

Ἡ πηγὴ τοῦ κακοῦ, κατὰ τὸν ἅγιον Νεκτάριον, ἐκκινεῖ ἐκ τῆς διαφθορᾶς «*τῶν δυνάμεων τῆς τε αἰσθητικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου*

---

33. Πρβλ. *Φιλιπ.* δ', 5: «*Τὸ ἐπιεικὲς ὑμῶν γνωσθήτω πᾶσιν ἀνθρώποις*».

34. «*Ἡ τοιαύτη πρὸς τὰ θέλγητρα τοῦ κόσμου κλίσις λέγεται ῥοπὴ πρὸς τὴν ἁμαρτίαν, ἢ διάθεσις πρὸς τὸ ἁμαρτάνειν. Ἡ διάθεσις αὕτη πρὸς τὸ ἁμαρτάνειν εἶναι διάθεσις κακῆς καὶ ἀσεβοῦς προαιρέσεως, δουλωθείσης ὑπὸ τῆς αἰσθητικῆς φύσεως, αὕτη εἶναι τὸ φρόνημα τῆς σαρκός*» (§ 62, σσ. 148-149).

35. Πρβλ. *Πράξ.* κη', 26-27. *Ἐφεσ.* δ', 18.

καὶ τῶν δυνάμεων τῆς πνευματικῆς φύσεως αὐτοῦ, διότι αἱ μὲν διαφθαρεῖσαι δυνάμεις τῆς αἰσθητικῆς φύσεως ἐξαντλοῦσι τὸ σῶμα καὶ καθιστῶσιν αὐτὸ ἐλεεινὸν πτῶμα πλῆρες πόνων καὶ ἀθλιότητος, αἱ δὲ διαφθαρεῖσαι δυνάμεις τοῦ πνεύματος, ὡς ἄγουσαι ἐκτὸς τοῦ κύκλου τῶν ἠθικῶν αὐτῶν ἐνεργειῶν, ἀποπλανῶσι τοὺς πόθους τῆς ψυχῆς καὶ καταχρημνίζουν αὐτοὺς εἰς ἠθικὰ βάραθρα, ἐν οἷς εὑρίσκουσι τὸν θάνατον τῆς τε ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος». Καὶ καταλήγει, γράφων μὲ πατρικὸν ψυχικὸν πόνον: «*Πόσον δυστυχεῖς καὶ κακοδαίμονες ἐγένοντο ἐν τῷ βίῳ αὐτῶν οἱ τὰς ἑαυτῶν δυνάμεις διαφθείραντες! ἔδωκαν ἀντὶ κυβδήλου νομίσματος τῆς ἡδονῆς, τὸν θησαυρὸν τῆς πνευματικῆς εὐφροσύνης· ἀπημπόλησαν τὸ ἄκρον ἀγαθὸν ἀντὶ ἀπατηλῶν ἀπολαύσεων· ἐθυσίασαν τὴν ἀΐδιον μακαριότητα ἀντὶ ἐφημέρου σωματικῆς τερπολῆς· ἀπώλεσαν τὴν γαλήνην τῆς καρδίας καὶ τὴν ἀταραξίαν τοῦ πνεύματος παραδώσαντες ἑαυτοὺς εἰς τὴν ἄπαυστον ταραχὴν τῆς ἀσωτείας· πίοντες ἐκ τοῦ πόματος τοῦ κρατῆρος τοῦ ἐν τῇ χειρὶ τῆς πλάνης ἐμεθύσθησαν καὶ καταπεσόντες ἐν τῷ βορβόρῳ τῆς ἀσωτείας κυλίονται ἐν αὐτῷ ὡς ἄλογα ζῷα· ἐν αὐτῷ ἀναμένει αὐτοὺς ὁ θάνατος· ὁ Ἅδης καὶ ὁ Τάρταρος, ὁ ἀναμένων αὐτούς, θέλει συμπληρώσει τὴν ἐνταῦθα κόλασιν αὐτῶν. Ὡς μεγίστη ἡ τῶν διεφθαρμένων κακοδαιμονία!*» (§ 63, σ. 150).

4. Μέρος Β΄. Τὸ ὕψιστον ἀγαθόν

Εἰς τὸ β΄ καὶ τελευταῖον μέρος τῆς «*Γενικῆς Ἠθικῆς*» γίνεται ἐκτενὴς λόγος περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ «*ὑψίστου ἀγαθοῦ*», τὸ ὁποῖον ὁ Ἅγιος ταυτίζει μὲ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ[36]. Ἡ βασιλεία αὐτὴ εἶναι

36. «*Τοιοῦτον ὕψιστον ἀγαθὸν εἶναι ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἥτις ἐστὶ κοινωνία πνευματικὴ καὶ τοιαύτη τῶν πραγμάτων διάταξις, τοιοῦτος ὀργανισμὸς προσώπων, δυνάμεων, ἐνεργειῶν καὶ χαρισμάτων, ἐν ᾧ ὁ Θεὸς ἄρχει οὐ μόνον ὡς Παντοκράτωρ καὶ Δίκαιος, ἀλλὰ καὶ ὡς Λυτρωτὴς καὶ Σωτὴρ τοῦ κόσμου, καθιστῶν τοὺς ἀνθρώπους κοινωνοὺς τῆς ἁγιότητος Αὐτοῦ, τῆς ἀγάπης, τῆς χάριτος καὶ μακαριότητος, ἤτοι τῆς βασιλείας αὐτοῦ*» (§ 1, σ. 151).

θεία καὶ οὐράνιος. Δύναται ὅμως νὰ γίνῃ καὶ ἐπίγειος διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς «*ἐλευθερίας*» καὶ τῆς «*ἀγάπης*» μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀπόλυτος εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ σχετικὴ εἰς τὴν γῆν, διότι εἰς τὸν κόσμον «*συμπλέκεται ἡ βασιλεία τῆς ἁμαρτίας μετὰ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ ζιζάνια συμφύονται τῷ σίτῳ*». Ὡς ἐκ τούτου εἶναι ἀνάγκη ὁ Χριστιανὸς «*νὰ ἔχῃ ἐστραμμένον τὸ βλέμμα πρὸς τὴν μέλλουσαν πλήρη ἀποκάλυψιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ μετὰ πόθου νὰ περιμένῃ ταύτην*» (§ 2, σ. 152).

Ἡ «*βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη καὶ χαρὰ*» καὶ χάρισμα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· δὲν εἶναι «*βρῶσις καὶ πόσις*»[37], οὔτε μόνον ἐγκόσμια ἀγαθά. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος «*παραινῶν τοῖς μαθηταῖς, ἵνα ζητῶσι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, προστίθησιν, ὅτι πάντα τὰ ἐπίγεια ἀγαθὰ ὡς δευτερεύοντα προστεθήσεται αὐτοῖς*»[38] (§ 3, σ. 152).

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν κυρίως τῆς Καινῆς Διαθήκης «*τὸ ὕψιστον ἀγαθὸν εὑρίσκεται ἐν τῷ οὐρανῷ*» καὶ «*ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ*». Πρὸς δήλωσιν αὐτοῦ χρησιμοποιοῦνται αἱ φράσεις καὶ λέξεις ὅπως: θησαυρὸς «*ἐν οὐρανῷ*»[39], «*ὅρασις Θεοῦ*»[40], «*μετὰ τοῦ Χριστοῦ εἶναι*»[41], «*τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ θεωρεῖν*»[42], «*συμβασιλεύειν μετὰ τοῦ Χριστοῦ*»[43], ἀλλὰ καί: «*ζωή, ζωὴ αἰώνιος, Σωτηρία, καὶ μάλιστα ἡ ἔκφρασις βασιλεία τῶν οὐρανῶν*»[44] (§ 4, σ. 153).

Ἀκολούθως ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ περὶ τοῦ «*ὑψίστου κακοῦ*», δηλα-

---

37. Πρβλ. *Ρωμ.* ιδ΄, 17.

38. *Ματθ.* ς΄, 33: «*Ζητεῖτε δὲ πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν*».

39. Πρβλ. *Ματθ.* ς΄, 19.

40. Πρβλ. *Ματθ.* ε΄, 8.

41. Πρβλ. *Ἰω.* ιζ΄, 24.

42. *Αὐτόθι.*

43. Πρβλ. *Β΄ Τιμ.* β΄, 12.

44. Πρβλ. *Ματθ.* ε΄, 3.8.10. ς΄.10. κε΄.1 κ.λπ.

δὴ τῆς ἁμαρτίας. «*Τὸ ὕψιστον κακόν*», γράφει, «*γίνεται τὸ τελειότατον καὶ πληρέστερον, ὅταν ἐπικρατήσῃ καὶ γενικευθῇ, ἐκλείψῃ πᾶν ἴχνος ἐπιστροφῆς καὶ διορθώσεως καὶ σβεσθῇ πᾶσα ἐλπὶς ἀπολυτρώσεως...*» (§ 7, σ. 154).

Ἕπονται θέματα «*περὶ τῆς σχέσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον*», «*περὶ αἰσιοδοξίας καὶ ἀπαισιοδοξίας*», περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ «*φυσικοῦ*», τοῦ «*λογικοῦ*», τοῦ «*ἠθικοῦ*» καὶ «*τοῦ νόμου τῆς θείας Ἀποκαλύψεως*», ὡς νόμου τοῦ Θεοῦ· περὶ τῶν περὶ νόμου θεωριῶν, «*φυσισμοῦ*» καὶ «*δυαλισμοῦ*»[45], τὰς ὁποίας ἀναιρεῖ· περὶ «*τοῦ κύρους καὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ἤτοι τοῦ νόμου τῆς Ἀποκαλύψεως*»[46]· περὶ «*τοῦ περιεχομένου τοῦ ἠθικοῦ νόμου*»[47]· περὶ «*τοῦ τρόπου τῆς ἐνεργείας τοῦ νόμου τῆς ἀγάπης*», δηλαδὴ ἡ διὰ δικαιοσύνης καὶ σοφίας ἐκδήλωσις αὐτῆς· περὶ τοῦ θείου σκοποῦ, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Θεὸς «*ἔδωκε τὸν νόμον τῆς Ἀποκαλύψεως*» εἰς τοὺς ἀνθρώπους διὰ τοῦ Μωυσέως καὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· περὶ τῆς σχέσεως μεταξὺ «*ἠθικῆς ἐλευθερίας*» καὶ «*εὐαγγελικοῦ νόμου*» καὶ τῶν σχετικῶν θεωριῶν «*νομισμοῦ*» καὶ «*ἀντινομισμοῦ*», προσωπικοῦ καὶ κοινωνικοῦ· περὶ «*τοῦ ἠθικῶς ἐπιτρεπομένου καὶ ἠθικῶς ἀδιαφόρου*»· «*περὶ ἠθικῆς συγκαταβάσεως*» πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς ἐν τῇ πίστει[48]· «*περὶ καθηκόντων*» καὶ «*συγκρούσεως καθηκόντων*»· «*περὶ δικαιώματος*», «*δικαίου καὶ δικαιοσύνης*» καὶ «*ἠθικῶν ἀξιωμάτων*» (§§ 10-25, σσ. 157-168).

Τὸ τμῆμα τοῦτο τῆς «*Γενικῆς Ἠθικῆς*» τελειώνει μὲ δύο εἰσέτι παραγράφους: ἡ πρώτη ἐξετάζει τὰ περὶ τὴν «*συνείδησιν*» καὶ ἡ δευτέ-

45. Ἐκπρόσωποι τῶν θεωριῶν ἦσαν ὁ Schleirmacher καὶ ὁ Κάντιος (§ 12, σ. 158).

46. Τὸ κῦρος τοῦ «*ἠθικοῦ νόμου τῆς Ἀποκαλύψεως*» ἐκφράζει «*ἡ θεία βούλησις καὶ ἡ ἁγιότης, ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ δύναμις αὐτῆς*» (§ 13, σ. 159). «*Τὸ κῦρος τοῦ ἠθικοῦ νόμου βάσιν ἔχει τὸν Θεόν...*» (§ 14, σ. 159).

47. Τὸ περιεχόμενον τοῦ ἠθικοῦ νόμου ἔχει βάσιν «*τὸν Θεὸν καὶ τὴν φύσιν τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος, τουτέστι στηρίζεται ἐπὶ τοῦ κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλασθέντος ἀνθρώπου*» (§ 14, σ. 160).

48. Πρβλ. *Α΄ Κορ. η΄*, 13.

ρα τὰ περὶ τοῦ «*πεφωτισμένου συνειδότος*» ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὸ «*ἐσκοτισμένον*» (§§ 26-27, σσ. 169-172).

5. Εἰδικὸν μέρος τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς - Εἰσαγωγή

α΄. Μέρος Α΄. Περὶ τοῦ ἠθικοῦ ἀγαθοῦ

Ἐν ἀρχῇ τοῦ τμήματος τούτου ὑπάρχει «*Εἰσαγωγή*», εἰς τὴν ὁποίαν ὁρίζεται ὅτι «*ἡ εἰδικὴ ἠθικὴ στηρίζεται ἐπὶ τῆς γενικῆς ἠθικῆς*». Ἡ «*εἰδικὴ ἠθικὴ*» διακρίνεται εἰς «*ἀρετολογίαν*» καὶ «*καθηκοντολογίαν*».

Μετὰ τὰς ὡς ἄνω διευκρινίσεις ὁ συγγραφεὺς ἀναπτύσσει ἐρωταποκριτικῶς τὰ ἐννοίας: «*ἠθικὸν ἀγαθόν*», «*ἠθικότης*», «*ἠθικὸς καταλογισμός*», «ἐκτίμησις καὶ καταλογισμὸς τῶν ἠθικῶν πράξεων τῶν ἄλλων»[49] καὶ συνεχίζει μὲ θέματα ἀρετολογίας. Ἐξετάζει λεπτομερῶς πως τὰ περὶ «*ἀρετῆς*», περὶ τῆς «*ἠθικῆς*» καὶ τῆς «*θρησκευτικῆς*» ἀξίας αὐτῆς, περὶ τῆς ἀρετῆς «*ἐν σχέσει πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν*» καὶ «*τὴν μακαριότητα*», περὶ «*τῶν θεολογικῶν ἀρετῶν, ἤτοι τῆς Πίστεως, Ἐλπίδος καὶ Ἀγάπης*», περὶ τῶν «*ἠθικῶν ἀρετῶν*», περὶ «*τῶν ἀρετῶν τοῦ νοητικοῦ, ἤτοι τῆς φρονήσεως, τῆς σοφίας, τῆς συνέσεως, τῆς γνώσεως, τῆς ἀληθείας καὶ τῆς βουλῆς*» καὶ κλείει τὴν παροῦσα ἑνότητα διὰ τῆς ἀπαριθμήσεως «*τῶν ἀντιστοίχων*» πρὸς τὰς ἀρετὰς «*κακιῶν*» (§§ 1-15, σσ. 175-188).

Ἔρχεται ἀκολούθως εἰς τὸν σχολιασμὸν «*τῶν ἀρετῶν τοῦ θυμικοῦ*»[50] καὶ «*τοῦ ἐπιθυμικοῦ*»[51] παραθέτων πλείστας ὅσας ἀπόψεις

---

49. Σημειωθήτω ὅτι περὶ τῶν θεμάτων τούτων ἔχει γίνει λόγος καὶ εἰς προηγουμένας παραγράφους.

50. Εἰς τὰς ἀρετὰς τοῦ θυμικοῦ ἀπαριθμεῖ τὴν ἀνδρείαν, τὴν καρτερίαν, τὴν μεγαλοφροσύνην, τὴν μεγαλοψυχίαν, τὴν μεγαλοπρέπειαν, τὴν ἰσχὺν καὶ τὸ θάρρος (βλ. § 16, σ. 188).

51. Εἰς τὰς ἀρετὰς τοῦ ἐπιθυμικοῦ κατατάσσει τὴν σωφροσύνην, τὴν ἁγνείαν καὶ τὴν παρθενίαν (βλ. § 17, σ. 190).

Ἑλλήνων φιλοσόφων καὶ Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας (§§ 16-19, σσ. 188-192).

6΄. Μέρος Β΄. Περὶ τοῦ ἠθικοῦ κακοῦ

Τὸ ὑπόλοιπον τμῆμα τοῦ «*Εἰδικοῦ μέρους τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς*» διαπραγματεύεται συνοπτικῶς καὶ ἐρωταποκριτικῶς «*περὶ τοῦ ἠθικοῦ κακοῦ*[52], *ἢ περὶ ἁμαρτίας*»· «*περὶ τῆς οὐσίας*[53] *τῆς ἁμαρτίας*»· περὶ τῆς διακρίσεως τῶν ἁμαρτημάτων εἰς «*ἀσυγγνώστους καὶ συγγνωστάς*»· «*περὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἐνοχῆς*» ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν καὶ πῶς ὁρίζεται αὕτη· «*περὶ τῶν κινούντων τὸν ἄνθρωπον εἰς ἁμαρτίαν*», ἤτοι τῶν ψυχικῶν καὶ σωματικῶν παθῶν[54] καὶ τῆς ἐνοχῆς τοῦ διαβόλου (§ 1-4, σσ. 193-196).

Ἀκολουθεῖ νοηματικὴ ἑνότης ἑπτὰ παραγράφων, εἰς τὰς ὁποίας γίνεται λόγος περὶ τῶν ψυχικῶν παθῶν ὑπερηφανείας[55] καὶ φθόνου[56] (ἐκτενῶς), περὶ ἀκηδίας, ἀθυμίας καὶ ἐπιθυμίας (συνοπτικῶς) καὶ περὶ τῶν σωματικῶν παθῶν, ἤτοι τῆς φιλαργυρίας, τῆς γαστριμαργίας καὶ τῆς ἀσελγείας (συνοπτικῶς) (§§ 5-11, σσ. 196-201).

Τὸ παρὸν τμῆμα περατοῦται διὰ τριῶν εἰσέτι παραγράφων, εἰς τὰς ὁποίας γίνεται λόγος περὶ «*τῶν ἐνεργειῶν τοῦ διαβόλου*» εἰς τὴν διάπραξιν ἁμαρτιῶν· περὶ τῶν «*ἐκ τῆς κατακυριεύσεως τῶν πειρασμῶν*

---

52. «*Ἠθικὸν κακόν εἰσιν αἱ ἠθικαὶ κακαὶ πράξεις*» (§ 1, σ. 193).

53. «*Τὴν οὐσίαν τῆς ἁμαρτίας ἀποτελεῖ ἡ ἐναντία προαίρεσις πρὸς τὴν θείαν βούλησιν*» (§ 2, σ. 193).

54. Ψυχικὰ πάθη εἶναι: «*ἡ ὑπερηφάνεια, ὁ θυμός, ὁ φθόνος, ἡ ἀκηδία καὶ ἀθυμία καὶ ἡ ἐπιθυμία*», ἐνῷ σωματικὰ εἶναι: «*ἡ φιλαργυρία, ἡ γαστριμαργία καὶ ἡ ἀσέλγεια*» (§ 4, σ. 196).

55. Τέκνα τῆς ὑπερηφανείας εἶναι: «*ἡ οἴησις, ἡ φιλοδοξία, ἡ κενοδοξία, ἡ ἀλαζονεία, ἡ ὑψηλοφροσύνη, ἡ ματαιότης, ὁ τύφος, ἡ φυσίωσις, ἡ ὑπεροψία*» (§ 5, σ. 197).

56. «*Ἐκ τοῦ φθόνου γεννῶνται τὰ ἑξῆς πάθη*»: «*ἡ ὑπόκρισις*», «*τὸ μῖσος, ἡ βασκανία, ὁ ζῆλος, ἡ καταλαλιά, ἡ διαβολή, ἡ ἐπιχαιρεκακία καὶ τὰ παρόμοια*» (§ 6, σ. 199).

τοῦ διαβόλου» ἐπακολουθούντων κακῶν[57] καὶ τέλος, περὶ τῆς θλιβερᾶς πνευματικῆς καταστάσεως τῆς «πωρώσεως», τὴν ὁποίαν ὁ ἅγιος Νεκτάριος διαζωγραφίζει διὰ τῶν ἑξῆς: «*Ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ εὑρισκόμενος ὁ ἄνθρωπος πράττει ἀνερυθριάστως τὸ κακόν, ἡ συνείδησις ἐντελῶς σιγᾷ, αἱ νουθεσίαι, αἱ διδόμεναι εἰς αὐτόν, οὐδεμίαν ἐντύπωσιν προξενοῦσι πλέον εἰς αὐτόν, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ δυστυχήματα δὲν εἶναι πλέον ἱκανὰ νὰ τὸν φέρωσιν εἰς εἰλικρινῆ μετάνοιαν: αὕτη εἶναι ἡ κατάστασις τῆς ἠθικῆς πωρώσεως*» (§ 14, σ. 203).

6. Ἠθικὴ καθηκοντολογία

α΄. Ἡ πτῶσις καὶ ἡ ἀναγέννησις τοῦ ἀνθρώπου

Εἰς τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ βιβλίου, ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν· «*Ἠθικὴ καθηκοντολογία*», ἐπαναλαμβάνονται ἐν ἀρχῇ τὰ «*περὶ τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ ἀναγεννήσεως*» κατὰ δογματικοηθικὸν τρόπον ὥστε, νὰ φανῇ ὅτι ἡ ἀναγκαιότης τῆς ἠθικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἀνθρώπου ὑπαγορεύεται ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ

---

57. Τὰ «*ἐκ τῶν πειρασμῶν τοῦ διαβόλου*» γινόμενα κακὰ κατὰ τὸν ἅγιον Νεκτάριον εἶναι τὰ κάτωθι:

α) Ὁ «*σκοτασμὸς τοῦ πνεύματος*»·

β) «*ἡ τῆς ἀληθείας διαστροφή*»·

γ) «*ἡ τοῦ ἀγαθοῦ βιαία κατάθλιψις*»·

δ) «*τὰ πονηρὰ βουλεύματα*»·

ε) ἡ «*ἀνία διὰ φρικτῶν εἰκόνων*»·

ς) τὸ «*μῖσος πρὸς τοὺς ἀγαθούς*»·

ζ) ἡ «*κλίσις πρὸς τὸ πονηρόν*»·

η) ἡ «*ἀπιστία πρὸς τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ*»·

θ) τὸ «*μῖσος πρὸς τὸν Θεόν*»·

ι) ἡ «*ἀπελπισία*» καὶ

ια) ἡ «*ἄρνησις τῆς μακαριότητος καὶ τῆς μελλούσης καὶ αἰωνίου ζωῆς, ἀποπλάνησις, κ.τ.λ.*» (§ 13, σσ. 201-202).

γεγονότος τῆς πτώσεως[58] τῶν Πρωτοπλάστων. «*Ἡ ἠθικὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀναγέννησις συνετελέσθη διὰ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ...*» καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ κατορθωθῇ: α) διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, β) «*δι' ὕδατος καὶ πνεύματος*»[59], γ) «*διὰ τῆς θείας χάριτος*» καὶ τῆς συνεργασίας «*τοῦ ἀνθρώπου*» τοῦ «*ἀποδεχομένου μετὰ προσοχῆς τὴν θείαν χάριν*» καὶ τέλος, δ) «*διὰ τῆς Ἐκκλησίας*», ἥτις χαρακτηρίζεται ὡς «*διαιώνισις τοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος ἐπὶ τῆς γῆς πρὸς σωτηρίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους κατὰ τὴν θρησκευτικὴν τῆς λέξεως σημασίαν*».

Πέραν αὐτῶν ὁ πιστὸς ὀφείλει νὰ τηρῇ τὸν «*Εὐαγγελικὸν νόμον*» τῆς Ἐκκλησίας —ὅστις διακρίνεται εἰς τρεῖς μορφάς: α) τὸν θρησκευτικὸν ἢ ἱερουργικόν[60], β) τὸν ἠθικὸν[61] καὶ γ) τὸν πολιτικὸν νόμον[62]—, «*μέχρι κεραίας, ὅπως μὴ ἀντιστρατεύηται πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰς θρησκευτικάς, ἠθικὰς καὶ πολιτικὰς αὐτῆς ἀρχὰς καὶ εὑρίσκηται ἐν πᾶσιν ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς αὐτήν*» (Κεφάλαιον Β΄, § 1, σσ. 205-206).

Ὁ συγγραφεύς, ἅγιος Νεκτάριος, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀνωτέρω διαιρέσεως τοῦ «*Εὐαγγελικοῦ νόμου*» κατατάσσει καὶ παρουσιάζει τὰς διαφόρους μορφὰς τῶν καθηκόντων τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἕπεται.

---

58. «*Ἡ πτῶσις τοῦ ἀνθρώπου [...] ἔφερε τὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ ἀπομάκρυνσιν· ἡ δὲ ἀπομάκρυνσις τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ κατάπτωσιν καὶ διαφθοράν· ταῦτα δὲ τὴν λήθην τοῦ ἠθικοῦ νόμου τοῦ γραπτοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἀποπλάνησιν τῆς συνειδήσεως, τοῦ διαγγελέως τοῦ θείου θελήματος*» (Κεφάλαιον Α΄, § 1, σ. 204).

59. Ἰω. γ΄, 5-6: «*Ἀμήν, ἀμὴν λέγω σοι, ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ*».

60. Εἰς τὸν θρησκευτικὸν ἢ ἱερουργικὸν νόμον ἀνάγονται «*ἅπαντα τὰ ἀναφερόμενα τῇ λατρείᾳ*» καθήκοντα (Κεφάλαιον Β΄, § 1, σ. 206).

61. Εἰς τὸν ἠθικὸν νόμον ἀνάγονται «*ἅπαντα τὰ ὁρίζοντα τὴν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς τὸν πλησίον καὶ πρὸς ἑαυτὸν*» καθήκοντα (*αὐτόθι*).

62. Εἰς τὸν πολιτικὸν νόμον ὑπάγονται αἱ σχέσεις «*τῶν πιστῶν πρὸς τὴν πολιτείαν, τοὺς ἄρχοντας, τοὺς ἀρχομένους καὶ πρὸς πᾶσαν κοινωνίαν ἀνθρώπων*» (*αὐτόθι*).

β΄. Τὰ καθήκοντα ἐκ τοῦ ἱερουργικοῦ ἢ θρησκευτικοῦ νόμου:

1) Ἀγάπη πρὸς «*τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ "ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ τῆς καρδίας"*»[63].

2) Φροντὶς διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου.

3) Ὁμολογία πίστεως.

4) Ἁγιότης βίου.

5) Σεβασμὸς πρὸς τὸν ἱερὸν Κλῆρον.

6) Ἀτομικὴ καὶ κοινὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ. Συμμετοχὴ εἰς τὰ ἱερὰ Μυστήρια.

7) Ὑποταγὴ καὶ ἐφαρμογὴ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων καί·

8) Ἀγάπη «*πρὸς πάντας, μάλιστα πρὸς τοὺς οἰκείους τῆς πίστεως*...» (Κεφάλαιον Γ΄ § 1, σ. 207).

γ΄. Τὰ καθήκοντα ἐκ τοῦ ἠθικοῦ νόμου

Τὰ καθήκοντα ταῦτα ὁρίζουν «*τὴν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς τὸν πλησίον καὶ πρὸς ἑαυτόν*».

1) Π ρ ὸ ς τ ὸ ν Θ ε ὸ ν κ α θ ή κ ο ν τ α:

α) Γνῶσις τοῦ Θεοῦ καὶ ὁμολογία πίστεως εἰς Αὐτόν.

β) Πίστις εἰς τὴν θείαν Αὐτοῦ Ἀποκάλυψιν[64].

γ) Ὁμολογία τῶν θείων ἰδιωμάτων τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ.

δ) Δοξολογία, αἶνος, εὐχαριστία κ.λπ. τοῦ Θεοῦ.

ε) Ὑποταγὴ καὶ ἐφαρμογὴ τοῦ θείου θελήματος.

ς) Ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν κατὰ τὴν πρώτην ἐντολὴν τοῦ Δεκαλόγου[65].

---

63. Πρβλ. *Δευτ.* ς΄, 5. *Ματθ.* κβ΄, 37. *Λουκ.* ι΄, 27.

64. «*Ὁ μὴ πιστεύων εἰς τὴν θείαν ἀποκάλυψιν ἀρνεῖται τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας, ὁ δὲ ἀρνούμενος, ἐκτὸς αὐτῆς γενόμενος κατακρίνεται*» (Κεφάλαιον Δ΄, § 1, σ. 208).

65. Πρβλ. *Δευτ.* ς΄, 5. *Ματθ.* κβ΄, 37. *Λουκ.* ι΄, 27.

ζ) ʼΕλπὶς καὶ καταφυγὴ πρὸς τὸν Θεὸν μετὰ καθαρότητος νοὸς καὶ καρδίας (Κεφάλαιον Δ΄, § 1, σ. 208).

η) Εὐλάβεια καὶ εὐσέβεια πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ. (ʼΑντίθετα τούτων εἶναι ἡ βλασφημία καὶ ὁ ὅρκος[66] εἰς τὰς διαφόρους μορφὰς αὐτῶν).

2) Πρὸς ἑαυτὸν καθήκοντα:

Τὰ πρὸς ἑαυτὸν καθήκοντα ἀπορρέουν ἐκ δύο συμφυῶν τῷ ἀνθρώπῳ νόμων, τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ.

Πρώτιστον καθῆκον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ ἠθικοῦ νόμου ἐπισκόπησις καὶ κατεύθυνσις καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ νόμου ὑπαγορευομένων καθηκόντων, οἷα ἡ συντήρησις, ἡ ἀνάπτυξις καὶ προαγωγὴ «*τῆς ὑλικῆς καὶ πνευματικῆς*» φύσεως τοῦ ἀνθρώπου (Κεφάλαιον Ε΄, §§ 1-2, σ. 111).

---

66. ʼΑξιοσημείωτοι εἶναι αἱ περὶ ὅρκου ἀπόψεις τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, τὰς ὁποίας παραθέτωμεν εὐθὺς κατωτέρω συνοπτικῶς: Ὁ ὅρκος δὲν ἀπαγορεύεται ὑπὸ τῶν Γραφῶν, ὅταν ἐπιβάλλεται «*ἐνώπιον τοῦ Συνεδρίου*». Τοιαύτη ἀπαγόρευσις θὰ «*ἠδύνατο*» «*νὰ θεωρηθῇ*» «*παρὰ τῶν ʼΙουδαίων [...] καὶ ὡς προσβολὴ τῶν νόμων τοῦ Συνεδρίου καὶ αὐτῆς τῆς πολιτείας καὶ καταγγελθῇ ὑπὸ τῶν φρουρῶν τοῦ νόμου· ἀλλʼ οὐδὲν τοιοῦτον συνέβη· ὥστε δὲν φαίνεται ἀπαγορεύων ὁ Σωτὴρ τὴν ἐνώπιον τῶν ἀρχῶν ὁρκωμοσίαν· τοὐναντίον ἐξ ἄλλων χωρίων τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν ἐπιστολῶν τῶν ἁγίων ʼΑποστόλων φαίνεται ὅτι ἐπιτρέπεται ὁ ὅρκος ἐνώπιον τῶν ʼΑρχῶν [...] ὁ ὅρκος δὲν ἀπαγορεύεται ἀπολύτως ὑπὸ τῆς ἱερᾶς Γραφῆς· ὁ δὲ χριστιανὸς ὑποβαλλόμενος εἰς ὅρκον ὑπὸ τῶν ἀρχῶν καὶ ἐξουσιῶν καὶ δεχόμενος αὐτὸν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης δὲν ἁμαρτάνει. Τοῦτο ἄλλως δηλοῦται καὶ ἐκ τοῦ πνεύματος τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅπερ εἶναι πνεῦμα ἐλευθερίας καὶ ἀληθείας· διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως τοῦ ὅρκου δὲν ἐπεζητήθη ἡ ἀπαγόρευσις τῆς προφορᾶς τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ κατὰ ἰουδαϊκὸν πνεῦμα, ἀλλʼ ἡ εὐλάβεια πρὸς τὸ θεῖον ὄνομα καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἠθικοποίησις· ἡ δὲ εὐλάβεια καὶ ἡ ἠθικοποίησις οὐδόλως προσβάλλονται ἐκ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ ὅρκου τοῦ ἐπιβαλλομένου ὑπὸ τῶν ἀρχῶν*» (Κεφάλαιον Δ΄, § 2, σσ. 209-210). Τὰς περὶ ὅρκου θέσεις του, ὡς γνωστόν, ἀναπτύσσει ἐκτενῶς εἰς τὸ ἡμιτελῶς διασωθὲν ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον· *Περὶ ὅρκου*, τὸ ὁποῖον ἐπανεξεδόθη ὑπὸ τοῦ τότε ἀρχιμ. Τίτου Ματθαιάκη ἐν ʼΑθήναις τὸ ἔτος 1956 καὶ εἰς συλλογικὸν τόμον τὸ ἔτος 1990 ὑπὸ τὸν τίτλον· Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Θεολογικαὶ Μελέται*, ἐξ οὗ καὶ παραθέτομεν εὐθὺς ἓν ἀπόσπασμα: «*Ὥστε ὁ ὅρκος ὁ ὑπὲρ Χριστοῦ καὶ τῆς ἀληθείας ἐπιτρέπεται [...]. Ἡ ἀπαγόρευσις ἔχει καθαρῶς ἠθικὸν καὶ οὐχὶ δογματικὸν χαρακτῆρα. Διὰ τοῦτο ὁ ὅρκος ἐπὶ δικαίῳ ἐπιβαλλόμενος ὑπὸ τῶν ἀρχῶν ἐπιτρέπεται, διότι γίνεται εἰς ὑποστήριξιν τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀληθείας*» (σ. 64). «*Ὅθεν ὁ νόμος τοῦ κράτους ὁ διατάσσων τὴν ὁρκωμοσίαν, οὐ τὸν νόμον* (= θεῖον) *ἀκυροῖ, ἀλλὰ τὸν νόμον βεβαιοῖ· διὸ καὶ ὁ λαμβάνων ὅρκον πρὸς βεβαίωσιν τῆς ἀληθείας ἐν συνειδήσει ὡς τηρητὴς τοῦ νόμου, ἀνεύθυνός ἐστι τῷ ἠθικῷ νόμῳ*» (*αὐτόθι*, σ. 70).

Τὰ πρὸς ἑαυτὸν καθήκοντα, λόγῳ ὑπάρξεως φυσικοῦ καὶ ἠθικοῦ νόμου κατ' ἀντιστοιχίαν, διακρίνονται εἰς φυσικὰ καὶ ἠθικά.

Τὰ φυσικὰ καθήκοντα ἀνάγονται *«εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τήν τε ὑλικὴν καὶ πνευματικήν, ὧν ζητεῖ τὴν συντήρησιν, ἀνάπτυξιν καὶ προαγωγήν»*, τὰ δὲ ἠθικὰ *«εἰς τὸν ἠθικὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου, δι' ὧν ζητεῖ τὴν διεύθυνσιν τῶν ὁρμῶν τοῦ ὑλικοῦ καὶ πνευματικοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἠθικοῦ νόμου»* (Κεφάλαιον Ε΄, § 2, σ. 211).

Φυσικὸν καὶ ἠθικὸν πρὸς ἑαυτὸν καθῆκον εἶναι ἡ φροντὶς διὰ τὸ σῶμα καὶ τὴν ζωήν. Τοῦ πρώτου ὡς θείου δημιουργήματος καὶ τοῦ δευτέρου ὡς θείου δώρου. Ἡ *«πρὸς τὸ σῶμα περιποίησις δέον ἐστὶ νὰ τελῇ τοιαύτη, ὥστε τὸ σῶμα νὰ ἀποβαίνῃ χρήσιμον ὄργανον τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ ἐνεργοῦντος δι' αὐτοῦ θείου Πνεύματος. Ἡ ζωὴ εἶνε τὸ ὕψιστον τῶν ἀγαθῶν τῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χορηγηθέντων αὐτῷ φυσικῶν ἀγαθῶν· διὸ ὀφείλει νὰ ἀποδίδῃ αὐτῇ τὴν προσήκουσαν ἀξίαν καὶ νὰ μὴ θυσιάζῃ αὐτὴν χάριν τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν»*. Δὲν ἐπιτρέπεται ἡ ἐξαγορὰ τῆς ζωῆς διὰ τῆς περιφρονήσεως ἢ *«ἀρνήσεως τῶν ἠθικῶν καὶ θρησκευτικῶν [...] πεποιθήσεων»*, διότι τοῦτο *«εἶνε ἀσέβεια πρός τε τὴν πνευματικὴν ἡμῶν φύσιν, καὶ πρὸς τὸν Θεόν»*. Ἡ τοιαύτη διατήρησις τῆς ζωῆς εἶναι *«ἄσκοπος»*, διὸ καὶ ἐπιβάλλεται ἡ *«θυσία»* αὐτῆς, ὡς *«ὑψίστη ἀρετή»*, διὰ τῆς ὑπερνικήσεως τῆς δειλίας καὶ τοῦ φόβου τοῦ θανάτου (Κεφάλαιον Ε΄, § 3, σσ. 211-212).

Εἰς τὰ πρὸς ἑαυτὸν καθήκοντα ἀνάγεται καὶ ἡ φροντὶς *«πρὸς ἁρμονικὴν ἀνάπτυξιν τῶν δυνάμεων τοῦ σώματος»*. Ἡ *«ἐργασία καὶ ἡ γυμνασία»* βοηθοῦν πρὸς τοῦτο, διότι ἡ μὲν ἐργασία ἐνισχύει τὰς σωματικὰς δυνάμεις καὶ ἐξασφαλίζει τὰ πρὸς συντήρησιν μέσα, ἡ δὲ γυμνασία ἀναπτύσσει τὰς σωματικὰς δυνάμεις καὶ καθιστᾷ *«τὸ σῶμα ἰσχυρὸν καὶ δεξιὸν πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ πνεύματος»*, ἀλλὰ πάντοτε ἐν μέτρῳ, *«διότι ἐν τῇ μεσότητι ἡ ἀρετή»*.

Συναφὲς πρὸς τὸ σῶμα καὶ τὴν ζωὴν εἶναι τὸ καθῆκον ἑκάστου ἀνθρώπου νὰ φροντίζῃ καὶ ἐπιμελῆται ἑαυτὸν εἰς περιπτώσεις ἀσθενειῶν, ποικίλων κινδύνων, καιρικῶν συνθηκῶν κ.λπ., ἀλλὰ καὶ ἡ

ἀποφυγὴ μονομαχίας, καθʼ ὅσον ἡ ἀμέλεια ἢ ἐθελουσία ἔκθεσις τῆς ζωῆς εἰς οἱονδήποτε κίνδυνον συνιστᾷ ἔμμεσον αὐτοχειρίαν (Κεφάλαιον Ε΄, § 4, σσ. 112-113).

Παράλληλος εἶναι καὶ ἡ φροντὶς τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἀνάπτυξιν «*τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων*» καὶ κατόρθωσιν τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ τελειώσεως, καθʼ ὅσον ὁ ἄνθρωπος πλασθεὶς «*κατʼ εἰκόνα Θεοῦ καὶ καθʼ ὁμοίωσιν, ὀφείλει [...] νὰ ἐξομοιωθῇ πρὸς τὸ θεῖον, ἀναπτυσσόμενος πνευματικῶς, καὶ τελειούμενος ἠθικῶς*».

Ἡ ὡς ἄνω διττὴ ὑποχρέωσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἠθικὴν αὐτοῦ τελείωσιν ὑπαγορεύει εἰς αὐτὸν ἀντίστοιχα πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ καθήκοντα.

1. Εἰς τὰ πνευματικὰ καθήκοντα ἀνάγονται:

α) Ἡ ἀνάπτυξις καὶ προαγωγὴ τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, διὰ τῆς αὐτογνωσίας καὶ τῆς «*σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὴν δημιουργίαν, καί [...] τὸν δημιουργὸν αὐτῆς...*».

β) Ἡ διατήρησις τοῦ νοὸς εἰς φυσικὴν λειτουργίαν, ἤτοι εἰς νηφαλιότητα, διαρκῆ ἐνέργειαν καὶ ἀταραξίαν[67].

γ) Ἡ περιστολὴ «*τῶν ὁρμῶν τῶν παθῶν καὶ ἐπιθυμιῶν*» διὰ τῆς ἀποφυγῆς τῶν αἰτίων αὐτῶν.

δ) Ἡ ποδηγέτησις τοῦ πνεύματος διὰ τῆς αὐτενεργείας, τοῦ ἐλέγχου καὶ τῆς κριτικῆς τῶν παρεχομένων γνώσεων, ὥστε νὰ ἀνευρίσκῃ τις τὴν «*ἀλήθειαν καὶ ἐνεργῇ ἐλευθέρως κατὰ τὸ μέτρον τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ἀναπτύξεως*» καί·

ε) Ἡ ἠθικὴ ἀνάπτυξις τῆς φαντασίας· «*διότι αὕτη καλῶς μὲν διευθυνομένη ἀποβαίνει μέσον πρὸς ἠθικὴν τελείωσιν διαπλάττουσα*

---

67. Ὁ νοῦς διατηρεῖται «*νηφάλιος, ἐνεργός καὶ ἀτάραχος, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ζῇ βίον σώφρονα καὶ προσιδιάζοντα εἰς ὂν νοερὸν καὶ κατʼ εἰκόνα Θεοῦ πλασθέν· διότι ὁ ζῳώδης βίος εἶνε τὸ μέγιστον κώλυμα τῆς κανονικῆς καὶ φυσικῆς λειτουργίας τοῦ νοός*»· διὰ τοῦ τοιούτου βίου ἐπισκοτίζεται ὁ νοῦς, ἀφαιρεῖται ἡ δύναμις «*τῆς κανονικῆς ἐνεργείας πρὸς ἀνάπτυξιν*» αὐτοῦ καὶ ταπεινοῦται καὶ καταδικάζεται οὗτος «*εἰς στασιμότητα*» (Κεφάλαιον Ε΄, § 6, σ. 214).

τὴν ἔννοιαν τοῦ τελείου ἀγαθοῦ, τοῦ τελείου καλοῦ, τοῦ τελείου ἀληθοῦς...» (Κεφάλαιον Ε΄, § 6, σσ. 214-215).

2. Εἰς τὰ ἠθικὰ καθήκοντα ἀνάγονται:

α) Ἡ διεύθυνσις τῶν πνευματικῶν δυνάμεων πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ἠθικοῦ νόμου.

β) Ἡ διαφύλαξις τοῦ πνεύματος «*ἀπὸ πάσης ἀποπλανήσεως*».

γ) Ἡ προστασία τῆς συνειδήσεως ἀπὸ τὸν σκοτισμὸν τῆς διανοίας, ὥστε νὰ μὴ ἀποπλανᾶται αὕτη.

δ) Ἡ ὀρθὴ διεύθυνσις τῆς βουλήσεως, ὥστε «*τὸ ἐν τῇ βουλήσει αὐτοῦ, ὡς ἐφετὸν ἐμφανιζόμενον*», νὰ «*εἶνε σύμφωνον πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον*».

ε) Ἡ καλλιέργεια τῆς καρτερίας, ὡς βουλητικῆς ἰσχύος, δι' ἧς «*ἡ βούλησις ἀναδείκνυται σταθερὰ καὶ ἀνένδοτος*»[68] καὶ ὑπερνικᾷ τὴν ἀντιστρατευομένην «*ἐν ἡμῖν*» ἁμαρτίαν καί·

ς) Ἡ ὀρθὴ διακυβέρνησις τοῦ συναισθήματος, καρπὸς τῆς ὁποίας εἶναι «*ἡ ἐνδόμυχος χαρὰ τῆς καρδίας, ἡ ἄκρα εἰρήνη καὶ ἀγαλλίασις τῆς ψυχῆς, ἡ ἠρεμία τοῦ πνεύματος καὶ ἡ ἐνδόμυχος πληροφορία τῆς ψυχῆς περὶ τῆς μελλούσης ἀπολαύσεως τοῦ ἄκρου ἀγαθοῦ*» (Κεφάλαιον Ε΄, § 7, σσ. 215-217).

3) Πρὸς τὸν πλησίον καθήκοντα:

«*Τὸ πρώτιστον τῶν πρὸς τὸν πλησίον καθηκόντων εἶνε ἡ ἀγάπη*», ἥτις «*ἀπορρέει*» μὲν ἐκ «*τοῦ φυσικοῦ ἠθικοῦ νόμου*»[69], ἀλλ' ἐπιβάλλεται «*ὡς καθῆκον*» καὶ «*ὑπὸ τοῦ ἠθικοῦ νόμου τῆς Ἀποκαλύψεως*».

---

68. Γνωρίσματα τῆς ἰσχυρᾶς καὶ λογικῆς βουλήσεως εἶναι «*ἡ ἀνδρεία, ἡ τόλμη, τὸ θάρρος, ἡ γενναιοφροσύνη καὶ αἱ λοιπαὶ συνοδεύουσαι τὴν ἀνδρείαν ἀρεταί*», ἐνῷ τῆς ἀλόγου βουλήσεως, ἡ «*θρασύτης, ἡ δειλία, αἱ παράτολμοι πράξεις, ἡ μικροφροσύνη κτλ.*» (Κεφάλαιον Ε΄, § 7, σσ. 216-217).

69. Ὁ «*φυσικὸς νόμος ἕλκει ἡμᾶς πρὸς τὸν πλησίον [...] ἡ φιλία, ἡ συμπάθεια, ἡ κοινωνία πρὸς τοὺς ἄλλους εἰσὶ μαρτύρια τῆς ἐμφύτου διαθέσεως τῆς πρὸς τοὺς ἄλλους ἀγάπης*». Μαρτύριον τοῦ ἐμφύτου τῆς ἀγάπης εἶναι «*καὶ ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀγάπης τῶν ἄλλων*» πρὸς ἡμᾶς. Ὁ ἄνθρωπος ἐπιδιώκων τὴν ἀγάπην τῶν ἄλλων «*ὀφείλει καὶ νὰ ἀγαπᾷ*» (Κεφάλαιον Ϛ΄, § 1, σ. 217).

῾Η «*ἀγάπη καθιστᾷ τὴν γῆν παράδεισον*», ἐνῷ ἡ ἀπουσία αὐτῆς, κόλασιν. Κριτήριον τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης εἶναι ἡ πρὸς ἑαυτὸν ἀγάπη[70]. «*Θεμελιώδη στοιχεῖα τῆς πρὸς τοὺς ἄλλους ἀγάπης εἰσὶν ὁ σεβασμὸς καὶ ἡ εὐμένεια*». Βιβλικῶς ἡ προτροπὴ πρὸς ἀγάπησιν τοῦ πλησίον ἑδράζεται ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου «*ὡς κατ᾿ εἰκόνα Θεοῦ πλασθέντος*» καὶ ἐν Χριστῷ «*ἀπολυτρωθέντος*» καὶ ἐπὶ τῆς ἀδελφικῆς σχέσεως τῶν ἀνθρώπων ὡς δημιουργημάτων τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ, τοὺς ὁποίους συνδέει ἡ εἰς Χριστὸν πίστις[71].

῾Η πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη διὰ νὰ συμφωνῇ πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Κ. Διαθήκης πρέπει νὰ εἶναι:

α) «*ἁγία καὶ ἁγνή*»,

β) «*ἀπόλυτος καὶ ἀπεριόριστος*»,

γ) «*διηνεκῶς ἐνεργὸς ὑπὲρ τῆς σωτηρίας καὶ εὐδαιμονίας τῶν ἄλλων*»,

δ) «*ὅλως ἀνιδιοτελής*»,

ε) «*πρόθυμος εἰς πᾶσαν θυσίαν*» καί·

ς) «*ὑπὸ πνεύματος θρησκευτικοῦ ἐμπνεομένη*».

Προϋπόθεσις καλλιεργείας καὶ ἀναπτύξεως τῆς ἀγάπης εἶναι ἡ ἀποδοχὴ τῶν ἀληθειῶν τῆς θείας ᾿Αποκαλύψεως. ῾Ο μακρὰν τῆς θείας ᾿Αποκαλύψεως εὑρισκόμενος καὶ ἐκτὸς τῆς θείας Χάριτος ζῶν, ἀδυνατεῖ οὐ μόνον νὰ κατανοήσῃ τὴν ἔννοιαν τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐφαρμόσῃ αὐτὴν ἐν τῇ πράξει. Οὗτοι, ἀντὶ ἀγάπης προσφέρουν «*καταφρόνησιν*» καὶ «*σκληρότητα*», κυοφοροῦν «*τὰ μυσαρώτατα κατὰ τοῦ πλήσιον διαβούλια*» καὶ ἀναπτύσσουν «*τὰ φοβερώτατα πάθη, τὰ ὑπονομεύοντα τὴν ζωήν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων*» (Κεφάλαιον ς΄, § 1-3, σσ. 217-219).

---

70. Πρβλ. *Ματθ.* ιθ΄, 19: «*...ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν*».

71. Πρβλ. *Πράξ.* ιζ΄, 20-28. *Ματθ.* ιη΄, 11-14. *᾿Ιω.* γ΄, 16. *Ρωμ.* ιβ΄, 4-10. *Α΄ Κορ.* ς΄, 6 καὶ ιβ΄, 4. *᾿Εφεσ.* δ΄, 4-6.

Ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη εἶναι τὸ θεμέλιον τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς. Ὁ χριστιανὸς ὀφείλει νὰ ἐκδηλώνῃ τὴν ἀγάπην του πρὸς τὸν πλησίον διττῶς, ἤτοι «*πρὸς τὴν σωματικὴν ζωὴν*» αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ «*πρὸς τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ζωήν*».

Τοιουτοτρόπως τὰ «*πρὸς τὴν σωματικὴν ζωὴν*» τοῦ ἄλλου καθήκοντα εἶναι:

α) ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴν ζωήν,

β) ἡ ὑπεράσπισις τῆς ζωῆς καὶ τῆς ὑγείας,

γ) ὁ σεβασμὸς τῶν ἀτομικῶν ἐλευθεριῶν,

δ) ἡ κατάργησις τῆς δουλείας,

ε) τὸ δικαίωμα τῆς νομίμου ἰδιοκτησίας,

ϛ) ἡ ἀποφυγὴ τῆς ἁρπαγῆς, τῆς κλοπῆς[72] καὶ τῆς ἀπάτης,

ζ) ὁ σεβασμὸς τῆς τιμῆς καὶ τῆς ὑπολήψεως,

η) ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀξίας τοῦ ἀτόμου καί·

θ) ἡ ὑπεράσπισις τῆς ἀθῳότητος «*τῶν ἀδίκως κατακρινομένων*» (Κεφάλαιον ϛ΄, § 5, σσ. 221-222).

Τὰ «*πρὸς τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ζωὴν*» τοῦ πλησίον καθήκοντα εἶναι:

α) ἡ ἐπιδίωξις τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως,

β) ἡ ὑπεράσπισις τῶν πνευματικῶν ἐλευθεριῶν[73], καί·

γ) ἡ μίμησις τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀποστόλων[74] ὡς πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ διαφώτισιν τοῦ πλησίον.

---

72. «*Ὡς κλοπὴ πρέπει νὰ θεωρῆται καὶ πᾶσα μετατύπωσις βιβλίων ἄνευ ἀδείας τοῦ συγγραφέως ἢ τοῦ πρώτου ἐκδότου*» (Κεφάλαιον ϛ΄, § 5, σ. 222).

73. «*Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς κατέκρινεν αὐστηρῶς πάντας τοὺς κωλύοντας τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἄλλων πρὸς ἐλευθέραν νόησιν καὶ ἔρευναν καὶ κρατοῦντας αὐτοὺς ἐν τῇ ἀγνοίᾳ καὶ τῇ πλάνῃ*». Πρβλ. *Ματθ.* κγ΄, 13. *Λουκ.* ια΄, 52 (Κεφάλαιον ϛ΄, § 6, σ. 223).

74. «*Κατὰ τὸ παράδειγμα αὐτῶν ὀφείλομεν καὶ ἡμεῖς νὰ ἐργασθῶμεν ἀνιδιοτελῶς μετὰ θάρρους, καρτερίας καὶ ὑπομονῆς πρὸς προαγωγὴν τοῦ ἀληθοῦς φωτισμοῦ τῶν ἀνθρώπων*» (Κεφάλαιον ϛ΄, § 6, σ. 223).

Συμπερασματικῶς, τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἐν γένει συμπεριφοράν, πρέπει «*νὰ κανονίζῃ ὁ ἠθικὸς νόμος*», ὅστις ἑδράζεται «*ἐπὶ τῆς ἀγάπης καὶ δικαιοσύνης*», ἡ διακρίβωσις τί εἶναι «*ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ*», ἡ συμβολὴ εἰς «*τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος καὶ εἰς τὴν διάπλασιν τῆς καρδίας*» καὶ τέλος, ἡ ἀψευδὴς καὶ «*ἄπλαστος*» ἔναντι αὐτοῦ συμπεριφορά (Κεφάλαιον ϛ´, § 7, σ. 233).

4) Τὰ ἰδιαίτερα καθήκοντα κοινωνικοῦ καὶ οἰκογενειακοῦ βίου.

Εἰς τὴν ὡς ἄνω κατηγορίαν ὁ ἅγιος Νεκτάριος κατατάσσει τὰς κάτωθι περιπτώσεις καὶ τὰ ἐπὶ μέρους πρὸς αὐτὰς καθήκοντα.

α) Τὰ καθήκοντα πρὸς τὴν π ο λ ι τ ε ί α ν:

1) φιλοπατρία[75],

2) σεβασμὸς πρὸς τοὺς νόμους τῆς πατρίδος,

3) συνεισφορὰ «*ὑπὲρ τῶν ἀναγκῶν τῆς πατρίδος*»,

4) στράτευσις καὶ συμμετοχὴ εἰς πόλεμον ὑπὲρ αὐτῆς,

5) συνειδητὸν ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῶν κοινῶν,

6) σεβασμὸς πρὸς τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν[76] καὶ ἀντίστοιχοι ὑποχρεώσεις αὐτῆς[77] ἔναντι τοῦ Θεοῦ, τῆς πατρίδος καὶ τῶν πολιτῶν.

---

75. Ἡ φιλοπατρία εἶναι διάφορος τοῦ ἐθνικισμοῦ, ὅστις καὶ κατακρίνεται ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Πατρός: «*...ἐκείνη δὲ μόνον ἡ φιλοπατρία εἶναι ἀξιοκατάκριτος, ἥτις μόνον περὶ τῶν συμφερόντων τοῦ ἰδίου ἔθνους καὶ τῆς ἰδίας πολιτείας κηδομένη ἐπιλανθάνεται ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μόνον ὡρισμένου ἔθνους καὶ ὡρισμένης πολιτείας πολίτης, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ μέλος ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ παραλογιζόμενος βλέπει μετ᾿ ἀδιαφορίας ἢ μετὰ περιφρονήσεως ἅπαντα τὰ λοιπὰ ἔθνη...*» (Κεφάλαιον Α´, § 2, σ. 225).

76. Πρβλ. *Ρωμ.* ιγ´, 1. *Α´ Πέτρ.* β´, 11-12. *Ἰω.* ιθ´, 11. *Ρωμ.* ιγ´, 4-7.

77. «*Οἱ ἄρχοντες τῆς πολιτείας ὡς διάκονοι τοῦ Θεοῦ ὀφείλουσι νὰ προάγωσι τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ἠθικὴν τάξιν τοῦ Θεοῦ δι᾿ αὐστηρᾶς δικαιοσύνης [...] νὰ ἀποβλέπωσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ πνευματικὴν τελειοποίησιν τῶν πολιτῶν*», νὰ φροντίζουν «*περὶ τῆς ὑλικῆς εὐημερίας*» καὶ τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν, ἀλλ᾿ «*ἐὰν ὡς ὕψιστον σκοπὸν θεωρῶσιν τὴν ὑλικὴν εὐημερίαν*», τότε «*δὲν εἶνε πλέον διάκονοι Θεοῦ εἰς τὸ ἀγαθόν*» (Κεφάλαιον Α´, § 2, σ. 225).

β) Τὰ καθήκοντα πρὸς τὸ ἐπάγγελμα:

1) Συνειδητοποίησις ὅτι τὸ ἐπάγγελμα εἶναι θεία κλῆσις, προορισμὸς καὶ χάρισμα, τὸ ὁποῖον «*πρέπει νὰ χρησιμεύῃ [...] ὡς νόμιμον μέσον εἰς πορισμὸν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων*»[78], συγχρόνως ὅμως νὰ καθίσταται τοῦτο «*ὠφέλιμον εἰς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους*», νὰ «*προάγῃ τοὺς ὑψηλοὺς σκοποὺς τοῦ Θεοῦ*» καὶ νὰ προπαρασκευάζῃ τὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν «*ἀΐδιον ζωήν*».

2) Τὸ ἐπάγγελμα καλλιεργεῖ τὴν κοινωνικότητα[79] τοῦ ἀτόμου καὶ ἀναπτύσσει τὴν φιλίαν.

3) Τὸ ἐπάγγελμα ἔρχεται ὡς προϋπόθεσις ἐξασκήσεως τοῦ καθήκοντος «*τῆς εὐποιΐας ἢ εὐεργεσίας*» ἔναντι τῶν ἄλλων ἀνθρώπων.

γ) Τὰ καθήκοντα πρὸς τὸν οἰκογενειακὸν βίον:

1) βάσις τοῦ «*οἰκογενειακοῦ βίου εἶναι ὁ γάμος*»[80],

2) ὁ γάμος δὲν εἶναι εἰς ὅλους ὑποχρεωτικὸς[81],

3) οἱ σύζυγοι «*ὀφείλουσι νὰ ἔχωσιν ἁγνὰ ἤθη*»[82], «*ἐμπιστοσύνην καὶ ἐγκάρδιον εὔνοιαν*»[83], «*ὑπομονὴν ἐν τῇ ἀνοχῇ τῶν ἀτελειῶν, ἀδυναμιῶν καὶ ἐλαττωμάτων τοῦ ἑτέρου*», «*φαιδρὸν τὸν βίον*», «*ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν τελειοποίησιν*», συνεργασίαν πρὸς «*ἀνατροφὴν τῶν τέκνων*»,

---

78. Πρβλ. *Α΄ Κορ.* ζ΄, 17. *Α΄ Θεσ.* δ΄, 11. *Β΄ Θεσ.* γ΄, 10-11.

79. Αἱ κοινωνικαὶ σχέσεις δὲν πρέπει νὰ συνάπτωνται «*μόνον χάριν διασκεδάσεων*» ἀλλὰ κυρίως χάριν «*τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως*» τῶν συνανθρώπων (Κεφάλαιον Β΄, § 1, σ. 227).

80. Ὁ ἅγιος Νεκτάριος σημειοῖ τρεῖς θεμελιώδεις σκοποὺς τοῦ γάμου καὶ κατὰ τὴν ἑξῆς σειράν:

1) τὴν «*διαιώνισιν τοῦ γένους*» τῶν ἀνθρώπων,

2) τὴν «*ἐνδόμυχον κοινωνίαν*» τοῦ ζεύγους καί·

3) τὴν «*προαγωγὴν τῆς ἰδίας αὐτῶν τελειώσεως*» (Κεφάλαιον Β, § 2, σ. 227).

81. Τοῦ καθήκοντος τοῦ γάμου ἀπαλλάσσονται: «*α΄) οἱ φυσικῶς ἀνίκανοι· β΄) οἱ στερούμενοι τῶν πνευματικῶν ἰδιοτήτων, αἵτινές εἰσιν ἀναγκαῖαι εἰς τὸν γάμον, ὡς οἱ παράφρονες, οἱ ἠλίθιοι κλπ.· γ΄) οἱ στερούμενοι τῶν μέσων πρὸς διατροφὴν οἰκογενείας, καὶ δ΄) οἱ ἑκουσίως μὴ ἐρχόμενοι εἰς κοινωνίαν γάμου χάριν ὑψηλοτέρου πνευματικοῦ σκοποῦ*» (Κεφάλαιον Β΄, § 2, σσ. 227-228).

82. Πρβλ. *Α΄ Θεσ.* δ΄, 3.

83. Πρβλ. *Ἐφεσ.* ε΄, 25 ἑ.

4) ὁ σύζυγος «*ὀφείλει εἰς τὴν γυναῖκα προστασίαν καὶ φειδῶ*[84] *[...]*, *ἡ δὲ γυνὴ εἰς τὸν ἄνδρα, σεβασμὸν καὶ ὑποταγήν*»[85],

5) οἱ γονεῖς ὀφείλουν νὰ ἐπιμελῶνται τὴν συντήρησιν, καὶ πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τῶν τέκνων των «*πρὸς ἀνάδειξιν αὐτῶν χρηστῶν πολιτῶν καὶ τέκνων τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ*», καί·

6) τὰ τέκνα ἐπίσης, ὀφείλουν πρὸς τοὺς γονεῖς σεβασμόν[86], εὐγνωμοσύνην, ὑποταγήν, ὑπακοὴν καὶ εὐπείθειαν[87].

Τέλος, εἰς τὰ ἀμοιβαῖα καθήκοντα τοῦ κοινωνικοῦ καὶ οἰκογενειακοῦ χαρακτῆρος ἀπαριθμεῖ ὁ ἅγιος καὶ τὰς ἀμοιβαίας ὑποχρεώσεις μεταξὺ «*κυρίων καὶ ὑπηρετῶν*», ὅπως εἶναι ἡ ἀμοιβὴ ἐκ μέρους τοῦ κυρίου καὶ παροχὴ ὑπηρεσίας ἐκ μέρους τοῦ ὑπηρέτου, ὁ ἀλληλοσεβασμὸς καὶ ἡ ἀγάπη, ἡ ἐπιείκεια, ἡ πρόνοια «*περὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ὑγείας*», ὡς ἐπίσης καὶ περὶ «*τῆς ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς [...] ἀναπτύξεως*» τῶν ὑπηρετῶν ἐκ μέρους τοῦ κυρίου.

Γ΄. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

1. Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ὑπῆρξεν ὄντως μεγάλη ἐκκλησιαστικὴ καὶ θεολογικὴ μορφή, ἡ ὁποία ἐλάμπρυνε καὶ ἐσφράγισε μὲ τὴν παρουσία της τὸ τέλος τοῦ παρελθόντος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος. Ἡ ἁγία ζωὴ καὶ τὸ πολύπλευρον συγγραφικόν του ἔργον ἀπετέλεσαν τὴν εὐλογημένην, διὰ τὸν ἑλληνορθόδοξον κυρίως χῶρον, ἀπαρχὴν πνευματικῆς, ἐκκλησιαστικῆς καὶ θεολογικῆς ἀναγεννήσεως. Εἰς τὸ πρόσω-

84. Πρβλ. *Ἐφεσ.* ε΄, 25 ἑ. *Α΄ Πέτρ.* γ΄, 7.

85. Πρβλ. *Α΄ Κορ.* ζ΄, 9-11. *Ἐφεσ.* ε΄, 21. *Α΄ Πέτρ.* γ΄, 1.

86. Πρβλ. *Ματθ.* ιε΄, 5. *Ἐφεσ.* ς΄, 2.

87. Πρβλ. *Α΄ Τιμ.* ε΄, 8. *Ἐφεσ.* ς΄, 1.

πόν του ἀνευρίσκομεν ὅλα ἐκεῖνα τὰ γνωρίσματα καὶ τὰ ποικίλα χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὰ ὁποῖα στολίζουν τοὺς μεγάλους Πατέρας, Ὁσίους, Διδασκάλους καὶ συγγραφεῖς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

2. Τὸ συγγραφικόν του ἔργον καλύπτει σχεδὸν ὅλους τοὺς κλάδους τῆς Θεολογίας καὶ δεσπόζει εἰς αὐτὸ ὁ δογματικοηθικός, ὁ ἠθικοδογματικὸς καὶ ὁ δογματικὸς ἢ ἠθικὸς χαρακτήρ, ὡς ἀκριβῶς συμβαίνει εἰς τοὺς προγενεστέρους μεγάλους Πατέρας καὶ Διδασκάλους τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

3. Τὸ ἔργον του· *Χριστιανικὴ Ἠθικὴ τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, μαρτυρεῖ τὴν πρόθεσιν τοῦ συγγραφέως νὰ διαφοροποιήσῃ αὐτὸ καὶ διὰ τοῦ τίτλου ἔναντι οἱασδήποτε ἄλλης ἠθικῆς συγγραφῆς προγενεστέρας ἢ μεταγενεστέρας. Ἡ ἐνσυνείδητος αὕτη πρόθεσις καὶ προσπάθεια γίνεται ἐμφανεστέρα ἐκ τῆς μελέτης τοῦ ἔργου, ἔνθα διαπιστοῦται ἡ ἐξ ὀρθοδόξου δογματικοηθικῆς θεωρήσεως ἀνάπτυξις καὶ θεμελίωσις τῶν θεολογικῶν του συλλογισμῶν καὶ θέσεων.

4. Τὸ ἐν λόγῳ βιβλίον προωρισμένον νὰ γίνῃ διδακτικὸν ἐγχειρίδιον πρὸς χρῆσιν τῶν ἱεροσπουδαστῶν τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, εἶναι συνοπτικὸν καὶ οὐχὶ πλῆρες, οὐδὲ αὐστηρῶς συστηματικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν σύγγραμμα, καθ' ὅσον παρατηροῦνται εἰς αὐτὸ σημαντικαὶ ἐλλείψεις εἰς τὰς παραπομπάς, τὴν δομήν, τὴν διάταξιν τῆς ὕλης καὶ τὴν βιβλιογραφίαν, ἥτις ἐλλείπει παντελῶς.

5. Ὁ συγγραφεὺς χρησιμοποιεῖ ὡς πηγὰς τοῦ βιβλίου, τὴν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν φιλοσοφίαν καὶ γραμματείαν, κυρίως τὴν Βίβλον, τοὺς Πατέρας καὶ ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ὡς ἐπίσης καὶ ὀλίγα ἔργα Χριστιανικῆς Ἠθικῆς τῆς ἐποχῆς του (ἑλληνικά, ρωσικὰ καὶ γαλλικά). Ἂν καὶ ἐπηρεασμένος, ὡς πρὸς τὴν θεματολογίαν, ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ σχολαστικισμοῦ δυτικῶν θεολογικῶν συγγραμμάτων τῆς ἐποχῆς του, ἀγωνίζεται νὰ

δώση Ὀρθόδοξον διάστασιν καὶ μαρτυρίαν εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν θεμάτων του στηριζόμενος ἐπὶ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ὀρθοδόξου παραδόσεως. Τὸ γεγονὸς ὅτι ἀναμορφώνει, βελτιώνει καὶ αὐξάνει τὴν θεματολογίαν τοῦ βιβλίου πρὸς νέαν ἔκδοσιν, ἀποδεικνύει τὸ ἐνδιαφέρον του διὰ τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην, τὴν ἐν γένει ἐνημέρωσιν καὶ ἐνασχόλησιν μὲ τὰ σύγχρονα ρεύματα καὶ προβλήματα τῆς ἐποχῆς του.

6. Διὰ τοῦ δογματικοηθικοῦ τρόπου διαπραγματεύσεως τῶν θεμάτων του, ὁ ἅγιος Νεκτάριος, καταδεικνύει τὸν σωτηριολογικὸν χαρακτῆρα τῆς δογματικῆς καὶ ἠθικῆς παιδείας, ἀγωγῆς καὶ κατηχήσεως τοῦ πιστοῦ ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας, ἀφοῦ δι᾽ αὐτῆς διδάσκεται τὰ περὶ Θεοῦ, κόσμου, ἀνθρώπου, προορισμοῦ, πτώσεως, ἐν Χριστῷ σωτηρίας, ἀρετῆς, καθήκοντος, ἁμαρτίας, μετανοίας, Ἐκκλησίας, Μυστηρίων, πνευματικῆς ἀναπτύξεως, μελλούσης κρίσεως, ἐσχάτων καὶ αἰωνίου ζωῆς, διὸ καὶ τὰ θέματα αὐτὰ ἀποτελοῦν τὸν μόνιμον ἄξονα περιστροφῆς καὶ διαπραγματεύσεώς του.

7. Ἐπηρεασμένος ἀπὸ τοὺς πλατωνικοὺς καὶ σωκρατικοὺς διαλόγους, ἀπὸ ὅμοια πατερικὰ ἔργα, ὅπως τοῦ Σαββαΐτου Ἀντιόχου Μοναχοῦ καὶ Ἀναστασίου Σιναΐτου, καὶ ἀπὸ τὸ κηρυκτικὸν καὶ διδακτικόν του ἔργον, ἐκθέτει καὶ ἀναλύει τὰ θέματά του συνήθως μὲ τὸν ἐρωτοαποκριτικὸν τρόπον καθιστῶν οὕτω τὸ κείμενον εὐχάριστον καὶ εὔληπτον.

8. Ἡ θεολογικὴ σκέψις του εἶναι βιβλικοπατερική, ἀπολογητική, πειστική, συστηματικὴ καὶ ἐπιστημονική, ὁ δὲ λόγος του βαθυστόχαστος καὶ συνθετικός, σαφὴς καὶ ἀκριβής, περιεκτικὸς καὶ λογοτεχνικός, καθαρεύων καί... «νεκτάρειος»[88].

---

88. Διὰ τῆς λέξεως «νεκτάρειος» ἐπισημαίνομεν τὴν ἰδιαιτερότητα τοῦ ὕφους, τὸν χαρίεντα τρόπον ἐκφράσεως καὶ τὴν ἡδύτητα τοῦ καθαρεύοντος λόγου τοῦ ἁγίου Νεκταρίου.

9. Παρὰ τὰς ἐλλείψεις τοῦ ἔργου, τοῦτο παραμένει ὡς ἓν ἀξιόλογον μνημεῖον γραπτοῦ θεολογικοῦ καὶ δὴ δογματικοηθικοῦ λόγου, εἰς τὸ ὁποῖον εὑρίσκονται βασικὰ στοιχεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Δογματικῆς καὶ Ἠθικῆς θεολογίας, πρωτοποριακοῦ διὰ τὴν ἐποχήν του χαρακτῆρος.

10. Ὁ συγγραφεὺς χρησιμοποιῶν τὴν ἀναγωγικὴν καὶ συγκριτικὴν μέθοδον, χαριτωμένον δὲ τρόπον διηγήσεως κατακτᾷ καὶ προσελκύει τὸν ἀναγνώστην.

11. Ὅλα τὰ ἀνωτέρω πλεονεκτήματα τοῦ ἔργου ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἁγιότητα τοῦ συγγραφέως, τὴν ηὐξημένην ἀγάπην τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας πρὸς αὐτὸν καὶ τὸν ἰδιαίτερον θεολογικόν, διδακτικόν, κατηχητικόν, μορφωτικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν χαρακτῆρα, καθιστοῦν αὐτὸ ἀναγκαῖον βοήθημα καὶ ψυχωφελὲς ἀνάγνωσμα διὰ κληρικούς, θεολόγους, κατηχητάς, φοιτητὰς θεολογίας καὶ πιστούς, δηλαδή, «*κοινὸν ἀνάγνωσμα τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος*»[89], ὡς ὁ ἴδιος ἔγραφε. Μία ἐπιμελημένη ἐπανέκδοσίς του, ἑπομένως, ἡ ὁποία θὰ ἀπαλλάξῃ αὐτὸ ἀπὸ πολλὰ (τυπογραφικὰ ἴσως) ὀρθογραφικὰ καὶ φραστικὰ ἀβλεπήματα, κρίνεται ἀναγκαία καὶ ἐπιβεβλημένη.

---

89. Βλ. Πρόλογον β΄ ἐκδόσεως, ἐν· Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Θεολογικαὶ Μελέται*, ἔνθ᾽ ἀν., σ. 81.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΓΑΛΙΤΗ
Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος πρὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωμάτων

α΄. Θεολογικὴ θεμελίωση τοῦ θέματος

Ὑπάρχουν ἀξιώματα στὴν Ἐκκλησία; Ὁ Χριστός, ὁ «*πάντων δοῦλος καὶ πάντων διάκονος*», θέλησε οἱ κήρυκες καὶ Ἀπόστολοι καὶ οἱ διάδοχοί των νὰ θεωροῦνται κάτοχοι ἀξιωμάτων; Ἡ ὑπηρεσία πρὸς τὴν Ἐκκλησία εἶναι ἀξίωμα καὶ ὄχι διακονία, ὅπως πολλαπλῶς στὴν Καινὴ Διαθήκη ἀναφέρεται;

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ Καινὴ Διαθήκη ὁμιλεῖ μόνο γιὰ *ἐργάτες* τοῦ Ἀμπελῶνος, γιὰ *ὑπηρέτες, διακόνους, λειτουργούς, θεράποντες*[1]. Πρῶτοι ἀποδέκτες τῶν χαρακτηρισμῶν αὐτῶν ὑπῆρξαν οἱ Ἀπόστολοι, ἀπεσταλμένοι τοῦ ἀποσταλέντος ἀπὸ τὸν Πατέρα Του «*ἀποστόλου καὶ ἀρχιερέως τῆς ὁμολογίας ἡμῶν*», κατὰ τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολή (γ΄, 1). Δι' αὐτῶν κατόπιν «*τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθετο ἐπισκόπους ποιμαίνειν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ*» (*Πράξ.* κ΄, 28). Ὁ ἐπίσκοπος ἐπισκοπεῖ, δὲν «*κατακυριεύει*»: μόνον «*οἱ βασιλεῖς τῶν*

1. Βλ. γενικῶς Γεωργίου Ἀ. Γαλίτη, *Μαρτυρία καὶ Διακονία ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ*, Ἀθῆναι 1967.

ἐθνῶν κυριεύουσιν αὐτῶν καὶ οἱ ἐξουσιάζοντες αὐτῶν εὐεργέται καλοῦνται. Ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὁ μείζων ἐν ὑμῖν γενέσθω ὡς ὁ νεώτερος καὶ ὁ ἡγούμενος ὡς ὁ διακονῶν» (*Λουκ.* κβ', 25-26).

Τὸ ἀνωτέρω χωρίο δηλοῖ σαφέστατα ὅτι ὁ Κύριος δὲν ἀρνεῖται τὴν ὕπαρξη μείζονος καὶ ἡγουμένου· τοποθετεῖ ὅμως αὐτοὺς στὴ σωστή τους θέση, ποὺ εἶναι ἡ ἀντίστροφη αὐτῆς ποὺ ἰσχύει στὸν κόσμο τοῦτο: τοὺς θέλει μιμητὲς τοῦ πρώτου διακόνου, Ἐκείνου ποὺ ἔνιψε τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν Του, Ἐκείνου ὁ ὁποῖος «*ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων*» καὶ ὢν «*ἴσα Θεῷ [...] ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβὼν [...] καὶ ἐταπείνωσεν ἑαυτόν, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ*» (*Φιλ.* β', 6-9). Ὁ ἴδιος εἶπε: «*ὁ θέλων πρῶτος εἶναι ἐν ὑμῖν ἔστω πάντων δοῦλος, ὅτι καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθε διακονηθῆναι ἀλλὰ διακονῆσαι*»· καὶ προσθέτει, καθορίζοντας τὴν ὑψίστη μορφὴ τῆς διακονίας: «*καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν*» (*Μάρκ.* ι', 44-45).

Συνεπῶς ἡ ἐκκλησιαστικὴ διακονία, ὅσο καὶ ἂν φαίνεται ὡς ἀξίωμα ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ποιμαινομένου, ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸν κεκλημένο σ' αὐτὴν νὰ τὴν ἀντιμετωπίσει μὲ τὰ αὐστηρῶς ἀπὸ τὸν καλέσαντα τεθειμένα κριτήρια, ὅπως παραπάνω ἐξεθέσαμε. Ἂν δεῖ τὴ διακονία του ὡς ἀξίωμα ἐξουσίας, θὰ καταλήξει μοιραῖα στὸν παπισμό.

Βέβαια σὲ ὅλους τοὺς χριστιανοὺς ἔδωσε ὁ Χριστὸς ἐξουσία: κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴ Ἰωάννη, ὅσοι δέχθηκαν τὸν Χριστό, ἔλαβαν τὴν ἐξουσία «*τέκνα Θεοῦ γενέσθαι*» διὰ τῆς πίστεως στὸ ὄνομά Του (*Ἰω.* α',12), ἐνῶ κατὰ τὴν *Ἀποκάλυψη* (κβ',14) «*οἱ ποιοῦντες τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ*» θὰ ἔχουν ἐξουσία νὰ φάγουν ἀπὸ τὸ δένδρο τῆς ζωῆς καὶ νὰ εἰσέλθουν στὴν πόλη τοῦ Θεοῦ. Εἰδικὴ ἐξουσία ἔλαβαν οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ συνεχιστὲς τοῦ ἔργου Του, ἡ ἐξουσία ὅμως αὐτὴ εἶναι, ὅπως καὶ στὶς παραπάνω περιπτώσεις, καθαρῶς πνευματικῆς φύσεως: τοὺς ἔδωσε ἐν πρώτοις ἐξουσία «*κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων*», συνδυασμένη μὲ θεραπεία πάσης νόσου καὶ ἀδυναμίας, ψυχικῆς καὶ σωματικῆς (*Ματθ.* ι',1. Πρβλ. *Μάρκ.* γ',15 καὶ ς',7 καὶ *Λουκ.*

θ΄,1). Παράλληλη μ' αὐτὴν εἶναι ἡ ἐξουσία «*τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ*» (*Λουκ.* ι΄,19), ποὺ σημαίνει ἐφοδιασμὸ μὲ τὰ ἀνίκητα πνευματικὰ ὅπλα, στὴ μάχη τους «*πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις*» (*Ἐφεσ.* ς΄,12).

Τέλος ἡ ὑψίστη ἐξουσία ποὺ χορήγησε ὁ Κύριος στοὺς Ἀποστόλους καὶ τοὺς διαδόχους τους εἶναι ἡ ἐξουσία τοῦ δεσμεῖν καὶ λύειν (*Ἰω.* κ΄, 23. *Ματθ.* ιη΄, 18. ις΄, 19). Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι αὐτὸ τὸ ὕψιστο λειτούργημα μέσα στὴν Ἐκκλησία ὁ Κύριος δὲν τὸ χαρακτηρίζει ὡς ἐξουσία. Ὁ τρόπος ποὺ διατυπώνει τὴ χορήγηση αὐτὴ («*ἄν τινων ἀφῆτε [...] ἀφίενται...*», «*ὅσα ἂν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς ἔσται δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ...*») δείχνει μᾶλλον ὅτι πρόκειται γιὰ ἐξουσία τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἀσκεῖται μέσῳ τοῦ πρὸς τοῦτο ἐκλελεγμένου ὀργάνου τοῦ Θεοῦ.

Κατὰ ταῦτα μποροῦμε νὰ ποῦμε γενικῶς ὅτι τὸ ἐκκλησιαστικὸ ἀξίωμα, ἀσκεῖται μὲν θείῳ δικαίῳ, εἶναι ὅμως ἀποκλειστικὰ δῶρο τοῦ Θεοῦ.

Καὶ ἐρχόμαστε, ὕστερα ἀπὸ τὴ θεολογικὴ αὐτὴ θεμελίωση, στὸν *ἀξιωματοῦχο* τῆς Ἐκκλησίας μας, τὸν ὅσιο Μητροπολίτη Νεκτάριο.

Ἕνας ἅγιος, τῆς ἀρετῆς, τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος καὶ τῆς θεολογικῆς μορφώσεως τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, δὲν μποροῦσε νὰ ἔχει ἄλλη στάση πρὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν «ἀξιωμάτων», δηλαδὴ διακονημάτων, ἀπὸ αὐτὴν ποὺ ὑπαγορεύει ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ στὴν Καινὴ Διαθήκη καὶ ποὺ ἐδίδαξε μὲ τὸ παράδειγμά του ὁ μέγας Ἀρχιερεὺς Ἰησοῦς Χριστός.

Ἔτσι βλέπουμε τὸν εἰς τόπον Χριστοῦ ἱστάμενο ἐπίσκοπο Νεκτάριο νὰ «*ἐπακολουθῇ τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ*» κατὰ πάντα, ὅπως θὰ προσπαθήσουμε νὰ ἐκθέσουμε στὴ συνέχεια. Συγκεκριμένα θὰ δοῦμε, πρῶτον τί *ἐπίστευε* ὁ ἅγιος γιὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα καὶ δεύτερον πῶς *ἐβίωνε* ὁ ἴδιος αὐτὰ ποὺ ἐπίστευε.

β΄. Οἱ ἀπόψεις τοῦ ἁγίου Νεκταρίου περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωμάτων

1. Τὸ ἱερατικὸ ἀξίωμα γενικῶς

Πῶς ἔβλεπε τὴν ἱερωσύνη ὁ ἅγιος Νεκτάριος;

Τὸ φρόνημά του περὶ τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος ἀποτυπώνει ἐναργῶς ὁ ὅσιος πατὴρ σ' ἕνα λαμπρὸ πόνημά του, τὸ *Ἱερατικὸν Ἐγκόλπιον*, ποὺ ἐξέδωσε τὸ 1907[2]. Μέγα μέρος του εὑρίσκεται καὶ στὸ *Μάθημα Ποιμαντικῆς* τοῦ 1898[3], τὸ ὁποῖο πάλι ἔχει περιλάβει καὶ ὁμιλίες του πρὸς τοὺς κληρικοὺς τῶν Ἀθηνῶν, ποὺ πραγματοποίησε τὸ 1895 κατόπιν προσκλήσεως τοῦ Μητροπολίτου Γερμανοῦ Καλλιγᾶ καὶ ποὺ δημοσιεύθηκαν στὴν ἐφημερίδα τοῦ *Ἱεροῦ Συνδέσμου*. Στὸ ἔργο αὐτὸ ἀποτυπώνεται μὲ τρόπο γλαφυρὸ καὶ βαθυστόχαστο, μὲ θεολογικὴ ἐμβρίθεια, κατοχυρωμένη μὲ πλοῦτο γραφικῶν καὶ πατερικῶν παραπομπῶν, ἡ στάση τοῦ ὁσίου ἔναντι τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωμάτων. Ἤδη ἀπὸ τὴν πρώτη φράση, στὴν πρώτη παράγραφο τοῦ πρώτου κεφαλαίου, τοποθετεῖται ὁ ἅγιος ἔναντι τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος. Ἡ παράγραφος φέρει τὴν ἐπιγραφή· «*ἡ Ἱερωσύνη ὡς ἱερὰ διακονία*», καὶ ἀρχίζει: «*Ἡ ἱερωσύνη ὡς ἱερὰ διακονία εἶναι μέγα καὶ ὑψηλὸν ὑπούργημα διά τε τὴν ἑαυτῆς θείαν ἀρχὴν καὶ διὰ τὸ ἔργον τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς*»[4]. Στὴ συνέχεια, ἀναπτύσσοντας τὸ θέμα του, χαρακτηρίζει τὴν ἱερωσύνη *ὡς δώρημα Θεοῦ*. «*Ὄντως ἡ ἱερωσύνη*, γράφει χαρακτηριστικά, *εἶναι τὸ ὕψιστον τῶν θείων δωρημάτων, ἐξ*

---

2. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Ἱερατικὸν Ἐγκόλπιον, ἤτοι Α΄. Περὶ Ἱερωσύνης Β΄. Περὶ τοῦ Πρωτείου ἐν τῇ ἱεραρχίᾳ Γ΄. Περὶ τῆς ἰσότητος ἐν τῇ ἱεραρχίᾳ*, ἐν Ἀθήναις 1907.

3. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, Θεσσαλονίκη 1974[3].

4. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, *Ἱερατικὸν Ἐγκόλπιον [...]*, ὅ.π.

ὅσων ὁ Θεὸς ἐχαρίσατο τοῖς ἀνθρώποις καὶ ἡ πηγή, οὕτως εἰπεῖν, ἁπασῶν τῶν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους δωρεῶν»[5].

Ἀλλὰ καὶ ἐξουσία εἶναι ἡ ἱερωσύνη, τονίζει στὴ συνέχεια: «*Ἡ εἰς αὐτοὺς* [τοὺς ἱερεῖς] *δοθεῖσα ἐξουσία τοῦ δεσμεῖν καὶ λύειν ἁμαρτίας, ἀνέδειξε τοὺς ἱερεῖς ἀπὸ ἀνθρώπους, τολμῶ εἰπεῖν, Θεοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, διότι "ἅπερ ἐργάζονται κάτω οἱ ἱερεῖς, ταῦτα καὶ ὁ Θεὸς ἄνωθεν κυροῖ...", λέγει ὁ θεῖος Χρυσόστομος. Πόσον μεγάλη ἡ ἐξουσία! πόσον μέγα τὸ τελούμενον! Ἄνθρωποι χοϊκοὶ διὰ τῆς ἱερωσύνης θείαν ἀναλαμβάνουσιν ἐξουσίαν*»[6].

Καὶ τὸν ὅρον *ἀξίωμα* δὲν ἀποφεύγει ὁ ὅσιος πατὴρ γιὰ τὴν ἱερατικὴ διακονία. Ἔτσι ὁμιλεῖ σὲ ἕνα του λόγο στὸν *Ἱερὸ Σύνδεσμο* γιὰ «*τὸ ὕψος τοῦ ἀξιώματος καὶ τὸ μέγεθος τῆς τιμῆς*»[7], παραπέμποντας στὸν ἱερὸ Χρυσόστομο. Τὴν ἴδια ὁμιλία του κατακλείει μὲ τὴν φράση: «*Τοιαύτη ἡ ἱερωσύνη, τοιοῦτον τὸ τοῦ ἱερέως ἀξίωμα καὶ τοιοῦτον τὸ τοῦ ἱερέως πρότυπον*»[8]. Καὶ σὲ μιά του προσφώνηση πρὸς τοὺς ἀποφοιτῶντας ἀπὸ τὴ Ριζάρειο μαθητές, δημοσιευμένη στὸν *Ἱερὸ Σύνδεσμο* τοῦ 1905 (φ. 4, σσ. 7-8), τονίζει: «*Ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῆς Ποιμαντικῆς ἔγνωτε τὴν ἱερότητα τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος, τὴν περιωπὴν τῆς τιμῆς, τὴν μεγάλην ἀξίαν καὶ τὸ δυσθέατον ὕψος αὐτοῦ...*»[9]. Παρόμοια καὶ στὸ *Ἱερατικὸν Ἐγκόλπιον*: «*σκόπει τὸ ὕψος τοῦ ἀξιώματος*»[10]· «*ὀφείλει νὰ ᾖ ἄξιος τοῦ ἀξιώματός του*»[11].

---

5. *Αὐτόθι*, σ. 11.

6. *Αὐτόθι*, σ. 12.

7. Βλ. Βαρβάρας Γιαννακοπούλου (ἐπιμελεία), *Μητροπολίτου Πενταπόλεως Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Διευθυντοῦ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, Ποιμαντικαὶ ὁμιλίαι*, Ἀθῆναι 1989, σ. 13.

8. *Αὐτόθι*, σ. 15.

9. Βλ. Τίτου Ἐμμ. Ματθαιάκη, Μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας, Φιλιατῶν καὶ Γηρομερίου (ἐπιμελεία), *Νεκταρίου Κεφαλᾶ Μητροπολίτου Πενταπόλεως καὶ Διευθυντοῦ τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, Θρησκευτικαὶ Μελέται*, Ἀθῆναι 1986, σ. 187.

10. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, *Ἱερατικὸν Ἐγκόλπιον [...]*, ὅ.π., σ. 42.

11. *Αὐτόθι*, σ. 44.

Τὸ κείμενο ὅμως ποὺ ἐκφράζει κατὰ τὸν τελειότερο τρόπο τὴ στάση τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ἔναντι τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος ποὺ ὁ ἴδιος ἔφερε, ἀποτελεῖ μιὰ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν μοναχὸ Ἰωάσαφ, ποὺ δημοσιεύθηκε τὸ 1954 στὸ περιοδικὸ *Ἀνάπλασις* (σσ. 297-298), τοῦ ὁποίου ὁ ἅγιος ὑπῆρξε τακτικὸς συνεργάτης ἐπὶ πολλὰ ἔτη, καὶ ἀναδημοσιεύθηκε στὸν εἰδικὸ τόμο γιὰ τὸν ἅγιο ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Τίτο Ἐμμ. Ματθαιάκη[12]. Παραθέτουμε ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν *Ἀνάπλασιν* χωρὶς σχόλια: «*Ἡ Ὑμετέρα ταπεινοφροσύνη διακρίνει ἀνισότητά τινα μεταξὺ ἑαυτῆς καὶ ἐμοῦ διὰ τὸ ἀξίωμα τῆς Ἀρχιερωσύνης. Τὸ ἀξίωμα ἀληθῶς μέγα, ἀλλὰ καθ' ἑαυτὸ καὶ πρὸς ἑαυτό. Τὸ ἀξίωμα ἀληθῶς τιμᾷ τὸν κεκτημένον διὰ τὴν ὑποκειμενικήν του ἀξίαν, ἀλλ' οὐδ' ὅλως μεταβάλλει τὰς σχέσεις τῶν ἠξιωμένων πρὸς τοὺς ἀδελφούς του, τοὺς ἀδελφοὺς τοῦ Κυρίου, αἱ σχέσεις αὗται διαμένουσι πάντοτε αἱ αὐταί, διὸ καὶ οὐδεμία διαφορὰ καὶ ἑπομένως ἀνισότης μεταξὺ ἀλλήλων ὑφίσταται. Πλὴν τούτου τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἀρχιερέως ὑπόδειγμά ἐστι ταπεινοφροσύνης· εἰ οὖν ὑπόδειγμα, πρῶτος ἄρα ἐν τοῖς ταπεινόφροσιν· εἰ δὲ πρῶτος ἐν τούτοις ἄρα καὶ ἔσχατος πάντων· εἰ δὲ ἔσχατος ποῦ ἡ ὑπεροχή; Τὸ ἀξίωμα περιποιεῖ τιμὴν τῷ ἔχοντι, ἀλλ' οὐ διακρίνει τῶν ἀδελφῶν τοῦ Κυρίου αὐτόν· μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν τοῦ Κυρίου διακρίνονται ἀσχέτως πρὸς τὰ ἀξιώματα οἱ μιμηταὶ τοῦ Χριστοῦ, διότι οὗτοι φέρουσι τὸ ἀρχέτυπον τῆς εἰκόνος καὶ τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν ἐγκαλλωπίζουσαν καὶ ἐξυψοῦσαν αὐτοὺς εἰς περιωπὴν δόξης καὶ τιμῆς [...] ὁ δὲ ἀμελὴς καὶ ἀκηδὴς κἂν Ἀρχιερεὺς τυγχάνῃ ὤν, ὑπολείπεται κατὰ παρασάγγας τοῦ ἐπιμελοῦς καὶ ἐγρηγορότος, κἂν οὗτος ἐλάχιστός τις καὶ ταπεινὸς τυγχάνῃ μοναχός.*

»*Τὸ ἀξίωμα ἄρα δὲν ἀνυψοῖ τὸν κάτοχον· ἡ ἀρετή ἐστιν ἡ μόνη ὑψοποιὸς δύναμις, ἥτις καὶ τὸν ἀρραβῶνα δίδωσι τελείας δόξης. Ποῦ λοιπὸν ἀγαπητὲ ἡ ἐκ τοῦ ἀξιώματος ὑπεροχή; ποῦ ἡ ἀνισότης; [...]*

---

12. Βλ. Τίτου Ματθαιάκη, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος*, σσ. 187-189.

Ἐὰν ἡ Ὑμετέρα Ὁσιότης ἐπέτρεπέ μοι νὰ ἐκφράσω γνώμην περὶ τῆς σχέσεως τῆς ἀξίας καὶ τῆς ὑπεροχῆς τῶν δύο προσώπων, θὰ ἔλεγον ὅτι ἡ Ὑμετέρα Ὁσιότης ὀρθῶς μὲν διακρίνει ἀνισότητά τινα, οὐκ ὀρθῶς ὅμως εὑρίσκει ταύτην ἐν τῷ τοῦ Ἀρχιερέως ἀξιώματι. Ἡμεῖς, ἀγαπητὲ ἀδελφέ, συναίσθησιν ἔχοντες τῆς ἡμετέρας ἀναξιότητος καὶ γυμνότητος οὐδὲ τολμῶμεν κἂν νὰ συγκρίνωμεν ἡμᾶς πρὸς τὸν ἐλάχιστον τῶν μοναχῶν, τὸν ἐν τῇ ἀσκήσει καὶ σεμνῇ πολιτείᾳ ζῶντα. Διαβεβαιῶ δὲ ὑμᾶς, ὅτι καθ' ἑκάστην μακαρίζω τοὺς ἀφιερωθέντας τῷ Θεῷ καὶ ἐν αὐτῷ ζῶντας καὶ κινουμένους καὶ ὄντας»[13].

Ἀκολουθεῖ ἕνας ὕμνος πρὸς τὴ μοναχικὴ πολιτεία, καὶ ὁ ἅγιος καταλήγει: «*Ἰδού, ἀγαπητὲ ἀδελφέ, ποία ἡ ἐμὴ πεποίθησις, ἧς ἕνεκα θεωρῶ τὸν ἀσκητὴν ὑπέρτερον τοῦ Ἀρχιερέως, ἣν ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ ὁμολογῶ*»[14].

Τί νὰ πρωτοθαυμάσει κανεὶς ἐδῶ! Τὴν ταπεινοφροσύνη τοῦ ἁγίου; τὸ φιλάρετον τοῦ ἀνδρός; τὸ φιλομόναχον; σιωπᾶ ἡ γλῶσσα καὶ ὁ νοῦς παραδέχεται: ἡ ἀλάθητη συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας ἀπλανῶς διέγνωσε ὅτι ὁ Μητροπολίτης Πενταπόλεως Νεκτάριος ἦταν ὄντως ἕνας ἅγιος πατὴρ τῆς Ἐκκλησίας.

2. Οἱ φορεῖς τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος

Πῶς πρέπει νὰ εἶναι ἐκεῖνος ποὺ θὰ προσέλθει στὸ μυστήριο τῆς ἱερωσύνης καὶ θὰ δεχθεῖ τὴν ἱερατικὴ χάρη, καθορίζει λεπτομερῶς ὁ ἅγιος Νεκτάριος στὸ προμνημονευθὲν *Ἱερατικὸν Ἐγκόλπιον*. Ἔτσι, ἡ παράγραφος 15· «*περὶ καθηκόντων τοῦ ἱερέως*», ἀρχίζει μὲ τὴ σημείωση ὅτι «*ὁ ποιμὴν ὀφείλει νὰ εἶναι τὸ ἅλας τῆς γῆς [...] νὰ εἶναι ἡ ζύμη [...] νὰ εἶναι φῶς φωτίζον τὰ πέρατα*»[15]. Στὴ συνέχεια μεταξὺ

---

13. *Αὐτόθι*, σσ. 187-188.
14. *Αὐτόθι*, σσ. 188-189.
15. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, *Ἱερατικὸν Ἐγκόλπιον [...]*, *ὅ.π.*, σ. 42.

τῶν ἄλλων γράφει: «*ὁ ποιμὴν ὀφείλει νὰ πολιτεύηται ὡς ἄγγελος ἐπὶ τῆς γῆς*»[16]. Τὸ πῶς πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀγγελικὴ αὐτὴ πολιτεία τοῦ ποιμένος καθορίζει ὁ ἱερὸς συγγραφεὺς στὶς ὑπόλοιπες παραγράφους τοῦ (πρώτου) κεφαλαίου, μερικοὺς τίτλους τῶν ὁποίων παραθέτουμε:

§ 16: «*Περὶ σεμνοπρεπείας τοῦ ἱερέως*».

§ 17: «*Περὶ ἱεροπρεπείας τοῦ ἱερέως*».

§ 18: «*Περὶ τῆς ἠθικῆς τελειώσεως τῶν ἱερέων*».

§ 20: «*Τίνι τρόπῳ περιφρουρεῖται ἡ τοῦ πνευματικοῦ ποιμένος κοσμιότης*».

§ 21: «*Περὶ τοῦ ποῖόν τινα εἶναι δεῖ ἐν ταῖς συναναστροφαῖς τὸν πνευματικὸν ποιμένα*».

§ 22: «*Περὶ τῶν ἠθικῶν προσόντων τῶν πνευματικῶν ποιμένων. Περὶ τῶν θρησκευτικῶν προσόντων τῶν πνευματικῶν ποιμένων. Περὶ τῶν διανοητικῶν προσόντων φυσικῶν τε καὶ ἐπικτήτων*».

Γιὰ τὰ φυσικὰ καὶ ἐπίκτητα προσόντα σημειώνει ὁ ἱερὸς πατὴρ στὸ *Μάθημα Ποιμαντικῆς*: «*Καθῆκον ἄρα ἐπιβαλλόμενον ὑποχρεοῖ τοὺς ἐπισκοπῆς ὀρεγομένους νὰ ἐρευνήσωσιν ἑαυτοὺς καὶ ἴδωσιν, εἴπερ κέκτηνται μὲν τὰ ἀναγκαῖα προσόντα, προσεκτήσαντο δὲ καὶ τὰ ἐπίκτητα, κεκόσμηνται δὲ διὰ τῶν ποιμαντικῶν ἀρετῶν· διότι ἂν μὴ φύσεως ἔτυχον δεξιᾶς οἱ τοιοῦτοι ὅπως ἐννοῶσιν, ἀντιλαμβάνωνται, συγκρατῶσι, διευθύνωσι, κυβερνῶσι καὶ ποιμαίνωσι λογικὰ πρόβατα, ἐὰν γυμνοὶ τυγχάνωσι ποιμαντικῶν ἀρετῶν, εἰς οὐδὲν λογιστέα αὐτοῖς ἡ λοιπὴ ἀρετὴ ὡς ἀλυσιτελὴς μόνη πρὸς διεύθυνσιν ἐκκλησίας καὶ διοίκησιν ἐπισκοπῆς*»[17].

γ΄. Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ὡς φορεὺς τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωμάτων

Αὐτὰ ποὺ ἐπρέσβευε καὶ ἐδίδασκε ὁ ἅγιος Νεκτάριος περὶ ἱερωσύ-

---

16. *Αὐτόθι*, σ. 43.

17. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, ὅ.π., σ. 26.

νης, τὰ ἐβίωνε ὁ ἴδιος. Ὅλα ἦταν καρπὸς ἐμπειρίας προσωπικῆς. Γιατί τὸ ἀξίωμά του τὸ ἀντιμετώπιζε ὄχι θεωρητικά, ἀλλὰ βιωματικά.

«Ἐπιλείψει με διηγούμενον ὁ χρόνος», ἐὰν θελήσω νὰ ἀναφέρω μὲ λεπτομέρειες τὸ πῶς ἐφήρμοζε ὁ ἅγιος Νεκτάριος αὐτὰ ποὺ ἐδίδασκε περὶ τῶν προσόντων τοῦ ἐπισκόπου. Μόνον ἐπιγραμματικὰ μποροῦμε νὰ ἀναφέρουμε μερικὰ στοιχεῖα, καὶ δὴ κυρίως ἀπὸ καταθέσεις ἀνθρώπων ποὺ τὸν ἐγνώρισαν, ἐφ' ὅσον αὐτοὶ εἶναι οἱ ἀψευδεῖς μάρτυρες, ποὺ μποροῦν νὰ δώσουν τὴν «ἔξωθεν καλὴν μαρτυρίαν».

Τὴν καλύτερη ἴσως σκιαγράφηση τῆς προσωπικότητός του δίνει ἡ *Ἀνάπλασις* (ἔτος ΙΒ´, φύλλο 89 τῆς 9ης Σεπτεμβρίου τοῦ 1899, σ. 295), ἐξ ἀφορμῆς διαδοθείσης φήμης, ποὺ τὸν ἔφερε ὡς ὑποψήφιο γιὰ τὸν χηρεύοντα πατριαρχικὸ θρόνο Ἀλεξανδρείας. Γράφει λοιπὸν ἡ *Ἀνάπλασις*: «*Ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀλήθεια μᾶς ἐπιβάλλουσιν, ὄχι νὰ συστήσωμεν τὴν προτίμησιν τοῦ Ἁγίου Πενταπόλεως, ἀλλὰ νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι ἡ ὑποψηφιότης του εἶνε ἐκ τῶν τὰ μάλιστα βαρυνουσῶν, διότι εἶνε εἷς ἐκ τῶν πλέον διακεκριμένων καὶ εὐπαιδεύτων καὶ θερμουργῶν καὶ ἀδιαβλήτων ἱεραρχῶν, οὓς ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἡ ὀρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία. Συγγραφεὺς γονιμώτατος, ἀκαταπόνητος τοῦ πνεύματος ἐργάτης, τροφὴν καὶ τρυφήν του ἔχων τὴν διακονίαν, τὴν γνῶσιν καὶ τὴν ἀλήθειαν, ἀφιλάργυρος μέχρις ὑπερβολῆς, φιλάγαθος μέχρι μανίας, γαλήνιος, ἀλλὰ καὶ ἰσχυρός, πρᾷος, ἀλλὰ καὶ εὐσταθής, καθαρὸς τὸν βίον [...] σεμνός, εὐπρεπής, κόσμιος τὴν μορφὴν καὶ τὸ παράστημα, μικροπρεπείας κρείσσων καὶ ῥαδιουργίας καὶ πάθους καὶ φθόνου, εἶνε προσωπικότης ἐπισκοπικὴ ἐκ τῶν μᾶλλον ὑπερόχων, τὸ δὲ ἁρμονικὸν καὶ σύμμετρον σύνολον τῶν ἀρετῶν του τὸν τάσσει ἐν τοῖς ἐπιλέκτοις τῆς πρώτης γραμμῆς. Ἐὰν προτιμηθῇ ἱκανώτερός του ἐν τῷ Πατριαρχικῷ Θρόνῳ τῆς Ἀλεξανδρείας, οὐδεὶς πλέον αὐτοῦ θὰ χαρῇ. Ἐὰν δὲ αὐτὸς γείνῃ ὁ ἐκλεκτός, ἄτυφος ὡς εἶναι, μίαν καὶ μόνην φιλοδοξίαν θὰ ἔχῃ, πῶς νὰ φανῇ ἄξιος τῆς ἀποστολῆς του ἐν πάσῃ ταπεινοφροσύνῃ*».

Παραθέτω μερικὲς ἄλλες μαρτυρίες ἐπιγραμματικά: «*Μοσχο-*

6ολοῦσε ἀρετήν, πραότητα, καλωσύνην»[18]. «*Ἠσθανόμην τὴν ἁγιότητά του [...] διεκρίνετο διὰ τὴν ταπείνωσιν, τὴν πραότητα, τὴν φιλανθρωπίαν [...] ἦτο ἀφιλάργυρος [...] ἔλαμπεν ἡ φωτεινή του φυσιογνωμία μὲ τὸ μειδίαμά του, μὲ τὴν ταπείνωσίν του καὶ μὲ τὴν ἀγάπην του»*[19].

Γι' αὐτὸ καὶ στὸ Συναξάρι του ἀναγράφεται: «*Πρᾶος καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, ἁπλοῦς εἰς τοὺς τρόπους, καλοκάγαθος καὶ ἀνεξίκακος, πιστὸς τηρητὴς τῶν ἱερῶν παραδόσεων, αὐστηρὸς εἰς τὰ ἤθη καὶ ἐλεήμων σφόδρα»*[20], «*διαπρέψας ἐν πάσαις ταῖς χριστιανικαῖς ἀρεταῖς»*[21].

Ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ἁγιότης τοῦ ἀνδρὸς φαίνεται σὲ κάθε λεπτομέρεια τῆς ζωῆς του. Ἐπιγραμματικὰ πάλι, ἀναφέρω τέτοιες ψηφίδες, ποὺ ὅλες μαζὶ ἁγιογραφοῦν τὴν εἰκόνα του:

Δὲν ἐπεδίωξε τὰ ἀξιώματα. Ταπεινὰ δέχθηκε τὴ μητροπολιτικὴ ἀξία (1889), κι ὅταν μετὰ ἕνα ἔτος (1890) τὸν ἔδιωξε ὁ ὑπερεκατοντούτης Πατριάρχης Σωφρόνιος, πειθόμενος στὶς συκοφαντίες ὅτι δῆθεν ἐποφθαλμιοῦσε τὸ θρόνο του, ἔφυγε σιωπῶν. Διεμαρτυρήθη στὸν ὑπέργηρο Πατριάρχη πολὺ ἀργότερα, τὸ 1895, ὄχι γιατὶ ἔχασε τὸ ἀξίωμα καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ γιὰ νὰ τονίσει ὅτι οἱ κατ' αὐτοῦ αἰτιάσεις ἦταν καθαρὰ συκοφαντία καὶ ὅτι συνεπῶς ἀδίκως ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τὸ θρόνο. «*Μετὰ πολλῆς εὐλαβείας καὶ τοῦ προσήκοντος σεβασμοῦ*», ὅπως γράφει καὶ τὸ Συναξάρι του[22], ἀπευθύνεται στὸν Πατριάρχη Σωφρόνιο τὴν 11η Μαρτίου 1895, δικαιολογῶν στὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς του τὴν ἐνέργειά του αὐτὴ μὲ τὰ λόγια: «*Πρὸς τί ἡ ἄκαιρος αὕτη διαμαρτύρησις; Πρὸς οὐδὲν πλέον ἕτερον, ἀλλ' ἢ πρὸς τὸ γνωρίσαι τῇ Ὑμετέρᾳ Θειοτάτῃ Παναγιότητι, ὅτι πᾶσα ἡ κατ' ἐμοῦ μῆνις*

18. Βλ. Τίτου Ματθαιάκη, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος*, σ. 245 (μαρτυρία Λεωνίδου Ἰ. Φιλιππίδου).
19. *Αὐτόθι*, σσ. 276-277 (μαρτυρία Ἀγγέλου Νησιώτου).
20. *Αὐτόθι*, σ. 468.
21. *Αὐτόθι*, σ. 467.
22. *Αὐτόθι*.

Αὐτῆς ἄδικος· ὁ Θεὸς ἔστω μοι Μάρτυς καὶ Κριτής»[23]. Καὶ ὅταν ἀπευθύνεται τὴν 10η Ὀκτωβρίου στὸν διάδοχο τοῦ Σωφρονίου Φώτιο[24] καὶ τὴ 10η Σεπτεμβρίου τοῦ 1903 στὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Ἰωακεὶμ Γ΄[25], μὲ πικρία βέβαια γιὰ τὴν προσγενομένη σ' αὐτὸν ἀδικία καὶ αἰτούμενος ἀπόδοση δικαιοσύνης, τονίζει τοὺς κανονικοὺς καὶ ἐκκλησιολογικοὺς λόγους τῆς ἐνεργείας του αὐτῆς. «*Ἡ περὶ θεραπείας αἴτησίς μου, γράφει, κύριον σκοπὸν ἔχει τὴν διακανόνισιν τῆς θέσεώς μου, ὡς Ἀρχιερέως τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐπίγνωσιν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχῆς, ἐξ ἧς ἐξαρτῶμαι καὶ εἰς ἣν ὑπάγομαι, ὡς Ἀρχιερεύς, διότι [...] εὑρίσκομαι ἀπολελυμένος καὶ εἰς οὐδεμίαν τῶν Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν ἀνήκων [...] Τὸ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ χρονικὰ ἄγνωστον τοιοῦτον γεγονός, τὸ εἶναι Ἀρχιερέα τινὰ ὅλως ἀπολελυμένον καὶ εἰς μηδεμίαν Ἐκκλησίαν ἀνήκοντα, φρονῶ, ὅτι οὔτε ἡ Ὑμετέρα Θ. Παναγιότης οὔτε ἕτερός τις εἰδήμων τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων καὶ διατάξεων, δύναται ἢ νὰ κρίνῃ ὡς καλῶς ἔχον ἢ νὰ ἐπιδοκιμάσῃ*»[26].

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος δὲν ἀπεστρέφετο θέσεις κατώτερες τοῦ ἀξιώματός του. Ὅταν ἔφυγε ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια, ἂν καὶ μητροπολίτης, δέχθηκε καὶ τὴ θέση ἀκόμη τοῦ ἁπλοῦ ἱεροκήρυκος στὴν ἐπαρχία, στὸ νομὸ Εὐβοίας (1891), «*σπάνιον φαινόμενον εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ χρονικά*», ὅπως παρετηρήθη[27]. Ἡ θέση τοῦ ἦταν ἀρκετή, ἐφ' ὅσον καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μποροῦσε νὰ ὑπηρετήσει τὴν Ἐκκλησία. Μὲ τὴν ἴδια ταπείνωση ἔστερξε καὶ τὴ μετάθεσή του στὸ νομὸ Φθιώτιδος καὶ Φωκίδος (1893), καί, τέλος, τὸ διορισμό του ὡς διευθυντοῦ στὴ Ριζάρειο Σχολὴ (1894).

---

23. *Αὐτόθι*, σ. 51.
24. Βλ. *αὐτόθι*, σσ. 52-53.
25. Βλ. *αὐτόθι*, σσ. 54-55.
26. *Αὐτόθι*.
27. Βλ. *αὐτόθι*, σ. 58.

Ὅταν ἐκοιμήθη ὁ διώκτης του Πατριάρχης Σωφρόνιος τὸ 1899 (σὲ ἡλικία ἄνω τῶν 110 ἐτῶν!), ὅλων τὰ βλέμματα ἐστράφησαν στὸν ἀδίκως διωχθέντα Νεκτάριο. Λαός, ἐφημερίδες, περιοδικά (ὅπως ἡ Ἀνάπλασις ποὺ προαναφέραμε) ἠσχολοῦντο μὲ τὸ θέμα, πολλοὶ ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ καὶ τὸ ἐξωτερικὸ τοῦ ἔγραφαν ἔχοντάς το ὡς βέβαιο, ὅπως μαρτυροῦν σωζόμενες ἐπιστολές, καὶ ὁ μόνος ποὺ δὲν ἀντιδροῦσε καὶ δὲν τὸ κινοῦσε τὸ θέμα, ὁ μόνος ποὺ δὲν ἔδινε σημασία καὶ δὲν ἐνδιεφέρετο, ἦταν ὁ Νεκτάριος, ἂν καὶ αὐτὸ θὰ ἐσήμαινε γι' αὐτὸν πανηγυρικὴ ἀποκατάσταση καὶ ἄρση τῆς προσγενομένης σ' αὐτὸν ἀδικίας.

Στὸ μοναστήρι του ζοῦσε ὁ ἅγιος Νεκτάριος ταπεινὰ ὡς ἁπλοῦς μοναχός, ἐκτελῶν χρέη ἐφημερίου, ἀλλὰ καὶ ἐργάτου σὲ βαριὲς χειρωνακτικὲς ἐργασίες, μὲ περιβολὴ ποὺ πολλὲς φορὲς δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἀναγνώρισή του[28]. Ὁ οἰκίσκος ποὺ διέμενε ἦταν ἁπλὸς καὶ ταπεινός, ἡ κλίνη του ἀπέριττη καὶ πενιχρά, τὸ κάθισμα μικρό, ἡ ἐνδυμασία του εὐτελεστάτη, ἡ δίαιτά του λιτοτάτη. Ἦταν πραγματικὸς ἀσκητής[29]. Καί, ὅπως παρατηρεῖ ὁ π. Φιλόθεος Ζερβάκος, «*τοσοῦτον ὑψηλὸν ἔχων ἀξίωμα, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτον ταπεινὸν εἶχε φρόνημα*»[30].

Τὸ ταπεινό του αὐτὸ φρόνημα φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴ στάση του ἔναντι τῶν ἀξιωματούχων τῆς Ἐκκλησίας. Γνώστης καὶ τηρητὴς τῶν ἱερῶν κανόνων ὁ ἅγιος Νεκτάριος, ἐστοίχιζε πάντοτε κάθε ἐνέργειά του ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς κανονικῆς τάξεως. Ἔτσι, τὶς κουρὲς τῶν μοναχῶν στὴ Μονή του διενήργει πάντοτε κατόπιν ἀδείας τοῦ οἰκείου ἀρχιερέως, ποὺ ἦταν τότε ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν. Αὐτὸ παραγγέλλει στὴ Διαθήκη του νὰ γίνεται καὶ μετὰ τὸ θάνατό του, «*κατὰ τὸν ἕκτον κανόνα τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου*», ὅπως σημειώ-

28. Βλ. *αὐτόθι*, σσ. 263-264, 313-314, 88-89.
29. Βλ. *αὐτόθι*, σσ. 181, 92, 88, 89.
30. *Αὐτόθι*, σ. 264.

νει[31]. Γιὰ τὴν ἔκδοση δὲ τῶν συγγραμμάτων του ζητοῦσε πάντοτε τὴν ἔγκριση τῆς Ἱ. Συνόδου[32].

Ἀδικηθεὶς βάναυσα ἀπὸ τὸν Πατριάρχη καὶ τὸ περιβάλλον του, οὐδέποτε δυσανασχέτησε καὶ οὐδέποτε κατηγόρησε τοὺς διῶκτές του[33], ἀλλ' ἀπεναντίας ἐσέβετο τὸν φορέα τοῦ πατριαρχικοῦ ἀξιώματος. Γράφει πρὸς τὸν Ἀλεξανδρείας Φώτιο τὸ 1902: «*ἡμεῖς ἐξ ἀπολύτου σεβασμοῦ πρὸς τὸ ἱερὸν αὐτοῦ* [τοῦ Πατριάρχου Σωφρονίου] *πρόσωπον καὶ ἐκ πνεύματος εἰρήνης μὴ εἰσακουσθέντες, διαμαρτυρόμενοι ἐπὶ τῇ διπλῇ ἀδικίᾳ, ὑπετάγημεν τῷ θελήματι αὐτοῦ καὶ ἀνεχωρήσαμεν ἐξ Αἰγύπτου, ἐλπίζοντες εἰς τὴν ἀπόδοσιν δικαιοσύνης ἐν ἡμέρᾳ, ᾗ εὐδοκήσῃ ὁ Θεός*»[34].

Καὶ ὁ Θεὸς εὐδόκησε. Καὶ ἀπέδωσε δικαιοσύνην. Δικαιοσύνην, ὄχι ὅπως τὴ φαντάζονται καὶ τὴν περιμένουν οἱ ἄνθρωποι. Ὁ Θεὸς ἐδικαίωσε τὸν Μητροπολίτη Πενταπόλεως Νεκτάριο, ὄχι ἀποκαθιστώντας τον στὸ θρόνο του, οὔτε χαρίζοντάς του θρόνο πατριαρχικὸ στὸν κόσμο αὐτό, ἀλλὰ ὑψώνοντάς τον στὸ θρόνο τοῦ Θεοῦ καὶ στοὺς κόλπους τοῦ Ἀβραάμ. Ἂν εἶχε «ἀποκατασταθεῖ», ἂν εἶχε λάβει θρόνο, δὲν ξέρουμε ἂν θὰ ἦταν ἅγιος, κι ἂν σήμερα θὰ εἴχαμε τὴν εὐλογία νὰ τὸν τιμοῦμε μὲ ναοὺς καὶ εἰκόνες, μὲ βιβλία καὶ συνέδρια.

***

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος εἶναι ἕνας μεγάλος πατὴρ τῆς Ἐκκλησίας μας. Τὸ νὰ τὸν τιμήσουμε μὲ ἕνα θεολογικὸ συνέδριο, εἶναι δική μας τιμή, εἶναι πλουτισμός μας καὶ χρέος μας. Γιατὶ τιμοῦμε τὸν θεολόγο, τὸν ἅγιο ἐπίσκοπο, αὐτὸν ποὺ ἐπλούτισε τὴ θεολογία μὲ τὰ σοφὰ συγγράμματά του καὶ τὴν οἰκουμένη μὲ τὴν ἀρετὴ καὶ τὰ θαύματά του.

31. *Αὐτόθι*, σσ. 95-96.

32. Βλ. *αὐτόθι*, σ. 101.

33. Βλ. *αὐτόθι*, σ. 285 (μαρτυρία Ἰωάννου Νεαμονιτάκη).

34. *Αὐτόθι*, σ. 53.

Κάτοχος τοῦ ὑψίστου ἀξιώματος στὴν Ἐκκλησία, εἶδε τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα ὡς διακονία πρὸς τὸν Θεὸ καὶ τὴν εἰκόνα Του, τὸν ἄνθρωπο. Μὲ τὰ συγγράμματά του κατέδειξε τὸ ἀσύλληπτο ὕψος τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος, μὲ τὴν ἀπαράμιλλη πέννα του ἐζωγράφισε τὸν φορέα του. Μὲ τὴ ζωή του ἐνσάρκωσε τὸν ἰδανικὸ ἀρχιερέα, τὸν εἰς τόπον Χριστοῦ ἱστάμενον καὶ τύπον Θεοῦ γενόμενον, μὲ τὴ στάση του ἀπέναντι στοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ταγοὺς ἐδίδαξε τὴν *ὑπακοὴ* καὶ τὴν *ταπείνωση*. Καὶ ὁ ἑαυτὸν *ταπεινώσας* καὶ *ὑπήκοος* μέχρι θανάτου γενόμενος καὶ γι' αὐτὸ ὑπερυψωθεὶς Κύριος ὑπερύψωσε τὸν δοῦλό Του καὶ τὸν ἤμειψε μὲ τὴν ἁγιότητα, θέτοντάς τον ὡς ὑπόδειγμα γιὰ ἐκείνους ποὺ θέλουν νὰ ἀκολουθήσουν τὴν ἐντολὴ «*ἅγιοι γίνεσθε*». Μπροστὰ στὸν μόνο Ἅγιο ὁ ἅγιος Νεκτάριος, ἐνώπιον «*τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης ἐν τοῖς οὐρανοῖς*» (*Ἑβρ.* η΄,1) ἱστάμενος, δὲν διαλείπει πρεσβεύων ὑπὲρ τῶν πίστει καὶ πόθῳ ἐπικαλουμένων αὐτόν.

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΖΙΑ
Καθηγητοῦ Ἱστορίας τῆς Τέχνης
τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ἡ εἰκόνα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου.
Ἀπὸ τὸν ρεαλισμὸ τῆς φωτογραφίας στὴν ὑπερβατικότητα τῆς εἰκόνας

Ἡ Εἰκόνα γεννήθηκε στὴν πρώτη Ἐκκλησία καὶ συνεχίζει –ἀφοῦ πέρασε ἀπὸ τὴν κρίση τῆς Εἰκονομαχίας[1]– νὰ ὑπάρχει μέχρι σήμερα στὴν Ὀρθοδοξία γιὰ πολλοὺς λόγους ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους καὶ οἱ ἑξῆς· *Πρῶτον* γιὰ νὰ διακηρύσσει τὴν ἐμπειρία καὶ τὴ βεβαιότητα ὅτι σαρκώθηκε ὁ Λόγος, ἔλαβε ἀνθρωπίνη μορφή, ὁ Θεὸς τώρα παρενεβλήθη στὴν ἱστορία καὶ ἔτσι μπορεῖ νὰ Τὸν βλέπει κανεὶς μὲ τὰ μάτια του. *Δεύτερον* γιὰ νὰ τονίζει τὴν προσωπικὴ σχέση τοῦ πιστοῦ μὲ τὸν Υἱὸ καὶ Λόγο τοῦ Θεοῦ καὶ κατ' ἐπέκταση μὲ τὸν ἴδιο τὸν Θεό Πατέρα του. *Τρίτον* γιὰ νὰ παρουσιάζει τὴ δυνατότητα –καὶ μὲ τὴν πραγματικότητα τῆς εἰκόνας τὴ βεβαιότητα– ὅτι οἱ πιστοὶ μποροῦν κατὰ χάριν νὰ γίνουν «*θείας φύσεως κοινωνοί*». Καὶ *τέταρτον*, ὅπως εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ χριστιανισμοῦ, γιὰ νὰ διδάσκει ἐποπτικά. Νὰ εἶναι ἕνα βιβλίο γιὰ τοὺς ἀγραμμάτους[2].

---

1. Ἡ Εἰκονομαχία (717-843 μ.Χ.), ποὺ καταλήγει μὲ τὴν Νίκη τῆς Ὀρθοδοξίας, εἶναι ἰδιαίτερα ἐνδεικτικὴ γιὰ τὴ σημασία καὶ τὸν ρόλο τῶν εἰκόνων στὴν ὅλη ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ βιβλιογραφία εἶναι πολὺ πλούσια.

2. Ὁ διδακτικὸς χαρακτήρας τονίζεται καὶ στὰ Πρακτικὰ τῆς Ζ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου· «*ὅσῳ γὰρ συνεχῶς δι' εἰκονικῆς ἀνατυπώσεως ὁρῶνται, τοσοῦτον καὶ οἱ ταύτας θεώμενοι διανίστανται πρὸς τὴν τῶν προτύπων μνήμην καὶ ἐπιπόθησιν*» (βλ. J.D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, τόμ. ΙΓ΄, σ. 377.

Οἱ λόγοι αὐτοὶ ἐμπεριέχουν, τουλάχιστον οἱ τρεῖς πρῶτοι, τὸ στοιχεῖο τῆς μνήμης, τῆς ἀναγωγῆς στὸ συγκεκριμένο πρόσωπο καὶ ὄχι σὲ μία γενικὴ ἀντίληψη ἢ ἀφηρημένη ἔννοια: Αὐτοὶ οἱ λόγοι προδιέγραψαν καὶ τὴν εἰκαστικὴ μορφὴ τῆς εἰκόνας. Ἔτσι ἂν καὶ οὐδέποτε διατυπώθηκαν σὲ τεχνοτροπικὲς ὁδηγίες, προσδιόρισαν ἔμμεσα, ἀλλὰ καὶ οὐσιαστικά, τὶς αἰσθητικὲς σταθερὲς γιὰ τὴν ἀπόδοση τῶν μορφῶν. Αὐτὲς οἱ αἰσθητικὲς σταθερὲς μὲ τὴ σειρά τους καθόρισαν, ὄχι πάλι μὲ μορφὴ αἰσθητικῶν κανόνων ἀλλὰ ζωντανῆς δημιουργικῆς διαδικασίας, τὴν τεχνοτροπία μὲ τὴν ὁποία ζωγραφίστηκαν οἱ εἰκόνες. Βέβαια ἔχουμε στὴ βυζαντινὴ καὶ κυρίως στὴ μεταβυζαντινὴ περίοδο ὁρισμένα κείμενα μὲ ὁδηγίες γιὰ τὴν τεχνικὴ ὅπως καὶ τὴν εἰκονογραφία. Ἔχουμε δηλαδὴ τὴν περιγραφὴ φυσιογνωμικῶν χαρακτηριστικῶν –ἤδη ἀπὸ τὸ 10ο αἰῶνα ὁ Ἔλπιος ὁ Ρωμαῖος[3] μᾶς δίνει τέτοια χαρακτηριστικά–, ἀλλὰ καὶ περιγραφὲς καὶ ὁδηγίες γιὰ τὴν ἀπεικόνιση σκηνῶν ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη μέχρι τὰ συναξάρια τῶν ἁγίων, ὅπως τὰ καταγράφει ὁ Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ στὴν *Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης* τὸν 18ο αἰ.[4], καὶ κάποιους ἄλλους παλαιοτέρους του. Σὲ κανένα ὅμως ἀπὸ αὐτὰ τὰ κείμενα δὲν ὑπάρχουν, τουλάχιστον ὅσο γνωρίζω ἐγώ, τεχνοτροπικὲς ὁδηγίες. Θὰ πρέπει νὰ φθάσουμε στὴν *Ἔκφραση* τοῦ Κόντογλου τὸ 1960[5] γιὰ νὰ βροῦμε, κι ἐδῶ περιορισμένης ὅμως ἐκτάσεως, κάποιες τέτοιες ὁδηγίες, ποὺ κυρίως ἐπικεντρώνονται στὸ χρῶμα.

Συνήθως λέγεται ὅτι ἡ Ἐκλησιαστικὴ Ὀρθόδοξη Τέχνη ἀλλάζει μετὰ ἀπὸ τὴν Ζ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο κι εἶναι σωστό, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ παρόλο ὅτι διατυπώνεται ἡ θεολογία τῆς εἰκόνας, δὲν ὑπάρχει καμία τεχνοτροπικὴ ὁδηγία ποὺ νὰ πρέπει νὰ ἀκολουθήσουν οἱ ζωγράφοι. Μόνο

3. Βλ. Μ. Χατζηδάκη, «Ἐκ τῶν Ἐλπίου τοῦ Ρωμαίου», *ΕΕΒΣ* 14 (1938), σσ. 393-414.

4. Βλ. Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, *Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης*, ὑπὸ Ἀ. Παπαδοπούλου Κεραμέως, ἐν Πετρουπόλει 1909.

5. Βλ. Φωτίου Κόντογλου, *Ἔκφρασις τῆς Ὀρθοδόξου Εἰκονογραφίας*, Ἀθῆναι 1960.

ὁ ἅγιος Ἰωάννης Δαμασκηνὸς ἔχει, νομίζω, ἕνα χωρίο ποὺ μοιάζει νὰ εἶναι ἡ κλείδα γιὰ τὴ διαμόρφωση τῆς εἰκόνας καὶ τὴν τεχνοτροπία της καὶ γιὰ ’μᾶς σήμερα καὶ γιὰ τοὺς μελετητές, γιὰ τὴν κατανόηση τῆς εἰκόνας: «*Εἰκὼν μὲν οὖν ἐστι ὁμοίωμα χαρακτηρίζον τὸ πρωτότυπον μετὰ τοῦ ὁποίου καί τινα διαφορὰν ἔχει πρὸς αὐτό*». Ὁ ὁρισμὸς αὐτὸς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ περιλαμβάνει δύο ἰδιότητες: τὴν ὁμοιότητα καὶ τὴ διαφορά. «*Ἡ ὁμοιότης τῆς εἰκόνος πρὸς τὸ πρωτότυπον ἀποτελεῖ ὅρο θεμελιώδη διὰ τὴν ὕπαρξιν τῶν εἰκόνων*», εἶχε παρατηρήσει ὁ Χατζηδάκης[6] στὸ τέλος τῆς δεκαετίας τοῦ ’30. Καὶ εἶναι φυσικὸ καὶ αὐτονόητο νὰ ἐπιζητεῖται ἡ ὁμοιότης, ἀφοῦ ἡ εἰκόνα πρέπει νὰ ὁδηγεῖ τὸν πιστὸ ἐπὶ τὸ πρωτότυπο ποὺ εἶναι ὁ τελικὸς στόχος, ὁ ἀποδέκτης τῆς τιμητικῆς προσκύνησης ἀλλὰ καὶ ὁ ἀντιλήπτωρ τῶν βαθυτάτων στεναγμῶν καὶ ἐλπίδων τοῦ πιστοῦ.

Τὸ κρίσιμο στοιχεῖο εἶναι ἡ διαφορά. Γιατί διαφέρει, γιατί πρέπει νὰ διαφέρει καὶ σὲ τί διαφέρει. Πρέπει λοιπὸν νὰ διαφέρει ἀφ’ ἑνὸς γιὰ νὰ μὴ ταυτίζεται μὲ τὸ πρόσωπο γιατί ἡ εἰκόνα εἶναι ἕνα μέσο διὰ τοῦ ὁποίου «*ἡ τιμητικὴ προσκύνησις ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει*». Δὲν ταυτίζεται μὲ τὸ πρότυπο καὶ ἔτσι δὲν ἀπολυτοποιεῖται, οὔτε αὐτονομεῖται. Πόσο μεγάλος ἦταν ἕνας τέτοιος κίνδυνος ταύτισης φάνηκε ἰδιαίτερα στὰ χρόνια τῆς Εἰκονομαχίας. Ἀλλὰ πρέπει νὰ διαφέρει γιατί πρέπει νὰ ἀποδίδεται ζωγραφικὰ ἡ ἀσύγχυτος ἕνωσις τῶν δύο φύσεων. Μία ἄνευ διαφορῶν παράσταση περιορίζεται στὴν ἀπόδοση τῆς ἀνθρώπινης μόνον φύσης, μὲ τὴν ὁποία κινδυνεύει καὶ νὰ ταυτιστεῖ.

Στοὺς ἁγίους, ποὺ ἀφοροῦν αὐτὴ τὴ μικρὴ ἀνακοίνωση ἐδῶ, πρέπει νὰ ἀπεικονίζεται καὶ ἡ νέα ὑπαρκτικὴ κατάσταση, στὴν ὁποία βρίσκεται τώρα ὁ εἰκονιζόμενος. Αὐτὴ ἡ μεταμορφωμένη κατάσταση –ἡ διαφορά– ἀποδίδεται μὲ ζωγραφικὰ μέσα ποὺ ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν τεχνική, ἀπὸ τὰ ὑλικὰ δηλαδή, μὲ τὰ ὁποῖα εἶναι ζωγραφισμένη ἡ

6. Βλ. Μ. Χατζηδάκη, ὅ.π.

εἰκόνα καὶ φτάνουν στὴν ἀντίληψη τοῦ χώρου, τὴν ἀπόδοση τοῦ ὄγκου, τὴ λειτουργία τοῦ φωτός, τὸ σχέδιο, τὴ χρήση τοῦ χρώματος, τὴν ὅλη τέλος συνθετικὴ σύλληψη. Ἡ ὁμοιότητα ἀποδίδει τὴν προσωπικότητα καὶ τὴν ἀνθρώπινη φύση τοῦ εἰκονιζομένου, ἡ διαφορὰ τὴ θεία φύση τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν κατὰ χάριν θεωμένη κατάσταση τοῦ ἁγίου ποὺ ἱστορεῖται.

Στὸν αἰῶνά μας ἔχουμε τὴν εὐκαιρία νὰ παρακολουθήσουμε ὅλη αὐτὴ τὴ διεργασία καὶ νὰ κατανοήσουμε μελετώντας «εἰκόνες» σὲ διάφορες βαθμίδες τῆς πορείας πρὸς τὴ συγκρότηση τῆς εἰκόνας. Τὴν εὐκαιρία μᾶς τὴ δίδει ὁ ἅγιος τοῦ αἰῶνά μας, ὁ ἅγιος Νεκτάριος, ποὺ μᾶς σύναξε ἐδῶ. Καὶ μᾶς τὴ δίδει μὲ τὸν ἁπτότερο τρόπο, γιατὶ ἔχοντας ζήσει ὁ ἴδιος στὸν αἰῶνα τῆς ἀνάπτυξης τῆς τεχνικῆς ὑπάρχει ὁ πιὸ ἀνθρωπίνως δυνατὸς τρόπος ἀπόλυτης ἀπόδοσης τῆς ὁμοιότητας: ἡ φωτογραφία.

Καὶ ἔτσι μποροῦμε νὰ ξεκινήσουμε ἀπὸ τὴν ρεαλιστικὴ ἀποτύπωση τῆς φωτογραφίας. Στὴν ἴδια αὐτὴ ἐποχὴ τὸ ὀρθόδοξο φρόνημα εἶχε δεχθεῖ ὀθνειες ἐπιδράσεις ποὺ ἀποτυπώνονται, ὅπως θὰ δοῦμε, στὴ διαδικασία τῶν εἰκόνων αὐτῶν: Ἔχουμε ἔτσι τὴν εὐκαιρία πάλι νὰ δοῦμε πῶς σιγά-σιγὰ διαμορφώνεται ἡ εἰκόνα, ἀποδιώχνοντας τὰ ξένα στοιχεῖα ὥστε νὰ φτάσουμε στὴν εἰκόνα ὅπως ἡ παράδοση πανταχοῦ καὶ πάντοτε καὶ ὑπὸ πάντων τὴν ἔχει ἀποδεχθεῖ.

Θὰ δοῦμε λίγα τυχαῖα ἐπιλεγμένα παραδείγματα καὶ θὰ προσπαθήσουμε νὰ στηρίξουμε, ὅσα γι' αὐτὴ τὴ διαδικασία εἴπαμε, στὰ ἴδια αὐτὰ τὰ ἔργα, στὶς ἴδιες τὶς εἰκόνες.

***

α) Ἔχουμε λοιπὸν τὴ φωτογραφία τοῦ ἁγίου ὅταν εἶναι ἤδη Ἀρχιερεὺς καὶ ἡ ὁποία μέχρι ἑνὸς σημείου λειτουργεῖ ὡς εἰκόνα, ἂν μάλιστα δοῦμε κάτω στὴ βάση τῆς φωτογραφίας ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή:

«*Εὐλογία τῆς Ἱ. Μονῆς ἁγίου Νεκταρίου*» (*πίν. 1*). Ἄλλωστε εἶναι γνωστὸ σ' ὅλους ὅτι ἀπὸ αὐτὴ τὴ φωτογραφία εἶχαν γίνει μικρὲς κονκάρδες, οἱ ὁποῖες ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς φυλακτά.

β) Πολὺ κοντὰ στὴ φωτογραφία εἶναι μερικὲς ἀπὸ τὶς πρῶτες προσπάθειες ζωγραφικῆς ἀπεικόνισης τοῦ ἁγίου. Εἶναι οἱ εἰκόνες μὲ τὶς ὁποῖες τιμᾶται ὁ ἅγιος τὴν πρώτη ἐποχή. Σὲ μιὰ εἰκόνα (*πίν. 2*) εἶναι ἐμφανὴς ἡ συγγένεια τῆς ζωγραφικῆς παράστασης μὲ τὴ φωτογραφία. Μιὰ προσπάθεια δηλαδὴ μέσῳ ζωγραφικῶν τρόπων ἀπόδοσης τῆς πραγματικῆς, τῆς ρεαλιστικῆς μορφῆς ποὺ εἶχε ὁ ἅγιος, τόσο στὸ πρόσωπο, στὰ χέρια ὅσο καὶ στὰ ἄλλα στοιχεῖα, π.χ. τὰ ἄμφια, τὰ ὁποῖα συνοδεύουν τὴ μορφή.

γ) Ἀπὸ τὶς πλέον χαρακτηριστικὲς εἰκονογραφήσεις τοῦ ἁγίου εἶναι τὸ ἔργο τῆς «*Θεοδώρας μοναχῆς τῆς Ἱ. Μονῆς Ἁγ. Τριάδος ἐν Αἰγίνῃ*» (*πίν. 3*), ὅπως λέει ἡ ἐπιγραφὴ ποὺ ἔχει στὴ βάση, καὶ ποὺ ἔχει ζωγραφιστεῖ στὰ 1958. Ἡ μοναχὴ Θεοδώρα ἐγνώρισε προσωπικὰ τὸν ἅγιο Νεκτάριο, ὅπως εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μὲ πληροφορήσει ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης κ. Ἱερόθεος. Ἡ εἰκόνα, καὶ χρησιμοποιῶ πολλὲς φορὲς μὲ διαφορετικὴ ἔννοια τὸν ὅρο, ἔχει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτῆς τῆς ἀνθρώπινης σχέσης, τῆς υἱϊκῆς ἀγάπης, τῆς ἔντονα ὅμως φορτισμένης ἀπὸ συναισθηματισμό.

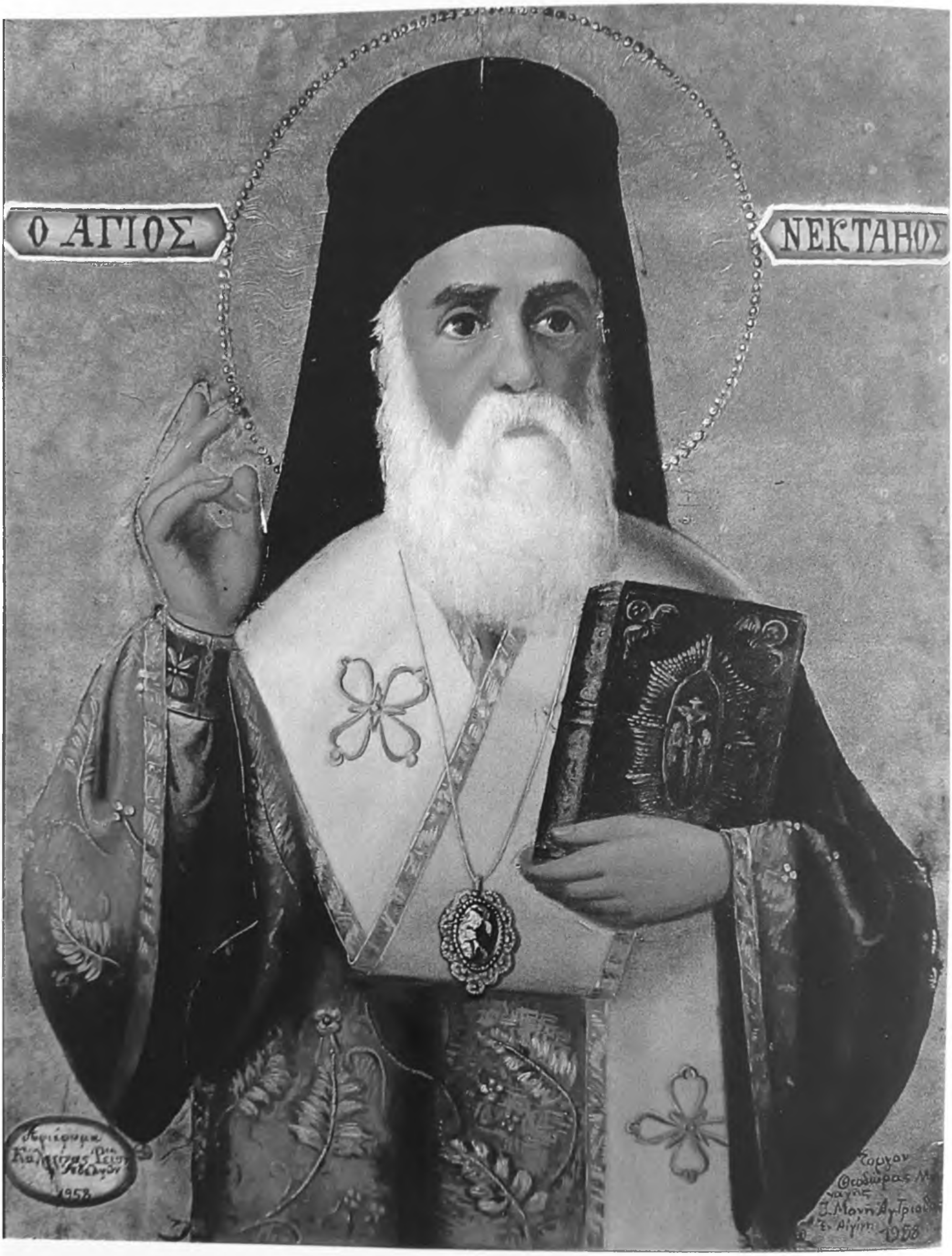
δ) Τέσσερα χρόνια ἀργότερα ἡ ἴδια μοναχή, στὰ 1962, θὰ ζωγραφίσει μία ὁλόσωμη εἰκόνα (*πίν. 4*) τοῦ ἁγίου μὲ τὰ ἀρχιερατικά του καὶ μάλιστα μὲ τὸν σάκο τὸν ὁποῖο φοροῦσε ὁ ἅγιος ὅσο ζοῦσε. Σ' αὐτὰ τὰ τέσσερα παραδείγματα, τὸ ἕνα τὸ φωτογραφικὸ καὶ τ' ἄλλα τὰ ζωγραφικὰ ἔχουμε τὴν ὁμοιότητα ποὺ ἀναφέρει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός. Ἡ «ὁμοιότητα» μάλιστα ἐδῶ εἶναι πολὺ κοντὰ στὴν φυσικὴ πραγματικότητα.

Πίν. 1. Ὁ ἅγιος Νεκτάριος Αἰγίνης. Φωτογραφία.

Πίν. 2. Ὁ ἅγιος Νεκτάριος. Φορητὴ εἰκόνα. Ἐλαιογραφία.

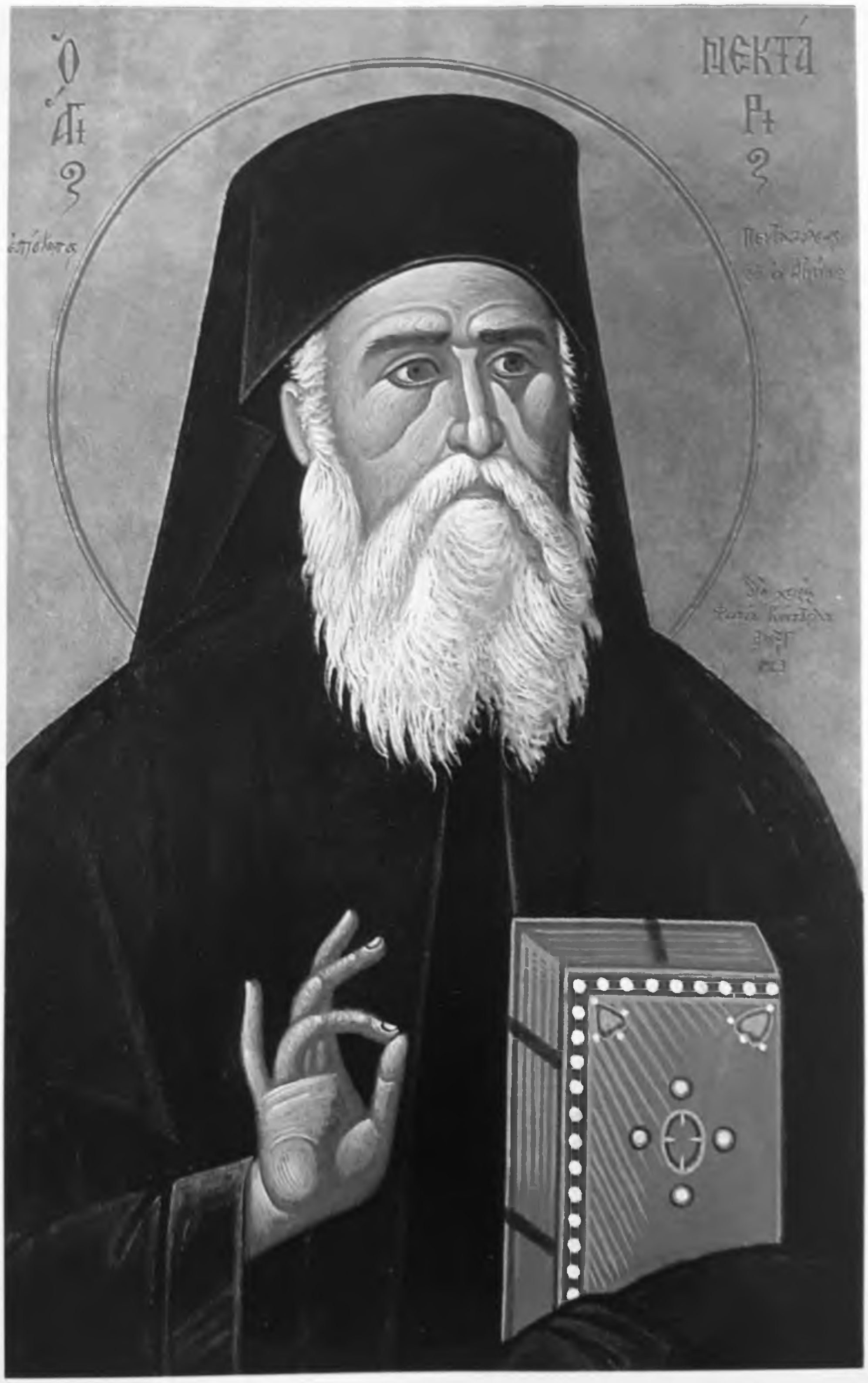
Πίν. 3. Ὁ ἅγιος Νεκτάριος. Φορητὴ εἰκόνα Θεοδώρας μοναχῆς τῆς Ἱ. Μονῆς Ἁγ. Τριάδος ἐν Αἰγίνῃ, 1958.

Πίν. 4. *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος, ἐπίσκοπος Πενταπόλεως.*
Φορητὴ εἰκόνα Θεοδώρας μοναχῆς, 1962.

ε) Στὰ 1963 ὁ Φώτης Κόντογλου ζωγραφίζει τὸν «*Ἅγιο Νεκτάριο Ἐπίσκοπο Πενταπόλεως τὸν ἐν Αἰγίνῃ*» (πίν. 5), ὅπως ἀναφέρει ἡ ἐπιγραφὴ τῆς εἰκόνας ποὺ βρίσκεται σήμερα στὴ Μονὴ Γρηγορίου[7], ἄλλοτε σ' ἕνα παρεκκλήσιο τῆς Χαλκίδας. Ἐδῶ ἀρχίζει ἡ διαφορὰ ὅπως τὴν προσδιορίζει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός. Ἡ εἰκόνα ἀκολουθεῖ τὸ πρότυπο τῆς φωτογραφίας, ποὺ εἴδαμε προηγουμένως. Τόσο στὴ γενικὴ διάταξη (μὲ μερικὲς μικρὲς διαφορὲς στὰ χέρια, στὸ Εὐαγγέλιο, δὲν φοράει ἐγκόλπιο κ.λπ.), ὅσο καὶ στὰ φυσιογνωμικὰ χαρακτηριστικά, τὰ ὁποῖα εἶναι καὶ στὴν εἰκόνα ἀρκετὰ ἐξατομικευμένα: πλατὺ πρόσωπο, τὰ σχετικὰ μεγάλα μάτια μὲ τὸ βαθὺ βλέμμα, τὸ πολὺ μεγάλο μουστάκι, ἡ πλούσια καὶ πλατειὰ πάλι γενειάδα. Ὅμως ἐν σχέσει μὲ τὴ φωτογραφία, ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τώρα σχηματοποιοῦνται. Ἀφαιρεῖται ὁ ὄγκος στὴν κεφαλή, ἀφαιρεῖται δηλαδὴ τὸ σωματικὸ βάρος. Οἱ ρυτίδες κάτω ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς γίνονται τόσο ἔντονες καὶ βαθειές, ἔτσι ὥστε νὰ μὴ ἀναφέρονται πιὰ μόνο στὴν ἀπόδοση κάποιων φυσιογνωμικῶν χαρακτηριστικῶν, ἀλλὰ νὰ γίνονται φανέρωση τῆς ἀσκητικότητας τοῦ ἁγίου. Ἡ γενειάδα μοιάζει νὰ ἀνεμίζει ἀπὸ ἕνα μυστικὸ ρίγος. Τὸ ράσο ταυτίζεται μὲ τὸ σῶμα, ποὺ τώρα ἀποδίδεται στὶς δύο διαστάσεις, χωρὶς τὴν ψευδαίσθηση τοῦ ὄγκου καὶ χωρὶς ὅμως πάλι νὰ χάνει τὴν ὑπόστασή του. Γίνεται τώρα ἕνα σῶμα πνευματικό. Ἡ εὐλογοῦσα χεὶρ ἀποδίδεται μὲ ἔντονη σχηματοποίηση καὶ μὲ ὑπέρβαση τῆς ἀνατομικῆς πιστότητας (δὲν εἶναι ἔτσι τὰ χέρια ποὺ εὐλογοῦν), ἀλλὰ μεταμορφώνεται σὲ μιὰ ἔκφραση μὲ διαρκῆ ἀκτινοβολία τῆς εὐλογίας τοῦ ἁγίου καὶ καθὼς θυμίζει τὶς κινήσεις τῶν ρητόρων γίνεται μία ζωγραφικὴ παράσταση τῆς διδασκαλίας του. Αὐτὴ ἡ εἰκόνα ἔχει πλέον τὰ χαρακτηριστικά, ὅπως ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία μέσα σ' ὅλους τοὺς αἰῶνες τὰ ἐννοεῖ καὶ

7. Πρβλ. (Ν. Ζίας), *Ὀκτὼ φορητὲς εἰκόνες διὰ χειρὸς Φωτίου Κόντογλου Κυδωνιέως*, ἔκδοσις Ἱερᾶς Μονῆς ὁσίου Γρηγορίου, Ἅγιον Ὄρος 2000.

Πίν. 5. Ὁ ἅγιος Νεκτάριος, ἐπίσκοπος Πενταπόλεως ὁ ἐν Αἰγίνῃ.
Φορητὴ εἰκόνα Φ. Κόντογλου, 1962 (Ἱ. Μονὴ ὁσίου Γρηγορίου Ἁγίου Ὄρους).

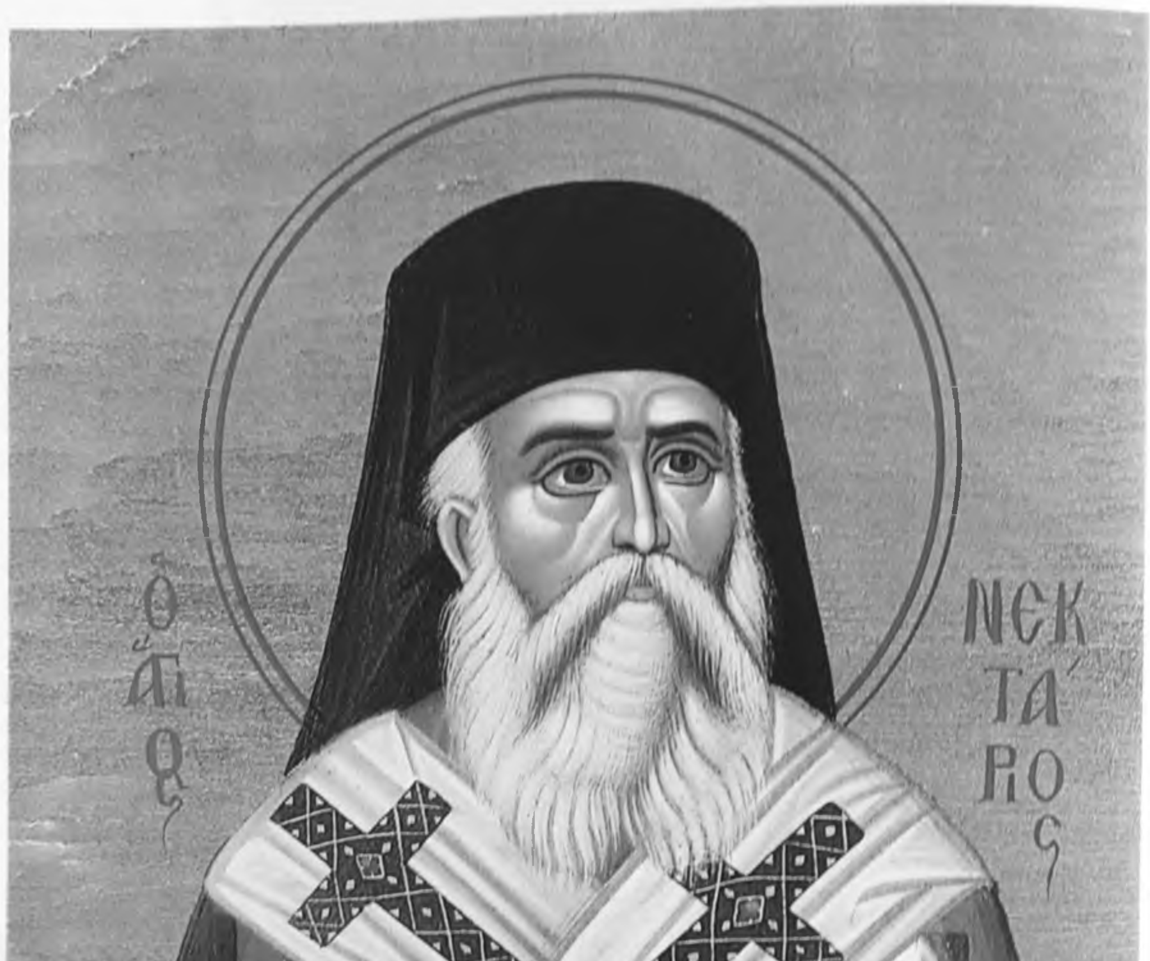
Πίν. 6. *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ὁ ἐν Αἰγίνῃ. Φορητὴ εἰκόνα Π. Βαμπούλη, 1967.*

γι' αὐτὸ θὰ ἀρχίσει καὶ νὰ ἐπαναλαμβάνεται, ὅπως π.χ. σὲ μία, παρὰ πολὺ κοντὰ στὸ πρότυπο τῆς προηγουμένης, εἰκόνα ποὺ ζωγραφίζει ὁ Πέτρος Βαμπούλης στὰ 1967 (*πίν. 6*).

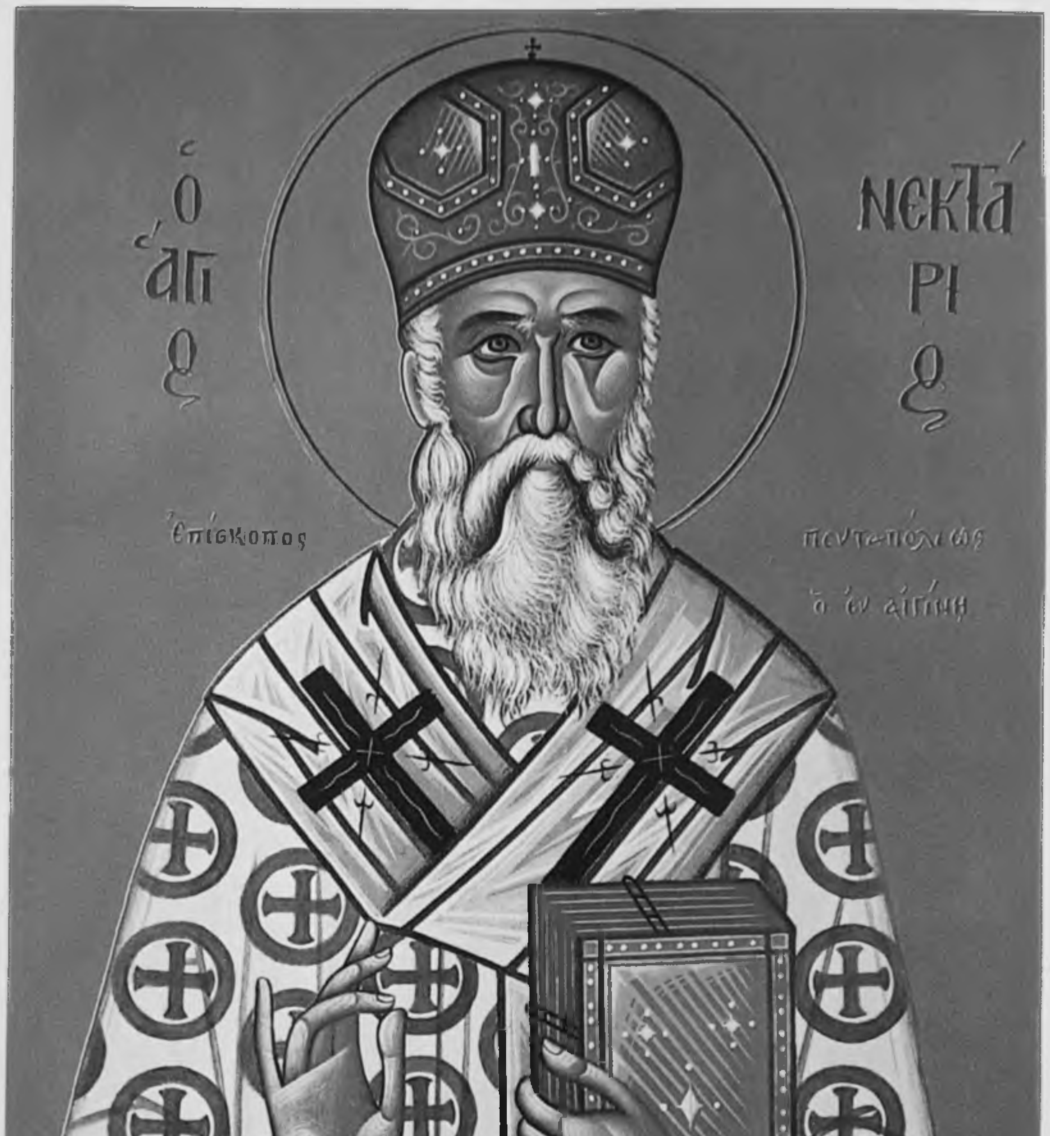
ς) Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι λόγῳ τῆς πολὺ μεγάλης διάδοσης τῆς τιμῆς τοῦ ἁγίου καὶ παρότι θὰ ἐξακολουθήσουν νὰ ζωγραφίζονται ἕνα πλῆθος εἰκόνων μὲ τὸν τρόπο ποὺ εἴπαμε προηγουμένως, τῆς ὁμοιότητας μόνο, πληθαίνουν ὅμως καὶ οἱ εἰκόνες μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Ὀρθοδόξου παραδόσεως. Σὲ μία εἰκόνα ποὺ ἔχει ζωγραφισθεῖ ἀπὸ τοὺς Δανιηλαίους τοῦ Ἁγίου Ὄρους (*πίν. 7*) παρατηροῦμε κάποια ἄλλα στοιχεῖα διαφοροποίησης ποὺ ὑπεισέρχονται, π.χ., τὰ ἄμφια τοῦ ἐπισκόπου δὲν εἶναι αὐτὰ ποὺ ἦσαν σὲ εὐρεῖα χρήση στὴν ἐποχὴ τοῦ ἁγίου. Οἱ ἀναχρονισμοὶ αὐτοὶ εἶναι ἀγαπητοὶ στὴ βυζαντινὴ ζωγραφική, εἴτε πρὸς τὸ παρελθόν, εἴτε πρὸς τὴν ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ζωγραφίζεται τὸ ἔργο.

ζ) Σὲ εἰκόνα ποὺ ζωγράφισε στὰ 1978 ὁ Ν. Λέπουρας (*πίν. 8*) πάλι στὴν ἀπόδοση τῆς μίτρας θὰ δοῦμε αὐτὸ τὸ ἀναχρονιστικὸ στοιχεῖο, ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ἐνταχθεῖ μέσα στὸ πλαίσιο τῶν διαφοροποιήσεων τῶν ἐπουσιωδῶν στοιχείων τῆς προσωπικότητας τοῦ εἰκονιζομένου ἁγίου. Ἐδῶ ὁ ζωγράφος προχωρεῖ σὲ μία ἀκόμη μεγαλύτερη σχηματοποίηση τονίζοντας τὴν ἐπιπεδικὴ διάσταση τῆς εἰκόνας, ἀφαιρώντας ὅλο καὶ περισσότερο ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς συγκρατημένης οὕτως ἢ ἄλλως ἀπόδοσης τοῦ σώματος.

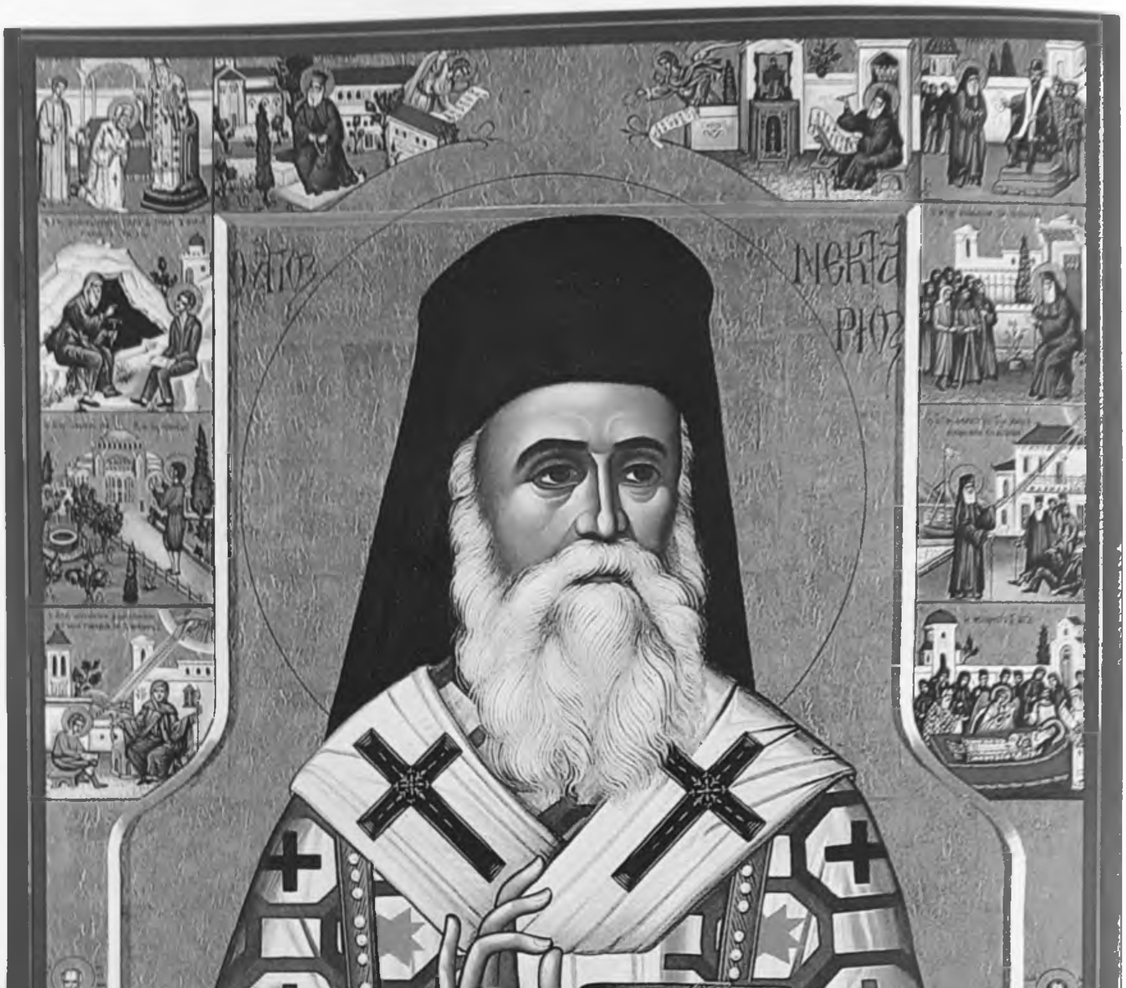
η) Καταλήγουμε στὴν εἰκόνα, ποὺ βρίσκεται σήμερα στὸ τέμπλο τοῦ νέου ἱεροῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου καὶ ποὺ ἔχει ζωγραφιστεῖ ἀπὸ τὶς μοναχὲς τῆς Ἱ. Μονῆς Ἁγίων Πάντων Σπετσῶν, στὰ 1992. Ἡ εἰκόνα (*πίν. 9*) πλάθεται στὸ πρόσωπο μὲ μεγαλύτερη ἐλευθερία ἀπὸ τὴ σχηματοποίηση ποὺ εἴδαμε στὸν Κόντογλου, στὸν Βαμπούλη καὶ στὸν Λέπουρα. Ἴσως αὐτὴ ἡ αἴσθηση ὅτι εἶναι ἕνας πιὸ κοντινὸς ἅγιος ἐπιτρέπει αὐτὴ τὴ μεγαλύτερη ἀπόδοση τῆς πλαστικότητας, ποὺ

Πίν. 7. Ὁ ἅγιος Νεκτάριος. Φορητὴ εἰκόνα.

Πίν. 8. *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος, ἐπίσκοπος Πενταπόλεως ὁ ἐν Αἰγίνῃ.*
Φορητὴ εἰκόνα Ν. Λέπουρα, 1978.

Πίν. 9. Ὁ ἅγιος Νεκτάριος καὶ σκηνὲς τοῦ βίου του.
Φορητὴ εἰκόνα (1992) στὸ τέμπλο τοῦ ἱ. ναοῦ ἁγίου Νεκταρίου στὴν Αἴγινα.

ὅμως δὲν φτάνει στὸ νὰ γίνει μία ἀπομίμηση τῆς πραγματικότητας, ἀλλὰ διατηρεῖ πάντα τὰ μεταμορφοποιητικὰ στοιχεῖα τῆς σχηματοποίησης. Καὶ πάλι ἐδῶ φέρει ὁ ἅγιος τὰ ἄμφια τὰ ὁποῖα ἀγαποῦσε καὶ τὰ ὁποῖα ἐφόρει καὶ στὴ ζωή του. Προστίθενται ἐπίσης καὶ δέκα σκηνὲς ἀπὸ τὸν βίο του: ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ εἶναι παιδάκι καὶ μαθαίνει τὰ γράμματα, μέχρι τὴν ἐποχὴ ποὺ διδάσκει, ποὺ πάει στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ νὰ καταλήξει στὴν ὁσιακὴ κοίμησή του, περιστοιχιζόμενη ἀπὸ ἱεράρχες ἀλλὰ καὶ μοναχοὺς καὶ μοναχές. Ἔτσι μὲ τὴν ἀπεικόνιση τῶν σκηνῶν τοῦ βίου σὲ μία ἄλλη μάλιστα κλίμακα ἀπὸ αὐτὴ τοῦ κεντρικοῦ προσώπου, δηλαδὴ ἕνα ἄλλο ἀκόμη στοιχεῖο ἀντιρεαλιστικό, συμπληρώνεται ἡ Εἰκόνα μὲ τὴ γενικότερη ὑπόσταση ποὺ ἔχει ὄχι μόνο σὰν ἔργο τέχνης, ἀλλὰ σὰν μιὰ σημαντικὴ ἔκφανση τῆς ὅλης λατρείας.

***

Μὲ μεγάλη συνοπτικότητα εἴδαμε ἢ προσπαθήσαμε νὰ δοῦμε, μέσα ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἐννέα εἰκόνες, πῶς γίνεται ἡ μετάβαση ἀπὸ τὴ ρεαλιστικὴ προσωπογραφία στὴ μεταμορφωμένη εἰκόνα. Ὁ πιστὸς λαὸς καὶ ἡ εὐλαβὴς χεὶρ τῶν ζωγράφων μὲ τὸ ὀρθόδοξο κριτήριο παραμέρισαν –ἀφαίρεσαν θὰ λέγαμε στὴ γλώσσα τῆς σύγχρονης τέχνης– τὰ ἐπικαιρικὰ στοιχεῖα, τὸ συναισθηματισμὸ κ.λπ. καὶ ἔδωσαν στὴν εἰκόνα τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἀντικειμενικότητα τῆς ἀποδοχῆς καὶ τῆς πνευματικῆς ἐμβέλειας. Μὲ τὴν εἰκαστικὴ αὐτὴ ἀπόδοση ἡ εἰκόνα διασώζει τὴ φυσιογνωμικὴ ταυτότητα τοῦ ἐπισκόπου Πενταπόλεως Νεκταρίου Κεφαλᾶ, ἀλλὰ καὶ παρουσιάζει τὸ ἀρχαῖο κάλλος τῆς καλῶς ἀλλοιωμένης μορφῆς, τὴ θεωμένη δηλαδή, κατὰ χάριν, μορφὴ τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νεκταρίου τοῦ θαυματουργοῦ.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ Χ. ΚΑΛΑΜΑΚΗ
Ἐπικούρου Καθηγητοῦ Φιλοσοφικῆς Σχολῆς
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ἡ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως ἐκπονηθεῖσα μετάφρασις τοῦ «Κεκραγαρίου τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου»

Ἐμελετήθη μέχρι τοῦδε ὑπὸ εἰδικῶν ἐρευνητῶν ὁ ἅγιος Νεκτάριος ὡς πνευματικός, ὡς μοναστικός, ὡς ἐκκλησιαστικὸς ἀνὴρ καὶ ἡγέτης. Ὁ γράφων θὰ ἀναφερθῇ εἰς τὸν ποιητὴν καὶ φιλόλογον ἅγιον Νεκτάριον, εἰς πτυχὰς δηλαδὴ τῆς πολυσχιδοῦς προσωπικότητος αὐτοῦ, αἱ ὁποῖαι ἀσφαλῶς δὲν καλύπτουν τὸν χῶρον τῆς ἁγιότητος, ἀλλ' ἐξεταζόμεναι συντελοῦν εἰς τὴν διαμόρφωσιν πλήρους καὶ σαφοῦς εἰκόνος περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας τοῦ νεοφανοῦς ἁγίου. Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι ἡ ἐνασχόλησις περὶ τὴν διακρίβωσιν τῶν βίων καὶ τῶν ἔργων τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ πρέπει νὰ γίνεται μετὰ πολλῆς εὐθύνης, ἂν μὴ καὶ «μετὰ φόβου», καθ' ὅσον ὁ ἐρευνητὴς προσεγγίζει εἰς περιοχὰς καθηγιασμένας διὰ τῶν ἱδρώτων τῶν ἀνθρώπων τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν μυριπνόων αὐρῶν τῆς θείας χάριτος, αἱ ὁποῖαι ἐνηύγασαν τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν πρὸς παραγωγὴν πνευματικῶν δημιουργημάτων.

Ἔχουν ἤδη ἐξετασθῆ αἱ θέσεις τοῦ ἁγίου ἔναντι τῆς βυζαντινῆς καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς καὶ ἔχουν ἐντοπισθῆ τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ψαλτικὴν τέχνην κείμενα αὐτοῦ[1]. Δὲν ἔχει ἐπαρκῶς ἐξετασθῆ τὸ ποιη-

---

1. Βλ. Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη, «Δύο χειρόγραφα τοῦ Θεοτοκαρίου τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου», *Θεολογία* ΞΕ΄ (1994), σσ. 355-394· καὶ εἰς ἰδιαίτερον ἀνάτυπον, Ἀθῆναι 1994, ἐκ σσ. 46. Τοῦ αὐτοῦ, «Ἡ μουσικότης τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου», *Ὁ Ἐφημέριος* ΜΔ΄ (1995), σσ. 313-316· καὶ εἰς ἰδιαίτερον ἀνάτυπον, Ἀθήνα 1995, ἐκ σσ. 20. Τοῦ αὐτοῦ, *Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος καὶ ἡ ἀγάπη του γιὰ τὴν ποίηση καὶ τὴν μουσική. Εἰσαγωγικὸ σχεδίασμα στὴν ποιητική-μουσικὴ διάσταση τοῦ ἔργου τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου*, [Ἀθῆναι]

τικὸν ἔργον τοῦ ἁγίου, πρωτότυπον καὶ μεταφραστικόν. Καὶ τὸ μὲν πρωτότυπον ποιητικὸν αὐτοῦ ἔργον ἀποτυποῦται εἰς τὸ *Θεοτοκάριον*[2] καὶ εἰς τὸ *Τριαδικόν*[3], τὸ δὲ ἐν μεταφράσει εἰς τὸ *Ψαλτήριον τοῦ προφητάνακτος Δαβίδ*[4] καὶ εἰς τὸ *Κεκραγάριον τοῦ θείου καὶ ἱεροῦ Αὐγουστίνου*[5].

Χρήσιμον εἶναι νὰ τονισθῇ ὅτι ὁ ἅγιος, ὡς ἀναγράφει εἰς ἐπιστολὰς πρὸς τὰς μοναχάς-μαθητρίας αὐτοῦ, ἀνέλαβε τὴν πρωτοβουλίαν τῆς συνθέσεως τοῦ *Θεοτοκαρίου* καὶ τοῦ *Τριαδικοῦ* καὶ τῆς ποιητικῆς μεταπλάσεως τοῦ *Ψαλτηρίου* καὶ τοῦ *Κεκραγαρίου* τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου, ἐπιθυμῶν ὅπως καταστήσῃ αὐτὰ κατανοητότερα εἰς τὰς ἀμαθεῖς καὶ ὀλιγογραμμάτους μοναχάς, καλλιεργήσῃ εἰς αὐτὰς ὀρθόδοξον δογματικὴν συνείδησιν καὶ παροτρύνῃ αὐτὰς εἰς πνευματικὰς ἐνασχολήσεις. Ὑπ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα δέον νὰ θεωρήσωμεν καὶ τὰς πρὸς τὰς μοναχὰς ἀπευθυνομένας προτροπὰς ἐν τῇ ὑπ' ἀριθμὸν 16 ἐπιστολῇ (κατὰ τὴν ἀρίθμησιν Θεοκλήτου Διονυσιάτου): «*Τοὺς ὕμνους, τὰς ᾠδὰς καὶ τοὺς κανόνας θὰ τὰ δώσω εἰς τὴν κυρίαν Ζερβουλάκου νὰ τὰ ἀντιγράψῃ ὅλα καὶ νὰ σᾶς τὰ στείλω [...] Πιστεύω, ὅτι θὰ μεί-*

1998, σσ. 176· βιβλιοκριθὲν ὑπὸ Δ. Χ. Καλαμάκη ἐν· *Παρνασσῷ* Μ´ (1998), σσ. 371-373. Τοῦ αὐτοῦ, «Ὁ Πενταπόλεως Νεκτάριος Κεφαλᾶς· ἕνας μουσικώτατος ἅγιος τοῦ ἐκπνέοντος αἰῶνός μας», *Θεοδρομία* 3 (Ἰούλιος-Σεπτέμβριος 1999), σσ. 37-52.

2. Βλ. *Θεοτοκάριον ἤτοι προσευχητάριον μικρόν [...]*, ἐν Ἀθήναις 1905· καὶ *Θεοτοκάριον ἤτοι ᾠδαὶ καὶ ὕμνοι πρὸς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον καὶ Ἀειπάρθενον Μαρίαν [...]. ἔκδοσις δευτέρα ἐπηυξημένη*, ἐν Ἀθήναις 1907. Τὸν πληρέστερον κατάλογον τῶν ἔργων τοῦ ἁγίου Νεκταρίου βλ. ἐν· Βαρβάρας Χ. Γιαννακοπούλου, «Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως. Ὁ Διευθυντὴς τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ὁ Παιδαγωγός, ὁ Θεολόγος», *Κοινωνία* ΛΗ´ (1995), σσ. 287-291· καὶ ἐν ἀνατύπῳ, Ἀθήνα 1995, σσ. 50-56.

3. Βλ. *Τριαδικὸν ἤτοι ᾠδαὶ καὶ ὕμνοι πρὸς τὸν ἐν Τριάδι Θεόν [...]*, ἐν Ἀθήναις 1909.

4. Βλ. *Ψαλτήριον τοῦ προφητάνακτος Δαυῒδ ἐντεταμένον εἰς μέτρα κατὰ τὴν τονικὴν βάσιν μετὰ ἑρμηνευτικῶν σημειώσεων [...]*, ἐν Ἀθήναις 1908.

5. Βλ. *Κεκραγάριον τοῦ θείου καὶ ἱεροῦ Αὐγουστίνου, Ἐπισκόπου Ἱππῶνος [...] ἐνταθὲν εἰς μέτρα κατὰ τὴν τονικὴν βάσιν ἐκ τῆς Μεταφράσεως τοῦ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως, ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Πενταπόλεως Νεκταρίου*, τόμοι 1-2, ἐν Ἀθήναις 1910.

νητε πολὺ εὐχαριστημέναι καὶ δύνασθε ν' ἀναγινώσκητε ἐξ αὐτοῦ ἀντὶ ἑτέρου ἀναγνώσματος ἢ κανόνος, διότι φέρουσι κατάνυξιν καὶ διότι αἱ πρὸς τὴν κυρίαν Θεοτόκον παρακλήσεις ἔχουσί τι τὸ ὁποῖον δὲν ἔχουσιν οἱ κανόνες τῶν ἁγίων, οἵτινες δὲν εἶναι προσευχή, ἀλλ' ἔπαινος τοῦ ἁγίου, δυνάμεθα δὲ νὰ περιορισθῶμεν εἰς ὀλιγωτέρους ἐπαίνους· ἡ ἀνάγνωσις τῶν κανόνων τῶν ἁγίων καὶ τῶν Μηναίων καὶ τῆς Παρακλητικῆς δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαία, δύνασθε ἀντ' αὐτῶν ν' ἀναγινώσκητε ἕνα κανόνα τῆς Κυρίας Θεοτόκου ἐκ τοῦ Μεγάλου Θεοτοκαρίου τοῦ χειρογράφου, τὸ ὁποῖον θὰ σᾶς στείλω· θέλω οἱ λόγοι νὰ ὁμιλῶσιν εἰς τὴν καρδίαν σας· θέλω νὰ μὴ ἐκτελῆτε τύπον προσευχῆς, ἀλλὰ λατρείαν· διότι ἡ καρδία ἐκ τῆς λατρείας ἱκανοποιεῖται καὶ οὐχὶ ἐκ τῶν τύπων, οὐχὶ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ὅλων τῶν κανόνων, οἵτινες ἐγράφησαν διὰ τὸν πανηγυρισμὸν τῶν ἁγίων, ἀλλὰ ἐκ τοῦ ποιοῦ τῆς προσευχῆς. Ἐπιθυμῶ νὰ μὲ ἐννοῆτε τί λέγω»[6]. Ὁ ἔχων ἀναχθῆ εἰς ὑψηλὰς βαθμίδας διακρίσεως καὶ πνευματικότητος ἅγιος Νεκτάριος ἐπεζήτει καὶ διὰ τοῦ ὡς ἄνω τρόπου τὸν καταρτισμὸν τῶν μελῶν τῆς νεοπαγοῦς ἀδελφότητος. Ὑπεράγαν τις αὐστηρὸς θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ τὸν παρεξηγήσῃ. Δι' αὐτὸ καὶ τονίζει: «*Ἐπιθυμῶ νὰ μὲ ἐννοῆτε τί λέγω*».

Μεταξὺ τῶν ὑπὸ τοῦ ἁγίου μεταφρασθέντων καὶ ποιητικῶς μεταπλασθέντων ἔργων εἶναι καὶ τὸ *Κεκραγάριον τοῦ θείου καὶ ἱεροῦ Αὐγουστίνου*. Πρόκειται περὶ ποιητικῆς μεταπλάσεως τῆς εἰς πεζὸν λόγον ἐκπονηθείσης παρὰ τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως μεταφράσεως τῶν φερομένων ὡς ἔργων τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου *Μελετῶν*[7], *Μονολογίων*[8], *Περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ θεωρίας* (ἢ *Ἐγχειριδίου*)[9] καὶ *Περὶ συντριβῆς καρ-*

---

6. Βλ. μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, *Ἁγίου Νεκταρίου ἐπισκόπου Πενταπόλεως 35 ποιμαντικὲς ἐπιστολές*, [Ἀθῆναι] 1993, σσ. 76-77.

7. *P.L.* 40, 901-942.

8. *P.L.* 40, 863-898.

9. *P.L.* 40, 951-968.

δίας[10]. Ὁ τίτλος *Κεκραγάριον* ἐχρησιμοποιήθη, πιθανῶς, τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως (καὶ διετηρήθη ὑπὸ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου), καθ' ὅσον, κατὰ Βούλγαριν, *ὁ θεσπέσιος πατὴρ* (ἱερὸς Αὐγουστῖνος), τὰς δεήσεις αὐτὰς *πρὸς Θεὸν ἀναπέμπων ἐνδελεχῶς ἐκέκραγεν*[11], κατὰ τὸν γνωστὸν ψαλμικὸν στίχον[12], ἐξ οὗ προφανῶς ἐνεπνεύσθη ὁ μεταφραστὴς τὸν τίτλον τῆς μεταφράσεως. Ἂς ἴδωμεν ἀναλυτικώτερον τὴν ἱστορίαν τῆς συνθέσεως τοῦ ἔργου τούτου καὶ τὴν τύχην αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Περὶ τοὺς ιβ´-ιγ´ αἰῶνας εἰς τὴν Δύσιν ἐμφανίζονται πολυάριθμα ψευδεπίγραφα κείμενα, πολλὰ τῶν ὁποίων προσγράφονται εἰς τὸν ἱερὸν Αὐγουστῖνον (354-430)[13]. Τὰ κείμενα ταῦτα ἀποτελοῦν συμπιλήματα ἐξ ἀποσπασμάτων ἔργων τοῦ ἱεροῦ πατρὸς ἀλλὰ καὶ ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, τὰ δ' οὕτω ἀπαρτιζόμενα νέα ἔργα διακρίνονται ὑπὸ πνεύματος ἐσωστρεφείας, πνευματικῆς ἀνατάσεως, θείου ἔρωτος καὶ θείας θεωρίας, χρησιμοποιοῦνται δ' εὐχερῶς ὡς προσευχητικὰ ἐγχειρίδια (προσευχητάρια) φέροντα πολλάκις τὸν τίτλον· *meditationes*. Μεταξὺ τῶν κειμένων τούτων ἰδιαιτέραν διάδοσιν εἶχε τὸ Ψευδαυγουστίνειον ἔργον· *Soliloquia* (*Μονόλογοι* ἢ *Μονολόγια*), τοῦ ὁποίου ὁ πλήρης λατινικὸς τίτλος εἶναι· *Soliloquiorum animae ad Deum liber unus*[14]. Πρόκειται περὶ προσευχητικῶν μονολόγων τοὺς ὁποίους ἀπευ-

---

10. *P.L.* 40, 943-950.

11. Βλ. κατωτέρω, τὸν τίτλον τῆς ἐκδόσεως τῆς μεταφράσεως τοῦ Βουλγάρεως.

12. Ψαλμ. ρμ´, 1.

13. Περὶ τῆς θέσεως τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς τύχης τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ βλ. Δ. Νικήτα, «Ἡ παρουσία τοῦ Αὐγουστίνου στὴν Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία», *Κληρονομία* 14 (1982), σσ. 7-24· καὶ Διονυσίου Χ. Καλαμάκη, *Ἀνθολόγιον ἐκ τῶν ἔργων Αὐγουστίνου Ἱππῶνος ἐξελληνισθὲν ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Κυδώνη*, Ἀθῆναι 1996, σσ. 13-16. Περὶ τῶν μεταφράσεων τῶν ἔργων τοῦ Ἱ. Αὐγουστίνου εἰς τὴν ἑλληνικὴν βλ. M. Rackl, «Die Griechischen Augustinus Übersetzungen», ἐν· *Miscellanea Francesco Ehrle. Scritti di Storia e Paleografia, vol. I. Per la storia della teologia e della filosofia* (*Studi e Testi*, 37), Roma 1924, σσ. 1-38.

14. Τὸ ἔργον τοῦτο διαφέρει τοῦ γνησίου ἔργου τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου *Soliloquia* (E.

θύνει ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ πρὸς τὸν Κύριον καὶ Δημιουργὸν αὐτῆς Θεόν, ἐκζητοῦσα τὸν θεῖον φωτισμὸν καὶ τὴν σωτηρίαν, μετανοοῦσα διὰ τὰς ἁμαρτίας καὶ ὑμνοῦσα τὸν πλάστην αὐτῆς. Τοῦ ἔργου τούτου ἐξεπονήθησαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ αἱ ἑξῆς μεταφράσεις:

1. Κατὰ τὸν ιδ΄ αἰῶνα ἐκπονεῖ μετάφρασιν τῶν Μονολογίων ὁ **Δημήτριος Κυδώνης** (1324/5-1397/8). Ἡ μετάφρασις σῴζεται εἰς 40 κώδικας ὑπὸ διαφόρους τίτλους. Ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου ἐν ἔτει 1799, ἐν Κωνσταντινουπόλει, συμπεριληφθεῖσα εἰς τὸ βιβλίον· *Ἐπιτομὴ ἐκ τῶν Προφητανακτοδαβιτικῶν ψαλμῶν. Ἀπάνθισμα διαφόρων κατανυκτικῶν εὐχῶν περιέχον καὶ τὰς Θεολογικάς, καὶ πρὸς θεῖον ἔρωτα θεωρητικὰς εὐχὰς τοῦ Ἱεροῦ Αὐγουστίνου Ἐπισκόπου Ἱππῶνος. Ὧν ἐν τῇ ἀρχῇ Λόγος τις περὶ Μετανοίας. Καὶ ἐν τῷ τέλει λόγος ἕτερος περὶ Ἀρχιερωσύνης. Νῦν μὲν Τύποις ἐκδοθέντα διὰ δαπάνης τοῦ Παναγιωτάτου καὶ Θειοτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κυρίου Κυρίου Νεοφύτου Ἐπιμελῶς δὲ διορθωθέντα παρὰ τοῦ ἐν μοναχοῖς ἐλαχίστου Νικοδήμου εἰς κοινὴν τῶν Ὀρθοδόξων ὠφέλειαν. Ἐν τῷ τοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Τυπογραφείῳ. Ἔτει 1799.* Ἐν σ. 193 τοῦ βιβλίου ἀναγινώσκομεν: *Τοῦ Ἱεροῦ Αὐγουστίνου Ἐπισκόπου Ἱππῶνος Προσευχαὶ πάνυ θεολογικαί, κατανυκτικαί, καὶ πρὸς θεῖον ἔρωτα θεωρητικαὶ καλούμεναι Μονόλογοι, ὡς ἐπὶ σχήματι διαλέξεως πρὸς τὸν Θεόν, εἰς ὠφέλειαν καὶ σωτηρίαν τῶν διὰ προσευχῆς φιλούντων ἀεὶ τῷ Θεῷ συνεῖναι. Ἑρμηνευθεῖσαι εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνὴν παρὰ Δημητρίου τοῦ*

Dekkers, *Clavis Patrum Latinorum*, Steenburgis 1995[3], σ. 100, 252). Περὶ τοῦ Ψευδαυγουστινείου ἔργου *Soliloquia* βλ. M. Zelzer, «Soliloquiorum libri duo», *Kindlers Literatur Lexicon* 6 (1964), 1664-1665. Ἔκδοσιν τῆς ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Κυδώνη γενομένης ἑλληνικῆς μεταφράσεως μετ' ἐμπεριστατωμένης εἰσαγωγῆς βλ. ἐν· Ἄννης Κ. Κόλτσιου, *Δημητρίου Κυδώνη Ἡ Βυζαντινὴ μετάφραση τοῦ ψευδαυγουστινείου ἔργου Soliloquia*, διδακτορικὴ διατριβή, Θεσσαλονίκη 1998 (ἀνέκδοτος).

Κυδώνη. Inc.: *Εὐχὴ Α΄. Τί ἂν εἴπῃ ἡ νύμφη ψυχὴ πρὸς τὸν νοητὸν αὐτῆς, καὶ γλυκύτατον νυμφίον, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, πρὸς μόνον αὐτὸν διαλεγομένη. Περὶ τῆς ἀῤῥήτου γλυκύτητος τοῦ Θεοῦ. / Ἐπιγνοίην σε Κύριε, τὸν ἐπιγινώσκοντά με*... Des.: *Εὐχὴ ΛΖ΄ εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα. Ὦ τρία καὶ συναΐδια πρόσωπα* [...] *πάντοτε, νῦν καὶ ἀεί, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν*. Ἡ ἔκδοσις τῆς μεταφράσεως ἐγένετο κατόπιν ἐπιθυμίας τοῦ Πατριάρχου Νεοφύτου Ζ΄ (1789-1794 καὶ 1798-1801)[15], ὅστις «*ἀναγνοὺς καὶ τὰς τοῦ Μακαρίου, Σοφωτάτου τε καὶ Θεολογικωτάτου Αὐγουστίνου θεωρητικὰς Εὐχάς, καὶ τῷ γλυκερῷ βέλει τοῦ ἐν αὐταῖς θείου πόθου καὶ ἔρωτος βληθεὶς τὴν ψυχήν, ἀντιγραφῆναι δὴ καὶ ταύτας, καὶ διορθωθῆναι προσέταξεν, ὁ πεισίνωρ καὶ ἀγανόφρων καὶ ἰσόθεος φὼς καὶ πεπνυμένα μήδεα εἰδώς*»[16]. Τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ὅλης ἐκδόσεως εἶχεν, ὡς προεγράφη, ὁ Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης[17]. Ὁ θαυμασμὸς τοῦ ἁγίου Νικοδήμου πρὸς τὸν μέγαν τῆς Ἐκκλησίας πατέρα καὶ διδάσκαλον Αὐγουστῖνον καὶ ἡ πεποίθησις αὐτοῦ ὅτι διὰ τῶν εὐχῶν-μονολογίων δύναται ἡ ψυχὴ νὰ τρωθῇ ὑπὸ τῆς θείας ἀγάπης καὶ νὰ προσκολληθῇ πρὸς τὸν ἑαυτῆς Νυμφίον ἐκδηλοῦνται ἐντόνως εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ *Προοιμίου τοῖς ἐντευξομένοις*[18]. Ὁ κῶδιξ ἐκ τοῦ ὁποίου ἠρύσθη ὁ Νικόδη-

---

15. Περὶ τούτου βλ. Μανουὴλ Γεδεών, *Πατριαρχικοὶ πίνακες. Εἰδήσεις ἱστορικαὶ βιογραφικαὶ περὶ τῶν Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου μέχρις Ἰωακεὶμ Γ΄ τοῦ ἀπὸ Θεσσαλονίκης. 36-1884*, Ἀθῆναι 1996, (Ἀνασύνταξις κειμένου - Ἐπιμέλεια ὑπὸ Ν. Φοροπούλου), σσ. 574-579, 585-589.

16. Βλ. *Ἐπιτομὴ ἐκ τῶν Προφητανακτοδαβιτικῶν ψαλμῶν [...], ἔνθ᾽ ἀν.*, σσ. 12-13.

17. Βασικὴν περὶ αὐτοῦ βιβλιογραφίαν βλ. ἐν· μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, *Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης 1749-1809. Ὁ βίος καὶ τὰ ἔργα του*, Ἀθήνα 1982[2], σσ. 257-263.

18. Βλ. *Ἐπιτομὴ ἐκ τῶν Προφητανακτοδαβιτικῶν ψαλμῶν [...], ἔνθ. ἀν.*, σ. 13, σημ. δ΄: «*Μέγας Διδάσκαλος καὶ Θεολόγος περιφανέστατος τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἀνεδείχθη, πάμπολλα συγγράμματα καταλιπὼν ἐν αὐτῇ, ἅπερ πάντα Λατινιστὶ μόνον εἰσὶ γεγραμμένα· τὸ ὁποῖον τῇ ἀληθείᾳ εἶναι πολλῆς λύπης ἄξιον, τὸ νὰ ὑστερώμεθα ἡμεῖς τοιούτου πλούτου πνευ-*

μος τὴν μετάφρασιν δὲν δηλοῦται. Ἐκ τῆς ἐν λόγῳ ἐκδόσεως ἀναπαρήχθησαν ἔκτοτε ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει εὐχαὶ εἰς διάφορα προσευχητάρια[19].

2. Δεύτερος ἐξεπόνησε μετάφρασιν τῶν *Μονολογίων* ὁ **Νεόφυτος Ροδινὸς ὁ Κύπριος**, ὅστις προσχωρήσας εἰς τὸν Καθολικισμὸν καὶ ἐργασθεὶς εἰς Πολωνίαν, Νεάπολιν καὶ Β. Ἤπειρον ἀνέλαβε τὴν εἰς δημώδη γλῶσσαν μετάφρασιν τοῦ ἔργου τούτου ἐν τῷ πλαισίῳ προπαγανδιστικῆς δράσεως. Ἡ μετάφρασις ἐξεδόθη ἐν Ρώμῃ τὸ πρῶτον τῷ 1637 ὑπὸ τὸν τίτλον· *Νεόφυτος ὁ Ροδινὸς ὁ Κύπριος, τοῦ ἐν ἁγίοις*

ματικοῦ. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων δὲ αὐτοῦ ὀλίγα τινὰ φέρονται μεταφρασμένα εἰς γλῶσσαν ἑλληνικήν [...] (ἃ καὶ εἴθε νὰ εὑρεθῇ τινας φιλόχριστος διὰ νὰ τὰ ἐκδώσῃ). Καὶ αἱ παροῦσαι εὐχαί, αἱ παρὰ Δημητρίου τοῦ Κυδώνη τοῦ ἀποστατήσαντος μὲν ἐκ τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ πρὸς τὴν λατινίδα αὐτομολήσαντος, σοφοῦ δὲ κατὰ τὰ ἄλλα ἀνδρὸς καὶ μᾶλλον ἐν ταῖς ἀναλογίαις τῶν ἀριθμῶν καὶ ἐν τῇ προσφυεστάτῃ μεθερμηνεύσει ἀπὸ τῆς Λατινικῆς Γλώσσης εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ...»· καὶ σσ. 16-17: «*Εἰς δὲ τὰς εὐχὰς τοῦ θείου καὶ ἱεροῦ Αὐγουστίνου, ὢ πόσα ὑψηλὰ καὶ θεολογικὰ νοήματα θέλετε εὕρετε, ὢ πόσα βέλη καὶ κέντρα θείας ἀγάπης θέλετε λάβετε εἰς τὰς ψυχάς σας, ὢ πόσην κατάνυξιν θέλετε ἀποκτήσετε εἰς τὰς καρδίας σας· πλήρεις γάρ εἰσιν αὗται θεοσοφίας, πλήρεις θείου ἔρωτος, πλήρεις ἱερᾶς κατανύξεως. ὅθεν ὅποιος ἀναγινώσκει ταύτας μὲ τὴν πρέπουσαν προσοχήν, καὶ τρωθῇ μίαν φορὰν ἀπὸ τὸν ἐν αὐταῖς ἀναβλύζοντα θεῖον ἔρωτα, αὐτὸς θέλει γένῃ ὄχι μόνον ἔξω πάντων τῶν αἰσθητῶν κτισμάτων, ὄχι μόνον ἔξω τῶν νοητῶν, ἀλλὰ καὶ ἔξω τοῦ ἑαυτοῦ του. καὶ ὅλος δι' ὅλου θέλει προσκολληθῇ καὶ γένῃ ἕνα μὲ τὸν ἀγαπητόν του καὶ ἐρωμένον θεόν. ἐπειδὴ κατὰ τὸ πετεινὸν τοῦ Οὐρανοῦ, τὸν ἀρεοπαγίτην λέγω Διονύσιον, ἐκστατικός ἐστιν ὁ θεῖος ἔρως οὐκ ἐῶν ἑαυτῶν εἶναι τοὺς ἐραστάς, ἀλλὰ τῶν ἐρωμένων (περὶ θείων ὀνομ. κεφ. δ΄) καὶ σχεδόν, ἔχει νὰ φωνάζῃ, καὶ αὐτὸς ἐκεῖνα τὰ ἐρωτικὰ λόγια, τῆς ᾀσματιζούσης νύμφης "ὥρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλήμ, ἐν ταῖς δυνάμεσι, καὶ ἐν ταῖς ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ. ἐὰν εὕρητε τὸν ἀδελφιδόν μου, τί ἀπαγγείλητε αὐτῷ; ὅτι τετρωμένη ἀγάπης ἐγώ εἰμι".* Καὶ *πάλιν "μὴ ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχή μου ἴδετε;"* (ᾆσμα ε΄, 8)».

19. Βλ. π.χ. *Αὐγουστίνου Ἐπισκόπου Ἱππῶνος. Μικρὸν Κεκραγάριον, ἤτοι Ἐκλογαὶ ἐκ τοῦ Κεκραγαρίου τοῦ Ἱεροῦ Αὐγουστίνου. Ἔκδοσις Ἱερᾶς καὶ Σεβασμίας Δεσποτικῆς Μονῆς Ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτῆρος Μετοχίου Ἱ. Μ. Ὁσίου Γρηγορίου Ἁγίου Ὄρους Ἄθω*, ἐν Κρονίζῃ Κουβαρᾶ Ἀττικῆς 1969, σσ. 70· καὶ *Προσευχητάριον περιέχον ἱερὰς προσευχὰς εἰς πᾶσαν ἀνάγκην καὶ θλῖψιν ψυχῆς, ἐκ τοῦ μεγάλου Προσευχηταρίου Ἀ. Δ. Σιμωνώφ*, (ἐκδ. Σ. Ν. Σχοινᾶς), ἐν Βόλῳ 1971[4], σσ. 307-387 καὶ σποράδην.

πατρὸς ἡμῶν Αὐγουστίνου Ἐπισκόπου Ἱππῶνος ἐγχειρήδιον εἰς τὴν κοινὴν τῶν Ρωμαίων γλῶσσαν μεθερμηνευθέν. Ρώμη 1637, καὶ τὸ δεύτερον τῷ 1671 ὑπὸ τὸν τίτλον· *Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Αὐγουστίνου Ἐπισκόπου Ἱππῶνος ἐγχειρίδιον εἰς τὴν κοινὴν τῶν Ρωμαίων γλῶσσαν μεθερμηνευθὲν ὑπὸ Νεοφύτου τοῦ Ροδινοῦ τοῦ Κυπρίου, Romae 1671. Typ. S. Cong. de Propaganda Fide*[20].

3. Τρίτη μετάφρασις τῶν *Μονολογίων* εἶναι ἡ ἐκπονηθεῖσα ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ **Αὐγουστίνου Χαλκοῦ** κατὰ τὸν ιζ´ αἰῶνα, σῳζομένη κολοβὴ εἰς τὸν κώδικα Monacensis gr. 573, φφ. 110v-137v (ιζ´ αἰ.) ὑπὸ τὸν τίτλον· *Τοῦ παμμεγίστου τῆς ἐκκλησίας διδασκάλου Αὐρηλίου Αὐγουστίνου μονολόγια ἐν οἷσπερ ἡ ψυχὴ Θεῷ λαλεῖ*, καὶ παραμένουσα εἰσέτι ἀνέκδοτος[21].

4. Πέντε ἔτη μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς μεταφράσεως τοῦ Δημητρίου Κυδώνη παρὰ τοῦ Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου (ἤτοι τῷ 1804) δημοσιεύεται ἐν Λειψίᾳ παρὰ τοῦ **Εὐγενίου Βουλγάρεως** (1716-1806) μετάφρασις καὶ τῶν τεσσάρων ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Αὐγουστίνου φερομένων καὶ προμνημονευθέντων ἔργων, ἤτοι τῶν *Μελετῶν*, τῶν *Μονολογίων*, τοῦ *Περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ θεωρίας* καὶ τοῦ *Περὶ συντριβῆς καρδίας*. Τὸ ἔργον ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Λειψίᾳ τῷ 1804 ὑπὸ τὸν τίτλον· *Τὸ Κεκραγάριον τοῦ θείου καὶ ἱεροῦ Αὐγουστίνου, Ἐπισκόπου Ἱππῶνος, ἤτοι: Βιβλία τέσσαρα: Α´. Αἱ Μελέται. Β´. Τὰ Μονολόγια. Γ´. Τὸ περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ Θεωρίας. Δ´. Τὸ περὶ συντριβῆς καρδίας. Ἐν οἷς περιέχονται Αἰνέσεις τε, καὶ Δεήσεις, καὶ εὐχαριστίαι θερμόταται, ἃς ὁ θεσπέσιος Πατὴρ πρὸς Θεὸν ἀναπέμπων ἐνδελεχῶς ΕΚΕΚΡΑΓΕΝ. Ὑπὸ μὲν τοῦ Α. Ε. τοῦ Β. ἐξερμηνευθεῖσαι, ὑπὸ δὲ τῆς πανεντίμου Τετρακτύος τῶν Αὐταδέλφων Κυρίων ΖΩΣΙΜΑΔΩΝ, Α.*

20. Περὶ τῆς μεταφράσεως ταύτης βλ. Κόλτσιου, *μν. ἔ.*, σσ. 67-69.
21. Περὶ ταύτης βλ. Κόλτσιου, *μν. ἔ.*, σσ. 71-72.

καὶ Ν. καὶ Ζ. καὶ Μ. ἰδίᾳ φιλοτίμῳ δαπάνῃ τύποις ἐκδοθεῖσαι, ἐπὶ τῷ διανεμηθῆναι δωρεὰν εἰς χρῆσιν ψυχωφελῆ τῶν τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας πρόνοιαν ποιουμένων. Ἐν Λειψίᾳ τῆς Σαξωνίας. Ἐν τῇ τυπογραφείᾳ τοῦ Βράϊτκοπφ καὶ Αἴρτελ, αωδʹ, 1804, καὶ τὸ δεύτερον τῷ 1824 ἐν Μόσχᾳ ὑπὸ τὸν τίτλον· *Τὸ Κεκραγάριον τοῦ θείου καὶ ἱεροῦ Αὐγουστίνου, Ἐπισκόπου Ἱππῶνος, ἤτοι: Βιβλία τέσσαρα: Αʹ. Αἱ Μελέται. Βʹ. Τὰ Μονολόγια. Γʹ. Τὸ περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ θεωρίας. Δʹ. Τὸ περὶ συντριβῆς καρδίας. Ἐν οἷς περιέχονται Αἰνέσεις τε, καὶ Δεήσεις καὶ εὐχαριστίαι θερμόταται, ἃς ὁ θεσπέσιος Πατὴρ πρὸς Θεὸν ἀναπέμπων ἐνδελεχῶς ΕΚΕΚΡΑΓΕΝ. Ὑπὸ μὲν τοῦ Α. Ε. τοῦ Β. ἐξερμηνευθεῖσαι, ὑπὸ δὲ τῆς πανεντίμου Τετρακτύους* (sic) *τῶν Αὐταδέλφων Κυρίων ΖΩΣΙΜΑΔΩΝ, Α. καὶ Ν. καὶ Ζ. καὶ Μ. ἰδίᾳ φιλοτίμῳ δαπάνῃ τύποις ἐκδοθεῖσαι. Βʹ ἔκδοσις. Ἐν Μόσχᾳ. Ἐν τῷ τυπογραφείῳ Αὐγούστου τοῦ Σεμένου, αωκδʹ, 1824*. Πρῶτος ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις φαίνεται ἀποδοὺς εἰς τὰ ψευδαυγουστίνεια ταῦτα ἔργα τὸν συνοπτικὸν τίτλον· *Κεκραγάριον*. Ὁ μεταφραστὴς φαίνεται ἐπίσης ὅτι ἠγνόει τὴν πρὸ πενταετίας (ἤτοι ἐν ἔτει 1799) δημοσιευθεῖσαν Κυδώνειον μετάφρασιν τῶν *Μονολογίων*[22]. Ἄξιον ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι ὅτι ὁ Βούλγαρις μετέφρασεν οὐχὶ μόνον τὰ *Μονολόγια*, ἀλλὰ καὶ τὰ τέσσαρα ὡς ἄνω μνημονευθέντα ἔργα[23].

5. Τὴν μετάφρασιν ταύτην τοῦ Βουλγάρεως μετέπλασε ποιητικῶς

---

22. Ὁ Ἰω. Σακκελίων ἐν· *Πατμιακῇ Βιβλιοθήκῃ*, ἐν Ἀθήναις 1890, σ. 177, σημ. 2, περιγράφων τὸν Πατμιακὸν κώδικα 390, σημειοῖ: «*Ἡ ἐκ τῆς λατινίδος φωνῆς παλαιὰ αὐτῶν μεταγλώττισίς ἐστι Δημητρίου τοῦ Κυδώνη καὶ κατ' αὐτὴν ἐξεδόθησαν ἐν τῇ Ἐπιτομῇ ἐκ τῶν Προφητανακτοδαβιτικῶν ψαλμῶν κ.λπ. [...] Τοῦτο δ' ἐλάνθανεν, ὡς ἔοικεν, Εὐγένιον τὸν θαυμάσιον, τὴν ἰδίαν μεταγλώττισιν αὐτῶν μετὰ καί τινων ἄλλων τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου ἐκπονήσαντα καὶ ἐκδόντα*».

23. Περὶ τῆς μεταφράσεως τοῦ Βουλγάρεως βλ. G. Mercati, «Opuscoli di S. Agostino tradotti dal Bulgaris», ἐν· *Miscellanea Francesco Ehrle. Scritti di Storia e Paleografia, vol. I. Per la storia della teologia e della filosofia* (*Studi e Testi*, 37), Roma 1924, σσ. 457-458· καὶ Κόλτσιου, *μν. ἔ.*, σσ. 69-70.

ἐν ἔτει 1910 ὁ **ἅγιος Νεκτάριος (Κεφαλᾶς), Ἐπίσκοπος Πενταπόλεως**, ὁ θαυματουργός[24]. Τὸ ἔργον ἐδημοσιεύθη ἐν Ἀθήναις τῷ 1910 εἰς δύο τόμους: *Κεκραγάριον τοῦ θείου καὶ ἱεροῦ Αὐγουστίνου Ἐπισκόπου Ἱππῶνος ἤτοι βιβλία τέσσαρα. Α΄, Αἱ Μελέται. Β΄, Τὰ Μονολόγια. Γ΄. Τὸ περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ θεωρίας. Δ΄, Τὸ περὶ συντριβῆς καρδίας, ἐν οἷς περιέχονται αἰνέσεις τε καὶ δεήσεις καὶ εὐχαριστίαι θερμόταται, ἃς ὁ θεσπέσιος Πατὴρ πρὸς Θεὸν ἀναπέμπων ἐκέκραγεν. Ἐνταθὲν εἰς μέτρα κατὰ τὴν τονικὴν βάσιν ἐκ τῆς Μεταφράσεως τοῦ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως. Ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Πενταπόλεως Νεκταρίου. Βιβλίον Α΄, ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Παρ. Λεώνη, 1910.* (: *Αἱ Μελέται*, σσ. 1-184). *Βιβλίον Β΄. Γ΄. Δ΄, ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Παρ. Λεώνη, 1910* (: *Τὰ Μονολόγια*, σσ. 3-145. *Τὸ ἐγχειρίδιον περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ θεωρίας*, σσ. 147-224. *Τὸ περὶ συντριβῆς καρδίας*, σσ. 225-261). Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἠκολούθησεν ἀκριβῶς τὴν κατὰ βιβλία καὶ κεφάλαια διαίρεσιν τοῦ Βουλγάρεως, διετήρησε δὲ ἀπαραλλάκτους τοὺς τίτλους τῶν βιβλίων καὶ κεφαλαίων, ὡς π.χ.: *Βιβλίον πρῶτον. Μελέται τοῦ θείου καὶ ἱεροῦ Αὐγουστίνου ἐντεταμέναι εἰς μέτρα κατὰ τὴν τονικὴν βάσιν. Κεφάλαιον Α΄. Ψυχὴ Θεὸν τὸν πάντα ἰσχύοντα ἐπικαλουμένη πρὸς ἠθῶν τε καὶ βίου τοῦ ἑαυτῆς ἐπανόρθωσιν. Βιβλίον δεύτερον. Τὰ Μονολόγια τοῦ θείου καὶ ἱεροῦ Αὐγουστίνου ἤτοι ἐντεύξεις ψυχῆς, μόνης μόνῳ τῷ Θεῷ προσδιαλεγομένης. Κεφάλαιον Α΄. Ψυχῆς ἀνάτασις πρὸς ἐπίγνωσιν Θεοῦ καὶ ἀγάπησιν αὐτοῦ.* Ἐν σσ. 177-179 τοῦ α΄ τόμου παρατίθενται *Ἱκετήριοι Ὠδαὶ πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν*, ποιηθεῖσαι ὑπὸ τοῦ ἁγίου καὶ ψαλλόμεναι κατὰ τὸ «*Δέσποινα, Δέσποινα Μῆτερ*». Ἐν σ. 262 τοῦ β΄ τόμου παρατίθεται ὁ *Ὕμνος εἰς τὴν θείαν ἀγάπην*, ποιηθεὶς ὡσαύτως ὑπὸ τοῦ ἁγίου.

24. Εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ ἁγίου διὰ τὴν ἐκπόνησιν τῆς ποιητικῆς μεταπλάσεως τοῦ ὅλου ἔργου ἴσως συνετέλεσε καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Δ. Σ. Μενάγια ἀρξαμένη ἐν ἔτει 1864 προσπάθεια μεταφράσεως ὑπὸ τὸν τίτλον· *Δεήσεις πάνυ θεολογικαὶ καὶ πρὸς τὸν θεῖον ἔρωτα ἐνάγουσαι*, εἰς τὸ περιοδικόν· *Εὐαγγελικὸς Κῆρυξ*, τόμος 9.

Εἰς τὸν πρόλογον τῆς ἐκδόσεως ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἐπεξηγῶν τὸ ὠθῆσαν αὐτὸν κίνητρον πρὸς ποιητικὸν μεταπλασμὸν τοῦ *Κεκραγαρίου* σημειοῖ: «*Τὸ Κεκραγάριον καίτοι ἐν πεζῷ λόγῳ γεγραμμένον οὐχ ἧττον δύναται νὰ θεωρηθῇ ποίημα ὑψηλόν, διότι ἐστὶν ἀληθὴς ποίησις. Τὸ ὅλον περιεχόμενον τῶν πνευματεμφόρων τούτων συγγραμμάτων μαρτυρεῖ θεῖον ἐνθουσιασμὸν καὶ ἔνθεον ποιητικὴν ἔξαρσιν, δι' ὧν ὁ ἱερὸς θεοφόρος συγγραφεὺς μεταρσιοῦται καὶ ἀνάγεται ἀπὸ τῶν ἐπιγείων πρὸς τὰ Οὐράνια καὶ καθίσταται Οὐρανοπολίτης. Τὸ θαυμάσιον τοῦτο Ἱερὸν βιβλίον καὶ Ἱερὸν Κεκραγάριον ἀναγνώσαντες καὶ ἀγαπήσαντες καὶ ἑλκυσθέντες ἔκ τε τῶν θείων νοημάτων καὶ τοῦ ποιητικοῦ αὐτοῦ ὕψους ἐπεποθήσαμεν νὰ ἀναγάγωμεν αὐτὸ ἀπὸ τοῦ πεζοῦ λόγου εἰς τὸν ἔμμετρον καὶ νὰ περιβάλωμεν τὸ πεζὸν διὰ ποιητικοῦ περιβολαίου, ποιήσωμεν δὲ τελείως καταφανῆ τὴν ποίησιν, καὶ ἀποδῶμεν τῷ Βιβλίῳ τὴν μᾶλλον ἁρμόζουσαν αὐτῷ περιβολήν*»[25].

Ἐκ τούτων καθίσταται σαφὲς ὅτι ὁ ἅγιος εἶχεν ἐνθουσιασθῇ ἐκ τῶν πλήρων ποιητικῆς ἐξάρσεως κειμένων τὰ ὁποῖα ἀνέγνωσεν ἐν τῇ πεζῇ μεταφράσει τοῦ Βουλγάρεως καὶ ἠθέλησε νὰ καταστήσῃ «*καταφανῆ τὴν ποίησιν*», ἤτοι νὰ μεταπλάσῃ ποιητικῶς τὸν λόγον τοῦ Βουλγάρεως καὶ νὰ παραδώσῃ τὸ *Κεκραγάριον* εἰς τὰς μοναχὰς τῆς Ἱ. Μονῆς Ἁγίας Τριάδος ὡς καὶ εἰς πάντας τοὺς πιστοὺς «*εὔληπτον καὶ κατανοητόν*», ἀλλὰ καὶ κατάλληλον πρὸς ψαλμῴδησιν. Τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ διὰ τὴν ψαλμῴδησιν τῶν ἀποδοθέντων ποιητικῶς κειμένων ἐκφράζει καταδήλως εἰς τὴν τελευταίαν παράγραφον τοῦ προλόγου: «*Τὸ Κεκραγάριον ἐνετείναμεν εἰς ποικίλα μέτρα ὅπως διὰ τῆς ποικιλίας τῶν μέτρων ἀποβαίνῃ τερπνὴ καὶ ἀκούραστος ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Βιβλίου. Τὰ ποιήματα πάντα ψάλλονται καὶ ὑπάγονται ὑπό τε τὴν κλίμακα τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς καὶ τῆς τετραφώνου. Ἅπαντα τὰ μέτρα ὑποδεικνύουσι τοῖς μετὰ προσοχῆς μελετῶσι τὸ μέλος καθ' ὃ μελῳδεῖται*

25. Βλ. *Κεκραγάριον [...] ὑπὸ Μητροπολίτου Πενταπόλεως Νεκταρίου*, τόμος 1, ἐν Ἀθήναις 1910, σ. 4.

τὸ ποίημα. Τὰ μέτρα εἰσὶν ἐντεταμένα ἐπὶ τῆς τονικῆς βάσεως»[26]

Τὰ μέτρα τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποίησεν ὁ ἅγιος κατὰ τὴν μετάπλασιν τοῦ *Κεκραγαρίου* εἶναι ρυθμοτονικὰ μέτρα τῆς Νεοελληνικῆς ποιήσεως. Παραθέτομεν κατωτέρω τὰ ἐξ αὐτῶν συνηθέστερον χρησιμοποιούμενα εἰς τὸ *Κεκραγάριον*:

α΄. **στίχοι τροχαϊκοὶ ὀκτασύλλαβοι καὶ ἐν συνθέσει δεκαεξασύλλαβοι**

Ὁ Πατὴρ ὁ ἐλεήμων ὁ χηρῶν τε ὀρφανῶν τε
ἀντιλήπτωρ καὶ προστάτης καὶ πτωχῶν ἐστερημένων.
ὁ ἀδικουμένων πάντων δικαστὴς καὶ ἐκδικήτωρ
Σὺ εἶ ὑπερασπιστής μου.

(α΄ τόμος, σ. 40).

Τοὺς στίχους τούτους ἐχρησιμοποίησαν κατὰ κόρον οἱ ποιηταὶ τῆς Ἑπτανησιακῆς Σχολῆς Σολωμός, Γρυπάρης, Μαρκορᾶς κ.ἄ.[27].

β΄. **στίχοι ἰαμβικοὶ δεκαεξασύλλαβοι προπαροξύτονοι**

Σὲ τὸν ἀγέννητον Θεὸν Πατέρα ὑπερούσιον,
Σὲ τὸν μονογενῆ Υἱὸν Πατρὶ δὲ ὁμοούσιον,
Σὲ Πνεῦμα τὸ παράκλητον τὸ θεῖον καὶ ὁμόθρονον

(α΄ τόμος, σ. 42).

Οἱ στίχοι οὗτοι ἐχρησιμοποιήθησαν συχνάκις ὑπὸ τοῦ Παλαμᾶ, τοῦ Σικελιανοῦ, τοῦ Σεφέρη κ.ἄ.[28]. Ὁ ἅγιος Νεκτάριος, ὡς φαίνεται, προηγήθη εἰς τὴν συστηματικὴν χρῆσιν τοῦ μέτρου τούτου.

---

26. *Αὐτόθι*, σ. 5.

27. Βλ. Θρασυβούλου Σταύρου, *Νεοελληνικὴ Μετρικὴ* (Α.Π.Θ. Ἰνστιτοῦτον Νεοελληνικῶν Σπουδῶν. Ἵδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), Θεσσαλονίκη 1992², σ. 77. [Σολωμός: *γλυκοβύζαστο ἑτοιμάζει γάλα ἀνδρείας καὶ λευτεριᾶς*. Γρυπάρης: *τ᾽ ἅγια καὶ τὰ σεβαστά της περασμένα μεγαλεῖα*].

28. *Αὐτόθι*, σ. 70. [Παλαμᾶς: *παλάτια μεταφυσικά, χυτά, ὑφαντά, τιτανικά*. Σικελιανός: *εἶχα τὴ γέψη τοῦ σταριοῦ, τοῦ τραγουδιοῦ καὶ τοῦ μελιοῦ*].

γ΄. **στίχοι ἀναπαιστικοὶ δωδεκασύλλαβοι τετράμετροι μεσοτονικοὶ**

Ἐγγὺς τῶν θανάτου πυλῶν ἐγενόμην,
τὸ δὲ ἐν αὐταῖς μὴ ἐμὲ συσχεθῆναι
Σύ μου ὁ Δεσπότης Θεὸς ἐξειργάσω.

(β΄ τόμος, σ. 68).

Οἱ στίχοι οὗτοι, κλασσικοὶ τῆς Α΄ Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς, ἐχρησιμοποιήθησαν ὑπὸ τοῦ Ὀρφανίδου καὶ τοῦ Βασιλειάδου[29]. Ὁ ἅγιος εἰς τοιοῦτον στίχον συνέθεσε καὶ τὸν *Ὕμνον εἰς τὴν θείαν ἀγάπην*, ἐπιστεγάζοντα τὸ ὅλον ἔργον:

Ὦ θεία ἀγάπη ἐλθὲ ἱκετεύω
ἐξ ὅλης ψυχῆς μου καὶ μέσης καρδίας,
καὶ σκήνωμα θεῖον Χριστὲ ποίησόν με
καὶ πάσης κηλῖδος ὢ καθάρισόν με.

(β΄ τόμος, σ. 262).

δ΄. **στίχοι ἀναπαιστικοὶ δεκασύλλαβοι τρίμετροι παροξύτονοι**

Ἡ ψυχὴ ἡ Θεὸν ἀγαπῶσα
ἀποτάσσεται ἐπιθυμίαις
ἑαυτῆς καὶ ταῖς ἄλλαις ἁπάσαις,
ἐπὶ δὲ τὴν ἀγάπην τὴν θείαν.

(β΄ τόμος, σ. 187).

Τὸ μέτρον τοῦτο ἐχρησιμοποιήθη συχνάκις ὑπὸ τοῦ Σολωμοῦ, τοῦ Ζαλοκώστα κ.ἄ.[30].

Ὡς προκύπτει ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ὁ ἅγιος ἐχρησιμοποίησε κατὰ τὴν

29. *Αὐτόθι*, σσ. 93-94. [Ὀρφανίδης: *ἐντὸς παχυχλόου κι ἀνθοῦντος λειμῶνος*. Βασιλειάδης: *ἐν μέσῳ λαιλάπων κι ἐν μέσῳ θηρίων*].

30. *Αὐτόθι*, σ. 90. [Σολωμός: *θὰ πεθάνω, φαρμάκι θὰ πιῶ*. Ζαλοκώστας: *ταχυθάνατον πέλεκυν σείει*].

σύνθεσιν τῆς ποιητικῆς μεταπλάσεως τοῦ *Κεκραγαρίου* ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰ παλαιά, καθιερωμένα καὶ γνωστὰ εἰς αὐτὸν μέτρα τῆς Ἑπτανησιακῆς καὶ τῆς Α΄ (παλαιᾶς ἢ ρομαντικῆς) Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς (1830-1880), ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπρωτοτύπησεν ἐπιλέξας καὶ μέτρα τὰ ὁποῖα καθιερώθησαν μεταγενεστέρως ὑπὸ τῶν ποιητῶν τῆς Β΄ (νέας) Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς (1880 καὶ ἑξῆς). Εἰς τοιαῦτα μέτρα συνέθεσεν ὁ ἅγιος καὶ τὰς κατακλειούσας τὸν α΄ τόμον *Ἱκετηρίους Ὠδὰς πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν:*

ε΄. **στίχοι δακτυλικοὶ ὀκτασύλλαβοι τρίμετροι καὶ ἐν συνθέσει δεκαεξασύλλαβοι**

Λόγε Θεοῦ Παντοκράτορ φιλάνθρωπε ἐλεῆμον
ἱλάσθητι τοῖς τιμῶσι τὴν Σὴν Ἁγίαν Μητέρα
καὶ Παραδείσου πολίτας εὐδόκησον ἀναδεῖξαι
καὶ τῆς ἀφάτου σου δόξης μετόχους πάντας ποιῆσαι.

(α΄ τόμος, σ. 179).

Εἰς τὸ μέτρον τοῦτο, χρησιμοποιηθὲν μεταγενεστέρως κυρίως ὑπὸ τοῦ Παλαμᾶ[31], εἶχε συντεθῆ παρὰ τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως ἡ *Ψυχῆς κατανενυγμένης Ἱκέσιος Δέησις πρὸς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον* (*Δέσποινα Δέσποινα Μῆτερ*)[32], τὴν ὁποίαν ὁ ἅγιος ἐμελοποίησεν[33]. Ἐκ τῆς δεήσεως ταύτης τοῦ Βουλγάρεως ἐδανείσθη προφανῶς τὸ μέτρον ὁ ἅγιος Νεκτάριος[34].

31. *Αὐτόθι*, σσ. 98-99. [Παλαμᾶς: *μ' ἕνα φιλί της καὶ μόνο – σὰ θαλασσόβογκοι φτάνουν*].

32. Βλ. *Τὸ Κεκραγάριον τοῦ θείου καὶ ἱεροῦ Αὐγουστίνου [...] ὑπὸ Α. Ε. τοῦ Β. [...]*, ἐν Λειψίᾳ 1804, σσ. 11-13 (= ἐν Μόσχᾳ 1824, σσ. 9-10).

33. Βλ. Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη, *Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος καὶ ἡ ἀγάπη του γιὰ τὴν ποίηση καὶ τὴν μουσική [...]*, ἔνθ' ἀν., σσ. 77-78.

34. Ἐκ τῶν πλέον χρησιμοποιηθέντων στίχων ὑπὸ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου κατὰ τὴν σύνθεσιν τῶν πρὸς τὴν Θεοτόκον ᾠδῶν εἶναι· α΄. ὁ τροχαϊκὸς ἐνδεκασύλλαβος προπαροξύτο-

Ἡ γλῶσσα τῆς ποιητικῆς μεταφράσεως εἶναι λογία ἐμφανίζουσα τάσιν ἀρχαϊκήν[35]. Ὁ ἅγιος, ἔνθερμος θιασώτης τῆς λογίας παραδόσεως, δὲν διστάζει, ἂν καὶ προορίζει τὰς συνθέσεις του δι' ὀλιγογραμμάτους κυρίως μοναχάς, νὰ χρησιμοποιῇ ἀρχαΐζοντα λόγον, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἔπραττε καὶ εἰς τὴν καθημερινὴν λαλιάν. Καὶ τοῦτο οὐδόλως ἠμπόδισε τὴν εὐρεῖαν διάδοσιν τοῦ *Κεκραγαρίου*, τμήματα τοῦ ὁποίου μέχρι προσφάτως ἀνεγίνωσκων καὶ ἔψαλλον μοναχαὶ τῆς Ἱ. Μονῆς Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης καὶ ἄλλαι ἀλλαχοῦ.

Ἡ ἀπήχησις τῆς ποιητικῆς μεταφράσεως τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ἐξικνεῖται μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, ἰδίᾳ εἰς ψυχὰς θελγομένας ὑπὸ τῆς ἡδύτητος τῶν εὐχῶν, ἀσκουμένας εἰς τὸ πένταθλον τῶν μοναστικῶν παλαισμάτων καὶ ἐκζητούσας, διὰ τῶν πρεσβειῶν τοῦ ἁγίου, τὴν χάριν τῶν ἐναυγάσεων τοῦ Παρακλήτου. Ἡ ἀπήχησις αὕτη ὑποδηλοῦται καὶ ἐκ τῆς μιμήσεως τῆς πρωτοβουλίας τοῦ ἁγίου ἐσχάτως ὑπὸ τοῦ Παν. Δ. Παπαδημητρακοπούλου, ὁ ὁποῖος ἐν ἔτει 1973 ἐξεπόνησεν ἀξιόλογον σύγχρονον ποιητικὴν μετάφρασιν τῶν *Μονολογίων* καὶ ἐδημοσίευσεν αὐτὴν ὑπὸ τὸν τίτλον· *Τὸ Κεκραγάριον τοῦ θείου καὶ ἱεροῦ Αὐγουστίνου. Τὰ Μονολόγια, Θεσσαλονίκη (ἔκδ. Βασ. Ρηγοπούλου) 1973*. Κατωτέρω παραθέτομεν δείγματος χάριν τὰς 5 ἀποδόσεις τῆς *Εὐχῆς Ζ΄ εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα*, πρὸς σχηματισμὸν συγκριτικῆς καὶ ἐξελικτικῆς εἰκόνος τῶν γενομένων μεταφραστικῶν προσπαθειῶν.

νος: *Ἀνυμνῶν μεγαλύνω σε Ἄχραντε* (βλ. Χαλδαιάκη, μν. ἔ., σσ. 69-72), χρησιμοποιηθεὶς καὶ ὑπὸ τοῦ Δροσίνη [*σὲ καράβι οἱ Χριστιανοὶ τὴ φόρτωσαν*. Βλ. Σταύρου, μν. ἔ., σ. 81] καὶ β΄. ὁ ἰαμβικὸς δεκαπεντασύλλαβος: *Ἁγνὴ Παρθένε Δέσποινα Ἄχραντε Θεοτόκε* (Βλ. Χαλδαιάκη, μν. ἔ., σ. 73), γνωστότατος ἐκ τῆς Δημοτικῆς ποιήσεως, τῆς Ἑπτανησιακῆς Σχολῆς καὶ πολλῶν ἄλλων ποιητῶν [Σολωμός: *λαλεῖ πουλί, παίρνει σπυρὶ κι ἡ μάννα τὸ ζηλεύει*. Βλ. Σταύρου, μν. ἔ., σ. 66].

35. Βλ. Σοφοκλέους Δημητρακοπούλου, *Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως. Ἡ πρώτη ἅγια Μορφὴ τῶν καιρῶν μας*, Ἀθήνα 1998, σσ. 289-290, σημ. 19· βιβλιοκριθὲν ὑπὸ Γ. Χώρα ἐν· *Παρνασσῷ* ΜΑ΄ (1999), σσ. 480-486.

1. Μετάφρασις Δημητρίου Κυδώνη (τέλη ιδ΄ αἰῶνος)

Εὐχὴ ΛΖ΄ Εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα.

Ω Τρία ϗ συναΐδια πρόσωπα, ὁ εἷς ~~ϗ ἀληθὴς~~ Θεὸς, ὁ Πατὴρ, „ ὁ Υἱὸς ϗ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, Φῶς οἰκῶν „ ἀπρόσιτον. ὁ ἐν τῇ δυνάμει σȣ θεμελιώσας τὴν γὴν, ϗ τὴν οἰκȣμένην συνέχων τῇ Φρονήσει τȣ̃ πνεύματός σȣ. Κύριε σαββαὼθ, ὁ Φοβερὸς ϗ ἰσχυρὸς, ὁ δίκαιος ϗ ἐλεήμων. ὁ θαυμαςὸς ϗ αἰνετὸς, ϗ ἀγαπητός. ὁ ἐν τρισὶ προσώποις εἷς Θεὸς ἐν μιᾷ ȣ̓σίᾳ. σοΦίᾳ. δυνάμει. ἀγαθότητι. ἡ ἀδιαίρετος Τριὰς „ ἄνοιξόν μοι πύλας δικαιο- „ σύνης βοῶντι, εἰσελθὼν ἐν αὐταῖς ἐξομολογήσομαί σοι τῷ Κυρίῳ. ἰδȣ̀ πρὸς τῇ πύλῃ σȣ ἵςαμαι, πρὸς σὲ Κύριε, ὁ πεινῶν, ὁ προσαίτης, κρȣ́ων, κέλευσον ἀνοιγῆναι τῷ κρȣ́οντι. ὁ εἰπὼν „ κρȣ́ετε, ϗ ἀνοιγή- „ σεται ὑμῖν. κρȣ́ει πρὸς τῇ σῇ θύρᾳ, Πάτερ εὔσπλαγχνε, ἡ ἐπιθυ- „ μία τῶν εἰσερχομένων πρὸς σὲ ἐκ καρδίας ἡμετέρων δεήσεων. ἐναν- „ τίον σȣ πᾶσα ἡ ἐπιθυμία μȣ „ ϗ ὁ ςεναγμός μȣ ἀπὸ σȣ̃ ȣ̓κ ἀπεκρύ- „ βη ϗ σὺ Κύριε, μὴ ἐπιπλέον ἀποςρέψῃς τὸ πρόσωπόν σȣ ἀπ᾽ ἐ- „ μȣ̃. ϗ μὴ ἐκκλίνῃς ἐν ὀργῇ ἀπὸ τȣ̃ δȣ́λȣ σȣ. Πάτερ τῶν οἰκτιρμῶν, ἄκȣσον τȣ̃ παιδός σȣ, ϗ ὄρεξον χεῖρα ἀγαθὴν, βοηθὸν, ἐξέλκȣσάν με τῶν βαθέων ὑδάτων, ϗ ἐκ λάκκȣ ταλαιπωρίας, ϗ ἀπὸ πηλȣ̃ ἰλύος, ἵνα μὴ ἀπόλωμαι, ὁρώσης τῆς Φιλανθρωπίας τῶν ὀΦθαλμῶν σȣ. ἐπιβλεπȣ́σης τῆς ἀγαθότητος τῶν σπλάγχνων σȣ. ἀλλὰ ἐγγύσω πρὸς σὲ τὸν Κύριον ϗ Θεόν μȣ, τȣ̃ ἰδεῖν τὸν πλȣ̃τον τῆς βασιλείας σȣ. ϗ κατανοεῖν τὸ πρόσωπόν σȣ διαπαντός. εἰπεῖν τε αἶνον τῷ ὀνόματί σȣ. Κύριε ὁ ποιῶν θαυμάσια. ὁ εὐΦραίνων τὴν καρδίαν μȣ τῷ ἐλέει σȣ, ϗ Φωτίζων τὴν νεότητά μȣ, ϗ τὸ γῆράς μȣ μὴ παρορῶν· ἀλλὰ τέρπεσθαι ποιῶν πάντα τὰ ὀςᾶ μȣ. ϗ ὡς ἀετȣ̃ ἀνανεȣ̃σθαι τὴν πολιάν μȣ (10). ὅτι πρέπει σοι πᾶσα δόξα, τιμὴ, ϗ προσκύνησις τῷ Πατρὶ, ϗ τῷ Υἱῷ, ϗ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. τῇ μιᾷ Θεότητι. τῇ μιᾷ δυνάμει. τῇ μιᾷ βασιλείᾳ. τῷ μόνῳ ὑπερανάρχῳ, ϗ ὑπερȣσίῳ, ϗ δημιȣργῷ τῶν ἁπάντων ἐν τριάδι Θεῷ, πάντοτε, νῦν, ϗ ἀεὶ, ϗ εἰς τȣ̀ς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(Ἔκδοσις: *Ἐπιτομὴ ἐκ τῶν Προφητανακτοδαβιτικῶν ψαλμῶν [...] παρὰ τοῦ ἐν μοναχοῖς ἐλαχίστου Νικοδήμου*, Κωνσταντινούπολις 1799, σσ. 253-254).

2. Μετάφρασις Νεοφύτου Ροδινοῦ (1637).

Προσευχὴ εἰς τὴν ἁγιωτάτην Τριάδα.

Κεφάλαιον λζ.

Ὦ Τρεῖς ἴσα καὶ συναΐδια πρόσωπα. Θεὸς ἕνας καὶ ἀληθινός. πατὴρ, υἱὸς, καὶ πνεῦμα ἅγιον. ὁ μόνος κατοικῶν τὴν αἰδιότητα. καὶ φῶς ἀπρόσιτον. ὁ ὁποῖος ἐθεμελίωσες τὴν γῆν εἰς τὴν δύναμίν σου. καὶ κυβερνᾷς τὸν γύρον τῆς γῆς μὲ τὴν φρονιμάδα σου. ἅγιος. ἅγιος. ἅγιος. κύριος σαβαὼθ φοβερὸς καὶ ἰσχυρός. δίκαιος καὶ ἰκτίρμων. θαυμαστὸς, αἰνετὸς, ποθητὸς, εἷς Θεός. τρία πρόσωπα, μία οὐσία. δύναμις, σοφία, ἀγαθωσύνης μία καὶ ἀδιαίρετος Τριάδα. ἄνοιξέ μου κράζοντος τὴν θύραν, τὴν θύραν τῆς δικαιοσύνης, καὶ σεβαίνοντας εἰς αὐτὴν ἐξομολογήσομαί σοι κύριε. γιὰ ὁποῦ στέκω εἰς τὴν θύραν σου ὦ ἄκρε οἰκοδεσπότη ὁ διακονιάρης ἐγὼ καὶ κτυπῶ. ὅρισε νὰ ἀνοίξουν ἐμένα ὁποῦ κρούω. ἐσὺ ὁποῦ εἶπες κρούετε καὶ ἀνοιγήσεταί ἡμῖν. κρούουν τὴν θύραν σου εὐσπλαγχνικώτατε πάτερ., ἡ ἐπιθυμίαις τῆς ἀγρυπνούσης μου καρδίας, καὶ ἡ φωναῖς τῶν δακρύων τῶν ὀφθαλμῶν μου. ὀμπρὰ σοὶ πᾶσα ἡ ἐπιθυμία μου καὶ ὁ στεναγμός μου ἀπὸ σοῦ οὐκ ἀπεκρύβη. καὶ σὺ κύριε μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου πλέα ἀπὸ ἐμένα, μηδὲ ἐκκλίνῃς ἐν ὀργῇ ἀπὸ τοῦ δούλου σου. Πάτερ οἰκτιρμῶν ἄκουσε τὸν θρῆνον τοῦ ὀρφανοῦ σου, καὶ δός μου τὸ ἄριστόν σου χέρι βοηθὸν νὰ μὲ σύρῃ ἀπὸ τὰ βάθη τῶν ὑδάτων, ἀπὸ λάκκου ταλαιπωρίας καὶ ἀπὸ πηλοῦ ἰλύος. μή ποτε χαλασθῶ βλέποντάς με ἡ εὐσπλαγχνία τῶν ὀμματιῶν σου. κιτάζωντάς με ἡ χρηστότης τῶν σπλάγχνων σου. ἀμὴ ἂς ἔλθω εἰς ἐσένα τὸν κύριόν μου καὶ Θεόν μου, διὰ νὰ ἰδῶ τὸν πλοῦτον τῆς βασιλείας σου, καὶ νὰ βλέπω πάντα τὸ πρόσωπόν σου. καὶ νὰ εἰπῶ ἐπαίνους εἰς τὸ ἅγιον ὄνομά σου. κύριε ὁ ποιῶν θαυμάσια ὁ ὁποῖος εὐφραίνει τὴν καρδίαν μου ἐνθυμῶντάς σε. σὺ ὁποῦ φωτίζεις τὴν νεότητά μου μὴν καταφρονήσῃς τὸ γερατειόν μου. κάμε νὰ χαροῦν τὰ κόκκαλά μου. καὶ κάμε νὰ ξανακαινουργιώσῃ ὡς τοῦ ἀετοῦ τὸ γερατειόν μου. πᾶσα δόξα. κάθε ἔπαινος, πᾶσα ἀρετή, πᾶσα δύναμις, πᾶσα μεγαλοπρέπεια, πᾶσα μακαριότης, πᾶσα χρηστότης, ἂς εἶναι τοῦ Θεοῦ πατρὸς, τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. ἀμήν.

ΤΕΛΟΣ.

(Ἔκδοσις: *Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Αὐγουστίνου Ἐπισκόπου Ἱππῶνος ἐγχειρίδειον εἰς τὴν κοινὴν τῶν Ρωμαίων γλῶσσαν μεθερμηνευθὲν ὑπὸ Νεοφύτου τοῦ Ροδινοῦ τοῦ Κυπρίου*, Romae 1671, Typ. S. Cong. de Propaganda Fide, στ. 187-190).

3. Μετάφρασις Εὐγενίου Βουλγάρεως (1804).

ΚΕΦ. ΛΖ.

Ἱκεσία πρὸς τὴν Παναγίαν Τριάδα.

Ὦ τὰ τρία ὁμότιμά τε καὶ συναιωνίζοντα πρόσωπα, ὁ Θεός μου ὁ ἀληθινός, ὁ Πατήρ, ὁ Υἱός, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, καὶ φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον· »Ὁ θεμελιώσας τὴν »γῆν τῇ δυνάμει σου, καὶ τὴν οἰκουμένην τῇ σοφίᾳ σου διέπων» Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, Κύριος, ὁ Θεὸς Σαβαώθ, ὁ φοβερὸς καὶ ἰσχυρός, ὁ δίκαιος καὶ ἐλεήμων, ὁ θαυμαστός, καὶ αἰνετός, καὶ ἀγαπητός. Ὁ εἷς Θεός, πρόσωπα δὲ τρία, οὐσία δὲ μία καὶ δύναμίς τε καὶ σοφία, καὶ ἀγαθότης μία· ἡ μία καὶ ἀδιαίρετος Τριάς· ἄνοιξόν μοι τὰς πύλας τῆς δικαιοσύνης τῷ σοὶ κεκραγότι, καὶ εἰσελθὼν ἐν αὐταῖς, ἐξομολογήσομαί σοι, Κύριε.

Ἰδοὺ πρὸ τῆς πύλης ἵσταμαι τοῦ οἴκου σου, Δέσποτα, οἷα δὲ προσαίτης κρούω· κέλευσον δὴ ἀνοιχθῆναι μοι κρούοντι, ὁ εἰπὼν κρούετε, καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν. Κρούουσι γάρ, ὦ Πάτερ πολυέλεέ τε καὶ πανοικτίρμον, κρούουσι πρὸς τὴν σὴν θύραν αἱ τῶν ἐμῶν περικαρδίων ἐπωρυομένων ἐφέσεις, καὶ αἱ κραυγαὶ τῶν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου δακρύων. Ἔστι δ' ἐνώπιόν σου ἡ ἐπιθυμία μου » πᾶσα, καὶ ὁ στεναγμός μου ἀπὸ σοῦ οὐκ ἀπεκρύβη. Σὺ τοίνυν, » Κύριε, μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ, καὶ μὴ ἐκ» κλίνῃς ἐν ὀργῇ ἀπὸ τοῦ δούλου σου! Εἰσάκουσον, Κύριε, τῆς φωνῆς τοῦ κλαυθμοῦ τοῦ παιδός σου, καὶ ἔκτεινόν σου τὴν χεῖρα τὴν ὑπεράγαθον πρὸς ἀντίληψίν μου, ὅπως ἂν ἐκ τῶν βαθέων τῶν ὑδάτων ἐξάξῃς με, καὶ ἀπὸ τοῦ πηλοῦ καὶ τῆς ἰλύος ἐκσπάσῃς με τῆς ἀθλιότητος, ἵνα μὴ ἀπόλωμαι πρὸ ὀφθαλμῶν τῆς σῆς φιλανθρωπίας, καὶ κατενωπίον τῶν πανοικτιρμόνων σπλάγχνων τῆς ἀπείρου σου ἀγαθότητος· ἀλλ' ἵνα πρὸς σὲ τὸν ἐμὸν Θεὸν διεκφύγω, τοῦ ἰδεῖν τὸν πλοῦτον τῆς βασιλείας σου, τοῦ θεωρεῖν τὴν τερπνότητα τοῦ σοῦ προσώπου ἀδιαλείπτως, καὶ αἰνεῖν καὶ δοξάζειν τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον. Ναί, Κύριε, ὁ ποιῶν θαυμάσια, ὁ πλατύνων μου τὴν καρδίαν εἰς τὸ μεμνῆσθαί σου· ὁ φωτίζων τὴν νεότητά μου, καὶ μὴ παρορῶν τὸ γῆράς μου· ἀλλ' ἀγαλλιᾶσθαι ποιῶν πάντα τὰ ὀστᾶ μου, καὶ ὡς ἀετοῦ ἀνακαινίζων τὴν πολιάν μου.

Ὅτι πρέπει σοὶ πᾶσα δόξα, τιμή, καὶ προσκύνησις τῷ Πατρί, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, τῇ μιᾷ Θεότητι, τῇ μιᾷ Βασιλείᾳ, τῇ μιᾷ δυνάμει· τῷ μόνῳ ὑπερανάρχῳ, καὶ ὑπερουσίῳ, καὶ παντοδυνάμῳ Δημιουργῷ τῶν ἁπάντων ἐν Τριάδι λατρευομένῳ Θεῷ, νῦν, καὶ ἀεί, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Τέλος τῶν μονολογίων τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου.

(Ἔκδοσις: *Τὸ Κεχραγάριον τοῦ θείου καὶ ἱεροῦ Αὐγουστίνου [...] ὑπὸ μὲν τοῦ Α. Ε. τοῦ Β. ἐξερμηνευθεῖσαι [...]*, ἐν Μόσχᾳ 1824, σσ. 181-182.

4. Μετάφρασις ἁγίου Νεκταρίου (1910).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΖ'

Ἱκεσία πρὸς τὴν Παναγίαν Τριάδα.

*Ὢ τὰ τρία ὁμότιμα ὄντα
θεῖα πρόσωπ' αἰωνίζοντά τε,
ὁ Θεός μου ἡ ἀλήθειά τε
ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα,
Θεὸς ἔχων τὴν ἀθανασίαν,
φῶς οἰκῶν τὸ ἀπρόσιτον μόνος,
ὁ τὴν γῆν λόγῳ θελεμιώσας
καὶ διέπων σοφίᾳ τὸν κόσμον.
Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος ναὶ
ὁ Θεὸς Σαβαὼθ ὁ Θεός μου,
ὅς ἐστι φοβερὸς ἰσχυρός τε,
ὁ ὢν δίκαιος καὶ ἐλεήμων
θαυμαστός τε καὶ δεδοξασμένος,
ἡ ἀγάπη ὁ ἠγαπημένος.
ὁ εἷς μόνος Θεὸς τῶν ἁπάντων,
τρία πρόσωπα μία οὐσία,
μία δύναμίς τε καὶ σοφία,
ἀγαθότης τε μία καὶ θεία·
ἀδιαίρετος δὲ Τριὰς μία,
Σὺ διάνοιξον ἐμοὶ τὰς πύλας
τοῦ ἐλέους καὶ δικαιοσύνης
τῷ ἐκ βάθους ψυχῆς κεκραγότι,
ὡς ἐν ταύταις ἐλθὼν ἐκ καρδίας
Τριὰς ἐξομολογήσωμαί σοι.*

Ἰδοὺ δή, Δέσποτα Θεέ, ἵσταμαι πρὸ τοῦ Οἴκου σου, οἷα προσαίτης κρούω δὲ τὴν θύραν τοῦ ἐλέους σου· κέλευσον ἀνοιχθῆναί μοι τῷ κρούοντι, σὺ ὁ εἰπών, τοῖς κρούουσ' ἀνοιγήσεται. Κρούουσι γάρ, Πάτερ Θεέ, οἰκτίρμον πολυέλεε, πρὸς τὴν σὴν θύραν κρούουσιν αἱ τῶν περικαρδίων μου ἐφέσεις αἱ πολυπληθεῖς ἅς μοι ἐπωρυόμεναι, καὶ τῶν δακρύων αἱ κραυγαὶ τῶν ὀφθαλμῶν μου, Κύριε. Ἐνώπιόν σου πᾶσα δὲ ἔσθ' ἡ ἐπιθυμία μου, ὁ στεναγμὸς μου ἀπὸ σοῦ οὐκ ἀπεκρύβη, Κύριε. Μὴ ἀποστρέψῃς τοίνυν Σὺ τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ, καὶ μὴ ἐκκλίνῃς ἐν ὀργῇ, Θεέ, ἀπὸ τοῦ δούλου σου. Εἰσάκουσόν μου, Κύριε,

Εἰσάκουσον δὴ τῆς φωνῆς τοῦ στεναγμοῦ καὶ τοῦ
[κλαυθμοῦ
τοῦ σοῦ παιδὸς βοῶντός σοι, καὶ ἔκτεινον τὴν χεῖρά
Κύριε, εἰς ἀντίληψιν ἐμὴν τὴν ὑπεράγαθον, [σου,
ὅπως ἂν ἐξαγάγῃς με ἐκ τῶν ὑδάτων τοῦ βυθοῦ
καὶ ἀπὸ τῆς ἰλύος τε καὶ τοῦ πηλοῦ ἐκσπάσῃς με
τῆς τόσης ἀθλιότητος, ἵνα μὴ δὴ ἀπόλωμαι,
Κύριε, πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς ἄκρας εὐσπλαγχνίας σου
καὶ ἔναντι τῶν οἰκτιρμῶν καὶ τῆς φιλανθρωπίας σου
τῶν σπλάγχνων τῆς ἀπείρου σου, Κύριε, ἀγαθότητος,
ἀλλ' ἵνα διεκφύγω νῦν πρὸς Σὲ τὸν ἀγαθὸν Θεόν,
τοῦ μὲ ἰδεῖν τὸν ἄπειρον πλοῦτον τῆς βασιλείας σου,
τοῦ μὲ ἀπαύστως θεωρεῖν τὴν ἄφατον τερπνότητα
τοῦ φωταυγοῦς προσώπου σου, δοξάζειν τε καὶ ἀνυμνεῖν
τὸ ἅγιόν σου ὄνομα. Ναί, Κύριέ μου καὶ Θεέ,
Σὺ ὁ ποιῶν θαυμάσια, πλατύνων τὴν καρδίαν μου

εἰς τὸ μεμνῆσθαί σου ἀεί· ὁ τὴν ἐμὴν νεότητα
φωτίζων καὶ μὴ παρορῶν τὸ γῆράς μου, φιλάνθρωπε,
ἀλλὰ ποιῶν μου τὰ ὀστᾶ ἀγαλλιᾶσθαι ἅπαντα,
ἀνακαινίζων τε ἐμοῦ ὡς ἀετοῦ τὴν πολιάν.

—

Ὅτι σοὶ πρέπει, Κύριε, δόξα τε πᾶσα καὶ τιμὴ
λατρεία καὶ προσκύνησις, Σοὶ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ
καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, Σοὶ τῇ μιᾷ Θεότητι
καὶ βασιλείᾳ τε μιᾷ, μιᾷ δυνάμει, μόνῳ τε
ὑπεράναρχῳ ποιητῇ τῶν ὄντων καὶ Δημιουργῷ
ὑπερουσίῳ, ἰσχυρῷ, παντοδυνάμῳ, ἀγαθῷ,
λατρευομένῳ ἐν Τρισὶ προσώποις, μόνῳ τε Θεῷ.
Αἰνεῖται νῦν τε καὶ ἀεὶ καὶ εἰς αἰῶνας ἅπαντας.

Τέλος τῶν μονολογίων τοῦ Ἱεροῦ Αὐγουστίνου.

(Ἔκδοσις: *Κεκραγάριον τοῦ θείου καὶ ἱεροῦ Αὐγουστίνου Ἐπισκόπου Ἱππῶνος [...] ἐνταθὲν εἰς μέτρα κατὰ τὴν τονικὴν βάσιν ἐκ τῆς Μεταφράσεως τοῦ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως, ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Πενταπόλεως Νεκταρίου [...]*, τόμος 2, ἐν Ἀθήναις 1910, σσ. 143-145).

5. Μετάφρασις Π. Παπαδημητρακοπούλου (1973).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΖ΄

ΙΚΕΣΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΑΝΑΓΙΑΝ ΤΡΙΑΔΑ

★

Ω ΤΑ ΤΡΙΑ, ὁμότιμα μαζὶ καὶ συναιώνια πρόσωπα,
ὁ Θεός μου ὁ ἀληθινός,
ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα,
ὁ μόνος ποὺ ἔχεις ἀθανασία,
καὶ κατοικεῖς σὲ φῶς ἀπρόσιτο.

«Ἐσὺ ποὺ θεμελίωσες τὴ γῆ μὲ τὴ δύναμί σου,
καὶ διέπεις μὲ τὴ σοφία σου τὴν οἰκουμένη»,
ἅγιε, ἅγιε, τρισάγιε Κύριε ὁ Θεὸς Σαβαώθ,
ὁ φοβερὸς καὶ ἰσχυρός,
ὁ δίκαιος καὶ ἐλεήμων,
ὁ θαυμαστὸς κι ἐπαινετὸς κι ἀγαπητός.

Ὁ ἕνας Θεός, ἀλλὰ σὲ τρία πρόσωπα,
μὲ μιὰ οὐσία, μιὰ δύναμι καὶ μιὰ σοφία,
ἡ μία ἀγαθότης, ἡ μία καὶ ἀδιαίρετη Τριάς.

Ἄνοιξέ μου τὶς πύλες τῆς δικαιοσύνης, ποὺ σοῦ κράζω,
κι ἀφοῦ ἔμπω μέσα σ' αὐτές,
νὰ ἐξομολογηθῶ σὲ σένα Κύριε.

★

Ἰδού, στέκομαι μπροστὰ στὴν πύλη τοῦ οἴκου σου, Δέσποτα,
καὶ σὰν ζητιάνος κρούω.

Διάταξε λοιπὸν νὰ σοῦ ἀνοίξουν, ἐπειδὴ κρούω,
ἐσὺ ποὺ εἶπες: Κρούετε καὶ θὰ σᾶς ἀνοίξουν.

Γιατὶ κρούουν, Πατέρα πολυέλεε καὶ πολυεύσπλαχνε,
κρούουν στὴν πόρτα σου οἱ βαθεροὶ πόθοι ἀπὸ τὰ φυλλοκάρδια μου
καὶ οἱ κραυγὲς ἀπὸ τὰ δάκρυα τῶν ματιῶν μου.

«Εἶναι ἐνώπιόν σου πᾶσα ἡ ἐπιθυμία μου,
καὶ δὲν κρύφτηκε ἀπὸ σὲ ὁ στεναγμός μου».

Κι ἐσύ, λοιπόν, «μὴν ἀποστρέψεις, Κύριε,
τὸ πρόσωπό σου ἀπὸ πάνω μου,
κι ἀπὸ ὀργὴ μὴν ἀλλάξῃς δρόμο,
ἀπ' τὸ δοῦλο σου».

Εἰσάκουσε, Κύριε, τὶς φωνὲς ἀπὸ τὰ κλάμματα τοῦ παιδιοῦ σου,
κι ἅπλωσε τὸ ὑπεράγαθο χέρι σου νὰ μὲ φροντίσῃ,
γιὰ νὰ μὲ βγάλῃς ἀπ' τὰ βαθειὰ νερὰ
καὶ νὰ μὲ ἀποσπάσῃς
ἀπὸ τὴ λάσπη κι ἀπὸ τῆς ἀθλιότητας τὸ βοῦρκο,
ὥστε νὰ μὴ χαθῶ μπροστὰ στὰ μάτια τῆς φιλανθρωπίας σου,
κι ἐμπρὸς στὰ γεμάτα συμπόνοια σπλάχνα
τῆς ἄπειρῆς σου ἀγαθότητας.

Ἀλλὰ νὰ ξεφύγω πρὸς ἐσένα τὸν Θεόν μου,
γιὰ νὰ ἰδῶ τὸν πλοῦτο τῆς βασιλείας σου,
νὰ θωρῶ ἀδιάκοπα τὴν τερπνότητα τοῦ προσώπου σου,
καὶ νὰ αἰνῶ καὶ δοξάζω τὸ ἅγιο ὄνομά σου.

Ναί, Κύριε, ἐσὺ ποὺ κάνεις τὰ θαυμάσια,
σὺ ποὺ πλαταίνεις τὴν καρδιά μου γιὰ νὰ σ' ἀναλογίζεται,
ἐσένα θὰ δοξάζω.
Ἐσὲ ποὺ φωτίζεις τὰ νειάτα μου,
καὶ δὲν παραβλέπεις τὰ γηρατειά μου,
ἀλλὰ κάνεις ὅλα τὰ κόκκαλά μου ν' ἀγάλλωνται,
κι ἀνακαινίζεις σὰν τοῦ ἀητοῦ τὸ ἄσπρο μου τὸ κεφάλι.

★

Διότι σὲ σένα πρέπει κάθε δόξα,
τιμὴ καὶ προσκύνησις,
στὸν Πατέρα, στὸν Υἱὸ καὶ στὸ Ἅγιον Πνεῦμα,
ποὺ εἶσθε μία θεότης, μιὰ βασιλεία, καὶ μιὰ δύναμις.

Σὲ σένα πρέπει,
τὸν μοναδικό,
τὸν ὑπεράναρχο,
τὸν ὑπερούσιο,
καὶ παντοδύναμο Δημιουργὸ τῶν πάντων,
ποὺ λατρεύεσαι ὡς Τριάδα, Θεέ μου,
τώρα καὶ πάντα καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. ΑΜΗΝ

(Ἔκδοσις: *Τὸ Κεχραγάριον τοῦ θείου καὶ ἱεροῦ Αὐγουστίνου [...] μεταφρασθὲν εἰς τὴν νεοελληνικὴν ὑπὸ Παν. Δ. Παπαδημητρακοπούλου*, Θεσσαλονίκη 1973, σσ. 174-176).

ΑΧΙΛΛΕΩΣ Γ. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ
Λέκτορος Τμήματος Μουσικῶν Σπουδῶν Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ἡ ἀγάπη τοῦ ἁγίου Νεκταρίου διὰ τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ποίησιν*

«*Ἡ ἀγάπη τοῦ ἁγίου Νεκταρίου διὰ τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ποίησιν*» –ὅπως ἀκριβῶς διετυπώθη ὁ τίτλος τῆς ἀνακοινώσεως ποὺ ἡ ὀργανωτικὴ τοῦ συνεδρίου τούτου ἐπιτροπὴ ἐνεπιστεύθη στὸν ὑποφαινόμενο πρὸς ἀνάπτυξι– εἶναι θέμα ἰδιαιτέρως εὐρὺ καὶ πολυσχιδές· ὁ γράφων ὀφείλει ἐκ προοιμίου νὰ διευκρινήση ὅτι στὰ δεδομένα στενὰ χρονικὰ ὅρια δὲν εἶναι βεβαίως δυνατὸν νὰ σκιαγραφηθοῦν ἐπαρκῶς τόσο ἡ μουσικὴ ὅσο καὶ ἡ ποιητικὴ «διάστασις» τοῦ ἔργου τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, δύο λιγότερο μᾶλλον γνωστὲς ὄψεις τῆς ἐλλογίμου φυσιογνωμίας τοῦ θαυματουργοῦ «*ἁγίου τοῦ αἰῶνός μας*», ποὺ ὡστόσο –ὅπως ἐν συνεχείᾳ θὰ καταδειχθῆ– εἶναι ἀναμφιβόλως ἀλληλένδετες, καθ' ὅτι ἡ μία προϋποθέτει καὶ ἐν ταὐτῷ «διακονεῖ» τὴν ἄλλη.

Πρέπει ἐξ ἀρχῆς νὰ ἐπισημανθῆ ὅτι τὸ σύνολο, σχεδόν, τοῦ ποιητικοῦ ἔργου τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου κατὰ τὴν πεντα-

---

* Τὸ κείμενο τῆς παρούσης ἀνακοινώσεως δημοσιεύεται ἐδῶ ὅπως ἀκριβῶς ἐξεφωνήθη, μὲ ἱκανὲς δηλονότι περικοπὲς ἐκ τοῦ πρώτου μέρους καὶ ἐπιπροσθέτως ἄνευ τῶν σχετικῶν ὑποσημειώσεων. Πλήρης ἡ μελέτη ἐδημοσιεύθη ἤδη [Ἀθῆναι 1998] ὡς αὐτοτελὲς βιβλίδιον –ὑπὸ τὸν τίτλο· *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος καὶ ἡ ἀγάπη του γιὰ τὴν ποίηση καὶ τὴν μουσική. Εἰσαγωγικὸ σχεδίασμα στὴν ποιητική-μουσικὴ διάσταση τοῦ ἔργου τοῦ ἁγίου Νεκταρίου*– ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις Ἁρμός (στὴν σειρὰ *Ὑμναγιολογικὰ κείμενα καὶ μελέτες*, ἀριθμ. 5), ὅπου παραπληρωματικῶς παραπέμπονται οἱ ἐνδιαφερόμενοι.

ετία 1905-1910 σὲ ἓξ καλαίσθητα βιβλίδια· ἤτοι, τὸ *μικρὸν Θεοτοκάριον*, τὸ *μέγα Θεοτοκάριον*, τὸ *Ψαλτήριον*, τὸ *Τριαδικὸν* καὶ τοὺς δύο τόμους τοῦ *Κεκραγαρίου*. Δυστυχῶς, παρὰ τὴν ὡς ἄνω ὀγκώδη «ποιητικὴ παραγωγὴ» τοῦ ἁγίου, ἡ ὑμνογραφικὴ Αὐτοῦ δραστηριότης ἐγένετο κατὰ κύριο λόγο γνωστὴ ἐκ τοῦ εὐρύτατα διαδεδομένου καὶ ἰδιαιτέρως λαοφιλοῦς *Θεοτοκαρίου* Του· τὰ ἐπίλοιπα ἀξιόλογα ποιήματά Του παραμένουν ἐν πολλοῖς ἄγνωστα, καθὼς ἄγνωστο καὶ σκοτεινὸ παραμένει ὁμοίως καὶ τὸ θέμα τῆς «μουσικῆς ἐπενδύσεως» συνόλου τοῦ ὑμνογραφικοῦ Αὐτοῦ ἔργου.

Θὰ ἐπιχειρήσωμε ἐν συνεχείᾳ ἕνα ἐνδεικτικὸ καὶ ἀναποφεύκτως συνοπτικὸ σχολιασμὸ ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ ὑμνογραφικοῦ ἔργου τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς μουσικῆς κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος ὑπεδείκνυε νὰ ψάλλωνται τὰ ποιήματά του, ὡς μικρὰ συμβολὴ πρὸς μίαν οὐσιαστικωτέρα γνῶσι τοῦ ἐκτενοῦς θέματος ποὺ τιτλοφορεῖ τὴν παροῦσα ἀνακοίνωσι.

α΄. Τὸ ὑμνογραφικὸ ἔργο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου

Σύγχρονος καθηγητὴς τῆς Ὑμνολογίας διετύπωσε παλαιότερα τὴν ἑξῆς σκέψι· «*Ἂν ἡ θρησκεία εἶναι ποίηση τῆς ψυχῆς, θὰ μπορούσαμε ἀσφαλῶς νὰ ποῦμε, πὼς καὶ ἡ ποίηση εἶναι εἶδος θρησκείας τῆς ψυχῆς*». Πιστεύομε ὅτι καὶ ἡ ὑπὸ ἐξέτασι ἐνασχόλησις τοῦ ἁγίου Νεκταρίου μὲ τὴν ποίησι παρομοίως ἑρμηνεύεται· τὸ πλεῖστο τμῆμα τοῦ ὑμνογραφικοῦ του ἔργου δὲν εἶναι ἁπλῶς ποίησις ἀλλὰ ἕνας «παφλασμὸς» ἱερῶν συναισθημάτων μιᾶς κατ' ἐξοχὴν θρησκευούσης ψυχῆς, ποὺ βιώνει, προσεύχεται, κηρύττει καὶ κατηχεῖ σὲ λόγο ἔμμετρο, οἰστρηλατουμένη ἀπὸ βαθειὰ ποιητικὴ ἕξι. Κατ' ἀκρίβειαν, μάλιστα, πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι καταχρηστικῶς ἀποδίδομε στὸν ἅγιο τὸν χαρακτηρισμὸ «ὑμνογράφος»· «*στὴν κυριολεξία* –ὅπως ὀρθῶς ἤδη ἔχει γραφῆ– *δὲν ἦταν ὑμνογράφος, ἀλλὰ ἁπλῶς ὑμνολόγος, ὑμνητὴς*

τοῦ θείου, ἔνθεος στιχουργός, ψυχὴ ποὺ ἐμόρφωνε σὲ στίχους τοὺς ἐκ βαθέων στεναγμούς του, θεόληπτος καρδιὰ ποὺ σκιρτοῦσε ἀγαλλομένη ἀπὸ τὰ ἀφόρητα ἐνεργήματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τὰ μετουσίωνε σὲ ψαλμοὺς καὶ ᾠδὲς πνευματικές».

Σὲ παλαιοτέρα πρόδρομη ἡμετέρα ἀνακοίνωσι περὶ τοῦ ὑμνογραφικοῦ ἔργου τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, διετυπώσαμε ἐν κατακλεῖδι δύο προσωπικὲς ἐκτιμήσεις γιὰ τὴν ἰδιαιτερότητα ποὺ ἐκλαμβάνουν τὰ ὑμνογραφήματά Του. Τὶς ἐπαναλαμβάνομε καὶ ἐδῶ, αὐτὴν τὴν φορὰ ὡς ἀφορμὴ γιὰ περαιτέρω συλλογισμὸ ἐπὶ τοῦ προκειμένου θέματος καὶ ὡς ἔναυσμα γιὰ τὴν προσαγωγὴ καὶ λοιπῶν στοιχείων, ποὺ ἡ ἕως σήμερον σχετικὴ ἔρευνά μας ἔχει φέρει σὲ φῶς.

Ἡ πρώτη ἐκτίμησις συνοψίζεται στὰ ἑξῆς· Τὰ ὑμνογραφήματα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου εἶναι οὐσιαστικῶς «μεγαλοφωνώτατες κραυγὲς» ἑνὸς ἀγωνιῶντος ἱεράρχου, ὁ ὁποῖος δι᾽ ἐμμέτρου λόγου προσπαθεῖ νὰ κατευθύνῃ τὰ διανοήματα τῶν πνευματικῶν Του τέκνων πρὸς μίαν ὁμαλοτέρα καὶ ὅσο τὸ δυνατὸν ἀπρόσκοπτη κατανόησι τῶν ἐν τῇ θείᾳ Λατρείᾳ τελουμένων. Δὲν εἶναι τυχαῖο τὸ γεγονὸς ὅτι —συμφώνως πρὸς τὰ ἐκ τῶν κατηχητικῶν Του ἐπιστολῶν προκύπτοντα στοιχεῖα— τελικὸς ἀποδέκτης τῶν ποιημάτων τοῦ ἁγίου εἶναι εἴτε οἱ πιστοὶ ποὺ συνέρρεον στοὺς Ἱ. Ναοὺς τῶν Ἀθηνῶν ὅταν ὁ ἴδιος ἱερουργοῦσε, εἴτε οἱ μαθητές Του στὴν Ριζάρειο Ἐκκλησιαστικὴ Σχολή, εἴτε πρωτίστως καὶ κατὰ κύριο λόγο οἱ μοναχὲς τῆς νεοπαγοῦς τότε Μονῆς τῆς Αἰγίνης· θὰ παρατηρούσαμε μάλιστα ὅτι, κατὰ τὰ πρῶτα τοὐλάχιστον στάδια τῆς «ποιητικῆς Του δημιουργίας», τὰ «ἐρεθίσματα» ποὺ ὠθοῦν τὸν ἅγιο στὴν ὑμνογραφία προέρχονται ἀκριβῶς ἐκ τῶν ὡς ἄνω ἐξονομασθέντων ἀποδεκτῶν. Ἐπιπροσθέτως, ἱεραρχώντας τὶς μαρτυρίες ποὺ ἔχομε στὴν διάθεσί μας, δυνάμεθα νὰ καθορίσωμε ἐν συνόψει τρεῖς ἐπὶ μέρους στόχους πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπέβλεπε ὁ ἅγιος διὰ τῶν ἐν λόγῳ ποιητικῶν Του δημιουργιῶν.

Πρῶτον· νὰ ἱκανοποιήσῃ πνευματικῶς τοὺς ἀκροωμένους πιστούς.

Δεύτερον· νὰ συγκινήση καὶ πληρώση χαρᾶς τὶς καρδιὲς τῶν πνευματικῶν Του τέκνων καὶ παραλλήλως νὰ προκαλέση ἀρέσκεια καὶ εὐχαρίστησι σὲ ράθυμες, νωθρὲς ἢ καὶ νοσοῦσες πνευματικῶς συνειδήσεις, λειτουργῶν ἀφυπνιστικῶς καὶ διὰ τῶν ποιημάτων Του παρακινῶν αὐτὲς σὲ προσευχὴ καὶ θερμὴ ἐπίκλησι τῆς θεϊκῆς βοηθείας.

Τρίτον· νὰ παρωθήση σὲ ἐνσυνείδητη συμμετοχὴ τοὺς ἐν τῇ θείᾳ μυσταγωγίᾳ εὑρισκομένους, μετερχόμενος πολλάκις τὴν ὑμνογραφία ἢ καὶ τὴν ψαλμῳδία ὡς μέσον.

Ἂς σχολιασθῇ μόνον ἐδῶ ὅτι τὸ πλεῖστο τμῆμα τοῦ ποιητικοῦ Του ἔργου οὐδόλως ἀφίσταται τῆς καθεστηκυίας ὀρθοδόξου ὑμνογραφίας. Ὁ ἅγιος ὡς ποιητὴς δὲν καινοτομεῖ· τοῦτο τεκμαίρεται ἀπὸ ἁπλῆ καὶ μόνον φυλλομέτρησι τῶν ὑμνογραφικῶν Του πονημάτων· Τὸ *Κεκραγάριον* εἶναι τὰ τέσσαρα βιβλία τῶν ἐξομολογήσεων τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου, κατὰ μετάφρασι Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως, τὰ ὁποῖα ὁ ἅγιος ἀνήγαγεν «*ἀπὸ τοῦ πεζοῦ λόγου εἰς τὸν ἔμμετρον*». Τὸ *Ψαλτήριον* εἶναι ἅπαντες οἱ ψαλμοὶ τοῦ Δαυΐδ, τοὺς ὁποίους ὁ ἅγιος, «*ἐνέτεινεν εἰς μέτρα ποικίλα, Θεοῦ εὐδοκοῦντος καὶ ἐμπνέοντος, κατὰ τονικὴν βάσιν*». Τὸ *Θεοτοκάριον* τέλος καὶ τὸ *Τριαδικὸν* δὲν εἶναι παρὰ τὰ θεοτοκία καὶ τριαδικὰ ἀντιστοίχως τροπάρια τῆς Παρακλητικῆς, τοῦ Τριῳδίου ἢ καὶ ἑτέρων λειτουργικῶν βιβλίων, ἐντεταμένα εἰς ἑνιαῖα ἢ πολυποίκιλα μέτρα. Γιὰ τοῦ λόγου τὸ ἀληθὲς ἐπικαλούμεθα τὴν ἑπομένη ἀπερίφραστη «ὁμολογία» τοῦ ἰδίου περὶ τοῦ Θεοτοκαρίου· «...*ἀναγγέλω ὑμῖν εὐχαρίστως, ὅτι ἡ Κυρία Θεοτόκος μὲ ἠξίωσε νὰ φέρω εἰς πέρας τὴν βουλὴν τὴν ὁποίαν ἐπεθύμουν, ἤτοι νὰ ἐντείνω εἰς μέτρα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ποιήσεως τὰ Θεοτοκία ὅλα ὅσα ἔχει ἡ Παρακλητικὴ καὶ τοὺς Κανόνας τῆς Κυρίας Θεοτόκου. Ἡ βουλὴ αὕτη σήμερον ἀκριβῶς τὴν ἐνάτην ὥραν ἐγένετο τέλειον ἔργον. Ἅπαντα τὰ Θεοτοκία καὶ οἱ Κανόνες τῆς Θεοτόκου ἐγένοντο ἔμμετροι*». Ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ *Τριαδικοῦ* σημειώνει παρομοίως τὰ ἑξῆς· «*Τοὺς κανόνας τῆς Παρακλητικῆς, τοὺς Ἀναστασίμους, τοὺς Σταυρωσίμους καὶ τοὺς Κατανυκτικούς, τοὺς ἐνέτεινα εἰς μέτρα καὶ ἔγιναν*

ὡραῖοι, ἐν πολλοῖς ἐγένοντο ἀγνώριστοι». Τὰ ἀμιγῶς προσωπικὰ ποιήματα τοῦ ἁγίου ἐλλείπουν οὐσιαστικῶς ἐκ τοῦ καθόλου ὑμνογραφικοῦ Του ἔργου, ἢ ὀρθότερον περιορίζονται σὲ μικρό –ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὀγκώδη «ποιητική Του παραγωγή»– ποσοστὸ ποιημάτων, τὰ ὁποῖα ὁ ἴδιος χαρακτηρίζει συνήθως ᾠδές· πρόκειται κατ᾽ οὐσίαν περὶ «συμπιλήματος» πολυποικίλων προσωνυμίων τῆς Θεοτόκου κυρίως, ποὺ στοιχειοθετοῦν ἕνα ἐνθουσιαστικὸ χαιρετισμὸ πρὸς τὴν Παναγία, ξεχείλισμα τῆς τῷ ποιητικῷ οἴστρῳ τετρωμένης ψυχῆς τοῦ ἁγίου. Ἄλλοις λόγοις, ὁ ἅγιος δὲν ἀφίσταται τῆς «καθεστηκυίας τάξεως» ἀλλά –ἐννοώντας τὴν πνευματικὴ κατάστασι αὐτῶν πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπευθύνεται – ἀποπειρᾶται νὰ «μεταποιήση» καὶ «μεταπλάση» τὸν κατὰ τὴν θεία Λατρεία ὑμνογραφικὸ λόγο, προκειμένου νὰ καταστήση αὐτὸν εὐληπτότερο καὶ ὡς ἐκ τούτου πλέον κατανοητό.

Ἡ δευτέρα ἐκτίμησις –περὶ τῆς ἰδιαιτερότητος τοῦ ὑμνογραφικοῦ ἔργου τοῦ ἁγίου Νεκταρίου– εἶναι ἐξ ἴσου σημαντικὴ καὶ ἐνδεχομένως οὐσιωδεστέρα· Τὰ ὑμνογραφήματα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ἀποτελοῦν ἀναντιρρήτως ἀρίστην ἔκφανσι τῆς ἀδηρίτου προσωπικῆς Του «ἀνάγκης» νὰ κοινοποιήση τὸ συναίσθημα, τὴν εὐχαρίστησι τῆς καρδίας Του, τὸν διαπνέοντα τὴν καθόλου ὕπαρξί Του ἀκόρεστον πόθον τῆς ἀνυμνήσεως καὶ τὴν πηγαία διάθεσι νὰ συνθέτη ὕμνους· «*...ὁ λόγος δι᾽ ὃν δὲ σοὶ ἔγραφον* –σημειώνει ὁ ἴδιος ἀπευθυνόμενος πρὸς τὴν «ὁσιωτάτη Ξένη»–, *ἦτο ἡ διάθεσις νὰ γράφω ὕμνους καὶ ὤκνουν πρὸς ἐπιστολογραφίαν»*. Σὲ ἄλλην ἐπίσης ἐπιστολή Του παραδέχεται· «*Εἶχον βαρυνθῆ τὴν ἐπίπονον ἐργασίαν τῆς Λειτουργικῆς [...] καὶ ἐστράφην ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας εἰς τὴν Ὑμνογραφίαν, ἐξ ἧς οἱ τρεῖς οὗτοι κανόνες»*. Ἡ ὡς ἄνω παρατήρησις προσεπιμαρτυρεῖται ἐξ ὅσων γράφει ὁ ἅγιος προλογίζοντας τὰ ὑμνογραφικά Του πονήματα. Ἐκ τοῦ προλόγου τοῦ *Κεκραγαρίου* Του ἀποσποῦμε τὴν ἑπομένη ἀξιοσημείωτη παρατήρησι, διὰ τῆς ὁποίας, πιστεύομε, ἐμφαίνεται σαφέστατα τὸ «μέτρον» τῆς ποιητικῆς ἕξεως τοῦ ἁγίου, δυναμένου νὰ ἀναγινώσκη

πεζὸν λόγον καὶ ἡ ὑμνολόγος καρδία Του νὰ μετατρέπη αὐτὸν –μὲ χαρακτηριστική, μάλιστα, εὐκολία– εἰς ἔμμετρον· «*Τὸ Κεκραγάριον* –γράφει συγκεκριμένως ὁ ἅγιος– *καίτοι ἐν πεζῷ λόγῳ γεγραμμένον οὐχ ἧττον δύναται νὰ θεωρηθῇ ποίημα ὑψηλόν, διότι ἐστὶν ἀληθὴς ποίησις. Τὸ ὅλον περιεχόμενον τῶν πνευματεμφόρων τούτων συγγραμμάτων μαρτυρεῖ θεῖον ἐνθουσιασμὸν καὶ ἔνθεον ποιητικὴν ἔξαρσιν, δι᾽ ὧν ὁ ἱερὸς θεοφόρος συγγραφεὺς μεταρσιοῦται καὶ ἀνάγεται ἀπὸ τῶν ἐπιγείων πρὸς τὰ Οὐράνια καὶ καθίσταται Οὐρανοπολίτης. Τὸ θαυμάσιον τοῦτο Ἱερὸν Βιβλίον καὶ Ἱερὸν Κεκραγάριον ἀναγνώσαντες καὶ ἀγαπήσαντες καὶ ἑλκυσθέντες ἔκ τε τῶν θείων νοημάτων καὶ τοῦ ποιητικοῦ αὐτοῦ ὕφους ἐπεποθήσαμεν νὰ ἀναγάγωμεν αὐτὸ ἀπὸ τοῦ πεζοῦ λόγου εἰς τὸν ἔμμετρον καὶ νὰ περιβάλωμεν τὸ πεζὸν διὰ ποιητικοῦ περιβολαίου, ποιήσωμεν δὲ τελείως καταφανῆ τὴν ποίησιν, καὶ ἀποδῶμεν τῷ Βιβλίῳ τὴν μᾶλλον ἁρμόζουσαν αὐτῷ περιβολήν. Τὴν ἐπιποθίαν ἡμῶν ταύτην θείᾳ συνάρσει ἠγάγομεν εἰς πέρας καὶ τὸ λαμπρὸν Κεκραγάριον τοῦ Ἱεροῦ Αὐγουστίνου περιεβλήθη τὴν ποιητικὴν περιβολὴν καὶ ἐποχεῖται ἤδη ἐπὶ ποιητικοῦ ἅρματος*». Εἶναι, τέλος, ἰδιαιτέρως ἀξιοπαρατήρητο τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ ποιήματά Του ἐπιδροῦν πρωτίστως ἐπὶ τοῦ προσωπικοῦ Του συναισθήματος· ἡ ἀνωτέρω ἐπισημανθεῖσα προσωπικὴ ἀνάγκη ποὺ τὸν ὠθεῖ στὴν ποίησι ἀντικατοπτρίζει οὐσιαστικῶς ψυχὴ ποὺ ἐπιθυμεῖ νὰ «γεύεται» πρώτη τοὺς ἐκ τῶν ἐν λόγῳ ποιημάτων προκύπτοντες πνευματικοὺς καρποὺς καὶ ἐν συνεχείᾳ, βεβαίως, νὰ μετακενοῖ αὐτοὺς καὶ στὰ πνευματικά Του ἀναθρέμματα γιὰ κοινή, πλέον, προσευχὴ καὶ λατρεία τοῦ Θείου. Ταῦτα προκύπτουν ἀβιάστως ἐκ τῆς ἑπομένης θαυμασίας «ἐξομολογήσεως» τοῦ ἁγίου πρὸς τὶς μοναχὲς τῆς Αἰγίνης, ἡ ὁποία ἀναφέρεται εἰς τὴν –ἐκ τῆς ἐπὶ τοῦ Ψαλτηρίου ἐργασίας Του– προελθοῦσα προσωπικὴ Του ὠφέλειαν· «*Ταύτην τὴν στιγμὴν Θεοῦ συνεργήσαντος ἐτελείωσα τὸ Ψαλτήριον [...] Ἤδη δύναμαι νὰ εἴπω, ὅτι γινώσκω τὸν Ψαλτῆρα. Ἤδη κατενόησα τὸ τῶν νοημάτων αὐτοῦ ὕψος. Ἤδη συνησθάνθην τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ψαλτηρίου. Ἤδη ἀντελήφθην τὸ ἐν τοῖς ψαλμοῖς δια-*

πνέον πνεῦμα λατρείας πρὸς τὸ θεῖον. Ἤδη ᾐσθάνθην τὸν πόθον τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀνυψώσεως. Ἤδη σύνοιδα ὁποῖον πῦρ θείας ἀγάπης διαχέεται ἐν τοῖς ψαλμοῖς. Ἤδη κατενόησα τὴν διαπλαστικὴν τῶν ψαλμῶν ἐπὶ τῆς ψυχῆς καὶ τῆς καρδίας δύναμιν. Ἤδη ἠννόησα πόσον εἰς προσευχήν εἰσιν ἐπιτήδειοι καὶ εἰς ἔκφρασιν τοῦ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν λατρείας συναισθήματος. Ἤδη κατενόησα, διατί συνεστήθη ὑπὸ τῶν Ἁγίων Πατέρων, ὡς καθημερινὸν ἀνάγνωσμα ἐν ταῖς προσευχαῖς τῶν ἀκολουθιῶν.

»Ἐγὼ τοῦ λοιποῦ, ὅταν σὺν Θεῷ Ἁγίῳ τῷ καταξιώσαντί με καὶ φωτίσαντί με νὰ ἐντείνω εἰς μέτρα ἀρχαῖα τὸ δυσκολώτατον τοῦτο βιβλίον καὶ νὰ ἑρμηνεύσω καὶ καταστήσω κατανοητὸν καὶ τερπνὸν ἀνάγνωσμα, ὅταν λέγω τὸ ἐκτυπώσω, θὰ τὸ ἔχω ἐγκόλπιόν μου καὶ θὰ τὸ φέρω ἐπάνω μου ὅπου ἂν πορευθῶ. Μὲ αὐτὸ θὰ αἰνῶ καὶ θὰ ὑμνῶ καὶ θὰ εὐλογῶ τὸν Θεόν.

»Δοξάσατε καὶ ὑμεῖς ἅπασαι τὸν Θεὸν διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τὴν ὁποίαν μοι ἔδωκε νὰ φέρω εἰς πέρας τὸ θαυμαστὸν αὐτὸ ἔργον. Εὐχαριστήσατε Αὐτῷ ἐπὶ πᾶσι καὶ δεηθῆτε Αὐτοῦ νὰ μὲ ἀξιώσῃ νὰ τὸ ἐκτυπώσω καὶ σᾶς τὸ προσφέρω, ὡς δῶρον ἱερὸν πρὸς προσευχὴν καὶ λατρείαν τοῦ Θεοῦ».

Ὡς ἐπισφράγισμα τῶν περὶ τοῦ ὑμνογραφικοῦ ἔργου τοῦ ἁγίου Νεκταρίου συνοπτικῶν ἐδῶ σχολίων, ἁρμόζει ἀναντιλλέκτως ἡ ἑπομένη ἐπιγραμματική, πλὴν ὅμως λίαν εὔγλωττη, σημείωσις τοῦ ἰδίου στὸν πρόλογο τοῦ *Τριαδικοῦ* Του, ἡ ὁποία, φρονοῦμε, μᾶς δίδει ταυτοχρόνως καὶ τὸ στίγμα τῆς «διὰ τὴν ποίησιν» ἀγάπης τοῦ ὁσίου ἱεράρχου· «*Τοὺς ὕμνους τούτους* –γράφει– *ὑπηγόρευσε τὸ τῆς λατρείας συναίσθημα καὶ ὁ πόθος τοῦ ὑμνεῖν ἐν ὕμνοις τὸν Θεόν. Ἡ ἱερὰ ποίησις ἦν ἐμοὶ εὐφρόσυνός τις πνευματικὴ ἀσχολία ἱκανοποιοῦσα τὸ θρησκευτικόν μου συναίσθημα. Διὰ τῶν ὕμνων ἐξέφραζον τὸν θαυμασμόν μου εἰς τὰ τοῦ θείου Δημιουργοῦ θαυμάσια ἔργα καὶ ἐξύμνουν τὴν θείαν σοφίαν, τὴν θείαν ἀγαθότητα καὶ τὴν θείαν παντοδυναμίαν*».

6΄. Ἡ μουσικὴ τῶν ὑμνογραφημάτων τοῦ ἁγίου Νεκταρίου

Ἔχομε καὶ παλαιότερα ἐπισημάνει ὅτι –ἐκτὸς τῶν λοιπῶν Του «ταλάντων»– ὁ ἅγιος Νεκτάριος διεκρίνετο καὶ ἀπὸ μίαν ἔντονη μουσικότητα, μίαν ἔκδηλη μουσικὴ εὐαισθησία, ἡ ὁποία σαφῶς δὲν ἦτο ἄσχετη πρὸς τὸν τόπο καταγωγῆς Του, τὴν Σηλυβρία τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Δυστυχῶς, πρὸς τὸ παρὸν τοὐλάχιστον, ἐλλείπει οἱαδήποτε μαρτυρία περὶ ἐνδεχομένης μουσικῆς παιδείας ἢ πιθανῶν μουσικῶν δραστηριοτήτων τοῦ ἁγίου, τόσο στὴν περιοχὴ τῆς γενέτειράς Του, ὅσο καὶ στοὺς λοιποὺς τόπους, ὅπου διηκόνησε· ὡς ἐκ τούτου, ἡ «διὰ τὴν μουσικὴν» ἀγάπη Του ἀξιολογεῖται καὶ σχολιάζεται ἐδῶ ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν σχετικῶν μαρτυριῶν, ποὺ ἀφοροῦν στὸ διάστημα τῆς ἐν Ἀθήναις διαμονῆς Του.

Ἀναμφιβόλως ἡ παρουσία τοῦ ἁγίου Νεκταρίου στὸ ἐν Ἀθήναις «μουσικὸ γίγνεσθαι» κατὰ τὴν πρώτη περίπου δεκαετία τοῦ αἰῶνός μας εἶναι ἀξιοσημείωτη, οἱ δὲ «ρόλοι» ποὺ τοῦ ἀνετέθησαν ἢ τὸ περὶ τὴν μουσικὴ ἐν γένει ἐνδιαφέρον Του, ἰδιαιτέρως σημαντικά. Μνημονεύομε ἐνδεικτικῶς ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1905 ὁ ἅγιος μετέχει σὲ εἰδικὴ μουσικὴ ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν «*καθόλου μελέτην παντὸς μουσικοῦ θέματος*», στὴν ὁποία –ἐκτὸς τοῦ προεδρεύοντος Μητροπολίτου Ἀθηνῶν καὶ τοῦ μουσικωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ζακύνθου Διονυσίου Ἀ. Πλέσσα– συμμετεῖχαν ἐπιπροσθέτως οἱ ἐπιφανέστεροι μουσικοὶ τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ μουσικὸς τύπος τῆς ἐποχῆς ἔγραφε σχετικῶς· «*Ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ἀθηνῶν κατηρτίσθη Μουσικὴ Ἐπιτροπὴ ἐκ τοῦ Σεβ. Ἀρχιεπισκόπου Ζακύνθου κ. Διονυσίου, τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Πενταπόλεως καὶ Διευθυντοῦ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς κ. Νεκταρίου, τῶν κ.κ. Νάζου διευθυντοῦ τοῦ Ὠδείου Ἀθηνῶν, Φραγκ*[ίσκου] *Σουαζὺ καθηγητοῦ τοῦ Ὠδείου, Κ. Ψάχου καθηγητοῦ τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς ἐν τῷ Ὠδείῳ, Νικ. Κανακάκη α΄ ψάλτου Μητροπόλεως Ἀθηνῶν, Χρ. Βλάχου δικηγόρου καὶ μουσικοῦ καὶ τοῦ ἡμετέρου Διευθυντοῦ* [sc. Ἰωάννου Θ. Τσώκλη] *ὡς γραμ-*

ματέως, σκοποῦσα τὴν καθόλου μὲν μελέτην παντὸς μουσικοῦ θέματος, πρὸς τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν σχετιζομένου, ἰδίᾳ δὲ τὸν μετ' ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας καθορισμὸν ἀμφισβητουμένων τινῶν σημείων τῆς θεωρίας τῆς Βυζαντιακῆς μουσικῆς, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς σῳζομένης φωνητικῆς παραδόσεως, πρὸς δὲ καὶ τὸν καταρτισμὸν ὁμοιομόρφου ἐν τῷ ψάλλειν μουσικοῦ συστήματος, συμφώνως πρὸς τὸ ἀνέκαθεν ἐν τῇ Μεγάλῃ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ παραδεδεγμένον σεμνὸν καὶ κατανυκτικὸν τοῦ ἱεροῦ μέλους ὕφος». Τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἀνωτέρω ἐπιτροπὴ δὲν «εὐτύχησε» νὰ ἐπιδείξῃ μακροχρόνιο ἔργο οὐδόλως μειώνει τὴν ἀξιοπαρατήρητη ὁπωσδήποτε συμμετοχὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου σὲ αὐτήν· ἀντιθέτως, μάλιστα, ἡ συνεργασία Του μὲ τοὺς «μουσικοὺς παράγοντες» τῆς ἐποχῆς –καὶ δὴ μὲ τὸν ἐπίσης Κωνσταντινοπολίτη Κωνσταντῖνο Ἀ. Ψάχο, κύριο «ρυθμιστὴ» τῶν τότε «μουσικῶν ἐξελίξεων»– ἐσυνεχίσθη ἀγαστῶς. Ἀναφέρομε, ἐπὶ παραδείγματος, ὅτι στὸ πλαίσιο τῆς ἐν λόγῳ συνεργασίας ἐντάσσεται ἡ λίαν ἐνδιαφέρουσα πρότασις-πρόσκλησις τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Θεοκλήτου πρὸς τὸν ἅγιο νὰ διδάξῃ στὴν νεοσύστατη τότε Σχολὴ Βυζαντινῆς Μουσικῆς τοῦ Ὠδείου Ἀθηνῶν τὰ μαθήματα τῆς Λειτουργικῆς τοῦ Τυπικοῦ καὶ τῆς ἑρμηνείας τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων· τὸ γεγονὸς ἀνηγγέλθη ἁρμοδίως στὸν μουσικὸ τύπο τῆς ἐποχῆς, τελικῶς ὅμως δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ. Κατ' ἀκρίβειαν, ὁ ἅγιος ἀπεδέχθη τὴν πρὸς Αὐτὸν γενομένη πρότασι, μάλιστα δέ, μὲ τὴν διακρίνουσα Αὐτὸν ἐπιμέλεια, κατήρτισε –κατὰ τὴν συνήθη Του τακτική– καὶ σχετικὸ γιὰ τὴν διδασκαλία τῶν ὡς ἄνω μαθημάτων σύγγραμμα, τὸ ὁποῖον ἐτιτλοφόρησε· *Ἱερὰ Λειτουργική*. Τὸ ἔργον τοῦτο, διῃρημένον εἰς δύο τεύχη καὶ συγκείμενον ἐκ δώδεκα κεφαλαίων, σῴζεται στὰ ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Ἱ. Μονῆς Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης ἀνέκδοτα κατάλοιπα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, σχετικὴ δέ –αὐτόγραφη τοῦ ἁγίου– ὑποσημείωσις, καταχωρισμένη στὴν δεξιὰ καὶ κάτω ᾤα τῆς ὑπ' ἀριθμὸν 1 σελίδος τοῦ χειρογράφου, πληροφορεῖ μὲ ἀρκούντως χαρακτηριστικὸ καὶ ἀπολύτως διευκρινιστικὸ τρόπο περὶ

τῆς τελικῆς ἐκβάσεως τῶν πραγμάτων· «*Τὴν Ἱερὰν λειτουργικὴν* –σημειώνει συγκεκριμένως ὁ ἅγιος– *συνετάξαμεν τῇ ἐντολῇ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Κυρίου Θεοκλήτου ὅπως διδάξωμεν αὐτὴν εἰς τοὺς Μαθητὰς τοὺς ἐν τῷ Ὠδείῳ σπουδάζοντας τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Μουσικὴν καὶ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς Κυρίου Κωνσταντίνου Ψάχου μορφουμένους εἰς Ἱεροψάλτας ὅπως ἀναδειχθῶσι ἐγκρατεῖς τοῦ ἔργου οὗτινος ἀναλαμβάνουσι τὴν ἐκτέλεσιν. καὶ τὴν μὲν ἐντολὴν ἐδέχθημεν καὶ συνετάξαμεν τὸ Μάθημα ἀλλὰ λόγοι ἀνεξάρτητοι τῆς θελήσεως ἡμῶν ἐκώλυσαν ἡμᾶς νὰ διδάξωμεν αὐτό. εἷς τῶν κωλυσάντων ἡμᾶς λόγων ἦτο ἡ νυκτερινὴ ὥρα τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος*...». Πέρα τούτων, πάντως, ἦτο προφανὲς τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἁγίου περὶ τῆς ἐν γένει ἐξελίξεως τῆς ἐν λόγῳ ἀρτισυστάτου Σχολῆς· εἶναι ἐνδεικτικὸ ὅτι ἐπὶ τρία συνεχῆ ἔτη (1905/1906/1907), παρίστατο –μὲ ἰδικήν Του ἀσφαλῶς πρωτοβουλία– στὶς ἐτήσιες ἐξετάσεις τῆς Σχολῆς, παρακολουθῶν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν πρόοδον τῶν ἐκπαιδευομένων ἱεροψαλτῶν. Πλέον ἐμφανὴς ἦτο καὶ ἡ φιλία Του μετὰ τοῦ διδασκάλου τῆς Σχολῆς Κωνσταντίνου Ἀ. Ψάχου· εἶναι ἀναντιρρήτως ἀξιοσημείωτον τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἅγιος ἐτέλεσε τὸ μυστήριον τοῦ (πρώτου) γάμου τοῦ σπουδαίου αὐτοῦ Κωνσταντινοπολίτου μουσικολόγου, τοῦ ἐν Ἑλλάδι «προδρόμου» τῆς ἐπιστήμης τῆς Βυζαντινῆς Μουσικολογίας, «*μετὰ τῆς ἐκ Σμύρνης εὐγενεστάτης καὶ πολυφέρνου δεσποινίδος Εὐανθίας Ἀμερικάνου*».

Ἐρχόμενοι εἰδικώτερα –μετὰ τὰ ἀνωτέρω ἀπαραίτητα εἰσαγωγικὰ σχόλια– στὸ προκείμενο θέμα, τὴν μουσικὴ δηλονότι τῶν ὑμνογραφημάτων τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, παρατηροῦμε ὅτι ἡ ὡς ἄνω διαπιστωθεῖσα φιλικὴ σχέσις τοῦ ἁγίου μετὰ τοῦ Κ. Ἀ. Ψάχου ἀπέφερε καὶ τὴν πρώτη σαφῆ καὶ σημαντικώτατη μαρτυρία περὶ τῆς μουσικῆς ὡρισμένων ποιημάτων Του. Πρόκειται συγκεκριμένως περὶ ἓξ ᾠδῶν τοῦ Θεοτοκαρίου, ποὺ –διὰ τῆς βυζαντινῆς παρασημαντικῆς– κατέγραψε ὁ Ψάχος καθ᾿ ὑπαγόρευσι τοῦ ἁγίου, καταχωρισμένων ὡς ποι-

ημάτων μὲν ἐν ἀρχῇ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1905 ἐκδεδομένου *μικροῦ Θεοτοκαρίου* Του, ὡς μελῶν δὲ ἐν κατακλεῖδι τοῦ ἰδίου βιβλιδίου. Τὸ γεγονὸς ἐπισημαίνει ἰδιαιτέρως καὶ ὁ ἅγιος στὸν πρόλογο τῆς ἐν λόγῳ ἐκδόσεως· «*Τὰς πέντε πρώτας ᾠδάς* –γράφει σχετικῶς– *ὡς καὶ τὴν τοῦ Βουλγάρεως ἐμελοποιήσαμεν ἡμεῖς, ἐτόνισε δὲ αὐτὰς ὁ κ. Κ.'Α. Ψάχος καθηγητὴς τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς ἐν τῷ Ὠδείῳ Ἀθηνῶν*». Τὸ μέλος τῶν ᾠδῶν αὐτῶν (ὅπως πιστῶς καὶ ὄντως δεξιοτεχνικῶς κατεγράφη ὑπὸ τοῦ Κ. 'Α. Ψάχου) προξενεῖ ὁπωσδήποτε ἰδιαιτέρα ἐντύπωσι, καθ' ὅτι σαφῶς ἀφίσταται τῆς παραδεδομένης ἐκκλησιαστικῆς μελοποιίας. Ἐπιπροσθέτως, συγκρινόμενον πρὸς τὶς λοιπὲς ᾠδὲς ποὺ περιλαμβάνει τὸ *μικρὸν Θεοτοκάριον* τοῦ ἁγίου –γιὰ τὶς ὁποῖες ὁ ἴδιος σημειώνει ἐπίσης τὸν ἦχο κατὰ τὸν ὁποῖον ἑκάστη ψάλλεται –καὶ κυρίως πρὸς ὡρισμένους ὕμνους ποὺ ἀποτελοῦν προσόμοια τοῦ γνωστοῦ αὐτομέλου τοῦ πλαγίου τοῦ τετάρτου ἤχου, «*Ὢ τοῦ παραδόξου θαύματος*», στοιχειοθετεῖ μίαν διττὴ τρόπον τινὰ «μουσικὴ προτίμησί» Του, ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς οἰκεῖα μουσικὰ πρότυπα, ἤτοι γνωστὰ αὐτόμελα τῆς ἐκκλησιαστικῆς μελοποιΐας, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς νέα μελοποιήματα –ἰδικῆς Του συνθέσεως– ἁπλοϊκώτερα, «λαϊκώτερα», ἄλλοις λόγοις εὐληπτότερα, γιὰ νὰ ἐνθυμηθοῦμε ὅσα περὶ τῶν ὑμνογραφημάτων ἐσχολιάσθησαν στὴν προηγουμένη παράγραφο. Ἡ διττὴ τούτη μουσικὴ ἐπιλογὴ τοῦ ἁγίου, ποὺ σαφῶς διακονεῖ συγκεκριμένη ποιμαντικὴ Του μέριμνα ἀλλὰ παραλλήλως σκιαγραφεῖ καὶ τὶς δύο ὁδοὺς πρὸς τὶς ὁποῖες ἐκινεῖτο ἡ μουσικὴ Του ἀντίληψις, ὁμολογεῖται σαφέστερα ὑπὸ τοῦ ἰδίου στὸν πρόλογο τοῦ *Τριαδικοῦ* Του, ὅπου σημειώνεται χαρακτηριστικῶς· «*Οἱ ὕμνοι ᾄδονται κατά τε τὸ ὕφος τὸ ἐκκλησιαστικὸν καὶ κατὰ τὸ ὕφος τῶν ᾀσμάτων τῶν ψαλλομένων ἐν τοῖς Σχολείοις· ὑπάγονται δηλονότι ὑπό τε τὰ μέτρα καὶ τὸν ρυθμὸν τῆς ἀρχαίας ὑμνῳδίας καὶ ὑπὸ τὴν κλίμακα καὶ τοὺς κανόνας τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς*».

Κατὰ εὐτυχῆ συγκυρία ὑπάρχει ἕνα ἀρκούντως ἐξειδικευμένο ἄρθρο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου περὶ τοῦ προκειμένου θέματος, δημοσιευ-

μένο σὲ γνωστὴ μουσικὴ ἐφημερίδα τῆς ἐποχῆς, ὅπου ὁ ἴδιος μέσῳ μιᾶς εὐφαντάστου ὄντως ἀναγωγῆς, ἀφ' ἑνὸς μὲν διακρίνει τίς ὡς ἄνω δύο παράλληλες μουσικὲς τάσεις ποὺ προσωπικῶς προέκρινε γιὰ τὰ ποιήματά Του, ἀφ' ἑτέρου δέ, ἐπικαλούμενος ὡς ἐπιχείρημα τὴν μετρικὴ τῶν ὕμνων Του, ἐξισώνει τὶς ἴδιες μουσικὲς τάσεις, ἀνάγων αὐτὲς στὴν κατὰ τὴν ἄποψί του κοινὴ ἀρχαιοελληνική των προέλευσι. Ἰδοὺ πῶς ἀναπτύσσει τὸν ἐν λόγῳ συλλογισμό Του· «*Οἱ ὕμνοι τοῦ Τριαδικοῦ ὑμνολογίου πεποιημένοι εἰς διάφορα μέτρα μὲ βάσιν τονικὴν ψάλλονται κατά τε τὴν Ἐθνικὴν Ἐκκλησιαστικὴν Μουσικήν, εἰς τοὺς κανόνας τῆς ὁποίας ὁμαλῶς ὑπάγονται καὶ κατὰ τὴν μουσικὴν τῶν ἐθνικῶν ᾀσμάτων τῶν τονισμένων κατὰ τὸ ὕφος τῆς Ἰταλικῆς Μουσικῆς· ἡ τοῦ μέτρου ὑποταγὴ εἰς ἀμφοτέρας τὰς μουσικάς μοι φαίνεται, ὅτι μαρτυρεῖ τὴν συγγένειαν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μετρικῆς καὶ ἐπομένως τῆς Μουσικῆς πρός τε τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐθνικὴν ἡμῶν Μουσικὴν καὶ πρὸς τὴν Ἰταλικὴν Μουσικήν, ἥτις ὡς γνωστὸν εἶναι γέννημα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς Μουσικῆς· διότι ἄλλως ἡ τῶν ἀρχαίων μέτρων ὑποταγὴ εἰς τὴν κλίμακα καὶ τοὺς τόνους τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς ἤθελεν εἶσθαι ἀδύνατος· ὥστε ἡ ἐφαρμογὴ τῶν μέτρων τῶν ἀρχαίων πρός τε τὴν Ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν καὶ πρὸς τὴν Ἰταλικὴν μαρτυρεῖ ὅτι ἀμφότεραι αὗται αἱ Μουσικαὶ κοινὴν ἔχουσι τὴν προέλευσιν καὶ ἐπομένως ὅτι ἡ Ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ εἶναι γνησία Ἑλληνική· οἱ δὲ τἀναντία λέγοντες ἀπρομελετήτως ἀποφαίνονται*». Τὸ θέμα εἶναι ὁμολογουμένως πολὺ ἐνδιαφέρον, παραλλήλως ὅμως τυγχάνει ἀπολύτως ἐξειδικευμένο καὶ ὅπως εἶναι κατανοητὸ περαιτέρω ἀνάλυσις, σχολιασμὸς καὶ ἑρμηνεία αὐτοῦ δὲν χωρεῖ ἐδῶ. Ἂς κρατήσωμε πρὸς τὸ παρὸν τὴν –καὶ ὑπὸ τοῦ ἁγίου πολλαχοῦ παραδεδεγμένη– μαρτυρία περὶ τῶν δύο μουσικῶν τρόπων οἱ ὁποῖοι διέπουν τὰ ποιήματά Του· εἶναι μάλιστα ἀξιοσημείωτον ὅτι στὸν πρόλογο τοῦ τελευταίου ὑμνογραφικοῦ Του πονήματος, τοῦ *Κεχραγαρίου*, τὰ δύο τοῦτα μουσικὰ μεγέθη περιγράφονται ὑπ' Αὐτοῦ δι' ὅρων ἀκραιφνῶς μουσικολογικῶν· «*Τὰ ποιήματα πάντα*

–γράφει– *ψάλλονται καὶ ὑπάγονται ὑπό τε τὴν κλίμακα τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς καὶ τῆς τετραφώνου*».

Ἐκ τῶν ὑμνογραφημάτων ποὺ ἐξ ἐπόψεως μουσικῆς κατατάσσονται στὴν δευτέρα κατηγορία –ὑπάγονται δηλονότι «*ὑπὸ τὴν κλίμακα τῆς τετραφώνου μουσικῆς*» –γνωρίζομε μόνον τὶς μνημονευθεῖσες ἓξ ᾠδὲς ποὺ καθ' ὑπαγόρευσι τοῦ ἁγίου κατέγραψε ὁ Κ. Ἀ. Ψάχος, καθὼς ὁμοίως καὶ ἕτερον ἓν ποίημα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, καταχωρισμένον ἐν τέλει τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ *Κεκραγαρίου* Του– τὸ γνωστὸν «*Ὦ θεία ἀγάπη*»– ἡ μουσικὴ τοῦ ὁποίου διεσώθη ἐκ προφορικῆς παραδόσεως τῶν μοναζουσῶν τῆς Ἱ. Μονῆς Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης.

Γιὰ τὰ ὑμνογραφήματα ποὺ ἐξ ἐπόψεως μουσικῆς κατατάσσονται στὴν πρώτη κατηγορία –ὑπάγονται δηλονότι «*ὑπὸ τὴν κλίμακα τῆς* «*Βυζαντινῆς Μουσικῆς*»– οἱ ὑπάρχουσες πληροφορίες εἶναι ἀρκούντως πολυσχιδεῖς· συγκεκριμένως, τὰ ἐν λόγῳ ὑμνογραφήματα διακρίνονται σαφῶς σὲ δύο τουλάχιστον ὑποκατηγορίες, συμφώνως πρὸς τὰ περὶ τῆς μουσικῆς αὐτῶν στοιχεῖα ποὺ παρέχει ὁ ἅγιος Νεκτάριος στὰ ὑμνογραφικά Του πονήματα –κυρίως τὸ *Θεοτοκάριον* καὶ τὸ *Τριαδικόν*– ἀλλὰ καὶ πρὸς λοιπὲς σχετικὲς μαρτυρίες τοῦ ἰδίου, ποὺ ἐσχάτως ἦλθαν σὲ φῶς ἐκ τῆς ἐρεύνης τῶν ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Ἱ. Μονῆς Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης φυλασσομένων χειρογράφων, τόσο τοῦ Θεοτοκαρίου ὅσο καὶ τοῦ Τριαδικοῦ. Ἡ πρώτη ὑποκατηγορία συνίσταται ἐκ ποιημάτων ποὺ μετρικῶς καὶ μελικῶς ὑποτάσσονται σὲ γνωστὰ αὐτόμελα τῆς ἐκκλησιαστικῆς μελοποιΐας· ἀπαντοῦν ἐδῶ διάφορα, ἐξ ἐπόψεως ὑμνογραφικῆς καὶ μουσικολογικῆς, εἴδη αὐτομέλων, ἐκ τῶν ὁποίων μνημονεύομε ἐνδεικτικῶς ἕνα δοξαστικὸ ὀκταώδιο θεοτοκίον κανόνα, εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ τετάρτου, πρὸς τὸν ὁμόηχο ἀναστάσιμο κανόνα Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, καθὼς καὶ λοιποὺς ὕμνους ποὺ «ὑπακούουν» σὲ γνωστοὺς προλόγους τοῦ Εἱρμολογίου, ὡς ἐπὶ παραδείγματος στὸ Σταυροθεοτοκίον αὐτόμελον τροπάριον, τοῦ πλαγίου τοῦ τετάρτου ἤχου, «*Ὢ τοῦ παραδόξου θαύματος*», στὸ αὐτόμελον ἐξαποστειλάριον τοῦ δευτέρου ἤχου, «*Γυναῖκες ἀκουτίσθητε*», ἢ στὸ

προτασσόμενον τῆς θ΄ ᾠδῆς τοῦ κανόνος τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα Μεγαλυνάριον, «*Ὁ Ἄγγελος ἐβόα τῇ Κεχαριτωμένῃ*». Εἶναι ἀξιοσημείωτον, ἐπιπροσθέτως, ὅτι δι᾿ ὡρισμένα ποιήματά Του ὁ ἅγιος χρησιμοποιεῖ ὡς μετρικὸ καὶ μελικὸ πρότυπο μελῳδήματα ἐκ τῶν ὡς ἄνω ᾠδῶν τῆς δευτέρας κατηγορίας, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν ἀμιγῶς προσωπικές Του συνθέσεις, τόσο κατὰ τὴν ποίησι ὅσο καὶ κατὰ τὸ μέλος. Ἡ δευτέρα ὑποκατηγορία ἀπαρτίζεται ἐκ ποιημάτων, γιὰ τὰ ὁποῖα τὸ μόνο «μουσικὸ στοιχεῖο» ποὺ κατέχομε εἶναι ἁπλῶς ὁ ἦχος κατὰ τὸν ὁποῖον καθώρισε ὁ ἅγιος νὰ ψάλλωνται. Γιὰ τὴν ἀκρίβεια, διακρίνονται ὡσαύτως ἐδῶ ὡρισμένες ὑποπεριπτώσεις –τοὐλάχιστον τρεῖς– δεδομένου ὅτι ποικίλες εἶναι καὶ οἱ σχετικὲς μαρτυρίες ποὺ παρέχει ὁ ἅγιος· συγκεκριμένως, ἄλλοτε καθορίζει ἕνα μόνον ἦχο, κατὰ τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ ψαλῇ τυχαῖον ποίημά Του, ἄλλοτε παρέχει τὴν δυνατότητα ἐπιλογῆς μεταξὺ δύο, τριῶν ἢ καὶ περισσοτέρων ἤχων, ἐνῶ, τέλος, καταγράφονται καὶ εὐάριθμες περιπτώσεις ὅπου ὁ ἴδιος σημειώνει πὼς τὰ ποιήματά Του δύνανται νὰ ψαλοῦν σὲ ὅλους τοὺς ἤχους. Μάλιστα, στὴν φιλοσοφία τῆς τελευταίας ἐκδοχῆς ἐντάσσεται πλῆρες τὸ τρίτο κατὰ σειρὰν ὑμνογραφικὸ ἔργο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, τὸ *Ψαλτήριον*· «*Ἤδη ἅπαντες οἱ ψαλμοί* –σημειώνει εὐγλώττως ὁ ἴδιος στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου– *ψάλλονται ὡς δοξαστικὰ εἰς πάντας τοὺς ἤχους τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς*». Τὸ ἰδιαιτέρως ἀξιοπαρατήρητο γεγονὸς στὴν περίπτωσι αὐτὴ εἶναι ὅτι γιὰ τὸν ἅγιο, πέρα τῆς μουσικῆς, μεγίστη σημασία κέκτηται ἡ μετρικὴ τῶν ποιημάτων Του, ἡ ὁποία, κατὰ τὴν ἄποψί Του, «καθοδηγεῖ» ἀσφαλῶς τὸν ψάλλοντα καὶ «ὑποδεικνύει» τὴν ἐπιβεβλημένη ἀπόδοσι τοῦ μέλους· «*τὸ μέτρον* –σημειώνει ἐμφαντικῶς στὸν πρόλογο τοῦ *Ψαλτηρίου*– *ὁδηγεῖ τὸν ψάλλοντα εἰς τὴν τήρησιν τοῦ μέλους τοῦ ᾄσματος*»· τὴν αὐτὴ παρατήρησι ἐπαναλαμβάνει καὶ στὸν πρόλογο τοῦ *Κεκραγαρίου* Του· «*Ἅπαντα τὰ μέτρα ὑποδεικνύουσι τοῖς μετὰ προσοχῆς μελετῶσι τὸ μέλος καθ᾿ ὃ μελῳδεῖται τὸ ποίημα*». Ἡ ὡς ἄνω διαπίστωσις –συνδυαζομένη πρὸς τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα ὑπόδειξι τοῦ ἁγίου, περὶ ψαλμῳδήσεως

τῶν ποιημάτων Του ὡς δοξαστικῶν –ἐπιτρέπει, φρονοῦμε τὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ ποιήματα τῆς ἐν λόγῳ ὑποκατηγορίας ψάλλονται κατὰ τὸν τύπο τῶν ἰδιομέλων τῆς ἐκκλησιαστικῆς μελοποιίας· ἐπαφίενται, δηλονότι, στὴν προσωπικὴ μελικὴ ἄποψι τοῦ ἑκάστοτε ψάλλοντος, ὁ ὁποῖος πρέπει –ἀφοῦ πρωτίστως μελετήση ἐμβριθῶς τὴν κατὰ τὴν τονικὴ βάσι μετρικὴ ὕμνου τινός– νὰ ἐπιλέξη τὸν ἦχο (ἐὰν παρέχωνται διάφορες ἐκδοχές), τὸν τρόπο (ἤτοι εἶδος μελοποιίας, ρυθμικὴ ἀγωγὴ κ.ο.κ.), καθὼς καὶ τὴν ὅλη μελικὴ μεταχείρισι τοῦ συγκεκριμένου ὕμνου, στὸ πλαίσιο βεβαίως πάντοτε τῆς παραδόσεως τῆς ἐθνικῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

Τέλος, πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι παρὰ τὴν ἐπιχειρηθεῖσα ἀνωτέρω ὁμαδοποίησι –ἐξ ἐπόψεως μουσικῆς– μεγάλου τμήματος τοῦ ὑμνογραφικοῦ ἔργου τοῦ ἁγίου Νεκταρίου σὲ δύο κατηγορίες, ἀπομένει ἀκόμη ἱκανὸς ἀριθμὸς ποιημάτων Του –ποὺ ἐνδεχομένως εἶναι σκόπιμο, γιὰ εὐχερεστέρα διάκρισι, νὰ ἐνταχθοῦν σὲ μίαν τρίτη κατηγορία– γιὰ τὴν μουσικὴ τῶν ὁποίων οὐδὲν γνωρίζομε· τὰ ἐν λόγῳ ὑμνογραφήματα ἐψάλλοντο καὶ ἁπλῶς λανθάνει ἢ ἐλλείπει οἱαδήποτε μαρτυρία περὶ τοῦ ἤχου καὶ τοῦ ἐν γένει τρόπου κατὰ τὸν ὁποῖον ἐμελῳδοῦντο ἢ ἀναγινώσκοντο μόνον ὡς ψυχωφελῆ ποιήματα, ἁρμόδια γιὰ συγκεκριμένη ψυχοθεραπεία; εἶναι δύο, προχείρως διατετυπωμένα, ἐρωτήματα, περὶ τῶν ὁποίων ἡ πρὸς τὴν κατεύθυνσι αὐτὴ ἔρευνα δὲν διαθέτει ἀκόμη ἐπαρκεῖς ἀπαντήσεις. Ὡσαύτως παραμένουν ἐδῶ ἀσχολίαστα ὡρισμένα σημαντικὰ σημεῖα περὶ τῆς ὑμνογραφικῆς δραστηριότητος τοῦ ἁγίου Νεκταρίου καὶ τῆς μουσικῆς ἐπενδύσεως τῶν ποιημάτων Του, ὡς ἐνδεικτικῶς τὸ μέγα θέμα τῆς μετρικῆς τῶν ποιημάτων τοῦ ἁγίου, ἡ ὁμαλὴ ἢ ὄχι προσαρμογὴ τῶν ὑμνογραφημάτων Του στὸ δεδομένο μέλος γνωστῶν αὐτομέλων, ζήτημα ποὺ ἐπιφέρει σαφῶς καὶ ἐρώτημα περὶ τῆς ὑμνογραφικῆς τακτικῆς τοῦ ἁγίου καὶ κατὰ πόσον συνέθετε ὕμνους ἔχων κατὰ νοῦν συγκεκριμένη μουσικὴ φόρμα ἢ ἐμέλιζε τὰ ποιήματά Του μεταγενεστέρως· δι᾽ ὅλα τοῦτα ἡ ἔλλειψις χρόνου ὑπαγορεύει πρὸς τὸ παρὸν ἁπλῆ μόνον μνεία.

Πέρα τούτων, πάντως, ἐξ ὅσων ἤδη συνοπτικῶς ἐσχολιάσθησαν, καθίσταται σαφὲς ὅτι καὶ ὡς μελῳδὸς καὶ ὡς ὑμνογράφος ὁ ἅγιος Νεκτάριος –μὲ τὴν ἐγνωσμένη «διὰ τὴν μουσικὴν» ἀγάπην Του –εἶχε μίαν πλήρως διαμορφωμένη ἄποψι περὶ τῆς μουσικῆς τῶν ὑμνογραφημάτων Του. Οἱ στίχοι Του δὲν ἦσαν ἄμουσοι· δὲν ἐστεροῦντο ἰδίας μουσικῆς ἐπενδύσεως. Πρέπει καὶ ἀκροτελευτίως νὰ τονισθῆ ὅτι τὰ ἐκ τῆς ἕως σήμερον ἐρεύνης προκύπτοντα στοιχεῖα ἐπιβάλλουν ἰδιαιτέρα προσοχὴ καὶ ἐπισταμένη σπουδή, προκειμένου τὸ ἐν λόγῳ θέμα νὰ ἀντιμετωπισθῆ μὲ τὸν ἁρμόζοντα σεβασμό· ἡ σύνεσις καὶ πολὺ περισσότερον ἡ γνῶσις εἶναι ἀπαραίτητο νὰ «ὑπερπερισσεύσουν» καὶ γιὰ τοὺς νεωτέρους μελουργούς, πού –μὲ πολύν, ὁμολογουμένως, ζῆλον– ἀποπειρῶνται ἐσχάτως νὰ μελοποιήσουν ἐκ νέου ποιήματα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, κομίζοντας ὅμως μίαν προσωπικὴ μελικὴ ἄποψι ποὺ λίαν ἐπικινδύνως τείνει νὰ ἐπικρατήση ὡς ἡ μόνη ὑπάρχουσα καὶ ἐνδεδειγμένη.

Καλὸν θὰ ἦτο, φρονοῦμε, νὰ προσεχθῆ ἰδιαιτέρως τὸ ἐν λόγῳ ζήτημα· ἀποτελεῖ, ἄλλωστε, μίαν ὀφειλομένη ὑποχρέωσι πρὸς τὸν μελῳδὸ ἅγιό μας, ἐπὶ τῇ ἑκατονπεντηκονταετηρίδι, μάλιστα, ἀπὸ τῆς γεννήσεως Αὐτοῦ.

᾿Επίμετρον

Ἑπτὰ μελουργήματα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου

᾿Απὸ τὸ ὑμνογραφικὸ ἔργο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ἐπιλέξαμε νὰ παρουσιάσωμε στὸ παρὸν συνέδριο ἑπτὰ μελουργήματα τοῦ ἁγίου, ἀμιγῶς δηλονότι προσωπικές Του συνθέσεις τόσο κατὰ τὴν ποίησι ὅσο καὶ κατὰ τὴν μουσική. Πρόκειται περὶ τῶν, προμνημονευθεισῶν ἤδη, ἓξ ᾠδῶν ἐκ τοῦ *Θεοτοκαρίου* Του, καθὼς καὶ τοῦ εὐρύτατα γνωστοῦ καὶ ἰδιαιτέρως προσφιλοῦς «*ὕμνου εἰς τὴν θείαν ἀγάπην*», ποιημάτων ποὺ συνιστοῦν τὴν –ἐξ ἐπόψεως μουσικῆς– δευτέρα κατηγορία τῶν ὑμνογραφημάτων τοῦ ἁγίου, κατὰ τὴν κατάταξι ποὺ προετείναμε στὴν προηγηθεῖσα ἀνακοίνωσί μας.

᾿Εσημειώθη ἤδη ἀνωτέρω ὅτι τὸ μέλος τῶν παρόντων μελουργημάτων –προερχόμενον μάλιστα ἐξ αὐτοῦ τοῦ θαυματουργοῦ καὶ πανορθοδόξως τιμωμένου «*ἁγίου τοῦ αἰῶνός μας*»– ξενίζει ὄντως τὸν σημερινὸ ἀκροατὴ καὶ ἐνδεχομένως δημιουργεῖ πολύπλευρο προβληματισμό. Γιὰ νὰ κατανοηθῆ ἐπαρκῶς τὸ ἐγχείρημα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου εἶναι ἀναποφεύκτως ἀναγκαία ἐδῶ μία ἐντελῶς ἐνδεικτικὴ ἐπισκόπησις τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ ἁγίου ἐπικρατουσῶν μουσικῶν τάσεων· θὰ σταθοῦμε σὲ τρία κυρίως σημεῖα·

Πρῶτον· Χρύσανθος ὁ ἐκ Μαδύτων, ὁ μετέπειτα ἀρχιεπίσκοπος Δυρραχίου Σμύρνης καὶ Προύσσης –λόγιος καὶ δεδιωγμένος ὡσαύτως μουσικολογιώτατος ἱεράρχης καὶ ὁ κατ᾿ ἐξοχὴν θεωρητικὸς τῆς ψαλ-

τικῆς τέχνης– ὁμιλῶν περὶ τῆς μουσικῆς φυσιογνωμίας Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου († 1778) καὶ δὴ περὶ τῆς ἱκανότητος τοῦ ἐν λόγῳ Πέτρου νὰ καταγράφη καὶ συνθέτη ᾄσματα «ἐξωτερικῆς» –ἐξωεκκλησιαστικῆς δηλονότι– μουσικῆς δίδει μίαν σημαντικώτατη περὶ τοῦ προκειμένου θέματος πληροφορία· «*ἐπεκράτει* –σημειώνει– *κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν τοὺς εὐγενεῖς καὶ λογίους τοῦ ἡμετέρου γένους πνεῦμα στιχομανίας*». Ἐκ τῆς πληθώρας τῶν ποιημάτων ποὺ ἐκ τῆς ἀνωτέρω «*στιχομανίας*» προέκυπτον, ἀρκετοὶ στίχοι ἐμελίζοντο –κατὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἢ ἀραβοπερσικὸν ἐν γένει ὕφος– ὑπὸ τῶν ἐπιφανῶν ψαλτῶν-μελουργῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς ἐπὶ παραδείγματος –ἐκτὸς τοῦ μνημονευθέντος Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου– τοῦ Πρωτοψάλτου Ἰακώβου (†1800), τοῦ Πρωτοψάλτου Γρηγορίου (†1821), τοῦ Νικηφόρου Καντουνιάρη ἢ Ναυτουνιάρη τοῦ Χίου, τοῦ Θεοδώρου παπᾶ-Παράσχου Φωκαέως (†1851) καὶ λοιπῶν. Εἶναι δὲ ἀπολύτως ἐνδιαφέρουσα ἐδῶ ἡ ἐπισήμανσις ὅτι παραλλήλως τῶν τραγουδιῶν ποὺ συνέθετον οἱ ψάλτες –τὰ ὁποῖα ἔχουν προσφυῶς ἀποκληθῆ «*ψαλτοτράγουδα*»– εὐδοκιμοῦσαν στὴν Κωνσταντινούπολι καὶ ὡρισμένα ἄλλα ἔντεχνα ἀστικὰ τραγούδια, τὴν μουσικὴ ἐπένδυσι τῶν ὁποίων σαφῶς ἐπηρέαζαν θύραθεν –καὶ δὴ δυτικά– μελικὰ μοτίβα, καταστρωμένα «*εἰς μέλος εὐρωπαϊκόν*», ὅπως χαρακτηριστικῶς ἀνεγράφετο στὰ σχετικὰ χειρόγραφα, ὅπου διεσώθησαν. Φρονοῦμε πὼς καὶ ὁ ἅγιος Νεκτάριος συνεχίζει πιστῶς τὴν ὡς ἄνω παράδοσι τῆς γενέτειράς Του, διακονῶν προδήλως ὄχι μόνον τὸ «*πνεῦμα στιχομανίας*» ποὺ μαρτυρεῖ ὁ Χρύσανθος, ἀλλὰ καὶ τὴν διττὴ περὶ τῆς μουσικῆς ἐπενδύσεως τῶν στίχων Του τάσι, οἱ καταβολὲς τῆς ὁποίας εἶναι, ὅπως εἴδαμε, παλαιότατες.

Δεύτερον· ὁ ἀοίδιμος «μεγαλοπρεπὴς» Πρωτοψάλτης τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας Ἰάκωβος ὁ Ναυπλιώτης, ἐξέδωκε κατὰ τὸ ἔτος 1894 μίαν ἐνδιαφέρουσα «*συλλογὴ ᾀσμάτων καὶ ᾠδῶν, πρὸς χρῆσιν τῶν δημοτικῶν σχολείων καὶ παντὸς φιλομούσου*»· στὸν

πρόλογο τοῦ βιβλίου ἐπισημαίνει χαρακτηριστικῶς ὅτι· «*ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἐπετεύχθη κατὰ τὸ ἐνὸν διότι τυγχάνει τὸ πρῶτον ἐκτυπούμενον διὰ χαρακτήρων τῆς ἡμετέρας μουσικῆς καὶ τὸ ὁποῖον δύναται συνάμα νὰ δώσῃ καὶ ὤθησίν τινα, πρὸς σπουδὴν ἐν τοῖς ἑκασταχοῦ δημοτικοῖς σχολείοις τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*»· προσθέτει, μάλιστα, καὶ τὰ ἑξῆς· «*Ἀποκρούω δὲ ἐκ προτέρου τὴν τυχὸν ἀποδοθησομένην μοι φιλόκαινον τάσιν διὰ τοῦ τοιούτου ἔργου, φρονῶν ὅτι μουσικὴ σεμνὴ καὶ ἀπέριττος ἁρμόζουσα μικροῖς φοιτηταῖς σχολείων, οὐδέποτε δύναται νὰ ᾖ διάφορος ἐκείνης, δι᾽ ἧς περιεβλήθησαν τὰ ἐν τῷ πονήματι τούτῳ ᾄσματα καταλλήλως πρὸς τὴν ποίησιν αὐτῶν*». Ἔχοντας ὑπ᾽ ὄψιν τὰ ἀνωτέρω κατανοοῦμε ἐνδεχομένως εὐκολότερα τὴν παρατήρησι τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ὅτι τὰ ἐν λόγῳ ποιήματά Του «*ᾄδονται κατὰ τὸ ὕφος τῶν ᾀσμάτων τῶν ψαλλομένων ἐν τοῖς Σχολείοις*»· καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπόψεως ὁ ἅγιος ὑπήκει σὲ παλαιοτέρα μουσικὴ παράδοσι καὶ οὐδόλως καινοτομεῖ.

Τρίτον· ὁ στενὸς φίλος τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, Κωνσταντῖνος Ἀ. Ψάχος, ἐδημοσίευσε κατὰ τὸ ἔτος 1909 μίαν εὐσύνοπτη ἀλλ᾽ ἀρκούντως ἐμπεριστατωμένη μελέτη περὶ τῶν ἑλληνικῶν δημωδῶν ᾀσμάτων, ὅπου δι᾽ ἱκανῶν μουσικῶν παραδειγμάτων καταδεικνύει ὅτι τὰ δημώδη ᾄσματα διαιροῦνται σὲ τέσσαρα εἴδη, ἤτοι στὰ ᾀδόμενα πρῶτον κατὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ὕφος, δεύτερον κατὰ τὸ καθαρῶς δημῶδες ἰδίωμα, τρίτον κατὰ τὸ ἀσιατικὸν ὕφος καὶ τέταρτον στὰ κατὰ τὸ εὐρωπαϊκὸν ὕφος ᾀδόμενα ᾄσματα. Εἰδικώτερα γιὰ τὸ τελευταῖο εἶδος ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ, ὁ Ψάχος ἐσημείωνε τὰ ἑξῆς· «*Καὶ τοῦ εἴδους τούτου τὰ ᾄσματα οὐκ ὀλίγα εἶναι τὸν ἀριθμόν, ἀρχαῖα τε καὶ νεώτερα [...] Ἀπὸ παλαιοτάτων χρόνων καὶ μάλιστα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μαύρης δουλείας, ὁ Ἕλλην κατέφευγε καὶ εἰς τὸ εὐρωπαϊκὸν εἶδος, προτιμῶν ὅμως τὰ κλασικὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς τεμάχια. Καὶ ἄλλοτε μὲν ἔψαλλεν αὐτὰ ταῦτα, ἄλλοτε δὲ ἐφήρμοζεν ἄλλα εἰς ὡρισμένους ἤχους*». Ὁμοίως καὶ ὁ ἅγιος Νεκτάριος σημειώ-

νει εὐγλώττως ὅτι τὰ παρόντα μελουργήματά Του «*ψάλλονται κατὰ τὴν μουσικὴν τῶν ἐθνικῶν ᾀσμάτων τῶν τονισμένων κατὰ τὸ ὕφος τῆς Ἰταλικῆς Μουσικῆς*». Ἄλλοις λόγοις, πιστοποιεῖται ὁ ἅγιος ὡς ἐμβριθὴς γνώστης τῆς μουσικῆς καταστάσεως τῆς ἐποχῆς Του· οἱ μουσικές Του ἐπιλογὲς δὲν εἶναι τυχαῖες, οὔτε βεβαίως μαρτυροῦν ἀδαῆ μελουργὸ ποὺ «παραπαίει» μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς μουσικῆς παραδόσεως. Ἀντιθέτως, καταδεικνύουν ἐνημερωμένο περὶ τὰ μουσικὰ ἐκκλησιαστικὸ ἄνδρα, ποὺ μὲ θαυμαστή, μάλιστα, πνευματικὴ διάκρισι θέτει τὴν μουσικὴ στὴν διακονία συγκεκριμένων ποιμαντικῶν Του στόχων. Νομίζομε πὼς εἶναι ἀξιομνημόνευτο τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ παροῦσες μελῳδίες τοῦ ἁγίου εἶναι ἄκρως συντηρητικές, ἐν σχέσει πρὸς τὶς μελῳδίες ποὺ καταχωρίζει ὁ Ναυπλιώτης, ἐπὶ παραδείγματος, στὴν μνημονευθεῖσα συλλογή του· καὶ τοῦτο εἶναι κατὰ τὴν ἄποψί μας ἐνδεικτικό, καθ' ὅτι σκοπὸς τοῦ ἁγίου εἶναι τὰ μελουργήματά Του νὰ ψάλλωνται ὄχι ἁπλῶς «*ἐν τοῖς σχολείοις*» ἀλλὰ πρωτίστως «*ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ἐκπαιδευτηρίοις*» καὶ κυριώτατα «*ἐν τοῖς μοναστηρίοις*». Σημειώνει, ὅπως προεμνημονεύθη, ὁ ἅγιος ὅτι τὰ παρόντα μελουργήματά Του «*ὑπάγονται ὑπὸ τὴν κλίμακα τῆς τετραφώνου μουσικῆς*»· καὶ τοῦτο βεβαίως ὀφείλομε νὰ ἀποδεχθοῦμε ὡς δεδομένο, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐκτύλιξις τοῦ μέλους αὐτῶν δὲν προδίδει τετράφωνη μελικὴ ἀνάπτυξι· ἄλλωστε, καὶ μόνον ἡ παρατήρησις ὅτι ἓξ ἐκ τῶν ἐν λόγῳ ἑπτὰ ᾠδῶν εἶναι μελισμένες στὸν πλάγιον τοῦ τετάρτου ἦχο, γεννᾷ ἀμέσως συνειρμοὺς ποὺ ἀναμφιβόλως παραπέμπουν στὸν τρόπο *maggiore* τῆς δυτικῆς μουσικῆς. Δὲν εἶναι δυνατόν, ὅμως, νὰ παραθεωρήσωμε τὴν περίπτωσι τῆς πέμπτης ᾠδῆς, ἡ ὁποία εἶναι μελισμένη στὸν ἀκραιφνῶς βυζαντινὸ δεύτερο ἦχο· καθ' ἡμᾶς, τοῦτο δὲν συνιστᾷ ἄλλο τι παρὰ μίαν σαφῆ ἀπόπειρα τοῦ ἁγίου νὰ κατηχήσῃ –μὲ τὴν κυριολεκτικὴ τοῦ ὅρου ἔννοια– νὰ «μυήσῃ» δηλονότι τοὺς μαθητές Του, τὶς μοναχές Του, τοὺς ὀρθοδόξους εὐσεβεῖς πιστούς, ὅσους, τέλος πάντων, ψάλλουν τὰ ἐν λόγῳ ᾄσματά Του, νὰ τοὺς «μυήσῃ», ἐπαναλαμβάνομε, σὲ ἀμιγῶς ἐκκλησιαστικὰ μουσικὰ

ἀκούσματα, τρέποντας σταδιακῶς τὸ «*γάλα*» σὲ «*στερεὰ τροφή*», κατὰ τὸν Γραφικὸ λόγο.

Δυστυχῶς ἡ ἔλλειψις χρόνου δὲν ἐπιτρέπει ἐδῶ περαιτέρω σχολιασμό. Χωροῦμε εὐθὺς στὴν παρουσίασι τῶν ἑπτὰ μελουργημάτων τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ποὺ ἐν συνεχείᾳ θὰ ψάλῃ ὁ χορός μας[1].

Ἡ πρώτη ᾠδή («*Ἀνυμνῶν μεγαλύνων Σε.ἄχραντε*») δομεῖται σὲ διτρόχαιο δακτυλικὸ ἑξάσημο ρυθμικὸ πόδα καὶ ἀκολουθεῖ μία βατή, ἐν

---

1. Οἱ μουσικὲς καταγραφὲς τῶν ἐν λόγῳ ἑπτὰ μελουργημάτων ἔχουν, ὅπως καὶ ἀνωτέρω ἐπεσημάνθη, δημοσιευθῆ τὸ πρῶτον (οἱ ἓξ ᾠδὲς ἐκ τοῦ *Θεοτοκαρίου* τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, καταγεγραμμένες ὑπὸ τοῦ Κ.Ἀ. Ψάχου) ἐν τέλει τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1905 ἐκδεδομένου *μικροῦ Θεοτοκαρίου* τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, καὶ ἤδη ἀνεδημοσιεύθησαν πανομοιοτύπως (προστεθέντος καὶ τοῦ, καθ' ἡμετέραν καταγραφή, ὕμνου «*Ὦ θεία ἀγάπη*») στὶς σσ. 70-80 τοῦ ἐν προοιμίῳ μνημονευθέντος ἡμετέρου βιβλιδίου. Ἐν συνεχείᾳ ἀνθολογοῦνται ἐκ νέου, ἀναστοιχειοθετημένες μουσικῶς, τόσο γιὰ τὴν πληρότητα τοῦ παρόντος δημοσιεύματος, ὅσο κυρίως καὶ γιὰ τὴν ἐπισήμανσι μιᾶς ἐπουσιώδους, κατὰ τὴν ἄποψί μας, παραλλαγῆς ποὺ κατὰ τὴν πρώτη αὐτὴ παρουσίασι τῶν ὕμνων ἐπεφέραμε [ἤτοι, συγκεκριμένως, τῆς μετατροπῆς (σὲ τρεῖς περιπτώσεις· στὴν τρίτη ᾠδή, στὴν συλλαβὴ «*-ων*» τῆς λέξεως «*ἐπουρανίων*» καὶ στὴν συλλαβὴ «*-στρα*» τῆς λέξεως «*στρατιῶν*»· καὶ στὴν τετάρτη ᾠδή, στὴν συλλαβὴ «*Χε*» τῆς λέξεως «*Χερουβίμ*») ὑπερβατῆς καταβάσεως δύο φωνῶν (ἐκφραζομένης διὰ τοῦ σημαδίου «*ἐλαφρόν*») σὲ συνεχῆ τοιαύτη (ἐκφραζομένη διὰ τοῦ ἀντιστοίχου σημαδίου, τοῦ γνωριζομένου ὡς «*συνεχοῦς ἐλαφροῦ*»)], παραλλαγῆς πού, ὅπως ἀπεδείχθη στὴν πρᾶξι, διευκολύνει κατὰ πολὺ τὴν ἁρμονικώτερη ἀπὸ χοροῦ ψαλμῴδησι τῶν συγκεκριμένων ᾠδῶν. Ἂς προστεθῆ, ὡστόσο, πρὸς χάριν τῶν εἰδημόνων, ὅτι ἐν σχέσει πρὸς τὶς μνημονευθεῖσες ἤδη δύο προγενέστερες δημοσιεύσεις τῶν παρόντων μελουργημάτων ἡ ἐφ' ἑξῆς τρίτη ἀναστοιχειοθετημένη ἀνθολόγησίς των (πέρα τῆς χρήσεως τοῦ παλαιοῦ φωνητικοῦ σημαδίου τῆς *ὀξείας* ἀλλὰ καὶ τῆς σημειώσεως, στὴν ἕκτη ᾠδή, τοῦ ὑπὸ τὴν ὀνομασία *λύγισμα* γνωριζομένου παλαιοῦ ἀφώνου σημαδίου, προκειμένου καὶ σχηματικῶς νὰ ἐπισημανθῆ ἡ ἀπαραίτητη στὸ συγκεκριμένο σημεῖο τῆς μελῳδίας φωνητικὴ κίνησι) παρουσιάζει ἐπιπροσθέτως καὶ τὶς ἀκόλουθες (ὀφειλόμενες σὲ ἡμέτερες διορθωτικὲς ἐπεμβάσεις) διαφορές· στὴν πρώτη ᾠδή, τὴν ρυθμικὴ ἀνακατανομὴ καὶ τὴν διόρθωσι ἑνὸς σημαδίου, ὅπως σχετικῶς ἤδη ὑποδείξαμε καὶ ἁρμοδίως αἰτιολογήσαμε στὴν ὑποσημείωσι 107 τῆς σ. 69 τοῦ μνημονευθέντος ἡμετέρου βιβλιδίου· στὴν πέμπτη ᾠδή, τὴν μετατροπὴ τῆς διὰ τῶν σημαδίων *ὀλίγον* μὲ *κεντήματα* ἄνωθεν αὐτοῦ παρασεσημασμένης μελικῆς ἐπιμηκύνσεως τῶν λέξεων *Κυρία* καὶ *Παναγία* στὴν πλέον ἄρτια ὀρθογραφικῶς σημειογραφικὴ σύνθεσι *ὀλίγον* μὲ *κεντήματα* κάτωθεν αὐτοῦ.

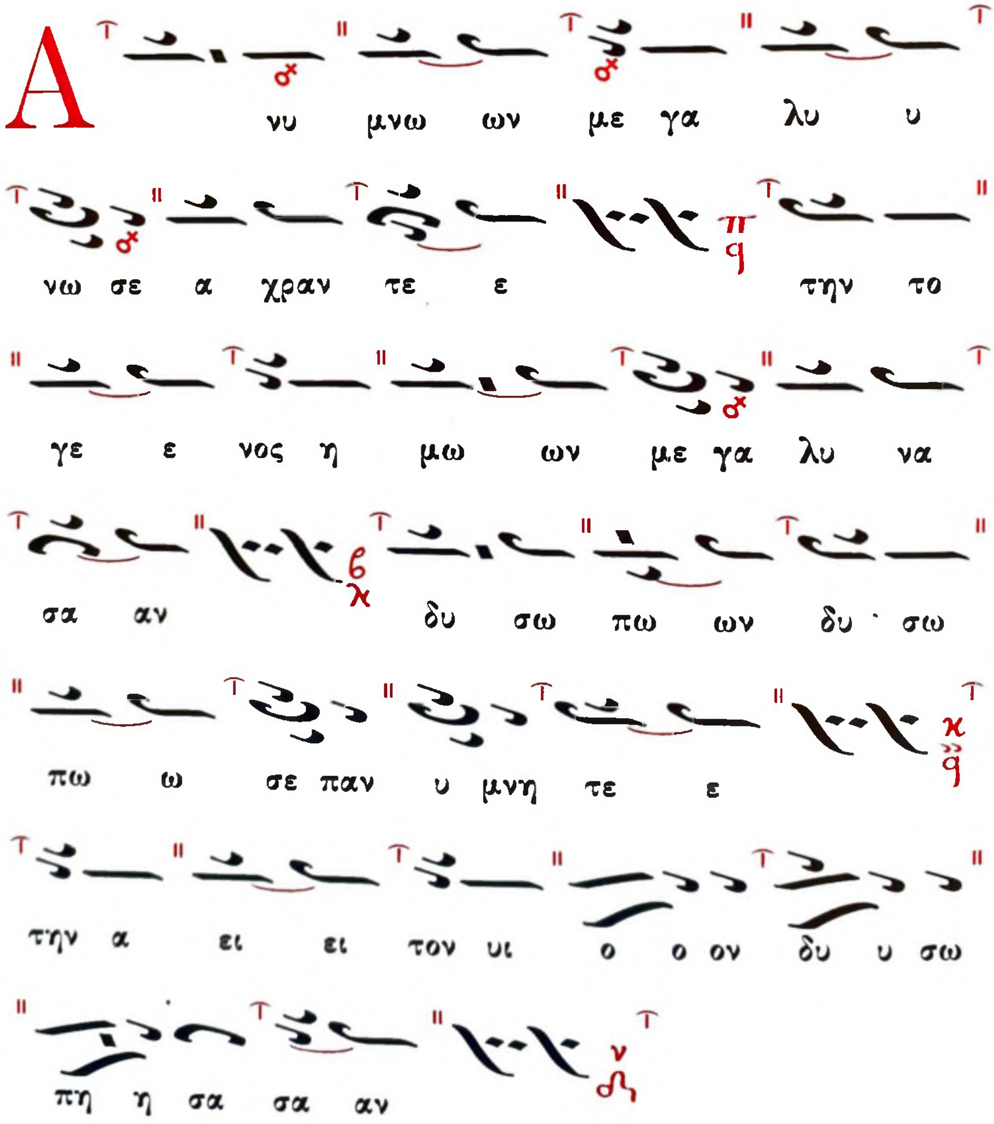
Ὀφείλομε νὰ ἐκφράσωμε καὶ ἐντεῦθεν θερμότατες εὐχαριστίες πρὸς τὸν ἀγαπητὸ φίλο κ. Γιάννη Πρίνο, ὁ ὁποῖος μὲ ἰδιαίτερο ζῆλο καὶ ἀφιλοκερδῆ διάθεσι εὐαρεστήθηκε νὰ στοιχειοθετήσῃ τὶς ἐν συνεχείᾳ ἀνθολογούμενες ᾠδὲς διὰ τοῦ συστήματος Η.ΒΥ.Π.Ε.Σ., περὶ τοῦ ὁποίου οἱ ἐνδιαφερόμενοι δύνανται νὰ πληροφορηθοῦν περισσότερα ἐπισκεπτόμενοι τὸν διαδικτυακὸ τόπο· ebypes.hypermart.net.

πολλοῖς, μελικὴ ἀνάπτυξι, περὶ τὴν διφωνίαν τοῦ πλαγίου τοῦ τετάρτου ἤχου, ἡ ὁποία διακόπτεται στὸν τρίτο στίχο, ἀπὸ μία φωνητικὴ ἔξαρσι ποὺ ἀγγίζει τὴν διφωνία τῆς ἀντιφωνίας τοῦ ἤχου, γιὰ νὰ καταλαγιάση –μέσῳ τοῦ συγγενοῦς τετάρτου Ἅγια ἤχου– στὴν ἀρχικὴ βάσι. Τὸ μέλος τῆς ᾠδῆς αὐτῆς εἶναι τὸ μόνον ποὺ διεδόθη εὐρύτατα καί –παρηλλαγμένον βεβαίως μουσικῶς– ψάλλεται στὴν Ἱ. Μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης ἕως σήμερον.

Ὠδὴ α΄. Ἦχος λ̣π Νη

Ρυθμὸς ἑξάσημος διτρόχαιος δακτυλικὸς ȮΟ|İΙ (3+3)

Χρόνος ὀλίγον ἀργὸς

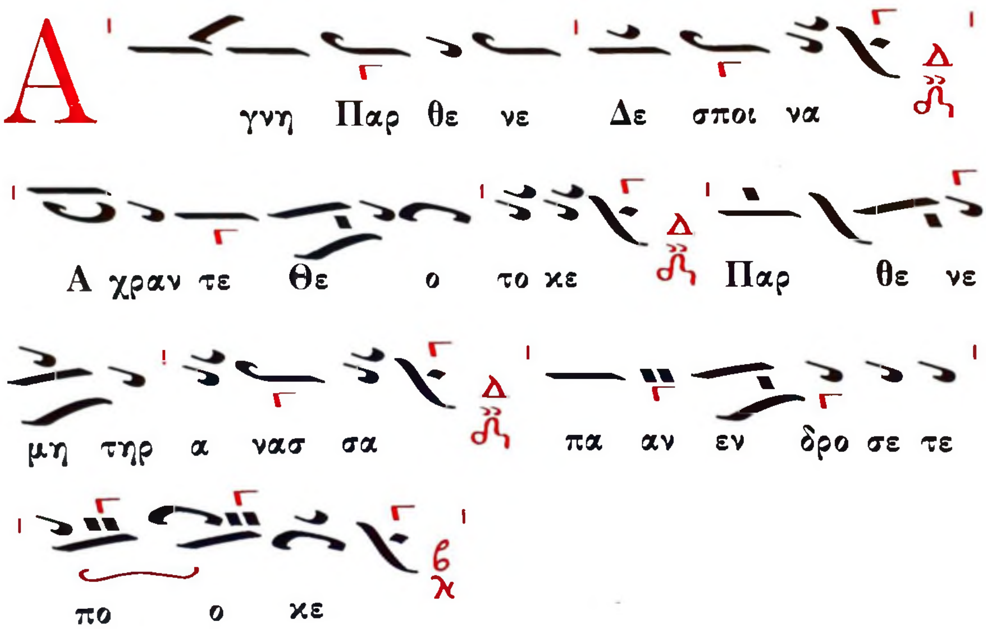

Ἡ δευτέρα ᾠδή («*Ἁγνὴ παρθένε δέσποινα*») ἀκολουθεῖ μίαν ἰδιότυπη μελῳδία σὲ τετράσημο ρυθμικὸ πόδα· περιστρέφεται κυρίως στὴν τετραφωνία τοῦ πλαγίου τοῦ τετάρτου ἤχου καὶ μὲ μία διαβατάρικη ἀνάτασι στὴν διφωνία τοῦ ἑπταφώνου καταλήγει τελικῶς στὸν δίφωνο πλάγιον τοῦ τετάρτου ἦχο.

Ὠδὴ ϐ΄. Ἦχος πλ. δ΄ Νη

Ρυθμὸς τετράσημος Ο|Π (2+2)

Χρόνος μέτριος

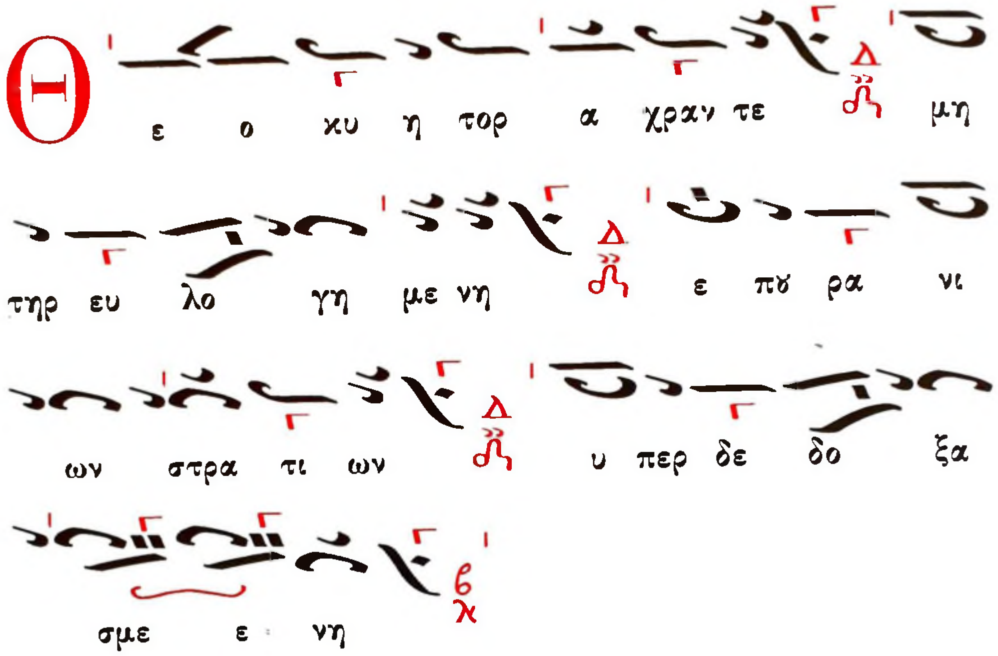

Στὸ ἴδιο ἀκριβῶς μελικὸ πλαίσιο κινεῖται καὶ ἡ τρίτη ᾠδή («*Θεοκυῆτορ ἄχραντε*»)· μόνον ποὺ ἐδῶ ἡ μετρικὴ διαφοροποίησις τῶν δύο τελευταίων στίχων τοῦ ποιήματος, ἐπιβάλλει στὸν ἅγιο ὡρισμένες ἐπουσιώδεις μελῳδικὲς παραλλαγές, προκειμένου νὰ ἀποφευχθοῦν παρατονισμοὶ λέξεων. Σημειώνομε ἰδιαιτέρως τὸ γεγονὸς ὡς εὐτυχές, ὄντως, παράδειγμα γιὰ νὰ κατανοηθοῦν οἱ προεκτεθεῖσες ἐπισημάνσεις τοῦ ἁγίου περὶ τῶν ποιημάτων Του, κατὰ τὶς ὁποῖες «*τὸ μέτρον ὡς ὂν κατὰ τὴν τονικὴν βάσιν ὁδηγεῖ τὸν ψάλλοντα εἰς τὴν τήρησιν τοῦ μέλους τοῦ ᾄσματος*»· ἢ «*ἅπαντα τὰ μέτρα ὑποδεικνύουσι τοῖς μετὰ προσοχῆς μελετῶσι τὸ μέλος καθ' ὃ μελῳδεῖται τὸ ποίημα*».

Ὠδὴ γ΄. Ἦχος Νη

Ρυθμὸς τετράσημος Ȯ | ΙΙ (2+2)

Χρόνος μέτριος

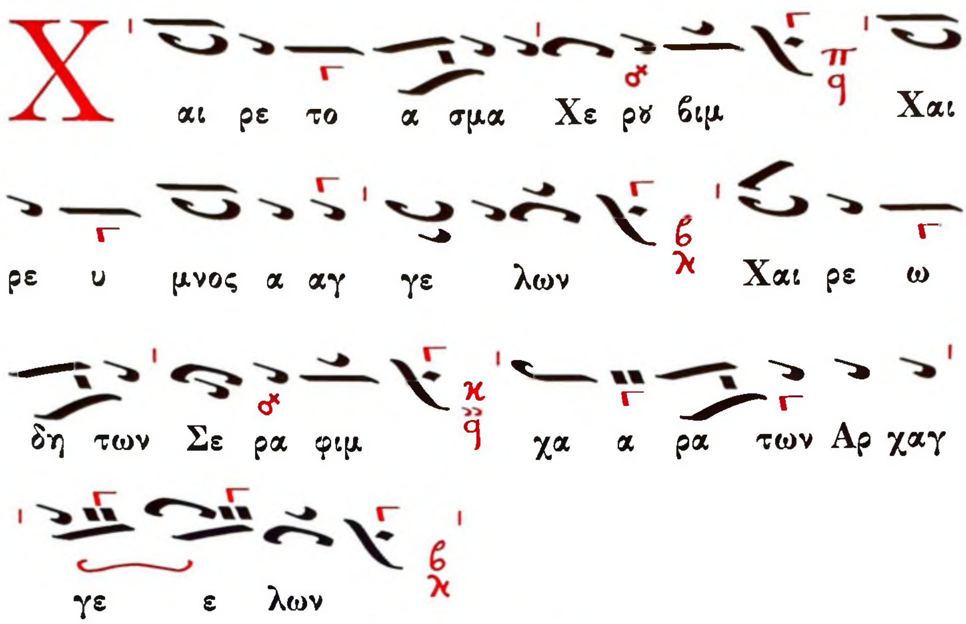
Ἡ τετάρτη ᾠδὴ («*Χαῖρε τὸ ᾆσμα Χερουβίμ*»), ἀναπτύσσει μίαν ἐνδιαφέρουσα ὄντως μελῳδία, σὲ τετράσημο ρυθμικὸ πόδα· στὸν πρῶτο στίχο τὸ μέλος μεταπίπτει στὴν τετραφωνία τοῦ ἀντιφώνου τετάρτου *Ἅγια* ἦχου, γιὰ νὰ ἐπανακάμψη εὐθὺς –μὲ μελικὴ κίνησι ποὺ θυμίζει τέταρτο λέγετο ἦχο– στὴν διφωνία. τοῦ πλαγίου τοῦ τετάρτου. Ἐν συνεχείᾳ μεταπηδᾶ ὑπερβατῶς στὴν ἔξω διφωνία τοῦ ἰδίου ἦχου καί, μὲ πανομοιότυπο πρὸς τὴν δευτέρα καὶ τρίτη ᾠδὴ μέλος καταλήγει –στὸν τέταρτο στίχο– στὴν ἔσω διφωνία τοῦ πλαγίου τοῦ τετάρτου καὶ πάλι ἦχου.

Ἡ πέμπτη ᾠδὴ («*Μαρία ἀειπάρθενε*») εἶναι ὅπως προεσημειώθη, ἡ μόνη ποὺ μελίζεται στὸν μαλακὸ χρωματικὸ δεύτερο ἦχο. Τὸ μέλος αὐτῆς, δομημένο σὲ διτρόχαιο δακτυλικὸ ἑξάσημο ρυθμό, ἀποτελεῖ σαφῶς μίαν παραλλαγὴ τοῦ γνωστοῦ αὐτομέλου ἐξαποστειλαρίου τοῦ δευτέρου ἦχου «*Γυναῖκες ἀκουτίσθητε*», κατὰ μελικὴ ἀνάπτυξι ποὺ ἀπηχεῖ κολλυβαδικὴ μουσικὴ παράδοσι.

Ὠδὴ δ΄. Ἦχος πα Νη

Ρυθμὸς τετράσημος ȮI II (2+2)

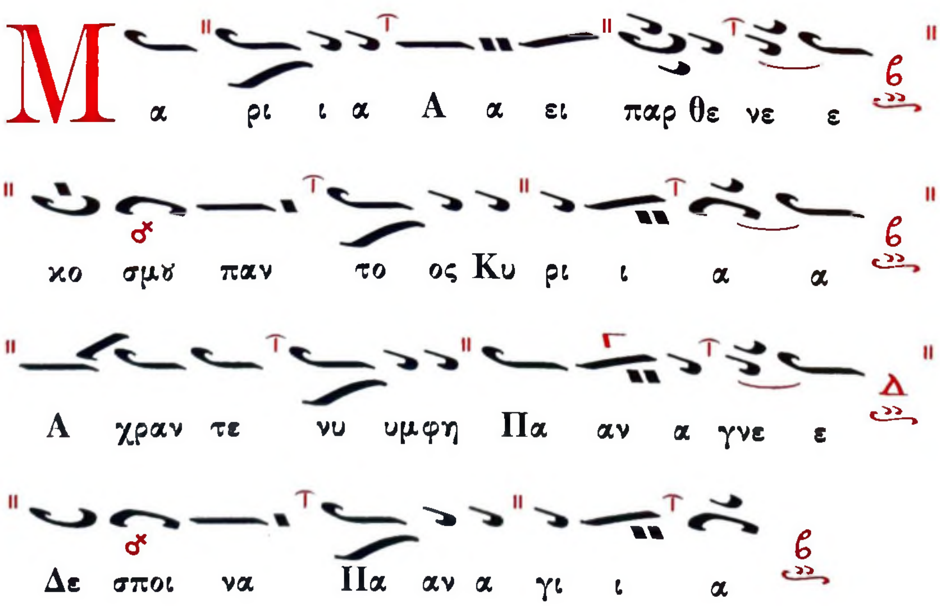
Χρόνος μέτριος

Ὠδὴ ε΄. Ἦχος Δι

Ρυθμὸς ἑξάσημος διτρόχαιος δακτυλικὸς ȮO I İI (3+3)

Χρόνος ὀλίγον γοργὸς

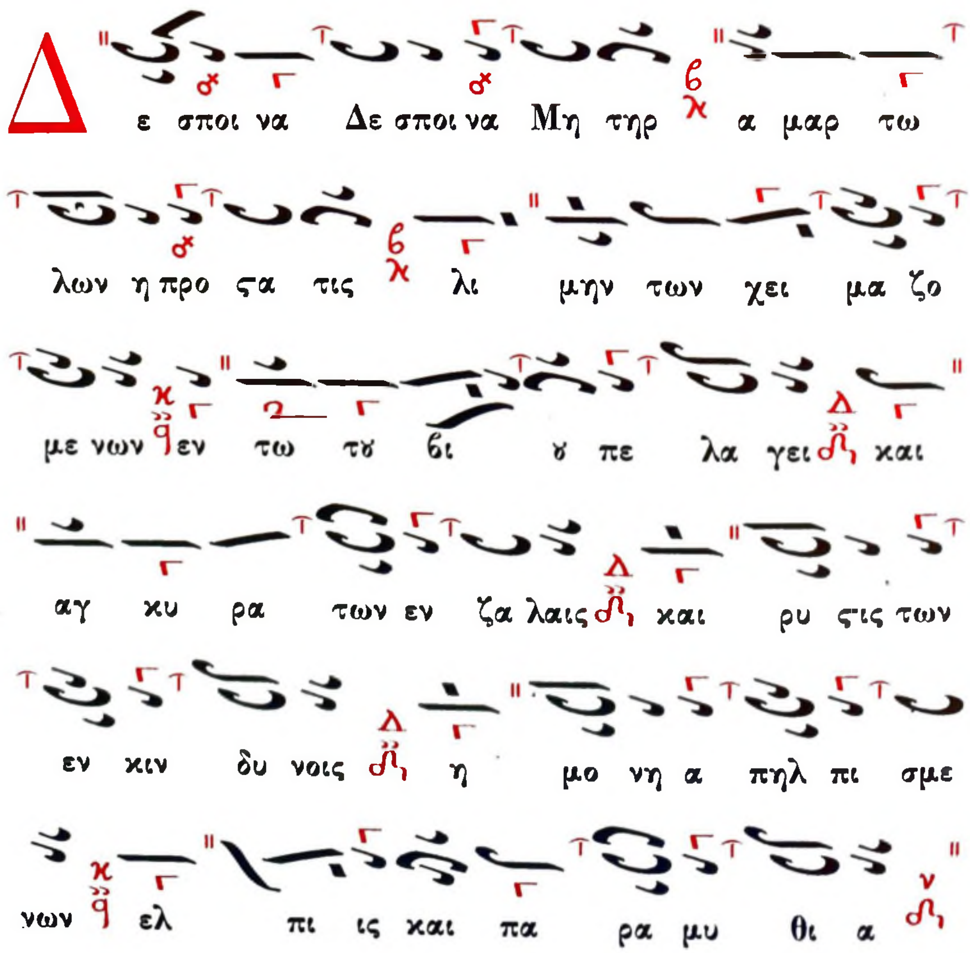

Τὸ πλέον ἐνδιαφέρον, ἐξ ἐπόψεως ρυθμικῆς κυρίως, μέλος καταγράφεται στὴν ἕκτη ᾠδή («*Δέσποινα Δέσποινα Μήτηρ*»), ποὺ ἀποτελεῖ ποίησι μὲν Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως, μέλος δὲ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου. Προκρίνεται ἐδῶ τὸ σπάνιο ρυθμικὸ σχῆμα τοῦ δοχμίου ὀκτασήμου ρυθμικοῦ ποδός, συγκείμενον ἐξ ἡγεμόνος καὶ τρισήμων –τροχαίου καὶ ἰάμβου ἀντιστοίχως– ἑκατέρωθεν αὐτοῦ, ποὺ ἀπαντᾶ κυρίως στοὺς συγκαθιστοὺς στεριανοὺς χοροὺς τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἠπείρου. Τὸ μέλος περιστρέφεται στὰ γνωστὰ ἐκ τῶν ὑπολοίπων ᾠδῶν τοῦ ἁγίου μοτίβα, ὅπου οἱ στάσεις στὴν διφωνία ἢ τὴν τετραφωνία τοῦ πλαγίου τοῦ τετάρτου ἤχου ἐναλλάσσονται μὲ ἐπάλληλες ἐδῶ φωνητικὲς ἀνατάσεις στὴν διφωνία τοῦ ἀντιφώνου καὶ καταλαγιάζουν μὲ ὑπερβατὲς πτώσεις στὴν βάσι τοῦ ἤχου.

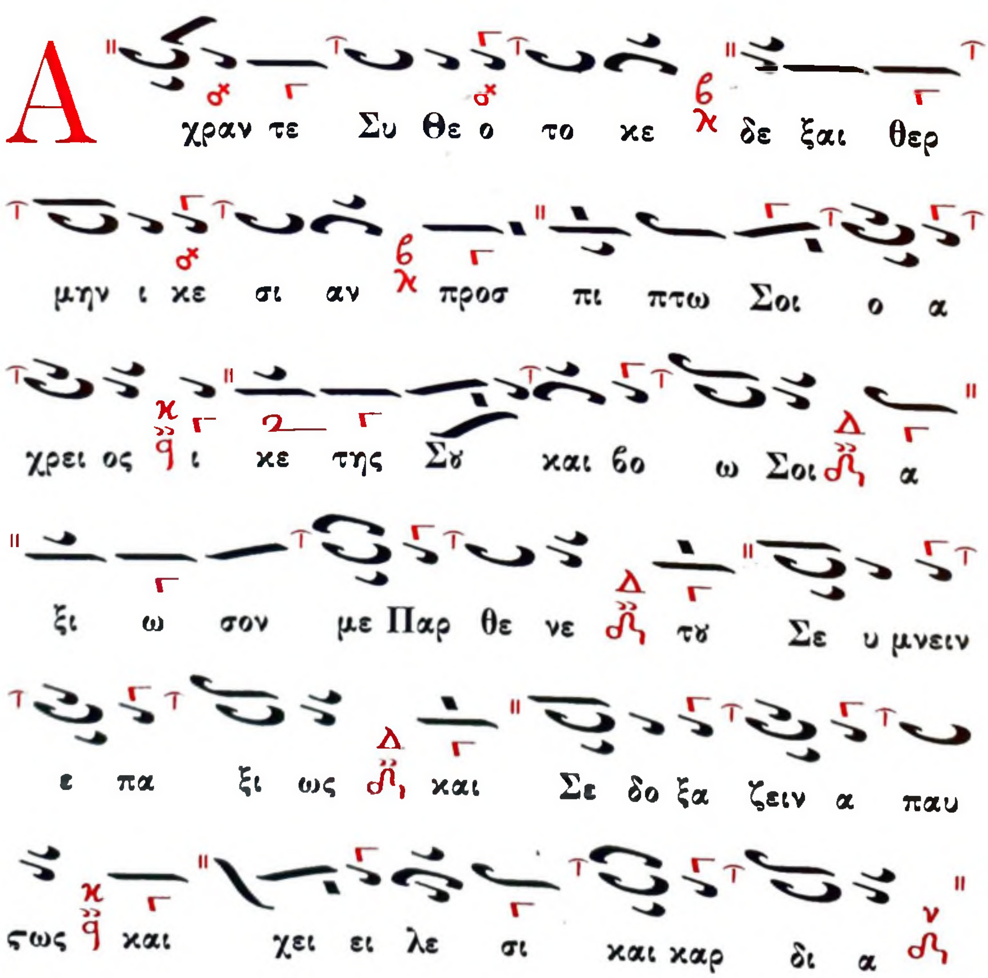
Ὠδὴ ς΄. Ἦχος πλ. δ΄ Νη

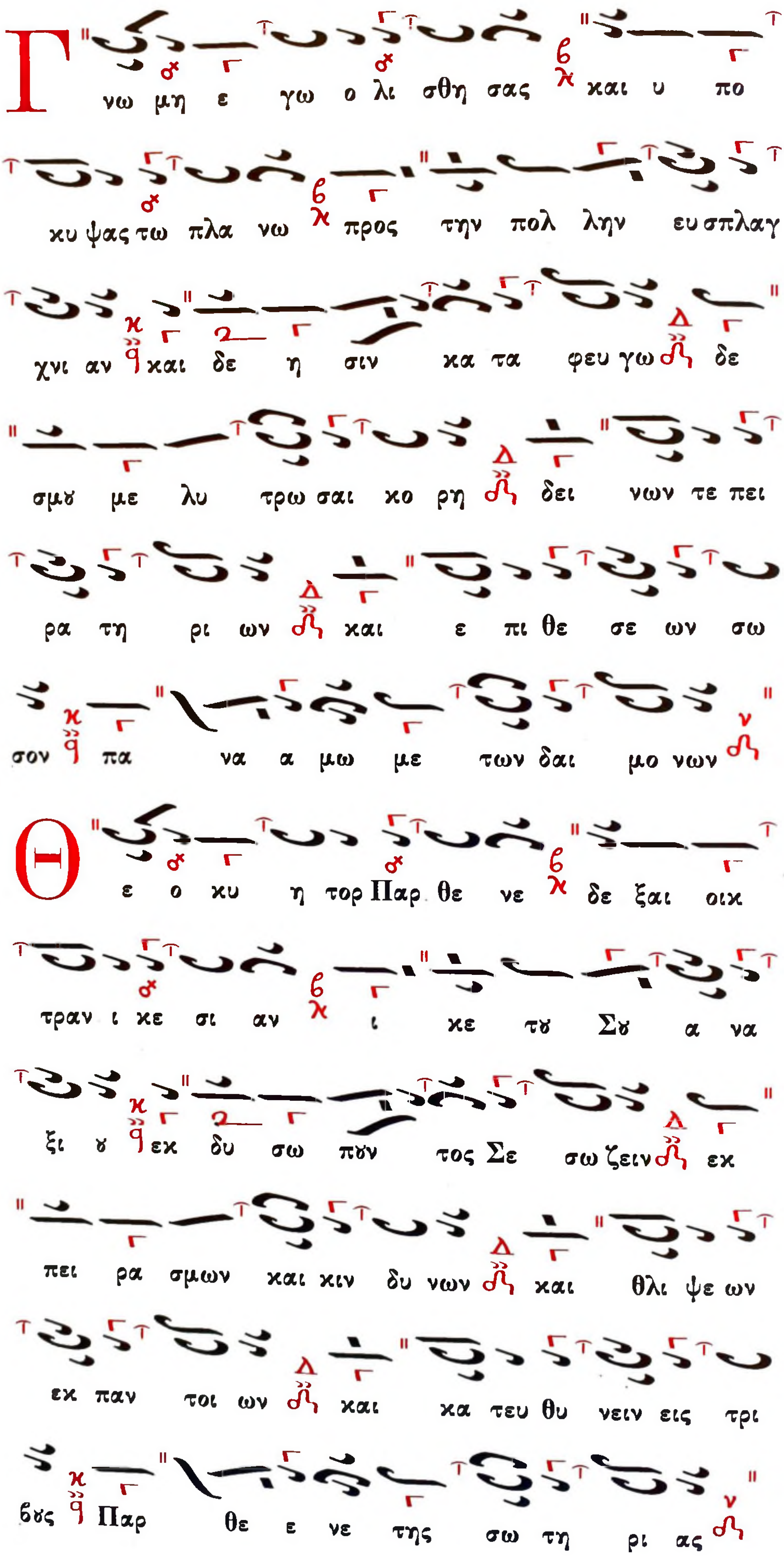
Ρυθμὸς ὀκτάσημος δοχμιακὸς [(3+2+3) ἢ (3+5)]

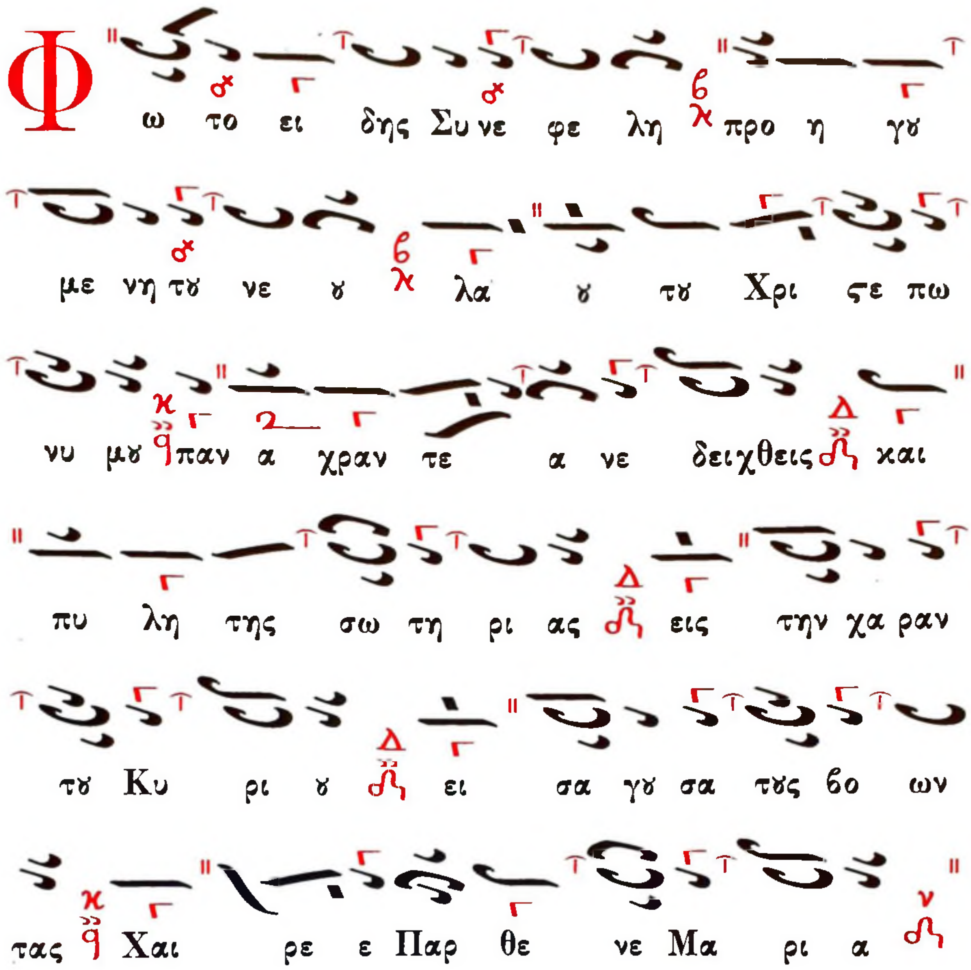
Χρόνος μέτριος

Δεδομένης τῆς ρυθμικῆς καὶ μελικῆς «ἰδιοτυπίας» τῆς ὡς ἄνω ᾠδῆς, ἐκρίθη σκόπιμον νὰ καταχωρισθοῦν πλήρως μελισμένα ἐν συνεχείᾳ καὶ τὰ ἀκόλουθα τέσσαρα «προσόμοια» αὐτῆς τροπάρια ἐκ τοῦ *Θεοτοκαρίου* τοῦ ἁγίου Νεκταρίου. Τοιουτοτρόπως, ὄχι μόνον παρουσιάζεται ἐπακριβῶς τὸ κατὰ τὸ συνέδριο ἑρμηνευθὲν μουσικὸ πρόγραμμα, ἀλλὰ καὶ παρέχεται, φρονοῦμε, ἕνα ἀπτὸ δεῖγμα τῆς δυνατότητος προσαρμογῆς ἑτέρων ποιημάτων τοῦ ἁγίου Νεκταρίου πρὸς τὸ δεδομένο μέτρο καὶ μέλος τῶν παρόντων μελουργημάτων τοῦ ἰδίου. Τὸ γεγονὸς ἀκροθιγῶς μὲν ἐπεσημάνθη ἀνωτέρω, πλέον διεξοδικῶς δὲ ἐσχολιάσθη ἤδη στὴν ὑποσημείωσι 77 τῶν σσ. 54-55 τοῦ μνημονευθέντος ἡμετέρου βιβλιδίου. Συμφώνως πρὸς τὰ ἐκεῖ ἐκτεθέντα ἐπελέγησαν ἀκριβῶς καὶ τὰ ἐν λόγῳ τέσσαρα τροπάρια, ἐκ ποιημάτων δηλονότι τοῦ *Θεοτοκαρίου* τοῦ ἁγίου Νεκταρίου «προσομοιαζόντων» πρὸς τὴν παροῦσα ᾠδή· συγκεκριμένως ἐδῶ ἀνθολογοῦνται, τὸ πρῶτον τροπάριον τοῦ θ΄ κανόνος (*«Ἄχραντε Σὺ Θεοτόκε»*), τὸ τρίτον τροπάριον τοῦ ρμϛ΄ ὕμνου (*«Γνώμῃ ἐγὼ ὀλισθήσας»*), τὸ πρῶτον τροπάριον τοῦ η΄ κανόνος (*«Θεοκυῆτορ Παρθένε»*) καὶ τὸ ἕκτον τροπάριον τοῦ ρκγ΄ ὕμνου (*Φωτοειδὴς Σὺ νεφέλη»*). Βλ. σχετικῶς· *Θεοτοκάριον ἤτοι ᾠδαὶ καὶ ὕμνοι πρὸς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον καὶ Ἀειπάρθενον Μαρίαν, ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Πενταπόλεως Νεκταρίου, Διευθυντοῦ τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ριζαρείου Σχολῆς, ἔκδοσις δευτέρα ἐπηυξημένη*, ἐν Ἀθήναις 1907, σσ. 283-284, 233, 281 καὶ 209 ἀντιστοίχως.

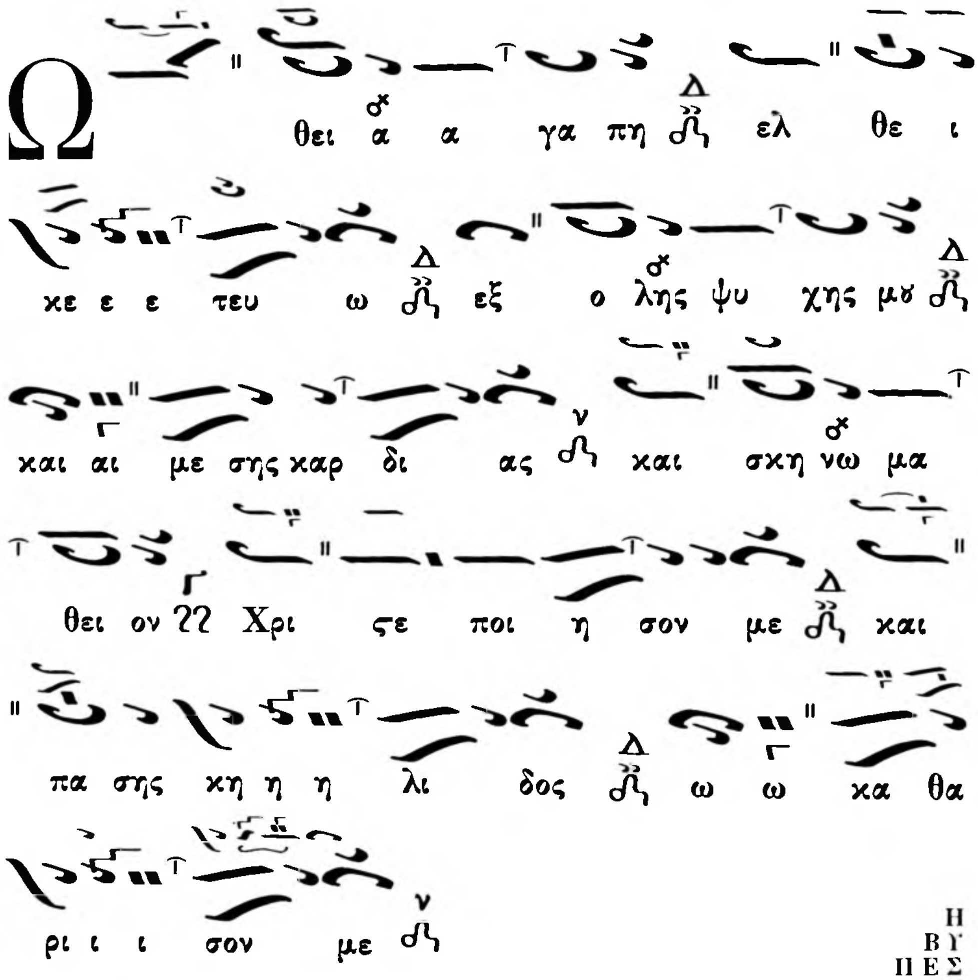

Γνω μη ε γω ο λι σθη σας και υ πο
κυ ψας τω πλα νω προς την πολ λην ευσπλαγ
χνι αν και δε η σιν κα τα φευ γω δε
σμȣ με λυ τρω σαι κο ρη δει νων τε πει
ρα τη ρι ων και ε πι θε σε ων σω
σον πα να α μω με των δαι μο νων
Θε ο χυ η τορ Παρ θε νε δε ξαι οικ
τραν ι κε σι αν ι κε τȣ Σȣ α να
ξι ȣ εκ δυ σω πȣν τος Σε σω ζειν εκ
πει ρα σμων και κιν δυ νων και θλι ψε ων
εκ παν τοι ων και κα τευ θυ νειν εις τρι
βȣς Παρ θε ε νε της σω τη ρι ας

Τέλος, τὸ ἕβδομο μελούργημα (« Ὦ θεία ἀγάπη») ἀποτελεῖ ἡμετέρα καταγραφὴ κατὰ ψαλμῴδησι τῆς μακαριστῆς ἡγουμένης τῆς Ἱ. Μονῆς Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης Θεοδοσίας Κάτσα. Εἶναι ὁμοίως μελισμένο στὸν πλάγιον τοῦ τετάρτου ἦχο –καὶ σὲ ρυθμὸ ἑπτάσημο– μὲ συνεχεῖς ἐναλλαγὲς τοῦ πλαγίου πρὸς τὸν κύριο τέταρτο (μαλακὸ καὶ σκληρὸ διατονικὸ Ἅγια ἀντιστοίχως) ἦχο. Ἀξιοσημείωτη ὡσαύτως ἡ μουσικὴ ἀποστροφή –στὸ πρῶτο ἡμιστίχιο τοῦ τρίτου στίχου– στὸν τρίφωνο πλάγιο τοῦ τετάρτου, ποὺ ἀριστοτεχνικῶς ὁδηγεῖ ἐν συνεχείᾳ –στὸ δεύτερο ἡμιστίχιο τοῦ ἰδίου στίχου– στὴν τετραφωνία τοῦ ἦχου. Τὸ μέλος τοῦ τετάρτου στίχου, ποὺ ἐπισφραγίζει τὸ ᾆσμα, εἶναι πανομοιότυπο πρὸς τὶς μελικὲς κατακλεῖδες τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου στίχου ἀντιστοίχως, γεγονὸς ποὺ καθιστᾶ ἄκρως εὐμνημόνευτη τὴν μουσικὴ τοῦ ποιήματος.

Ύμνος είς τὴν θείαν ἀγάπην. Ἦχος

Ρυθμὸς ἑπτάσημος
Χρόνος μέτριος

Προτοῦ τὴν ἡμετέρα ἀδολεσχία διαδεχθῆ ἡ ἁρμονία τῆς μουσικῆς, ἐπιθυμῶ καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτῆς νὰ εὐχαριστήσω ὅλα τὰ μέλη τοῦ νεοπαγοῦς χοροῦ φοιτητῶν καὶ φοιτητριῶν τοῦ Τμήματος Μουσικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, γιὰ τὴν σπουδὴ καὶ τὸν ἀξιοθαύμαστο ζῆλο ποὺ ἐπέδειξαν κατὰ τὴν ἑτοιμασία τοῦ παρόντος προγράμματος[2]. Προσωπικῶς, χαίρω ἰδιαιτέρως διότι ἡ πρώτη, ἐκτὸς

2. Πλῆρες τὸ ἐν λόγῳ μουσικὸ πρόγραμμα πρόκειται νὰ περιληφθῆ σὲ σχετικὸ ψηφιακὸ δίσκο ποὺ θὰ κυκλοφορηθῆ συντόμως, μὲ τὴν ἐλπίδα καὶ προσδοκία ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς εὐρυτέρας διαδόσεως

Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, ἐμφάνισις τοῦ χοροῦ μας συμπίπτει πρὸς τοὺς ἑορτασμοὺς τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα ἐτῶν ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἁγίου Νεκταρίου. Μουσικὴ καὶ μουσικοὶ διεδραμάτισαν ἐξέχοντα ρόλο στὴν ὁσία βιοτὴ τοῦ ἁγίου· εἰδικώτερα δὲ ὁ στενός Του φίλος Κ.Ἀ. Ψάχος –ἡ περιβόητος μουσικὴ βιβλιοθήκη τοῦ ὁποίου περιῆλθε ἐσχάτως στὸ Τμῆμά μας–, οἱονεὶ κανοναρχεῖ σήμερον – διὰ τῶν μουσικῶν του καταγραφῶν– τὴν ἀπὸ καιροῦ παραδεδομένη στὴν λήθη μουσικὴ τῶν ᾠδῶν τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ποὺ εὐθὺς θὰ ψάλωμε. Εὐελπιστοῦμε ὁ ἅγιος νὰ εὐλογήσῃ τὸ ἐγχείρημα, «*ἐπισφραγίζων τὸν ὕμνον καὶ προεξάρχων τῆς πανηγύρεως*»[3].

τῶν παρόντων ἑπτὰ μελουργημάτων τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς κατ' ἐφικτὸν σήμερον λειτουργικῆς –ἐξωλατρευτικῆς κυρίως– χρήσεως τούτων.

3. Ἀπὸ τὴν κατακλεῖδα τοῦ –κατὰ τὴν ἀκολουθία τῶν Μεγάλων Ὡρῶν τῆς παραμονῆς τῆς ἑορτῆς τῶν Θεοφανείων ψαλλομένου– δοξαστικοῦ (ποιήματος Σωφρονίου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων) τῆς ἐνάτης Ὥρας, «*Τὴν χεῖρά σου τὴν ἁψαμένην...*».

Τὰ πορίσματα τοῦ Συνεδρίου

1. Ὁ ἅγιος Νεκτάριος δὲν εἶναι μόνον ὁ θαυματοβρύτης ἅγιος, ἀλλὰ καὶ ὁ διακεκριμένος θεολόγος, ὁ ταλαντοῦχος παιδαγωγός, διὰ τοὺς σπουδαστὰς τῆς Ῥιζαρείου Σχολῆς, ὁ σοφὸς συγγραφεὺς πλήθους θεολογικῶν συγγραμμάτων καὶ πραγματειῶν.

2. Ὁ ἅγιος Νεκτάριος δὲν διεκδικεῖ πανεπιστημιακοὺς τίτλους καὶ δοξάριον ἐπιστημοσύνης. Οὐδαμοῦ τῶν συγγραμμάτων του θὰ ἀνεύρῃ ὁ μελετητὴς ἐξεζητημένην παράθεσιν ὑποσημειώσεων ἢ γενικώτερον προσπάθειαν προβολῆς καὶ ἐξάρσεως τῆς ἐπιστημονικῆς του συγκροτήσεως. Ὁ ἐπιστημονικὸς λόγος του, λιτὸς καὶ δωρικός, γίνεται τοῖς πᾶσιν κατάδηλον ὅτι δὲν θέλει νὰ ἐντυπωσιάσῃ ἀλλὰ νὰ οἰκοδομήσῃ, νὰ διδάξῃ, νὰ ἑλκύσῃ εἰς Χριστόν.

3. Ἡ ληφθεῖσα ἀπόφασις ἐκδόσεως *Ἁπάντων* τῶν ἔργων τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, ἡ ὁποία προϋποθέτει ἐργώδη προσπάθειαν, καθ' ὅτι τὰ ἑξήκοντα περίπου συγγράμματά του καταλαμβάνουν χιλιάδας τινὰς σελίδων, θὰ εἶναι ὄχι μόνον δαπανηρὰ ἀλλὰ χρονοβόρος καὶ ἐπίπονος. Καλεῖται ἡ Ἱερὰ Μονὴ καὶ γενικώτερον ἡ τοπικὴ Ἐκκλησία νὰ ἄρῃ μὲ ἀποφασιστικότητα, καρτερίαν καὶ σπουδὴν τὸ πρωταρχικὸν τοῦτο διακόνημα.

4. Ἡ κυκλοφόρησις τῶν *Ἁπάντων* θὰ προσφέρῃ εἰς τὸ χριστεπώνυμον πλήρωμα –καὶ γενικώτερον εἰς τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων, τοὺς πανεπιστημιακοὺς διδασκάλους, ἀλλὰ καὶ τοὺς μύστας τῶν εἰδικωτέρων τεχνῶν (καθ' ὅσον ὁ ἅγιος, πλούσιον ποιητικὸν τάλαντον καὶ μουσικὴν συγκρότησιν οὐ τὴν τυχαίαν διαθέτων, ἔχει νὰ παρουσιάσῃ ποιητικὸν καὶ μουσικὸν ἔργον ἐξόχως ἐνδιαφέρον)– μίαν πνευματικὴν ὄασιν, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ καταπονημένος ὁδοιπόρος τῆς ἀνίκμου πνευματικῆς ζωῆς τῶν καιρῶν μας θὰ ἀνεύρῃ πνευματι-

κοὺς λειμῶνας, εὐώδη ἄνθη καὶ πνευματικοὺς καρποὺς πλουσίους. Ἡ ἀδολεσχία εἰς τὰς σελίδας τῶν *Ἁπάντων* τοῦ ἁγίου ἐνέχει ὅλως ἰδιαίτερον θέλγητρον, δεδομένου ὅτι δὲν συναντῶμεν εὐκόλως ἅγιον ὄντως συγγραφέα ἀσχολούμενον μὲ θέματα τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης. Εὐφραίνεται ὁ ἀναγνώστης ἀναγινώσκων ὄχι τὴν ξυλίνην γλῶσσαν τοῦ ἐντυπωσιασμοῦ καὶ τῆς ἐπιστημοσύνης, ἀλλὰ τὴν τιμίαν, εἰλικρινῆ καὶ γνησίαν γλῶσσαν τῆς ἀληθείας.

5. Εἰς τὰς ἀσχολουμένας μὲ ἐπιστημονικὰ θεολογικὰ θέματα σελίδας τῶν ἔργων τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ἀνευρίσκονται ἀλήθειαι, τὰς ὁποίας μόλις εἰς τὰς ἡμέρας μας ἀνεκάλυψε καὶ ἀποδέχεται ἡ ἐπιστήμη. Τοιουτοτρόπως, οἱ καθηγηταὶ πρῶτον τῆς Παιδαγωγικῆς εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Γ. Κρουσταλάκης καὶ δεύτερον τῆς Ποιμαντικῆς εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Ἰ. Κορναράκης, ἐκφράζουν θαυμασμὸν διὰ τὰς παιδαγωγικὰς θέσεις τοῦ ἁγίου μας, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν οἱονεὶ προφητικὰ παιδαγωγικὰ κείμενα, προβαλλόμενα μόλις ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ὑπὸ διαπρεπῶν παιδαγωγῶν, ἡμετέρων καὶ ξένων. Ὄντως, οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ δι' ὅσων γράφουν –καὶ ὅταν δὲν ἐπιδιώκουν νὰ ἐκφρασθοῦν κατ' ἐπιστήμην– παραδίδουν οὐσιαστικῶς πρωτοπορειακὰ κεφάλαια γνώσεως· ἐκ τῶν γραμμῶν ἁπλῶν ἐπιστολῶν των προσφέρουν αἰωνίους ἀληθείας, δηλαδὴ καινὰς πάντοτε, μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ καινουργοῦς, τοῦ αἰωνίως νέου καὶ ἀγηράστου, ἀπόψεις. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται διότι ὑπὸ Πνεύματος Ἁγίου φερόμενοι οἱ ἄνθρωποι οὗτοι τοῦ Θεοῦ ἀνακαινίζουν καὶ ἀνανεώνουν τὰ πάντα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

6. Ἡ δυσερμήνευτος σιωπὴ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, σιωπὴ ὄχι μόνον μάρτυρος ἀλλὰ καὶ ἡγέτου, ἐντυπωσιάζει βαθύτατα. Ἐσυκοφαντήθη, ὑβρίσθη, ἠδικήθη, ἐγυμνώθη ἐξ ὅλων τῶν ἀξιωμάτων, τὰ ὁποῖα εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας κατεῖχεν, καὶ τέλος, χωρὶς

ὀβολὸν ἕνα, μὲ μίαν μικρὰν ἀποσκευήν, ἐξωρίσθη· Αὐτός, ὁ ἐπίσκοπος Πενταπόλεως, ὁ ἕως χθὲς δοξαζόμενος καὶ τιμώμενος ὡς ὁ πρῶτος συνεργάτης τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, ἐῤῥίφθη εἰς τὸν ὠκεανὸν τῆς πρωτευούσης, ἐπὶ τετραετίαν περιφερόμενος καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ἀνεύρῃ μικρόν τι λειτούργημα, καθ' ὅτι τόσον τὸ ὀγκηρὸν ἀξίωμα τοῦ ἐπισκόπου, τὸ ὁποῖον ἔφερεν, ὅσον καὶ τὰ τάλαντα, διὰ τῶν ὁποίων εἶχε πλουσίως προικισθῆ, καθίστων ἀδύνατον τὴν εὕρεσιν ἐφημεριακῆς τινος θέσεως, ὡς θὰ συνέβαινε δι' ἕνα ἁπλοῦν ἱερέα. Δημιουργεῖ κατάπληξιν, ὡς ἀνεφέρθη, ἡ δυσκόλως ἑρμηνευομένη σιωπή του, πρὸ τῆς σκληρότητος, τῆς κακότητος καὶ τῆς προδήλως ἐχθρικῆς διαθέσεως τῶν διωκτῶν του. Ἐλέχθη, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἀνεγράφη, ὅτι ἀποτελεῖ σιωπὴν μάρτυρος, ἀλλὰ καὶ σιωπὴν ἡγέτου. Περικλείει αὐτὴ ἡ μεγαλειώδης σιωπὴ τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ μέγα μυστήριον τῆς ἀγάπης, τὸ ὁποῖον ἐλάχιστα ἔχει κατανοηθῆ ὡς βίωμα διδασκόμενον μὲ συγκλονιστικὸν τρόπον κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ δράματος τῶν Παθῶν τοῦ σιωπῶντος Κυρίου, ὁ Ὁποῖος ἐσιώπα πρὸ τῶν ὕβρεων τῶν μαινομένων βασανιστῶν Του καὶ πρὸ τοῦ σαρκασμοῦ τῶν θριαμβολογούντων Φαρισαίων διωκτῶν Του.

7. Ὅλως συμπτωματικῶς δὲν ἀνετέθη τελικῶς ἡ ἀνάπτυξις τῆς σιωπῆς τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, πρὸ τοῦ ἐχθρικοῦ διωγμοῦ του, ὡς αὐτοτελὴς εἰσήγησις. Εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς τὴν ἡγουμένην τῆς Ἱερᾶς Μονῆς ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, τοῦ ἠγαπημένου μαθητοῦ, εἰς Σουρωτὴν Χαλκιδικῆς· τελικῶς, ὅμως, ἡ ἡγουμένη παρεκάλεσε νὰ μὴ ἐπιμείνωμεν, διότι δὲν ἠδύνατο νὰ προσέλθῃ καὶ μὴ ὑπάρχοντος ἀρκετοῦ χρόνου δὲν ἀνετέθη εἰς ἕτερον ἡ τοιαύτη εἰσήγησις. Ἀπησχολήθη ὅμως, καὶ κατὰ τὰ δύο συγκληθέντα Συνέδρια, ἡ ὁμήγυρις τῶν συνέδρων καὶ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν εἰσηγήσεων καὶ τοὺς ἐπακολουθήσαντας διαλόγους σταθερὸν σημεῖον ἀναφορᾶς καὶ βαθείας συγκινήσεως τῶν συνέδρων ἀπετέλει, εὐκαίρως προβαλλόμενον, τὸ χρονικὸν τῶν διωγμῶν καὶ τῆς ἐχθρότητος,

τὴν ὁποίαν ἀντιμετώπιζε μετὰ τὴν χειροτονίαν του εἰς ἐπίσκοπον –κυρίως τότε, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλον τὸν μετέπειτα βίον του–, καὶ πάντοτε συνεκλόνιζε καὶ συγκλονίζει τοὺς μελετητὰς τοῦ βίου του, ἡ ὀλύμπιος γαλήνη, ἡ πραότης, ἡ ἀνεξικακία μὲ τὴν ὁποίαν ἀντιμετώπιζεν αὐτὴν τὴν ἐχθρότητα. Διετυπώθη εὐστόχως τὸ ἐρώτημα, διατί δὲν καταβάλλεται σύντονος προσπάθεια νὰ ἀρθῇ ἡ ποινὴ ἥτις ἐπεβλήθη εἰς τὸν ἅγιόν μας, ὅστις ἐξακολουθεῖ νὰ παρουσιάζεται εἰς τὰς δέλτους τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας ὡς ὁ τιμωρημένος διὰ λόγους σοβαροὺς καὶ δι' ὑπονοίας παρεκτροπῶν. Καὶ ἀπηντήθη τὸ ἐρώτημα αὐτὸ ἀπὸ διακεκριμένον καθηγητὴν καὶ εἰσηγητὴν τοῦ Συνεδρίου ὡς ἑξῆς: «*Ἡ ἁγιότης τοῦ πολιούχου μας εἰς αὐτὴν τὴν μεγαλειώδη σιωπὴν εὑρίσκεται*».

8. Ἡ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου σιωπηρὰ ἄσκησις τῆς ἀρετῆς, διδάσκει πολὺ περισσότερον τῶν σοφῶν διδαχῶν καὶ θεολογικῶν συγγραμμάτων του. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ πλέον εὔγλωττον μήνυμα τοῦ Συνεδρίου. Δὲν ὑπάρχει, βεβαίως, ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἔκδοσις τῶν Ἁπάντων του θὰ ἀποτελέσῃ ἀπόκτημα διὰ τὰ χριστιανικὰ γράμματα. Τὴν ἀνεξάντλητον, ὅμως, καὶ ἀενάως βρύουσαν πηγὴν διδαχῶν καὶ οἰκοδομῆς ἀποτελεῖ καὶ θὰ ἀποτελῇ ὁ βίος τοῦ ἁγίου· ἡ στάσις του ἔναντι τῶν περιστατικῶν τῆς συγκλονιστικῆς βιοτῆς αὐτοῦ, ὁ τρόπος διὰ τοῦ ὁποίου ἀπεδέχθη ἢ ἀντεστάθη εἰς τοὺς διωγμοὺς καὶ εἰς τοὺς ἐπαίνους.

Μέρος τρίτον

Εὑρετηριακοὶ πίνακες

1. Παλαιοδιαθηκικῶν - Καινοδιαθηκικῶν χωρίων

2. Πατερικῶν χωρίων

Ἰωάννου Σιναΐτου, «Κλῖμαξ· λόγος δ΄. Περὶ ὑπακοῆς», εἰς τὴν ἔκδοσιν ἀρχιμ. Ἰγνατίου Πουλουπάτη, Ὠρωπὸς Ἀττικῆς 1984², σ. 104 154

——, «Κλῖμαξ· λόγος κς΄. Περὶ διακρίσεως», εἰς τὴν ἔκδοσιν ἀρχιμ. Ἰγνατίου Πουλουπάτη, Ὠρωπὸς Ἀττικῆς 1984², σ. 281 154

——, «Κλῖμαξ· λόγος κς΄. Περὶ διακρίσεως λογισμῶν, καὶ παθῶν, καὶ ἀρετῶν», *P.G.* 88, 1064C 180

——, «Κλῖμαξ· λόγος πρὸς τὸν ποιμένα, ε΄», *P.G.* 88, 1177B 176

——, «Κλῖμαξ· λόγος πρὸς τὸν ποιμένα, ιβ΄», *P.G.* 88, 1189B 176

Ἰωάννου Χρυσοστόμου, «Λόγος ἐγκωμιαστικὸς εἰς τὸν ἐν ἁγίοις πατέρα ἡμῶν Μελέτιον Ἀρχιεπίσκοπον Ἀντιοχείας τῆς Μεγάλης καὶ εἰς τὴν σπουδὴν τῶν συνελθόντων», *ΕΠΕ (Ἰωάννου Χρυσοστόμου ἅπαντα τὰ ἔργα)* 37, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 28 158

——, «Ὑπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Φιλιππισίους ἐπιστολήν. Ὁμιλία Γ΄, 3», *P.G.* 62, 201 331

Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, «Πρὸς Θαλάσσιον τὸν ὁσιώτατον πρεσβύτερον καὶ ἡγούμενον, περὶ διαφόρων ἀπόρων τῆς θείας Γραφῆς», *P.G.* 90, 401A 238

Παύλου τοῦ Εὐεργετινοῦ, «Ὑπόθεσις λη΄. Ὅτι οὐ παντός ἐστι τὸ διδάσκειν [...]», *Εὐεργετινός, ἤτοι συναγωγὴ τῶν θεοφθόγγων ρημάτων καὶ διδασκαλιῶν τῶν θεοφόρων καὶ ἁγίων πατέρων [...]*, τόμος τέταρτος, Ἀθῆναι 1966⁶, σ. 564 153

Πέτρου Δαμασκηνοῦ, «Περὶ διακρίσεως», *Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν νηπτικῶν συνερανισθεῖσα παρὰ τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων πατέρων ἡμῶν [...]*, Ἀθῆναι 1976⁴, σσ. 66-67 180

Συμεὼν Νέου Θεολόγου, *Τὰ Εὑρισκόμενα διῃρημένα εἰς δύο [...]*, Θεσσαλονίκη 1969³, σ. 66 240

——, «Κεφάλαια Πρακτικὰ καὶ Θεολογικὰ ρμε΄», *Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν νηπτικῶν συνερανισθεῖσα παρὰ τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων πατέρων ἡμῶν [...]*, Ἀθῆναι 1976⁴, σ. 251 321

3. Ἔργων τοῦ ἁγίου Νεκταρίου

• «Ποιμαντικαὶ ὁμιλίαι. Α΄. Περὶ τῆς πολιτείας τοῦ ἱεροῦ κλήρου κατὰ τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας», *Ἱερὸς Σύνδεσμος* (1895) καὶ Ἀθῆναι 1989^{2} 191, 263, 435

• *Ἱερῶν καὶ φιλοσοφικῶν λογίων θησαύρισμα*, τόμος Α΄, ἐν Ἀθήναις 1895 134, 192, 249, 258, 260, 280, 286, 305, 381, 389

• *Ἱερῶν καὶ φιλοσοφικῶν λογίων θησαύρισμα*, τόμος Β΄, ἐν Ἀθήναις 1896 192, 260, 305, 381, 389

• *Ἐπικαὶ καὶ ἐλεγειακαὶ γνῶμαι τῶν μικρῶν Ἑλλήνων ποιητῶν Θεόγνιδος, Πυθαγόρου, Φωκυλίδου καὶ ἄλλων πρὸς χρῆσιν τῶν σχολείων*, ἐν Ἀθήναις 1896 191

• *Μάθημα χριστιανικῆς Ἠθικῆς· πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς*, ἐν Ἀθήναις 1897 καὶ Ἀθῆναι 1992^{2} 165, 192, 287, 306, 320, 389, 391

• *Μάθημα Ποιμαντικῆς· πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς*, ἐν Ἀθήναις 1898, Ἀθῆναι 1972^{2}, Θεσσαλονίκη 1974^{3} καὶ Ἀθῆναι 1992^{4} 133, 134, 155, 163, 165, 192, 233, 234, 235, 237, 238, 239, 241, 242, 243, 244, 246, 251, 258, 259, 267, 284, 286, 292, 298, 348, 355, 383, 434, 438

• *Ὀρθόδοξος Ἱερὰ Κατήχησις*, ἐν Ἀθήναις 1899, Θεσσαλονίκη 1972^{2} καὶ Θεσσαλονίκη 1984^{3} 155, 165, 191, 283, 284, 319, 324, 326, 328, 330, 388

• *Χριστολογία*, ἐν Ἀθήναις 1900 καὶ Ἀθῆναι 1992^{3} 192, 283, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 319, 320, 322, 328, 330, 331

• *Μελέτη περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ περὶ τῶν Ἱερῶν Μνημοσύνων*, ἐν Ἀθήναις 1901, Ἀθῆναι [1972^{2}], Θεσσαλονίκη 1973^{3} καὶ Ἀθῆναι 1992^{4} 155, 165, 189, 191, 197, 267, 307, 319-320, 330, 336, 388

• «Μελέτη περὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων», *Ἀναμόρφωσις*, ἐν Ἀθήναις 1902 192, 320, 388

• *Εὐαγγελικὴ Ἱστορία δι᾽ ἁρμονίας τῶν κειμένων τῶν ἱερῶν Εὐαγγελιστῶν Ματθαίου, Μάρκου, Λουκᾶ καὶ Ἰωάννου*, ἐν Ἀθήναις 1903 καὶ Ἀθῆναι [1978^{2}] 190, 198, 224, 288, 289, 293, 294, 297

• *Μελέτη περὶ τῆς Μητρὸς τοῦ Κυρίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, ἐν Ἀθήναις 1904 191, 310, 313

• *Μελέτη περὶ τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ*, ἐν Ἀθήναις 1904, Ἀθῆναι 1986^{3} καὶ Ἀθῆναι 1992 [*«πιστὴ ἀπόδοσις ἀπὸ τὴν ἀρχαΐζουσα σὲ ὁμιλουμένη γλῶσσα ὑπὸ Δήμητρας Κακίση-Γεωργαντζῆ»*] 127, 128, 165, 190, 197, 312

• *Μελέτη περὶ μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως*, ἐν Ἀθήναις 1904 καὶ Ἀθῆναι 1990^{2} 165, 191, 310, 388

- *Μελέτη ἱστορικὴ περὶ τῶν αἰτίων τοῦ σχίσματος· περὶ τῶν λόγων τῆς διαιωνίσεως αὐτοῦ καὶ περὶ τοῦ δυνατοῦ ἢ ἀδυνάτου τῆς ἑνώσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς*, τόμος Β΄, ἐν Ἀθήναις 1912 190, 367, 368, 369, 371
- *Μελέται δύο· Α΄. Περὶ τῆς Μιᾶς, Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Β΄. Περὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως*, ἐν Ἀθήναις 1913 καὶ Ἀθῆναι 1987[3] 189, 191, 323, 324
- *Προσευχητάριον κατανυκτικόν*, ἔκδοσις δευτέρα ἐπηυξημένη, ἐν Ἀθήναις 1914, Θεσσαλονίκη 1993[3] καὶ Θεσσαλονίκη 1998[3] 191, 267
- *Ἱστορικὴ μελέτη περὶ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ*, ἐν Ἀθήναις 1914 190, 267
- *Μελέται περὶ τῶν θείων Μυστηρίων*, ἐν Ἀθήναις 1915 191, 267, 320
- «Περὶ Ἐκκλησίας», *Ἑβδομηκονταετηρὶς τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, 1844-1919*, ἐν Ἀθήναις 1920 191
- *Ἡ θεία Λειτουργία τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου*, ἐν Ἀθήναις 1955 191, 276
- *Χριστιανικὴ Ἠθικὴ τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας (ἔκδοσις δευτέρα μεγάλως ἀνεπτυγμένη)*, ἐπιμελείᾳ *Ἀρχιμ. Τίτου Ματθαιάκη ἐν ἔτει 1955*, Ἀθῆναι 1965 192, 388, 389, 392, 427
- *Θρησκευτικαὶ Μελέται*, ἐπιμελείᾳ *Τίτου Ἐμμ. Ματθαιάκη, Μητροπολίτου πρώην Παραμυθίας, Φιλιατῶν καὶ Γηρομερίου*, Ἀθῆναι 1986 192, 435
- *Θεολογικαὶ Μελέται Νεκταρίου Κεφαλᾶ Μητροπολίτου Πενταπόλεως, ἐπιμελείᾳ Τίτου Ἐμμ. Ματθαιάκη, Μητροπολίτου πρώην Παραμυθίας, Φιλιατῶν καὶ Γηρομερίου*, Ἀθῆναι 1990 276, 389, 390, 391, 392, 418, 429
- Νεοφύτου Βάμβα, *Μεταφυσικὴ Θεολογία*, Ἀθῆναι 1991 192
- «Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν Γέροντα Παχώμιον», Ἀθῆναι 1992 213
- *Περὶ Μεσαίωνος καὶ Βυζαντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ*, Ἀθήνα 1994[2] 190
- *Περὶ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ὡς προπαιδείας εἰς τὸν χριστιανισμόν*, Ἀθῆναι 1995 156, 162, 165, 323

4. Κατηχητικῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἁγίου Νεκταρίου*

* Αἱ ἐπιστολαὶ μνημονεύονται βάσει τῆς διὰ τῆς ἐκδόσεως· Τίτου Ματθαιάκη, *Κατηχητικαὶ ἐπιστολαί*, ἐπιβληθείσης ἀριθμήσεώς των.

5. Βιβλιογραφίας

——, «Ὁ ἅγιος Νεκτάριος πρὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωμάτων», *Ἀνάπλασις*, περ. Γ΄, ἀρ. φύλλου 367, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1996, σσ. 162-167 26

Γεδεὼν Μανουὴλ Ἰ., *Πατριαρχικοὶ πίνακες. Εἰδήσεις ἱστορικαὶ βιογραφικαὶ περὶ τῶν Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου μέχρις Ἰωακεὶμ Γ΄ τοῦ ἀπὸ Θεσσαλονίκης, 36-1884*, Ἀθῆναι 1996 (ἀνασύνταξις κειμένου - ἐπιμέλεια ὑπὸ Ν. Φοροπούλου) 468

Γερασίμου μοναχοῦ Μικραγιαννανίτου, *Ἀκολουθία καὶ βίος τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νεκταρίου*, Θεσσαλονίκη 1969 199-200

——, *Ἀκολουθίαι καὶ βίος τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νεκταρίου ἐπισκόπου Πενταπόλεως τοῦ θαυματουργοῦ [...]*, ἐν Ἀθήναις 1976 229

Γιαννακοπούλου Βαρβάρας Χ., *Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως, ὁ Διευθυντὴς τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ὁ Παιδαγωγός, ὁ Θεολόγος*, Ἀθήνα 1995 (ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικό· *Κοινωνία*) 157, 166, 192, 324, 391, 464

Γιανναρᾶ Χρήστου, *Ὀρθοδοξία καὶ Δύση στὴ Νεώτερη Ἑλλάδα*, Ἀθήνα 1992 206

Γιούλτση Βασιλείου Τ., «Κοινωνιολογικὴ θεώρησις τῶν Θρησκευτικῶν Ἀδελφοτήτων», *Θέματα Κοινωνιολογίας τῆς Ὀρθοδοξίας*, ἐπιμέλεια Γεωργ. Μαντζαρίδου, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 169 κ.ἑ. 205, 212

Γουσίδη Ἀλεξ., *Οἱ Χριστιανικὲς Ὀργανώσεις - Ἡ περίπτωση τῆς Ἀδελφότητας Θεολόγων ἡ «Ζωή»*, Θεσσαλονίκη 1989 205

Γριτσοπούλου Τάσου Ἀθ., «Παπουλᾶκος», *ΘΗΕ* 10 (1966), στ. 12-19 212

Δανιὴλ Κατουνακιώτου, *Μοναχικὰ ἐντρυφήματα*, Ἅγιον Ὄρος - Θεσσαλονίκη 1982 126, 227

——, *Ἀγγελικὸς βίος*, Ἅγιον Ὄρος - Θεσσαλονίκη 1987³ 225, 226

Dekkers E., *Claris Patrum Latinorum*, Steenburgis 1995³ 467

Δημητρακοπούλου Σοφοκλέους Γ., *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως. Ἡ πρώτη ἅγια Μορφὴ τῶν καιρῶν μας. Ἱστορικὴ βιογραφία βασισμένη σὲ αὐθεντικὲς πηγές*, Ἀθήνα 1998 καὶ 2000 27, 477

——, «Ὁ γυναικεῖος μοναχισμὸς καὶ ὁ ἅγιος Νεκτάριος. Πρακτικὰ διορθοδόξου μοναστικοῦ συνεδρίου ἐπὶ τῇ ἑκατονπεντηκονταετηρίδι (1846-1996) ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἁγίου Νεκταρίου (Αἴγινα 9-11 Σεπτεμβρίου 1996), Ἀθῆναι 1998», (βιβλιοκρισία), *Παρνασσὸς* Μ΄ (1998), σσ. 374-376 17

Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, *Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης*, ὑπὸ Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, ἐν Πετρουπόλει 1909 446

Δωροθέου μοναχοῦ, *Τὸ "Ἅγιον "Ὄρος - Μύηση στὴν Ἱστορία του καὶ τὴ ζωή του*, Κατερίνη χ.χρ. 207

Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως, *Τὸ Κεκραγάριον τοῦ θείου καὶ ἱεροῦ Αὐγουστίνου, Ἐπισκόπου Ἱππῶνος [...]*, ἐν Λειψίᾳ ͵αωδ΄. 1804 καὶ ἐν Μόσχᾳ ͵αωκδ΄. 1824[2] 470, 471, 476, 481

Ζαχαροπούλου Νικ. Γρ., «Κινδυνολογία γιὰ τὰ ἐκκλησιαστικοπολιτικὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος τῶν μέσων τοῦ ΙΘ΄ αἰώνα. Δύο ἀνέκδοτες ἐπιστολὲς τοῦ Κοσμᾶ Φλαμιάτου» *ΔΙΑΚΟΝΙΑ (ἀφιέρωμα στὴ μνήμη Βασιλείου Στογιάννου)*, Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 407-443 210

Zelzer M., «Soliloquiorum libri duo», *Kindlers Literatur Lexicon* 6 (1964), σσ. 1664-1665 467

Ζερβάκου Φιλοθέου, ἀρχιμ., «Ἀναμνήσεις μου ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντην καὶ Μωραϊτίδην», *Κιβωτός. Μηνιαῖον φυλλάδιον ὀρθοδόξου διδαχῆς*, ἔτος Β΄, ἀριθμ. φύλλου 14, Φεβρουάριος 1953, σσ. 45-51 222

——, «Τὰ ἀπομνημονεύματά μου», *Ὀρθόδοξος Τύπος* 428 (1980), σ. 3 222

——, «Πῶς ἐγνώρισα τὸν ἅγιον Νεκτάριον», *Κιβωτός. Ἀπάνθισμα [...]*, Ἀθῆναι [1991], σσ. 522-525 155

Ζήση Θεοδώρου, πρωτοπρ., *Ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου κατὰ τὸν "Ἅγιον Ἰωάννην Χρυσόστομον*, Θεσσαλονίκη 1992 129

——, *"Ἅγιος Νεκτάριος - Δανιὴλ Κατουνακιώτης. Δύο μεγάλες μορφὲς τοῦ αἰῶνός μας. Ἀναφορὰ στὴν ἀλληλογραφία τους*, "Ἅγιον "Ὄρος 1997 126, 227

——, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ὡς διδάσκαλος*, Θεσσαλονίκη 2000 17, 25

Ζήση Νικολάου, «Ὁ γυναικεῖος μοναχισμὸς καὶ ὁ ἅγιος Νεκτάριος. Πρακτικὰ διορθοδόξου μοναστικοῦ συνεδρίου ἐπὶ τῇ ἑκατονπεντηκονταετηρίδι (1846-1996) ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἁγίου Νεκταρίου (Αἴγινα 9-11 Σεπτεμβρίου 1996), Ἀθῆναι 1998», (βιβλιοκρισία), *Θεοδρομία. Τριμηνιαία ἔκδοση ὀρθοδόξου διδαχῆς*, τεῦχος 3, Ἰούλιος-Σεπτέμβριος 1999, σσ. 146-148 17

Ζία Νικολάου, *Ὀκτὼ φορητὲς εἰκόνες διὰ χειρὸς Φωτίου Κόντογλου Κυδωνιέως, ἔκδοσις Ἱερᾶς Μονῆς ὁσίου Γρηγορίου*, "Ἅγιον "Ὄρος 2000 454

Ζιόμπολα Νεκταρίου Λ., ἀρχιμ., *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος καὶ τὸ διπλὸ θαῦμα στὸν Σταῦρο Καλκανδῆ. Μιὰ ἄλλη περιγραφὴ τῆς ζωῆς καὶ δράσεως τοῦ Πενταπόλεως, ὀγδόντα χρόνια ἀπὸ τὴν κοίμησή του*, Ἀθήνα 2000 17, 27

Θέμελη Χρυσοστόμου, Μητρ. Μεσσηνίας, *Ἡ ἐν Χαλκίδι ἐκκλησιαστικὴ ἐκπαίδευσις*, Ἀθῆναι 1974 158

Θεοδωρήτου μοναχοῦ Ἁγιορείτου, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος, ὁ ἱεράρχης, ὁ λόγιος, ὁ ἀσκητής*, Ἀθῆναι 1970 καὶ Ἀθῆναι 1977² 151, 152, 155, 158, 159, 166, 213

Θεοδώρου Εὐαγγέλου Δ., «Ἐκκλησιαστικὴ Ἐκπαίδευση», *Παιδαγωγικὴ Ψυχολογικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία-Λεξικό*, τόμος 3ος, Ἀθήνα 1989, σσ. 1681-1683 157

——, «Παρατηρήσεις καὶ σχόλια. Ἐπὶ τῇ 150ετηρίδι τῆς γεννήσεως τοῦ ἁγίου Νεκταρίου», Ἐκκλησία ΟΓ΄ (1996), σ. 747 25

——, «Παρατηρήσεις καὶ σχόλια. Πατριαρχικὰ συγχαρητήρια, εὐχαὶ καὶ εὐλογίαι», *Ἐκκλησία* ΟΓ΄ (1996), σ. 808 25

——, «Οἱ ἐν Αἰγίνῃ ἑορτασμοὶ τῆς 150ετηρίδος τῆς γεννήσεως τοῦ ἁγίου Νεκταρίου (1846-1996). Β΄», *Ἐκκλησία* ΟΔ΄ (1997), σσ. 130-131 24

——, «Ἐκκλησιαστικὰ Χρονικά. Ἱερὰ Σύνοδος Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας. Ἀνακοινωθέν», *Ἐκκλησία* ΟϚ΄ (1998), σσ. 90-9 27

——, «Εἰσηγητικὲς ὑποβολὲς πρὸς ἀναβίωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ θεσμοῦ τῶν διακονισσῶν», *Θεολογία* ΞΘ΄ (1998), σσ. 597-608 17

Θεοκλήτου μοναχοῦ Διονυσιάτου, *Ἡ ἀφωρισμένη*, Θεσσαλονίκη 1978 228

——, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος Αἰγίνης ὁ θαυματουργός. Ὁ Βίος καὶ τὸ ἔργο του 1846-1920*, Θεσσαλονίκη 1979 201, 204, 213, 214, 350, 379, 382

——, *Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης 1749-1809. Ὁ βίος καὶ τὰ ἔργα του*, Ἀθήνα 1982² 468

——, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ὁ θαυματουργός*, [Ἀθῆναι] 1992² 152, 157, 166, 227

——, *Ἁγίου Νεκταρίου, ἐπισκόπου Πενταπόλεως, 35 ποιμαντικὲς ἐπιστολές*, [Ἀθῆναι] 1993 159, 165, 228, 465

Ἱερὰ Μητρόπολις Ὕδρας, Σπετσῶν, Αἰγίνης, Ἑρμιονίδος καὶ Τροιζηνίας - Ἱερὰ Μονὴ Ἁγίας Τριάδος (Ἁγίου Νεκταρίου) Αἰγίνης, *Πρόγραμμα διορθοδόξου μοναστικοῦ συνεδρίου· «Ὁ γυναικεῖος μοναχισμὸς καὶ ὁ ἅγιος Νεκτάριος», ἐπὶ τῇ ἑκατονπεντηκονταετηρίδι ἀπὸ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ (1846-1996)*, Αἴγινα 9-11 Σεπτεμβρίου 1996 139

Ἱερὰ Μητρόπολις Ὕδρας, Σπετσῶν, Αἰγίνης, Ἑρμιονίδος καὶ Τροιζηνίας - Ἱερὰ Μονὴ Ἁγίας Τριάδος (Ἁγίου Νεκταρίου) Αἰγίνης, *Πρόγραμμα διορθοδόξου θεολογικοῦ ἐπιστημονικοῦ συνεδρίου· «Ἅγιος Νεκτάριος· ὁ πνευματικός, ὁ μοναστικός, ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἡγέτης», ἐπὶ τῇ ἑκατονπεντηκονταετηρίδι ἀπὸ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ (1846-1996)*, Αἴγινα 21-23 Ὀκτωβρίου 1996 18

Ἱερὰ Μητρόπολις Ὕδρας, Σπετσῶν, Αἰγίνης, Ἑρμιονίδος καὶ Τροιζηνίας - Ἱερὰ Μονὴ Ἁγίας Τριάδος (Ἁγίου Νεκταρίου) Αἰγίνης, *Ὁ γυναικεῖος μοναχισμὸς*

καὶ ὁ ἅγιος Νεκτάριος. Πρακτικὰ διορθοδόξου μοναστικοῦ συνεδρίου ἐπὶ τῇ ἑκατονπεντηκονταετηρίδι (1846-1996) ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἁγίου Νεκταρίου (Αἴγινα 9-11 Σεπτεμβρίου 1996), Ἀθῆναι 1998 17, 25, 30

Καβαρνοῦ Κωνσταντίνου, «Συμβουλαὶ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου περὶ πνευματικῆς ἀσκήσεως», *Ὀρθόδοξος Τύπος*, ἀρ. φύλλων 1177-1181 (1996), πάντοτε στὴ σ. 3 194, 198

Καλαμάκη Διονυσίου Χ., *Ἀνθολόγιον ἐκ τῶν ἔργων Αὐγουστίνου Ἱππῶνος ἐξελληνισθὲν ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Κυδώνη*, Ἀθῆναι 1996 466

——, «Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη, Ὁ ἅγιος Νεκτάριος καὶ ἡ ἀγάπη του γιὰ τὴν ποίηση καὶ τὴν μουσική. Εἰσαγωγικὸ σχεδίασμα στὴν ποιητική-μουσικὴ διάσταση τοῦ ἔργου τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, [Ἀθῆναι 1998]», (βιβλιοκρισία), *Παρνασσὸς* Μ΄ (1998), σσ. 371-373 464

Καλλιστράτου Λαυριώτου, προηγ., *Ἱστορικὸν Προσκυνητάριον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μεγίστης Λαύρας*, Ἀθῆναι 1976 223

Καρδαρᾶ Χρ. Δ., *Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ ὁ Ἀλύτρωτος Ἑλληνισμὸς τῆς Μακεδονίας, Θράκης, Ἠπείρου μετὰ τὸ Συνέδριο τοῦ Βερολίνου (1878)*, Ἀθήνα 1996 208

Καψάνη Γεωργίου, ἀρχιμ., «Ἡ περὶ μοναχισμοῦ διδασκαλία τῶν ἁγίων Ἱεραρχῶν Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ καὶ Νεκταρίου Πενταπόλεως τῶν θαυματουργῶν», *Πρακτικὰ Πανελληνίου Μοναστικοῦ Συνεδρίου (18-20 Ἀπριλίου 1990)*, Ἅγια Μετέωρα 1990, σσ. 179-191 173, 213-214

——, *Ὀρθοδοξία καὶ Οὐμανισμός*, *Ὀρθοδοξία καὶ Παπισμός*, Ἅγιον Ὄρος 1995[2] 166

——, «Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ὡς πνευματικὸς πατὴρ τῶν μοναχῶν», *Πειραϊκὴ Ἐκκλησία*, ἔτος 6ο, ἀριθμὸς φύλλου 66 (173), Νοέμβριος 1996, σσ. 7-11 25

——, *Ὀρθόδοξος Μοναχισμὸς καὶ Ἅγιον Ὄρος*, Ἅγιον Ὄρος 1997[2] 25-26, 166

Κιτσίκη Δημ. Ν., *Ἱστορία τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, 1280-1924*, Ἀθήνα 1996[3] 206

Κοκκίνη Σπ., *Τὰ Μοναστήρια τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήνα 1976 207

Κόλτσιου Ἄννης Κ., *Δημητρίου Κυδώνη Ἡ βυζαντινὴ μετάφραση τοῦ ψευδαυγουστινείου ἔργου Soliloquia*, ἀνέκδοτος διδακτορικὴ διατριβή, Θεσσαλονίκη 1998 467, 470, 471

Κονιδάρη Γερ. Ἰ., *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος*, τόμος Β΄, Ἀθῆναι 1970 212

Κόντογλου Φωτίου, *Ἔκφρασις τῆς Ὀρθοδόξου Εἰκονογραφίας*, Ἀθῆναι 1960 446

Κουρίλα Εὐλογίου Λαυριώτου, «Ἄθως. [Πολίτευμα]», *Θρησκευτικὴ καὶ Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία*, τόμος πρῶτος, Ἀθῆναι 1936, στ. 607 208

Κρικώνη Χρήστου Θ., «Τὸ διδακτικὸν καὶ συγγραφικὸν ἔργον τοῦ ἁγίου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* ΟΑ΄ (1999), σσ. 113-144 17

Κρουσταλάκη Γεωργίου Σ., *Διαπαιδαγώγηση, πορεία ζωῆς*, Ἀθήνα 1995 166

——, «Γιὰ μιὰ Ὀρθόδοξη Χριστιανικὴ Παιδαγωγική», *Ὀρθοδοξία - Ἑλληνισμός, πορεία στὴν τρίτη χιλιετία*, Β΄ τόμος, Ἅγιον Ὄρος 1996, σσ. 199-209 151, 166

——, «Φιλοκαλικὴ ἀναγέννηση, ἡ παιδαγωγική της διάσταση», *«Πορευθέντες...». Χαριστήριος τόμος πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας Ἀναστασίου (Γιαννουλάτου)*, Α΄ τόμος, Ἀθήνα 1997, σσ. 287-303 166

——, *Ὁ Γέρων Πορφύριος, ὁ πνευματικὸς Πατέρας καὶ παιδαγωγός*, Ἀθήνα 1997[3] 166

Μακαρίου, Μητροπολίτου Ζιμπάμπουε, «Ἡ παρουσία τοῦ μοναχισμοῦ στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἀλεξανδρείας· διαχρονικὴ προσφορά», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* ΟΑ΄ (1999), σσ. 87-112 17

Μαμαλάκη Ἰ.Π., *Τὸ Ἅγιον Ὄρος (Ἄθως) διὰ μέσου τῶν αἰώνων*, Θεσσαλονίκη 1971 207

Mansi J. D., *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, τόμος ΙΓ΄ 445

Μαστρογιαννοπούλου Ἠλία, ἀρχιμ., *Τὸ πολίτευμα τῶν χριστιανῶν*, Θεσσαλονίκη 1975 154

——, *Θεολογικὲς Παρουσίες*, Ἀθῆναι 1986 159, 166

Ματθαιάκη Τίτου Ἐμμ., *Ὁ ὅσιος Νεκτάριος Κεφαλᾶς. Μητροπολίτης Πενταπόλεως (1846-1920)*, Ἀθῆναι 1955 201, 221, 222, 223, 225, 306

——, *Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως κατηχητικαὶ ἐπιστολαὶ πρὸς τὰς μοναχὰς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης*, Ἀθῆναι 1984 159, 166, 177, 181, 298

——, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος Κεφαλᾶς. Μητροπολίτης Πενταπόλεως (1846-1920)*. Ἔκδοσις δευτέρα ἐπηυξημένη, Ἀθῆναι 1985 124, 128, 130, 134,137, 140, 321, 360, 361, 436, 440

Ματθαίου Βίκτωρος, *Ὁ μέγας Συναξαριστὴς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, τόμος ΙΑ΄, Ἀθῆναι 1973[4] 221

Μελετίου, Μητρ. Νικοπόλεως, «Ὁ ἅγιος Νεκτάριος καὶ ἡ στάσις του ἔναντι τῶν αἱρέσεων καὶ τῶν σχισμάτων», *Ἐκκλησία* ΟΔ΄ (1997), σσ. 119-122 26

Μελινοῦ Μανώλη, *Μίλησα μὲ τὸν ἅγιο Νεκτάριο. Συνεντεύξεις μὲ 30+1 ἀνθρώπους ποὺ τὸν γνώρισαν*, Β΄ τόμος, Ἀθήνα [1989] 128, 217, 220

——, *Ὁ ἅγιός μας [...]*, [Ἀθήνα 1996] 134

Μενάγια Δ. Σ., «Δεήσεις πάνυ θεολογικαὶ καὶ πρὸς τὸν θεῖον ἔρωτα ἐνάγουσαι», *Εὐαγγελικὸς Κῆρυξ* 9 (1864) 472

Mercati G., «Opuscoli di S. Agostino tradotti dal Bulgaris», *Miscellanea Francesco Ehrle. Sritti di Storia e Paleografia, vol. I. Per la storia della teologia e della filosofia* (Studi e Testi, 37), Roma 1924, σσ. 457-458 471

Μεταλληνοῦ Γεωργίου Δ., πρωτοπρ., *Τὸ Ζήτημα τῆς Μεταφράσεως τῆς Ἁγ. Γραφῆς εἰς τὴν Νεοελληνικὴν κατὰ τὸν ΙΘ΄ αἰῶνα*, Ἀθῆναι 1977 203

——, «Δύο Κεφαλλῆνες ἀγωνισταὶ ἀντιμέτωποι, Κ. Φλαμιᾶτος καὶ Λ. Τυπάλδος», Λευκωσία 1980 (=ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικό· *Ἀπόστολος Βαρνάβας*, 1979 καὶ 1980) 210

——, «Τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων Ἑλληνικῆς καὶ Γερμανικῆς Θεολογίας τὸν ΙΘ΄ αἰῶνα», *ΕΕΘΣΠΑ* ΚΗ΄ (1989), σσ. 481-494 206

——, *Ἑλληνισμὸς Μετέωρος - Ἡ Ρωμαίικη Ἰδέα καὶ τὸ ὅραμα τῆς Εὐρώπης*, Ἀθήνα 1992 202, 204, 205, 210, 211

——, *Ὀρθοδοξία καὶ Ἑλληνικότητα - Προσεγγίσεις στὴ νεοελληνικὴ ταυτότητα*, Ἀθήνα 1992[2] 203

——, *Ἑλληνισμὸς Μαχόμενος*, Ἀθήνα 1995 203

——, *Σχέσεις καὶ ἀντιθέσεις. Ἀνατολὴ καὶ Δύση στὴν πορεία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, [Ἀθῆναι (1998)] 26

Μεταξάκη Μελ., *Τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ ἐν Ἀνατολῇ*, Ἀθῆναι 1913 208

Μιχαὴλ Ἰωάννου Γ., «Προσκυνηματικὴ καὶ ἐξομολογητικὴ πορεία τοῦ Πάπα καὶ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας καὶ πάσης Ἀφρικῆς κ.κ. Πέτρου Ζ΄ καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἀλεξανδρινῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν ἁγιοτρόφον νῆσον Αἴγινα 8-9 Νοεμβρίου 1998», *Πάνταινος* 90 (1998), σσ. 519-555 27

Μουτζούρη Ἰω. Κ., *Ὁ Μοναχισμὸς τῆς Λέσβου*, Μυτιλήνη 1989 207

Μπουγάτσου Ν.Θ., «Φλαμιᾶτος Κοσμᾶς», *ΘΗΕ* 11 (1967), στ. 1174-1175 211

Μπρατσιώτου Παναγιώτου, «Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ὡς λόγιος ἱεράρχης», εἰς· Τίτου Ἐμμ. Ματθαιάκη, Μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας, Φιλιατῶν καὶ Γηρομερίου, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος Κεφαλᾶς. Μητροπολίτης Πενταπόλεως (1846-1920)*. Ἔκδοσις δευτέρα ἐπηυξημένη, Ἀθῆναι 1985, σσ. 236-241 198, 326

Μωραΐτου Δημ. Ν., «Θεολογικὴ Σχολὴ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν», *ΘΗΕ* 6 (1965), στ. 267-269 206

Μωυσέως μοναχοῦ Ἁγιορείτου, «Ὁ ἅγιος Νεκτάριος καὶ ὁ Γέρων Ἱερώνυμος Σιμωνοπετρίτης», *Ἀθωνικοὶ Διάλογοι* 67-68 (1979), σσ. 13-16 229

——, «Ὁ συγγραφικὸς ζῆλος τοῦ ἁγίου Νεκταρίου», *Ἀθωνικοὶ Διάλογοι* 69-70 (1980), σσ. 15 καὶ 21 224

——, «Ἅγιος Νεκτάριος καὶ Ἁγιορεῖτες», *Ὁ ὅσιος Γρηγόριος. Ἐτησία ἔκδοσις τῆς Ἱερᾶς Κοινοβιακῆς Μονῆς ὁσίου Γρηγορίου Ἁγίου Ὄρους*, περ. Β΄, ἀριθμ. 7 (1982), σ. 37 κ.ἑ. 228

——, «Μοναχὸς Νεῖλος Σιμωνοπετρίτης (1871-1911)», *Ὀρθόδοξος Τύπος* 674-675 (1985) 222

——, *Ἱερώνυμος Σιμωνοπετρίτης ὁ Γέρων τῆς «Ἀναλήψεως» (1871-1957)*, Ἅγιον Ὄρος 1991[3] 229

——, «Ὅσιος Σάββας ὁ Νέος ὁ ἐν Καλύμνῳ», *Ὀρθόδοξη Μαρτυρία* 24, σσ. 37-38 229

——, *Ἐπιστροφὴ ἀπὸ τὴν Ἀμερική*, [Ἀθήνα 1999] 230

Νεοφύτου Ροδινοῦ τοῦ Κυπρίου, *Αὐγουστίνου Ἐπισκόπου Ἱππῶνος Ἐγχειρήδιον εἰς τὴν κοινὴν τῶν Ρωμαίων γλῶσσαν μεθερμηνευθέν*, Ρώμη 1637 καὶ Romae 1671[2] 470, 479

Νησιώτου Ἀγγέλου, «Ὁ ἅγιος Νεκτάριος, Μητροπολίτης Πενταπόλεως», εἰς· Τίτου Ἐμμ. Ματθαιάκη, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος Κεφαλᾶς. Μητροπολίτης Πενταπόλεως (1846-1920)*. Ἔκδοσις δευτέρα ἐπηυξημένη, Ἀθῆναι 1985, σσ. 276-283 321

Νικήτα Δ., «Ἡ παρουσία τοῦ Αὐγουστίνου στὴν Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία», *Κληρονομία* 14 (1982), σσ. 7-24 466

Νικοδήμου μοναχοῦ Ἁγιορείτου, *Ἐπιτομὴ ἐκ τῶν Προφητανακτοδαβιτικῶν ψαλμῶν [...]*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1799 467, 468, 478

Νικολοπούλου Μαξίμου, μοναχοῦ, *Ὀρθόδοξος Φιλόθεος Μαρτυρία* 38-39 (1990) 224

Ντελόπουλου Κυριάκου, *Συμβολὴ εἰς τὴν Μοναστηριακὴν Βιβλιογραφίαν*, Ἀθῆναι 1974 201

Παναρέτου ἱερομονάχου Γρηγοριάτου, «Ὁ ἅγιος Νεκτάριος καὶ τὸ Ἅγιον Ὄρος», *Ὁ ὅσιος Γρηγόριος. Ἐτησία ἔκδοσις τῆς Ἱερᾶς Κοινοβιακῆς Μονῆς ὁσίου Γρηγορίου Ἁγίου Ὄρους*, περ. Β', ἀριθμ. 3 (1978), σσ. 51-61 213, 223, 224, 225

Παπαδάτου Σταύρου Ἰωσ., *Αἱ Σλαυϊκαὶ διεισδύσεις ἐν Ἁγίῳ Ὄρει καὶ αἱ ἐξ αὐτῶν πολιτικαὶ καὶ νομικαὶ συνέπειαι*, Ἀθῆναι 1961 208

Παπαδημητρακοπούλου Παν. Δ., *Τὸ Κεκραγάριον τοῦ θείου καὶ ἱεροῦ Αὐγουστίνου. Τὰ Μονολόγια*, Θεσσαλονίκη 1973 477, 484

Παπανικολάου Βασιλείου, *Ὁ ἅγιος Σάββας ὁ Νέος ὁ ἐν Καλύμνῳ*, [Κάλυμνος] 1979² 229

Παρασκευαΐδη Χριστοδούλου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, *Ὁ Μοναχισμὸς εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα*, Ἀθῆναι 1977 201, 204, 207, 210

Πόποβιτς Ἰουστίνου, *Ἄνθρωπος καὶ Θεάνθρωπος. Μελετήματα ὀρθοδόξου θεολογίας*, Ἀθῆναι 1970² 367

Πρίντζιπα Γεωργίου Θ., «Ὁ γυναικεῖος μοναχισμὸς καὶ ὁ ἅγιος Νεκτάριος. Πρακτικὰ διορθοδόξου μοναστικοῦ συνεδρίου ἐπὶ τῇ ἑκατονπεντηκονταετηρίδι (1846-1996) ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἁγίου Νεκταρίου (Αἴγινα 9-11 Σεπτεμβρίου 1996), Ἀθῆναι 1998», (βιβλιοκρισία), *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, ἔτος 23ο, ἀριθμ. φύλλου 469, 1 Ἰουνίου 1999, σ. 4 17

Προσευχητάριον, περιέχον ἱερὰς προσευχὰς εἰς πᾶσαν ἀνάγκην καὶ θλῖψιν ψυχῆς. ἐκ τοῦ μεγάλου Προσευχηταρίου Α. Δ. Σιμωνώφ (ἐκδ. Σ.Ν. Σχοινᾶς), ἐν Βόλῳ 1971⁴ 469

Rackl M., «Die Griechischen Augustinus Übersetzungen», *Miscellanea Francesco Ehrle. Sritti di Storia e Paleografia, vol. I. Per la storia della teologia e della filosofia* (Studi e Testi, 37), Roma 1924, σσ. 1-38 466

Ράντοβιτς Ἀμφιλοχίου, ἀρχιμ., *Ἡ Φιλοκαλικὴ Ἀναγέννησι τοῦ XVIII καὶ XIX αἰ. καὶ οἱ Πνευματικοὶ Καρποί της*, Ἀθῆναι 1984 151

Ρωμανίδου Ἰω. Σ., *Τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα*, Ἀθήνα 1989² 204

Σακκελίωνος Ἰωάννου, *Πατμιακὴ Βιβλιοθήκη*, ἐν Ἀθήναις 1890 471

Σμυρνάκη Γ., *Τὸ Ἅγιον Ὄρος*, ἔκδ. «Πανσέληνος», 1988² 207

Σταυρίδου Βασ. Θ., *Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, Ἀθῆναι 1967 208

Σταύρου Θρασυβούλου, *Νεοελληνικὴ Μετρικὴ (Α.Π.Θ. Ἰνστιτοῦτον Νεοελληνικῶν Σπουδῶν. Ἵδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη)*, Θεσσαλονίκη 1992² 474, 477

Στεργιούλη Σεραφείμ, ἀρχιμ., *Νέος Παρακλητικὸς Κανὼν εἰς τὸν ἅγιον Νεκτάριον Μητροπολίτην Πενταπόλεως*, Ἀλεξάνδρεια 1999 28

——, *Ἀσματικὴ Ἀκολουθία εἰς τὸν ἅγιον Νεκτάριον Πενταπόλεως, ἐπὶ τῇ ἀποκαταστάσει αὐτοῦ ὡς ἱεράρχου τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ θρόνου καὶ τῇ ἱερᾷ μετακομιδῇ ἱεροῦ λειψάνου αὐτοῦ εἰς Ἀλεξάνδρειαν*, ὑπὸ κυκλοφορίαν 28

Στεφανίδου Βασ., *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, Ἀθῆναι 1958² 208

Σωτηρίου Γ., «Νέα Μονὴ Χίου», *Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον* Β´ (1916) 221

Τριάντη Ἰγνατίου, *Ὁ Γέροντας τῆς Πάτμου (1889-1970)*, Πάτμος 1993 221

Φυτράκη Ἀνδρέου Ἰωάν., *Ἡ εὐρύτερη ἀναδιάρθρωσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας παιδείας ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη*, ἐν Ἀθήναις 1984 157-158

Χαλδαιάκη Ἀχιλλέως Γ., «Δύο χειρόγραφα τοῦ Θεοτοκαρίου τοῦ ἁγίου Νεκταρίου», *Θεολογία* ΞΕ´ (1994), σσ. 355-394· καὶ ἀνάτυπον, Ἀθῆναι 1994 267, 268, 463

——, «*Ἡ μουσικότης τοῦ ἁγίου Νεκταρίου*», *Ὁ Ἐφημέριος* ΜΔ´ (1995), σσ. 313-316· καὶ ἀνάτυπον, Ἀθήνα 1995 463

——, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος καὶ ἡ ἀγάπη του γιὰ τὴν ποίηση καὶ τὴν μουσική. Εἰσαγωγικὸ σχεδίασμα στὴν ποιητική-μουσικὴ διάσταση τοῦ ἔργου τοῦ ἁγίου Νεκταρίου*, [Ἀθῆναι 1998] 26, 463-464, 476, 477, 485, 505, 511

——, «Ὁ Πενταπόλεως Νεκτάριος Κεφαλᾶς· ἕνας μουσικώτατος ἅγιος τοῦ ἐκπνέοντος αἰῶνός μας», *Θεοδρομία* 3 (Ἰούλιος-Σεπτέμβριος 1999), σσ. 37-52 464

Χαραλαμπίδη Κυριάκου, *Δοκίμιν*, (Ἀθήνα 2000) 28

Χατζηγεωργίου Μιχαὴλ Π., *Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως. Ἡ ἐπίσκεψή του στὴ Σῦρο στὴν ἁγία Παρασκευὴ καὶ ἄλλα κείμενα-μαρτυρίες*, (Σῦρος) 1996 228

——, *Οἱ πρῶτες βιογραφίες τοῦ ἁγίου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως τοῦ ἐν Αἰγίνῃ*, (Σῦρος) 1998 382

Χατζηδάκη Μ., «Ἐκ τῶν Ἐλπίου τοῦ Ρωμαίου», *ΕΕΒΣ* 14 (1938), σσ. 393-414 446, 447

Χατζηκώστα-Τοφαλίδου Ἄντρης, «Ἄγνωστες ἐπιστολὲς τοῦ ἁγίου Νεκταρίου πρὸς τὴν Ἱερὰ Μονὴ Βατοπεδίου», *Ὀρθόδοξη Μαρτυρία* 41 (1993), σσ. 117-127 224

Χατζηουρανίου Ἰωάννου Γ., «Διορθόδοξο Θεολογικὸ Ἐπιστημονικὸ Συνέδριο "Ἅγιος Νεκτάριος· ὁ πνευματικός, ὁ μοναστικός, ὁ ἐκκλησιαστικὸς

ἡγέτης"», *Θεολογία* ΞΗ΄ (1997), σσ. 372-387· καὶ ἀνάτυπον, Ἀθῆναι 1997, σσ. 24 24

Χερουβίμ, ἀρχιμ., *Σύγχρονες Ἁγιορείτικες Μορφὲς 4. Δανιὴλ ὁ Κατουνακιώτης*, Ὠρωπὸς Ἀττικῆς 1985[3] 226

Χονδροπούλου Σώτου, *Ὁ ἅγιος τοῦ αἰώνα μας. (Ὁ ὅσιος Νεκτάριος Κεφαλᾶς). Ἀφηγηματικὴ βιογραφία.* Ἔκδοσις ἑνδεκάτη. Ἔκδοσις Ἱερᾶς Κοινοβιακῆς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος (Ἅγιος Νεκτάριος) Αἰγίνης [ἄνευ τοποχρονολογήσεως] 170, 190, 336, 337

Χόντου Δαμασκηνοῦ, ἀρχιμ., *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος*, [Αἴγινα 1996] 231

Huch Albert-Lietzmann Hans, *Synopse der drei ersten Evangelien*, Tubingen 1936 198

Χρήστου Παν. Κ., *Τὸ Ἅγιον Ὄρος - Ἀθωνικὴ Πολιτεία. Ἱστορία - τέχνη - ζωή*, Ἀθῆναι 1987 207

Χριστοφορίδου Β., *Ἡ πνευματικὴ πατρότης κατὰ Συμεὼν τὸν Νέον Θεολόγον*, Θεσσαλονίκη 1977 153

Χρυσοστόμου, Μητρ. Καρθαγένης, «Τὸ χρονικὸ τῆς κανονικῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως ὑπὸ τῆς Ἀλεξανδρινῆς Ἐκκλησίας», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* ΟΑ΄ (1999), σσ. 9-61 27

Χώρα Γ., «Σοφοκλέους Γ. Δημητρακοπούλου, Ὁ ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως. Ἡ πρώτη ἅγια Μορφὴ τῶν καιρῶν μας. Ἱστορικὴ βιογραφία βασισμένη σὲ αὐθεντικὲς πηγές, Ἀθήνα 1998», (βιβλιοκρισία), *Παρνασσὸς* ΜΑ΄ (1999), σσ. 480-486 477

Ὡρολόγιον τὸ Μέγα (ἐκδ. *Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*), ἐν Ἀθήναις 1977[7] 390

6. Κυρίων Ὀνομάτων*

* Δὲν ἀπεδελτιώθη τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, ὡς καὶ αἱ ἐν γένει ἀναφοραὶ εἰς ἁγίους, ἁγίας, ἐκκλησιαστικοὺς πατέρας καὶ συγγραφεῖς.

7. Φωτογραφιῶν – Εἰκόνων

Ἡ ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου εἰκὼν εἶναι ψηφιδογράφημα τοῦ Φανουρίου Μαυρίδη, ἐξ ὑπερθύρου τοῦ ἐν Αἰγίνῃ νέου περικαλλοῦς ἱεροῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Νεκταρίου.

8. Μουσικῶν κειμένων

Ο ΠΑΡΩΝ ΤΟΜΟΣ *ΑΓΙΟΣ ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ Ο ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ Ο ΜΟΝΑΣΤΙΚΟΣ Ο ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΔΙΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΕΠΙ ΤΗ ΕΚΑΤΟΝΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΙ (1846-1996) ΑΠΟ ΤΗΣ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ (ΑΙΓΙΝΑ 21-23 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1996)* ΕΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗ ΕΞΕΤΥΠΩΘΗ ΚΑΙ ΕΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΘΗ ΕΙΣ 2000 ΑΝΤΙΤΥΠΑ ΕΙΣ ΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΕΥΑΓ. ΜΠΟΥΛΟΥΚΟΥ - ΑΝΤ. ΛΟΓΟΘΕΤΗ «*ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ Ο.Ε.*» ΜΙΛΩΝΟΣ 26 117 45 ΑΘΗΝΑΙ ΚΑΤΑ ΤΟ ΔΙΣΧΙΛΙΟΣΤΟΝ ΑΠΟ ΤΗΣ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΕΤΟΣ ΔΑΠΑΝΑΙΣ ΜΕΝ ΤΗΣ ΕΝ ΑΙΓΙΝῌ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ (ΑΓΙΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ) ΕΠΙΜΕΛΕΙᾼ ΔΕ ΑΧΙΛΛΕΩΣ Γ. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ

«ΑΓΙΕ ΝΕΚΤΑΡΙΕ ΠΡΕΣΒΕΥΕ ΥΠΕΡ ΗΜΩΝ»

ISBN: 960-86322-1-8